

DR PAN. J. PANAVIOTACOS
AVOCAT A LA COUR D'APPEL

LES RAPPORTS DE L'ÉGLISE ET DE L'ÉTAT A TRAVERS LE MONDE

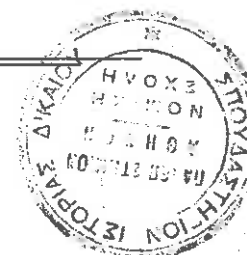
(33 - 1939 p. c.)

*«Maxime quidem in hominibus
sunt bona Dei a superna collata
clementia Sacerdotium et Imperium»
Nov. VI pr.*

ATHÈNES
1939

2742-261
ΠανΠ
Ε
1939

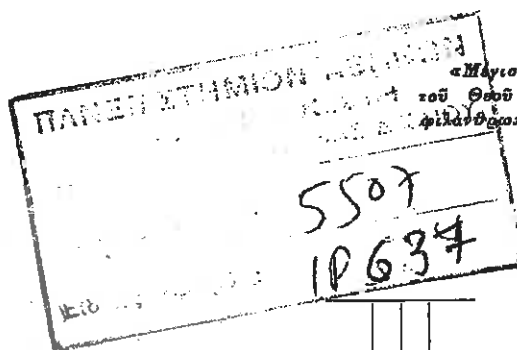
ΔΡΣ ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΠΩΤΑΚΟΥ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

(33 - 1939 M. X.)

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ
ΕΙΣ ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

*«Μάλιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα
τοῦ Θεοῦ παρὰ τῆς Ἀνωθεν δεδομένα
φιλοφροσύνης Ἱερωσύνη τε καὶ Βασιλεία»
- Νεαρά VI περ.*

ΑΘΗΝΑΙ
1939

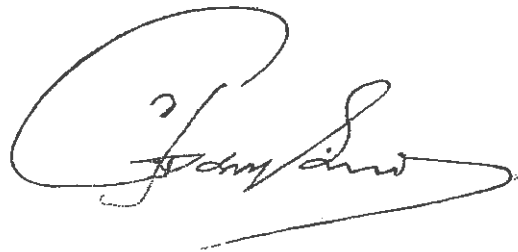
4849

*Τ.Σ. νομολογία
 και Δικαστήριο
 Η.Γ. Δικαστήριο
 Δικαστήριο
 2/11/79*

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ
 1980

Πάν γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν μου.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Panagiotis Kallergis', written in a cursive style.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Printed in Greece
Print. G. Callergis and Co.
Athens - Panepistimiou St. 22b.

ΠΗΓΑΙ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ	ΠΟΛΙΤΙΚΑ	ΗΣΙΟΔΟΥ	ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ	ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
AUGUSTINI	DE CIVITATE DEI	JUS GRAECO- ROMANUM	
ΒΑΣΙΛΙΚΑ		LACTANTI ...	DE MORTE PERSECUTORUM
CODEX THEODOSIANUS		ΠΛΑΤΩΝΟΣ	ΠΟΛΙΤΕΙΑ
CORPUS JURIS CIVILIS		ΠΛΑΤΩΝΟΣ	ΝΟΜΟΙ
CORPUS JURIS CANONICI		PLINII	NATURALES HISTORIAE
CRUSIO MARTINO TURCOGRAECIA		SENECA.	OPERA OMNIA
DIO CASSIO	HISTORIA ROMANA	SUETONII	DE VITA CAESARUM
ΔΟΥΚΑ	BYZANTINΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	ΣΟΖΟΜΕΝΟΥ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΞΑΒΙΒΛΟΣ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ		ΣΟΚΡΑΤΟΥΣ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΥΣΕΒΙΟΥ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	TACITI	ANNALES
ΕΥΣΕΒΙΟΥ	ΒΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ	ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ
ΖΩΝΑΡΑ	ΤΟ ΜΕΓΑ ΧΡΟΝΙΚΟΝ	ΦΡΑΝΤΖΗ	ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑ
ΖΩΣΙΜΟΥ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ		

ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ANNUAIRE DE L'INSTITUT INTERNATIONAL DU DROIT PUBLIC
ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ
ΘΕΜΙΣ

INFORMATIONS CONSTITUTIONNELLES ET PARLEMENTAIRES, κατ' ἑκδόσιν
Boissier-Mirkine Guetzwitich.

JAHREBUCH DES OFFENTLICHEN RECHTS DER GEGENWART
JURIS ECCLESIASTICI GRAECORUM HISTORIA ET MONUMENTA, τόμ. I - II,
ἑκδόσις *J. Pitra, Rome, 1864-1868.*

ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, ἑκδόσις *Δημ. Πιερρακάκου, 'Αθήναι, 1928.*
ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ, ἑκδόσις *Δ. Νικολαΐδου, Κων/πολις '1890.*

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS, SERIES GRAECAE, accusante *J. P. Migne*, τόμ. 1-161, *Paris 1857-1866.*

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS, SERIES LATINAE, accusante *J. P. Migne*, τόμ. 1-221, *Paris 1866.*

PROCÉS VERBAUX DU PREMIER CONGRÉS DE THÉOLOGIE ORTHODOXE A
ATHÈNES, 29 Nov.—8 Dec. 1936, ἑκμ. *Prof. A. Αἰθυσάτος, Athènes, 1939.*
STAATSLEXIKON, τόμ. III. ἑκδόσις *Sacher, Freiburg, 1929.*

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΠΙ-
ΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ, ἑκδόσις *Γ. Πάλλη-Μ. Πότλη, τόμ. 1-6, 'Αθήναι, 1852-1859.*

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Annuaire	=	Annuaire de l'Institut International du Droit Public
B	=	Βασιλικά
C	=	Codex Justinianus
Cod. Theod.	=	Codex Theodosianus
E	=	Ἐκκλησία, Ἐπίσημον Δελτίον Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
EEN	=	Ἐφημερίς Ἑλλήνων Νομικῶν
Θ	=	Θέμις
JGR	=	Jus Graeco-Romanum ἔκδ. Zachariae à Lingenthal
Mansi	=	Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, Joh. Mansi, Rome-Leipzig, 1901-1927.
N	=	Νεαφαί Ἰουστινιανοῦ καὶ μεταγενεστέρων Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων
NIE	=	Νέα Πολιτική Ἐπιθεώρησις, ἔκδ. Πατρακάκου
PG	=	Patrologiae Cursus Completus, Series Graecae, ed. P. Migne
PL	=	Patrologiae Cursus Completus, Series Latinae, ed. P. Migne
PV	=	Procès Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 1939
Σ	=	Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Τοπικῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, Γ. Πάλλη-Μ. Ποτλῆ
SL	=	Staats Lexikon, τόμ. III. ed. Sacher

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀκριβέστερον ἡ εἰδικὴ Βιβλιογραφία, ἡ συντελέσασα μετὰ τῶν Πηγῶν εἰς τὴν παρούσαν συγγραφὴν. Ἡ γενικὴ παρατίθεται εἰς τὰς καθ' ἑκαστον ὑποσημειώσεις.

- ALIVIZATOS A. Die Kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I. Berlin, 1918.
- ALIVIZATOS A. Les Rapports de la législation ecclésiastique de Justilien avec les canons de l'Église, Pavia, 1935.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α. Αἱ Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ τ. 5. σελ. 134 κ.έ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α. Κράτος - Ἔθνος - Ἐκκλησία, ἐν Ἐκκλησίᾳ, 1936, σελ. 111 κ.έ.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐξ ἀπόψεως Ὁρθοδόξου, ἐν Ἐκκλησίᾳ, 1937, σελ. 34 κ.έ.
- ALIVIZATOS A. Kirche, Staat und Volk vom orthodoxen Standpunkte aus, ἐν Procès Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, σελ. 270 κ.έ., Athènes, 1939.
- ANDRÉ J. Somme Théorique et Pratique de tout le droit Canonique, τ. 1-2. Paris, 1878.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ Κ. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐξ ἀπόψεως Ὁρθοδόξου, Ἀθήναι, 1920.
- ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Β. Ἐγγειρίδιον τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, τ. I III, Ἀθήναι, 1909-1929.
- AUBÉ B. L'Église et l'État dans la seconde moitié du IIIe siècle, 2a ἔκδ., Paris, 1866.
- BALVE Das concordat nach den Grundsätzen des Kirchenrechts. München, 1863.
- BAMBETSOY A. Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῶν Ὁρθοδόξων, Ἀθήναι, 1911.
- BARDENHEWER O. (μετ. Codet-Verschaffel) Les Pères de l'Église, τόμ. I III, Paris, 1888-1889.
- BARTHELEMY-DUEZ Traité de droit Constitutionnel, 2a ἔκδ. Paris, 1933.
- ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. I-III. Κωνσταντινούπολις καὶ Ἀλεξάνδρεια, 1884, 1912-1928.
- ΒΕΑΝΙΑΙΩΤΟΥ Ι. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, Ἀθήναι, 1906.
- BELL G. A brief Sketsch of the Church of England, 2a ἔκδ. London, 1930.

- BENEDICTI XIV Constitutiones, Epistolae, etc. τόμ. I-V. Romma, 1740-1755.
- BERTHELEMY H. (μετ. Μ. Στασινοπούλου) Διοικητικόν Δίκαιον, τόμ. I., 'Αθήναι.
- BEPTOAINH Φ. (μετ. Σ. Λάμπρου) 'Ρωμαϊκή 'Ιστορία, τόμ. I-II, 'Αθήναι, 1893-1894.
- BEZANHA. 'Η Πολιτειολογική σημασία τοῦ 'Ανωτάτου 'Αρχοντος, 'Αθήναι, 1938.
- BIANCHI-GIOVINI A. Storia dei Papi, 2α έκδ. τόμ. I-X, Milano, 1864-1877.
- BIERBAUM Konkordat, ἐν Staats Lexikon, τόμ. III., σελ. 519 κ. έ. Freiburg, 1929.
- BOIGELOT R. L'Eglise et le monde moderne, 2α έκδ. Paris, 1936.
- BONJEAN M. Du Pouvoir Temporel de la Papauté, Paris, 1862.
- BONOMELLI (μετ. Holzer) Die Kirche, Freiburg, 1905.
- BOUX D. Tractatus de principiis Juris Canonici, Monasterii, 1853.
- BREHIER E. Histoire de la Philosophie, τόμ. I-II., Paris, 1927-1932.
- BURY J. The Incasion of Europe by the Barbarism, London, 1928.
- CAPEFIGUE M. L'Eglise au Moyen-Age, τόμ. I-II., Paris, 1852.
- CARRÉ de MALBERG Contribution à la théorie Générale de l'État spécialement d'après les données fournies par le droit Constitutionnel Français, τόμ. I-II, Paris, 1920-1922.
- de CHAMPEAUX G. Recueil Général du droit Civil Ecclésiastique Français, 2α έκδ. τόμ. I-II, Paris.
- CHATEAUBRIAND Le Génie du Christianisme, Paris, 1864.
- CONSTANT BENJAMIN De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements, α' και β' έκδ., Paris, 1824-1833.
- CONSTANTINIDES M. The Orthodox Church, London, 1931.
- DARESTE F.-DARESTE P. (έκδ. Delpech - Laferrière). Les Constitutions Modernes, τόμ. I-VI, Paris, 1928-1934.
- DAWSON C. Religion and Modern State, London, 1936.
- DECHARME P. (μετ. Α. Καρλή) Μυθολογία της 'Αρχαίας 'Ελλάδος, 'Αθήναι, 1891.
- DIBELIUS O. Die Trennung von Kirche und Staat, Berlin, 1919.
- DIEHL C. Byzance, Paris, 1919.
- DÖLLINGER. Kirche und Kirchen, Papsstum und Kirchenstaat, Berlin, 1861.
- DUGUIT L. Manuel de droit Constitutionnel, Théorie Générale de l'État, 4η έκδ., Paris, 1923.
- DUGUIT L. Traité du droit Constitutionnel, Paris, 1921-1930.
- DUMONT E. La Papauté. Les Premiers Empereurs Chrétiens et les Premiers Conciles Généraux, Paris, 1876.

- DUPIN M. Manuel du droit Public Ecclésiastique Français, 4η έκδ., Paris, 1865.
- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ Κ. Σχέσις 'Εκκλησίας και Πολιτείας ἐν τῇ ἐλευθέρῳ 'Ελλάδι, 'Αθήναι, 1916.
- FAGHETTE. La politique comparée de Montesquieu, Rousseau, et Voltaire, Paris, 1802.
- FAUGHILLE Traité de droit International Public, τόμ. I., Paris, 1922.
- ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ Γ. Τό Σύνταγμα, 'Αθήναι, 1839.
- ΦΙΛΙΠΠΟΤΟΥ Ε. Σύστημα 'Εκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τόμ. 1-2, 'Αθήναι, 1912-1915.
- FLASCH J. Constantin der Grosse als erster Christlicher Kaiser. Würzburg, 1891.
- FLBURY C. Discours sur l'Histoire Ecclésiastique, Paris, 1747.
- ΦΛΟΓΑ-Γ' ΤΟΥ Θ. Συνταγματικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1879.
- ΦΛΟΓΑ-Γ' ΤΟΥ Θ. Τερά Σύνοδος, ἐν Δεξικῷ Νομικῆς τόμ. I. σελ. 953 κ. έ. 'Αθήναι, 1898.
- FRANCK Philosophie du Droit Ecclésiastique. Des Rapports de la Religion et de l'État, Paris, 1864.
- FRANTZ A. Lehrbuch des Kirchenrechts, Göttingen, 1887.
- FRIEDBERG E. Die Gränzen zwischen Staat und Kirche und die Garantien gegen deren Verletzung, τόμ. 1-3, Tübingen, 1872.
- FRIEDBERG E. Corpus Juris Canonici, Berlin, 1831.
- FRIEDBERG E. Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, 6η έκδ. Leipzig, 1909.
- ΘΕΟΤΟΚΑ Μ. Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Κωνσταντινουπόλις, 1897.
- GARET-HINSCHIUS, Allgemeines Staatsrecht-Staat und Kirche, Freiburg, 1887.
- GASPAR E. Geschichte des Papsttums, τόμ. I-II, Tübingen, 1930-1933.
- GASQUET A. (μεταφρ. Α. Βουτυρά). 'Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ἡ Φραγκική Μοναρχία, 'Αθήναι, 1908.
- ΓΕΔΕΩΝ Μ. Κανονικαί Διατάξεις τῶν 'Αγιοτάτων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. I-II, Κωνσταντινουπόλις, 1888-1889.
- ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΥΑΤΕΙΡΩΝ. Αἱ νωότεραι τάσεις πρὸς συνεννόησιν και ἑνωσιν τῶν 'Εκκλησιῶν και ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία, ἐν Νέῳ Πολιτικῇ 'Επιθεωρήσει, τόμ. I. σελ. 35 κ. έ., 'Αθήναι, 1923.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Φ. Εἰσαγωγή εἰς τὸ 'Εκκλησιαστικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1939.
- GIESELER J. Lehrbuch der Kirchengeschichte, τόμ. I-VI, Bonn, 1844-1855.
- GILLET M. Culture Latine et Ordre Social, Paris, 1935.
- GIOBBIO A. I Concordati, Monza-Roma, 1900.

- GOLDSMITH O. (tr. A. Aragon) Histoire d'Angleterre, τόμ. I-II, Paris, 1840.
- GUIZOT M. L'Eglise et la Société chrétienne en 1861, 4η έκδ., Paris, 1861.
- HAMMER von JOSEPH Geschichte des Osmanischen Rechts, 2α έκδ., Pesth, 1884.
- HANOTAUX G. Histoire de la Nation Française, τόμ. I-XV, Paris, 1920-1924.
- HAUCK Die Trennung von Kirche und Staat, 5η έκδ., Leipzig, 1919.
- HAURIOU M. Précis élémentaire du Droit Constitutionnel, 2α έκδ., Paris, 1929.
- HAURIOU M. (μετ. Γκουπλακίδου-Παπαγατζή) Διοικητικὸν Δίκαιον, τόμ. I-II, Ἀθήναι 1935-38.
- HAVET E. Le Christianisme et ses Origines, τόμ. I-IV, Paris, 1871-1884.
- HEFELE C. Conciliengeschichte, 2α έκδ., τόμ. I-IX, Freiburg 1873.
- HERGENRÖTHER J. Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, τόμ. I-III, Freiburg, 1884-1886.
- HINSCHIUS P. System des Katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf Deutschlands, τόμ. I-VI, Berlin, 1869-1897.
- HINSCHIUS P. Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni, Lipsiae, 1863.
- HOROY Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. I-II, Paris, 1883-1884.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Α. Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Κωνσταντινουπόλις, 1896.
- HUGHENIN L. Expositio Methodica Juris Canonici, τόμ. I-II, 3η έκδ., Paris, 1877.
- JAMES Comparative Religion, an Introductory and Historical Study, London, 1938.
- JELLINEK G. Allgemeine Staatslehre, 8η έκδ., Berlin, 1914.
- KAHL W. Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik, Freiburg—Leipzig, 1894.
- KELSEN H. Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925.
- KIMMEL E. Monumenta Fidei Orientalis, τόμ. I-II, Jenae, 1850.
- KORLLREUTTER O. Deutsches Verfassungsrecht ein Grundriss, Berlin, 1938.
- KORNIGER-GIESE Grundzüge des Katholischen Kirchenrechts und des Staats Kirchenrechts, 2α έκδ., Bonn und Köln 1932.
- KRAENZLIN G. Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, Leipzig, 1936.

- KRUMBACHER K. Geschichte der Byzantinischen Litteratur, 2α έκδ., München 1897.
- KYPIAKOY Δ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. I-III, Ἀθήναι, 1898-1900.
- KHUN F. Luther, La vie et son oeuvre, τόμ. I-III, Paris, 1883-1884.
- LABAND P. Deutsches Reichsstaatsrecht, έκδ. 1911, VII, έκδ. 1919, Tübingen.
- LANGE Über die Neugestaltung des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche, Heidelberg, 1848.
- LANGE-RONNEMBERG Die Konkordate, ihre Geschichte, ihre Rechtsnatur und ihr Abschluss nach der Reichsverfassung von II-VIII-1919, Paderborn, 1929.
- de LAUNNAY L. L'Eglise et la Science, Paris, 1936.
- LAURENT F. Histoire du Droit des Gens et des relations Internationales, τόμ. I-VIII, Paris, 1851-1861.
- LAURENT F. L'Eglise et l'Etat, τόμ. I-II, 2α έκδ., Paris, 1866, τόμ. III, Bruxelles, 1862.
- LAURENT F. Études sur l'Histoire de l'Humanité, τόμ. I-XVIII, 2α έκδ., Paris Bruxelles, 1861-1870.
- LAVISSE E.-RAMBAUD A. Histoire Générale, τ. I-XII, Paris, 1893-1901.
- LE FUR Précis de Droit International Public, 3η έκδ., Paris, 1937.
- LEROY-BEAULIEU L'Etat moderne et ses fonctions, 4η έκδ., Paris, 1911.
- LIBERATORE La Chiesa e lo Stato, Napoli, 1871.
- LÖNING Geschichte des Deutschen Kirchenrechts, τόμ. I-II, Strassburg, 1878.
- MACAULEY The History of England, τόμ. I-IV, London, 1878.
- ΜΑΡΙΑΚΗ Γ. Τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεωταῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατορίαις, Ἀθήναι, 1922.
- MANSI J. Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, έκδ. H. Welter, τόμ. I-LIII, Paris et Lipsiae, 1901-1927.
- MAYER O. Die Trennung von Kirche und Staat, Leipzig, 1919.
- MEISSNER O.-KAISEMBERG R. Staats und Verwaltungsrecht in Drittem Reich, Berlin, 1935.
- MILASCH N. (μετ. Μ. Ἀποστολοπούλου) Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι, 1906.
- MINGHETTI M. Stato e Chiesa, 2α έκδ., Milano, 1878.
- MIRKINE-GUEZÉVITCH, Les Constitutions de l'Europe Nouvelle avec les textes Constitutionnelles, τόμ. I-II, Paris, 1938.
- MOËHLER J. (trad. Abbé Bellé). Histoire de l'Eglise, τόμ. I-III, Paris, 1867.
- MORTMANN A. Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, 2α έκδ., Ἀθήναι, 1892.

- MORTREUIL J. Histoire du droit Byzantin ou du droit Romain, τόμ. I-III, Paris, 1848-1846.
- MOURET F. Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. I-VIII, Paris, 1919.
- ΜΠΑΛΑΝΟΥ Δ. Πολιτεία και 'Εκκλησία, 'Αθήναι, 1920.
- ΜΠΑΛΑΝΟΥ Δ. 'Εθνος και 'Εκκλησία, 'Αθήναι, 1938.
- ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ Π. Κράτος - 'Εθνος - 'Εκκλησία, ἐν 'Αναπλάσει τῆς 20 II-1936.
- NUSSI Conventiones de rebus eccl. inter. S. Sedem et civilem Potestatem initae, Mainz, 1870.
- OLMO Il diritto Ecclesiastico vigente in Italia, 2α ἐκδ., Milano, 1908.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Π. Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, 'Αθήναι, 1935.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ C. Les Privilèges du Patriarcat Oecuménique dans l'Empire Ottoman, Paris, 1924.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ. 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, τόμ. I. 'Αθήναι, 1920.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ. Τὸ Πρωτεῖον τοῦ 'Επισκόπου 'Ρώμης, 'Αθήναι, 1930.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ. Ἡ θέσις τῆς 'Εκκλησίας καὶ τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, 'Αθήναι, 1935.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ. Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ 'Ιεροὶ Κανόνες, 'Αθήναι, 1936.
- ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Κ. 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους, τόμ. I-VI. 'Αθήναι, 1925.
- PASTOR L. (μετ. Mercati - Censi), Storia dei Papi, τόμ. I-XII, Roma, 1910-1928.
- PETRAKAKOS D. Zur Rechtlichen Stellung der Hellenischen Kirche, ἐν Festschrift für Emil Friedberg, σελ. 269-286, Leipzig, 1908.
- ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ Δ. Κοινοβουλευτικὴ 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος, τόμ. I. 'Αθήναι, 1935.
- PHILLIPS G. (μετ. J. Crouzet), Droit Ecclésiastique, τόμ. I-III, 2α ἐκδ., Paris, 1955.
- PICHLER Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, τόμ. I-II, München, 1864-1865.
- PICOT S. De la Souveraineté de l'Eglise, ou de la République Fraternelle de l'aristocratie épiscopale et de la Monarchie Pontificale, Paris, 1873.
- ΠΑΛΛΗ Κ. Ποινικὸν Δίκαιον τῆς 'Ορθοδόξου 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας, 'Αθήναι, 1907.
- ΠΑΛΛΗ Κ. Περί ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς 'Ορθοδόξου 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας, 'Αθήναι, 1898.

- ΠΑΛΛΗ Κ. Τὸ ἀναπαλλοτριώσιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς 'Ορθοδόξου 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας, 'Αθήναι, 1903.
- ΠΑΛΛΗ Κ. 'Εγχειρίδιον 'Εκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν 'Ελλάδι ἰσχύον αὐτοῦ, 'Αθήναι, 1927.
- RICHTER E. Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, 5η ἐκδ., Leipzig, 1858.
- ROHRBACHER Histoire Universelle de l'Eglise Catholique, 3η ἐκδ., τόμ. I-XXVIII, Paris, 1857-1859.
- ROTHENBUCHER K. Die Trennung von Staat und Kirche, München, 1908.
- ROUSSEAU J. Du Contrat Social, ἐκδ. Flammarion, Paris.
- RUCK E. Kirchenrecht, 2α ἐκδ., Berlin, 1931.
- RUNCIMAN I. La civilisation Byzantine, Paris, 1934.
- SÄGMÜLLER S. Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts, 3η ἐκδ., τόμ. I-II, Freiburg, 1914.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Μ. 'Εκκλησιαστικὸν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1896.
- ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ν. Ν. Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου, τόμ. I. 'Αθήναι, 1903.
- ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ν. Ν. 'Ελληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, 4η ἐκδ., 'Αθήναι, 1915-1923.
- ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ν. Ν. Περί Πολιτείας καὶ τῶν στοιχείων αὐτῆς ἐν γένει, 'Αθήναι, 1921.
- ΣΒΩΛΟΥ Α. Τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος, 'Αθήναι, 1928.
- ΣΒΩΛΟΥ Α. Συνταγματικὸν Δίκαιον, τόμ. I. 'Αθήναι, 1934.
- SCHLEIERMACHER F. (ἐπεξ. C. Schwarz), Ueber die Religion, regen an die Gebildeten unter ihren Berächtern, Leipzig, 1868.
- SCHWANE S. (μετ. Degert), Histoire des Dogmes, 2α ἐκδ., τόμ. I-VI, Paris, 1903-1904.
- SCHWARZ G. Kirchenrecht, 18η ἐκδ., Berlin, 1930.
- SCHWARZLOSE K. Grundzüge des Deutschen Evangelischen Kirchenrechts, Bonn, 1924.
- SESAN Kirche und Staat, τόμ. I, Die Religions politik der Christlich-Röm. Kaiser von Konstantin d. Gr. bis Theodosin d. Gr. 313-380, Czernowitz, 1911.
- SEEBERG Der Begriff der Christlichen Kirche, Erlangen, 1885.
- SEHLING K. Kirchenrecht, 2α ἐκδ., τόμ. I-II, Berlin-Leipzig, 1927.
- SCOTT H. The Eastern Churches and the Papacy, London, 1928.
- ΣΕΦΕΡΙΑΔΟΥ Σ. Μανήματα Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου, 'Αθήναι, 1925-1928.
- ΣΚΑΛΙΕΡΗ Γ. Ἡ ἐκλογή Πατριάρχου κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, 'Αθήναι, 1920.

- SOGLIA J. Institutiones Juris Publici Ecclesiastici, Paris, 1853.
 SOHM R. Kirchenrecht, Leipzig, 1892.
 SOHM R. Kirchengeschichte im Grundriss, 18η έκδοσις, Leipzig, 1913.
 ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ι. Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1933.
 STANLEY A. History of the Eastern Church, 3η έκδ., London, 1864.
 ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ Β. Ἐρῶσαι περὶ τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τόμ. Ι., Ἀθῆναι, 1923.
 STORY I. Commentaries on the Constitution of the United States, Boston-Cambridge, 1833.
 ΣΤΡΕΪΤ Γ. Ἐπικίνδυνοι Νέαι Δοξασαί ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ, ἐν Νέῳ Πολιτικῇ Ἐπιθεωρήσει, τόμ. Ι., σελ 8. κ. ε., Ἀθῆναι, 1928.
 ΣΤΡΕΪΤ Γ. - ΒΑΛΛΗΝΔΑ Η. Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, τόμ. Ι-II., Ἀθῆναι, 1937.
 STRIVAY R. La séparation de l'Eglise et de l'Etat, Liège, 1933.
 STURZO L. (μετ. Jul. Bertrand), L'Eglise et l'Etat, Paris, 1937.
 THIRIET T. L'Evangile, τόμ. I-V, Paris, 1906-1908.
 THOMASSINUS L. Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina, τόμ. I-X, Magoniaci, 1787.
 TIXERONT J. Histoire des dogmes dans l'Antiquité Chrétienne, τόμ. I-III, Paris, 1915-1919.
 ΤΣΑΤΣΟΥ Θ. Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτειακὸν Δίκαιον, 2α έκδ., Ἀθῆναι, 1939.
 VERING E. Lehrbuch des Katholischen, Orientalischen und Protestantischen Kirchenrechts, 3η έκδ., Freiburg, 1893.
 VINET A. Essai sur la manifestation des Convictions religieuses, 2α έκδ., Paris, 1858.
 WALTER Fontes Juris Ecclesiastici Antiqui et Hodierni, Bonnac, 1862.
 WALTER F. Lehrbuch des Kirchenrechts aller Christlichen Konfessionen, 7η έκδ., Bonn, 1871.
 ZANKOW S. Die Verfassung der Bulgarischen Orthodoxen Kirche, Zürich, 1918.
 ZANKOW S. Die Lage und die Verfassung der neuesten Orthodoxen Kirchen, Sofia, 1929.
 ZANKOW S. Nation-Staat-Welt und Kirche in Orthodoxen Osten als Theologischen Problem, Sofia, 1937.
 ZANKOW S. Kirche und Staat, ἐν Procès - Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, σελ. 389 κ. ε., Athènes, 1939.
 ΖΥΖΥΚΙΝΕ Μ. L'Eglise orthodoxe et le droit International, ἐν Procès-Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, σελ. 400 κ. ε., Athènes, 1939.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Μεγαλεῖον τοῦ θριαμβεύοντος Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς ὁσμῆραι πρὸς τὸ τέλειον αἰσίως ἐξελισσομένης ἀνθρωπότητος, ὡς μόνη καὶ ἀληθὴς καὶ ἐν ταύτῳ ἰδεώδους ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ θεοῦ θρησκεία παρίσταται καὶ κραταιότερον ἤδη ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐφαρμογὴν.

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀπὸ δύο περίπου χιλιετηρίδων κρατοῦσα εἰς τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τῆς ὕδρογείου, διὰ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν χάριτι θεῖα λατρευόντων αὐτὴν ἀνθρώπων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τῇ βοηθείᾳ τῶν ὑψηλῶν διδασμάτων τοῦ Ναζωραίου καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀγνὴν καὶ ἰδεώδη πίστιν ἐπετεύχθη ἡ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου πνευματικὴ ἐξύψωσις καὶ ἐλαμπρύνθη ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀνθρώπος ἐξυψωθείς καὶ ἐνεφάνισεν ἐν τε τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ τῇ Τέχνῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, πραγματούμενον καὶ ἐξελισσόμενον καθ' ἐκάστην καὶ εἰς τὸ τέλειον ἄγον τε καὶ ἀγόμενον.

Δι' ἀστέρος τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως ὁ Γαλιλαῖος ἐν τῇ φάτνῃ κατ' ἀρχὴν ἐμφανίσας καὶ κηρύξας τὴν Ἀλήθειαν, ἦν ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰουδαίας ἡγνόμενος, ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ, διὰ τῶν Δώδεκα ἐχάρισεν εἰς τὸν κόσμον τὸ τοῦ πνεύματος διαυγές καὶ τὴν αἰώνιαν πίστιν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἐχάραισε καρδίας, ἵνα μετ' οὐ πολὺ ἐπιτευχθῇ, χάρις αὐτῇ, τὸ μεγαλεῖον μιᾶς Αὐτοκρατορίας ἀρχικῶς, πολλῶν δὲ μετ' ὀλίγον Ἐθνῶν ὅστερον ἡ δόξα.

Συνδεδεμένη ἀρρήκτως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ πρὸς
 ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΝ—ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ 2

τὴν Πολιτείαν εἰς τὸ Κράτος τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὑπῆρξεν ἡ ἐμψυχώνουσα πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶν μεγαλεῖον αἰτίας, ὥς τῆς δόξης καὶ λαμπρότητος δαυλὸν κινήτηριον ἐπισείουσα τὸν Σταυρὸν τοῦ Ναζωραίου· εἰς τὰ Κράτη δὲ τῆς Δύσεως συγκεντροῦ ἐπὶ σειρὰν ἑκατονταετηρίδων ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας Αὐτῆς καὶ ἐπὶ μακρὸν κρίνει τὰς τύχας τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν Ἑθνῶν. Δημιουργεῖται οὕτως εἰς ὁλοκλήρους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς Χριστιανωσύνης κατάστασις περὶ τὸ διοικεῖν τὴν ἀποτελοῦσαν αὐτὴν ἀνθρωπότητα ἐξαιρετικὴ καὶ ἐν πολλοῖς διάφορος καὶ ἄλλοια, γεννεσιουργὸν αἰτίαν ἔχουσα τὴν διάσπασιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὀφειλομένην εἰς τὴν κατὰ διάφορον τρόπον πραγματοποιηθεῖσαν ἑρμηνείαν τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένης ἀληθείας. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Σταυρὸς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμεγάλυνε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν· εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ πάντων ἐβασίλευσεν.

Ἡ διὰ τῶν αἰώνων σημειωθείσα ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος ἐτελειοποίησε κατὰ τὸν πλέον ἀνθρωπίνως δυνατόν τρόπον τὴν ἔννοιαν τῆς Πολιτείας, εἰς ἣν προσωποποιεῖται ἡ ἔννοια τοῦ τῆς σήμερον κυριάρχου καὶ μόνου κυρίου ρυθμιστοῦ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπομένως, ἡ σὺν τῇ Πολιτείᾳ συντρέχουσα αὕτη δύναμις ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, οὐκ ἦν δυνατόν, ἵνα ἐκ τοῦ πλησίον λίαν διακεκριμένως γνωρίσῃ τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν τοῦ κυριάρχου. Ἐχομεν ἐπομένως ἱστορίαν καὶ διαμόρφωσιν σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, σημασίας μεγίστης καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον θεωρουμένης, ὥς *sine qua non* συντελεστικῆς διὰ τὴν σήμερον ὑφισταμένην κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς ἣν μετὰ τόσα ἄπειρα τοῦ παρελθόντος γεγονότα, πρωτοφανῆ καὶ σημαντικά, κατέληξεν ἡ ἐπίγειος ζωή.

Ἡ ἐξέτασις ὅθεν τῆς ἐξελίξεως τῆς σχέσεως τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνίας παραγόντων

θὰ ἀπασχολήσῃ τὸ θέμα ἡμῶν τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, τὸ θέμα, οὐτινος ἡ γνῶσις καὶ κατοχὴ παντάπασιν ἀναγκαῖα καθίσταται διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν μελέτην ἐν λεπτομερείαις τοῦ τε Κανονικοῦ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, δεδομένου μάλιστα, ὅτι οὐπὼ ἐν Ἑλλάδι εὕρισκεται ἡ τούτου ὑπὸ τῶν προγενεστέρων κανονολόγων καλλιέργεια πλήρης, ἐξαιρέσει ἐλαχίστων διατριβῶν, αἵτινες γενικῶς, ἄνευ λεπτομερειῶν, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὠμίλησαν. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου περισσότερο ἔνεκα ὀρμηθέντες, ἐν τῇ εὐγενεῖ ἐπιθυμία καὶ τῷ τιμίῳ πόθῳ νὰ συμβάλωμεν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι σπουδὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, μετὰ μελέτην καὶ ἐρεῦνας ἐτῶν ἐν ταῖς Πηγαῖς καὶ τοῖς Ἀρχείοις ἀποδίδομεν τὴν παροῦσαν συγγραφὴν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς δημοσιότητος ἐπ' ἐλπίδι ἱκανοποιήσεως εὐγενοῦς, ἐπιτευχόμενης διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ μεγάλως ὑφισταμένου ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κενοῦ εἰς τὴν ὥραίαν ἐπιστήμην τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τὴν ὁποῖαν ἐτάχθημεν ἰσοβίως νὰ ὑπηρετήσωμεν.

Ἀθῆναι, Ἰούλιος 1939

ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄.

*«Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ
οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην» δι'
ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται καὶ
τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι τῆς Γῆς.»*

Παροιμία Σολομώντος Η. 15.16.

1.—Ἐν τῷ μέσῳ τῶν διαφωνουσῶν διὰ τὴν πρώτην ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀσχολουμένων ἀποκλειστικῶς μὲ τὸ ἐρώτημα τοῦ γεννήτορος, τῆς γεννήσεως καὶ διαδόσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐπὶ τῆς Γῆς θεωρητικῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν, διαφόρως παραδεχομένων καὶ ἐξηγουσῶν τὴν ἱστορίαν τῆς κοσμογονίας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν μετὰ μεγίστων, ἀδιασείστων καὶ πάντῃ ἰσχυρῶν ἐκατέρωθεν ἐπιχειρημάτων (¹) προτεινομένων ἐπιστημονικῶν ἀντιλήψεων,

1) Ἡ θεογονία, καίπερ διαγράφουσα εἰκόνα ἀκριβεστάτην τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς διαπλάσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς διαδοχῆς τῶν θεῶν γενεαλογιῶν εἶναι ἐν τοσοῦτῳ ἀτελὲς σύστημα κοσμογονικόν. Σιωπᾷ εἰς τὸ κυριώτερον ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν τρεῖς διάκεινται κοσμογονίας θεωρίαι: Κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἀρχαιοτάτην γνώμην ὁ ἄνθρωπος, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὄντα παράγονται ἐκ τῆς φύσεως [ἐν Βοιωτίᾳ ὁ Ἀλαλκομενεὺς πρῶτος ἄνθρωπος, Πίνδαρος, Ἀπ. παρὰ Bergk, Λυρ. Ἑλλ. Γ. 1339, ἐν Ἀττικῇ τὸν Ἐρεχθίδα «ἡ εἰδωρὸς ἄρουρα ἐγέννησεν», Ἰλιάδ. Β. 547, ἐν Ἀρχαδίᾳ «Ἀντίθεον Πελασγὸν ἐν ὑψικόμοισιν ὄρεσι γαῖα μέλαιν' ἀνέδωκεν, ἵνα θνητῶν γένος εἴη» Ἀσιος (Παυσ. Η. 14)], κατὰ δευτέραν γνώμην τὸ ὕδωρ καὶ τὸ χῶμα συνέπραξαν πρὸς κατασκευὴν τοῦ σώματος, ὅπερ ἀνεφύη ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ὡς φυτὸν ἢ ὡς βλαστὸς δένδρου (Ἰλιάδ. Η. 99, ὁ Πίνδαρος, ἀπ. παρ' Ἱππολ. Refut. Hoer. V. 7, καλεῖ τοὺς Κορύβαντας πρῶτους γεννηθέντας ἐκ τῆς γῆς, δειδροφρεῖς, πρβλ. καὶ Βιργίλιον, Αἰν. VIII 314. Juven. Sat. VI. 12, Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 145, ἐπιθι καὶ τὸν μῦθον τοῦ Κάδμου), κατὰ δὲ τὴν τρίτην γνώμην, θελήσει τῶν θεῶν κατασκευάζονται οἱ ἄνθρωποι. (Ἡ Πανδώρα κατασκευάζεται ἐκ τοῦ Ἡφαίστου ἀργίλλῳ ὕδατι διαβεβρεγμένη, Ἡσιόδου Ἔρ. καὶ Ἡμ. 60), ἴδε γενικώτερον καὶ εἰδικώτερον Bouché-Latour, εἰς

πανθομολογούμενη και διανυγής συμφωνία πάντων (*) προβάλλει η θεωρία της εκ μέρους του ανθρώπου πρώτης και άγνωστου κατευθύνσεως προς τὸ μυστήριον τοῦ Θείου. Καὶ ἡ μακροτάτη ἱστορία τοῦ πλανήτου ἡμῶν καὶ ἡ ἀνάλογος εἰς ἀπόστασιν ἱστορία τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ζῶντος ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς ἅπαντας τοὺς χρονολογικῶς πρωτεύσαντας πολιτισμούς κυρία ὑπῆρξεν ἡ κατεύθυνσις τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου κατασκευάσματος εἰς τὴν ἔρευναν τῆς θείας ὑποστάσεως (*).

Placita Graecorum de origine Generis humani, 1871, σελ. 19 κ. ἐπ., Peller : Die Vorstellung der Alten, besonders der Griechen, vom dem Ursprunge und dem ältesten Schicksale des menschlichen Geschlechts, ἐν Philologus VII σελ. 1-60, Decharme, (μετ. 'Καραλή) Μυθολογία τῆς 'Αρχαίας 'Ελλάδος, 'Αθήναι, 1891 σελ. 342 κ. ἐ. Διὰ δὲ τὴν ἐπὶ τούτου ἀνάλυσιν τῶν διδαγμάτων τῶν 'Αρχαίων 'Ελλήνων Φιλοσόφων (Θαλῆς, 'Αναξίμενης, 'Ηράκλειτος, Πυθαγόρας, 'Αριστοτέλης, Πλάτων κλπ.) πρβλ. εἰδικώτερον ἐν 'Αντωνιάδου, 'Εγχειρίδιον 'Ιστορίας τῆς Φιλοσοφίας, τόμ. I σελ. 46, 62, 90 κ. ἐ., 'Αθήναι, 1909 (πρβλ. καὶ τὴν αὐτῇ βιβλιογραφίαν), ἴδε καὶ M a r e t t, Anthropology, London, 1911, σελ. 8 κ. ἐ., L o w i e, Primitive Society, London, 1921, σελ. 6 κ. ἐπ., K r o e b e r, Anthropology, London, 1923, σελ. 199 κ. ἐ., M u r p h y, Primitive Man, Oxford, 1927, σελ. 11 κ. ἐ., S c h m i d t, Origin and Growth of Religion, London, 1931, σελ. 210 κ. ἐ., J a m e s, Comparative religion, London, 1938, σελ. 8, 11, 18 κ. ἐ.

1) 'Αρχαιότατη παρίσταται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ διδασκαλία τῆς Γραφῆς: πρβλ. Γένεσ. Α. 20.26.27.28., Β' 7.8.9.15, Δ. 1.2, Ψαλμ. Η. 46., ΝΑ 5., ΡΑ. 29, ΡΜ. 64., 'Ιεζεκ. ΚΗ. 13.14., 'Ιωβ ΛΓ 4., 'Αποκάλυψις Δ 11, Δευτερον. ΑΒ. 4, Ρωμ. Ε' 12, ἱκανὴ δὲ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν 'Ανατολικῶν Λαῶν, περὶ ἧς ἐκτενῶς πρβλ. D o u g l a s, Confucianism and Taoism, London, 1911, Elliot Sir Charles, Japanese Buddhism, London, 1935, J a m e s, Comparative Religion, σελ. 146 κ. ἐ. 'Ισχυρὰ δ' ἡ γνώμη καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου Φυσικῆς 'Επιστήμης, καθ' ἧς μάχεται ἡ μεγάλη 'Επιστήμη τῆς 'Απολογητικῆς. Οὕτω κατὰ τὴν Φυσικὴν ὁ ἄνθρωπος εἶναι προϊόν τῆς ἐξελίξεως: ὅτι πρὸ πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν τὰ μόρια ἢ τὰ άτομα ἐσχηματίσθησαν εἰς πρωτόπλασμα, ὅτι διὰ τῆς λειτουργίας τῶν δυνάμεων τῆς Φύσεως ἡ ζωὴ ἤρξατο νὰ ἐκδηλοῖ ἑαυτὴν ὑπὸ λίαν μικροσκοπικὰς μορφάς: ὅτι πάλιν κατόπιν πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν ἡ πορεία αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως ἀνέπτυξε αἰθῆκον τινα, ὅτι ἡ πορεία ἐξηκολούθησε μέχρις οὗτο κατέληξεν εἰς ζῴον τι, ὁπερ καλοῦμεν ἄνθρωπον: ἴδε καὶ M a r e t t, Anthropology, London, 1911, σελ. 8 κ. ἐ., K r a e n z l i n Die philosophie vom Unendlichen Menschen, Leipzig, 1936, σελ. 319, 332, 408 κ. ἐ., J a m e s, Comparative Religion, σελ. 9 κ. ἐ.

2) Αἱ πρὸς πληροστέραν ἱστοριολογικὴν συγκριτικῶς ἢ μεθοδολογικῶς ἄγουσαν ἐρηνηνευτικὴν ἔρευναν περὶ θεογονίας τῶν νεωτέρων σφῶν τοῦ αἰῶνος κατευθύνσεις ὑπῆρξαν πολλά, πλὴν διάφοροι καὶ ἐν πολλαῖς ἀντι-

Ἀποκαλυφθὲν τὸ θεῖον διὰ τῆς φύσεως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἀρχῆς αἰτία μοναδικὴ ὑπῆρξε διαπιστώσεως τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀδυναμίας αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνο. Καθημερινῶς ὁλονὲν ἀποκαλύπτεται πρὸς τὴν διαρκὴ ἐκδήλωση ἐμφάνισιν τῆς ἀνωτερότητος τοῦ ἀγνώστου κυρίου, παρουσιαζομένην αὐτῷ συνεχῶς ἐκτός τοῦ τῆς Δημιουργίας ἀκαταλήπτου ἔρωτήματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ παραγωγῆς ἁπλῶν, πλὴν ἐξαιρετικῶν, ἐντυπώσεων ἐκ τοῦ θεάματος τοῦ μεγαλείου τῶν φαινομένων καὶ τῶν συνεχῶν ἐπιδείξεων, μαρτυρίων διαρκῶν τῶν ἀνεξαντλήτων καὶ ἀενάων ὑπερφυσικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως διεγείρονται ἐν τοσοῦτω ἐν αὐτῷ πλεῖστα ὅσα ἐκστατικά αἰσθήματα τέρωσε καὶ τρόμου, ἀλλὰ καὶ ἱκανοποίησεως μεγίστης (*). 'Ὡς ἐνστικτώδης ἡγοῦν ἡ τοῦ Θείου ὑπόστα-

ζουόμεναι ἀλλήλαις. Οὕτω διάφοροι αἱ θεωρίαι τῶν ἐρηνηνευτικῶν συστημάτων τῶν M a x M ü l l e r, A d a l b e r t K u h n, N o e l C o n t i, W a k o n, G l a d s t o n, C r e u z e r, καὶ O t f r i e d M ü l l e r. Κατὰ τοὺς εἰδικούς μεγάλως συνέτεινεν εἰς τὴν ἐρηνηνευτικὴν προσπάθειαν τῆς Μυθολογίας τῶν Λαῶν ἡ ἀνακάλυψις τῆς σανσκριτικῆς γλώσσης, ἐξ οὗ ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ διάφοροι λαλοῦμεναι γλώσσαι 'Ελληνική, Βραχμανική, ἱερσική, Λατινική, Τευτονική, Κελτική, Σλαβική, τυγχάνουσι παραλλαγὰι ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τίτλου. 'Εκ τῆς ἐρηνηνείας τῆς γλώσσης τῶν Βεδῶν ἤδη παρὰ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονῶν ἐπιστοποιήθη, ὅτι ἡ σύγκρισις τῶν μυθολογιῶν τῶν διεσπαρμένων 'Αρίων, ἀποστερουμένων τῶν κοινῶν εἰς πᾶσαν 'Αρίαν φυλὴν στοιχείων, δύναται νὰ φέρῃ ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν δοξασιῶν τῶν πατέρων ἡμῶν, δι' αὐτῆς δὲ νὰ ἀνέλθωμεν διὰ μικρᾶς σειρᾶς αἰῶνων μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐξηγείρετο ἐν τῇ ψυχῇ καὶ μεθηρημένετο ἐν τῇ ποιήσει τῆς γλώσσης τὸ αἶσθημα τοῦ Θείου. 'Επὶ τούτοις πρβλ. M a u r y, Croyances et légendes de l'Antiquité. La religion des Aryas, σελ. 25 κ. ἐ., C o x, Mythology of the Aryan Nations, σελ. 10 κ. ἐ., M ü l l e r, Geschichte der Griechischen Litteratur, σελ. 43-46, L a u r e n t, Études sur l'Histoire de l'Humanité, 2a ἐκδ. τόμ. I, σελ. 157, Bruxelles, 1867, D e c h a r m e, Μυθολογία τῆς 'Αρχαίας 'Ελλάδος, σελ. 15 κ. ἐ., L e g g e, The religions of China, 1882, σελ. 90, Soothill, The three religions of China, London, 1913, σελ. 31, Π a π a ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ς, 'Ιστορία 'Ελληνικοῦ 'Εθνους, 'Αθήναι 1925, τόμ. I, β, σελ. 412-419, M u r r a y, Five Stages in Greek Religion, Oxford, 1925, N i l s s o n, A History of Greek Religion, Oxford, 1925, σελ. 203 κ. ἐ., A n e s a k i, History of Japanese Religion, London, 1930, σελ. 87 κ. ἐ., C h i l d e, New Light on the Most Ancient East, London, 1934, εἰδικῶς J a m e s, Comparative Religion, σελ. 11 κ. ἐ., 123 κ. ἐ.

1) Τίς ἄρᾳ γε δύναται ν' ἀμφιοβητήσῃ τὴν ὑπέροχον περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Θείου σύλληψιν, ὡς ἐναργέστερον ἐκδηλουμένην εἰς τοὺς ψαλμούς τῶν Προφητῶν τῆς Γραφῆς: Αὕτη αὕτη ἡ ἀληθὴς ἐννοία τοῦ Θείου, ἡ ἐκτασις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τὸ Μεγαλεῖον τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἡ βασιλεία Αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου εὐρεται τελείως διατετυπωμένη εἰς τὰς πολυπληθεῖς πηγὰς

σις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐδόθη ἔξ ὑπαρχῆς καὶ ὡς δεδικαιολογημένη ἢ πρὸς αὐτὸ καθημερινὴ ἀπεύθυνσις ἐκ μέρους αὐτοῦ ἐξηγήθη, ἥς ἀποτέλεσμα λαμπρὸν ἢ ταυτόχρονος παραγωγὸς αἰτία τῶν θαυμασιῶν ἐκείνων ἀφηγήσεων, ἔξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ διὰ τῆς γλώσσης τῶν διαφόρων φυλῶν ἀναλόγως ἐξηγούμενος μυθολογικὸς θησαυρὸς (*).

2.—Καὶ οὐ μόνον, ὡς ἀπόδειξις, ἀλλὰ καὶ ὡς μνημεῖα ἀπεράντου ἐκτιμήσεως καὶ ἀξίας εὐρηναὶ σήμερον, ὅσα διὰ τῶν αἰώνων διεσώθησαν τοῦ ἐξεληχθέντος ἀνθρωπίνου νοῦ ἔργα, μαρτυροῦντα τοὺς περὶ τοῦ θείου τούτου ἀντικειμένου πνευματικὸς ἀγῶνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτεται τὸ πνεῦμα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος (*). Ἡ φιλοσοφία τῶν

τῆς Βίβλου: «Τὰ ἔργα τῶν χειρῶν Αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις» ἀληθινὰ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ ἐστερεωμέναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος», Ψαλμ. ΡΙΑ. 2, 7, 8, «διότι ἐμεγάλυνε τὸν λόγον τοῦ ὑπὲρ τὴν φήμην του», Ψαλμ. ΡΑΚ. 2, ἀνάγνωθι ὡσαύτως καὶ τοὺς Ψαλμ. Η. 39, ΙΗ. 30, ΚΑ. 1, ΚΕ. 14, ΑΓ. 12, ΔΣΤ. 9, ΟΣ. 1, ΠΘ. 11, 12, 14, ΡΑ. 1, 5, 6, ΡΙΖ. 1, 2, ΡΜΕ. 3, ΡΝ. 1-6, Γέν. ΙΖ. 1, Δευτερονόμιον ΣΤ. 5, Α. 20, Ἡσαΐας ΜΒ. 8, ΜΕ. 12, 18, 21, ΜΣΤ. 9-10, ΝΕ. 11, σ. 1, Ἑξοδος ΑΓ. 20, Ἰωβ ΑΓ. Ἰερεμίας Ν. 7, Μαλαχίας Γ., 6., Δανιήλ Β. 8, 9, 10, Παροιμ. Β., 6-9, καὶ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ Ἰωάννης ἐν α., 5 «πνεῦμα ὁ Θεός», δ., 24, ιζ. 17, Ἰδ. καὶ Α'. Τιμ. θ. στ. 16.

1) Αἱ περὶ τῶν Θεῶν μυθολογικαὶ δοξασταὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες πλὴν τῶν ἀθανάτων τοῦ Ὀλύμπου κυρίως λατρεύουσι πλείστους ἄλλους, τυγχάνουσι μετὰ τῶν λοιπῶν δοξαστῶν τῶν Ἀνατολικῶν Λαῶν μεγαλειώδεις εἰς σύλληψιν καὶ προσωποποιήσιν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς εποχῆς. Πολυεταῖς ὑπῆρξαν τῶν σοφῶν αἱ πρὸς ἐξηγήσιν κατευθύνσεις καὶ ἐξακολουθοῦσιν εἰσέτι εἰς ἐρεῦνας ἀγνοοῦσαι καθ' ἡμέραν ἐντονωτέρας. Πρβλ. Decharme, Μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος σελ. 63 κ.ε., Ἀντωνιάδης, Ἑγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, τόμ. Ι, σελ. 50, 75, 92 κ.ε., Schmid, Origin and Growth of Religion, σελ. 200 κ.ε., Malinowski, Sexual Life of Savages, 3η ἐκδ. London, 1932, σελ. 66 κ.ε., Douglas, Confucianism and Taoism, London, 1911, σελ. 8 κ.ε., Aneaki, History of Japanese Religion, London, 1930, σελ. 87 κ.ε., Mackay, The Indus Civilization, London, 1935, σελ. 58, Karsten, The Origins of religion, London, 1935, σελ. 7 κ.ε., James, Comparative Religion, σελ. 123, 146, 198 κ.ε.

2) Πρβλ. Πίνδαρον, Πύθια Ι 67, Β. 89., Β. 99., Πλάτων εἰς Πολιτ. Β'. 364B., 375E., 386A., 613A, Νόμων Δ. 176C., Α. Ι., 902E., 905Δ., Ἀπολ. Σωκρ. 19A., Συμπόσιον 176C., 179B., 186B., 202C., 203A., Πρωταγ. 320C., Ἀριστοτέλης ἐν Πολιτ. Η. 9.9. Ἀποσπ. 46. 1483α. 27 «νοῦς ὁ Θεός», Ἀπόσπ. 13.1479α. 32 «ἀφθαρτος φύσις», Πλούταρχος περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος, τόμ. Β' μέρος Β' σελ. 87 «πάντα ὑπὸ ἐνὸς Λόγου κοσμοῦνται», πλεῖω παρὰ Ἀντωνιάδην. Ἑγχειρίδιον Ἱστορίας Φιλοσοφίας, τ. Ι. σελ. 46, 62, 90, Zeller, Grundriss der Geschichte der Griech. Philosophie σελ. 111 κ.ε., Ortega, Philosophie de la religion, Paris, 1938, σελ. 15 κ.ε., James Comparative Religion, σελ. 198 κ.ε.

Ἀρχαίων Ἑλλήνων κατευθύνεται ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῶν αἰώνιων ἰδεῶν, τῆς ἀναλλοιώτου οὐσίας τῶν ὄντων, ὡς ὁ Πλάτων μαρτυρεῖ, καὶ ἡ τάσις αὐτῆς πρὸς ἔρευναν χωρεῖ πέραν τοῦ ἐφημέρου καὶ τοῦ μεταβλητοῦ. Ἀποκαλύπτεται σήμερον ἡ ἀνθρωπότης πρὸ τῶν ἀπεράντου μεγαλείου μεστῶν θεωριῶν τοῦ Κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ (*), ὑποκλίνεται δὲ ταυτόχρονως πρὸς τὴν ἀποτελοῦσαν κατὰ τοὺς λάτρεις αὐτῆς, ἀπολυτρωτικὸν κήρυγμα, εὐαγγελιζόμενον τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνήσυχον καὶ οὐδέποτε ἡρεμοῦσαν κίνησιν τοῦ κόσμου, κοσμοϊστορικὴν θεωρίαν τοῦ Βούδδα (*).

Αἱ ἐπὶ τούτου δὲ θρησκευτικαὶ δοξασταὶ ἐν τῇ διαπλάσει τῶν κοινωνικῶν ἡθῶν (*) ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν διαφόρων Ἑθνῶν διαρκῆ καὶ σημαντικωτάτην, εἰς ἣν μεγάλως συνέτεινε τὸ γεγονός τῆς παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἀνέκλιθεν ἀπαντησάσης ταυτότητος τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας (*), ἥς ἀποτέλεσμα μέγα ἢ ἀπαντῶσα ὁμοιόμορφος ὁρμήσις πολλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου θεσμῶν (*). Ῥύθμισις ὁμοιό-

1) Τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας πρβλ. ἐν Ἀντωνιάδου, Ἑγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, τόμ. Ι., 1909, σελ. 46, 62, 90, κ.ε., Bréhier, Histoire de la philosophie, τόμ. Ι. par. Ι. σελ. 25 κ.ε., par. ΙΙ σελ. 30 κ.ε., Paris, 1927, Murray, Five Stages in Greek religion, σελ. 68 κ.ε., Kraenzlin, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen σελ. 8 κ.ε.

2) Laurent, Études, τόμ. Ι, σελ. 214 κ.ε., Horoy, Des rapports du Sacerdote, Paris, 1883, τόμ. Ι, σελ. 53 κ.ε., Pischel, Leben und Lehre des Buddha, Leipzig, 1906, Grimm, Die lehre des Buddha, München, 1920, Marshall, Mohenjo-Daro and the Indus Civilization, London, 1931, τόμ. Ι, σελ. 49 κ.ε., Kourmoulis, The Hallucinations of Logocratia, Athens, 1935 σελ. 147 κ.ε., Mackay, The Indus Civilization, London, 1935, σελ. 58 κ.ε., Φιλίππιδης, Τὸ ὕψιστον ἡθικὸν ἰδεῶδες κατὰ Βούδδαν, Ἀθήναι, 1936 σελ. 15 κ.ε. (πρβλ. καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν), James, Comparative religion, σελ. 123, 146, 160, 169 κ.ε.

3) Πρβλ. καὶ Oltramare, L'Histoire des idées Théosophiques dans l'Inde, τόμ. 1-2, Paris, 1906-1923.

4) Ἡ θρησκεία, ἣν ὁ Πλάτων ἐθεώρει, ὡς τὴν βάσιν πάσης νομικῆς καὶ νομοθετικῆς τάξεως, ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Κυριακόν, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι, 1898, τόμ. ΙΙΙ, σελ. 463 «ἡ εὐγενεστάτη ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας».

5) Μοναδικὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελιξέως ἶδε παρὰ Rohrbacher, Histoire Universelle de l'Église Catholique, 3η ἐκ. τόμ. Ι. Paris, 1857, σελ. 135 κ.ε.

6) Ὅποσον ἀληθῶς καταπλήσσει ἡ σχέσις τῶν διδασκαλιῶν τῶν μεγάλων θρησκευτῶν τοῦ κόσμου, περιλαμβανούσα πλείστα ὅσα κοινὰς θρησκευτικὰς, ἡθικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἰδέας, οἷαι αἱ δογματικαὶ σχέσεις

μορφος καὶ τελεία, συμπτωματικῶς ἀγνώστων ἐπὶ καιροὺς ἀλλήλοις φυλῶν, πλὴν τὸ αὐτὸ κατὰ τὰ αὐτὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ ὅρια ἢ μεταγενεστέρως διάφορα πρεσβευουσῶν (¹), διὰ τὸ ὑπερφυσικῶς ἀνεξήγητον, λαβὴν δίδει εἰς μεγίστας συζητήσεις καὶ ἐρεῦνας (²), ὧν δημιουργήματα νέαι τοῦ πνεύματος ἐπιτυχίαι.

Ταοῖσμοῦ-Βραχμανισμοῦ-Βουδδισμοῦ-Σχολῶν Πυθαγορείων-Σχολῶν Πλατωνικῶν καὶ Νεοπλατωνικῶν-Χριστιανισμοῦ. Περὶ καὶ J a m e s, Comparative Religion, σελ. 146 κ. ἑ.

1) Διατὶ ἀράγε ν' ἀρνηθῶμεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὡς ἔνα ἐκ τῶν κυριωδῶν συνδέσμων, τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ κατακλυσμοῦ, διηγούμενου παρὰ τῆς Μυθολογίας πάντων τῶν λαῶν διαφόρως. Ἐν Ἑλλάδι γνωστὴ ἡ Ἱστορία τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας (Υ γ ι ν ο ς Μῆθοι 158, Σχολ. Π ι ν δ. Ὀλυμπ. Θ. 64, Ἀ π ο λ λ ο δ. Α. 72, Ὁ β ι δ. Μεταμ. Γ. 260 Ἡ σ ι ό δ ο υ, Ἐρ. καὶ Ἡμ. στ. 111-120), ἐν Ρίγ Βέδ ὑπάρχει ἴδιος μῦθος διὰ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν (πρβλ. D e c h a r m e, op. cit. σελ. 345-346), ὡς καὶ παρὰ ταῖς Ἰνδολάτραις (πρβλ. A. M a u r y, Religion de la Grèce, I, σελ. 91-92), ἀρτιώτερον δὲ διηγεῖται ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Νῶε (πρβλ. Γ έ ν ν ε σ ι ς Z. 11, 18-24. H. 1, 15.17. Παλμ. ΡΔ. 5.6., ΜΒ. 7., Π α ρ ο ι μ ί α ι, Η. 27-29., Ἰώβ ΔΗ. 8-11). Ἴδε καὶ Μ α ν ο υ ἡ λ τοῦ ἀπο Μολδοβλαχίας, Τρόπαιον τῆς Ὁρθοδόξου Πίστews, Βιέννη, 1791 σελ. 10, 17 κ. ἑ.

2) Μεγίστη ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ ἡ ἔρευνα παρίσταται τοῦ φαινομένου τῆς ταυτότητος τῶν περὶ θεοσεκείας ὀρθολογιῶν τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων Φιλοσόφων πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς Διδασκαλίας τοῦ Ναζωραίου. Ἡ περὶ Θεοῦ θεωρία τοῦ Σωκράτους ὡμολογήθη, ὅτι εἰς μέγιστον καὶ συγκινητικὸν βαθμὸν οὐδαμῶς διέφερε τῶν ἐπὶ τούτου θεῶν Διδασμάτων τοῦ Διδασκάλου. Λεῖνοι ἐπὶ τοῦ θέματος ἀσχοληθέντες καὶ τούτου ἐρμηνεύται οἱ ὀνομαστοὶ E. H a v e t καὶ F. L a u r e n t δι' ἀναδρομῆς εἰς τὰς Πηγὰς ἀπέδειξαν τὸ βάσιμον τῆς θεωρίας· οὕτως ὁ Laurent ἐν Histoire de droit des Gens, τόμ. IV σελ. 29 δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι «La philosophie conduisit le monde ancien jusqu'au seuil de l'Évangile. Elle enseignait presque toutes les grandes vérités, qui forment la base du Christianisme. Sur la question fondamentale de la conception de Dieu, les sentiments des philosophes touchaient à la doctrine chrétienne... il est certain que Platon a eu au moins le ressentiment de la doctrine chrétienne. Les Pères de l'Eglise allaient plus loin; ils trouvaient dans les écrits du philosophe Grèce tout le mystère du Christianisme. St Augustin dit: Siles anciens Platoniciens pouvaient revivre, ils embrassaient sans peine le Christianisme en changeant quelques mots dans leurs dogmes, ce que la plupart des Platoniciens nouveaux ont fait de notre temps». Πρβλ. καὶ ἰδίου, Études, τόμ. II, σελ. 49 κ. ἑ. καὶ ὁ H a v e t, Le Christianisme et ses origines, τόμ. I. 1871, σελ. 51, 72 καὶ 74 διαδηλοῖ: «Aussi il est clair que le paganisme Grèce et oriental a transmis au Christianisme un fond religieux très-riche, auquel celui-ci n' avait besoin de rien ajouter», ἀναφερόμενός δὲ καὶ εἰς τὴν ἐπὶ

II

1 — Ἡ διὰ τοῦ χρόνου σημειωθείσα ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος, συντελεσθεῖσα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας διαφόρως, ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἐν ἀναλόγῳ μέτρῳ ἐπικοινωνίαν τῶν λαῶν ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἐξάπλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν κατακτητικῶν πολέμων, σημειωθεισῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαιότητος, ὡς ἐξαιρετικῶν, τῶν περιόδων τῆς βασιλείας τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου (¹) καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας (²), καὶ ἡ ἐν ταῦτῳ ἐπέκτασις τοῦ ἔργου τῶν Φοινίκων ὠφέλησαν ἀναμφισβητήτως τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἀτυχῶς ὅμως αἱ πρὸς τὸ ἀνώτερον κατευθύνσεις τῶν πνευματικῶς ἀρτιωτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐδὲν τὸ πλήρως συγκεκριμένον ἔχουσαι, ἤχθησαν μὲν εἰς συμπεράσματα σοφὰ καὶ ἰδεώδη, πλὴν ἀτυχῶς οὐχὶ καὶ τελεία, καθ' ὅσον αὐθαιρέτως ἐν σκέψει λειτουργοῦσαι καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πάντα ἐρμηνεύουσai ἤρξαντο ἐν ἑαυταῖς ἀντιφάσκουσαι καὶ ἀλλήλαις συγκρουόμεναι καὶ μὴ ποὺ εἰς τὸν τοῦ τελείου καὶ ἀνωτέρου προσδιορισμὸν καταλήγουσαι, ἀκριβῶς ἐλλείψει τοῦ συγκεκριμένου. Ἡ λογιωτέρα κοινωνία στερηθεῖσα πάσης πίστεως καὶ πλανωμένη ἡθικῶς ἐν ἐρήμῳ αἰχμηροτάτῃ ἐπεζητεῖ θασίν τινα ψυχικῆς παραμυθίας (³). Ὁ θορίαμβος ἐπὶ τῆς τότε Οἰκουμένης τῶν Ῥωμαϊκῶν

τοῦ ἀντικειμένου τούτου διδασκαλίαν τοῦ St. Justin de Napolouse (Défense, 46) ἀδιστάκτως παραδέχεται (loc. cit. σελ. 173) «Socrate paraît ici comme un Précurseur du Christ», πρβλ. καὶ A n g u s, the Mystery Religions and Christianity, London, 1928. Τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ ἄλλοτε διεκηρύξαμεν ἐπὶ ἄλλου ὅμως ειδικωτέρου θέματος. οὕτω πρβλ. Π α ν α γ ι ω τ ά κ ο υ, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, Ἀθήναι, 1935, σελ. 1-3. Ἴδε καὶ L a n n e y, L'Église et la Science, Paris, 1936, σελ. 45-47.

1) Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ς, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνοους, τόμ. I. α' σελ. 71 κ. ἑ, β' σ. 87 κ. ἑ.

2) Β ε ρ τ ο λ ί ν η (μετ. Σ. Λάμπρου), Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία, Ἀθήναι, 1893, τόμ. I. σελ. 220 κ. ἑ.

3) Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ Ὁμιλ. Δ'. τόμ. I, σελ. 34 «Πόσα ἔκαμε Πλάτων καὶ οἱ κατ' αὐτὸν περὶ γορμῆς καὶ γωνίας καὶ στιγμῆς καὶ ἀριθμῶν ἀρτίων καὶ περιττῶν καὶ ἰσῶν ἀλλήλοις καὶ ἀνίσων καὶ τῶν τοιούτων διαλεγόμενος ἡμῖν ἀραχνίων καὶ οὐ μέγαν, οὐ μικρὸν ἐντεῦθεν ὠφελήσας. οὕτω τὸν βίον κατέλυσε; πόσα ἔκαμε δεῖξαι ἐπιχειρῶν, ὡς ἀθάνατος ἢ ψυχὴ, καὶ οὐδὲν σαφές εἰπὼν, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκουόντων, οὕτως ἀπῆλθεν; Ὁ δὲ σταυρὸς διὰ ἰδιωτῶν ἔπεισε καὶ τὴν Οἰκουμένην ἅπασαν ἐπεσπάσατο, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβείας καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Πολιτείας καὶ τῆς τῶν μελλόντων κρίσεως καὶ πάντας ἐποίησε φισσοφόρους, τοὺς ἀγροίκους, τοὺς ἰδιώτας· ὅρα πῶς τὸ μαρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον».

Ἄετῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφῆρσαν ἐκ τοῦ λαοῦ τὴν ἐννοιαν καὶ τὸν φόβον τοῦ κινδύνου, γνωστοῦ δ' ὄντος, ὅτι ἐν ἑλλείψει τούτων, ἀναστέλλεται πᾶσα ἰδέα καὶ προσπάθεια προόδου, ἀπὸ Ἀρχηγῶν μέχρι Πληβείων ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἤρξατο ἡ ἠθικὴ κατὰπτωσις (1). Ἰστορικῶς τυγχάνει ἐξηκριβωμένον, ὅτι περὶ τὸ ἔτος 10 π. χ. ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης τῆς Δύσεως ἤχθη ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς· καὶ ναὶ μὲν πολλὰ ἐγράφησαν διὰ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀνατολικῶν Λαῶν, ἕως ἔξ Ἰσου τυγχάνει γενικῶς παραδεδεγμένον, ὅτι εἰς οὐχὶ μείζονα εὐρίσκειτο μοῖραν τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

2.—Εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος, προαγαγεύων ἑαυτὸν εἰς τὴν θέλησιν ἐνὸς θεοῦ Καίσαρος (2) παρεσκεύαζε δεσποτεῖαν αὐτοκρατόρων, οἱοὶ δὲ Καλλιγούλας καὶ ὁ Νέρων, καὶ ἐν τῇ Δύσει, τῇ ἐσχάτῃ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, συνετελεῖτο ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος τῶν δύο ἐξουσιῶν, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς (3), εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ λογικὴ ἤρξατο ἐγκαταλείπουσα τὴν ἀνθρωπότητα, παραχωρήσασα τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀφροσύνην καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα κακὰ τῆς Πανδώρας, εἰς ἐποχὴν δηλονότι ἐπὶ θύραις κινδύνου καταστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητος (4), ὅλως αἰφνιδίως δὲ Ἄγνωστος Θεὸς τοῦ Σωκράτους, ὁ θεὸς τοῦ ὑπερπέραν τοῦ Βούδδα, ἐν ἀφανεῖ πολίχνῃ τῆς Παλαιστίνης, διὰ τοὺς ἀστέρος τῆς Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας (5), ἐξαγγέλλει τὴν θεϊαν ἐπὶ Γῆς ἀποστολὴν τοῦ Μεσσίου

1) Seneca, De Ira II, 8, Ovidii, Metamorph. I. 44, πρβλ. καὶ Κυριακόν, Ἑκκλ. Ἰστ. τόμ. I, σελ. 65, Παπαρηγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. ἔθν. τόμ. II, β. 58 κ. ε.

2) Ἡ Ῥώμη κηρύσσεται Αὐτοκρατορία καὶ ὁ OKTAVIANO πρώτος αὐτῆς Αὐγουστος [27 π. Χ.—14 μ. Χ.]. Πρβλ. Dio Cassio (LI—LXVI), Suetonius, De vita Caesarum, Veliius Paternulus, Historia Romana, ἴδε καὶ Beulé: Auguste, Sa famille et ses amis, Paris, 1868, Gardthansen: Augustus und Seine zeit, Leipzig, 1891.

3) Ἀπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἤρξατο ὁ θεσμός, πρβλ. Dio Cassio LIII, 17, Suetonii Oct. 31., Zeller: Les Empereurs Romains, Paris, 1865, σελ. 23 κ. ε., Horoy, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. I. σελ. 254 κ. ε., Ἀλβιζιᾶτος, Ἑκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως Ὀρθοδόξου, ἐν Ε. 1937, σελ. 36 κ. ε.

4) Περιγραφὴν τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἴδε ἐν Benj. Constant, Du Polytheisme Romain, Paris, 1832, Brouwer, Histoire de la civilisation morale et religion des Græcs, Grénooble, 1833, Gieseler: Kirchengeschichte, τόμ. I, σ. 25-65, Laurent, Études, τόμ. II, σελ. 371 κ. ε., Mourret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. I. σελ. 20 κ. ε. Paris, 1919.

5) Μιχαῖας Ε'. 2, Ματθ. Β'. 4-6, Λουκ. Β'. 16.

τῶν Προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ, καὶ τοὺς τὴν νύκτα ἐκείνην εἰς τὴν γῆν Βοδὲ (1) καὶ Ῥοῦθ τὰ ποιμνία αὐτῶν ἄγοντας ποιμένας δόξα Κυρίου περιέλαμψε καὶ ἄγγελος Κυρίου εὐηγγελίσθη αὐτοῖς χαρὰν μεγάλην, ὅτι ἐτέχθη ὁ Σωτὴρ ἐν πόλει Δαυὶδ. Καὶ γλυκεῖς μελωδοὶ διεκλήρυσαν ἐν δοξολογίᾳ, ὅτι ὁ Θεὸς ἠβουλήθη καὶ ἠύλογησεν ἀπάσας τὰς Φυλὰς τῆς Γῆς καὶ αἶνοι δόξης ἐξ οὐρανῶν ἠκούσθησαν καὶ ἠντήχησαν τὰ ὄρη τῆς Ἰουδαίας τὸ ἄγγελμα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς θείας εὐδοκίας τοῖς ἀνθρώποις (2). Μετὰ ἔτη τριάκοντα εἰς τὴν Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας οὐκ οὐκ τοῦ ξυλουργοῦ ἐμφανίζεται, ἵνα «παρρησία λαλήσῃ τῷ κόσμῳ».

III

Εἰς ὁλόκληρα τὰ Μέρη τῆς Γραφῆς ἀποκαλύπτεται οὐ μόνον ἡ διακήρυξις τῆς μελλούσης ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου εἰς τὸν κόσμον (3), ἀλλὰ προφητεύεται τὸ Μεγαλεῖον τῆς Δόξης Αὐτοῦ (4) καὶ ἀπειρα σημαντικὰ καὶ συμβησόμενα Αὐτῷ κατὰ τὴν ὀλιγοετὴ ἐπίσκεψιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα (5), συνετελεσθεῖσαν διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῆς· ἐν τῇ θεῇ δὲ διδασκαλίᾳ ὁ Κύριος εἰς ἀπείρους στιγμὰς «παρρησία λαλῶν τῷ

1) Ἰερ. 5, 6, Ἡσαΐας Β'. 2, 3, Θ' 6, 7, Ζαχαρ. ΙΔ. 16-17, Ματθ. Α' 22-23.

2) Λουκ. Β'. 8-11, κατὰ δὲ τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν, «Ἐκατονταετηρὶς τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως» σελ. 15 ὑπ. 6 «Διάφορα (λέγουσιν) ἀγάλματα τῶν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ τῆς Ῥώμης Θεῶν καὶ Ἡρώων, διὰ κεραυνοῦ κατασκήφαντος ἀνελύθησαν. Καὶ οἱ ἐπὶ τῶν Κύρβων κεχαραγμένοι Ῥωμαῖοι Νόμοι ἀπηλείφθησαν», ἴδε καὶ Neander: Das Leben Jesu Christi, Hamburg, 1837, σελ. 12 κ. ε., Hase: Geschichte Jesu, Leipzig, 1876, Keim: Jesus von Nazara, Zürich 1872, σελ. 23 κ. ε., Laurent, Études, τόμ. II, σελ. 65 κ. ε., Mourret, op. cit. I, σελ. 22 κ. ε. Τρεμπέλα, Ἡ ἠθικὴ τελειότης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, Ἀθήναι, 1930, σελ. 5 κ. ε.

3) Ἰωάν. ΙΗ. 20.

4) Γέν. ν. ΜΘ. 10, Α'. Σαμουὴλ ΙΣΤ. 12, 13, Β'. Σαμουὴλ Ε. 10, Ζ. 16, Ψαλμὸς Δαυὶδ ΒΙ. 1, 2, ΙΣΤ. 11 «ἐφανερώσας εἰς ἐμὲ τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς», Ψαλμ. Ρ. «κάθισον ἐκ δεξιῶν μου καὶ θέσον τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου», Ἀποκάλυψις Γ. 21, Ψαλμ. ΜΕ. 2, «εἶσαι ὠραιότερος τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων» ἐξεχύθη χάρις εἰς τὰ χεῖρά σου διὰ τοῦτο σὲ ἔχρισεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Αἰῶνα. Ἄσμα Ἀσμάτων 10-16.

5) Ἡσαΐας Θ. 6-7, ΝΓ. 1-3, 8, 10-12 «μετὰ ἀνόμον ἐλογίσθη», Ζαχαρίας ΙΑ. 12, Θ. 9 «τριάκοντα ἀργύρια», Δανιήλ Θ. 26, Ψαλμὸς ΛΔ. 20, ΙΣΤ. 10 «ὁστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ». Μιχαῖας Ε. 2 «ἔρχεται ἐν Βηθλεὲμ».

κόσμῳ»⁽¹⁾, ἐδήλουν ὅτι «ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἦν⁽²⁾», εἰς ἃν δὲν ἦλθεν, ἵνα βασιλεύσῃ, ἀλλ' ἵνα διὰ τοῦ Σταυροῦ σώσῃ τὸν κόσμον⁽³⁾. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ⁽⁴⁾ ἐκήρυξεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ⁽⁵⁾· ἐδίδαξε καὶ ἐφώτισε τὸν Κόσμον διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἡδραίωσε δέ. ὡς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὴν πίστιν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ θλιβεραὶ σελίδες τοῦ Τακίτου καὶ τοῦ Σουητιωνίου⁽⁶⁾ μετὰ τὰ μελανώτερα χρώματα εἰκονίζουσι τὴν κακοῦργον διοίκησιν τοῦ Τιβερίου⁽⁷⁾ καὶ τὴν ἡθικὴν κατὰπτωσιν τῆς Ῥώμης. Ἐκεῖνος σταυροῦται καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνίσταται, συμπληρῶν τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ ἐντολήν. Ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ θεμελιοῖ τὴν βάσιν τοῦ Ἀληθοῦς Κηρύγματος ἐκείνου, ὅπερ ἀντιθέτως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, διδάσκον τὴν διάκρισιν τῶν δύο ἔξουσίων τῆς Κοινωνίας — τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς⁽⁸⁾ — ἐργάζεται διὰ τὴν παρασκευὴν νέας ἀνθρωπότητος, καθιδρυμένης ἐπὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν πνευμάτων· διὰ μέσου τῆς συνειδήσεως ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως. Τὸ λυκαυγὲς τῆς ἀναγεννήσεως ὑποφώσκει τῇ Ἀληθείᾳ ἡ Οἰκουμένη φωτίζεται· ἡ ἁμαρτία τοῦ Ἀδάμ λυτροῦται⁽⁹⁾.

1) Ἰωάν. Η. 20, ΣΤ. 38.

2) Ἰωάν. ΙΗ. 36.

3) Ἰωάν. ΣΤ. 38, Η. 42, Η. 58, ΙΖ. 1-2. «Πάτερ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν», ΙΣΤ. 28, ἴδε καὶ Ἑβραίοις Α. 1, 2, Β'. Κορ. Η. 9, Φιλιππησίους Β. 6, 7.

4) Ἰωάννου Α. 1, 2. Ἐν Ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, Γ. 16, 17, Α. 14, Ματθ. Α. 16, Λουκ. ΚΑ. 21, Β. 11.

5) Ἰωάν. ΙΑ. 6 «ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια», Ματθ. ΙΣΤ. 24, Λουκ. ΙΣΤ. 13, Ἑφ. σ. σ. σ. Γ. 9, Κολοσ. σ. σ. σ. Α. 15, 17, Ρωμ. α. ι. ο. σ. Γ. 7, Ἑβραίοις ΙΑ. 17-19.

6) Tacitus: Ann. VI. 29, Suetonius: Tiber, 62.

7) Πηγὰὶ κατὰ TIBERION (1437) ὁ Tacitus: Annales VI, 4, 29, Suetonius: Tiber, 62, ἴδε καὶ Freytag: Tiberius und Tacitus, Berlin, 1870, Beulé: Tibère et l'héritage d'Auguste, Paris, 1870.

8) Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· Ματθ. ΚΒ. 21-22, Λουκ. ΚΓ. 1, 2.

9) Ἰωάν. Γ. 16-17, Ματθ. Η. 28, Ἑφ. σ. Α. 7, ἴδε καὶ Chateaubriand: Le génie du Christianisme, Paris, 1864, Troplong: De l'influence du Christianisme sur le droit civil des Romains, Paris, 1868, σελ. 147 κ.έ., Μακρυγιάννη τοῦ ἀπὸ Μολδοβλαχίας, Τρόπαιον τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, Βιέννη, 1791, σελ. 69, Benj. Constant, De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements, τόμ. Ι, α' ἐκδ. σελ. 89 κ.έ., Paris, 1824, Pailley: A

2. — Γινώσκαι οἱ Δώδεκα τοῦ Κυρίου Ἀπόστολοι⁽¹⁾ τῆς θείας αὐτοῦ Διδασκαλίας καὶ τοῦ βάρους τῆς ἐντολῆς⁽²⁾, ἣν ἀνέλαβον θεῖα φωτίσει⁽³⁾, ἐκίνησαν καὶ διεσπάρησαν εἰς τὰ γνωστὰ μέρη τῆς Οἰκουμένης, κηρύττοντες τὸ θεῖον τοῦ εὐαγγελίου κήρυγμα ἐκεῖνο, τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως. Μετ' οὗ πολὺ δ' ἤρξατο τὸ στεφάνωμα τῆς δόξης, ἵνα συντείνῃ ἀπ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δημιουργίας νέων Ἀποστόλων καὶ Κηρύκων μεγάλων⁽⁴⁾, ὡς ὁ Παῦλος⁽⁵⁾, ἀπ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν πρώτων χριστιανικῶν Κοινοτήτων⁽⁶⁾, ἰδρυθεισῶν οὐ μόνον ἐν τῇ

view of the evidences of Christianity, Edimburg, 1875, σελ. 219 κ.έ. Riccombono: Christianesimo e diritto privato, ἐν Rivista di diritto civile (1911), τόμ. Ι, Kübler: Die Einwirkung der älteren christlichen Kirche auf die Entwicklung des Rechts und der socialen Begriffen, ἐν Theologische Arbeiten aus dem Rheinischen Wissenschaftlichen Prediger Vereins, Neue Folge, II Heft. (1909) σελ. 93 κ.έ. ἴδε καὶ ἀντιθέτως διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐπιρροὴν Bavier, Concetto e limite del Christianesimo sul diritto Romano ἐν Mélanges P.F. Girard I (1912) σελ. 67 121, Lenoir: Edictum perpetuum, 2a ἐκδ. 1907, σελ. 375.

1) Λουκ. ΙΕ. 13-17, Ματθ. Ι. 11, Μάρκ. Γ. 13, ΣΤ. 7, Ἰωάν. Ι. 42, μετὰ τὸν Ἰσκαριώτην Ἰωδέκατος ὁ Μανθίας, Πράξ. Α. 26.

2) Μάρκ. Γ. 13, ΣΤ. 7-10, ΙΣΤ. 15 18 (θέλουσι λαλεῖν νέας γλώσσας). Ἰωάν. ν. ο. ΙΕ. 9-10, ΙΣΤ. 2, Κ. 21-24, Λουκ. Ι. 1, 16, ΙΕ. 13-17, ΚΑ. 49, Ματθ. Ι. 1, ΙΗ. 13, ΙΣΤ. 19, ΚΗ. 19-20 (πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη).

3) Ἰωάν. ΙΔ. 26, Πράξ. Β. 24, ἴδε καὶ Φιλαρέτου, Ἱστορικὴ Διδασκαλία περὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, Ἱεροσόλυμα, 1885, τόμ. Ι. σελ. γ. κ.έ., Εὐγενίου Βουβλάρεως, Ἑκατονταετηρίς, σελ. 115 «πνεῦμα σφοδρὸν καὶ βίαιον, πνεῦσαν ἐξαίφνης ἐπλήρωσε τὸν οἶκον... καὶ πνευματέμφοροι γενόμενοι οἱ ἐκεῖ πάντες κατὰ τὴν Ἰωὴλ προφητείαν ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ».

4) Πράξ. ΣΤ. 5-6, Ρωμαίους ΙΣΤ. 7, Α'. Κοριν. Θ. 5, Θεσσαλονικεῖς Α. Ι. Γαλάτας Β. 9. (Ἀνδρόνικος-Ἰωννίας-Κηφᾶς-Βαρνάβας-Τιμόθεος-Ἰάκωβος-Σιλουανός κλπ.) πρβλ. καὶ Moehler, (tr. Bellet) Histoire de l'Eglise, Paris, 1867, τόμ. Ι, σελ. 114-116, Mourret, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. Ι. σελ. 39 κ.έ.

5) Ὁ ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας Θεόπνευστος Παῦλος, ἐ τοῦ Γαμαλιὴλ υἱὸς ἐλληνικῶς ἐξεπαιδεύθη καὶ ἀπὸ τοῦ 45 Μ.Χ. περιήλθε τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέληξεν εἰς Ῥώμην. Μνημειώδης ὁ ἐν Ἀθήναις ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου λόγος αὐτοῦ. Πρβλ. Εὐγένιον Βούβλαριν, Ἑκατονταετηρίς, σελ. 125, 154, Moehler, Histoire de l'Eglise, Ι, σελ. 111, 121 κ.έ., Ramsay, The Church in the Roman Empire, London, 1892, σελ. 16, 20 κ.έ.

6) Ὁρα κατωτ.

Ἰουδαίᾳ, ἀλλ' ἀπανταχοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐν Ἑλλάδι ⁽¹⁾ καὶ Ῥώμῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὅτε ἐτέλει τὴν ἐπὶ Γῆς ἀποστολήν, διεκήρυττε τὸ μέγα τῶν δυσκολιῶν, ὅς ἐμελλον νὰ συναντήσωσιν οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπέπρωτο οἱ πρῶτοι ἀκόμη ἐμβαπτισθέντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀκάνθας, τὰς αἱματηρὰς ἐκείνας ἀκάνθας, αἵτινες ἐστόλισαν μέτωπα ἁγία καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Διδασκάλου θυσίαν μετὰ βασάνους ἀνηκούστους καὶ μαρτύρια ἀπερίγραπτα, πρὸ τῶν ὁποίων συνεκινήθη καὶ ἐξακολουθεῖ συγκινουμένη ἡ Χριστιανωσύνη, τιμῶσα τὴν μνήμην αὐτῶν ⁽²⁾. Ἡ Ῥωμαϊκὴ Κοσμοκρατορία, ἐμπεποτισμένη ὑπὸ τοῦ ἐκλύτου καὶ διαβλέπουσα τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, ἐκ τῶν κατὰ τῆς διαφθορᾶς αὐτῆς στρεφομένων, πηγάζοντα ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτῆς, ἐπ' ἀφελεί ἑλπίδι τῆς διὰ τῆς βίας καταστολῆς, εἰθισμένη εἰς τὴν δολοφονικῶ τρόπῳ ἐπιβολὴν ἐπὶ τῶν ἐναντίων, κηρύσσει τὸν πόλεμον ἀμείλικτον κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὓς ἐνόχους ἐγκλήματος ἑσχάτης προδοσίας νόμῳ κηρύττει ⁽³⁾. Καὶ οἱ μάρτυρες τῆς

1) Ὁ Ὑστορικὸς Κ. Παπαρηγόπουλος, ἀναφέρων, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὰς διάκονοι Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τιμών, Παρμενᾶς, Νικόλαος καὶ ὁ Παῦλος ὑπῆρξαν Ἑλληνισταί, ἐνθους ὑποστηρίζει, ὅτι πρῶτος διαπρήσιος κήρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, λειτουργός, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνισμός, ἐν Ὑστορ. Ἑλλ. Ἑθν. τόμ. II, β. 87-88, ἴδε καὶ Seuffert: Der Ursprung und die Bedeutung des Apostolates in der Christliche Kirche, Leiden, 1887, σελ. 8, Löning, Die Gemeinde verfassung des Urchristentums, Hattlie, 1889, σελ. 38, Sohm: Kirchenrecht, Leipzig, 1892, σελ. 42, Friedberg, Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, Leipzig, 1909 § 5.

2) Εὐγένιον Βούλγαριν, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 139 κ. ἐ. Moehler: Histoire de l'Église τόμ. I, σελ. 165, Rohrbacher Hist. Univ. de l'Ég. Catholique, τόμ. V, σελ. 225 κ. ἐ. Παπαρηγόπουλος, Ὑστορ. Ἑλλ. Ἑθν. τόμ. II, β. σελ. 98 κ. ἐ., ἴδε καὶ Horgoy, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. I, σελ. 279 κ. ἐ., Ramsay, The Church in the Roman Empire σελ. 240, 320, 334 κ. ἐ., Rondini, Il giuramento dei Christiani nei primi III secoli, Livorno, 1888, Beurlier, Les Chrétiens et le service militaire pendant les III premiers siècles, Paris, 1892, Allard, Dix leçons sur le martyre, Paris 1906, τοῦ αὐτοῦ, Histoire des persécutions pendant la 1re moitié du III siècle, Paris 1905, Wörkman, Persecut in the early Christianity, London, 1906, Mourret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. I, σελ. 209, 250 κ. ἐ.

3) Le Blant, Les persécuteurs et les martyrs aux premiers siècles de notre ère, Paris, 1893, Hardy, Christianity and the Rom. Government, London 1894, Conrad, Christenverfolgungen in römischen Reich von Standpunkt der Juristen, Leipzig, 1897, Diefesi, Dei primi christiani e martiri, Roma, 1902, Allard, Histoire des persécutions de l'Église pendant les deux premiers siècles, Paris 1903.

Χριστιανωσύνης ἐξ ἀρχῆς πληθύνονται καὶ μετὰ τὸ μείδιμα εἰς τὰ χεῖλη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἀντιμετωπίζουσιν.

Ἡ πρώτη τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπέλασις διενεργεῖται ἐπὶ Αὐτοκράτορος Κλαυδίου ⁽¹⁾, ὡς ὁ Σουητώνιος μαρτυρεῖ, καὶ τοῦτο λόγῳ ἰσχυρῶν διαταραχῶν, λαβουσῶν χώραν εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ Κοινότητα τῶν Ἰουδαίων, ἔνεκα τῆς ἐμφανίσεως ἐν αὐτῇ ὑποστηρικτῶν διδασκαλίας Νέου Προφήτου, «Χρήστου τινός» ⁽²⁾. Μετ' οὗ δὲ πολὺ ἡ σχετικῶς ἀναπτυχθεῖσα Χριστιανωσύνη ἀντιμετωπίζει τοὺς ἀπηνεῖς διωγμοὺς τῆς Νερονίου μανίας ἢ πυρκαϊὰ τῆς Ῥώμης τοῦ ἀκολάστου καὶ μαινομένου νιῶ τοῦ Ἀγριππίνης δημιουργεῖ τὰς ἐνσάρχους λαμπάδας ⁽³⁾. Ἀκολουθοῦσιν αἱ ὠμότητες τοῦ Δομιτιανοῦ ⁽⁴⁾, καὶ μετὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς κοσμοκράτορος τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ ἰδιότης τοῦ χριστιανοῦ ἐπαπειλεῖ αὐτεπάγγελτον δῶξιν ⁽⁵⁾ διαρκούσης δ' ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς περιόδου τῶν κατὰ τὸν Βερτολίνην δύο μεγάλων τῆς

1) Suetonius, Claud. 25 «Judaeos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes, Rome expulit.», ἴδε καὶ Moehler, Histoire de l'Église, A', σελ. 203 κ. ἐ., Ramsay, The Church of the Roman Empire, σελ. 229 κ. ἐ.

2) ΚΛΑΥΔΙΟΣ (41 - 54), περὶ τούτου μαρτυροῦσιν οἱ Tacitus (Annales XI—XII), Seneca (Ludus de morte Claudii), Dio Cassio (LX), Suetonius (Divus Claud. 10 κ. ἐ.), καὶ Lehman, Claudius und Nero und ihre Zeit, Goth. 1858, Beulé, Le sang de Germanicus, Paris, 1869.

3) ΝΕΡΩΝ (54-68), Πηγαὶ τοῦ Νέρωνος καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὁ Tacitus (Annales XIII—XIV, ἐν XV. 41 «Hanc perinde in crimine incendii quam odio Humani generis convicti sunt», ὁ Seneca (Epist. 78, 85), ὁ Tertullianus, ad Scapul. c. II. ed. c. 1. 248 «Christianus nullius est hostis etc.», Dio Cassio (Libri LXI—LXVIII), ἴδε καὶ Cosa, La persecutio Neroniana, Firenze, 1901, Ferrara, L'incendio di Roma, Torino 1901, Schiller, Geschichte des römischen Kaiserreichs unter Nero, Berlin, 1872, Sievers, Studien zur Geschichte des römischen Kaiser, Berlin, 1870.

4) ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ (81 - 96), ὁ Suetonius (Domitianus) καὶ ὁ Dio Cassio (LXVII), καὶ Imhof, Titus Flavius Domitianus, Halle, 1857, Kraus, Charakteristik des Kaisers Domitianus, Freiburg, 1876.

5) ΤΡΑΙΑΝΟΣ (98 - 117), Plinius (Epist. 96 - 97), Dio Cassio (LXVIII 533), Aurelius Victor (Caesares), Rufus Festus (Breviarum rerum gestarum), Eutropius, (Historiae Romanae Breviarum) καὶ Francke, Zur Geschichte Trajans und seiner Zeitgenossen, Quedlinburg, 1840, De la Berge, Essai sur le règne de Trajan, Paris, 1877.

Ῥώμης Αὐτοκρατοριῶν, τῆς Ἀγαθοποιοῦ⁽¹⁾ καὶ τῆς Στρατιωτικῆς⁽²⁾, λαμβάνουσι χώραν οἱ ἀπηνεῖς διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν, σημειωθείσων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐποχῶν τῶν Μάρκου Αὐρηλίου⁽³⁾, Κομμόδου⁽⁴⁾, Σεπτιμίου Σεβήρου⁽⁵⁾, τοῦ φρικτοῦ Δεκίου⁽⁶⁾ καὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ⁽⁷⁾,

1) Αὕτη ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 70 μ. Χ. καὶ περατοῦται τῷ 180 μ. Χ., ἦτοι ἀπὸ Κλαυδίου Κιβιλίου μέχρι καὶ τῶν Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Οὐήρου, ὁ Β ε ρ τ ο λ ί ν η ς, Ρωμ. Ἱστορία, τόμ. II, σελ. 210 κ. ἑ.

2) Ἀπὸ τοῦ 180 μ. Χ. μέχρι 285 μ. Χ. ἦτοι ἀπὸ Κομμόδου μέχρι Νουμριανοῦ καὶ Καρινῶς συμπεριλαμβανομένων. Ἀπὸ τοῦ 285 ἀρχεται μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ συναρχία ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ, πρβλ. Β ε ρ τ ο λ ί ν η ς, op. cit. II, σελ. 294, 421 κ. ἑ.

3) ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ (161 - 180). Ὁ παράδοξος οὗτος Αὐτοκράτωρ, ἐμπεποτισμένος ἐκ τῶν εἰδωλολατρικῶν θεωριῶν, ἦτο τοσοῦτον παπεισμένος, ὅτι οἱ χριστιανοὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ φανατικοί, ὥστε ὁ ἡρωϊσμός αὐτῶν, μεθ' οὗ ὑφίσταντο πᾶν μαρτύριον, ἡρμηνεύετο παρ' ἐκείνου, ὡς θεατροκοπία ἐστερημένη πάσης ἀξιοπρεπείας, ὁ Β ε ρ τ ο λ ί ν η ς ἐν Ρωμ. Ἱστορίᾳ, II, σελ. 283, Πηγαὶ αὐτοῦ ὁ Dio Cassio, ὁ Julius Capitolinus, ὁ Noel des Vergers, Essai sur Marc Aurèle, Paris, 1860, ὁ Napp, De rebus imperatore M. Aurelio Antonino in Oriente gestis, Bonn, 1879, ἴδε καὶ Aubé, L'Église et l'État dans la seconde moitié du IIIe siècle, Paris, 1886, σελ. 5, 199 κ. ἑ.

4) ΚΟΜΜΟΔΟΣ (180 - 192). Περὶ τοῦ Κομμόδου πηγαὶ ὁ Dio Cassio (LXXII), ὁ Herodianus (τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας Ἱστοριῶν I), ὁ Grakauer, Commodus und Pertinax, Wien, 1883.

5) ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ (193 - 211). Ἐπὶ τούτου θρηναὶ ἡ πρώτη Χριστιανωσύνη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τοῦ Ὠριγένης· πηγαὶ ὁ Dio Cassio (LXIV—LXVII), ὁ Herodianus (B 12, Γ' 15), γράφει δὲ ὁ Ad. de Ceuleneer, Essai sur la vie et la règne de Septime Sévère, Bruxelles, 1880.

6) ΔΕΚΙΟΣ (249 - 251). Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος διὰ διατάγματος συνέστησεν εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν Ἐπαρχιῶν, ἵνα στρέφωσι τὰ βέλη κατὰ τῶν Χριστιανῶν Ἐπισκόπων. Τοιαῦται δὲ ἐπῆρξαν αἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν βάνοι τὴν περίοδον ταύτην, ὥστε πολλὰ ἔλαβον χώραν ἀποστασίας, ὡς ὁ Καικίλιος Κυπριανός, ἰδιαίτερος γράφων (Epist. XVII), περὶ αὐτῶν θρηναί, λέγων, «inter plangentium ruinas et tementium reliquias, inter numerosam languentium stragem et exiguam stantium firmitatem». Ἐμαρτύρησαν ἐπὶ Δεκίου οἱ Ἐπίσκοποι Ρώμης Φαβιανός, Κορνήλιος καὶ Λούκιος, οἱ Ἀντιόχειας Βαβύλας καὶ Ἀχάτιος, ὁ Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρος. Πηγαὶ κατὰ Δέκιον: Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἐπίσκοπος Κυπριανός, ὁ Zώσιμος, ὁ Zώναρᾶς (XII, 19-20), ἴδε καὶ Schlemmer, Der Kaiser Decius, 1879, Schönaich, Die Christenverfolgung des Kaiser Decius, Jauer, 1907.

7) ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ (254-260). Πηγαὶ κατ' αὐτὸν ὁ Τρεβέλλιος Πωλλίω (Valerianus), ὁ Εὐτροπίος (IX, 7-11), ὁ Zώσιμος (ἐκ. Bonn-σελ. 28), ὁ Zώναρᾶς (XII, 22, 25), καὶ ἐν Aubé, L'

ἵνα τέλος, ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς περιόδου τῆς συναρχίας ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ, ἴδωσι τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τέσσαρα ἐν δὲ διατάγματα τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀπηνεῖς τοὺς χριστιανούς διώκοντα⁽¹⁾.

4.—Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 312 ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς Ἑλένης ἐν οὐρανῷ ἰδὼν τὸ σημεῖον τῆς Νίκης, δοθὲν αὐτῷ θεῖα Δυνάμει διὰ τοῦ Σταυροῦ «ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας», ὡς ὁ Εὐσέβιος μαρτυρεῖ⁽²⁾, συντρίβει παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν, τὸν Μαξέντιον⁽³⁾, ἀπολέσαντα ζώην καὶ θρόνον ἐντὸς τοῦ Τιβέρεως, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν. Εὐγνώμων εἰς τὸν Θεὸν τοῦ Ναζωραίου ἐκδίδει μετὰ τοῦ συγκυριάρχου Λικινίου τὸ πρῶτον ἀπὸ Μεδιολάνου Ἑδικοῦ τῆς Ἀνεξιθρησκείας⁽⁴⁾. Μετὰ ἕνδεκα ἔτη ὁ τελευταῖος τῆς εἰδωλολατρείας τῆς Ῥώμης ὑπερασπιστὴς Λικίνιος καταδέδει τὴν πορφύραν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θριαμβευτοῦ⁽⁵⁾, καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 323 ὁ Φάβιος Βαλέριος Αὐρήλιος

Église et l'État, σελ. 258 κ. ἑ. ἴδε τὰ δύο περίφημα αὐτοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἔδικτα.

1) ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (285-305). Τὴν 28ην Ἰανουαρίου 303 ἐν Νικομηδείᾳ ὁ Διοκλητιανὸς ἐκδίδει τὸ πρῶτον Διάταγμα· «τὴν δὲ παραμονήν, γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἐν Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθν. τ. II, β. σελ. 97 κ. ἑ., θεωρῶν ὁ Διοκλητιανὸς μετὰ τοῦ Γαλερίου ἀπὸ ἐνὸς τῶν παραθύρων τῶν ἐν Νικομηδείᾳ βασιλείων τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς ἐφαίνετο ἡ στέγη, συνεζήτησε πρὸς αὐτὸν ἂν αὕτη ἐπρεπε νὰ καταστραφῇ διὰ τοῦ πελέκους ἡ διὰ τοῦ πυρός». Πηγαί: Lactantius (De mortibus persecutorum 9.11 «Tamdiu tamen summa felicitate regnavit, quamdiu manus suas justorum in sanguine non inquinaret»), Victor Aurelius (Caesares 39), Eutropius (IX 19-28), Εὐσέβιος (Ἑκκλ. Ἱστορία 8), οἱ Vogels, Der Kaiser Diokletian, Goth, 1857, Preuss, Kaiser Diokletian und seine Zeit, Leipzig, 1869, Allard, La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Église, Paris, 1908, K. Neumann, Der römische Staat und die allgemeine Kirche bis auf Diocletian, Leipzig, 1890. Περαιτέρω βιβλιογραφίαν βλέπε παρὰ Friedberg, Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, Leipzig, 1909, § 10, σελ. 37-38.

2) Εὐσέβιος, Βίος Κωνστ. I, 29 ἐν Migne P.G. τόμ. 20, col. 495 καὶ II. 55. IV. 8, ἴδε καὶ Sesan, Kirche und Staat, τόμ. I. Czernovitz, 1911, σελ. 350-1, Παπαρρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθν. τ. II, β. σελ. 103 κ. ἑ., Σπυρ. Λάμπρος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Γ, σελ. 210 κ. ἑ.

3) Δύο νίκας κατὰ Μαξεντίου ἤγαγεν ἐν ἔτει 312· μίαν ἐν Ταυρῶν καὶ μίαν ἐν Saxa Rubra, ὁ Βερενίκης, ἐν Ρωμ. Ἱστ. Β'. σελ. 412 κ. ἑ.

4) Παρ' Εὐσέβιου ἑλληνιστί, Ἑκκλ. Ἱστ. X. 5. 388, λατινιστί δὲ παρὰ Lactantii, De morte persecutorum, σελ. 48, πλείω κατωτ. κεφ. Α'.

5) Παπαρρηγόπουλος, op. cit. II, β. σελ. 110 κ. ἑ.

Κωνσταντῖνος κηρύσσεται Μονοκράτωρ (1). Ὁ Χριστιανισμὸς ἐδραϊοῦται (2)· ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καθορίζει τὸ ἱερὸν Σύμβολον τῆς Νέας Πίστεως (3), οἱ δὲ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν θρόνον Διάδοχοι (4)—ἐξαιρέσει τῆς διετίας Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου (5)—ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ πολλαχῶς ἐργάζονται (6).

1) Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (323-337). Πηγαί: Εὐτρόπιος (X. 7-8), Ζωνάρας (XIII. 1-5), Victor Aurelius (Caesares XLI. 10-21), Εὐσέβιος (Ἐκκλ. Ἱστορία, Βίος Κωνσταντίνου I), δ Νάξάριος ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Bachrens τῶν XII Panegyrici Latini, Λειψία 1874, ἴδε καὶ Laurent, Études, τόμ. II, σελ. 389 κ.ε., Crivellucci, Storia delle relazioni fra lo Stato e la Chiesa dai primi tempi del Cristianesimo alla caduta dell'impero Romano d'Occidente, Bononia, 1886, A. de Broglie, L'Église et l'Empire Romain en IVème siècle, I, Règne de Constantin, Paris 1882, Keim, Der übertritt Konstantins des Grossen zum Christentum, Zurich, 1862, Burckhardt, Die Zeit Constantins des Grossen, 2 Aufl. Leipzig, 1880, Flasch, Constantin der Grosse als erster christlicher Kaiser, Würzburg, 1891, Mourret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. II, σελ. 15 κ.ε.

2) Πρόβλ. Sturz (μετ. J. Bertrand), L'Église et l'État, Paris, 1937, σελ. 32 κ.ε. Πρόκειται περὶ ἐργασίας, ἥτις, καίτοι ἐξετάζουσα τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐκ κοινωνιολογικῆς ἐπόψεως, ἐν τούτοις μεγάλως συμβάλλει εἰς τὴν μελέτην τοῦ θέματος.

3) Σύνταγμα Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων Πάλλη-Ποτλή, Β'. 113, 114, δ Παπαρρηγόπουλος, op. cit. II, β. σελ. 119 κ.ε., δ Βερτολίνας, ἐνθ' ἄνωτ. II. 464, εἰδικῶς κατωτέρω.

4) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (337-361), ΓΡΑΤΙΑΝΟΣ (375-383), ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ Α' (364-375), ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ Β' (379-392). Πηγαί: Victor Aurelius (Caes. 41-42), Ζωνάρας (XII. 5-11), Εὐτρόπιος (X. 9), Ammianus Marcellinus (Rerum gestarum XXXI-XVI), Εὐνάπιος, Ζώσιμος κ.ε., πρόβλ. καὶ Richter: Das weströmische Reich besonders unter den Kaisern Gratian, Valentinian II, und Maximus, Berlin, 1865, Klee: De exitu Valentiniani II. Augusti et de Eugenii imperii initis, 1892.

5) ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ (361-363). Ἰκανὰ ὑπέφερον ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, καίτοι τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἀπήντησεν εἰς τὴν μανίαν αὐτοῦ, ὥς ὁ Γεώργιος Κεδρενὸς μαρτυρεῖ: «Ἐῖπατε τῷ Βασιλεῖ-χαμαὶ πέος διαίδαλος δαυλὰ-οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλὸν» οὐ μάντιδα δάφνην-οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ». Πηγαὶ αὐτοῦ οἱ Ζωνάρας, Εὐτρόπιος, Ζώσιμος, Victor Aurelius, δ Mähe, F. C. Julianus nach den Quellen, Goth., 1866-1869, δ Naville, Julien l'Apostat et sa philosophie du polythéisme, Neuchâtel, 1876, Mourret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. II, σελ. 154 κ.ε.

6) Χαρακτηριστικὰ τυγχάνουσιν αἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πράξεις τῶν μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων, σχετικαὶ μὲ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, νέας μὲν θρησκείας τοῦ Ρωμ. Κράτους, μή-

τὸν Φεβρουάριον δὲ τοῦ ἔτους 380, ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μ. Θεοδοσίου (1), ὁ Χριστιανισμὸς κηρύσσεται ἐπίσημως διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιφήμου ἐδίκτου ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Νέου Ῥωμαϊκοῦ Κράτους(2), κατ'Αὔγουστον δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπὸ Μεδιολάνου καὶ πάλιν νέον ἐδικτον τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων, συμμεριζόμενον τὰς ἀποφάσεις τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (3), κηρύσσει τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, ὡς τὸ μόνον ὀρθόδοξον (4).—Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ, ἡ εἰς ὀλίγα δὲ τμήματα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος λατρεία τῆς εἰδωλολατρείας καὶ αὕτη ἐσβέσθη διὰ παντός, μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 529 ἐκδοσιν τοῦ περιπύστου διευτάγματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δι' οὗ ἀφηρεθήσαν—κατὰ τὸν Lasaulx—ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ παιδευτηρίου Ἀθηνῶν τὰ μέσα συντηρήσεως αὐτοῦ (5).

Ὡς ὁμοῦς ἐπισημοποιήσεις, ὡς μόνης τοιαύτης, μέχρι τοῦ Θεοδοσιίου ἐδίκτου. Κηρυχθέντων πλέον, ὡς ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῶν Ἰουδαίων, ὡς κύρωσις τῶν διδαγμάτων τῶν Ἐκκλησ. Πατέρων [Tertull. ad ux. I. cap. 3, Kypriani, de lapsis κλπ.] οἱ Αὐτοκράτορες Κωνσταντῖνος, Οὐαλεντιανός, Β', Μ. Θεοδόσιος καὶ Ἀρκάδιος, διὰ νόμων ἀστυρῶν, ποινὴν θανάτου ἐπισημίωντων, ἀπηγόρευσαν τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων μικτοὺς γάμους τῶν χριστιανῶν, θεωρηθέντος ὡς μεγίστου τοῦ ἐκ τῶν Ἰουδαίων κινδύνου. [C o d e x T h e o d. XVI. 8.6., L. 2.3.7. καὶ L. 5. 9.7., ἴδε καὶ Laurent, Histoire du droit des Gens. τόμ. IV, σελ. 258, 268 κ.ε.] Ἐν ἔτει 365 εὐρεται ἡ διάταξις τῶν Αὐτοκρατόρων Οὐαλεντιανοῦ Α' καὶ Οὐαλεντος ἀκυρον θεωροῦσα τὸν μικτὸν γάμον Ρωμαίων καὶ βαρβάρων ἢ gentiles [C o d e x T h e o d. III. 14.1, ἴδε καὶ Z h i s m a n, Τὸ Δίκαιον τοῦ Γάμου, Β'. 266, G l ü c k, XXIV, σελ. 44, πλείονα δὲ ἐν Π α ν α γ ι ω τ ῆ κ ο υ, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, Ἀθήναι 1935, σελ. 14 κ.ε.].

1) Μ. ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379-385). Πηγαὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Ἱστορικοὶ Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστ. V), Σφζομενὸς (Ἐκκλ. Ἱστ. VII), Θεοδώρητος ὁ Κύρου (Ἐκκλ. Ἱστ. V. 1-25), περὶ ὧν πάντων διμλεῖ ὁ K r u m b a c h e r ἐν Geschichte der Byzantinischen Litteratur, 2 Aufl. München, 1897, σελ. 246, 343, 566 κ.ε., δ Μπαλαῖνος ἐν Πατρολογία σελ. 422 κ.ε. Περὶ τοῦ Μ. Θεοδοσίου καὶ οἱ Laurent, Études, τόμ. II, σελ. 395 κ.ε. καὶ I f f l a n d, Die Kämpfe Theodosius der Grossen mit den Gothen, Halle, 1878, G ü l d e n p e n n i n g, Die Quellen zur Geschichte des Kaisers Theodosius den Grossen, Halle 1878.

2) C o d e x T h e o d., XVI. 1, XVI. L. 1, 2, 7 εἰδικῶς δὲ κατωτέρω. Μέρ. Α'. Κεφ. Α'.

3) Ὁ Φιλιππότης, Ἐκκλ. Δίκαιον, τόμ. Α'. σελ. 47, 125. Σύντ. Β' 165. κ.ε..

4) Ὁ Βερτολίνας, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. II. σελ. 510 κ.ε., πλείονα δὲ κατωτέρω Μέρ. Α'. Κεφ. Α'.

5) Der Untergang des Hellenismus, σελ. 142 κ.ε., München, 1854, ἴδε καὶ Π α π α ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ν, Ἱστ. Ἑλλήν. Ἔθνους, τόμ. III. α. σελ. 134.

Β΄.

«*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος·
καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν
Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.*»
Ἰωάν. Α. 1.

1.—Ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας (1) καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀνθρωπότητος εὐρίθεται, ὅτι μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ συγκεκριμένως, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Παράκλητος ἦλθεν ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς Αὐτοῦ, (2) κατεπλάγη ἡ Οἰκουμένη εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ἐκείνους χρόνους καὶ ἐξακολουθεῖ καταπλησσομένη, διότι οἱ πτωχοὶ ἄλιεῖς τῆς Γαλιλαίας, μεταβληθέντες εἰς ἄλιεῖς ἀνθρώπων, διεσπάραξαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς ἀνθρωπότητος, οὓς ἐγνώριζεν ἡ ἐποχὴ ἐκείνη καὶ λαλοῦντες ἀπάσας τὰς λαλουμένας γλώσσας (3) κατέκτησαν τὰ κέντρα τοῦ κόσμου καὶ φωτίζοντες ἵδρυσαν τὰς πρώτας τῶν Χριστιανῶν Κοινότητας (4). Τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων (5) πληροὶ κατὰ κολοσσαῖον τρόπον ὁ τοῦ νομομαθοῦς ἐκ Ταρσοῦ Γαμαλιήλ υἱὸς Σαούλ, μετονομασθεὶς Παῦλος, ὅστις κυρίᾳ ἐπισκεφθεὶς Συρίαν, Ἀντιόχειαν καὶ Ἑλλάδα καταλήγει

1) Πηγαὶ τῆς Ἐκκλησίας πρῶται ὑπάρχουσι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀμφότερα ἀπαρτίζοντα τὴν Καινὴν Διαθήκην.

2) Ἰωάν. ΙΔ. 26, Πρᾶξ. Β' 2-4, ἴδε καὶ Moebl'er: Histoire de l'Eglise, Α' σελ. 107 κ. ἐ.

3) Ματθ. ΚΗ. 19-20, Πρᾶξ. Β' 2-4, ἴδε καὶ Seuffert: Der Ursprung und die Bedeutung des Apostolates in der Christlichen Kirche, σελ. 8 κ. ἐ. Moebl'er op. cit. Α' σελ. 107.

4) Ὅρα ἀμέσως κατωτέρω.

5) Πρᾶξ. ΣΤ. 5-6, Ρωμ. ΙΣΤ. 7, Α'. Κορινθ. Θ'. 5., Γαλάτ. Β'. 9, Θεσσ. Α'. 1.

6) Πρᾶξ. Θ' 5-7, ΙΓ. 9, περὶ αὐτοῦ ἐκτενῶς ὁ Moebl'er, op. cit. Α' σελ. 111, 121, κ. ἐ., ἴδε καὶ Ν. Λοῦβιτς: Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς, Θεσσαλονίκη, 1919. Ramsay: The Church in the Roman Empire, σελ. 16, 20, κ. ἐ., Schweitzer, Die Mystik des Apostels Paulus, Tübingen. 1930, σελ. 15 κ. ἐ.

μετὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην (1). Δῆλον δὲ γίγνεται, ὅτι ἐν συνεχείᾳ αἱ πρῶται ἐν Ἰουδαίᾳ τῶν Χριστιανῶν Κοινότητες, χάριτι θεῆς καὶ τῶν Ἀποστόλων φωτίσει εἰς διάστημα αἰῶνος ἔχουσι πληθυνθῆναι καὶ ἀντιμετωπίζουσαι τοὺς δεινοὺς ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας διωγμοὺς τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης (2) ἰσχυροποιῶνται καὶ ὁλονὲν πλάσσειν καὶ κατακυριεύουσι τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅτε δὲ ἡ ἁγία Διδασκαλία ἐνεστάλλαξεν εἰς σιδηρᾶν πλὴν εὐγενῆ καρδίαν ἡρωϊκοῦ Ἑγεμόνος τὰ θεῖα διδάγματα τοῦ Ἐσταυρωμένου, αἱ Χριστιανικαὶ Κοινότητες ἀπανταχοῦ διεσπαρμέναι καὶ φόβῳ λειτουργοῦσαι, κατὰ Φεβρουάριον 313, χάρις εἰς τὸ ἔδικτον τοῦ πρώτου χριστιανοῦ Αὐτοκράτορος ἀναπνεύουσαι, πανηγυρίζουσι τὴν πρώτην νίκην (3).

2.—Αἱ πρῶται Χριστιανικαὶ Κοινότητες ἀφετηρίαν ἔχουσι τὴν Ἰουδαίαν, ἐκείθεν δ' ἐκκινεῖ πᾶσα περαιτέρω δροαῖς (4). Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἀπαντᾷ ἔρις, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὀργανωτικὸν πρωτότυπον τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος (5). ὑπὸ τῶν προηγηθέντων διδασκάλων τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τριχῶς, διαφόρως, ὑποστηριζομένης τῆς ἐκκινήσεως. Ἀρχαιότερος πάντων ὁ V i t r i n g a (6) δοῦάζει ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς τὴν προέλευσιν τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος, ὑποστηριζόμενος ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπὸ τοῦ R o t h e (7). Κατὰ δευτέραν γνώμην, ἧς προεξάρχει ὁ R o s s i (8),

1) Πρᾶξ. Θ. 1-18, ΙΗ. 1-10, ΙΖ. 16-32, ἴδε καὶ Παπαρηγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθνους, τόμ. ΙΙ. β' σελ. 88, 90 κ. ἐ.

2) Moebl'er: Histoire de l'Eglise, Α' σελ. 185-235, καὶ ἀνωτέρω σελ. 33 κ. ἐ.

3) Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἰστ. Χ. 5. 388, Lactantii: de morte persecutorum σελ. 48, πλεῖω κατωτ. Μέγ. Α'. Κεφ. Α'.

4) Πρᾶξ. Γ'. 1, 7, ΣΤ. 8, Ζ. 9, Θ. 31 «αἱ μὲν λοιπὸν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλην τὴν Ἰουδαίαν, Γαλιλαίαν καὶ Σαμάρειαν εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομοῦνται καὶ περιπατοῦσαι ἐν φόβῳ Κυρίου καὶ τῇ παραγορᾷ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος ἐπληθύνοντο».

5) Βαμβέτσος, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον τῶν Ὁρθοδόξων, Ἀθήναι, 1911, §§ 12, 14, σελ. 56 κ. ἐ.

6) De Synagoge Vetere, Ἐκδ. 2α, 1726.

7) Die Aufgänge der christlichen Kirche, 1837, σελ. 146 ἴδε καὶ Baug, Christendom und Kirche der drei ersten Jahrhunderte. 3η ἔκδ. 1863, σελ. 260, Beyschlag, Die Christliche Gemeindeverfassung im Zeitalter den neun Testaments, 1874, σελ. 40, 82 κ. ἐ., Holtzman, Die pastoralbriefe Kritisch und exegetisch behandelt, Leipzig, 1890, σελ. 194, 202 κ. ἐ., Lechler, Das apostolische und das nachapostolische Zeitalter, 3η ἔκδ. Karlsruhe und Leipzig, 1885, σελ. 141-144, Iönnig, Die Gemeindeverfassung des Urchristentums, Halle, 1889, σελ. 47. 64 κ. ἐ.

8) La Roma Sotteranea Christiana, 1864, τόμ. Ι. σελ. 101, τόμ. ΙΙΙ, σελ. 507, ἴδε καὶ Heinrich, Das erste Sendschreiben des Apostels

ὡς πρωτότυπον ἐλήφθη ἐκ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Πολιτείᾳ ἐθνικῶν σωματείων, τοῦ Ἁγγλου μάλιστα Κανονολόγου H a t s c h ὑποστηρίζοντος, ὅτι, ὡς πρωτότυπα ἐλήφθησαν τὰ Collegia tenuiorum, ἐνθα οὐδεμία διάκρισις κυρίου καὶ δούλου ὑφίσταται (1). Τρίτης δὲ γνώμης, πάσας τὰς λοιπὰς ὑποσκελίζουσης, ἡ ἀρχή, διδασθεῖσα ὑπὸ τοῦ περιφήμου S o h m (2), ἦν ἐνθέρμως ὑποστηρίζει καὶ ὁ F r i e d b e r g (3), διδάσκει ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Κοινότης οὐδαμῶς ὑπῆρξεν ἐτερόφωτος, ἴδιον ἀκολουθήσασα ἐμφανίσεως καὶ ὀργανώσεως σύστημα (4).

3.—Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐδίκτου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ Χριστιανικὴ Κοινότης ἀναγνωρισθεῖσα, παύει θεωρουμένη, ὡς collegium illicitum (5), καὶ διὰ διατάξεων τῆς Πολιτείας ἀναγνωρίζονται αὐτῇ ἱκανὰ δικαιώματα (6). Ἡ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἡγεμόνος τροποποιήσις τῆς Ἱεραρχίας εἰς τὸ Νέον Ῥωμ. Κράτος (7) τοποθετεῖ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἀρμόζουσαν ἐξέχουσαν θέσιν, ἀπὸ δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ Μ. Θεοδοσίου (Φεβρουάριος 380), ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας διαπλάσσεται μεγαλοπρεπῶς (8).

Θαυμάζεται ἡ ἐποχὴ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (9), ἐξέχει ἡ περίοδος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, οἵτινες διατυπώσαντες καὶ θεμε-

Paulus an die Korinther, 1880, σελ. 21, 343 κ. ε., ἰδίου Theologische Studien und Kritiken, 1881, σελ. 534 κ. ε.

1) H a t s c h (ἐπεξ. Harnack), Die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Altertum, Giessen, 188.

2) S o h m, Kirchenrecht, Leipzig, 1892, σελ. 8, 21 κ. ἐπ.

3) F r i e d b e r g, Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, Leipzig, 1909, § 5, σελ. 11 κ. ε.

4) S o h m, Kirchengeschichte im Grundriss, 2. Aufl., Leipzig, § 2, ἴδε γενικώτερον καὶ B r e x o s i n, Ὁ περί τῶν πρώτων αἰώνων τῶν Ἑλλ. Πόλεων καὶ Ἑθνικῶν Πόλεων τῶν Ρωμαϊκῶν Χρόνων, Ἀθήναι, 1934, σελ. 11-12.

5) T e r t u l l i a n u s, Apol. σελ. 39, S o h m, Kirchenrecht, § 8, σημ. 22, F r i e d b e r g, Kirchenrecht, I. § 167, ἴδε καὶ L ö n i n g, Geschichte des Deutschen Kirchenrechts, Strassburg, 1878, I. σελ. 208, M o m m s e n, De collegiis et solitibus Romae Kiliae, 1843, σελ. 87.

6) C o d. T h e o d. XI. I. 1., XVI. 2. 4. πλείω δὲ κατωτέρω.

7) B e r t o l i n, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, II. σελ. 470 κ. ε.

8) C o d e x T h e o d., XVI. 1. 2., XVI. 1. 3., πλείω δὲ κατωτέρω Μέμ. Α'. Κεφ. Α'.

9) Πρβλ. Παναγόπουλον, Περί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, Ἀθήναι, 1939, σελ. 81 κ. ε. πλείω κατωτ.

λιώσαντες τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, διὰ τῶν μέσων τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως προήγαγον εἰς φῶς τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν, ἔγκαταλείψαντες ἅπειρα καὶ ἀπέραντα πνευματικὰ μνημεῖα, ἅτινα ἴστανται εἰς τοὺς αἰῶνας, μὴ ἐπιτρέποντα διὰ τοῦ ὄγκου τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἡλικίαν νὰ λάβῃ πλήρη γνώσιν τῶν κειμένων(1). Διαλάμπει ἡ ἐποχὴ τῆς ἀληθιμονήτου διὰ τὸ δίκαιον βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (2).

II

1.—Οὕσα κατ' ἀρχὴν ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ πίστις αὐτῇ, μία καὶ ἁδιαίρετος, ἐπέπρωτο ἀτυχῶς, λίαν ἐνωρίς, νὰ ὑποστῇ ἐσωτερικὰ πλήγματα, ἀποτελέσματα τῆς προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τρόπον τελείως παρερμηνευτικὸν καὶ κατὰ διάφορον ὁγματικὸν σύστημα παραδοχῆς καὶ διδασκαλίας τῆς ἐν τῇ Εὐαγγελίᾳ περιεχομένης ἀληθείας. Ἦτο ἐπόμενον ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς, τὸ μέγα καὶ κολοσσαῖον τοῦτο πνευματικὸν φαινόμενον, τὸ τοσοῦτον ὑψηλόν, γενόμενον ἀντικείμενον ἐρεῦνης μεταξὺ ἀνθρώπων διαφόρου κατ' ἔκτασιν καὶ βάθους μορφώσεως, ὅπως μὴ γίνῃ ἐξ ἴσου καὶ ὁμοφώνως ἀντιληπτόν, ἀλλὰ νὰ ὑποπέσῃ καὶ τοῦτο εἰς παρεξηγήσεις καὶ παρερμηνείας, ἵνα διὰ μωροιστὴν φερὰν ἐπαληθεύσῃ τὸ ῥητὸν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπερ ἐφ' ὅσον ἐρευνᾷ, ὑπόκειται καὶ εἰς πλάνας. Οἱ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν πρεσβεύοντες ἐφρόνουν ἐξ ἀρχῆς νὰ ἰσχυροποιήσωσι τὰς δοξασίας αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὀρθολογιῶν ἀτυχῶς ἐξ ἀρχῆς ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸ Κράτος τῆς Ἐκκλησίας κακοδιδασκαλαί (3), αἵτινες

1) Ὁριγένης, Αὐγουστίνος, Κυπριανός, Ἀλέξανδρος, Ἀθανάσιος, Σπυρίδων, Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κ. ἄ. ἴδε ἐν Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Litteratur, München, 1897, M i g n e, Patrologiae Cursus completus, Seriae Graeciae, καὶ Seriae Latinae, Φιλαρέτου, Ἱστορικὴ Διδασκαλία περὶ τῶν Πατέρων, τόμ. I. σελ. α, κ. ε., L a u r e n t, Études, τόμ. II. σελ. 479 κ. ε. Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἱστορία τ. Α'. 359 κ. ε., B a r d e n h e w e r, (ἐκ. Godet-Verchafell), Les Pères de l'Église, τόμ. II. σελ. 33, 34, 49, 70, 89, 151 κ. ε. Paris, 1889, Ἀντωνιάδου, Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, τόμ. II. σελ. 19, 69 κ. ε.

2) Ἀποστολὴς, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων, τόμ. I. Ἀθήναι, 1930, σελ. 93, 137 κ. ε. Ἀμαντος, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. I, σελ. 235 κ. ε. Ἀθήναι, 1939, πλείω κατωτ. κεφ. Α'.

3) Γενικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος ἴδε ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως καὶ ἐιδικῶς θεολογικοῦ περιεχομένου εἰς Παναγόπουλον, Περί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, σελ. 37, 48, 54 κ. ε.

εὐτυχῶς ἀναπτυχθεῖσαι ἐπὶ βασιλείας ἰσχυρῶν, ἀπέτυχον, ἵνα, ὡς ἀποτελεσμα μέγα ὑπόρρηξ ἢ ὑπέρκοχος κατοχύρωσις τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως. Αἱ κυριώδεις πρῶται κακοδιδασκαλῖαι, κατ' ἀρχὴν ἐκδηλωθεῖσαι, ὡς ἀποκλίσεις ἀπὸ τῶν θεμελιωδῶν κανόνων τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν αἰρέσεων (1). Ἡ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συγκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (325), ἀναθεματίζουσα τὰς δοξασίας τοῦ Ἀρείου (2), θεμελιοὶ ἀρχικῶς τὸ σύμβολον τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως (3) ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει 381 ὑπὸ τοῦ Μ. Θεοδοσίου συγκληθεῖσα Β'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καταδικάζει τὰς αἵρέσεις τῶν Ἀρειανῶν, τοῦ Μακεδονίου καὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου (4), ἢ ἐν Χαλκηδόνι Δ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν ἔτει 451 ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Πουλχερίας καταδικάζει τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς (5), οὕτω δὲ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα συνελθούσαι, τὰς ἀναφύεσας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ αἵρέσεις δεινῶς κατεδίκασαν (6).

1) Ἡ ἔννοια τῆς κυρίως αἵρέσεως κατ' ἀρχάς ὑπὸ τῶν θεολόγων συγκεχυμένης πως ἐκδηλουμένη, ἐπαγινώθη ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου (Σύν. Δ. 89), εἰτα ὑπὸ τῶν Συνόδων υἱοθετηθεῖσα (Λαοδικεῖας, 325, Σύν. Γ'. 181, Β' Οἰκουμενικῆς Σύν. Β'. 181) ἴδε καὶ Hergenrother, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, Freiburg, 1884, I. σελ. 414 κ.έ., Hory, Des Rapports du Sacerdoce, I. σελ. 351, Κυριακὸν, Ἐκκλ. Ἱστ. I. σελ. 279 κ.έ., Tixeront, Histoire des Dogmes, Paris, 1915, τόμ. III. σελ. 11, 133, Ράλλη γ, Ἐκκλ. Δίκαιον, Ἀθήναι, 1927, σελ. 124 κ.έ., Παναγιωτακόβ, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, 1935, σελ. 11 12, 15-16 κ.έ.

2) Πρβλ. καὶ Newman, The Arians of the Fourth Century, 3η ἐκδ. London, 1871, σελ. 12 κ.έ.

3) Σύντ. Β. 113-114, ἴδε καὶ Βαλαμῶνος καὶ Ζωναρά ἐρμηνείας αὐτόθι. Περὶ τῆς Νικαίας πρβλ. Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Egl. Catholique, τόμ. IV. σελ. 227, Stanley, The Eastern Church, 3η ἐκδ. London, 1864, σελ. 55 κ.έ., Moehler, Histoire de l'Eglise, τόμ. I. σελ. 330-1, 394, 403, Βαφειδῆ γ, Ἐκκλ. Ἱστορία, I. 210, Murgert, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 41 κ.έ., Παπαρρηγόπουλον, Περὶ τῶν Οἰκουμ. Συνόδων, σελ. 37, 42.

4) Σύν. Β'. 181, Παναγιόπουλον, op. cit. σελ. 49 κ.έ.

5) Σύν. Β'. 240, Scott, op. cit., σελ. 189 κ.έ., Παναγιόπουλον, op. cit. σελ. 68.

6) Οὕτως ἐν τῷ Α Κανόνι τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ἐν τῷ Ζ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἐν τῷ ΣΤΕ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου κατακρίνεται ὡς αἵρεσις, ἐν ἄλλαις τε καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Μανιχαίων, τῶν Οὐαλεντινιανῶν καὶ Μαρκιωνιστῶν (Σύντ. Δ. 89, Β. 187, 530). Διὰ τοῦ ΙΘ κανόνος τῆς Α'

2.—Δευτέρα, πλὴν ὑποδεστέρα τῶν αἱρέσεων, θρησκευτικὴ διάκρισις ἀπαντὰ τὸ Σχίσμα. Ὑπάρχοντι εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ καλοῦνται σχισματικοὶ καὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἕνεκα αἰτίων ἀναφυνέντων εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαζόντων πλὴν ἰασιμῶν, δὲν δύνανται μὲν νὰ κοινωνῶσι τῆς στενωτέρας ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, θεωροῦνται ὁμοῦ πάντοτε, ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας (1). Ὡς τοιοῦτοι ἀριθμοῦνται πολλοί, ὡς οἱ ἐν τοῖς Συνοδικαῖς Κανόσιν Ἐγκρατῖται, οἱ Ὑδροπαραστάται, οἱ Ἀρειανοί, οἱ Μακεδονιανοί, οἱ Σαββατιανοί, οἱ Ναυατιανοί, οἱ καλούμενοι οἱ Ἀριστοί, οἱ Τεσσαρεσκαίδεκαῖται, οἱ Τετραδῖται, οἱ Ἀπολιναρισταί, οἱ Νεστοριανοί, οἱ Εὐτυχιανοί (2) καὶ τελευταίως θεωροῦνται μεγάλη οἰκονομία καὶ συγκαταβάσει, ὡς ἐκ τῆς δλοκλήρου πράξεως τῆς Μεγ. Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκρίθη, οἱ δογματικῶς διαφέροντες σχισματικοὶ Λατῖνοι (3).

3.—Τρίτην δὲ διάκρισιν παρατηροῦμεν κατὰ σειρὰν, τὴν παρὰ συνάγωγὴν, χαρακτηριζομένην, ὡς ἀποσκίρτησιν ἀπὸ τοῦ νομίμου καὶ κανονικοῦ Ἐπισκόπου, διὰ τῆς ἀρνήσεως αὐτῷ πάσης κανονικῆς ὑπακοῆς καὶ εὐπειθείας καὶ τῆς ἰδρύσεως αὐθαριέτως ἰδίας θρησκευτικῆς Κοινοτήτος. Διὰ τοὺς παρασυναγώγους, ὁ Μ. Βασίλειος ἔλεγεν, ὅτι «ἐδοξε

ἐν Νικαίᾳ καὶ ΣΤΕ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ ἡ κακοδιδασκαλία τῶν Παυλικιανῶν ἢ Παυλιανιστῶν (Σύντ. Β. 168). Διὰ τοῦ Α' τοῦ Μεγ. Βασιλείου ἡ κακοδιδασκαλία τῶν Πεπουζηνῶν (Σύντ. Δ. 89) καὶ διὰ τοῦ ΣΤΕ Τρούλλου ἢ τῶν Μοντανιστῶν καὶ Σαβελλιανῶν (Σύντ. Β. 530). Ἀριστ. εἰς καν. Μεγ. Βασ. Δ. 94, Βλάσταρις ΣΤ. 57). Ἐν τοσοῦτῳ δέον ἐπαξίως νὰ σημειωθῇ, ὅτι μία αὐστηρὰ κύρωσις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, συνιστάσα τὴν ἐκ μέρους τῶν δύο τούτων ἐξουσιῶν ἀμέριστον συνεργασίαν, τυγχάνει, ἢ μέρημα ἀμφοτέρων, ὅπως ρητῶς ἀπαγορεύσασιν διὰ διατάξεων αὐστηρῶν τοὺς μετὰ αἰρετικῶν μικτοὺς γάμους τῶν ὁρθοδόξων χριστιανῶν οὕτω C. I. 5.12, I. 5.18. Νεαρά 115 (ρις) 3 § 14, ὁ περίφημος κανὼν ΟΒ τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκ. Συνόδου (Σύν. Β. 471). Πρβλ. Zhisman (μετ. Ἀποστολὸς ποὺ λ. ο.υ), Τὸ Δίκαιον τοῦ Γάμου, Ἀθήναι, 1912, Β. 291, 323, Παναγιωτακόβ, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, Ἀθήναι, 1935, σελ. 17, 19 κ.έ.

1) Σύν. Δ. 89, Φωτ. Νομ. IB. Σύν. Α. 261., Ζωναράς εἰς Καν. ΛΓ. Λαοδ. αὐτόθι Σ. Γ'. 199, Βαλαμῶν εἰς Καν. ΣΤ. τῆς Β' Οἰκ. Συν. Σύν. Β. 185. Leunclavii, J.G.R. Α'. Μέγ. Α'. τμ. Ε' σελ. 46. Ἀρμενόπουλος ἐν Ἐπιτομῇ Καν. Ζ τῆς 2ας καὶ Ζ τῆς ἐν Λαοδ., ἴδε καὶ Zhisman, op. cit. Β' 296-7, Ράλλη γ, Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 125, Παναγιωτακόβ, op. cit., σελ. 17 κ.έ.

2) Σύν. Α. 90. 197. 351., Β' 187. 200. 133. 373. 530. Δ. 351.

3) Ἰδίαν περὶ τούτου μελέτην ἐγράψαμεν «Γάμοι Μικτοί», Ἀθήναι, 1938, σελ. 8 κ.έ.

τοίνυν... τοὺς δὲ ἐν ταῖς παρασυναγωγαῖς, μετανοίᾳ ἀξιολόγῳ βελτιω-
θέντας ἐπιστροφῇ, συνάπτεσθαι πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (1).

III

1.— Αἱ ἐκ τῶν θρησκευτικῶν τούτων διακρίσεων λόγῳ κακοδιδασκαλιῶν ἐπελθοῦσαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διαταραχαί, δύνανται τις εἰπεῖν, ἐτακτοποιήθησαν, κατοχυρωθείσης τῆς ὁρθοδόξου πίστεως διὰ τῶν κανόνων τῶν Συνοδικῶν ἀποφάσεων, ἐν τοῖς κυριώδεσι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Εἰκονομάχων, ἢ τε Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία πολλὰ δεινὰ ὑπέστησαν (2). Ἡ ἱστορία ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολλὰ διαγράφει, πλὴν ἡ τάξις ἐν τέλει ἀπεκατεστάθη. Τὸ καίριον ὅμως κτύπημα εἰς τὴν καρδίαν τῆς Χριστιανωσύνης κατ' ἀρχὴν μέγα ἐπῆλθεν ἐκ μέρους τῆς Δύσεως. Ἐχουσα ἡ Ῥώμη ἀρχικῶς τὰ Πρεσβεῖα τῆς Ἱερουσλήνης, θεωρουμένου ὡς πρώτου Ἐπισκόπου αὐτῆς τοῦ Κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων, ὃν εἰδικῶς πρῶτον ὁ Ἰησοῦς ἐπέλεξε μεταξὺ τῶν Δώδεκα (3), προσεπάθει παντὶ σθένει εἰς τὴν κληρονομικῶς τίτλῳ τοιαύτην κατοχὴν καὶ διατήρησιν. παρὰ τὴν πτώσιν τῆς Ῥώμης (476) εἰς τὸν Γερμανὸν Φύλαρχον Ῥούγιον Ὀδοάκρον (4) καὶ τὴν ὁλονὴν ἀναπτυσσομένην καὶ μεγαλυνουμένην τῆς Νέας Κοσμοκρατορίας βασιλεύουσιν (5). Ἀλλ' οἱ Πάπαι μετὰ τὴν κατὰ λυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν διατηρούμενα πρεσβεῖα τῆς τιμῆς (6), ἀπαλλαγέντες

1) Σύν. Δ. 90, Παναγιώτατος, ὁρ. cit. σελ. 18 κ. ἐ.

2) Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθν., τ. III. β'. 273, Κρεμόσης, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Ἀθήναι, 1905, Α'. σελ. 457 κ. ἐ., Βαφειδῆς, Ἐκκλ. Ἰστ. Β'. 31-43 κ. ἐ., Ἀμαντος, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. I. σελ. 347 κ. ἐ.

3) Ματθ. ΙΣΤ. 18., Ἰωάν. ΚΑ. 25., Λουκᾶ. ΚΒ. 21-22, πλεῖον δὲ ἀκατωτέρω Μέρο. Ιον, Κεφ. Β'.

4) Βερτολίνην, Ρωμ. Ἰστ. Β'. σελ. 546 «οὕτως ἡ Ῥώμη ὑπέκυπτεν ἀδόξως εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν βαρβάρων ἔτη ὀγδοήκοντα καὶ ἑν μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου» κ. ἐ καὶ Murget, Histoire Générale de l'Église, τόμ. III. σελ. 13 κ. ἐ.

5) Ὁ Sohm ἐν Kirchengeschichte im Grundriss, 18η ἐκδ., Leipzig, 1913, σελ. 49 κ. ἐ.

6) Τὸ principatum honoris διαδοχικῶς ἔδωσαν τῷ Ἐπισκόπῳ Ῥώμης αἱ πρῶται Οἰκουμ. Σύνοδοι: οὕτω Καν. Γ' τῆς Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει (Σ. Β' 173), Καν. ΚΗ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι (Σ. Β' 280), Καν. ΙΣΤ τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης (Σ. Β' 387) Ἰδε καὶ Dumont, La Papauté, Paris, 1876, σελ. 296, Schwaner, Histoire des dogmes, τόμ. V. σελ. 296, 314, Contrat: Χρ. Παναδόπουλος, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης,

πίσης ἐκ τοῦ πλησίον ἐπιβλέψας, ἤρξαντο φέροντες εἰς τὸ μέσον κυριαρχικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ μᾶλλον προτιούσας, εἰς αἷς οἱ Βυζαντινοὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποκύψωσιν (1).

Ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν κακοδιδασκαλιῶν, ἡ παρερμηνεία τῶν ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων κατοχυρωθεισῶν ὁρθολογιῶν, καθ' ὅσον ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία μὴ ἀρκουμένη εἰς τὰς περὶ «τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς» ἀξιώσεις (2), περὶ ἀλαθιότητος τοῦ Πάπα (3) καὶ περὶ κυριαρχίας συνεχῶς ἐπαγγέλλεται (4) καὶ φέρει εἰς τὸ μέσον βαθείας, δογματικὰς, αἰρετικὰς διδασκαλίας, ὡς ἡ περιφημὸς ἀφορῶσα τὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν (5). Καὶ ἡ πρώτη ῥῆξις ἐπὶ Αὐτοκράτορος Ζήνωνος μεταξὺ Πατριάρχου Ἀκακίου καὶ Πάπα Φήλικος διαρκεῖ ἔτη τριάκοντα καὶ πέντε (6), πλὴν ἡ διαρκὴς ἀξίωσις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ συγκεντρώσεως ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ Μ. Ποντίφηκος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐν τῇ βασιλευσύνῃ ἡ Ἐπισκοπικὴ τοῦ

Ἀθηνῶν, 1930, σελ. 8, 40 κ. ἐ., Παναγόπουλος, Περί Οἰκουμενικῶν Συνόδων, σελ. 37 κ. ἐ.

1) Ὁ Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. III. α. σελ. 28-29.

2) Picot, De la Souveraineté de l'Église, Paris, 1873, σελ. 315 κ. ἐ., Δέρβος, Περί μυθώδους πορείας τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου εἰς Ῥώμην, Ἀθήναι, 1881, σελ. 5 κ. ἐ., Παναδόπουλος, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, σελ. 8 κ. ἐ.

3) Phillips (μετ. Croizé), Droit Ecclesiastique, Paris, 1855, τόμ. I. σελ. 165, Laurent, L'Église et l'État, τ. I. σελ. 170 κ. ἐ., Σακελλάρου, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, Ἀθήναι, 1898, σελ. 9-11, κ. ἐ., Βοῦϊξ, Tractatus de principiis Juris Canonici, σελ. 66 κ. ἐ., Κρεμόσης, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος, Α' σελ. 42, 99, 111 κ. ἐ.

4) Σακελλάρου, ὁρ. cit. σελ. 9, 10, 11, κ. ἐ., τὴν ἀνάπτυξιν τῆς souveraineté τοῦ Μ. Ποντίφηκος δὲ ἀκατωτέρω, Μέρο. Α'. Κεφ. Β'.

5) Ὁ Αὐγουστίνος, πρῶτος ἐκ τῶν Ἐκκλ. Πατέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδαξεν, ὅτι τὸ Ἁγ. Πνεῦμα «procedit ex patre filioque» (De Trinit. V. 6.16.27. VII. 24, De Civit. Dei. XI. 24), ἐν Ἰσπανίᾳ δὲ ἐκθύμως ὑπεστηρίχθη ἡ δόξα πρῶτη ἡ ἐν Τολέδῳ Σύνοδος (589) εἰσήγαγε τὴν καινοτομίαν εἰς τὸ Σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Κων/πόλει Οἰκ. Συνόδων (Mansi. Collectio τ. IX. σελ. 981), ἐπιβλήθην δ' ἐπὶ Charlemagne διὰ τῆς ἐν Aix la Chapelle (809) Συνόδου (Mansi. XIV. σ. 17, Migne. P.L. XCIII, 1429 κ. ἐ.) εἰσήχθη ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Πάπα Βενεδίκτου VIII τῷ 1014. Πλεῖον δὲ ἀκατωτέρω. Μέρος Α'. Κεφ. Β'.

6) Pichler, Geschichte der Kirchliche Trennung zwischen Orient und Occident, München, 1864, τόμ. I. σελ. 73 κ. ἐ., Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. III. α. σελ. 26-30, εἰδικῶς δὲ παρὰ Gar, Geschichte des Pasttums, τόμ. II. Tübingen, 1933, σελ. 16 κ. ἐ.

Βυζαντίου καθέδρα προάγεται, υποδεικνύουσα Οικουμενικὸν Πατριάρχον τὸν πνευματικὸν αὐτῆς ἡγέτην (1), μετὰ τινά ἑτη φέρεται τὴν διῆξιν Φωτίου καὶ Νικολάου Α'. ἐν ἔτει 863 ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' (2) Αὐτοκράτορος(3). Καὶ ἡ τοιαύτη διάστασις ἐκράτησε μέχρι 17 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1054, ὁπότε ἡ ἐπὶ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου συγκληθεῖσα ἐν Κων)πόλει Σύνοδος ἀφώρισε τοὺς Παπικοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Λέοντος Θ', οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐπέθοντο ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Πάπα κατὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀνέκραξαν «ὁ Κύριος κρινέτω τὰ ἐν ἡμῖν», ἐκτινάσσοντες συνέχεια τὸν κονιορτὸν τῶν ὑποδημάτων αὐτῶν (4).

2.—Ἐκτοτε αἱ Ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν ἑκατέρα εἰργάσθη διὰ τὰ ἑαυτῆς, ἴδιον ἀκολουθήσασα σύστημα (5). Καὶ ἡ μὲν Δυτικὴ Ἐκκλη-

1) C. I. 124. «Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησία πασῶν τῶν ἄλλων ἐστὶ κεφαλὴ» καὶ C. I. 7. 1, Νεαρά I. 5. 7, Ἐπαναγωγῆς τίτ. Β' § 9, ἐν Zachariae J.G.R. τόμ. IV. σελ. 183, Σύν. ΣΤ. 429 «ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνος βασιλεῖα ἐπικρομηθεὶς ταῖς συνοδικαῖς ψήφοις πρῶτος ἀνηγορεύθη». Πρβλ. καὶ H o r o y, op. cit. II. σελ. 29, C r i v e l l o c i, Studii Storici, 1892, 10, σελ. 239, Π α π α ρ ρ η γ ὁ π ο υ λ ο ν, op. cit. III. σ. 147, S c o t t, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 286.

2) Πρβλ. τὴν ὀνομασίην συγγραφῆς τοῦ H e r g h e n r ö t h e r, Photius, Patriarch von Konstantinopel, τόμ. I-III, Regensburg, 1867-1879.

3) Σύν. Β. 647, ἴδ. καὶ R o h r b a c h e r, Hist. Univ. de l'Ég. Catholique, τ. XII σ. 433, C a p e f i g u e, L'Église au Moyen Age, τόμ. I. σ. 215, Paris, 1852, P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. III. σ. 225 κ.έ., H e r g e n r ö t h e r, Photius, τόμ. II. σελ. 385 κ.έ., P i c h l e r, Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, τόμ. I, σελ. 187 κ.έ., K ρ ε μ ο ς, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος, τόμ. II. σελ. 322 κ.έ., M u r r e t, Histoire Générale de l'Église, τόμ. III. σελ. 403 κ.έ., Π α π α ρ ρ η γ ὁ π ο υ λ ο ς, Ἱστ. Ἐλλ. Ἐθνους, τόμ. III. α. σελ. 147, S c o t t, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 315 κ.έ., Ἀ μ α ν τ ο ς, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. I. σελ. 447.

4) Ἡ βιβλιογραφία τοῦ σχίσματος εἶναι μεγίστη. Ἐπὶ τούτοις πρβλ. M o r t r e u i l, Histoire du droit Byzantin, Paris, 1843, τόμ. III. σελ. 378, R o h r b a c h e r, Histoire Univ. de l'Église Catholique, τόμ. XIII. σελ. 587, τόμ. XIV. σελ. 10, 14, P i c h l e r, Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, τόμ. I. σελ. 177 κ.έ., T o s t i, Storia dell'Origine dello Schisma Graeco, Roma, 1888, Β α φ ε ῖ δ η ν, Ἐκκλ. Ἱστορία, τόμ. II. σελ. 67 κ.έ., M u r r e t, Histoire Générale de l'Église, τόμ. IV. σελ. 139-141, Π α π α ρ ρ η γ ὁ π ο υ λ ο ν, Ἱστ. Ἐλλ. Ἐθν. τόμ. IV. α. σελ. 285 κ.έ., Γ ε ω ρ γ ῖ ἄ δ η ν, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον, Ἀθῆναι 1939, σελ. 27-29.

5) Κατὰ τὸν S c o t t, The Eastern Churches and the Papacy σελ.

σία κατώρθωσε καὶ συνεκέντρωσεν ἐπὶ αἰῶνας ἱκανοὺς καὶ τὴν κοσμητικὴν ἐξουσίαν, ὡς παρακατιόντες ἐξηγοῦμεν (1), ἡ δὲ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Πολιτείας εἰς τὰ καθ' ἑαυτὴν ἐπεδόθη. Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ προσπάθειά τις πρὸς ἔνωσιν ἔλαβε χώραν, ὅτε ὁ Πάπας Πασχάλιος Β' ἔγραψε καὶ ἴδιαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπὶ τούτου ἐπιστολήν τῇ 1115, πλὴν ἀνεπιτυχῶς (2). Ὁ Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος ἐπανελάβε σοβαρώτερον τὴν προσπάθειαν, ἀποστείλας εἰς τὴν ἐν Lyon Σύνοδον τῇ 1274 ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος, τὸν Ἀκροπολίτην μετὰ δύο Ἀρχιερέων (3), οἵτινες αὐτόθι υπέγραψαν ἀναγνώρισιν τῶν αἱρετικῶν διδασκαλιῶν, μήπω ὅμως σοβαρὸν σχοῦσαν ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον οὐδεὶς ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Δόγματι ὑπῆκουσε παρὰ τὴν Βασιλικὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰς πιέσεις τοῦ Αὐτοκράτορος, ὥστε θανὼν ὁ Ἡγεμὼν οὗτος δὲν ἡξιώθη, κατὰ τὸν Παπαρηγόπουλον, οὔτε τῆς συνήθους βασιλικῆς ταφῆς (4). Τὴν 5 Ἰουλίου 1439 ὁ Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος, προβλέπων μέλλοντα δεινὰ ἐκ τῶν νέων πολέμων τοῦ Βυζαντίου (5), καὶ προσδοκῶν βοήθειαν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα Κρατῶν τῆς Δύσεως, ἡγούμενος ἀντιπροσωπείας τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, υπέγραψεν ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ τοῦ Πάπα τὸ βαρὺ ἐκεῖνο πλὴν ὀλιγοχρόνιον, σύμφωνον τῆς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐνώσεως(6).

371 : «Two principal factors in the separation of East and West were the Caesaropapism of the Byzantine Emperors and the ambition of the see of Constantinople now become the capitale of the Empire, New Rome».

1) Ἐκτενῶς κατωτέρω, Μέρ. Α'. Κεφ. Β'.

2) Π α π α ρ ρ η γ ὁ π ο υ λ ο ς, op. cit. IV. α. 106, Κ υ ρ ι α κ ὁ ς, Ἐκκλ. Ἱστ. Β'. σελ. 29 κ.έ., C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I. σελ. 93.

3) Τὸ καίμενον τῆς βασιλικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ποντίφικα διασφῆζει δ M a n s i, Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio τόμ. XXIV. σελ. 67-68, τὰ δὲ πρακτικὰ τῆς Συνόδου loc. cit., σελ. 37-38 κ.έ., C a p e f i g u e, op. cit., τόμ. I. σελ. 116, 121 κ.έ.

4) Ἱστ. Ἐλλ. Ἐθνους τ. V. α. σ. 102 κ.έ., ἴδ. καὶ P h i l l i p s, Droit Eccl. III. σελ. 226, D i e h l, Byzance, σελ. 193 κ.έ.

5) Οἱ Σελδζουκίδαι ἦδη ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἤρξαντο παρενοχλοῦντες δεινῶς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἴδ. ἐπὶ τούτου ἐκτενῶς ἐν J. L a u r e n t, «Byzance et les Turcs Seldjoucides», Paris-Nancy-Strassburg, 1914-1919, σελ. 15 κ.έ.

6) Ἐὐγένιος, Ἐπίσκοπος δοῦλος τοῦ Θεοῦ... συναινούντος καὶ τοῦ ποθευοτάτου ἡμῶν υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ περιφανοῦς βασιλέως τῶν Ρωμαίων... Εὐφρανίσθωσαν οἱ Οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ ἀφήρηται μὲν γὰρ τὸ μεσότηχον, τὸ τὴν Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν διαιροῦν Ἐκκλησίαν· καταφανὲς δαίγμα τῆς χαρᾶς τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, συντασ-

Τὴν ἄθεσμον ταύτην ἔνωσιν ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμὸς δὲν ἀπεδέχθη ἀσμένως. Ὁλίγα μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔτη, τῷ 1482, συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ταύτην ἀπεκήρυξε (').

IV

1 — Τὴν 29ην Μαΐου ὁ Ἑλληνισμὸς ἐθρῆναι διὰ πρῶτην φορὰν τὴν ἐπίσημον διαγραφὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ χάρτου τῆς Ὑδρογείου. Ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων, εἰς ἣν καὶ μόνην εἶχε περιορισθῇ ἡ Αὐτοκρατορία τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν Ἰσαύρων, ἐπιπτεν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Κατακτητοῦ (2). Καὶ ἐνῶ ὁ πολιτισμὸς διὰ τῶν ζώντων

σομένου τοῦ πρακτικοῦ τῆς Ἐνώσεως, ἴδε εἰς σελ. 317 τοῦ Μοναχοῦ Βενεδικτίνου, Ἡ Ἁγία Οἰκουμενικὴ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος, Ρώμη, 1864, εἰς σελ. 271 τὰ πρακτικά τῆς συζητήσεως περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ Μανσὶ, τόμ. XXVI, σελ. 965-966, ἴδε καὶ Βησσαρίωνος, περὶ Ἐνώσεως ἐν Μίγκε, P. G. τόμ. 161 col. 543 κ. ἐ., Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Église Catholique, τόμ. XXI, σελ. 513, Pichler, Geschichte der Kirchlichen Trennung, 1864, τ. I. σ. 316, Carpegue, op. cit., τόμ. I. σελ. 304 κ. ἐ., Zhisman, Die Unionsverhandlungen zwischen der orientalischen und der Römischen Kirche seit dem Anfange des XV Jahrhunderts bis zum concile vom Ferrara, Wien, 1858, σελ. 257 κ. ἐ., Παπαρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθνους, τόμ. V. α. σελ. 765 κ. ἐ., Murret, Histoire de l'Église, τόμ. V. σελ. 158.

1) Σύν. Ε' 143 «Ἰστέον δ' οὗτις ἡ Σύνοδος αὕτη, Οἰκουμενικὴ οὖσα, πρῶτη σὺν Θεῷ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκείνην παρανομοτάτην κατέβαλε καὶ ἀνέτρεψε», πρβλ. καὶ «Τόμον Καταλλαγῆς τοῦ Τραπεζοῦντος Συμεῶν», Ἰάσιον, 1692, σελ. 64 κ. ἐ. Τὸ μῖσος ὁμοῦς πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν τῶν Βυζαντινῶν εἶχε μεγάλως κορυφωθῇ πολὺ ἐνωρίτερον· οἱ Βυζαντινοὶ Χρονογράφοι Φραντζῆς (σελ. 290-293), Δούκας (σελ. 203-206), Χαλκοκονδύλης (βιβλ. Η) ἀναφέρουσιν, οὗτις ὁ Δουκάς Νοταρᾶς ὀλίγον πρὸ τῆς Ἀλώσεως εἶχεν ἤδη ἐκδηλωθῇ λέγων «Κρεϊτότερον ἐστὶν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακίλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν Λατινικήν». Ἀτυχῶς ἡ εὐχὴ αὐτοῦ ἐπληρώθη· γνωστὸς ἐκ τῆς Ἱστορίας ὁ τρόπος, καθ' ὃν διαταγῇ τοῦ Κατακτητοῦ οἰκογενειακῶς τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐσφάγη, πρβλ. Μόρτμαν, Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, Ἀθήναι, 1892, σελ. 126-128.

2) Περὶ τῆς Ἀλώσεως γενικῶς ἴδε Κριτοβύλου, Συγγραφή Ἱστοριῶν, παρὰ C. Müller, Fragmenta historicorum graecorum, V. 2. Parrisiis, 1870, σελ. 96, Φράντζη, Χρονικόν, ἐκδ. Βόννης 1838, σελ. 218, 220, Δοῦκας, Χρονικόν, ἐκδ. Βόννης 1834, σελ. 313, Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, 2a ἐκδ., Pesth, 1834, Schlimberger, (μετάφρ. Δάμπρου), Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἡ πολιορκία καὶ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, Ἀθήναι, 1914, σελ. 370, Μόρτμαν, Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων,

ἀνθρωπίνων λειψάνων διωκόμενος κατέφευγεν εἰς τὴν Δύσιν, οὐδεμίαν ἐλπίδα διατηρῶν ἐπανόδου (1), εἰς τὴν βασιλεύουσαν παρέμεινε θείᾳ προστασίᾳ ὑπάρχουσα, ὡς ὑπὸ τέφραν κρυπτομένη καὶ ὡς αἰωνία φλόξ διαλάμπουσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ναζωραίου, ἵνα μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ πάλιν γιγαντωθῇ. Ὁ Μωάμεθ Β', σεβόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν Ἰερὸν Νόμον τοῦ Ἰσλάμ, ἐπιβάλλοντα τὸν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν σεβασμὸν (2), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπιδιώκων τὴν διάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ νὰ ψυχράνῃ τὸν ζῆλον τῆς δευτέρας ὑπὲρ τῆς πρώτης (3), ἀνεγνώρισε τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, παραδοὺς τοὺς οἰκίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς χεῖρας ἀνδρὸς πανδήμως κατὰ τῆς Ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀγωνισθέντος, τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, ἐπονομασθέντος Γενναδίου (4), βερατίῳ δὲ ἐκάνονισε τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Πατριάρχου τῶν Ῥωμαίων (5).

Μετὰ τὴν κατάλυσιν ὅθεν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπληθήθησαν πᾶσαι αἱ διοικητικαὶ διαιρέσεις καὶ χωρικαὶ διακρίσεις τῆς Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Πολιτείαν παρατηρεῖται, ὡς ὀφισταμένη δογματικὴ ἔνωσις μόνον τῶν τεσσάρων Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἐκτοτε ἐμφανίζεται ὁ νέος θεσμὸς τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν (6).

Ἀθῆναι, 1892, σελ. 161, Παπαρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθν. V. β. σελ. 360 κ. ἐ., Χρ. Παπαδόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, Ἀθήναι, 1930, σελ. 2 κ. ἐ., Παπαρήν, Πολιορκία καὶ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, 2a ἐκδ. Ἀθῆναι, 1939, σελ. 111 κ. ἐ.

1) Κων. Λάσκαρις, Γεώργιος Ἐρμάννυμος, Λαυρέντιος Βάλλας, Ἰωάννης Ἀνδρόνικος Κάλλιστος, Δημ. Χαλκοκονδύλης κ.ά. εἰδικῶς ἐν Παπαρηγού, op. cit. V. β. σελ. 25 κ. ἐ.

2) Ὅρα κατωτέρω Μέρ. Β'. κεφ. Δ'.

3) Ὅρα κατωτέρω Μέρ. Β'. κεφ. Δ'.

4) Ἰδίαις χερσὶν ὁ Σουλτάνος εἰς τὸν Γεννάδιον ἐπέδωκε «ράβδον ἀργυρᾶν περικεχυρωμένην, ὥραϊαν καὶ ἱπποῦ ἀγαθὸν καὶ μέρος χρυσάνων, ἐπιπῶν αὐτῷ: Πατριάρχους ἐπ' εὐτυχίᾳ καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν, ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντα τὰ Σα' προνόμια, ὡς καὶ οἱ πρὸ Σουλτάνοι Πατριάρχαι εἶχον» ὁ Martinus Crusius, ἐν Turcograecia, Basilae, 1854, βιβλ. I. σελ. 15, πρβλ. καὶ Φράντζη, Χρονικόν, ἐν Migne P. G. τόμ. 156. c. 894 B. Περιαιτέρω βιβλιογραφίαν ἴδε εἰδικῶς κατωτέρω. Μέρ. Β'. κεφ. Δ'.

5) Crusius, Turcograecia, ἐκδ. Bonne, τόμ. III. II. σελ. 308, Παπαρηγού, op. cit. V. β. σελ. 47, πρβλ. καὶ κατωτέρω Μέρ. Β'. κεφ. Δ'.

6) Πρβλ. ἐκτενῶς τὰ τῆς ἐξελέξεως ἐν Βαφείδῃ Ἑκκλ. Ἱστορία, τόμ. III 2. σελ. 30 κ. ἐ., Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλλ. Ἐθνους ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 6 κ. ἐ.

2.—'Αρχομένου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς 'Εκκλησίας, ἥτις ὑπερβάλλουσα τὸν ἐπὶ γῆς προορισμόν, ὡς ἀποκλειστικῆς τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας, κύριον αὐτῆς σκοπὸν ἔθετο τὴν συγκέντρωσιν ἀπάσης τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας (souveraineté temporelle) τῶν χριστιανικῶν τῆς ἀνθρωπότητος Κρατῶν, μεγάλη θρησκευτικὴ ἐπανάστασις λαμβάνει χώραν. Ἀρξάμενη ἡ κατὰ τῆς Δυτικῆς 'Εκκλησίας ἐπίθεσις τῶν προδρόμων τῆς Μεταρρυθμίσεως Ἀλβιγίων, Βαλδίων, Στεδύγγων, Ἀποστολικῶν, σοβαρώτερον ἐμφανίζεται κατὰ τὰς Μεταρρυθμιστικὰς Συνόδους τῆς Πίζης (1409), Κωνσταντίας (1412-18), τῆς Βασιλείας (1) (1431-38), ἵνα ἡ τῷ 1517 ἐν Wüttemberg ἐμφάνισις τοῦ ὀνομαστοῦ μεταπράτου τῶν παπικῶν ἀφάσεων μοναχοῦ Tetzel κινήσῃ τὸν μεγάλον ἀγῶνα τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ὅστις τὴν ἡμέραν ἐκείνην δημοσιεύσας τὰς 95 θέσεις αὐτοῦ, μετὰ τρία ἔτη ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει κατακαίει τὸ Corpus Juris Canonici τῆς Δυτικῆς 'Εκκλησίας, ὅπερ ὁ μοναχὸς Gratianus τὸν Μεσαίωνα συνέταξε (?). Κηρύξας ὁ Λούθηρος νέον δόγμα, περιέχον ἰδίαν ἐξηγήσιν τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένης ἀληθείας—Warum des papsts und seiner Jünder Bücher verbrannt sind—περιπαίζει τὴν infallibilitas τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης καὶ τὴν μόνην διὰ τῆς Δυτικῆς 'Εκκλησίας de jure μεταβίβασιν τῆς θείας χάριτος τῶν μυστηρίων σοβαρῶς ἀμφισβητῶν, ὡς ἀναληθὴ ἀπορρίπτει (?). Ἐχομεν τὴν μεγίστην θρησκευτικὴν Μεταρρυθμίσιν, ἥτις, πλὴν τοῦ Λουθήρου, εἵροῦσα ἐν Ἑλβετίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς

1) Ἐν αὐταῖς διαπρέπουσιν αἱ νέαι κηρύξεις τῶν προδρόμων τῆς Μεταρρυθμίσεως John Wicleff, John Huss, Jeronimo de Praga, Nikol von Kuza, περὶ ὧν ἴδε καὶ ἐν Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXI. σελ. 140, 474 κ. ἐ., Lavisser-Rambaud, Histoire Générale, Paris, 1893-1901, τόμ. IV. σελ. 17 κ. ἐ., τὰς δὲ πράξεις τῶν Συνόδων ἐν Mansi, τόμ. XXVII. σελ. 521 κ. ἐ., XXIX. σελ. 21 κ. ἐ. Πλεῖον ὅρα κατωτέρω Μέρ. Α'. κεφ. Γ'.

2) Περὶ «τοῦ καπύλου τῶν θεῶν» Tetzel ἴδε Κυριακὸν, Ἑκκλ. Ἱστορία, τόμ. III. σελ. 255, Lavisser-Rambaud, op. cit., τόμ. IV. σελ. 402, Maurer, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. V. σελ. 300-301 κ. ἐ. πλεῖον δὲ κατωτ. Μέρ. Α'. κεφ. Γ' κ. ἐ.

3) Luther, De Potestate Papae, 1519. ἔκδ. Weimarer, ἰδίου Opera Latina varii argumenti ad reformationis historiam imprimis pertinentia, ἔκδ. Erlangen, ἰδίου Von dem Papsttum zu Rom, 1520, ἔκδ. Weimarer. ἴδε καὶ περὶ Λουθήρου εἰδικῶς τοὺς Maurer, Luthers Leben, Dresden, 1848, Lang, Das Leben Luthers, Berlin, 1872, Kuhn, Luther, sa vie et son oeuvre, Paris, 1883, Hergenholtz, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 4, 99 κ. ἐ.

λοιπαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης ἰσχυροτάτους Ἀρχηγούς ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Καλβίνου καὶ Ζβιγγλίου, θεμελιοῖ τὴν νέαν τρίτην κατὰ σειρὰν ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ θρησκευτικὴν δογματικὴν διάκρισιν, μετ' ἀγῶνας δεινοὺς ἐπικρατήσασαν καὶ διαμορφώσασαν τὸν ἀποκληθέντα Προτεσταντισμόν (1), συγκαίμενον κυρίως ἐκ τῶν Λουθηρανικῆς, Καλβινικῆς, Ἀγγλικανικῆς ἢ Ἐπισκοπιανῆς 'Εκκλησιῶν (?).

3.—Ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, ἀμφισβητῶν ὀριστικῶς πλέον τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὑπεχρέωσεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀσκησιν

1) Ὁ Προτεσταντισμὸς ἰσχύει ἐν πᾶσι τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσιν ἐν ταῖς μέν ὡς πλειονότης, ἐν ταῖς δὲ ὡς μειονότης. Οὕτως ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῆς Βεστφαλίας Συνθήκης (1658), ἐν Ἑλβετίᾳ διὰ τῆς ἐν Κάμππελερ Συμφωνίας (1631), ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῆς Ἐλισάβετ (1558), ἐν Σκωτίᾳ ἀπὸ τοῦ Ἐδουάρδου VI τῆς Ἀγγλίας (1560), ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως (1789), ἐν Κάτω Χώραις ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Münster (1648), ἐν Σουηδίᾳ ἀπὸ τοῦ Gustave Vasa (1590), ἐν Δανίᾳ (1536) κ. ἀ. ἴδε καὶ Βαφειδῆν, Ἑκκλ. Ἱστορ. τ. Β. 678, Κυριακὸν, Ἑκκλ. Ἱστορ. τ. Γ' 284 κ. ἐ., Lavisser-Rambaud, Hist. Gen. τόμ. IV. σελ. 520 κ. ἐ., τόμ. V. σελ. 210.

2) Οἱ κύριοι κλάδοι τοῦ Προτεσταντισμοῦ εἰναι δύο: 1) Ὁ τῶν Εὐαγγελικῶν ἢ Λουθηρανῶν. ἀπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Αἰρέσεως Μαρτίνου Λουθήρου, 2) ὁ τῶν Καλβινιστῶν ἢ Ἀναμορφωτῶν ἀπὸ τοῦ αἰρεσιάρχου αὐτῶν Καλβίνου. Τούτους ἀκολουθοῦσιν ἄλλοι μικρότεροι κλάδοι, αἰρέσεις τῶν ὡς ἀνω κλάδων, μὴ πολλαχῶς διαφέρουσαι τὸ δόγμα, ὃν πρῶτος ἡ Ἀγγλικανικὴ ἢ Ἐπισκοπιανὴ Ἑκκλησία, ἡ Church of England, ἐν ἣ συμπεριλαμβάνονται αἱ τρεῖς ταύτης ὑποδιαίρέσεις, ἥτοι ἡ High Church, ἡ Law Church, ἡ Broad Church ἢ αἱ Φιλελεύθεραι λεγόμεναι Ἑκκλησιαστικαὶ Κοινότητες. Πλὴν ταύτης ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἑξῆς ἐν τῷ κόσμῳ αἰρέσεις: Τῶν Μεθοδιστῶν, Ἀναβαπτιστῶν ἢ Μενωνιτῶν, Δαρβινιστῶν, Ἰρβιγγιανῶν, Sztisten, Adventisten ἢ Χιλιастῶν, Νέων Ἀποστόλων ἢ Μορμόνων, Κουακέρων, Ἀσσηρῶν Ἐργευνητῶν τῆς Γραφῆς, ὧν Ἀρχηγὸς ἐν Ἠνωμ. Πολιτείαις Ἀμερικῆς ὁ πολὺς Ratherd, Hongregationalisten ἢ Ἀνεξαρτήτων, Πλημμουθιστῶν, Εὐκρινανῶν, Ἀρμινιανῶν, Χεργουντίων, Σβενδεσβοργιανῶν ἢ Σβεγγφελδιανῶν, τῶν Ἑλλήνων Εὐαγγελιστῶν, τοῦ Στρατοῦ τῆς Σουηδίας καὶ τῶν Στουδινιστῶν. Περὶ. Sohm, Kirchenrecht § 34 κ. ἐ., Mejer, Die Grundlagen des Lutherischen Kirchenregiments, Rostok, 1864, σελ. 6 καὶ § 36, Müller, Die Symbolischen Bücher der Evangelisch-Lutherischen Kirche, Gütersloh, 1900, σελ. 12 κ. ἐ., ἴδε καὶ Niemayer, Collectio Confessionum in Ecclesia Reformatis publicatarum, Leipzig, 1840, Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, Berlin, 1857, Merle d'Aubigné, Histoire de la Reformation du 16ème siècle, Paris, 1853, Hergenholtz, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 5 κ. ἐ. καὶ Ἀνδρόουτσον, Συμβολικὴ Ὁρθ. Ἑκκλησία, σελ. 62 κ. ἐ., Ἀλβιτς, Ἑκκλ. Ἱστορ., ἐν Εγκ. Λεξ. τόμ. 5 σελ. 133 κ. ἐ.

των πνευματικῶν αὐτοῦ καθηκόντων (¹), ἐν τῇ Δύσει διεξήχθη λίαν μακρῶς, ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς τοσαύτας μελανὰς σελίδας σημειωθεὶς ἐμφύλιος θρησκευτικὸς πόλεμος κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ νέου δόγματος, τῶν Διαμαρτυρομένων, οὓς καὶ Οὐγενότους ἀποκαλοῦσι, κατὰ μνημειώδη τρόπον ἱστορουμένων τῶν γεγονότων ἐκείνων, ἅτινα τόσον συνεινήσαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἐδημιούργησαν τὸν πόνον ἐκείνον, ὅστις ἀνεξυπόρησεν εἰς τὰς εὐγενεῖς ψυχὰς τῶν μεγάλων φιλοσόφων τοῦ Αἰῶνος, τὴν σθεναρὰν ἀντίδρασιν καὶ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου (²) παρὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ θανατηφόρον ἄμυναν τῆς Παπικῆς κυριαρχίας καὶ τῶν περὶ Αὐτὴν ἰσχυρῶν Φεουδαρχῶν, ἵνα οὕτω γεννηθῇ περιλάμπρως ἡ κόρη τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἐπαναστάσεως, ἡ τοῦ Γαλλικοῦ Λαοῦ ἀπελευθέρωσις διὰ τῆς 14 Ἰουλίου 1789 (³).

V

1.—Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Μεγ. Ἀνατ. Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς Δύσεως δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερος (⁴). Εἰς τὰς διαρκεῖς καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις δυνατὰς πιέσεις τοῦ Καθολικισμοῦ ἡ Ὁρθοδοξία σθεναρῶς ἀντίστατο. Μνημειώδης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας θὰ παραμείνῃ ἡ ἐποχὴ τῆς ἡγεσίας τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, ἀναρρηθέντος τῷ θρόνῳ ἀπὸ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν ἔτει 1621. Ὁ ἐθνομαρτυρὸς Ἱεράρχης ἐπεθύμησε νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν τῇ Δύσει καὶ ἐπικράτησιν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐντονωτέραν, συνεχίζων δὲ παλαιότερας προσπάθειάς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐπιτυχίαν Ἐνώσεως ὑπ' αὐ-

1) L'avisse-Rambaud, op. cit. τόμ. IX. σελ. 274-275, Murret, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. VII. σελ. 326 κ.ε., ἐκτενῶς δὲ κατωτέρω Μέρ. Α'. κεφ. Β'.

2) Hobbes, Spinoza, Kant, Buffon, Bayle, J. Rousseau, Montesquieu, Voltaire κ. ἄ., περὶ ὧν ὁ Taine, Les philosophes Français du XIX siècle, Paris, 1895 καὶ ὁ Vörländ, Französische Philosophie, Breslau, 1923.

3) Darest de la Chavanne, Histoire de France, τόμ. I-IX, Paris, 1865-1873, L'avisse-Rambaud, Histoire Générale, τόμ. III, Paris, 1896, σελ. 126, 129 κ.ε., Hanotau, Histoire de la Nation Française, τόμ. IV. σελ. 510, 540, Paris, 1924.

4) Τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἴδε ἐν Χρ. Παπαδόπουλῳ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I. σελ. 16 κ.ε., Ἀθήναι, 1920.

τὴν καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων (¹), ἐπέτυχεν μὲν τὴν συνεργασίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἡγητῶρων (²), πλὴν οὐδὲν κατώρθωσεν, εἰμὴ τετράκις πεσὼν τοῦ θρόνου, τετράκις ν' ἀνορθωθῇ, ἵνα τελευταῖον ἐν ἔτει 1638 ὑποστῇ βασιλικῇ διαταγῇ θάνατον μαρτυρικόν (³), ἡ δὲ προσπάθεια αὐτοῦ, ἄδολος κατὰ τοὺς εἰδικούς, νὰ παρεξηγηθῇ. Καθ' ὅσον κατηγορεῖται, ὅτι τὸν προτεσταντισμὸν ἡσπασθῇ, συνοδικῶς μετὰ θάνατον ἐν Κωνσταντινί, ἐπὶ Πατριάρχου Κονταρῆ, ἀνεθεματίσθη, ἀποκηρυχθεῖσης τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὡς Καλβινικῆς καὶ αἰρετικῆς (⁴).

Τὸ ἐπόμενον ὅμως ἔτος νέα τῶν Ἐπισκόπων Σύνοδος ἐν Κωνσταντινί «τὴν ἑποὺλον καὶ σκολιὰν ἀπόφασιν τῆς τοῦ Κονταρῆ Συνόδου», κατὰ Βελανιδιώτην (⁵), ἀνατρέπει, μεταγενέστεροι δὲ ἀποφάσεις ἑπτὰ κατὰ σειρὰν Συνόδων καὶ δύο ἀναγνωρισθεῖσαι ὁμολογίαι τὸ ὑπὲρ τοῦ Ἱεράρχου ἔργον συνεχίζουσιν ἤτοι αἱ ἀποφάσεις τῶν Συνόδων Κωνσταντινουπόλεως 1639, ἥτις ἀφώρισε τὸν Κονταρῆν, Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Παρθενίου 1641—42, Ἰαίου 1642 (⁶), Ἱεροσολύμων ἐπὶ Λοσιθέου 1672, Κωνσταντινουπόλεως 1672 ἐπὶ Διονυσίου Δ' (⁷), Κωνσταντινουπόλεως 1691 ἐπὶ Καλλινίκου Β', καὶ τῆς

1) Ὁ Παπαρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθν. τόμ. V. β. σελ. 65-68, ἀφηγεῖται τοιαύτην προσπάθειαν κατὰ τὴν ἐν Βίλνῳ Σύνοδον (1599), μὴτὰ εἰς ἀποτέλεσμα καταλήξασαν.

2) Ἰουστινιανῷ, Ἀντιπροσώπου τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, Θωμᾷ Rowe, τῆς Ἀγγλίας πρεσβευτοῦ καὶ Κορνηλίου Χάγα, Ὁλλανδικοῦ ἀπεσταλμένου, πρβλ. καὶ Τσουδερόν, Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθήναι 1939, σελ. 17 κ.ε.

3) Τσουδερόν, op. cit., σελ. 33.

4) Picler, Geschichte der Kirchliche Trennung, τόμ. I. σελ. 465, Ρενιέρην, Ὁ Κύριλλος Λούκαρις, σελ. 66 κ.ε.

5) Ὁ ἡδὴ Σαβασιμάτος Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων κ. Ἱερεμίου, πρβλ. «Κύριλλος ὁ Λούκαρις», Ἀθήναι 1907, σ. 42-45.

6) Ἐβδομήκοντα καὶ εἰς Πατριάρχαι, Ἀρχιεπίσκοποι καὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Λειτουργοὶ μετέσχον τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου, ἥτις συμπληρώσα τῆς ἐν Ἰαίῳ τὸ ἔργον κατεδίκασεν τὰς τῶν Διαμαρτυρομένων δοξασάς, ὡς αἰρετικὰς, ὁ Βελανιδιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 43, ἴδε καὶ Ρενιέρην, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 74.

7) Περὶ τῆς Ὁμολογίας τοῦ Κυρίλλου πρβλ. Μεσσωράν, Συμβολικὴ παρὰ, σελ. 36-37, Παπαρηγόπουλον, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. V. β. σελ. 68 κ.ε., Χρ. Παπαδόπουλον, Ἡ Ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἱερουσαλήμ, 1905, ἰδού, Die äusseren Einflüsse auf die Orthodoxe Theologie im XVI und XVII Jahrhundert, ἐν Ρ. V. σελ. 197, Ἀθήναι, 1939, Μητροπολίτην Θεσσαλιώτιδος Ἱερεμίου, Ὁ Κύριλλος Λούκαρις καὶ οἱ διώκται του, εἰς Ἑλ. Βῆμα, ἀριθ. φύλλ. 5060 τῆς 8-5-1939.—Contra: Μελαβάνον, Ἡ Ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως,

Κοινῆς τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς Συνόδων ἀποφάνσεως τοῦ 1723 ἐτι δὲ αἱ Ὁμολογίαι Πέτρου καὶ Δοσιθέου (¹).

2.—Μεσοῦντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἀποτυχουσῶν τελείως πασῶν τῶν μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων συζητήσεων περὶ ἐνώσεως, πρὸ πολ-
λοῦ ἡ Μεγ. Ἀν. Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἔχει ἤδη ἀρχίσει ἀγερώχως ὑψοῦσα τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀπορία αὐξάνει ἐτι πλέον, ὁρῶσα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων δυνάμεων στρεφόμενον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Πλὴν ἡ ἀπορία ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξηγεῖται. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλῃ πανταχόθεν ζητοῦσα ἀνθρώπων πιστοὺς, ὡς ὁδηγοὺς κατὰ τῶν διπλωματικῶν παγίδων τῆς Εὐρώπης, εὖρε πρόχειρον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων θρησκείων γενεὰν δόλοκληρον ἀνδρῶν πολιτικῶν, ἥτις ὑπὸ τὴν μετριόφρονα ὀνομασίαν «τῶν διερμηνέων τῆς Πύλης» κατὰ μικρὸν κατήντησαν οἱ πραγματικοὶ ἰθύνοντες τὰ τῶν ἔξω-
τερικῶν σχέσεων τῆς λίαν ὑπολογιζομένης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Μαυροκορδάται, οἱ Παναγιώται, οἱ Μουρούζαι εἰσῆλθον εἰς τὸ συμβούλιον τὰς Ὑψηλῆς Πύλης, ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ταπεινώσαντες ἀγερώχους Βεζύρας (²). Οἱ Ἰησουῖται καὶ Διαμαρτυρόμενοι βαυ-

Ἀθῆναι, 1906, ἰ δ ι ο ν, Ἡ Ὁμολογία τοῦ Κυρίλλου, εἰς Ἑλ. Βῆμα, ἀριθ. φύλλ. 6055 τῆς 18-5-1939, M u r r e t, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. VI. σελ. 518-520.

1) Ἐν K i m m e l, Monumenta Fidei, τόμ. I. σ. I. σελ. 425 κ. ἐ., περὶ Λουκάρεως πρβλ. εἰδικώτερον, S c h m i t h, Collectanea de Cyrillo Lucaris Patriarcha Constantinopolitano, Londini 1907, P e n i é r η, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθῆναι, 1859, P i c h l e r, Der Patriarche Cyrillus Lucaris und seine zeit, München, 1862, M a r t e t a l, Etudes Historiques sur le Patriarche Cyrille Lucar, Strassburg, 1869, M π α λ ά ν ο υ, Ἡ Ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Ἀθῆναι, 1906, ἰ δ ι ο ν, Ἡ Ὁμολογία τοῦ Κυρίλλου, ἐν ἐφημ. Ἐλεύθερον Βῆμα, ἀριθ. 6065, 18-5-1939, Ἰ ε ζ. Β ε λ α ν ι δ ι ό τ ο υ, Ὁ Ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀθῆναι, 1906, ἰ δ ι ο ν, Ὁ κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Οἰκου-
μενικοῦ Πατριάρχου ἀδικος ἀναθεματισμός, Ἀθῆναι 1906, ἰ δ ι ο ν, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Τεργέστη, 1907, ἰ δ ι ο ν, Κυρίλλου Λουκάρεως πίναξ ὁμιλιῶν καὶ ἐκθεαίς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἀλεξάνδρεια, 1913, Π α ν α γ ι ω τ ά κ ο υ, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, σελ. 26-27, Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθόδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Ἀθῆναι, 1937, Τ σ ο υ δ ε ρ ο ὦ, Ὁ Οἰκουμενικὸς Πα-
τριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Ἀνῆναι, 1939, ἴδε καὶ Πανηγυρικὸν Τόμον, ἐκδιδόμενον ὑπὸ Ε.Κ.Σ. καὶ Σ.Μ.Γ. ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 300ετηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ «Κύριλλος ὁ Λούκαρις», Ἀθῆναι 1939.

2) Ὁ D i e h l, Byzance, σελ. 326, «Les Turcs avaient besoin d'autre part d'administrateurs et de diplomates. Ils les trouvèrent en grande nombre parmi les vaincus», δ Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ς, op. cit. τόμ. V. β. σελ. 98 κ. ἐ.

καλιζόμενοι ἐπ' ἐλπίσι μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ὅτι περὶ τοῦ πτώμα-
τος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἤριζον. εἶδον περίλυποι, ὅτι ζῶσα διέ-
φυγε τῶν χειρῶν αὐτῶν (¹).

Ἐν ἔτει 1766 κοινῇ τῶν Πατριαρχῶν Κων)πόλεως Κυρίλλου Ε', Ἀλεξανδρείας Ματθαίου, Ἱεροσολύμων Παρθενίου διαγνώσει ἐξεδόθη ὁ περίφημος Ὁρος (²), ὅστις μόνον ἀποδεχόμενος τὰ κατὰ τὰς ἀποστολικὰς καὶ συνοδικὰς παραδόσεις τελούμενα μυστήρια, ἐκήρυ-
ξεν ἀπόβλητα τὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ εἰς ἀναβαπτισμὸν ἐπέβαλε τοὺς ἑτεροδόξους, τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Εἶ-
ναι ἡ τελευταία ἐκ τῶν αὐστηρῶν συνοδικῆς πράξεως τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ
πάσης ἄλλης ἑτεροδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας· πλὴν λόγῳ τῆς αὐ-
στηρότητος τοῦ κειμένου καὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐφαρμογῆς, ὡς ἐκ τῶν
περιστάσεων, ἐν τῇ ἐκτελέσει ἠπράκτησεν, ὡς ἀντικρὺς πρὸς τὴν δόλο-
κληρον πράξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν πράξιν αὐ-
τῆς ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου
Κων)πόλεως καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ἐκτελούμενα (³).

3.—Ἐπελθουσῶν κατὰ τοὺς ΙΘ' καὶ Κ' αἰῶνας ἀπειρῶν διωκτητι-
κῶν μεταβολῶν εἰς τὰ διάφορα Ἑθνη, ἅτινα τὴν Ὁρθόδοξον Πίστιν
ἀσπάζονται καὶ εἰς ἐκεῖνα ἐτι, ἅτινα τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐμείσεως

1) Πρβλ. P e n i é ρ η ν, Ὁ Κύριλλος Λούκαρις, σελ. 73 κ. ἐ., Π α -
π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ν, Ἰστ. Ἑλλ. Ἑθνους τόμ. V. β. σελ. 63 κ. ἐ.

2) Σύντ. Ε' 614 «ἡμεῖς, ὅτε θεῖον ἐλέει τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ ἐντρα-
φέντες, καὶ τοῖς κανόσι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων καὶ θείων Πατέρων ἐπόμε-
νοι, καὶ μίαν μόνην γινώσκοντες τὴν ἡμετέραν ἀγίαν καθολικὴν καὶ ἀπο-
στολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ταύτης τὰ μυστήρια, ἐπομένως καὶ τὸ θεῖον βάπτι-
σμα ἀποδεχόμενοι, τὰ δὲ τῶν αἰρετικῶν, ὅσα μὴ, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον
τοῖς ἱεροῖς Ἀποστόλοις διετάξατο, καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς
σήμερον ποιεῖ, ἐπιτελούμενα, ἐφευρέματα ἀνθρώπων διεφθαρμένων ὄντα,
ὡς ἀλλόκοτα καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἀλλότρια γινώσκοντες, ἀπο-
στρεφόμεθα κοινῇ διαγνώσει, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προσερχομένους, ὡς
ἀνίερους καὶ ἀβαπτίστους δεχόμεθα... Τούτοις τοίνυν τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις
διατάγμασιν ἐπόμενοι καὶ ἡμεῖς, τὰ μὲν τῶν αἰρετικῶν βαπτίσματα ὡς ἀπῆ-
δοντα καὶ ἀλλότρια τῆς ἀποστολικῆς θείας διατάξεως, καὶ ὕδατα ἀνόητα...
καὶ ἀγίασμὸν μηδένα παρέχοντα τοῖς ταῦτα δεχομένοις, καὶ πρὸς καθαροὺς
ἀμαρτημάτων οὐδὲν ὠφελοῦντα, ἀπόβλητα καὶ ἀποτρόπαια ἡγοῦμεθα· τοὺς
δὲ ἐξ αὐτῶν ἀβαπτίστους βαπτιζομένους, ὡς ἀβαπτίστους ἀποδεχόμεθα· προσ-
ερχομένους τῇ ὀρθοδόξῃ πίστει καὶ ἀκινδύνως αὐτοὺς βαπτίζομεν».

3) Γ ε δ ε ώ ν. Κανονικὰ Διατάξεις. Κωνσταντινούπολις, 1889, τόμ. II.
σελ. 65 κ. ἐ., Θ ε σ ο τ ο α ἱ, Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,
Κωνσταντινούπολις, 1897, σελ. 357 κ. ἐ., M i l a s c h (μετάφρ. Ἀποστολο-
πούλου), Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 794 κ.
ἐ., Z h i s m a n, Τὸ Δίκαιον τοῦ Γάμου, τόμ. II. σελ. 307 κ. ἐ.

ἀναγνωρίζουσιν, ἡ Ὁρθόδοξία δυστυχῶς σήμερον διηρημένη διοικητικῶς ἐμφανίζεται, ἰδρυθεισῶν ἐν τῷ μεταξὺ πολλῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἀπασῶν δογματικῶς τελείως ἠνωμένων μετὰ τὴν Μεγάλην Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Αἱ εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχουσαι τὴν σήμερον Αὐτοκέφαλοι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι : 1) Αἱ τῶν τεσσάρων Πατριαρχείων Κων)πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, 2) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, 3) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, 4) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ῥωσσίας, 5) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, 6) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, 7) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ῥουμανίας (*), 8) ἀπὸ τοῦ 1923 αἱ Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι τῶν Ὁρθόδοξων τῆς Γεωργίας, Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας, Οὐκρανίας, Φινλανδίας, Ἀλβανίας, Λιθουανίας, Ἑσθονίας (*), αἵτινες πᾶσαι, ἀποτελοῦσαι κατὰ τὸ πλεῖστον θρησκευτικὰς μειονότητας ἐν ταῖς οἰκείαις Πολιτείαις, δρῶσι κατὰ τὰς ἐν αὐταῖς κοινὰς διατάξεις (*).

Ταῦτα περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ δυνατὴν περιλήψιν ἔχουσιν ἱστορικῶς.

1) Εἰδικῶς περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν πρβλ. C o n s t a n t i n i d e s, The Orthodox Church, London, 1931, σελ. 51, 67, 75, 79, 86, 91, 105, 120, 123 κ. ἑ.

2) Z a n k o w, Die lage und die Verfassung der neuesten Orthodoxen Kirchen, Sofia, 1929, σελ. 16, 34, 49, 81, 103 κ. ἑ.

3) M i l a s c h, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 203, Ἀ λ ι β ι ζ ᾱ τ ο ς, Αἱ Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, ἐν Ἑγκυκλ. Λεξικῷ, τόμ. V. σελ. 134 κ. ἑ., Z a n k o w, Die lage und die Verfassung der neuesten Orthodoxen Kirchen σελ. 12 κ. ἑ., C o n s t a n t i n i d e s, The Orthodox Church, σελ. 51 κ. ἑ. Γ ε ω ρ γ ι ᾱ δ η ς, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 37 κ. ἑ., ἴδε καὶ διατριβὴν σπουδαίαν Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ, Αἱ νεώτεραι τάσεις πρὸς συνεννόησιν καὶ ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐν Ν.Π.Ε. τόμ. I. σελ. 85 κ. ἑ., Ἀθῆναι, 1928.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἡ ΣΧΕΣΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΝ Τῷ ΔΙΚΑΙῳ

«Ὅθι γὰρ ἐστὶν ἐξουσία,
εἰμὴ ἀπὸ Θεοῦ».

Ρωμ. ΙΓ'. 1

I

1.—Ἐκ τοῦ Θεοῦ πηγάζουσαι ἀμφοτέραι αἱ ἐξουσίαι Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία (*), ἐδόθησαν αἰωνίως, πλην διαφόρως, τοῖς ἀνθρώποις, θεῖα φωτίσει, παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ Παντός, ἵνα ἐξασφαλίσωσι τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ἐπὶ Γῆς φυλὴν τῶν ἀνωτέρων ὄντων, θεῶν κατασκευασμάτων ἀπεράντου τελειότητος. Ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ζωὴν ἐγνώρισε τὴν δύναμιν τῶν δύο τούτων ἐξουσιῶν, ὧν τὴν πρώτην, μὴ πῶς ἐξ ἀρχῆς καλουμένην, ὥς ἤδη καλεῖται, κατ' ἐνστικτώδη τρόπον ἐδημιούργησεν (*), ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν διδασκομένου, ὅτι, ἅμα τῇ πρωτόγονῳ εἰσέτι τῆς θείας ὑποστάσεως ἐνσυνειδήτῳ κατανοήσει, τὰ τὴν λειτουργίαν τῆς θείας λατρείας ἀσκοῦντα ἐξαιρετικὰ ἀνθρώπινα ὄντα

1) «Ὅθι γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰμὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ ἐξουσίαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν»· Ρωμ. ΙΓ'. 1 β.

2) Εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ μεγίστου περὶ τῆς θρησκείας ἐρωτήματος, ὅπερ ὁ θεὸς Π λ ᾱ τ ω ν θεωρεῖ, ὡς τὴν βᾶσιν πάσης οἰκονομικῆς νομοθετικῆς τάξεως, ὅπερ ὁ ὀνομασθὲς S c h l e i e r m a c h e r ἐν Ueber die Religion, Leipzig, 1868, σελ. 26 κ. ἑ., καλεῖ συναίσθημα, ἔχον κατοικίαν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὅπερ ὁ B e n j a m i n C o n s t a n t, De la religion considerée dans sa source, ses formes et ses développements, τόμ. I. σελ. 143, Paris, 1824, παραδέχεται ἀπολύτως συνυφασμένον μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, ὅπερ ὁ πολὺς V i n e t, Essai sur la manifestation des convictions religieuses, 2a ἐκδ., Paris, 1858, σελ. 206, θεωρεῖ καὶ αὐτὸς συναίσθημα, συννοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ.

συγχρόνως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπενοήθησαν (1)· τὴν δὲ δευτέραν εἰς θεῖαν ὁδηγίαν πιστεύων καὶ εἰς τοὺς ἀναλλοιώτους νόμους τῆς φύσεως ὑπέκλινον (2), ἐν ταύτῃ δημιουργήσας, ἐξόχως ἐμεγάλυνεν (3).

Ἡ Ἐκκλησία ἐν κυριολεξίᾳ, ὡς λέξις, γραμματικῶς μὴ δηλοῦσα, εἰ μὴ τάξιν, ἄλλως συνάθροισιν προσκαλουμένων ἀνθρώπων (4), ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τῶν αἰώνων ἀπεκρυσταλλώθη (5), ἐπέκρωτο ἡμέραν νὰ ἐγκλείσῃ ἐν αὐτῇ ἔννοιαν ὑψηλὴν καὶ μεγαλειώδη, διὰ τοῦ ὅρου συνιστώσαν ἐν μιᾷ λέξει τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς ἐθεμελίωσεν (6).

Ἡ Πολιτεία, ὡς μόνη κυρίαρχος ἐπὶ γῆς ἐξουσία ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων ἀνθρωπίνων ὄντων (7), ὡς ὁ ἰδεώδης τύπος τῆς ἔννοιᾳς τῆς κυ-

1) H o r o y, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. I. σελ. 17 κ. ἐ.

2) Τὸ μέγιστον Ἑλληνικὸν πνεῦμα δίδει τὰ πρῶτα αἰῶνια περὶ Πολιτείας διδάγματα. Οὕτως ὁ Πλάτων θέλει τὴν Πολιτείαν, ἀνυπαρξάντα αὐτήν, ἰδανικὴν, ἣτις «γῆς οὐδαμοῦ ἐστίν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παραδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτῷ κατοικεῖν.» ἐν Πολιτ. 592A. Νόμ. 739C., ὁ δὲ ἀθάνατος Σταγειρίτης, πέριξ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὁποίου περιστρέφεται ἔτι ὁ κόσμος, ὁ μέγας Ἀριστοτέλης, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστῆμη ἀνεγνώρισεν τὸν πατέρα καὶ θεμελιωτὴν τῆς Πολ. Ἐπιστήμης, ὁρίζει, ὅτι «Πρὸς γὰρ τὰς Πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι, καὶ τίθενται πάντες, ἀλλ' οὐ τὰς Πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους. Πολιτεία μὲν γὰρ ἐστὶ τάξις ταῖς πόλυσιν, ἡ περὶ τὰς ἀρχάς τινα τρόπον νενέμηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς Πολιτείας, καὶ τί τὸ τέλος ἐκάστωι τῆς κοινωνίας ἐστίν. Νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλούντων τὴν Πολιτείαν, καθ' οὓς δεῖ τοὺς ἀρχοντας ἀρχειν καὶ φυλάττειν τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς.» εἰς Πολιτικά, Ζ. δ. 2. Δ'. α. δ. ἴδ. καὶ Ἡθικῶν Εὐδημῶν 1241β. 14., Πολιτικά 1252 β. 30, Γενικώτερον κρίσεις τῶν νεωτέρων Πολιτειολόγων περὶ τῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν καὶ διὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἴδ. O n k e n, Die Staatslehre der Aristoteles, A'. 1870, B'. 1875, R e h m, Geschichte der Staatsrechtswissenschaft (Hdb. des öff. Rechts), 1896, I. I., J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, σελ. 302, Σ τ ρ ε ῖ τ, Ἐπικινδυνὸι Νέαι Δοξασαί ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ, ἐν Ν.Π.Ε., 1928, σελ. 10 κ. ἐ., Π ε τ ρ α κ ᾱ κ ο ν, Κοιν. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1935, τόμ. I. σ. 97 καὶ τὴν ἐν ὅπ. 23 βιβλιογραφίαν, K r a e n z l i n, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, σελ. 292 κ. ἐ., Θ. Τ σ ᾱ τ σ ο ν, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτειακὸν Δίκαιον, β'. ἔκδ., 1939, σελ. 24 κ. ἐ.

3) T e r t u l l. Apolog. U. 39, A u g u s t. Conf. III. 8, u. 2., De civitate Dei, V. 1. X ρ υ σ σ ο τ ὁ μ ο υ, Ὁμιλία, 23.1.

4) Ἐ β ρ ο. Β'. 12., Π ρ ᾱ ξ. ΙΘ. 32, 39.

5) Ἀ ρ ι σ τ ο τ ᾶ λ ο υ ς, Πολ. Ἀθῆν. 4.18 «ὅταν ἔδρα βουλῆς ἡ ἐκκλησίας ἦ», 7, 14, 41.30., 43.17., Θ ο υ κ υ δ. Α'. 32, Π ο λ υ β ῖ ο υ, Ε' 74., Ψ α λ μ. KB. 22.

6) Μ α τ θ., Γ 2., Ι Σ Τ. 18., Μ ᾱ ρ κ ο υ, Α'. 15., Α' Κ ο ρ. ΙΑ. 26.

7) S e y d e l, Grundzüge einer Allg. Staatslehre, 1873, Ἀ ρ α β α ν-

βερνώσης θελήσεως (1), ἣτις προσδιορίζει πᾶσαν ἔννοιαν ἐξουσίας ἐπὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων (2) καὶ παρὰ τῆς ὁποίας, ὡς ἐκ πρωτογενεοῦς τοιαύτης, ἀπορρέει πᾶν δίκαιον (3), διὰ τοῦ δικαίου τούτου, ὅπερ ἀποτελεῖ τέλειον αὐτῆς δημιούργημα (4), τίθησιν ὑποχρεωτικούς κανόνες, οἵτινες ὀυθμίζουσι τὴν συμβίωσιν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ὡς μόνη ἀνω-

τ ι ν ὁ ν, Ἑλλ. Συνταγματικὸν Δίκαιον, τόμ. I. 1897, L a b a n d, Deutsches Reichsstaatsrecht, τόμ. I. 1911, § 10 σελ. 70 κ. ἐ., J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, σελ. 406. 1922, κεφ. VI., C a r r é d e M a l b e r g, Théorie Générale de l'État, I. 1920, σελ. 15, 40, 158, N. N. Σ α ρ ῖ π ο λ ο ν, Περὶ Πολιτείας, 1921, σελ. 5, 16, 38 κ. ἐ., D u g u i t, Traité du droit Constitutionnel, 1923, τόμ. II. σελ. 1, 13, 33 κ. ἐ., K e l s e n Allgemeine Staatslehre, 1925, § 1 κ. ἐ., R o c c o, La trasformazione dello stato, 1927, S c h m i t t, Der Hüter der Verfassung, 1931, σελ. 78, B e ζ α ν ῆ ν, Ἡ θεωρία τοῦ Κράτους, 1932, σελ. 70 κ. ἐ., Σ β ῶ λ ο ν, Συνταγματικὸν Δίκαιον, 1934, σελ. 177 κ. ἐ., B e r t h é l e m y (μετάφρ. Σ α σ ι ν ο π ο ῦ λ ο υ), Διοικητικὸν Δίκαιον, τόμ. I. 1934, σελ. 1 κ. ἐ., V o e g e l i n, Der autoritäre Staat, 1936, σελ. 7, 25, R a n e l e t t i, Istituzioni di diritto Pubblico, 1936, σελ. 5, 73, Τ σ ᾱ τ σ ο ν, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτειακὸν Δίκαιον, 1939, σελ. 11 κ. ἐ., 28 κ. ἐ., K o e l l r e u t t e r, Grundriss der Allg. Staatslehre, § 1 κ. ἐ. Πλεῖον περὶ Π ο λ ι τ ε ῖ α ς εἰδικῶς κατωτέρω, Μ ε ρ. Β'. κεφ. Β'.

1) Πρβλ. B e r t h é l e m y - Σ τ α σ ι ν ὁ π ο ῦ λ ο ν, Διοικητικὸν Δίκαιον, σελ. 1 κ. ἐ., H a u r i o u (μετάφρ. Τσομπλακίδου-Παπαχατζῆ), Διοικητικὸν Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1931, τόμ. I. σελ. 7., K o e l l r e u t t e r, Deutsches Verfassungsrecht, γ'. ἔκδ. Berlin, 1938, σελ. 22, 135 κ. ἐ.

2) Ἡ τόσον ἐν τῇ Πολιτειολογίᾳ ἀναπτυσσομένη ἔννοια τοῦ δικαίωματος τοῦ ἀρχειν (Herzschén) καὶ τοῦ ἔχειν πολιτικὴν ἐξουσίαν (Herzschergewalt) τῆς Πολιτείας, βάσει τῶν ὁποίων ἐπιτάσσει τοῖς ἐλευθέροις προσώποις τὴν τήρησιν τῶν ἰδίων αὐτῆς ἐπιταγῶν, πρβλ. L a b a n d, Staatsrecht, τόμ. I. 5η ἔκδ. 1911, σελ. 56, 68, 70, J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, σ. 163, 427. G i e s e, Verfügungen über deutschen Staatsgebiet und Ein Beitrag zu den Lehren vom Staatsgebiet von Reichskompetenz, ἐν Archiv des öffentlichen Rechts. 1917, τόμ. XXXVII. σελ. 170-171, C a r r é d e M a l b e r g, Théorie Générale de l'État, 1920, σελ. 251, 258, N. N. Σ α ρ ῖ π ο λ ο ν, Περὶ Πολιτείας, σελ. 11, 33, K o e l l r e u t t e r, Deutsches Verfassungsrecht, σελ. 9, 135 κ. ἐ.

3) Ἡ περὶ δικαίου καὶ δικαιοῦτος, ὡς δημιουργημάτων τῆς Πολιτείας, μεγαλειώδους θεωρία τοῦ Z i t e l m a n ἐν Internationales Privatrecht, τόμ. I—II. 1837 1912, περὶ ἧς πρβλ. Μ α ρ ῖ δ ᾱ κ η ν, Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τοῦ Ἰδιωτικοῦ Διεθνούς Δικαίου, Ἀθῆναι, 1927, σελ. 23 κ. ἐ., F r a n k e s t e i n, Internationales Privatrecht, τόμ. I—IX, B e r l i n, 1926-1931, Σ τ ρ ε ῖ τ - Β ᾱ λ λ η ν δ α ν, Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 119, 121 κ. ἐ., Ἀθῆναι, 1937, Σ π υ ρ ὁ π ο ῦ λ ο ν, Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1938, σελ. 6-8.

τέρα δύναμις καὶ ιδεώδης τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων διακυβέρνησις, ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς μοναδικῇ τῶν ἐξουσιῶν πηγῇ, ἀπονέμει τὸ ἐνὶ ἑκάστῳ δίκαιον, καθορίζουσα τοὺς ἐπιτακτικὸν ἢ ἀπαγορευτικὸν κανόνας καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῶν διατάσσουσα. Καὶ ἐνθ' ἡ Πολιτεία, ἐξελισσομένου τοῦ ἀνθρώπου, ποικίλας ὥσας διαμορφώσεις ὑποστᾶσα, ὅλον ἐτελειοῦτο καὶ ἐτελειώθη, μεγαλυνομένη ἀναλόγως τῶν ρευμάτων τῆς ἀνθρωπίνης νοστορπίας (1), ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ μόνη ἐκπροσώπησις τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας δημιουργεῖται (2) καὶ δημιουργηθεῖσα ἀναλλοίωτος ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει, ἀφ' οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου ἐπὶ τὴν Γῆν ἔλθων ἐφώτισε διὰ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ τὴν Οἰκουμένην καὶ ὡς θεία λατρεία ὑπερεπεσσεύετο τὴν μόνην ἀντιπροσωπευτικὴν τοῦ Θεοῦ θρησκείαν, ὡς διαμορφωμένη πλέον ἐξουσία, ἔστη καὶ ἴσταται, ἵνα σὺν τῇ Πολιτείᾳ ὀριστικῶς συμβῇ εἰς τὴν ἀρτιωτέραν διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ Βασίλειον Αὐτῆς τοποθετήσασα ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Βασίλειον τοῦ Θεοῦ, πνευματικῶν μέσων χρῆσιν ποιούμενη, τὴν ἀρτίαν κατασκευὴν τοῦ ἑσωτερικοῦ καὶ μόνον ἀνθρώπου σπουδάζει, ἥς ἐπιμελεῖται, διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐντὸς τῆς θείας διδασκαλίας ἀναπτύξεως αὐτοῦ, διαφόρως πρὸς τὴν Πολιτείαν ἐργαζομένη (3), πλέον οὐσα λεπτολόγος καὶ αὐστηροτέρα εἰς τὰς κυρώσεις.

Ἡ Πολιτεία διὰ τοῦ δικαίου, ὅπερ ἀποτελεῖ τέλειον αὐτῆς δημιουργήμα, τίθησιν ὑποχρεωτικὸν κοινωνικὸν κανόνα, οἵτινες ὁυθμίζουσι τὴν συμβίωσιν τῶν μελῶν αὐτῆς (4). Ἐν τῇ Κοινωνίᾳ ὅμως διὰ

1) Σ τ ρ έ τ, Ἐπικίνδυνοι νέαι δοξασαὶ ἐν τῷ Διεθνείῳ Δικαίῳ, ἐν Ν.Π.Ε. σελ. 10 κ. ἐ., Σ β ὠ λ ο ν, Συνταγματικὸν Δίκαιον, 1934, σελ. 177 κ. ἐ., Θ. Τ σ ά τ σ ο ν, Ἐξαγωγή εἰς τὸ Πολιτικὸν δίκαιον, β' ἐκδ. 1939, σελ. 22 κ. ἐ. Πλείω βιβλιογραφίαν ὅρα κατωτέρω Μερ. Β'. κεφ. Β'.

2) Τὴν γενικὴν ἐννοίαν τῆς Ἐκκλησίας λαμβάνομεν ἐκ τῶν ἐπὶ τούτου διδασκμάτων καὶ δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Διαμαρτυρομένη Ἐκκλησία πάσχει ἀτελειῶν μεγάλων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, εἰδικῶς δὲ διὰ τὰ ἐκ τῶν παρ' αὐτῆς διδασκομένων καὶ παρ' ἡμῖν ἐκασταχοῦ μνημονευομένων, ποιοῦμεθα πάντοτε εἰδικὴν μνείαν.

3) Μ α τ θ. ΚΒ. 21, Μ ά ρ κ ο ν, ΙΒ. 17.

4) Κατὰ τὴν κυριαρχοῦσαν ἐν τῇ Πολιτειακῇ Δικαίῳ ἐννοίαν τῆς νομικῆς προσωποποιήσεως τοῦ Κράτους ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς νομικῆς κατασκευῆς τῆς Πολιτείας, καθ' ἣν ἡ Πολιτεία εἶναι νομικὸν πρόσωπον, ὑποκείμενον δικαίου, ἀποτελοῦν νομικὴν ἐνότητα. Πρβλ. L a b a n d, Deutsches Reichsstaatslehre, 1919, σελ. 70, J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, σελ. 71, 182 κ. ἐ., C a r r é d e M a l b e r g, Contribution à la Th. Gén. de l'État, 1920, τόμ. Ι. σελ. 149-153, Ν. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο ν, Περὶ Πολιτείας, 1921, σελ. 16, 38 κ. ἐ., Σ τ ρ έ τ, Ἐπικίνδυνοι δοξασαί, ἐν Ν.Π.Ε. σελ. 15-18, Σ β ὠ λ ο ν, Συντ. Δίκαιον, 1934, σελ. 180-184.

τῆς ἐξελίξεως ἀνεπτύχθησαν εἰς τοὺς αἰῶνας θεσμοὶ ἀναλλοίωτοι καὶ ἀδιάφθοροι, ὧν ἡ λειτουργία πάντῃ ἀκατόρθωτος καὶ ἀδύνατος τυγχάνει ἄνευ ὁυθμίσεως ιδεώδους, ἥτις κεχαραγμένα ἔχουσα καὶ ἀπαράγραπτα ὅρια, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἔκτασιν αὐτῶν τίθησιν πᾶσαν ἐπὶ παντὸς ἐνέργειαν.

Ἐπὶ τούτοις ἐνστερνισθεῖσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ τὴν θεϊαν διδασκαλίαν ἀπετέλεσε τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην, ἥτις θεία βουλήσει τέτακται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς πίστεως τῶν αὐτῇ ἀνηκόντων μελῶν, ἅτινα τὴν Πολιτείαν ἀποτελοῦσι (1). Διότι δὲ ἡ διδασκαλία ἀφ' ἑαυτῆς οὐ πάντοτε δημιουργεῖ ἐννομα ἀποτελέσματα, οἵαδήποτε ὅμως κύρωσις πάσης ἀνωτέρας χρησίμου βουλήσεως, δι' ἧς κύρια ὁυθμίζονται, μόνη ἀντιθέτως ἐπιτυγχάνει, νόμῳ ἐκρίθη αἰωνίως, ὅπως αἱ οὐσιώδεις τοῦ ἀνθρώπου βίου θεσμοὶ κληθεῖσαι νὰ προστατεύσωσιν, ἄλλως κατοχυρώσωσιν ἔτι περισσότερο, χριστιανικῇ ἀληθείᾳ, περιβαλλόμεναι ἐννομον κύρος, διὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἀπαρεγκλίτως διατάξωσι τὴν τήρησιν αὐτοῦ (2). Ἐχομεν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τοὺς ἐκκλησιαστικὸν κανόνας, οἵτινες ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας ἐκλήθησαν, ἵνα ὁυθμίσωσι πολλοὺς οὐσιώδεις τοῦ ἀνθρώπου βίου θεσμούς. Διότι τίς δύναται ἀληθῶς ν' ἀρνηθῇ τὴν μεγίστην ἐπὶ παραδείγματι συνδρομήν, ἣν τινὰ ἐπέφερον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, ὑπὸ τύπον ἀπαγορευτικῶν κωλυμάτων τοποθετηθέντες, εἰς τὰ προαπαιτούμενα τελείσεως τοῦ μνημειώδους κοινωνικοῦ θεσμοῦ, τοῦ γάμου;

1) P h i l l i p s, Droit Ecclesiastique, τ. Ι. σελ. 15 κ. ἐ., V i n e t, Essai sur la manifestation des Convictions Religieuses, σελ. 330 κ. ἐ., G u i z o t, L'Église et la Société Chrétienne, Paris, 1861, σελ. 48-49, P i c o t, De la Souveraineté de l'Église, Paris, 1878, σελ. 31 κ. ἐ., S o h m, Kirchenrecht, τόμ. Ι. Leipzig, 1892, σελ. 16, H i n s c h i u s, System des Katholischen Kirchenrechts, Berlin, 1897, τόμ. IV, σελ. 5 κ. ἐ., F r i e d b e r g, Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, 3η ἐκδ. Leipzig, 1909, σελ. 5 κ. ἐ., S ä g m ü l l e r, Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts, 3η ἐκδ. Freiburg, 1914, τόμ. Ι. σελ. 5, 9 κ. ἐ., Δ υ ο β ο υ ν ι ὡ τ η ς, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, Ἀθήναι, 1916, σελ. 8-10, G i l l e t, Culture Latine et Ordre Social, Paris, 1936, σελ. 271, Ἀ λ ι β ι ζ ᾱ τ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν Ε. 1937, σελ. 34-36, B o i g e l o t, L'Église et le monde moderne, 2α ἐκδ. Paris, 1936, σελ. 19, S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 645 κ. ἐπ.

2) Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συμπιπτουσιν αἱ ἐννοιαί τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Δυτικῆς.

II

3.—'Αναγνωρίσασα ὅθεν ἡ Πολιτεία ἐξ ἀρχῆς τὸν Χριστιανισμόν, ὥς μόνον ἀντιπροσωπευτικὴν τοῦ Θεοῦ θρησκείαν ἐπὶ τῆς Γῆς, ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ τὰς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πηγάζουσας ἀληθείας κατὰ μικρὸν ἐδέχετο, ἵνα πρῶτον τινὰ παραδεχθῇ τὸ ἄκρως ἀπαραίτητον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν, εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν οὐσιωδῶν τοῦ ἀνθρώπου βίου θεσμῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ πᾶλλον προαγομένη ἐδημιούργησεν ἀρχικῶς ἴδιον πολίτευμα ἐντὸς τοῦ Κράτους τῆς Πολιτείας ἱσχυρῶν οἰκοδομημάτων. Ἐνθα ὅμως παρετηρήθη οὐσιώδης συνεργασία τῶν δύο ἔξουσίων, ἐκεῖ διεπιστώθη καὶ διαφορὰ ἐπιβολῆς τῶν διατάξεων ἐκ τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἐτέρας, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ὥς ἱστορικῶς ἐξηγείται καὶ ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων πηγῶν πιστοποιεῖται, ἡ ἐπελθοῦσα δυστυχῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ διχοστασία, διάφορον τὴν πρὸς τὴν Πολιτείαν συνεργασίαν, ἄλλως σχέσιν, ἐνεφάνισεν.

4.—Ὁ τρόπος οὗτος τῆς τοιαύτης σχέσεως, ἡ χροιά γενικῶς τῆς συνεργασίας ἐδημιούργησε τὰς μορφὰς ἐκείνας, αἵτινες κατὰ τὸ δυνατόν εἰκονίζουσι τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἑκατέρας τῶν δύο τούτων ἔξουσίων, τὸν τρόπον τῆς συνεργασίας ταύτης ἐπὶ τῆς καταλλήλοτέρας ἀναπτύξεως τῶν θεσμῶν, ὡς μορφᾶς, συστήματα σχέσεως Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας καλοῦμεν. Κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτὼ μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, ὅτε ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένη ἀλήθεια ὑπὸ τῶν Ἐκκλ. Πατέρων ὁρθῶς ἐδιδάχθη καὶ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων πρεπόντως ἐρμηνευθεῖσα κατοχυρώθη, ἡ Ἐκκλησία ἦτο δογματικῶς τελείως ἠνωμένη, ὥς Μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσις ἐπῆρξε καὶ αὕτη ἐνιαία. Ὅτε ὅμως ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἰδίαν ἐρμηνείαν ἔδοτο εἰς τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένην ἀλήθειαν καὶ ἀπεχωρίσθη τελείως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσει ἴδιον συνεργασίας ἠκολούθησε πνεῦμα, τελείως πρὸς τὴν πρώτην, ἐν ἐφαρμογῇ, διάφορον. Εἰς ἀμφοτέρας ὅμως τὰς περιπτώσεις ταύτας παρὰ τὴν ἐν ἐφαρμογῇ διάφορον σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν, ἡ μορφή τῆς συνεργασίας αὐτῆς ἐπῆρξε τελείως ἡ ἰδία, ἥτοι ἡ τῆς ἀδιασπαστοῦ ἐνώσεως, ἐκδηλωθεῖσα διττῶς, τοὔτέστιν ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην μορφήν κατὰ σύστημα Πολιτειοκρατικόν, καθ' ὃ ἐκυριάρχει ἐν τῇ ἐνώσει ἡ Πολιτεία, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν μορφήν κατὰ σύστημα Θεοκρατικόν, ἄλλως καὶ Ἱεροκρατικὸν καλούμενον, καθ' ὃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην καὶ ἐπὶ τῆς Πολιτείας ἐδέσποζεν.

Ἡ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐν τῇ Δύσει ἐπελθοῦσα Ὀρθοκεντρικὴ Μεταρρύθμισις ἐπέφερον καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα συστήματα τῆς μορφῆς τῆς ἐνώσεως τελείαν ἀναστάτωσην, διαλύσαντες σὺν τῷ χρόνῳ τὴν σχέσιν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ἡ δὲ χάρις τῇ διαλάμψει τῶν θεολογιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως ἐπελθοῦσα ἀνάπτυξις τῶν διαφορῶν χριστιανικῶν Πολιτειῶν, εἰς τὸ σύστημα τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεως ταύτης ἐδημιούργησε μορφήν ἀντίθετον τῆς προτέρας, μορφήν ἐκφράζουσαν χωρισμὸν ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς δυνάμεως ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῆς κοινωνίας τῶν δύο ἔξουσίων, καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ οὐχὶ τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν, ἥτοι τὸν τρόπον ἐπιβολῆς τῶν βασικῶν δογματικῶν δοξασιῶν ἐπὶ τῶν τὴν Πολιτείαν ἀποτελούντων ἀνθρώπων. Ἡ τοιοῦτοτρόπως διαπλάσθεισα μορφή σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐπὶ τὸ γενικώτερον καλουμένη «μ ο ρ φ ἡ χ ω ρ ι σ μ ο ὦ» τριχῶς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ διακρίνεται, ἥτοι κατὰ τρεῖς διαφοροὺς ἐν τρόπῳ συσχετίσεως ἐκδηλώσεις: Πρῶτον κατὰ τὴν μορφήν τῆς πολιτειοκρατίας, διακριθεῖσαν εἰς σύστημα ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἢ πλήρους Ἐκκλησιαστικῆς Ὑποταξίας καὶ εἰς σύστημα Νόμῳ κρατούσης Πολιτείας, δεύτερον κατὰ τὴν μορφήν τῆς Ὁμοταξίας ἢ συμβατικῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, καὶ τρίτον κατὰ τὴν μορφήν τοῦ τελείου χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, πλὴν καὶ τούτου οὐχὶ ἐνιαίως, ἀλλὰ διακεκριμένως ἐφαρμοζομένου ἐν ταῖς ἔνθα ἰσχύει, ὥς κατωτέρω εἰδικῶς ἀναπτύσσομεν ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει, Πολιτείας.

III

1.—Ἐν εὐρεῖᾳ σημασίᾳ Ἐκκλησίαν λέγοντες νοοῦμεν κοινωνίαν, ὥς σῶμα ἐμφανιζομένην, οὗ κεφαλὴ ὁ Κύριος Ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, μέλη δὲ τᾶξις κεχωρισμένων καὶ διακρινομένων μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ⁽¹⁾, εἰς Αὐτὸν πιστευόντων καὶ ἀποτελούντων γένος ἐκλεκτόν, βασιλεῖον Ἱεράτευμα, σκοπὸν δ' ἔχουσιν τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ⁽²⁾. Ἐννοία, γενικώτερον ἀπαντῶσα, κατὰ τὴν σαφῆ ἀντίληψιν τῶν διδασκομένων παρ' ἀμφοτέρων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ῥωμαιοκαθολικῆς, ἐν τῷ ὅρῳ τῆς Ἀο-

1) Ματθ., ΙΗ. 15-17, Α' Κορινθ., Α. 26-29, Α' Πέτρον, Β. 38, Γαλ., Α. 13.

2) Ψαλμ. ΜΕ. 10 11, Ἀποκ., Α. 6, Ζ. 4, Ρωμ., ΙΒ. 5, Η. 29, Α' Κορ. ΙΒ. 12, 23. Ἐφ. σ. Α. 4-9, 23, Δ'. 12, Ε'. 23, 30, Κολοσ. Α'. 18, Α'. Πέτρον, Β. 9, 21.

ράτου Ἐκκλησίας (ecclesia invisibilis) (1). Ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν δὲ ταύτην σημασίαν αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία, ὡς μία Ἀγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία (2) εὐρεῖται ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ὑψηλοῦ Ἀὐτῆς σκοποῦ, τῆς καλλιέργειας τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, τῆς δι' ὁρθῆς διδασκαλίας ἐφαρμογῆς τῶν ὑψηλῶν τοῦ Κυρίου διδαγμάτων, πάσης τῆς πρὸς τοῦτο τεινούσης προσπάθειας ἐκδηλουμένης ἐν τῇ πράξει διὰ διαμορφώσεων οὐσιωδῶν τῶν πνευματικῶν αὐτῆς κατευθύνσεων, αἵτινες ἐν αὐταῖς ὁρίζουσι τὰ τῆς ὑγιούς πίστεως ἀπαραράγματα καὶ ἀνεξέλεγκτα ὅρια.

Ἐν τῇ στενῇ ὅμως, τῇ εἰδικῇ, σημασίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαντῶσθαι ἐν τῷ ὄρω τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας—ecclesia visibilis—, καὶ βάσει τῆς ὁποίας κρίνεται ἡ νομικὴ αὐτῆς ἔννοια, ὡς ἐρχομένης εἰς σχέσιν πρὸς τὴν Πολιτείαν (3), δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ ἐπὶ τοῦ δογματικοῦ μέρους εἰδικῶς, ὁμοιότης ἀντιλήψεων, ὡς πρὸς τὸν ὅρον, τῆς τοιαύτης τοῦναντίον διαφωνίας καὶ ἀνομοιότητος γνωμῶν, μᾶλλον ἐκφρευούσης ἐν τῇ διατυπώσει τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν κανονολόγων πάντων, ἀδιακρίτως, ὡς ἐπὶ τῷ πολὺ ἐπὶ τοῦτο δογματικῶν ἀντιλήψεων. Οὕτω κατὰ τὴν ὁρθόδοξον ἀντίληψιν ἡ Ἐκκλησία (ecclesia visibilis) θεωρεῖται, ὡς καθίδρυμα δημοσίου δικαίου, ἐγκόσμιον οἰκοδόμημα, οὐ κύριος προορισμὸς καὶ σκοπὸς (4) ἡ καλλιέργεια τῆς πίστεως τῶν αὐτῇ ἀνηκόντων (5). Ἐν τῇ ἐννοίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ

1) Ο Φιλίππος τ η ς, Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Δίκαιον, Ἀθήναι, 1915, σελ. 10 κ. ἑ., ὁ Γεωργιάδης, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, 1939, σελ. 7, 15 κ.ἑ.

2) K i m m e l, Monumenta Fidei Ecclesiae Orientalis, Α'. σελ. 56 κ.ἑ., M i l a s c h (μετάφρ. Ἀποστολοπούλου), Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι, 1906, σελ. 291 σημ. 14, 15, 16, 292, σημ. 1, 2, 3, 293, σημ. 4, 5, Σ α κ σ λ λ α ρ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, Ἀθήναι, 1898, σελ. 3, 4, Γ ε ω ρ γ ι ᾶ δ η ς, Εἰσαγωγὴ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, σελ. 9 κ. ἑ.

3) Ἐκ πάντων τῶν κανονολόγων ὁ S o h m ἐν Kirchengeschichte im Grundriss, 18η ἐκδ. Leipzig, 1913, § 10 καὶ εἰς Kirchenrecht, τόμ. I. Leipzig, 1892, § 2, σελ. 20 σημ. 15, οὐδεμίαν παραδέχεται ἐπέμβασιν τοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς Πολιτείας, διδάσκων τὸ «ubi tres ibi Ecclesia».

4) C. I. 2.23 «ut inter divinum publicumque ius est privata commoda completens discretio sit», καὶ II. 47.23.1 «Non licet autem amplius, quam unum collegium licitum habere, ut est constitutum et a Divis fratribus».

5) Ο M i l a s c h, σελ. 994 κ.ἑ. «σκοπὸν ἔχει ἡ Ἐκκλησία καὶ ἀποστολὴν τὸ προσηλυτῆσαι πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Γῆς εἰς τὴν ἀληθῆ Ἐρησκειάν, τὸ κηρύττειν αὐτοῖς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν, ἐμφυτεῖσαι ἐν αὐτοῖς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς ἑαυτὸν», ὁ Σ α κ σ λ λ α ρ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 31 διδάσκει, ὅτι ἡ Ἐκ-

Ἐκκλησία, πρὸς ἣν συμπίπτει καὶ ἡ νομικὴ αὐτῆς ἔννοια, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ὁρθοδόξων κανονολόγων, ἀποσκοποῦσα μετὰ τῆς Πολιτείας ἐν πολλοῖς τὴν ἐπὶ γῆς διαρκὴ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ πρὸς τὸ Κράτος σχέσει, ἴδιον ἐν αὐτῷ ἀποτελοῦσα Πολίτευμα (1), θεσπίζει ἰδίους νόμους—τοὺς κ α ν ὄ ν α ς (2)—καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα

κλησία δὲν ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον οὔτε δημοσίου οὔτε ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀλλ' εἶναι αὐτοτελὴς ὁργανικὴ κοινωνία μετὰ ἰδίας ἐξουσίας, ἐνεργοῦσα δι' ἰδίων νόμων ἐντὸς τῆς Πολιτείας διακεκριμένως, ὁ Β α μ β έ τ σ ο ς εἰς Εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον, Ἀθήναι, 1911, §§ 12, 14 εἰς σελ. 43, 49, 51, 59 κ.ἑ. εὐρυτάτην ποιεῖται ἀνάλυσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Πηγῶν, ἐντονον δίδων τὴν πρώτην τῆς Ἐκκλησίας ὁργάνωσιν καὶ εἰδικῶς εἰς σελ. 59 ἰσχυρίζεται, ὅτι «ὑπάρχουν δύο ἔννοιαι τῆς Ἐκκλησίας» ἡ Ἐκκλησία, ὡς τὸ σύνολον ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὡς τὸ σύνολον ὁρισμένων, συγκεκριμένων προσώπων», ὁ Φ ι λ ι π π ὀ τ η ς, Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Δίκαιον, σελ. 20, ὁ Π ε τ ρ α κ ᾱ κ ο ς, ἐν Λεξ. Ἐλευθ. τόμ. 5. σελ. 132 κ. ἑ., «ἐκκλησία νομικῶς καλεῖται τὸ σύνολον τῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βεβαπτισμένων, νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου, ἀνήκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἰδρυμάτων» πρβλ. καὶ Ἀ λ ι β ι ζ ᾱ τ ο ν, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως ὁρθοδόξου, ἐν Ε. 1937, σελ. 51 κ.ἑ., ἰ δ ί ο υ, Kirche, Staat und Volk, ἐν P.V. σελ. 383 κ.ἑ., Athènes, 1939, Z a n k o w, Kirche und Staat, ἐν P.V. σελ. 395 κ. ἑ., Athènes, 1939, I s p i r, La mission dans l'Eglise Orthodoxe, ἐν P.V. σελ. 339 κ.ἑ., Athènes, 1939, B r a t s i o t i s, Die Grundprinzipien und Hauptmerkmale der Orthodoxen Kirche, ἐν P.V. σελ. 115 κ.ἑ.

1) Τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας πρῶτος ὁ Ἰδρυτὴς καὶ Ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐκήρυξε, διδάσκων «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», Ματθ. ΚΒ. 21, 22, Λουκᾶ ΚΓ. 1-2, Πράξ. Δ'. 19, Ε'. 29.

2) Ο Φ λ ο γ α τ η ς, Ἐκκλησία, ἐν Λεξ. Νομικῆς τόμ. I. σελ. 709 κ.ἑ., Ἀθήναι, 1898 καλεῖ κανόνας «ἀπάσας τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἰσχυνοῦσας νομικὰς διατάξεις, ὅσαι δὲν στηρίζονται εἰς μόνην τὴν ἑξῶ νομοθεσίαν, αἵτινες ἐξ ἀρχῆς ἐμφυτευθεῖσαι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνείδησιν, ἀπετέλεσαν τὸν τύπον τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Πολιτείας». Ἐπὶ δὲ τὸ εἰδικώτερον οἱ κανόνες, καλούμενοι καὶ «ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες» ἢ «κανόνες τῆς Ἐκκλησίας», «θεσμοὶ ἐκκλησιαστικοί», ἢ «κανονικοὶ θεσμοί», διακρίνονται τῶν δογματικῶν ἀποφάνσεων τῶν Συνόδων, ἥτοι τῶν «ὄρων», οἵτινες ἀναφέρονται ἐπὶ τοῦτο εἰς τὰ δόγματα, ἐνθ' οἱ κανόνες εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐτασίαν, καθοριζομένου, ὅτι κατ' οὐσίαν δογματικοὶ κανόνες, ὡς ὑπομύζοντες δόγματα δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ ὀνομάζονται οὕτως, ὡς εἰς δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ἀναφερόμενοι, ἥτοι εἰς «ὄρους», οἱ ἔνεκα καὶ δευτέρως σημασίας τυγχάνουσιν ἔχοντες ὅρα «ὄρους» κυρίως καὶ «ἐκκλησιαστικούς κανόνες», δευτερευόντως δὲ καὶ δογματικούς κανόνες» ἴδε εἰδικῶς ἐπὶ τούτου, Ἀ λ ι β ι ζ ᾱ τ ο ν, Ὑπάρχουσι δογματικοὶ κανόνες; ἐν τόμῳ εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, σελ. 475 κ.ἑ., Ἀθήναι, 1935, Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I. Ἀθήναι 1920, σελ. 315 κ.ἑ., ἰ δ ί ο υ, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθήναι 1936, σελ. 7, 9, κ. ἑ. ἐνθα ἀναλυτικῶς

τοῦ δικαίου, κυρίου δι' ἰδίων διατάξεων θυμιστοῦ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, τίθεται, οὕτω δὲ διὰ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διὰ πολιτειακῆς συνδρομῆς, ἄλλως βουλήσεως, ἐφαρμογῆς τῶν ἐπ' αὐτῆς τεθεσπισμένων καὶ ἀπαραιτήτων δια τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν διατάξεων—τῶν κανόνων—ἀκριτῶς διάγει, ὅτε συμβάλλουσα τῇ Πολιτείᾳ, ὅτε συμμορφουμένη ταῖς πολιτειακαῖς διατάξεσι.

Κατὰ τὴν δογματικὴν ὁμῶς ἀντίληψιν τῆς δοξατικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἀπαντῶσαν εἰς τὸ Δυτικὸν Δόγμα, ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τυγχάνει ἡ μόνη ἢ ἐπὶ Γῆς Ἐξουσία, ἢ προσήκει ἢ τῶν πάντων, πνευματικῶν καὶ κοσμικῶν, διακυβέρνησις (souveraineté), τοῦτέστιν ἡ ῥύθμις τῆς τε πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τὴν τῆς Διαμαρτυρήσεως ἀντίληψιν, ἡ Ἐκκλησία μὴ ἔχουσα προέλευσιν θεῖαν, καὶ οὕτω τυγχάνουσα θεῖον καθίδρυμα, εἶναι κοινότης ἀπλῶς θρησκευτικῆ, ὄργανον πολιτειακόν, ταῖς τοῦ Κράτους ὑποκείμενον πολιτειακαῖς διατάξεσι⁽²⁾.

2.—Ταῦτα, ὡς πρὸς τὸ δογματικὸν κυρίως ἐν τῇ διατυπώσει ὁμῶς τῆς νομικῆς ἐννοίας αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου δοξατικὴ Ἐκκλησία (ecclesia visibilis)⁽³⁾, τῆς ἐτέρας ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἀοράτου Ἐκκλησίας (ecclesia invisibilis), ὡς καθαρῶς δογματικῆς, ἀποκειμένης εἰς τὴν Ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας ὑπὸ τῆς πλειονότητος δὲ τῶν κανονολόγων, ἀδιακρίτως δογματικῶν ἀντιλήψεων, ἢ δοξατικῆ Ἐκκλησία, ὡς νομικὸν πρόσωπον λαμβανομένη, οὕτω θεωρεῖ-

τίνες οἱ δογματικοὶ κανόνες, καθ' ὅσον ἐκ τῶν 863 κανόνων μόνον 58 δύ-
νανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν «δογματικοί», ὅντες
ἄλλωστε δευτερευούσης σημασίας· ἴδε καὶ Κ. Γεωργιάδην, εἰς Ε.Ε.Ν.
τόμ. Α'. σελ. 471, Φ. Γεωργιάδην, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικόν
Δίκαιον, σελ. 66 κ. ἐ., Sessa, Revision der Kanones und anderer
Kirchlichen Normen, sowie deren Kodifizierung, ἐν Ρ. V. σελ. 315 κ. ἐ.,
Athènes, 1939.

1) Phillips, Droit Eccles. τόμ. I. σελ. 11, τόμ. II. σελ. 239, Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 1-3, Moehler, Histoire de l'Eglise, τόμ. I. σελ. 363 κ. ἐ., Verin, Kirchenrecht, 1861, σελ. 398, 399, σημ. 6, Sohm, Kirchenrecht, σελ. 22, 440, Sagmüller, Kirchenrecht, 1914, σελ. 5, 84 κ. ἐ. πλεῖω ὅρα κατωτέρω κεφ. Β'.

2) Dollinger, Kirche und Kirchen, München, 1861, σελ. 54 κ. ἐ., Menzel, Geschichte der Deutschen, τόμ. VIII. σελ. 203, 457, Richter, Kirchenrecht, 1853, σελ. 191 κ. ἐ., Verin, Kirchenrecht, 1861, σελ. 414 κ. ἐ., Schwa rzlose, Grundzüge des Deutschen Evangelischen Kirchenrechts, Bonn, 1924, σελ. 4-5 κ. ἐ. Πλεῖω ὅρα κατωτέρω κεφ. Γ'.

3) Ἰδε Φιλίππο τῇ γ', Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Δίκαιον, σελ. 14, 20 κ. ἐ.

ται ἐρχομένη εἰς σχέσιν πρὸς τὸ Κράτος, εἰς σχέσιν ὁμῶς νομικὴν, ἥτις καθορίζει μόνη τὴν θέσιν αὐτῆς, τὰ δικαιώματα αὐτῆς καὶ τὰς υποχρεώσεις αὐτῆς ἐν τῇ Πολιτείᾳ⁽¹⁾. Οὕτως οἱ ἀκριτοὶδε ἐρμηνευταὶ τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ διαπρεπεῖς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ νόμου ἱεροφάνται καὶ διδάσκαλοι, πάντες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀδιακρίτως δόγματος ἢ θεολογικῆς διδασκαλίας διαφόρου, δίδουσι τὸν ὅρισμόν αὐτῆς, ἀκολουθοῦντες τὴν ἀνωτέρω γραφεῖσαν σκέψιν. Ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ φαινόμεθα καινοτομοῦντες, ἐνώπιον τῆς Ἐπιστήμης χαράττομεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ τόσον σοβαροῦ τούτου ἀντικειμένου, ἀντίληψιν ἰδίαν, προελθούσαν ἐξ ἐρευνῆς τοῦ θέματος ἑκτενοῦς, ἐν παντὶ προεπούσης ἀπὸ πάσης πλευρᾶς θεωρητικῆς, μόνης κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν ὀριστικώτερον διατυπώσης τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐρευνωμένου αἰτίου. Εἰς τὴν ἰδίαν δέ, ὡς κατωτέρω, καταλήγουσαν λύσιν δεόντως θὰ καταλήξῃ καὶ ὁ μελετητὴς τοῦ θέματος ὁλοκλήρου, ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ μελετῶν πάντα τὰ ἰσχύσαντα καὶ ἰσχύοντα συστήματα, ἅτινα ἐκλήθησαν, ἵνα ῥυθμίσωσι τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας⁽²⁾.

1) Phillips, Droit Ecclesiastique, τόμ. Α'. σελ. 15 κ. ἐ., Hachenschmidt, Die Anfänge den Katholischen Kirchenbegriffs, 1874, σελ. 7, Hatzsch, The Organisation of the Early Christian Churches, London, 1882, σελ. 25 κ. ἐ., Ἰδίου (ἐπεξ. Harnack), Die Gesellschaftsverfassung der Christlichen Kirchen in Altertum, Giessen, 1883, σελ. 22 σημ. 11, Krauss, Das protestantische Dogma von der unsichtbaren Kirche, Gotha, 1876, τόμ. I. σελ. 134-141, Kahl, Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik, Freiburg, 1894, τόμ. I. σελ. 8, 82 κ. ἐ., Friedberg, Lehrbuch des Katholischen und Evangelischen Kirchenrechts, Leipzig, 1909 § 2, σελ. 1 κ. ἐ., ἴδε καὶ Hort, The Christian Ecclesia, London, 1897, Kattenbusch, Lehrbuch der vergleichenden Confessionskunde, Die Orthodoxe Anatolische Kirche, Freiburg, 1892, Schaff, The creeds of the Greek and Latin Churches, London, 1877, Milasch, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 7, 9, 239, Σακελλάρου, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 13, 16, Fairbairn, The Church in Idea and in History, London, 1910, σελ. 45 κ. ἐ., Thiriet, L'Evangile, Paris, 1905, τόμ. III. σελ. 23-28, IV. σελ. 546-548, V. σελ. 390, Sagmüller, Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts, 1914, ὅρα καὶ τὸμ. I. σελ. 5, 6 κ. ἐ., Φιλίππο τῇ γ', Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Δίκαιον, σελ. 21, 23 κ. ἐ., Γεωργιάδην, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 15 κ. ἐ. κατὰ δὲ τὸν Βαμβέτιον, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 114, σημειοῦμεν ὅδε εἰδικῶς «Ἐκκλησίαν κατὰ νομικὴν ἔννοιαν ὀνομάζομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναγνωριζομένην καὶ προστατευομένην θρησκευτικὴν Κοινότητα ὡς τοιαύτην».

2) Πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀρχομένου τούτου

3. —Εἵπομεν, ὅτι ὑπὸ γενικὴν ἔννοιαν ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρήθη, ὥς ἡ ἀόρατος ἐκείνη πνευματικὴ ἐξουσία—ecclesia invisibilis—ἡ σκοπὸν ἔχουσα τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ ἐπικοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δὲν διαφωνοῦσι τὰ δύο μεγάλα δόγματα Ὁρθόδοξον καὶ Δυτικόν, τοῦ τρίτου, ἥτοι τοῦ Διαμαρτυρομένου δόγματος, ἀρνούμενου πᾶσαν ἔννοιαν θείας ὑποστάσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, χαρακτηρίζοντος ταύτην, ὥς θρησκευτικὴν κοινότητα, ἀπλῶς λειτουργοῦσαν ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ἣν θεωρεῖ κυρίαρχον καὶ τῆς τὸν Ἡγεμόνα ὑπολαμβάνει, ὥς Ἀρχηγὸν αὐτῆς. Προκειμένου ὅμως νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας, ὥς τοιαύτης, εἴτε ὥς θείου καθιδρύματος ἢ ὥς πνευματικῆς ἐξουσίας θεωρουμένης εἴτε ὥς ἀπλῶς θρησκευτικῆς κοινότητος, ἐν τῇ νομικῇ αὐτῆς σχέσει πρὸς τὴν Πολιτείαν, ἵνα προσδιορίσωμεν τοῦτέστιν τὴν νομικὴν ἔννοιαν αὐτῆς, νομίζομεν, ὅτι ἀδύνατος τυγχάνει ὁ ἐπακριβὴς τοῦ ὅρου καθορισμός, ἂν μὴ συμβουλευθῶμεν τὸ σύστημα πρῶτον ἐκεῖνο τῆς σχέσεως, ὅπερ συνδέει τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, τὸ σύστημα ἐκεῖνο, ὅπερ συνδέει αὐτὰς καὶ ὅπερ ὑποχρεοῖ τὴν Πολιτείαν—τὴν κυρίαρχον τῆς σήμερον—, ἵνα ἐκδέχεται τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν α ἢ τὴν β ἔννοιαν, ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς ἢ τοῦτέστιν ὥς ἐξουσίαν, ἢ ὥς θρησκευτικὴν κοινότητα, ἢ ὥς νομικὸν πρόσωπον, ἢ ὥς ἰδιωτικὸν σωματεῖον. Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα, κατ' ἐξοχὴν σοβαρὸν καὶ ἐπιβεβλημένον, δεῖται ἐξετάσεως μεγίστης, μεθ' ἱκανῆς ἐμπορουμένης προσοχῆς καὶ παρατηρητικότητος, ἣν διδάσκει ἡ γνωστὴ ἐπιστημονικὴ ὁδὸς τῆς ἐρεῦνης, ἀσκουμένη μεθοδικῶς ἐπὶ τε τῶν ἐννοιῶν, τῶν συμπερασμάτων, τοῦ συσχετισμοῦ αὐτῶν πρὸς τὰ κρατήσαντα καὶ τὰ κρατοῦντα, ἧς ἀποτέλεσμα ἢ εἰς τὸ αἴσιον κατάληξις, γνωστοῦ ὄντος τοῦ μεγίστου συντελεστικοῦ στοιχείου αὐτοῦ διὰ τὸ ζήτημα τῶν κυρώσεων.

Ἐν τῇ Βυζαντινῇ οὕτως Αὐτοκρατορίᾳ παρατηροῦμεν, ὅτι ἐνῶ πᾶσα δύναμις ἀπορρέει ἐκ τοῦ Ἡγεμόνος, ἡ Ἐκκλησία, ἧς οἱ νόμοι—οἱ κανόνες—ἐξισοῦνται ταῖς πολιτικαῖς διατάξεσι, θεωρεῖται ὥς ἐξουσία, συντρέχουσα τῇ Πολιτείᾳ (1), εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ χαρακτηρισθῇ

κεφαλίου παραπέμπομεν πρῶτον εἰς τὴν μελέτην ὁλοκλήρου τῆς λοιπῆς ἐργασίας, ἰδιαίτατα δὲ τῶν συστημάτων, ἅτινα ἑνθμίζουσι τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Καίτοι ἡ θέσις τοῦ κεφαλίου τούτου ἰσως θὰ εἶχε τόπον εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας, ὅμως φθδ καταχωρεῖται, διότι ἡ σειρὰ τῆς ἀναλυομένης ὕλης κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν τὴν θέσιν ταύτην ἐθεώρησε προτιμωτέραν.

1) Ὁρα κατωτ. κεφ. Α'.

καὶ ὥς συναλληλία ἡ σχέσις τῶν δύο ἐξουσιῶν ἐν τούτοις ἔχομεν πολιτειοκρατείαν, εἰδικῆς ὅμως μορφῆς, διότι ἡ αὐτοκρατορικὴ θέλησις, ἀποτελοῦσα τὸ ὅλον καὶ ἑνθμίζουσα αὐτοβούλως τὸ πᾶν, ἐν τούτοις ἀναγνωρίζει τὴν δύναμιν τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας καὶ παρέχει αὐτῇ πᾶν τὰ μέσα διοικήσεως τῶν ἐν αὐτῇ. Ἡ νομικὴ σχέσις ἄρα ἐν τῇ Βυζαντιῇ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν δίδει δικαίωμα χαρκτηρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ὥς νομικοῦ προσώπου δημοσίου δικαίου ἢ ὥς θρησκευτικῆς ἔστω κοινότητος ἀπλῶς; Εἶναι ἄρα ἐξουσία, ἣτις ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς κυρίαρχου Πολιτείας καὶ παρ' ἐκείνης λαμβάνει δύναμιν ἐξουσίας, διότι, ὥς τοιαύτη ἀναγνωρίζεται; Ἐν τῇ θεοκρατικῇ συστήματι ἀντιθέτως, πῶς θὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν νομικὴν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν, ὅταν ὁ Ἰννοκέντιος ΙΙΙ προσομοιᾷ αὐτὴν πρὸς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Πολιτείαν πρὸς τὴν Σελήνην, ἐξ ἐκείνης ἐκδεχομένην τὸ φῶς (1); ὅταν δηλονότι θεωρεῖ τὴν Πολιτείαν, ὥς ἑτερόφωτον ἀπλῶς ἐξουσίαν; Ἐν τῇ μορφῇ πάλιν τῆς Πολιτειοκρατείας τὶ λεκτέον; Ἐν τῇ Καισαροπαπισμῷ ὁ Ἡγεμὼν εἶναι ἅμα καὶ Πάπας ἐν τῇ περιφερειακῇ συστήματι (territorialismus), ὅπερ ἀκμᾶζει ἐν ταῖς τὸ τῆς Διαμαρτυρήσεως δόγμα δεχομέναις Πολιτείαις, τίς ἡ νομικὴ σχέσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν; Ἀδιστακτως πᾶς ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτας τῆς Πολιτειοκρατείας ἔχομεν τὴν Ἐκκλησίαν, θεωρουμένην οὐχὶ ὥς ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀπλῶς, ὥς πολιτειακὸν ὄργανον, δρῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς Πολιτείας. Πρᾶγμα τελειῶς διάφορον τῶν προηγουμένων. Ἡ κυρία δὲ διάκρισις, ὑπὲρ ἧς ἡ ἀποψις ἡμῶν, ἀναφαίνεται, ἰδεωδῶς διακρινομένη, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ χωρισμοῦ. Συγκεκριμένως εἰς τὸ σύστημα τῆς Ὁμοταξίας ἔχομεν συμβατικὴν ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων τῶν δύο ἐξουσιῶν. Οὕτε ἡ Πολιτεία ἀσχεῖ ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, οὕτε αὕτη ὑπακούει εἰς τὴν πρῶτην, ὥς εἰς ἀνωτέραν ἀρχήν.

Τίς ἡ νομικὴ σχέσις αὐτῶν; Εἶναι ἡ οὐ σχέσις συμβατικὴ μεταξὺ δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων ἐξουσιῶν; Ἐν τῇ μορφῇ τοῦ ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (Kirchenhoheit) πῶς χαρακτηρίζεται ἡ νομικὴ σχέσις τῆς Ἐκκλησίας; ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται, ὥς σωματεῖον, σωματεῖον δημ. δικαίου, πολιτειακὸν ὄργανον τῆς Κυρίαρχου Πολιτείας. Ἐνῶ πάλιν ἀντιθέτως ἐν τῇ μορφῇ τοῦ τελείου χωρισμοῦ ἡ νομικὴ σχέσις ὅλως ἀντίθετος προβάλλει. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἰδιωτικὸν σωματεῖον, ὥς καὶ τὰ λοιπὰ ἰδιωτικὰ σωματεῖα, ἅτινα δρῶσιν ἐν τῇ Κράτει. Οὐδεμία ἐπομένως ἰδιαίτερα σχέσις πρὸς τὴν Πολιτείαν, ἀλλ' ἡ κοινὴ, ἡ συνήθης. Εἰς δὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἰδεωδὲς τῆς σχέ-

1) Ὁρα κατωτ. κεφ. Β'.

σεως σύστημα τῆς νόμῳ κρατοῦσης Πολιτείας: Ἐκεῖ ἀναφαίνεται ἡ μοναδικῶς τελεία καὶ δέουσα σχέσις τῶν δύο ἔξουσίων. Ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ἔξουσία, καὶ δι' ἔξουσίαν πνευματικὴ, παρὰ τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν, τὴν κυρίαρχον Πολιτείαν, ἱσταμένη καὶ περιβαλλομένη τὸν ἀπαράιτητον τύπον τοῦ νομικοῦ προσώπου δημ. δικαίου: εἶναι θεῖον καθίδρυμα, δρῶν ἐλευθέρως εἰς τὰ ἐν αὐτῷ ἐσωτερικὰ (sacra interna), μὲ περιορισμένην κρατικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν (sacra externa), ἴδιον ἔχουσα πολίτευμα καὶ ἐπιβάλλουσα διὰ τῆς μετὰ μετὰ Πολιτείας συνεργασίας τοὺς νόμους αὐτῆς, ἥτοι τοὺς κανόνες, τοῖς πολίταις. — Ἄρα, ἐρωτῶμεν εἶναι δυνατόν ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ ἐν ἐνὶ γενικῷ ὁρῶ διατύπωσις τῆς νομικῆς ἔννοιαις τῆς Ἐκκλησίας; Ἀναντιρρήτως ἀπαντῶμεν ἀρνητικῶς. Καὶ εἰς τὴν ἀντίθετον τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἀντιτίθενται ἀκριβῶς αἱ ἔννοιαι, τὰ γεγονότα, τὸ σύστημα τῆς σκέψεως, αἱ ἰδεώδεις ἐν ὑποστάσει νομικαὶ ἔννοιαι. Ἄρα τίς ἡ νομικὴ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας; Διάφορος καὶ προσδιοριζομένη ἀναλόγως τοῦ διέποντος συστήματος τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν, ἥ; τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν μέλη καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποτελοῦσι (1). Νοητέον δὲ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τοῦ τελευταίου ἡ πλειοψηφία ἔχει τὸν λόγον. Ἡ Πολιτεία ἀναγνωρίζει τὴν α ἢ β ὁμολογίαν καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς διδασκομένην πίστιν καλλιεργοῦσαν Ἐκκλησίαν ἢ ἡ Πολιτεία οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει ἐπίσημον ὁμολογίαν καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν Ἐκκλησίαν, ἐξισοῦσα ἀπάσας τὰς ὑφισταμένας ἐν αὐτῇ, διότι, ὡς εἴπομεν, θεωρεῖ αὐτάς, ὡς μὴπω ἐκπροσωποῦσας ἔξουσιν, ἀλλὰ, ὡς ἰδιωτικὰ σωματεῖα. Ἄρα ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ συστήματος, ὅπερ ὑπομίζει τὰς σχέσεις τῶν δύο ἔξουσίων, καὶ ἐξ οὗ καὶ μόνον ἀναφαίνεται τίς ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Πολιτείᾳ, θὰ κριθῇ καὶ ἡ ἰδιότης αὐτῆς, ὡς ἔξουσίας λ. χ. ἢ ὡς ἀπλοῦ ἰδιωτικοῦ σωματείου, ἐντεῦθεν δὲ καὶ θὰ χαρακτηρισθῇ ὁρθῶς ἡ νομικὴ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας, ἐξαγομένη μόνον ἐκ τῶν ὁρίων τῶν δικαίων καὶ δικαιωμάτων αὐτῆς, ὧν περ ἀπολαμβάνει καὶ τὰ ὅποια ἀσκεῖ ἐν τῇ Κοινωνίᾳ. Τὸ νὰ χαρακτηρίζωμεν ἀορίστως τὴν ὁρατὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἔξουσίαν ἢ νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου ἢ καὶ θεῖον καθί-

1) Θεωρῶν ὁ νεώτερος ἐρμηνευτὴς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τοῦ Νέου Γερμανικοῦ Κράτους (Führerstaat) Otto Koellreutter, Deutsches Verfassungsrecht, γ'. ἐκδ. Berlin, 1933, σελ. 61 καὶ 198, ὅτι τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, ἐξεταζόμενον ἂν ἀποτελῇ πηγὴν θετικοῦ δικαίου, τοῦτο εἶναι ἀντικείμενον, ἀνήκον εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἀδιστάκτως παραδέχεται, ὅτι συμπέρασμα ἀσφαλὲς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μόνον ἐκ τῆς φύσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας δύναται νὰ ἐξαχθῇ. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Πολιτεία τῆς σήμερον, οὕσα ἡ μόνη κυρίαρχος, αὐτὴ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπομίζει τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις, αὐτῆς.

δρυμα, χωρὶς νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν πῶς ἡ Πολιτεία θεωρεῖ αὐτὴν νομικῶς ἐκδηλουμένην, εἶναι νομιζόμενον αὐθαίρετον σύστημα, ἀλλὰ καὶ μὴπω καταλήγον εἰς νόμιμα ἀποτελέσματα.

Ἐάν ἐπὶ παραδείγματι χαρακτηρίσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου καὶ δὲν ἔχομεν ἐν νῷ ἄλλην διατετυπωμένην ἔννοιαν αὐτῆς, ἐκ τῶν προτέρων δὲ γνωρίζοντες τὰ δίκαια καὶ δικαιώματα τῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου, ἔλθωμεν εἰς χώραν ἔνθα κυριαρχεῖ τὸ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ, ὡς π. χ. ἐν Γαλλίᾳ ἢ ἐν Μεξικῷ, αὐτόθι δὲ θελήσωμεν διὰ τὸν α ἢ β λόγον νὰ ποιήσωμεν χρῆσιν μιᾶς α ἢ β κυρώσεως οὐσιαστικοῦ δικαίου, καταγγεῖλωμεν π. χ. ἱερέα ἐπὶ σιμωνίᾳ, ὅποια θὰ εἶναι ἡ ἐκκληξίς ἡμῶν, ὅταν θὰ ἴδωμεν τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας, ἴσως καταδικαστικὴν καὶ διαιτάσσουσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ δράστου ἱερέως, μὴπω ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐκτελουμένην; Μεγίστη ἀσφαλῶς ἡ ἀπορία διὰ τὸν ἀγνοῦντα, εὐλογος δ' ἡ λύσις, ὅταν γνωρίσῃ, ὅτι ὅδε ἡ Ἐκκλησία δὲν τυγχάνει ἔξουσία, ἀλλ' ἀπλοῦν ἰδιωτικὸν σωματεῖον, τούτου δ' ἕνεκα αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς δὲν ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Τότε βεβαίως ἐρωτῶμεν χαρακτηρισθῇ ἢ οὐ ἡ νομικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔννοια ἀορίστως;

Ἐπομένως κατὰ πλήρες λογικὸν συμπέρασμα καταλήγομεν εἰς τὴν νομικὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ πλήρως ταύτην ἀποδίδομεν, μόνον ἔφ' ὅσον ἐκ τῶν προτέρων γνωρίζομεν τὸ διέπον τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν σύστημα, ὅπερ καὶ μόνον ἀποτελεῖ κριτήριον τοῦ ἐρευνωμένου αἰτήματος.

IV

Τὸ ἄρτιον καὶ μεγαλειῶδες οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίαν δρᾶσιν σὺν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ ἔχον, ποικίλως ἐν τῇ μορφῇ συνεργασίας μετὰ τοῦ Κράτους αἰωνίως συνομιλῆσαν, πολλὰ διάφορα καὶ ἄρτια προσδέδωκε, πολλαχῶς ὁμῶς καὶ διαφόρως διαμορφωθέντα καὶ διαφοροτρόπως ἐφαρμοσθέντα. Ἡ Ἱστορία, ἡ Φιλοσοφία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Θεολογικὴ Ἐπιστήμη ἀρωγοὶ ἐρχόμενοι τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν συμμετρῶς τῶν πολιτικῶν νόμων τοῦ Κράτους καὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, ἀφετηρίαν ἔδωκαν εἰς τὴν δημιουργίαν νέου τοῦ δημοσίου δικαίου κλάδου, εὐρύτερον τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ὅπερ, ὡς γνωστὸν ἀπορρέει ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καθοριζομένων νομικῶν ὁρισμῶν, τοῦ ἐπὶ τὸ εἰδικώτερον καλουμένου Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ὅπερ, καθ' αὐτὸ πραγματευόμενον τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, τὴν θεωρίαν ἅμα καὶ ἐρμηνείαν τῶν τὰ νομικὰ καθ'

αὐτὸ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας διεπόντων νόμων καὶ κανόνων, ἔτι δὲ περιλαμβάνον καὶ τὰς διατάξεις τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας, τὰς διεπούσας σχέσεις ἐκκλησιαστικὰς, τείνει εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν θρησκευτικῶν σχέσεων ἐν τῇ ἑξ ἀντικειμένου ὑποστάσει καὶ ἔχει γεννεσιουργὸν αἰτίαν καὶ ἐξέλιξιν μεγίστην ⁽¹⁾, ἧς ἡ ἔρευνα εἰς ἄλλην, ἰδιαιτέραν τῆς παρούσης, θέσιν προσήκει ⁽²⁾.

1) S o h m, Kirchenrecht, σελ. 1, 700, Friedberg, Kirchenrecht, § 2, σελ. 11, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 82, Β α μ β έ τ σ ο ς, Εἰσαγωγή Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 103 κ.έ., Γ ε ω ρ γ ι ά δ η ς Εἰσαγ. Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 49, 58, 81, 153 κ.έ.

2) Συντόμως παραδίδομεν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ διεθνούς δημοσιότητος τὸν α' τόμον τοῦ ἡμετέρου Συστήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἐνθα πραγματευόμεθα εἰδικῶς περὶ τῆς γενέσεως, Ἱστορίας καὶ ἐξελίξεως τοῦ Κανονικοῦ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τῶν διαφορῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν πηγῶν αὐτῶν ἐν γένει.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΟΡΦΗ ΕΝΩΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΣΧΕΣΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (313-1453)

*«Μέγιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα
τοῦ Θεοῦ, παρὰ τῆς ἀνωθεν δεδομένα
φιλανθρωπίας, ἱερωσύνη τε καὶ βασιλεία».*

Νεαρά 5 πρ.

I

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

1.—Τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 312-313 ἡ Θρησκεία τοῦ Ναζωραίου διὰ τοῦ Μεδιολανείου ἐδίκτου τοῦ πρώτου Χριστιανοῦ Ἡγεμόνος κηρύσσεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἀνεκτὴ ⁽¹⁾ καὶ παρέχεται οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐλευθέρα λατρεία, οὐκέτι χαρα-

1) Τὸ ἐδικτὸν τῆς Ἀνεξιθρησκείας ἔχει οὕτως, ἐν τοῖς δυοῖς κειμένοις : «Διατάξαι ἐδογματίσαμεν, οἷς ἡ πρὸς τὸ θεῖον αἰδώς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχεται, τοῦτέστιν, ὅπως δώμεν καὶ τοῖς χριστιανοῖς καὶ πᾶσαν ἐλευθέραν αἰρεσὶν τοῦ ἀκολουθεῖν τῇ θρησκείᾳ, ἥ δι' ἀν βουληθῶσιν ὅπως ὅτι ποτὲ ἐστὶ θεότης καὶ οὐρανίου πράγματος ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν διάγνωσιν εὐμενείας εἶναι δυνατὴν», παρ' Εὐσέβιου, Ἐκκλ. Ἱστ. X. 5. 388 ἐν Migne P. G. τόμ. 20 col. 881c καὶ «Et quoniam Christiani non ea loca tantum, ad quae convenire consuerunt sed alia etiam habuisse noscuntur, ab ius corporis eoris, id est ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege, quam superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam, iisdem Christianis, id est corpori et conventiculis eorum, reddi jubebis», παρὰ Λακτάντιου, De morte persequentium κεφ. 48 [ed. Fritzche, Lipsiae, 1844, 2. 28^a]. Τοῦτο δὲ Μ. Κωνσταντῖνος κατὰ τὸν S e u f f e r t, Konstantin Gesetze und das

κτηριζομένης πλέον της Κοινότητος των Χριστιανῶν, ὡς *collegium illicitum* (1).

Ναὶ μὲν δὲν ἐκηρύχθη εἰσέτι ὁ Χριστιανισμός, ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Νέου Ῥωμαϊκοῦ Κράτους (2), ὅμως ἡ Αὐτοκρατορική προστασία ἐξ ἀρχῆς ἐκδηλῶς (3) ἀναφαίνεται, ἐννόμως περιβάλλουσα διὰ προνομίων τὴν Ἐκκλησίαν, παρέχουσα ἱκανὰ δικαιώματα (4) καὶ πᾶσαν ὑποστήριξιν πρὸς πραγμάτων τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς σκοποῦ· ἐν ἔτει δὲ 325 ἡ Αὐτοκρατορική εὐνοία συγκρατεῖ τὴν προεστῶσαν Χριστιανωσύνην ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας εἰς Πρώτην Οἰκουμένην Σύνοδον (5), ἵνα προστατεύσῃ τὴν ἐπὶ στιγμὴν κινδυνεύσαν ὁρθόδοξον πίστιν ἐκ διαφορῶν κακοδιδασκαλιῶν, αἵτινες κατ' αὐτῆς ἐντόνως ἐστράφησαν (6).

Christentum, Festrede Würzburg, 1891, σελ. 5. μετὰ τοῦ Λικινίου κατὰ Φεβρουάριον 313 ἐξέδοτο, ὁ δὲ *Flassch* ἐν *Constantin der Grosse als erster Christlicher Kaiser*, Würzburg, 1891, σελ. 14 χαρακτηρίζει τὸ ἐδικτον, ὡς «den Freiheitsbrief der Kirche». Πλείονα ἀναφέρουσι περὶ τούτου οἱ *Rohrbacher*, *Hist. Un. de l'Egl. Catholique*, τόμ. VI. σελ. 153, *Staley*, *The Eastern Church*, γ'. ἐκ., London, 1864, σελ. 189 καὶ τελευταίως οἱ *Scott*, *The Eastern Churches and the Papacy*, σελ. 95. *Gasper*, *Geschichte des Papsttums*, τόμ. I. σελ. 106. *Πετρακάκος* Κοινοβουλευτικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I. σελ. 200 κ.έ.

1) *Löning*, *Geschichte des Deutschen Kirchenrechts*, Strassburg, 1878, τόμ. I. σελ. 169, 203, *Sohm*, *Kirchenrecht*, § 8, σελ. 22, *Friedberg*, *Kirchenrecht*, τόμ. I § 167, *Πάλλης* γ', Ἐκκλ. Δίκαιον σ. 1 «οὐδεμία νομικὴ σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας μέχρι τοῦ 313 μ.Χ.».

2) Ὡς ἐπίσημος θρησκεία ἐξακολουθεῖ ἡ πολυθεία· οὕτως ἀνευρίσκομεν ἐν Θεοδοσιακῷ Κώδικι διατάξεις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ὅς διατηρεῖται α) ἡ δημοσία οἰκονομία *Cod. Theod. IX. 16. 1, IX. 16. 2, XVI. 10. 1*, καὶ β) ἰσόβιον προνόμιον ἐθνικῶν ἱερῶν *Cod. Theod. XII. 5. 2*.

3) Διὰ διατάξεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀπαλλάσσεται ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ πάσης ἐπιβολῆς φορολογικοῦ τέλους ἐπὶ τε κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, *Cod. Theod. XI. 1. 1* «*praeter privatus res nostras ecclesias catholicas... nemo ex nostra iussione praecipuis emolumentis familiaris invetur substantiae*».

4) Διὰ διατάξεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐπιτρέπεται τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἱκανὸν κτήσεως κληροδοτήματος, *Cod. Theod. XVI. 2. 4* «*Habeat unusquisque licentiam, sanctissimo catholicae venerabilique concilio decedentes bonorum quod obtavit relinquere, non sit casa iudicia*».

5) Περὶ καὶ εἰδικῶς *Kaye*, *Some account of the Council of Nicæa, in connexion with the life of Athanasius*, London, 1853, σελ. 33 κ.έ., *Burn*, *The Council of Nicæa*, London, 1925, σελ. 21-89 κ.έ.

6) *Εὐσεβίου*, B.K. III. κεφ. XII ἐν *Migne P.G.* τόμ. 20 col. 1068, Σύν. Β'. 113-114, *Staley*, *The Eastern Church*, σελ. 55, *Rohrbacher*, *Hist. Univ. de l'Eglise Catholique*, τόμ. VI. σελ. 227, *Μοηλερ*, *Histoire de l'Eglise*, τόμ. I. σελ. 330-331, 394, 403 κ.έ., *Murret*, *Histoire*

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἡ Ἡγεμονικὴ κυριαρχία, μεριμνήσασα ἐξόχως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κατὰ τὴν νέαν διοργανώσιν τῆς ὑπὸ χριστιανικὸν ὄλως πνεῦμα δημιουργουμένης Αὐτοκρατορίας (1), προβαίνει εἰς συγχρόνους ἐπαγγελίας ἀμερίστου προστασίας τῆς εἰρήνης καὶ τάξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (2), παραχωροῦσα πᾶσαν δυ-

Generale de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 41 κ.έ., *Παπαρηγόπουλος*, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνοιο, τόμ. II. β. σελ. 119, *Βασιδης*, Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. I. σελ. 210, *Sohm*, *Kirchengeschichte*, 1913, σελ. 40. Κατὰ τὸν *Στεφανίδην*, Ἐρευναι περὶ τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τόμ. Α', Ἀθῆναι, 1923, σελ. 13 ὁ Μ. Κωνσταντίνος, προσ-αγορευόμενος, ὡς ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ (Γελασίου, *M.P.G.* τόμ. 85. 1355) καὶ τῆς εἰρήνης πρότασις (*Εὐσεβίου*, B.K. Β'. 68-71 ἐν *M.P.G.* 1045. 1048), πεισθεὶς, ὅτι ἀνευ τῆς δογματικῆς ἐνώσεως ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποκατασταθῇ εἰρήνη καὶ τάξις ἐν τῷ Κράτει, συνεκάλεσε τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον· περὶ καὶ *Scott*, *The Eastern Churches and the Papacy*, σελ. 71 κ.έ.

1) Δὲν δυνάμεθα βεβαίως ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι πολλὰκις ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος καὶ οἱ μεταγενέστεροι αὐτοῦ ἐχρησιμοποίησαν ἐν πολλοῖς τὴν βίαν, ἰδίᾳ κατὰ τῶν αἰρετικῶν, πρὸς ἐπικράτησιν τῶν γνησίων χριστιανικῶν ὁρθολογῶν. Σήμερον, καὶ ὑπὸ διακεκριμένων μάλιστα ἐπιστημόνων, χαρακτηρίζεται, ὡς ἀντιχριστιανικὴ ἡ πολιτικὴ καὶ τακτικὴ αὐτῆ (δρα λ.χ. *Βαμβέτσον*, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Δίκαιον*, σελ. 79 «ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγάπης εἶχε τὴν ἀνάγκην τῆς βίας, ἵνα μὴ ἐρημαθῇ» καὶ σελ. 82, 88 κ.έ.), ὅμως, καίτοι καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κρίσις ἀποτελεῖ ἰδίᾳς πραγματείας τὴν συγγραφὴν, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ὁ ἐλεγχὺς τῶν μεταγενεστέρων ἐπιστημόνων *de lege ferenda* εἶναι τοσοῦτον εὐκόλος, ὅσον δύσκολος καὶ βαρεῖα ἐπῆρξεν ἡ Διοίκησις μιᾶς Αὐτοκρατορίας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἠγωνίσθησαν οἱ Μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἵνα ἐπιβάλωσι τὴν μόνην ἀντιπροσωπευτικὴν τοῦ Θεοῦ θρησκείαν εἰς λαούς, οἵτινες παρὰ τὴν μόνην ἀντιπροσωπευτικὴν νὰ λατρεύωσι τὸν Δία ἢ τὸν Βάαλ καὶ ἐν ταύτῃ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ν' ἀντιμετωπίζωσι καθ' ἐκάστην τὴν α ἢ τὴν β κακοδιδασκαλίαν διαφορῶν αἰρετικῶν, οἵτινες, τίς οἶδε ὅποιος φύσεως ψυχὴν περιεκλείοντες, ἠβουλήθησαν διὰ τοῦ γνωστοῦ τρόπου τῆς ὑποστηρίξεως ἀντιθέτων δοξαστῶν νὰ δώσωσιν εἰς τὸν κόσμον εἰδῆσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῆς Γῆς ὑπῆρξαν. Οὕτω πολλοὶ μνημονεύονται διώξεις αἰρετικῶν διὰ κοσμικὰ ἁμαρτήματα, ὡς τῶν Δονατιστῶν, Νεστοριανῶν, Μανιχαίων κλπ. (ἴδε *Εὐσεβίου* Ἐκκλ. Ἱστορία X. 5, *Routh*, *Reliquiae Saerae*, τόμ. IV. σελ. 64, 80 κ.έ.), Πρισκίλλιανιστῶν ὑπὸ Μαξίμου ἐν τῇ Λύσει (Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τόμ. I. σελ. 24. *Θεοδόρητος*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. I. σελ. 19-20). Πλείω δρᾶ ἐν *Βαμβέτσον*, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 88 σημ. 74 κ.έ.

2) Ὁ *Πετρακάκος*, *Κοιν. Ἱστ.*, τόμ. I. σελ. 200, σημ. 6, ὅστις καὶ ἀναφέρει (αὐτ. σημ. 8), δύο δικονομικοὺς νόμους τῆς 23|6|318 καὶ 5|6|333, ἀφορῶντας τὴν δικ. δικαιοδοσίαν τῶν Ἐπισκόπων, διασφθέντας ἐν τῇ *Sirmondische Konstitutionssammlung* περὶ ὧν ἴδ. *G. Haenel*, *De Consti-*

νατήν ἐνίσχυσιν εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἣν ὁμως ἀναφαίνεται ἀνταλλάσσουσα μὲ τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριαρχίαν, πραγματουμένην διὰ τῆς ἀναλήψεως ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος ἀπάσης τῆς ἀνωτάτης Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας (1). Ἀποφεύγεται ἐξ ἀρχῆς οἰαδήποτε αὐτοκρατορικὴ ἀνάμιξις εἰς τὰ δογματικά αὐτῆς, πλὴν πᾶσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ῥύθμισιν ἀφορῶσα διατάξις ἐκ τοῦ Ἡγεμόνος ἐκδίδεται (2) (3) τῆς τοιαύτης δὲ τακτικῆς ἀποτέλεσμα κύριον γίνεταί ἡ προϊόντος τοῦ χρόνου συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας εἰς πολλὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου οὐσιώδεις διατάξεις (4), ἅστις συντόμως ὑπερχαλύπτεται διὰ τῆς μεγίστης ἰσχύος, ἣν ἀπέκτησαν αἱ διατάξεις αὐτῆς, ἥτοι οἱ κανόνες (5).

2. Ἀπὸ τῆς ἐπὶ Μ. Θεοδοσίου ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς θρησκείας τοῦ Νέου Κράτους (6), ἡ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ διαμορφωθείσα σχέσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐδραιούται (7).

Τῶν χριστιανῶν χριστιανικώτεροι οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ Αὐτοκρά-

tutionibus quas Jacobus Sirmondus Parisiis a. 1631 edidit, dissertatio, Leipzig, 1840, πλεῖω ἐνθ' αὐτ. σελ. 200 σημ. 8.

1) L. d. n. i. n. g., G. des D. Kirchenrechts, τόμ. I. σελ. 22, 67, 77 κ.ε., Friedberg, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, 1872, τόμ. I. σελ. 17-19, I. d. i. o. u. Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 32 σημ. 12, H. o. r. o. y., Rapports du Sacerdoce, τόμ. I. σελ. 291, 297, S. o. h. m., Kirchengeschichte im Grundriss, 1913, σελ. 38-39.

2) «Ἀποὺ χριστιανίζειν ἤρξαντο οἱ βασιλεῖς, τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἤρτηντο ἐξ αὐτῶν καὶ αἱ μέγιστοι Σύνοδοι τῇ αὐτῶν γνώμῃ γέγοναι καὶ γίνονται», ὁ Σ. ω. κ. ρ. α. τ. η. ς ἐν Ἐκκλ. Ἰστ. ἐν Migne P.G. τόμ. 67, col. 33 κ.ε., πρβλ. καὶ M. o. e. h. l. e. r., Histoire de l'Église, τόμ. I. σελ. 537 K. u. r. i. a. κ. ο. ὅ, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 423 κ.ε.

3) Ὁ Κωνσταντῖος ἐν ἔτει 355 ἀπὸ Μεδιολάνου διεκήρυττεν «ὅπως ἐγὼ βούλομαι, τοῦτο κανὼν νομίσθω». Ἐν Ἀ. θ. α. ν. α. σ. i. o. u. M., Historia Arianorum, ἐν Migne P.G. τόμ. 25, col. 732, ἐπὶ καὶ ὁ Γρατιανὸς ἀπεκαλεῖτο «pontifex maximus», ὁ Ζ. ὡ. σ. i. μ. ο. ς ἐν Ἐκκλ. Ἰστ. IV. 36, ἴδε καὶ H. o. r. o. y., Rapports, τόμ. I. σελ. 291, L. a. v. i. s. s. e. - R. a. m. b. a. u. d., Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 217.

4) Z. h. i. s. m. a. n., Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου, τόμ. II. σελ. 527 κ.ε., Β. α. μ. β. ε. τ. σ. ο. ς, Εἰσαγ. Ἐκκλ. Δικ. § 16, σελ. 63 κ.ε., καὶ § 18, σελ. 71 κ.ε.

5) Περί τῶν τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι Μ. Θεοδοσίου πρβλ. καὶ ἐν S. e. s. a. n., Kirche und Staat, τόμ. I Die Religions politik der Christlich Röm. Kaiser von Konstantin d. Gr. bis Theodosin d. Gr. 313 380, Czernovitz, 1911.

6) C. o. d. Theod. XVI. 1. 3, XVI. 1. 3, πλεῖω κατωτέρω.

7) Ἀρχεῖται ἡ τελεία διοργάνωσις τοῦ κλήρου καὶ λίαν κατοχυρωτικαὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως διατάξεις ἐκδίδονται, περὶ ὧν ἴδε ἐν C. o. d. T. h. XVI. κ. 1, XVI. 6. 3, XVI. 10. 6, περὶ ὧν λεπτομερῶς ἀμέσως κατωτέρω.

τορες πᾶσαν προστασίαν ἐπιδαψιλεύουσι τῇ Ἐκκλησίᾳ (1), πλὴν καὶ πᾶσαν ἰσχὺν ἐπὶ τῶν κανόνων καὶ ἐξεληχθεῖσαν ἰσοτιμίαν τοῖς νόμοις, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς καὶ τούτων ἀνωτερότητα, μόνον αὐτοὶ δι' ἰδίων διατάξεων δίδουσι (2).

Συγκεντρῶσας ὁ Ἡγεμὼν πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ χερσίν (3), καὶ νόμῳ δρίζει «ὅτι τοῖς νόμοις ὁ βασιλεὺς οὐχ ὑπόκειται» (4), ἀσκεῖ δὲ πᾶσαν τὴν ἔννομον ἐπιστασίαν ἐπὶ κοινῷ ἀγαθῷ πάντων τῶν ὑπηκόων, ὧν τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας ἀπόλυτος τυγχάνει κύριος (5). Ἐν ταῦτῳ δὲ συγκεντροῖ καὶ τὴν ἀνωτάτην Ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν, ἣν ἀσκεῖ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀπαγορεύεται κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν πᾶσα καὶ ἐκ μέρους αὐτοῦ ἀνάμιξις εἰς τὰ δογματικά ζητήματα (6), ὡς ὁμως καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἐκ μέρους Αὐτοῦ

1) Ὁ Κωνσταντῖος εἰς Θεοδ. Κώδικα, XVI. 10. 6, αὐστηρῶς διατάσσει, «Poena capitis subiungari praecipimus eos, quos operam sacrificiis dare vel colere simulacra constituerit» ἴδε καὶ G. i. e. s. e. l. e. r., Kirchengeschichte, τόμ. I. § 56, σελ. 24.

2) Οἱ Θεοδόσιοι Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸς Γ' ἑαυτοὺς «divinitas nostra» ἀποκαλοῦσι καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν «nostra divina praecepta» ἐπονομάζουσιν, οὕτως ἐν C. I. I. 3.

3) «Οἱ Βασιλεῖς ἔσονται προστάται τῆς πίστεως καὶ τῶν θεῶν ἐντολῶν», Βασιλέων Δευτέρα, Ε'. 3, καὶ Ἡσαίας, ΜΘ. 23.

4) II. I. 3. 31, Βασ. Β. στ. α.

5) Ἐ. π. α. ν. α. γ. ω. γ. ἡ. ς τίτ. I § 1 «Βασιλεὺς ἐστὶν ἔννομος ἐπιστάσις, κινὼν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις» § 4 «ὑπόκειται ἐκδικάζειν καὶ διατηρεῖν... πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν Ἀγίων ἐπὶ τὰς Συνόδων δογματισθέντα» ἴδε καὶ § 8, τίτ. II § 8 «διὸ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσι ὁμοφροσύνῃ καὶ συμφωνίᾳ» ἐν J. G. R. τόμ. IV. σελ. 181, 183.

6) Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐν Νικαίᾳ «ἐμοὶ οὐ θεμιτόν, ἀνθρώπων ὄντι τοιαύτην εἰς ἑαυτὸν ἔλκειν ἀκρόασιν, ἱερέων κατηγορούντων καὶ κατηγορουμένων» λοιπὸν ἔσται τῆς ὑμῶν δοσιότητος ἔργον, ἀκολούθως τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἢ ἀποστολικῷ κανόνι τὴν ἀρμόζουσαν θεραπείαν ἐπινοῆσαι». Σ. ω. ς ὁ. μ. ε. ν. ο. ν., Ἐκκλ. Ἰστ. Α' 17, ἐν Migne P.G. τόμ. 67 col. 912, καὶ Εὐ. σ. ἑ. β. i. o. ν., ἐν Βίβλ. Κωνσταντίνου, IV. 24, ἐν Migne P.G. τόμ. 20 col. 1172 B. «ἀλλ' ὅμεις μὲν τῶν εἰσω τῆς Ἐκκλησίας» ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ καθεσταμένος ἐπίσκοπος ἂν εἴην», ἴδε καὶ I. d. i. o. u. III. 18. στ. 489, Migne, P.G. τόμ. 20 col. 1068 B.C. Ὁ Κωνσταντῖος ὁμοίως φέρεται πρὸς τοὺς ἐν Ἀρμίνιῳ (M. a. n. s. i., III. 297), εἰς δὲ τὴν ἐν Ἐφέσσῳ (431) Γ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸς Γ' ἀποστείλαντες τὸν κόμητα τῶν Δομαστικῶν Κανδιδιανόν, ἵνα αὐτοὺς ἐκπροσωπήσῃ, ἐντέλλονται ὅπως «καὶ μηδὲν μὲν καὶ περὶ τῶν δογμάτων γενομένων συζητήσας κοινωνήσαι... καὶ φροντίσαι τοὺς μὴ τινα διχόνοιαν ἐξ ἀντιπαθείας ἐπὶ

τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων πάντων ἐννομος διευθέτης (1). Συγ-

πλέον παραταθῆναι. ἐν *M a n s i*, IV. 1117, ἐν δὲ τῇ Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκ. Συνόδῳ οἱ Αὐτοκρατορικοὶ ἀντιπρόσωποι κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν δογματικῶν ζητημάτων, οὐ μόνον δὲν παρέστησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἤκουον μόνον, ἐν *M a n s i*, VI. 564, VII. 204, 293, γεγονός ἐπαναλήφθην καὶ κατὰ τὴν Ζ' Οἰκ. Σύνοδον, *M a n s i*, XII. 999.

1) Ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῶν ταύτην οἱ Αὐτοκράτορες ἀνεμίσχθησαν ἰσχυρῶς εἰς τὸ ἑσωτερικὸν τοῦ Ἐκκλ. πολιτεύματος, συγκεκριμένως δὲ εἰς τὸ τόσον σοβαρὸν ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων. Εἴτε ἐπιτρέψαν τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν εἴτε οἱ ἴδιοι διώριζον αὐτούς, ἴδιε ἐν περιστάσει δυσμενέσει καὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἐρίδων, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ἐκ τοῦ λαοῦ, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισκόπων [πρβλ. *C y r r i a n i* ep. 68, Καν. Δ' καὶ Γ' τῆς Α' Οἰκ. Συν. ἐν Σύν. Β'. 122, 128, καὶ ἐπιστολὴ αὐτῆς πρὸς Ἀλεξανδρινὴν Ἐκκλησίαν ἐν *Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς*, Ἐκκλ. Ἰστ. βιβλ. α' κεφ. θ' ἐν *Migne*, P.G. τόμ. 67, col. 81 B. ἴδε καὶ εἰς Σύν. Γ' 183 καν. γ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἀπαγορευσάσης ἀπολύτως «τοὺς ὄχλους τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελλόντων καθίστασθαι ἱερατεῖον» καὶ ἐν *P i t r a*, *Juris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta*, Romae, 1868, τόμ. II. σελ. 465 καὶ ἡ Νεαρά ρ κ γ, κεφ. α', περιληφθεῖσα ἐν Βασιλικαῖς Γ. α. η. «θεσπιζομεν ὁσάκις χρῆσθαι γέννηται ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι, συνιέναι τοὺς κληρικούς καὶ τοὺς πῶρους τῆς πόλεως, οἷς μέλλει ἐπίσκοπος χειροτονεῖσθαι, καὶ προκειμένων τῶν ἀγίων εὐαγγελίων ἐπὶ τρισὶ προσώποις ψηφίσματα ποιεῖν... ἵνα ἐκ τῶν οὕτως ψηφισθέντων τριῶν προσώπων ὁ βελτίων χειροτονιτῇ τῇ ἐπιλογῇ καὶ τῷ κρείματι τοῦ χειροτονούντος», ἴδε καὶ Ἐπαναγωγῆς τίτ. 8, § 3. Ἡ Νεαρά αὕτη, περιληφθεῖσα εἰς τὰς Κανονικὰς Συλλογὰς, ἐθεωρήθη ὡς καθολικὸς νόμος τῆς Ἐκκλησίας, ἴδε Συλλογὴν τῶν ΠΖ κεφαλαίων Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, Κεφ. ΚΗ, Φωτ. Νομ. τίτ. Ν καὶ σχόλ. Βαλααμῶνος αὐτόθι εἰς κεφ. ΚΓ τοῦ Α' τίτ. τοῦ Νομοκάνονος εἰς Σύν. Α'. 59-69, ἴδε καὶ Σύν. Δ'. 493]. Οὕτω πολλὰ παραδείγματα εὐρηγται ἐν τῇ Βυζ. Αὐτοκρατορίᾳ διορισμῶν ἐπισκόπων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ἐκ τῶν πρώτων χρόνων ὁ Ἀρκάδιος διορίζει τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (*Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς*, Ἐκκλ. Ἰστορ. βιβλ. VI κ. Β' ἐν *Migne*, P. G. τόμ. 67, col. 664B), ὁ Μ. Θεοδοσίος τὸν Νεκτάριον (*Σ ω κ ρ ά τ η ς*, ἐνθ' ἄν. βιβλ. Ε' κεφ. Η' ἐν *Migne*, τόμ. 67, col. 580A. *Σ ω ζ ό μ ε ν ο ς* ἐν Ἐκκλ. Ἰστ. βιβλ. Ζ' κεφ. Η' ἐν *Migne*, τόμ. 67, col. 1438 B. C.), καὶ τὸν Γρηγόριον (*Σ ω ζ ό μ ε ν ο ς* VII. Z., M. P.G. τόμ. 67, col. 1432A), ἐκ τῆς Ἰστορίας γνωστὰ αἱ παλινφθιαί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ὑπὸ τῆς Εὐδοξίας (ἴδε *Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ν*, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. II β σελ. 235-237), ὁ Ζήνων τῷ 492, φανευθέντος τοῦ Ἐπισκόπου Στεφάνου, ἀποστερεῖ τοῦ δικαίωματος ἐκλογῆς τοὺς κατοίκους Ἀντιοχείας, μεταβιβάσας αὐτὸ τῷ Πατριάρχῃ Ἀκακίῳ (Θεοφάν. Χρονογραφία, ἐκδ. Bonne I. 199), ὁ Νικηφόρος Φωκὰς ἰδίαν ἐκδίδει νεαράν (*Ζ ω ν α ρ ά ς*, Χρονικόν, XVI. 25 ἐν *Migne*, P.G. τόμ. 135 col. 84B.D.), ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελοῦ τῷ 1187 ἐξέδωκε «Σημεῖωμα Βασιλικόν» (*Z a c h a r i a e à L i n g e n t h a l*, J.G.R. τόμ. III. σελ. 508) ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, ἐπιφυλάσσων ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου, γενόμενον δεκτὸν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας (Σύν. Ε'. 314), τῷ 1317

καλεῖ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους (1), εἰς δὲ παρίσταται (2), πλὴν καὶ

ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Πατριάρχῳ Ἰωάννῳ ΙΒ' ἐδέχθη τὸ δικαίωμα τοῦτο (*Acta Patr. Constant. I. 691*). Εἰδικῶς διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν Πατριαρχῶν, ὅδε σημειοῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν εἰδικὴν πρὸς τοῦτο Νεαράν ρ κ γ, πολὺ μεταγενέστερον ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ, τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ὁ Βασιλεὺς, ὡς ἐκδικὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπεκέρου τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν (ἴδε *Σ ω μ ε ω ν* τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, περὶ «τῶν ἱερῶν Χειροτονιῶν», κεφ. ΣΚΒ. ἐν *Migne* P.G. τόμ. 155 col. 440D «οὐδαμῶς γὰρ ὁ βασιλεὺς, ἀλλ' ἡ σύνοδος τὸν Πατριάρχῃν ποιεῖ») τὴν τάξιν ταύτην ἐτήρησεν καὶ ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ μεταγενεστέρως (περὶ τούτου βρα ἐκτενῶς κατωτ. Μέρ. Α', κεφ. Δ'). ἴδε καὶ τὸν ὀνομαστὸν καθολικὸν *T h o m a s s i n u s*, ἐν *Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina*, Magontiaci. 1787, Par. II lib. II. Cap. XVII, cap. XLI §§ 5, 6, 7, 10 «Quod alios v. episcopos, v. patriarchas nullo prorsus argumento constant, v. consuetudinos fuisse, v. voluntatis, imperatorum ut ipsorum consensus v. ante v. post electionem exposceretur», ἐπὶ τούτου ἴδε καὶ *H i n s c h i u s*, *Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 533 κ. ε.

1) Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ (325) Οἰκ. Σύνοδον (*Ε ὕ σ β ί ο υ* B.K. III. 17, ἐν *M.P.G.* τόμ. 20 col. 1073B), ὁ Μ. Θεοδόσιος τὴν Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) Οἰκ. Σύνοδον (*Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς*, Ἐκκλ. Ἰστορ. Ε'. 8 ἐν *M.P.G.* τ. 67 col. 536C), οἱ Θεοδόσιος Β' καὶ Οὐάλεντιανὸς Γ' τὴν Γ' ἐν Ἐφέσῳ (431) Οἰκ. Σύνοδον (*M a n s i*, IV. 1113, 1280), ὁ Μαρκιανὸς μετὰ Ἰουλιανῆς τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι (451) Οἰκ. Σύνοδον (*M a n s i*, VI. 552, 937), ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν Ε' ἐν Κωνσταντινουπόλει (553) Οἰκ. Σύνοδον (*M a n s i*, IX. 653), ὁ Κωνσταντῖνος Δ' τὴν ΣΤ ἐν Κωνσταντινουπόλει (680) Οἰκ. Σύνοδον (*M a n s i*, XI. 201, 205), Ἰουστίνος Β' ὁ Πινόκτητος τὴν ἐν Τροῦλλῳ Πενθέκτῃν Οἰκ. Σύνοδον (Σύν. Β. 295) τῷ 692, ἡ Εὐφρόνη τὴν Ζ' ἐν Νικαίᾳ (786) Οἰκ. Σύνοδον (*M a n s i*, XII. 991, 1119, 1127). ἴδε ἐπὶ τούτου ἱστορικῶς τοὺς *L a u r e n t*, *L'Eglise et l'Etat*, Paris 1866 τόμ. I. σελ. 103 (β' ἐκδ.), «les empereurs convoquaient et présidaient les conciles», *L a v i s s e r a m b a u d*, *Hist. Gén.* τόμ. I. σελ. 217, *D i e h l*, *Byzance*, σελ. 81, *Σ τ ε φ α ν ῖ δ η ν*, Ἔργοναι περὶ τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, Ἀθήναι, 1923, σελ. 66 κ.ε., *Π α ν α γ ό π ο υ λ ο ν*, Περὶ τῶν Οἰκ. Συνόδων, σελ. 37 κ.ε., *νο μ ι κ ῶ ς* δὲ *H i n s c h i u s*, *Kirchenrecht*, τόμ. III. σελ. 333 κ.ε., *S o h m*, *Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 328 κ.ε., *M i l a s c h*, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 1008, *S ä g m ü l l e r*, *Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 495 κ.ε., *Z y z y k i n e*, *L'Eglise Orthodoxe et le droit International*, ἐν *P.V.* σελ. 411.

2) Παρίσταται ὁ Ἡγεμὼν εἴτε ὁ ἴδιος εἴτε δι' ἐπισήμων ἀξιωματοῦχων, ὡς ἀντιπροσώπων, οὕτως ὁ Μ. Κωνσταντῖνος παρέστη ὁ ἴδιος ἐν Νικαίᾳ (*Ε ὕ σ β ί ο ς*, B.K. III. 17, *M.P.G.* τόμ. 20. col. 1073 B. καὶ III. 24, ἐν *M.P.G.* τόμ. 20. col. 1084D), ὁ Μ. Θεοδόσιος ὁσαύτως ἐν Κωνσταντινουπόλει (Θ ε ο δ ῶ ρ η τ ο ς, Ἐκκλ. Ἰστορ. Ε'. 7, ἐν *M.P.G.* τόμ. 82. col. 1208D., *Σ ω κ ρ ά τ η ς*, Ἐκκλ. Ἰστ. Ε'. 8 ἐν *M.P.G.* τόμ. 67 col. 581A), οἱ Θ ε ο δ ό σ ι ο ς Β', καὶ Οὐάλεντιανὸς Γ' ἐν Ἐφέσῳ ἀπέστειλαν τὸν Κανδιδία-

καλεῖται «ἵνα, ὥσπερ τοῖς τῆς κλήσεως γράμμασι τὴν Ἐκκλησίαν τετίμηκεν, οὕτω καὶ τῶν δοξάντων δι' εὐσεβῶν κεραιῶν ἐπισφραγίσῃ τὸ τέλος (')». Καταδικάζει πᾶσαν αἵρεσιν καὶ πλάνην (') καὶ ὡς «ἀρχιερεὺς» (') καὶ κοινὸς τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχης ('), θεῖφ δῆματι,

νὸν (M a n s i, IV. 1117, 1120, VI. 597), ὁ Μαρκανὸς ἀπέστειλεν ἐν Χαλκῇ δόμι ἐξ ἄρχοντας καὶ ἑνδεκα συγκλητικούς (M a n s i, VI. 564), περὶ τῆς Ε'. οὐδεὶς φαίνεται ἐκ τῶν Πηγῶν στελλόμενος παρ' Ἰουστινιανοῦ, ὁ Κωνσταντίνος Δ' ἀποστέλλει ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει (M a n s i, XI. 517), ἡ δὲ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ Αὐτῆς Κωνσταντίνου παρέστη καὶ ὑπέγραψε καὶ τὰ πρακτικά τῆς ἐν Νικαίᾳ Ζ' Οἡκ. Συνόδου (M a n s i, XIII. 416), πλείω ἴδε ἐν Σ τ ε φ α ν ῖ δ η. Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ, σελ. 69 κ.έ.

1) Οὕτω προσαγορεύεται ὁ Μ. Θεοδόσιος εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἡκ. Σύνοδον, ἐν H e f e l e, Conciliengeschichte, τόμ. I. σελ. 38-39, M a n s i, III. 557. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτῃ Οἡκ. Σύνοδος πρὸς Ἰουστίνον Β'. τὸν Ῥινόμητον (Σύν. Β' σελ. 299-304). Πάντως βέβαιον τυγχάνει, ὅτι οἱ Αὐτοκράτορες ἐσυνήθιζον εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν Συνοδικῶν ἀποφάσεων, ἰδιαίτερα δὲ τῶν Οἰκουμενικῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντίνος, ὡς ἐξάγεται, ἐπεκύρωσε τὰ τῆς Νικαίας δι' ἐπιστολῶν (Εὐσέβιος Β.Κ. III. 23 ἐν M.P.G. τόμ. 20 col. 1084 C.), ὁ Μ. Θεοδόσιος τὰ τῆς Β' Οἡκ. Συνόδου διὰ Διατάξεως (C o d. T h. XVI. I. 3), παράδειγμα ἔχων τὸν Κωνσταντίνον, ὅστις διὰ διαταγμάτων ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τοπικῶν τινῶν Συνόδων, υἱοθετῶν τρόπον τινὰ αὐτάς, παρουσιάξων, ὡς αὐτοκρατορικὰς θελήσεις τὰ διατασσόμενα ὑπ' ἐκείνων (Σωζόμενος, Ἐκκλ. Ἰστ. Δ' 26, ἐν M.P.G. τόμ. 67, col. 1197 C., Σωκράτους Ἐκκλ. Ἰστ. Β' 48, ἐν M.P.G. τόμ. 67, col. 353 C.), διὰ διατάξεως ὡσαύτως ὁ Θεοδόσιος Β' τὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ (M a n s i, VII. 495) καὶ ὁ Μαρκανὸς τῆς Χαλκηδόνος (M a n s i, VII. 477), ὁ δὲ Κωνσταντίνος Δ' ἰδίαις χερσὶν περὶ τῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ΣΤ' Οἡκ. Συνόδου ἐσημείου ἀνεγνώσαμεν καὶ συνηνέσαμεν (M a n s i, XI. 681, 684, 685) καὶ διὰ διατάγματος ἰδίῳ ἐπεκύρωσε (M a n s i, XI. 697), Εἰρήνην δὲ ὁμοίως ἐν Νικαίᾳ ἐποίησας (M a n s i, XIII. 416).

2) Ὁ Μ. Κωνσταντίνος τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, οἱ Θεοδόσιος Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸς Γ' τοῦ Νεστορίου (C o d. T h e o d. XVI. 5. 66 καὶ C. I. 1. 3), οἱ Ἀρκάδιος, Ὀνώριος, Θεοδόσιος, Ἰουστίνος τῶν Μανιχαίων (C. I. 5. 3, 4, 11, 12), ὁ Ἰουστινιανὸς τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Ἀπολλιναρίου (C. I. 1.6.2.3.4).

3) Ὁ Γραπινὸς ἀποκαλεῖται Pontifex Maximus (Ζώσ. IV. 36) καὶ ὁ Θεοδόσιος Β' κατὰ τὴν ἐν Κων/πόλει Σύνοδον «πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως... τῷ εὐσεβεῖ, τῷ ἀρχιερεῖ βασιλεῖ» ἐν Acta Conc. Chalch. Harduini, II. 159, καὶ Λέων ὁ Ἰσαυρὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον Β' ἐπιστολῇ ἀποκαλεῖ ἐαυτὸν «αὐτοκράτορα καὶ ἱερέα» ἐν M a n s i, XII. 975. Ὁ Πάπας ἀντιπαρετήρησεν ὅτι «Imperator non habet potestatem in ecclesia introspectiendi electiones in clero peragendi» ἐν R. v o n S c h e r e r, Kirchenrecht, σελ. 31, M o r t r e n i l, Hist. du Dr. Byzantin, I. σελ. 197,

θεῖαν κέλευσιν κελεύων ('), τηρεῖ τὴν ἐν τῷ κλήρῳ τάξιν (').

Οὕτως ἀναφαίνεται ἐκ τῶν πρώτων χρόνων ἡ πρωτοβουλία τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἡ δι' Αὐτοῦ ἐννομος διευθέτησις πάντων τῶν ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας ('). Ἐπιμελεῖται τῶν καθ' ὅλου τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου ζητημάτων ('), προ-

Diehl, Byzance, σελ. 26 κ.έ., H o r o y, Des rapports du Sacerdoce, τόμ. I. σελ. 297 κ.έ.

4) Ὁ τίτλος οὗτος προσιδιάζων εἰς ὑπόθηγμα τοῦ μεριμνοῦντος περὶ τῆς ἐν τῷ μοναστηριακῷ Ναφ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, σὺν τῷ χρόνῳ μετεδόθη καὶ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὑπολαμβάνων τὴν ἐν ταῖς χερσὶν Αὐτοῦ ἀνάθεσιν τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἐξουσίας. Τοῦ ὅρου τούτου «ἐπιστημονάρχης» χρῆσιν ποιούμενος ὁ Αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐν ἔτει 1147 συνοδικῶς καθήρεσε τὸν Πατριάρχην Κοσμᾶν τὸν Ἀττικόν, ὡς προσκείμενον τῇ αἰρέσει τῶν Βογομίλων [Σύν. Ε' 309], ὡσαύτως ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγέλος, τούτου ποιῶν χρῆσιν τοῦ τίτλου, νόμῳ [J.G.R. III σελ. 508] ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν πέντε Ἀρχιερέων, καὶ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος συνοδικῶς κατεδίκασεν ἐπὶ διαφοροῖς αἰτίαις τὸν Πατριάρχην Ἀρσένιον [Παχυμέρη, Χρονικὸν I, 261, ἐκ. Bonne], ἔτι δὲ Δημήτριος ὁ Χωματηνὸς χαρακτηρίζει, ὅτι «ὁ βασιλεὺς γὰρ οἷα κοινὸς τῶν Ἐκκλησιῶν Ἐπιστημονάρχης» ἐν Σύν. Ε' 429, πλείω ἴδε ἐν καθήγητὸς Σ τ ε φ α ν ῖ δ η, οἱ ὅροι Ἐπιστήμη καὶ Ἐπιστημονάρχης ἐν τόμ. Ζ' Ἐπετηρίδος Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν σελ. 153-158. ἴδε καὶ Z a n k o w, Kirche und Staat, ἐν P. V. σελ. 392.

1) Οὕτως οἱ Αὐτοκράτορες Ἰουστίνος καὶ Ἰουστινιανὸς «divini verbo» κελύουσιν καὶ «divinam jussionem» ἐκδίδουσιν, C. I. 15. 2, Βασ. Β. στ. ιδ.

2) Ἡ Νεαρά ρ κ γ «περὶ διαφορῶν ἐκκλ. κεφαλαίων», ἥς σχετικὴ διάταξις ἐν Βασ. Β. α. β., καὶ Νεαρά LXXX, 5 Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἐν JGR. III. 509.

3) M i l a s c h, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 646, 656 κ.έ., Ράλλη, Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι, 1907, σελ. 459, 471, 476 κ.έ.

4) Ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀναμνησθῆναι καὶ εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς ποινικῆς ἐπὶ τοῦ κλήρου ἐν γένει ἐξουσίας. «Ἡ δὲ λίαν πρωίμως ἤρξαντο ὑποβαλλόμενοι τοῖς Ῥωμαίοις Ἡγεμόσι κατ' ἐπισκόπων κατηγορίαι» γράφει ὁ Ράλλης εἰς Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 481. Συνίσταται δ' ἡ ἐπέμβασις αὐτῇ τοῦ Ἡγεμόνος εἰς καθαιρέσιν ἐπισκόπων, ἣν ἴσκει ἡ ὁ ἴδιος ἀπ' εὐθείας (π.χ. ὁ Κωνσταντίνος ἐν Σαρδικῇ καθήρεσεν ἐπισκόπους τινὰς [ἐν H e f e l e, Conciliengeschichte, τόμ. I. σελ. 625], ὁ Θεοδόσιος Β' τὸν Τύρον Εἰρηναῖον [ἐν M a n s i, τόμ. V. 417, H a r d u i n, τόμ. I. σελ. 1719] τῷ 448, ὁ Ζήνων τὸς Πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως Εὐφύμιον καὶ Μακεδόνην), ἡ συγκαλὼν πρὸς καθαιρέσιν ἰδίαν Σύνοδον [ὡς ἡ τοῦ Ἀθανασίου καθαιρέσις ὑπὸ τῶν ἐν Τύρῳ [H i n s c h i u s, Kirchenrecht, τόμ. III. σελ. 527, K u r i a κ ο Ὑ, Ἐκκλ. Ἰστορ. τόμ. I. σελ. 284], τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας τῷ 344 ὑπὸ Κωνσταντίνου συνοδικῶς [Θ ε ο δ ῶ ρ η τ ὁ μ., Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. II. σελ. 10, H e f e l e, τόμ. II. σελ. 627] ἡ ἀνέθετον τὴν ἐξουσίαν τῆς περιπτώσεως

στατεύει την ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, δι' ἣν ἐξόχως μεριμνᾷ, ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς διαχειρίσεως αὐτῆς ⁽¹⁾, προστατεύει τὴν περιουσίαν τοῦ κλήρου ⁽²⁾, καὶ παρέχει πᾶσαν δυνατὴν ἐνίσχυσιν διὰ τὴν μεγαλειωδεστέραν ἀσκήσιν τῆς λατρείας ⁽³⁾. Μέριμνα ἰδεώδης καὶ μοναδική, ἀποτελοῦσα ἰδεωδεστέραν ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας καὶ σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας.

3. Ἐκ τῆς διαγραφομένης κατὰ τὸ δυνατόν, ἐκτενῶς φῶδε, ὅλης σχέσεως μεταξὺ Ἑγεμόνος καὶ Ἐκκλησίας ἐν τῷ Βυζαντικῷ Κράτει, καίτοι ἕρις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ διάφορος κρατεῖ δόξα, οὐ δυσκόλως προκύπτει, ὅτι ναὶ μὲν οἱ Αὐτοκράτορες, ἐξαιρέσει ἐλαχίστων περιπτώσεων, καθ' ὅλην τὴν ἑνδοξον διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας συνειργάσθησαν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκράτησαν ἐξόχως ὑψηλὰ τὸ με-

αὐτῶν εἰς ἑτέραν σύνοδον ἢ ἀντιπροσωπείαν (ἐν *Μαn s i*, τόμ. VII. σελ. 210). Πλείω δὲ παραδείγματα εἰς *Ράλλη ν*, Ποινικὸν Δίκαιον Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 481 κ. ἑ., σημειοῦντα χαρακτηριστικῶς, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός «ὅτι ὁ κανὼν τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου (341), καθ' ὃν οἱ ἑπὶ τῶν Συνόδων καθαιρεθέντες ἐπίσκοποι ἐπὶ ποινῇ ἀπολείας τοῦ δικαιώματος πάσης ἀπολογίας καὶ ἐλπίδος μελλούσης ἀποκαταστάσεως ὤφειλον νὰ ἀπευθύνωνται πρὸς μείζονα σύνοδον, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὡς καὶ ὁ κανὼν στ' τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου... τοῦτο δὲν ἔτυχε πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, διότι οἱ αὐτοκράτορες στερεῶς ἐξηκολούθουν ἐχόμενοι τοῦ ὅτι αὐτῶν ἀξιουμένου δικαιώματος».

1) Ἀπαγορεύεται ὁμοίως πᾶσα ἐκποίησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς οὐσίας. Οὕτως, οἱ Αὐτοκράτορες Λέων καὶ Ἀνθέμιος ἀπαγορεύουσι πᾶσαν ἀπαλλοτριώσιν ἐν *С. 1. 2 14*, ὁ Ἀναστάσιος ὁμοίως ἐν *С. 1. 2 21*, ἰδιαιτάτα ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνομοθέτησεν ἐπὶ τοῦτου, ἐν *С. 1. 2. 21, 1. 2. 25 § 1*, Νεαφαί 7, 46, 67, 120, PKG. 23, πρβλ. καὶ ἐν Βασιλικοῖς Γ. α. 39, Ε. β. 1-13, καὶ Νεαρ. LXV (1159) Μανουὴλ Κομνηνοῦ [ἐν JGR. τόμ. III. σελ. 457]. — Καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ Ζ' Οἰκ. Σύνοδος εἰς καν. IB (Σύν. Β. 592 καὶ 594, σχ. Βαλσαμῶνος 612) ἀπηγόρευσε τὰς ἀπαλλοτριώσεις, «ὅς καὶ Νομοκάνονα Φωτίου εἰς Β₂, I₂, 1. IA₁, εἰς Σύν. Α. 108, 238, 239, 247, καὶ Σύνταγμα Βλαστάρεως στ. Ε. 16 (Σ. ΣΤ. 250, 267). Κατὰ δὲ *Ράλλη ν*, Περὶ ἀπαλλοτριώσεως Ἐκκλ. περιουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι, 1893, σελ. 11 «ἀπαγορεύεται πᾶσα τῆς ἐκκλ. περιουσίας ἐκποίησις... ἥτοι πᾶσα πρᾶξις, δι' ἣς ἐπέρχεται βλάβη εἰς τὴν περιουσίαν τῆς Ἐκκλησίας». Περὶ δὲ περιπτώσεων, καθ' ἃς ἐπιτρέπεται ἴδε *Ράλλη ν*, Τὸ ἀναπαλλοτριώσιον τῆς Ἐκκλ. περιουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1903, σελ. 264 κ. ἑ. πρβλ., καὶ Γεωργιάδης ν. Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 101.

2) *С. 1. 2. 16. 1* διτάξεις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἴδε πλείω ἐν *Μίλαsch*, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 776, 783 κ. ἑ.

3) *Ράλλη ν*, Περὶ ἰδρύσεως Ναῶν, σελ. 14 κ. ἑ.

γαλεῖον τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ⁽¹⁾, κατοχυρώσαντες τὴν Ἐκκλησίαν ⁽²⁾ κατὰ μοναδικῶς ἀνώτερον τρόπον, ὥστε καὶ «τοὺς κανόνες πλεόντων νόμων ἰσχύειν ⁽³⁾», ὅμως πᾶσα τοιαύτη κατοχυρωτικὴ ἐννομος ἀνωτερότης ἀντηλλάχθη μετὰ τὴν Ἀνωτάτην Κυριαρχίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἣν κατὰ γενικὸν μέτρον ποικίλως οἱ Ἑγεμόνες ἥσκησαν ⁽⁴⁾ πάντοτε ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀνωτέρας πνευματικῆς κατοχυρώσεως καὶ παροιμιώδους ἐδραιώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως ⁽⁵⁾.

Ὁ ἐν πολλοῖς ἀσυγχώρητος, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, τρόπος ἐπεμβάσεως ⁽⁶⁾, ἃς συγχωρηθῇ εἰς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ἦτο διάφορος καὶ ἄλλοια ἢ ζωή, διάφορος καὶ ὁ τρόπος τοῦ περὶ τὸ διοικεῖν σκέπτεσθαι, ποικίλη ἢ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τῶν ἀνθρώπων διαβίωσις. Ἄλλοι οἱ αἰῶνες ἐκείνοι

1) Καὶ νομοθετικῶς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ διατάξεων τῆς Πολιτείας κατοχυρώθη, ἐν *С. 1. 1. 1*, Βασ. Α. α. ε. ἴδε καὶ Σ. Γ' 186.

2) «Μέγιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα τοῦ Θεοῦ παρὰ τῆς ἀνωθεν δεδομένα φιλανθρωπίας ἱερωσύνη τε καὶ βασιλεία». Νεαρ. VI. πρ.

3) Σύνταγμα Ματθ. Βλαστάρεως, στ. Κ. ἐν Σ. ΣΤ. 317.

4) Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὁ Δημήτριος Χωματηνός, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, γράφων εἰς ἕτερον Ἐπίσκοπον ἐμνημόνευεν, ὅτι «τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικά προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς, ἐφ' οἷς, πρᾶττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς πλὴν μόνου τοῦ ἱερουργεῖν!» εἰς Σ. Ε'. 429, ὁ Βαλασαμὼν εἰς Καν. ΙΕ'. Καρθαγένης διηγείται, ὅτι ὁ Πατριάρχης Λουκᾶς ὁ Χρυσοβέργης καταφυγὼν εἰς τὰ πολιτικά Δικαστήρια «ἤκουσε ἀπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστῶν, ὡς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία πάντα δύναται ποιεῖν» εἰς Σ. Γ' 336.

5) Εἰς πλείους δὲ περιπτώσεις αὐτὴ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία προσεκάλει καὶ τὴν ἡγεμονικὴν ἐπέμβασιν πρὸς κατίσχυσιν τῶν δικαίων αὐτῆς ὡς παραδείγματα δ' ἔστωσαν: ἡ ἐν Ἀρμίνῳ Σύνοδος, ἥτις παρακαλεῖ τὸν Κωνσταντῖνον «ἵνα αὐτοὺς ἑάσῃ τοῖς παρὰ τῶν προγόνων ὀρισθεῖσι τε καὶ ἐνομοθετημένοις ἐμμένειν» (ἐν *Μαn s i* III. σελ. 305 Α), ἡ ἐπίκλησις κατὰ τοῦ Νεστορίου ἐν Ἐφέσῳ (431) πρὸς Θεοδόσιον Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸν ΙΙΙ (*Μαn s i* IV. 1240D), καὶ ἡ ἐν Καρθαγένῃ Σύνοδος, ἥτις εἰς Καν. 93 συνοδικῶς τὴν ἡγεμονικὴν προστασίαν ἐπικαλεῖται «ταῦτα πάντα, ἐὰν τῇ ἐμετέρᾳ ἀγίωσύνῃ ἀρέσκῃ ἐξείπατε, ἵνα τὴν ἐμὴν ἀναφορὰν βεβαίαν οὖσαν ὑμῖν ἐπιδείξω.» εἰς Σύν. Γ' 470 κ. ἑ. Αἱ Πηγαὶ ἀφθονοῦσιν εἰς παραδείγματα, ὡς εἰδικῶς ἀσχοληθῶμεν ἐν καιρῷ θὰ ἐπιδείξωμεν. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος διδασκαλίαν τῶν Πατέρων πρβλ. Ἀλιβιζάτος ν, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐξ ἀπόψεως ὁρθοδόξου, ἐν Ε. 1937, σελ. 75-76.

6) Ἐν ἔτει 1911 ἔγραψεν ὁ Βαμβέτσος εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 79, «ἡ χάρις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ κλήσεως τοῦ πολιτικοῦ δικαίου οὐ μόνον εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ σημαίνει αὐτόχρονον τὴν χρεωκοπίαν τῆς ἐσωτερικῆς δυνάμεως αὐτοῦ».

ἀντίξοι αἰωνίως αἱ περιστάσεις καὶ ἴσως διὰ τοῦτο ἀνεδείξαντο διὰ τῆς ἱστορίας ἔτι πλέον διὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον οἱ Αὐτοκράτορες τῆς ἐνδοξοτέρας Αὐτοκρατορίας, ἣν εἶδεν ὁ κόσμος.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

1. Ἡ διὰ νόμων ρύθμισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀρχεται ἰδιαίτατα ἀπὸ τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ Νέου Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, πραγματοποιηθείσης διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Φεβρουαρίου 380 ἐδίκτου πρὸς τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1), δι' οὗ ἐκηρύττετο ἡ ἀρχὴ τῆς μισαλλοδοξίας, τοῦ Αὐτοκράτορος Μ. Θεοδοσίου καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ δι' ἑτέρου ἐδίκτου τοῦ ἰδίου Αὐτοκράτορος ἀπαγόρευσις τῆς εἰδωλολατρείας (2). Τὰ διατάγματα ταῦτα ἐπακολουθοῦσι διαδοχικῶς ἕτερα, ἀφορῶντα ἀπ' ἐνὸς τὰ τὴν κατοχύρωσιν ἐν γένει τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (3), ἀπ' ἑτέρου δὲ περὶ ὁργανώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ὁμιλοῦντα (4), μέχρι δὲ τῆς Ἰουστινιανείου ἐποχῆς ἀπαντῶσι διατάξεις τῶν Αὐτοκρατόρων Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Γ', κατοχυροῦσαι τὸ ἐκκλησιαστικὸν προνό-

1) *Codex Theodosianus Liber XVI: «De fide Catholica»*, XVI. 1. 2, «de episcopis et clericis». Cunctos populos quos Clementiae Nostrae regit temperamentum, intali volumus religionē versari, quam Dominum Petrum Apostolum fradidisse Romanis, religio usque nunc ab ipso insinmata declarat: Quamque Pontificem Damasum sequi claret et Petrum Alexandriae Episcopum, virum Apostolicae Sanctitatis. Ut secundum Apostolicam disciplinam, Evangelicamque doctrinam Patris et Filii et Spiritus sancti unam Deitatem sub parili Majestate et sub pia Trinitate credamus. Hanc legen sequentes, Christianorum Catholicorum nomen jubemus amplecti: Reliquos vero dementes vesanosque iudicantes, haeretici dogmatis infamiam sustinere: nec conciliabula eorum Ecclesiarum nomen accipere, divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex celestiarbitrio sumpserimus, ultione plectendos». Ἰδε καὶ σχετικὴν XVI. 1. 3 καὶ Σωζόμενον, Ἑκκλ. Ἰστ. 7.4.

2) *Cod. Theod. XVI. 10. 12*, ἐν ἑταί δὲ 394 εἰσελάσας ἐν Ῥώμῃ νικηφόρος, ἀνηγορεύθη Μονοκράτωρ καὶ δι' ἀγορεύσεως πρὸς τὴν Γερουσίαν ἤβλωσε τὴν ἀπαρνηθῶσιν ἡδὴ τὴν λατρείαν αὐτῶν καὶ χριστιανισθῶσιν, ὁ Βερνίκος, Ῥωμ. Ἰστ. σελ. 520 κ.ε., ὁ Lönig, Geschichte des D. Kirchenrechts, σελ. 52 κ.ε., ὁ Περικακῆς, Κοιν. Ἰστ. Ἑλλ. σελ. 202.

3) *Cod. Theod. XVI. 6. 3*, «de religione», XVI. 10. 6, XVI. 2. 27.

4) Ὁ *Codex Theodosianus* ἐν XVI. 2. 1 de episcopis et clericis, διαδοχικῶς δὲ ἐπὶ τῶν Ἡγεμόνων Θεοδοσίου Α', Οὐαλεντινιανοῦ Β' καὶ Ὀνωρίου ἀπειρα περιουσιακὰ δικαιώματα προστατευτικῶς ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν οὕτω ἐν *Codex Theod. XI. 16. 15. 18. 21, XI. 1. 33, 6, 24, 37, XV. 3. 6, XVI. 2. 45, XVI. 2. 34, 40*.

μιον (1) (2) καὶ χαρακτηρίζουσαι τὴν ἀπειθείαν καὶ μήπω ὑποταγὴν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς κανόσιν, ὡς ἀπειθείαν καὶ ὕβριν κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (3) (4).

2. Ἐνθα ὁμοῦς ἡ Αὐτοκρατορικὴ εὐννοία καὶ ἀμέριστος προστασία, ἐνδεικτικὴ τοῦ μεγάλου πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν σεβασμοῦ, ἐξεδηλώθη, τοῦτο ἀναφαίνεται εἰς τὴν Ἰουστινιανεὶον Νομοθεσίαν (5), ἥτις

1) Ἐν *Cod. Just. I. 1. 4* (μεταφραθεῖσα καὶ εἰς Βασιλικὰ Α. α. δ.), I. 2. 1, I. 2. 12, I. 3. 34, Ἰδε καὶ Ζήνωνος ἐν C. I. 2. 15, καὶ Ἀναστασίου ἐν C. I. 2. 17 (ἐν Βασιλικοῖς Γ. α. β.).

2) Ὁ Περικακῆς, Κοιν. Ἰστορ. Ἑλλ. τ. I. σελ. 203 παρουσιάζει καὶ ἐν φωτοτυπῇ ἀπόφασιν τοῦ πρώτου Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ παύρῳ, εὐρισκομένου ἐν Λεψίᾳ.

3) Ὁ Αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς ἐπικυροῖ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Χαλκιδόνι (451) Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, διατάσσων, ὅτι ὁ ἀπειθῶν ταῖς ἀποφάσεσι ταύταις καὶ τοῖς κανόσιν, ἀσέβειαν πράττει καὶ ὕβριν κατὰ τῶν Οἰκ. Συνόδων ἐν C. I. 1. 4, Ἰδε καὶ Νεαράν LXIX Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν J.G.R. III. 483.

4) Σημειωτέον ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἐκ τοῦ ὅλου Θεοδοσιακοῦ Κώδικος τὸ XVI βιβλίον αὐτοῦ περιέχει ἀποκλειστικῶς νόμους, ἀναγομένους εἰς ρύθμισιν ἐκκλησιαστικῶν κατ' ὅλου πραγμάτων, διαιρούμενον εἰς ἑνδεκα τίτλους: 1. De fide catholica. 2. De episcopis, ecclesiis et clericis. 3. De monachis. 4. De his, qui super religionem contendunt. 5. De haeticis. 6. Ne s. baptisma iteretur. 7. De apostatis. 8. De judaeis, coelicolis et samaritanis. 9. Ne christianum mancipium judaeus habeat. 10. De paganis sacrificiis et templis. 11. De religione. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία τοῦ Κώδικος τοῦτου εὐρηγται διατάξεις ἐκκλ. δικαίου κατεσπαρμέναι.

5) Ἡ Νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527-565), ἐκ τρισάκρων ἀπαρτιζομένη μερῶν, ἀποτελεῖ τὸ *Corpus Juris Civilis*. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ μέρος ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ *Codex Constitutionum*, δημοσιευθέντος τὴν 7-IV-529, ὅστις ὁμοῦς ἀνεθεωρήθη, συμπεριλαβὼν καὶ τὰς μεταγενεστέρους *Quinquaginta decisiones* καὶ ἐδημοσιεύθη τὴν 16-XI-534, ἤρξατο δ' ἰσχύαν ἀπὸ 29-XII-534, ὡς *Codex Repetitiae Praelectionis*. Σύγκειται ἐκ δώδεκα βιβλίων, ὑποδιαφορμένων εἰς τίτλους, ὧν οἱ δέκα τρεῖς τοῦ πρώτου βιβλίου πραγματεύονται περὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων: 1. De una Deitate et Trinitate. 2. De sacrosanctis ecclesiis et de rebus et privilegiis earum. 3. De episcopis et clericis et orphanotrophis, et ascetis, et monachis, et privilegiis eorum et castrensi peculio et de redimendis captivis. 4. De episcopali audientia et diversis capitulis, quae ad jus curamque et reverentiam pertinent pontificalem. 5. De haeticis et manichaeis et samaritanis. 6. Ne s. baptisma iteretur. 7. De apostatis. 8. Nemini licere signum Salvatoris Christi humi vel in silice, vel in marmore aut insculpere aut pingere. 9. De judaeis et coelicolis. 10. Ne christianum mancipium haeticus vel judaeus vel paganus habeat vel possideat, vel circumcitat. 11. De paganis et sacrificiis et templis. 12. De his, qui ad ecclesiam confugiunt, vel ibi exclamant, et ne quis ab ecclesia extrahatur. 13. De his qui in ecclesiis manumittuntur. Ἀρτιωτέρα ἔκδοσις τοῦ Κώδικος εὐρηγται

ἀπέραντα μνημεία ὑπερόχου νομοθετικῆς θυθμίσεως εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δωρησαμένη, ἐμερίμνησε καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλως καὶ διὰ σαφῶν καὶ κατηγορηματικῶν διατάξεων, ἀνυψώσασα τοὺς ἱεροὺς κανόνας τῶν Συνόδων, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, εἰς τὴν πρέπουσαν καὶ ἀρμόζουσαν τάξιν ἔθετο ⁽¹⁾.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 530 διὰ διατάξεως ἐν Κώδικι οἱ κανόνες ἐξισοῦνται τοῖς πολιτικοῖς νόμοις ⁽²⁾, ἐν ἔτεσι δὲ 542 ⁽³⁾ καὶ 545 ⁽⁴⁾ διὰ Νεαρχῶν ἰσχύς νόμου προσδέδοται καὶ εἰς τὰς Συνοδικὰς αποφάσεις ἐνδεικτικῶς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, κατὰ δὲ τὴν τῶν κανονολόγων ἐρμηνείαν καὶ ὁρθὴν κατάληξιν πασῶν τῶν Συνόδων ⁽⁵⁾.

ὑπὸ τοῦ K r ü g e r, ἐκδ. 8η, 1906. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Corpus Juris Civilis ἀποτελεῖται ἐκ τῶν Digesta ἢ Pandectae, ἐκ βιβλίων 50, δημοσιευθέντων τὴν 16-XII-533 καὶ ἰσχυσάντων ἀπὸ 30-XII-533. Πολλὰς περιλήψεις τῶν Πανδέκτων περιέχει ὁ Νομοκάνων τοῦ Φωτίου εἰς 1Α' τίτλους, ὧν πλεῖστα περιήλθον διὰ τῶν Βασιλικῶν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Νομοκάνονος περίφημα σχόλια τοῦ Β α λ σ α μ ῶ ν ο ς. Ἀρτιωτέραν ἔκδοσιν τοῦ Πανδέκτου ἔχομεν τοῦ M o m m s e n τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ K r ü g e r, ἐκδ. 12η, τῷ 1911. Τὸ τρίτον μέρος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν Institutiones ἢ Elementa (Εἰσαγγήσεις), αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν τὴν 21-XI-533 καὶ ἰσχυσαν ἀπὸ 30-XII-533. Ἐκδόσις τελευταία τῶν M o m m s e n - K r ü g e r, ἐκδ. 12η, 1911. Τὸ δὲ τελευταῖον μέρος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων νόμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀποκληθέντων Novellae ἢ Νεαρά, ὧν τελευταίαν ἔκδοσιν ἔχομεν τῷ 1908 ὑπὸ τῶν S c h ö l l - K r o l l.

1) Ἡ Ἰουστινιανέως Νομοθεσία ἐξαγοποίησε καὶ τὴν Δύσιν, ὡς ἐξάγειται ἐκ τοῦ χαιρετισμοῦ τοῦ Πάπα Ἰωάννου II καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀγαπῆτοῦ ἐν M a n s i, τόμ. VIII. σελ. 797, ἴδε καὶ Πάπα Γρηγορίου I τοῦ Μεγάλου εἰς Ἰσπανίαν συστάσεις ἐν M a n s i, τόμ. X. σελ. 346. Πρβλ. καὶ S c o t t, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 226 κ.ε., G a s p a r, Geschichte des Papsttums, τόμ. II. σελ. 257 κ.επ.

2) C. I. 3. 44 «Τοὺς δὲ θεῖους κανόνας οὐκ ἔλαττον τῶν νόμων ἰσχύειν καὶ οἱ ἡμέτεροι βούλονται νόμοι... ὅπερ γὰρ οἱ ἱεροὶ κανόνες καθύπουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς διὰ τῶν ἡμετέρων εἰργόμεν» ἴδε καὶ σχετικῶς C. I. 1. 5, I. 1. 7, I. 1. 7. 4, καὶ Βασ. Α. α. ε. ἴδε καὶ ἐπὶ τούτου M o r t r e u i l, Histoire du droit Byzantin, τόμ. I. σελ. 187, 190, 198 κ.ε. Ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς M a r c δ ἄ κ η ς, λίαν ἐπισταμένως παρατηρῶν, σημειοῖ εἰς «τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων», Ἀθήναι, 1922, σελ. 11 ὅτι οἱ κανόνες ἐξισοῦνται τοῖς νόμοις μόνις ἀπὸ τῆς νομοθεσίας ταύτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Contra Γ σ ρ γ ι ἄ δ η ς, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 124.

3) Νεαρά ρ ι ε. 3.14.

4) Νεαρά ρ λ α., 1 «Θεσπιζόμεν τάξιν νόμων ἐπέχειν τοὺς ἁγίους ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας... τῶν γὰρ προσηρημένων δ' συνόδων καὶ τὰ δόγματα, καθάπερ καὶ τὰς Γραφὰς δεχόμεθα καὶ τοὺς κανόνας, ὡς νόμους φυλάττομεν.» ἴδε καὶ Φωτ. Νομ. Α' Β. Σύν. Α. 36, Βασ. Ε. γ. β.

5) Ὁ Ἰουστινιανὸς προκειμένου περὶ γάμου ἱερῶς μετὰ χει-

τῇ βοηθείᾳ δὲ ἀρίστων συνεργατῶν ἐν τῇ συναρτήσει τῶν τοὺς κανόνας ἀφορῶντων νόμων — τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφανίου καὶ Μηνᾶ — μνημειώδη καταλείπει νομοθεσίαν ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει ζητημάτων, ἀφορῶσαν τὴν τε ἐν αὐτῇ τάξιν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ προνόμια ⁽¹⁾.

3. Ἡ ἀριότης τῆς θυθμίσεως ⁽²⁾ ἐπιδρᾷ καὶ εἰς τοὺς μετὰ ἔτη εἰς τὸν θρόνον διαδόχους καὶ οὕτως ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ τῶν Αὐτοκρατόρων Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου (879—886) ⁽³⁾ χαρακτηρίζεται, ὡς πλήρης ἡ συμφωνία τῶν δύο ἔξουσίων ⁽⁴⁾.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Φιλόσοφος (886—911), ὁ ἐκδούς 118 Νεαράς, ὧν πλέον τοῦ ἡμίσεος ἀφορῶσι περὶ ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας, εὐταξίας καὶ γάμου ⁽⁵⁾, συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς ἐν τῇ repurgatio verterum Novum καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ (892) ἐκδίδει τὰ Β α σ ι λ ι κ ἄ ⁽⁶⁾ ἐκ βιβλίων ἐξήκοντα, ἅτινα περιέλαβον τὰς

ροτονίαν ἐν C. I. 5. 45 ἀναφέρεται εἰς τὸν ΚΣ' ἀποστολικὸν κανόνα, ἴδε καὶ Βασ. Γ. γ. β. Πρβλ. καὶ Z h i s m a n, Τὸ Δίκαιον τοῦ γάμου, τόμ. I. σελ. 21 κ. ε.

1) Ἡ Νεαρά Γ' ἐν προοίμ. «ἄπερ ἡμῖν ἐδόκει καλῶς τε καὶ προσήκοντος ἔχειν καὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἀξίως», ἴδε καὶ τὰ προοίμια τῶν Νεαρῶν, Ζ, ΠΓ, ΠΓ.Ι, ΡΚΓ., ΡΛΓ. Αἱ διατάξεις αὗται κατὰ Β α λ σ α μ ῶ ν α, σχολιάζοντα ἐν Νομοκάνονι, δὲν περιελήφθησαν ἐν τοῖς Βασιλικοῖς, ὡς περιλήψεις τῆς περιφύμου καὶ ὁνομαστῆς Νεαρᾶς ΡΛΑ, πλέον περιεκτικῆς πασῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

2) Ἰ ω ἄ ν η ς ὁ Σ χ ο λ α σ τ ι κ ὸ ς εἰς τὴν ἐκ 50 τίτλων Συναγωγὴν ἀποκαλεῖ τὰς Νεαράς, ὡς Ἰουστινιανέους νόμους, τελείως συμφωνοῦντας εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας.

3) Ἡ Ἐ π α ν α γ ω γ ῇ ἀποτελοῦσα νέαν ἔκδοσιν τοῦ Προχείρου τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου ἐκδοθέντος μεταξύ 870-879, περιέλαβε καὶ τοὺς ἐπὶ Βασιλείῳ νόμους. Ἀρτιωτέραν ἔκδοσιν ἐποίησατο ὁ Z a c h a r i a e a L i n g e n t h a l ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Jus Graeco-Romanum, Lipsiae, 1856-1870, περὶ ἧς ὁ τόμ. IV, 1865.

4) Ἐ π α ν α γ ω γ ῆ ς τίτ. Γ κεφ. 8. «Διὸ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα τῶν ὑπάρχοντων εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσιν ὁμοφροσύνῃ καὶ συμφωνίᾳ» ἐν J.G.R. τόμ. IV. σελ. 183.

5) Ἰδε ἐν Z a c h a r i a e a L i n g e n t h a l «Novellae Constitutiones imperatorum post Iustinianum quae supersunt collatae et ordine chronologica digestae», Lipsiae, 1857, ἐν τόμῳ III, τῆς Συλλογῆς Jus Graeco-Romanum.

6) Ἀρτιωτέρα ἔκδοσις ὑπὸ H e i m b a c h, Basilicorum Libri LX, Lipsiae 1833-1870, μετὰ supplementum ὑπὸ Zachariä (1846) καὶ Ferrini-Mercari (1897).

κυριωτέρας περί Ἐκκλησίας καὶ Κανόνων διατάξεις τῆς Ἰουστινιανείου Νομοθεσίας⁽¹⁾.

Εἰς τὸ μεταγενέστερον ἐκ Νεαρῶν τῶν Αὐτοκρατόρων συγκείμενον δίκαιον, συγκεκριμένως δὲ ἐπὶ Νικηφόρου Βοτανειάτου (1080)⁽²⁾ καὶ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, θεμελιωτοῦ τῆς Magna Charta τῆς Ἐκκλησίας⁽³⁾, ἐπαναλαμβάνεται ἡ πλήρης συμφωνία τῆς κοσμικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, τοῦ σημείου τούτου χαρακτηριζομένου εἰδικῶς, πλὴν καὶ τελευταῖον, ἐπὶ Μανουὴλ Η΄ τοῦ Κομνηνοῦ⁽⁴⁾.

Ὁ ἐν ἔτει 883 ἐκδοθεὶς Ν ο μ ο κ ά ν ω ν τοῦ Φωτίου, ἐκηρύχθη συνοδικῶς, ὡς ἐπίσημος Συλλογὴ τῶν Κανόνων, ἔχων ἰσχὺν καὶ κύρος ἐπὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας⁽⁵⁾. Χάρις δὲ εἰς τὰ ἐπ' αὐτοῦ σημειωθέντα περίφημα σχόλια τοῦ Βαλαμῶνος ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς δυνάμεως τῶν κανόνων⁽⁶⁾, ἦν ἐν πολλοῖς ἐξαίρουσιν, ὡς μεγίστην καὶ ἐπικρατεστέραν τῶν νόμων⁽⁷⁾, ἀπετέλεσε μετὰ τῶν Βασιλικῶν τὴν πηγὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς δυναμικῆς συσχέτισεως τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων, καίτοι οἱ ἐρμηνευταὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἤλθον διδάσασιν, κοινῶς παραδεκτὸν ἐγένετο, ὅτι οἱ κανόνες τῶν νόμων κατισχύσαντο⁽⁸⁾. Ἐνθα μὲν διεφώνουν, οἱ κανόνες ἐπεκρά-

1) Βασ. Ε. γ. β. «τοὺς τῶν ἑπτὰ Συνόδων κανόνας καὶ τὰ δόγματα, καθάπερ τὰς θείας Γραφὰς δεχόμεθα καὶ τοὺς κανόνας, ὡς νόμους φυλάττομεν». Ἰδὲ καὶ Α. α. γ., Α. α. δ., Α. α. ε., Β. στ. α., Β. στ. ιθ., Γ. α. β.

2) Νεαρά XIII ἐν J.G.R. III. σελ. 390.

3) Ἰδὲ ἐπιγραφὴν Νεαρᾶς XLI ἐν J.G.R. III. σελ. 418-424.

4) «Ὡς ἂν οὖν καὶ ἀμφοτέρω καλῶς προφυλαχθῶσι καὶ σεβασθῶσιν, ἥ τε μεγαλειότης τῶν βασιλικῶν τε καὶ ἀρχιερατικῶν διδασμάτων καὶ ἡ τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων ἀκρίβεια», Νεαρά LXXVI, ἔτος 1180, ἐν J.R.G. III. σελ. 501 καὶ ὁ Β α λ σ α μ ῶ ν εἰς Νομ. ΙΓ'. Β. «μηδένα τοῖς νόμοις ἀπεξιδόν καὶ τοῖς κανόσι προτρέψασθαι», Σύν. Α' 283 κ.ε.

5) Ο Milasch, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 108, 109 κ.ε., ὁ Χ ρ ι σ τ ο δ ο ὕ λ ο υ, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 83-85.

6) Σύν. Α. 68 κ.ε. σχόλια τοῦ Β α λ σ α μ ῶ ν ο ς ἐπὶ τοῦ Νομοκάνονος ὡς Α.Β.Ζ.Κ.Γ.Κ.Η. κ.ε.

7) Φ ω τ. Ν ο μ. Α. Β. κείμ. «τοὺς τῶν ἑπτὰ Συνόδων κανόνας θέλει κρατεῖν καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν εἰς τὰς θείας Γραφὰς... πῇ μὲν οἱ κανόνες, ὡς νόμοι κρατοῦσι, πῇ δὲ, ὅτι οἱ κανόνες τοῖς νόμοις ἀκολουθοῦσι», Σύν. Α. 36.

8) Φ ω τ. Ν ο μ. Α. Β. κείμ. «οἱ τοῖς κανόσιν ἐναντιούμενοι πραγματικοὶ τύποι ἄκυροι εἰσιν» Σύν. Α. 36 καὶ ὁ Εὐστάθιος Πατριῆς εἰς θέμα περὶ γάμου δισεξάδελφων «οὗ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἦν τὸν αὐτὸν κανόνα κατὰ νόμους κανονίζειν καὶ νόμους καταπατεῖν» εἰς Σύν. Ε. 349.

τούν⁽¹⁾, ἔνθα δὲ οἱ κανόνες ἐσιώπων, οἱ νόμοι εἶχον ἰσχύν, ἐφ' ὅσον ἐν πνεύματι συμφώνῳ τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ ἐξεδόθησαν⁽²⁾. Καὶ ὁ Βλάσταρης, εἰς τὸ Σύνταγμα αὐτοῦ, τὰ αὐτὰ ἀναγράφει ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου⁽³⁾.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

III

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς μορφῆς τῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, συνισταμένης εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν συμπεριφορὰν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν διὰ τῶν πολιτικῶν νόμων κατίσχυσιν τῶν κανόνων, ὥστε καὶ τούτων «ἰσχύειν ἀνάγκη», δίδει δικαίωμα, ἄνευ δυσκολίας μεγάλης, χαρακτηρισμοῦ τῆς διαμορφωθείσης, ὡς ἔξετέθη, συνεργασίας.

Ἐκ πρώτης ὄψεως συνεργασία μετὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ Ἐκκλησίας παρίσταται, συναλληλία, ὡς ὁ Ἀνδρούτσος περιφρήμως ἔγραψε⁽⁴⁾. καὶ

1) Φ ω τ. Ν ο μ. εἰς Σύν. Α. 60 «προτιμᾶσθαι τῶν νόμων τοὺς κανόνας».

2) Σχόλιον Β α λ σ α μ ῶ ν ο ς εἰς Καν. ΚΗ Νομοκάνονος «ἐνθα μὲν γὰρ οὐδὲν τι οἱ κανόνες διορίζονται, ὀφείλομεν τοῖς νόμοις ἀκολουθεῖν». Σύν. Α. 68, πρβλ. Χ ρ υ σ. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ, τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθήναι, 1936, σελ. 13, καὶ Γ σ ω ρ γ ι ά δ η ν, Εἰσ. Ἐκκλ. Δίκ., σελ. 137, σημ. 2 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

3) Β λ ά σ τ α ρ ι ς εἰς στοιχ. Κ. τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ «πλέον τῶν νόμων τοὺς κανόνας ἰσχύειν ἀνάγκη» Σ. ΣΤ. 137, ὁ δὲ Μ α ρ ι δ ά κ η ς, Τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεαφαῖς, σελ. 11-12, ὀρθῶς τὴν ἐπιρροὴν τῶν κανόνων ὀράται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν σχέσεων τοῦ οἴκου δικαίου τῶν Νεαρῶν, ἀποκλείει δὲ οἰανδήποτε τοιαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ περιουσιακοῦ ἐν γένει δικαίου.

4) Ο Ἀ ν δ ρ ο ὕ τ σ ο ς «Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου» Ἀθήναι, 1920 σελ. 9, 10 «τὸ Κράτος ἠνώθη μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὁμολογοῦν τὴν πίστιν αὐτῆς, συντρέχον διὰ τῶν ἰδίων μέσων εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδιωκομένους σκοποὺς καὶ τὴν ἰδίαν νομοθεσίαν ἐνθymiζον συμφώνως τοῖς κανόσιν» καὶ σελ. 15 «ἐν Βυζαντίῳ... πλήρη τὴν συνεργασίαν ἰσοτίμως συναλληλῶν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἐν ταύτῃ δὲ ἔνωσις καὶ συμμαχία». Τὴν γνώμην ταύτην συμπεριφέρει καὶ ὁ Γ σ ω ρ γ ι ά δ η ς, ὅστις εἰς Εἰσαγ. Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 97-99 καὶ 103 διακηρύττει, ὅτι ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία ἐδίδασκεν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ κελεύσματα τῆς Πολιτείας, ἀπακρούων δὲ (ἐνθ' ἄνωγ. σελ. 105, κεφ. Ε΄), ὅτι συστηματικῶς ἐν τῇ Βυζαντίῳ ἡ Ἐκκλησία ὑπετάσσεται εἰς τὴν Πολιτείαν, κηρύσσεται καὶ αὐτὸς (ἐνθ' ἄνωγ. κεφ. Δ' σελ. 100) ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς συναλληλίας, σημειῶν «τόσον ἡ Ἐκκλησία, ὅσον καὶ ἡ Πολιτεία γνωρίζουσιν, ὅτι εἰσὶν ἀπαραιτήτος ἡ μία διὰ τὴν ἄλλην».

οὔτε βεβαίως δύναται ἐπὶ τῆς κρίσεως ταύτης νὰ ἐπιδράσῃ ἡ δοριμεῖα συμπεριφορὰ πολλῶν Αὐτοκρατόρων πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν (1), ἐνέχουσα ἀσυνχώρητον ἐν πολλοῖς ἐπέμβασιν, οὔτε πάλιν ἐξ ἀντιθέτου ἢ ἐκ πολλῶν Πατριαρχῶν ἐπιδειχθεῖσα ἐπανελημμένη αὐστηρότης καὶ ἐκδήλωσις δυνάμεως κατ' ἐναντίον πολλῶν Ἡγεμόνων (2). Ὡς ἄνθρωποι οἱ πρῶτοι ἡμάρτησαν, ὡς ὑπεράγαν ὑπέρομαχοι τῆς πίστεως οἱ δεῦτεροι ἐδείχθησαν (3). Πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Οἱ Ἡγεμόνες ὑπῆρξαν πάντοτε, ἀνέκαθεν, Ἡγεμόνες (4). Διέκρινεν αὐτοὺς πίστις ἀκλόνητος, ἀγάπη καὶ

1) Ὡς τὸ Ἐνωτικὸν Ζήνωνος, ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ ἔριδι τῶν Τριῶν Κεφαλαίων, ἡ ἀπομακρυνσις ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου, τοῦ Εὐτυχίου, τοῦ Φωτίου, ἡ Ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ Τύπος τοῦ Κωνσταντίνου, τῆς Τετραγαμίας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τὸ ζήτημα, κ. ἄ.

2) Ὁ Ἀμβρόσιος ἡμῶς Θεοδοσίῳ Μ. τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. ὡς καὶ οἱ Νικόλαος καὶ Πολύευκτος τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν τοῦ Λέοντος τοῦ ΣΤ', ὁ Πολύευκτος τοῦ ἐνδόξου Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τὴν ἀπειλὴν ἀφορισμοῦ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, ὁ Κοσμάς ἠρνήθη τὴν μετάνοιαν εἰς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνόν, ὁ Θεόφιλος ἐτέθη ὑπὸ ἐπιτίμιον καὶ ὁ Μανουὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος, ὡς αἱρετικός, δὲν ἤξιώθη τῆς βασιλικῆς ταφῆς. Δὲν τυγχάνουσιν ἄγνωστοι ὡσαύτως καὶ οἱ πόλεμοι τοῦ Ἀθανασίου κατὰ Κωνσταντίνου καὶ τῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ κατὰ τῶν Εἰκονομάχων.

3) Ὁ καθηγητὴς Σ τ ε φ α ν ἰ δ η ς. Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ, σελ. 69-71, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ δόγματος σχέσιν τοῦ Βυζ. Αὐτοκράτορος καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰδικώτερον ἐκ τῶν πλείστων ἐπαίδων τοποθετεῖ τὴν ῥύθμισιν τῆς σχέσεως αὐτῆς, παραδεχόμενος, ὅτι ἡ Αὐτοκρατορικὴ μέριμνα διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς Θρησκείας ἀπέκλεισε πᾶσαν κοσμικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὰ «εἶσω» τῆς Ἐκκλησίας, ἔτι δέ, ὅτι καὶ ἡ ἐκδοσις δογματικοῦ περιεχομένου αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων ἐχρησιμοποιήθη εἴτε πρὸς ἀποκατάστασιν παλαιότερας δογματικῆς διδασκαλίας, καταπιεσθείσης ἡ τεθείσης ἐκποδῶν, [Μ. Θεοδοσίος-Βασιλίσκος (Εὐάγγελος, Ἐκκλ. Ἰστ. Γ' 4, ἐν Μ.Ρ.Γ. τ. 86, col. 2597C, col. 2600 B), Ἰουστίνος Α' (Ζαχαρίου, Ἐκκλ. Ἰστ. Ε' 8), Ἰουστίνος Β'] εἴτε πρὸς συμβιβασμὸν δύο ἀντιθέτων ὁμολογιῶν [Ζήνων, Ἰουστινιανός], εἴτε πρὸς εἰσαγωγὴν νέας δογματικῆς διδασκαλίας (Ἡράκλειος, Λέων Γ'). Βεβαίωτατον δ' ἱστορικῶς, ὅτι πάντες οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι ὑπὸ ἱεραρχῶν ἐπὶ τοῦτο καθωδηγήθησαν. Δικαίως ἴσως καὶ ὁ Π ε τ ρ α ν ἰ δ η ς, Ἐκκλησία, ἐν Ἐγκ. Λεξ. τόμ. 5, σελ. 182 ἀποφάνεται, ὅτι «τὰ ὅρια Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ὑπῆρξαν ἀσταθῆ», γεγονός, ὅπερ ἀδιστάτως ἔχει ἤδη ἐπιβεβαιώσει καὶ ὁ Κ α λ λ ι γ ἄ ς, Σύστημα Ῥωμ. Δικαίου, Βιβλ. Δ' Μέρ. Α' Κεφ. α', § 10 (τόμ. 4, σελ. 12), Ἀθήναι, 1930, «Τὸ μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἡ μεταξὺ πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας ὅριον οὐδέποτε ἐν τούτοις ἐχαράχθη ἀκριβῶς, ἢ δὲ ἱστορία μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν παύει ἀφηγουμένη τὰς διαφόρους φάσεις τῶν υπερβασίων».

4) Ἡ ἐν τοῖς δογματικοῖς σύμπτωσις δὲν ἐκώλυεν ἐν τούτοις τὴν ἐπέμ-

ἀφοσίωσις ἀληθῆς καὶ παραδειγματικὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἥτις — εἰς τὸ πνεῦμα βλων τῶν Αὐτοκρατόρων κεχαραγμένη — ὑπῆρξεν ἡ γεννεσιουργὸς αἰτία δλοκλήρου τοῦ μεγαλείου τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, κρατήσασα τὴν πίστιν πολὺ ὑψηλὰ (1), δι' ἐξόχων ἐκπροσωπευθεῖσα ἀνδρῶν. Καὶ ἡ πίστις αὕτη καὶ τοὺς Ἡγεμόνας ὠδήγησεν εἰς τὴν ἔμπρακτον ἀναγνώρισιν τῆς μεγίστης δυνάμεως τῆς ἐκπροσωπούσης εἰς τὴν Γῆν τὴν Ἀγίαν Διδασκαλίαν Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, πλὴν καὶ εἰς Αὐτοὺς ἐνέπνευσε τὸ μεγαλεῖον τῆς Κυριαρχίας. ἐπὶ πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦς (2). Οἱ ἀνδράποτε προᾶξιν, ἦν ἐνεφάνισαν

βασιν τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας. τὴν καθάρεσιν πατριαρχῶν, τὴν ὑποτύπωσιν ἐπισκοπικῶν ἢ μητροπολιτικῶν θρόνων καὶ παντοῦ ἄλλα», ὁ Κ α λ λ ι γ ἄ ς, Σύστημα Ῥωμ. Δικαίου, Βιβλ. Δ' Μέρ. Α' κεφ. α', § 10 (τόμ. 4, σελ. 18), Ἀθήναι, 1930.

1) Ἐν J. P. P i t r a «Juris Graecorum Historia et Monumenta», Roma, 1868, τόμ. II, σελ. 390, ἐνθα ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Συλλογῆς τῶν 50 Κεφαλαίων Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ (ἐνθ' αὐτ. σελ. 360), ἐξηγουμένη τὴν Ἰουστινιανέιον νομοθεσίαν, ὡς πηγὴν ἐκδόσεως αὐτῆς «Εἰς δόξαν τοῦ Μεγάλου Θεοῦ... μετεγρᾶφη ἐκ τῶν ἀποράδην κειμένων καὶ ἐκφανηθεισῶν ὑπὸ τοῦ τῆς θείας λήξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετὰ τὸν Κώδικα θεῖων Νεαρῶν Διατάξεων, αἱτινες οὐ μόνον ταῖς τῶν ὁρθοδόξων ἡμῶν πατέρων ἀκολουθοῦσι κανόσιν, ἀλλὰ γὰρ τὴν ἐκ βασιλικῆς ἐσχόρας ἀνθενείαν χαρίζονται, μετὰ προσθήκης τε ἐννόμου καὶ θεαρέστου, τὸ συμφέρον πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ κτίσει θεομιμῆτι περιεχομένης», καὶ M i l a s c h, Ἐκκλ. Δίκ. § 15, σελ. 68, ὁ δὲ Ἀ ν δ ρ ο ὕ τ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 10, κηρύττει τὴν συναλληλίαν. δὲν ἀρνεῖται νὰ ὁμολογήσῃ (loc. cit. σελ. 116) «ὅτι ἐν τῷ πάλαι δὲν διετηρήθησαν αἱ αἱρέσεις καὶ τὰ σχίσματα, τοῦτο ὀφείλεται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν παρέμβασιν τῆς Πολιτείας» καὶ ὁ Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐν Ε. 1937, σελ. 68 ἀδιστάτως ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Καισαροπαπισμὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἄριστον σύστημα σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

2) Ὁ σοφὸς Μ π α λ ἄ ν ο ς, ὁ τῶν Ἑλλήνων Θεολόγων ὁ κράτιστος, ἐν Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία, Ἀθήναι, 1920, σελ. 6, λίαν ὁρθῶς ἀποφαίνεται «ἡ αὐτοκρατορικὴ θέλησις ἦτο ὁ ἀνώτατος ῥυθμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων», ὁ διαπρεπὴς Μ α ρ ι δ ἄ κ η ς, εἰς «τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς», σελ. 11 παραδέχεται, ὅτι ἐν τῇ περιοριστικῇ τοῦλάχιστον δικαίῳ οἱ Αὐτοκράτορες δὲν σπεύδουσιν εἰς τὴν κύρωσιν τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας θεσπισθέντων. ἔτι δέ, ὅτι ἡ κοσμικὴ ἐξουσία κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἠθέλησε πάντοτε νὰ ἔχῃ τὴν ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς, καὶ ὁ διακεκριμένος Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο ς, ἐν Législation Ecclésiastique de Justinien avec les canons de l'Église, Pavia, 1935, σελ. 8, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως ὁρθοδόξου, ἐν Ε. 1937, σελ. 60, καὶ Kirche, Staat und Volk, ἐν P.V., σελ. 381 κ.ε., ὁράται εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσίων, ἐν Βυζαντίῳ, Καισαροπαπισμὸν ἐπ' ὀφελείᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας» ἔτι δέ καὶ ὁ S c o t t, The Eastern Church

ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὅντως ἐνεφάνισαν πάντοτε ὑπὲρ Αὐτῆς, ὅμως ἐξ Αὐτῶν ἐκπορευομένην. Οὕτως ἐν δυοὶ λέξεσι προσήνεγκαν πᾶν ἀγαθὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλὴν ἀντήλλαξαν πᾶσαν προστασίαν διὰ τῆς ἐπὶ πάντων κυριαρχίας ⁽¹⁾, ἐκδηλωθείσης διὰ τῆς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀναλήψεως τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ⁽²⁾.

Εἰς τὸ Κράτος τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας ἡ μορφή σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀνῆκει εἰς σύστημα ἀκριβῶς πολιτικόν ⁽³⁾.

ches and the Papacy, σελ. 93 ἐπὶ τῶν Πηγῶν ἐργαζόμενος, ἀναλύει τὸν Καισαροπαπισμὸν ἐν Βυζαντίῳ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου αἰωνίως κρατήσαντα, χαρακτηριστικῶς δὲ θεωρεῖ αὐτόν, ὡς μίαν τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος μετὰ τῆς Αυτ. Ἐκκλησίας· οὕτω ἐν σελ. 317 «two principal factors in the separation of East and West were the Caesaro-Papism of the Byzantine Emperors and the ambition of the see of Constantinople, now become the Capital of the Empire, New Rome».

1) S o h m, Kirchengeschichte, σελ. 38, ὁ δὲ L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 103, «les Empereurs... portaient les lois sur l'Église, sa constitution et sa discipline», ὁ M o e h l e r, Histoire de l'Église, τόμ. I. σελ. 548, καὶ ὁ D i e h l, Byzance, σελ. 26, «l'Empereur est l'élu de Dieu, l'oint du Seigneur, le vicaire de Dieu» καὶ σελ. 31 «il est défenseur de l'Église, propageant l'orthodoxie à travers le monde». Περὶ καὶ G a s q u e t, De l'autorité imperiale en matière religieuse à Byzance, 1879, σελ. 35 κ. ἐ., G e l z e r, Byzantinische Kulturgeschichte, 1909, σελ. 88, A l i v i z a t o s, Die Kirchliche Gesetzgebung des Kaiser Justinian, 1913, σελ. 113 κ. ἐ., R u n c i m a n, La civilisation Byzantine, Paris, 1934, σελ. 121, 128 κ. ἐ., Z y z y k i n e, L'Église Orthodoxe et le droit International, ἐν P.V. σελ. 411 «L'Empereur est protecteur et défenseur de l'Église en même temps que son épistemonarque. Il convoque les conciles oecuméniques, signe leur décisions et garde la vraie foi».

2) Κατὰ τὸν καθολικὸν C a p e f i g u e, L'Église au Moyen Age, τόμ. I. σελ. 226, Paris, 1852 «l'Empire d'Orient n'a plus une Église, je le répète, et le patriarche n'est qu'un officier de l'Empire;... l'Église d'Orient avait perdu sa force d'unité, et en vain cherchait-elle à la retrouver; désormais elle est réduite à un pouvoir subordonné et obéissant aux empereurs», κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον M i l a s c h, op. cit. σελ. 989 «ἡ Ἐκκλησία, ἀναγνωρίζουσα τὴν ἐξουσίαν τῆς Πολιτείας, ὡς θεῖον ἴδρυμα ἀναφέρει τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος τῆς χώρας ἐν ταῖς καθ' ἡμέραν προσευχαῖς, ἐν ἐκάστῃ δὲ λειτουργίᾳ εὐχεται ἰδίᾳ ὑπὲρ υἱίας καὶ σωτηρίας αὐτοῦ» πρὸς καὶ Γ ε ω ρ γ ι ᾱ δ η ν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 69, Ἀμάντον, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. I. σελ. 25, Ἀθήναι, 1939.

3) L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 103 «les empereurs... se considéraient aussi comme grandes pontifes de la Religion Chrétienne» καὶ τόμ. III. σελ. 299, F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, τόμ. I. σελ. 17-19, L ö n i n g, G. des D. Kirchenrechts,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

I

«Tu es Petrus et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam»..

MATH. XVI. 18.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΡΟΟΙΜΙΑΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

1. Δύσις ! Λέξις ἀπλή, πλὴν ἐν αὐτῇ περικλείουσα Ἱστορίαν αἰώνων, ἀρχομένην ἀπὸ σκότους ἀμαθείας καὶ μετ' ἀφαντάσιον κοσμοῦ ἱστορικῆς περιπετείας ἐξέλιξιν, καταλήγουσαν εἰς ἐποχὴν ἀπεράντου πνευματικοῦ μεγαλείου ! Ἱστορία ἐθνῶν. ἔνδοξοι ἀγῶνες ἡρωϊκῶν βασιλέων, κλασσικὴ τοῦ λαοῦ ἀμάθεια, παροιμιώδης τοῦ κλήρου ἐπιβολὴ καὶ κυριαρχία τῆς Παπῶσύνης, πόλεμοι ἐμφύλιοι, θρίαμβοι καὶ πτώσεις ὁμοῦ συμβαδίζουσι καὶ ἀποτελοῦσι τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου τῆς Δύσεως.

Συντρέχουσα ἐν τούτοις μελέτη καὶ παρατήρησις ἀγεί εἰς τὴν σύγχρονον παρακολούθησιν τῆς ἀπὸ τοῦ XII αἰῶνος ἀρξαμένης ὑπερόχου-

τόμ. I. σελ. 77-79, S o h m, Kirchengeschichte im Grundriss, σελ. 38-39, H i n s c h i u s, Staat und Kirche, Freiburg, 1887, σελ. 193-4, S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 52, D i e h l, Byzance, σελ. 26, 31 κ. ἐ., Σ τ ε φ α ν ῖ δ η ς, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 6-7 «ἀπροκαλύπτως ἔχομεν καισαροπαπισμὸν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῶν πρώτων ἑξ. Οἰκουμ. Συνόδων», Π ᾱ λ λ η ς, Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 2 «ἐπὶ Βυζαντίου τελεία ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας τῇ Πολιτείᾳ», S c o t t, the Eastern Churches and the Papacy, σελ. 370 κ. ἐ., Ἀ λ ι β ι ζ ᾱ τ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐν Ε. 1937, σελ. 68 «ὁ Καισαροπαπισμὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἀριστον σύστημα σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας», ὁ δὲ S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 48, 54 παραδέχεται τὸν Καισαροπαπισμὸν, καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς Βυζ. Αυτοκρατορίας, ἀποτελοῦντα τὸ σύστημα σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἰδεοδῶς καὶ ἄνευ ἐν τῇ κοσμοθεωρίᾳ προηγουμένου, περικλείει τὰ μαρτύρια τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἰδέας, τὴν Ἀναγέννησιν τοῦ Φωτός καὶ τοῦ πνεύματος, τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὕψος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ὁ δεινότερος κάλαμος, καλούμενος εἰς περιγραφὴν καὶ συγκέντρωσιν, πρὸ τοῦ ὄγκου σύννους κάμπτεται· δηλοῖ ἀδυναμίαν, ἀπέρχεται.

Ὑποστάσα ἡ ἰδέα ἐξέλιξιν μεγαλειώδη ἀπὸ τῆς τέφρας, ἣν εἰς τὴν Δύσιν ἀφῆκε, μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ταφέν, τὸ μήπω μεταφερθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀναγεννᾶται, καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὀριστικῶς ἐπικρατήσασα, διαλάμπει. Μὲ τὴν πτώσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, πρὸ τῆς εἰσελάσεως τῆς βαρβαρικῆς ἀγριότητος φεύγουσα ἔντρομος, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ ἀνευρεθεῖσα ὑπὸ τῶν δλίγων ἀπομεινάντων εἰς τὴν Δύσιν θεραπεύοντων αὐτῆς, οὔτινες ἐκλήθησαν, ἵνα ὁμοῦ μετ' ἐκείνων τὴν Διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος διαλαλήσωσιν, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ προστάτου ἀνεῦρε τὸν δεσμώτην. Ἀσύμφορος οὖσα εἰς τὸ τῆς διοικήσεως καὶ ἐργασίας πνεῦμα αὐτοῦ ἐφυλακίσθη ἐπὶ αἰῶνας, ἵνα ἡμέραν τινά, ἀκολουθοῦσα τοὺς ἀναλλοιώτους Νόμους τῆς Μοίρας ἐκ τῆς φυλακῆς δραπέτεύσῃ καὶ οὕτως ἐκυριάρχησῃ καὶ βασιλεύῃ καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ ἐφώτισε καὶ θά φωτίξῃ τὴν Οἰκουμένην, διδάξασα τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἄνευ αὐτῆς δὲν ὑπάρχει ζωὴ.

Τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐκάμφθη πρὸ τοῦ κράτους τοῦ νόμου καὶ ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης ἐνεσαρκώθη εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Γῆς.

2. Καταλυθέντος τοῦ Ἀυτοκράτορος Ῥωμαϊκοῦ Κράτους ἐπὶ Ῥουγίου Ὀδοάχρου (456), τὰ στίφη τῶν βαρβάρων κατακλύζουσι πλέον τὴν Δύσιν (1). Οἱ τοῦ Νέου Ῥωμαϊκοῦ Κράτους Ἡγεμόνες ἔχουσι πρὸ πολλοῦ στρέψει τὰ βλέμματα καὶ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐνῷ ταῦτοχρόνως ἐγκαταλείπουσι τὴν Δύσιν εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐπικρατοῦντος βαρβαρισμοῦ, τοῦ σκότους τῆς στοιχειώδους ἀμαθείας, τῆς πρωτογόνου καταστάσεως τῶν νέων τῆς πάλαι ποτὲ κοσμοκράτορος κυρίων, εἰς μόνον ἀστὴρ διαλάμπει· αἱ ἐξ ἐκείνου δ' ἐκτοξεύονται ἀκτῖνες πέφρωται οὐ μόνον νὰ φωτίσωσιν, ἀλλὰ νὰ μορ-

1) M o e h l e r, Histoire de l'Eglise. τόμ. II. σελ. 30, 108 κ.ε., B e r t o l l i n g e s, Ῥωμ. Ἰστ. τόμ. II. σελ. 456, Π a p a p o y ὁ π ο υ λ ο s, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθν. τόμ. III. α. 29, L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 205-222 κ.ε., H a n o t a u x, Histoire de la Nation Française, τόμ. III. σελ. 144 κ.ε., B u r y, The incasion of Europe by the Barbarism, London, 1928, σελ. 55 κ.ε.

φώσωσι καὶ νὰ διαπαιδαγωγήσωσι τὴν Δύσιν δλόκληρον (1). Ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀντελήφθη λίαν ἐγκαίρως τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς προορισμόν (2). Καὶ κατ' ἀρχὴν διορθῶσα τὰς περὶ ἐγκαταλείψεως ὀριστικῆς τῆς Δύσεως ἐκ μέρους τῶν Βυζαντινῶν ἀποφάσεις (3), εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἰδίου πολιτεύματος τὴν ἀρχὴν ποιεῖται. Ἰδίῳ πνεύματι τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένην ἀλήθειαν ἐξ ἀρχῆς ἐρμηνεύουσα διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς Ἀποστολικῶν Πατέρων (4), ἐν πολλοῖς διαφόροις πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀποκαλυφθεῖσαν καὶ δογματισθεῖσαν, ἐπιβάλλει εἰς τὸ Κράτος Αὐτῆς (5). Οὕτω διδάσκουσα ἀπὸ τῆς συστάσεως, ὅτι αὕτη μόνη τυγχάνει U n a, S a n c t a καὶ C a t h o l i c a, ἔλκει τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ Θεοῦ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς

1) H o r o y, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 9: «Le premier état, dit Guizot (civilisation en Europe, 6ème leçon) dans lequel l'Eglise se montre au Vème siècle, c'est l'État d'Eglise imperiale, d'Eglise de l'Empire Romain. Quand l'Empire Romain est tombé, l'Eglise se croyait au terme de sa carrière, à son triomphe définitif», ἴδε καὶ L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 204 κ.ε.

2) H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 12: «Quand les barbares se furent établis, les évêques étaient les chefs naturels des villes; ils administraient le peuple dans l'interieur de chaque cité», πρβλ. καὶ G a s q u e t (B o u t u r a), Ἡ Βυζ. Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Φραγκικὴ Μοναρχία, Ἀθήναι, 1908, σελ. 101 κ.ε.

3) Ἐρμηνεύων ὁ L a u r e n t, L'Eglise et l'État, τόμ. I. σελ. 166, τὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀξίωσιν τῆς Αὐτ. Ἐκκλησίας, μεταδίδει ἡμῖν, ὅτι κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Ψευδοσιδωρείων Διατάξεων παρητήθη ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Δύσεως ὑπὲρ τοῦ Πάπα «car il n'est pas juste qu'un empereur terrestre ait un pouvoir quelconque là où l'empereur céleste a établi le chef de la Religion chrétienne», ἴδε καὶ G i e s e l e r, Kirchengeschichte, τόμ. II. 1. § 20, σελ. 21 κ.ε.

4) Αὐγουστίνος, Κυπριανός, Βερνάρδος, Ἰερώνυμος, Ἀμβρόσιος κ.α. περὶ ὧν ἴδε ἄρθρα τῶν διαπρεπῶν θεολόγων E. V a c a n c a r d, G. P o r t a l i e r, L. G o d e f r o y ἐν Dictionnaire de Théologie Catholique (τόμ. I. σελ. 2431, τόμ. IX. σελ. 2067, τόμ. II. σελ. 755 κ.ε.)· ἴδε καὶ T i x e r o n t, Histoire des Dogmes dans l'Antiquité Chrétienne, τόμ. II. σελ. 329, 452 κ.ε., B a r d e n h e w e r, Les pères de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 325, 363, 499 κ.ε.

5) Ἡ οὐσιώδης δογματικὴ διαφορὰ μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδασθεῖσα κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ Α ὕ ο υ σ τ ῖ ν ο υ (De Trinit. V. 6, 16, 17, VII. 24 «procedit ex patre filioque» καὶ De Civit. Dei XI. 10.1, XI. 24) ἐνθέρμως ὑποστηρηχθεῖσα ἐν Ἰσπανίᾳ, συνοδικῶς γίνεται ἀποδεκτὴ κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τῆς Γ' ἐν Τολέδῳ Συνόδου τῷ 589 (M a n s i, τόμ. IX. σελ. 977-981), μετὰ περίοδον δὲ ἀντιφατικῶν συζητήσεων ἐν τῷ Κράτει αὐτῆς, ὑπὲρ τὸ δέον ὑπο-

Γῆς (¹), Θεία δυνάμει αὐτῇ δοθεῖσαν παρὰ τοῦ Κυρίου (²), δρίσαντος τὸν πρῶτον ἐκ τῶν Ἀποστόλων Αὐτοῦ—τὸν κορυφαῖον—πρῶτον Ἐπίσκοπον Ῥώμης, εἰς ἐκτέλεσιν ὑποσχέσεως, ἣν, ἐπὶ Γῆς ἔτι ὢν, αὐτῷ ἔδωκεν (³). Οὕτως ὑπὲρ αὐτῆς καὶ μόνον διατηρεῖ τὸ *p r i n c i p a t u m h o n o r i s*, ὅπερ νόμῳ (⁴) (⁵) καὶ συνοδικῶς ἀναγνωρισθὲν

στηρικθεῖσα ὑπὸ τοῦ Charlemagne διὰ τῆς Συνόδου τῆς Aix la Chapelle (809) (M a n s i, τόμ. XIV. 17 κ. ἑ., Migne, P. L. τόμ. XCVIII. 1429 κ. ἑ.) εἰσῆχθη ἐν Ῥώμῃ, ἐγκολπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πάπα Βενεδίκτου VIII τῷ 1014.—Πλεῖον ἴδε ἐν T i x e r o n t, Histoire des Dogmes, τόμ. II. 364-366, τόμ. III. σελ. 519, 524, 526 κ. ἑ., πρβλ. καὶ Β η σ σ α ρ ί ω ν ο ς, Περί ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐν Migne, P.G. τόμ. 161. col. 321 κ. ἑ., ἔκτενως δὲ παρὰ S c h w a n e, Histoire des dogmes, τόμ. VI. σελ. 230, 237, 251, 254, 267 κ. ἑ.

1) Ὁ Αὐτοῦ οὐρανός. De Civitate Dei, XIX. c. 17 «Haec ergo caelestis civitas, dum peregrinatur interra, ex omnibus gentibus cives evocat atque in omnibus linguis peregrinam colligit societatem, nos curans quidquid, in moribus, legibus institutisque diversum est, quibus, pax terrena vel conquiritur vel tenetur, nihil eorum rescidens nec destruens, immo etiam servans ac sequens, quod licet diversum in diversis nationibus, ad unum tamen eundemque finem terrenae pacis intenditur». Πρβλ. καὶ L ö n i n g, G. des D. Kirchenrechts, τόμ. I. σελ. 79 κ. ἑ., Ῥάλλη ν, Ἑκκλ. Δίκαιον, σελ. 2-3, S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 49 κ. ἑ. καὶ K r a e n z l i n, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, σελ. 102, 587 κ. ἑ.

2) P h i l i p p s, Droit Eccl. τόμ. I. σελ. 11, V e r i n g, Kirchenrecht, σελ. 398, 399, σημ. 6, T i x e r o n t, Histoire des Dogmes, τόμ. II. σελ. 329 κ. ἑ., B a r d e n h e w e r, Les Pères de l'Église, τόμ. II. σελ. 365, P h. H e r g e n r ö t h e r, Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts, Freiburg, 1888, σελ. 1, S o h n, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 22, 440, T h i r i e t, L'Évangile, Paris, 1905, τόμ. III. σελ. 23-24, 328, τόμ. IV. σελ. 546-548, τόμ. V. σελ. 390, 438 κ. ἑ., S ä g m ü l l e r, Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts, 3η ἔκδ., Freiburg, 1914, σελ. 5 κ. ἑ., 82, Γ ε ω ρ γιάδης ν, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἑκκλ. Δίκαιον, σελ. 27-29.

3) Μ α τ θ. ΙΣΤ'. 18 «Σὺ εἰ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῃ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἑκκλησίαν».

4) Constitutio Magni Constantini de Papa Romae: «Constituimus eum omnibus satrapis et universo senatu imperii nostri episcopum Romae, qui et successor principis apostolorum nostrique domini Petri est, maiorem potestatem habere, quam ipsum imperium per omnem terrarum orbem et ab omnibus multo magis in honore haberi, quam ipsum imperatorem et adorari et caput esse quattuor patriarchalium thronorum indicarique ab eo et sententia definiri, quae fidei orthodoxi accidunt. Donamus enim patri nostro beatissimo Silvestro eiusque successoribus palatium nostrum, diadema velut coronam capitis ex pretiosis lapidibus

confectum et sanctorum martyrum reliquiis, superhumerali, quo collum circumdatur, chlamydem purpuream, tunicam coccineam et omnia imperatoris indumenta et imperialium equorum ornamenta, sceptrum et caetera imperialia ornamenta et honorem universae nostrae dignitatis. Viros autem, qui inter clerum sanctissimae urbis Romae relati sunt, spectari volumus simili modo atque senatum nostrum indumentis ornatos et equis insidentes, quibus candida linteamina imposita sunt ut et calcei horum ex candidis linteaminibus facti sint, et quicumque ex nostro senatu clericus fieri eligat, eum a nemine prohiberi, quoniam fiat. Quia autem certe coronam auream propter animi sui modestiam pater noster sanctissimus Silvester recusat, nos candidum lorum, quod sanctam resurrectionem significat, eius sacratissimo capiti propriis manibus imposuimus stratorisque officium subeuntes frenumque equi eius tenentes ex aula sacri eius palatii eximus. Verum quia dominum nostrum sanctum Petrum veneramur ac timemus, utilia autem et quae deo amabilia sunt curamus, apud animum nostrum constituimus urbe Roma et Occidentibus omnibus oppidis et civitatibus sanctissimo papae cedere, regium autem Imperium ad Orientis partes transferre et civitatem Byzantii in pulcherrimo loco, qui sub sole est, sitam occupare in eaque nostrum imperium constituere, cum iniustum esse existimemus eum, qui in terra imperator est, ibi potestatem habere, unde initium Christianorum cultus et religionis coelestis nobis factum est. Haec manibus propriis scripsimus et super corpus sancti Petri imposuimus, sed et ab illis, qui in nostrum imperium successuri sunt, servari inconcussa spondeo patri nostro papae eiusque successoribus, ἐν Ἐπιμετρα Hexabibli Ἀ ρ μ ε ν ο π ο ὕ λ ο υ, σελ. 820-823. Ὁ ὀνομαστὸς Πάπας Ἰ ν ν ο κ έ ν τ ι ο ς III εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Φρειδερίκον II τὸν Μέγαν, ἀμφισβητήσαντα τὴν ἐπίγειον ἐξουσίαν τοῦ Ποντίφηκος, ἀπήγγειλεν, ὅτι τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Πέτρου ἐδόθη ἡ ἐξουσία ἐπὶ πάσης τῆς Γῆς καὶ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου «Non solum pontificalem sed regalem constituit principatum; beato Petro ejusque successoribus terreni simul ac coelestis imperii commissis habentis, quod in pluritate clavium competenter innuitur», ἴδε κείμενον ἐν R a u m e r, Geschichte der Hohenstaufen, τόμ. IV. (Codex Epistolaris Vaticanum) σελ. 120, πρβλ. καὶ H e r g e n r ö t h e r, Handbuch der Allgemeinen Kirchengeschichte, τόμ. I. σελ. 307-318, B o n j e a n, Du Pouvoir Temporel de la Papauté, Paris, 1862, σελ. 100, L. V a l l a (μετάφρ. Bonneau), La Donation Constantin, Paris, 1879, σελ. 2 κ. ἑ., D u m o n t, La Papauté, Paris, 1876, σελ. 4, 9, 15 κ. ἑ., G a s p a r, Geschichte des Papsttums, τόμ. I. σελ. 115 κ. ἑ.

5) Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀδικηθεὶς καὶ καθαιρεθεὶς παρὰ τῶν ἐν Τύρῳ (335) καὶ Ἀντιοχείᾳ (340), προσέφυγεν εἰς τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Ἰούλιον, ὅστις δι' ἰδίαν ἐν Ῥώμῃ Συνόδον (341) ἀπεκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἐπισκοπικὸν Θρόνον, ὁ H i n s c h i u s, Kirchenrecht, τόμ. III. σελ. 527, ὁ S c o t t, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 994 κ. ἑ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διάφορον ἔχει ἀντίληψιν ὁ X ρ υ σ. Παπαδόπουλος, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, Ἀθήναι, 1930, σελ. 18.

αὐτῇ⁽¹⁾, ἀσκέι διὰ τοῦ Pontifex Maximus, ἐξουσιάζουσα ἀπάσης τῆς Χριστιανωσύνης καὶ ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων δημιουργοῦσα τὸ ἀξίωμα τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῆς ὑπ' αὐτὴν⁽²⁾ κοσμικῆς ἐξουσίας (souveraineté temporelle), οὐδεμιᾷ ἑτέρᾳ ὑποκειμένη ἡγεμονία ἀνθρωπίνῃ, οὐδ' ἄλλην ἰσοτίμον ἀναγνωρίζουσα, πέραν εἰσέτι ἀγεί καὶ ὑποτάσσει ἐπὶ αἰῶνας ὑπ' αὐτὴν πάντα τὰ χριστιανικά "Εθνη⁽³⁾. Ἐποφελουμένη ἐκ τῆς στοιχειώδους ἀμαθείας τῶν νέων κυρίων τῆς Δύσεως, ἀρχεται τοῦ ἱεροῦ ἔργου τῆς ἐκχριστιανίσεως καὶ διδάσκει αὐτοῖς τὴν Διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ κατὰ τρόπον ἴδιον⁽⁴⁾, καταδικάζουσα πᾶσαν αἵρεσιν

1) Καν. Γ τῆς Β'. ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμ. Συνόδου (Σ. Β. 178), καν. ΚΗ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμ. Συνόδου (Σ. Β' 280), καν. ΙΣ' τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου (Σ. Β' 387). "Ὅτε ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Νηστευτὴς τὸν τίτλον «Οἰκουμενικός» ἐκτήσατο, ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ Μέγας (590-604) τὸν τίτλον, ὡς ἀνείχριστον ἀπέρριψε καὶ ἐαυτῷ προσδίδωκεν ἐπωνυμίαν τοῦ Servus Servorum Dei (Ep. V. 18.20, 43 ἐν Migne P. L. τόμ. CXLXIII) ἴδε πλὴν ἐν Thomasius, Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina, Magontiaci, 1787, τόμ. I. σελ. 58, 73, 75. Par. I. Lib. I. cap. VII, VIII, IX, XI, Scott, op. cit. σελ. 249-250, Gaspar, op. cit. τόμ. II. σελ. 367. Καὶ ὁ Βονιφάτιος VIII ταῦτα ἐπανάλαβεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Φωκάδ, ἐν Thomasius, τόμ. I. σελ. 95, Par. I. Lib. I. cap. XI, ἴδε καὶ ἐν Lavissere-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 206-207, καὶ 213 κ. ἐ. τοὺς περὶ τοῦτου ἀγῶνας Λέοντος τοῦ Μεγάλου πρὸς τὴν Βυζ. Αὐτοκρατορίαν. Ἡ πλέον ἀρίστη διατύπωσις τοῦ primatum honoris ἱστορικῶς καὶ θεολογικῶς παρὰ Schwaner, Histoire des dogmes, τόμ. V. σελ. 293, 314, κ. ἐ., τόμ. VI. σελ. 430 κ. ἐ., Scott, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 5, 10, 17, κ. ἐ. ἴδε καὶ Dumont, La Papauté, σελ. 296, Sāgmüller, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 394 κ. ἐ., Xρυσ. Παπαδόπουλον, Τὸ πρῶτον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, σελ. 40 κ. ἐ., Burton, The Council of Nicaea, σελ. 48 κ. ἐ., Constantinides, The Orthodox Church, 1931, σελ. 22-50.

2) Ἡ δεινὴ θεωρία περὶ δυνάμεως τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδηλουμένη ὡς potestas ordinis καὶ potestas jurisdictionis, ὧν τὴν ἀνάληψιν πρὸς παρὰ Schwaner, Histoire des Dogmes, τόμ. V. σελ. 259 κ. ἐ. Laurent, Études sur l'Histoire de l'Humanité, τόμ. VI. σελ. 38, 52, 58, 106 κ. ἐ., εἰδικῶς δὲ παρὰ Hinschius, Kirchenrecht, τόμ. IV. σελ. 1 κ. ἐ., Sāgmüller, Kirchenrecht, τόμ. II. σελ. 20 κ. ἐ.

3) Bellarmini, De Romani Pontificis, V. I. σελ. 3, V. 6 σελ. 8-10 κ. ἐ., Laurent, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 1-3, Moehler, Histoire de l'Église, τόμ. I. σελ. 362, 364, 548, Horoy, Rapports du Sacerdote, τόμ. II. σελ. 154 κ. ἐ., Sohm, Kirchengeschichte, § 14, Lavissere-Rambaud, Histoire Gén. τόμ. I. σελ. 247 κ. ἐ., Ἀνδρόυτσου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 29, ἴδε καὶ Crivelluci, Storia delle relazioni fra lo Stato e la Chiesa, Bologna, 1896,ournier, La papauté devant l'Histoire, Paris, 1901.

4) Ὑπάρχει μεγαλύτερα παρανόησις ἀπὸ τὴν ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Ἐξε-

καὶ πλάνην⁽¹⁾· ἔχουσα δὲ καὶ τὸ προνόμιον μόνῃ αὐτῇ νὰ τύχη ἐξ ἀρχῆς ὁ πρῶτος Διδάσκαλος ἐπιβάλλεται ἐν παντὶ τοῖς λαοῖς κατ' ἀρχὴν καὶ τοῖς ἡγεμόσιν ἐν τέλει⁽²⁾. Ἐπιζητήσασα δὲ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς δογματικὰς αὐτῆς διδασκαλίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν περὶ τὸν IX αἰῶνα ἐπὶ Πάπα Νικολάου Α'.⁽³⁾, οὐ μόνον ἀποτυγχάνει⁽⁴⁾, ἀλλὰ διότι καθημερινῶς δρᾶται καὶ τὴν τοῦ principatum honoris ὁριστικὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμφισβήτησιν ἐκ μέρους τῆς Βασιλευούσης, ἐν ἔτει 1054, ἐπὶ Πάπα Λέοντος Θ'.⁽⁵⁾, τελείως ἀπὸ τῆς Μεγάλῃς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἀποσχίζεται καὶ περιορίζεται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν διακυβέρνησιν τῆς Δύσεως⁽⁶⁾. Μεσοφρανούντος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἡ Δυ-

τάσεως κατὰ τὸ δοκοῦν χρῆσιν τοῦ περιφήμου Cogita eos intrare τοῦ Ἀβγουστίνου (Epist. 185.6), ὅπερ προέρχεται ἐξ ἐσφαλμένης προδήλως ἐρμηνείας ἐκ τοῦ κατὰ Μάρκον Θ'. 43-48 Θείου Λόγου; κατὰ δὲ τὸν Horoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 14 «Jamais société n'a fait, pour agir autour d'elle et s'assimiler le monde entier, de tels efforts que l'Église chrétienne du cinquième au dixième siècle».

1) Ὡς πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ αἰρετικούς ὁμοίως ὡς καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δι' ἀπειρῶν Συνοδικῶν ἀποφάσεων δομῶς ἐνήργησεν. Αἱ πλεῖσται τῶν Συνόδων αὐτοὺς καταδίκασαν, ἀπαγορεύσασαι μάλιστα τὰς μετ' αὐτῶν ἐμπειρίας τῶν καθολικῶν, ὡς αἱ ἐν Ἀγάθῃ (506), ἐν Ὁρλεάνῃ (588, 541), ἐν Τολέδῳ (688), ἐν Τούρ (1163), ἐν Λατερανῷ (1179, 1215) παρὼν ἐν Mansi, τόμ. VIII-XXII. Lavissere-Rambaud, Histoire Gén. τόμ. I. σελ. 267 κ. ἐ., Παναγιωτάκου, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, σελ. 65-69.

2) Horoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 12 κ. ἐ., «les évêques devenaient les conseillers des barbares», κατὰ δὲ τὸν Sturz, L'Église et l'État, σελ. 60-61, «Des évêques gouvernaient, des évêques étaient appelés aux charges du palais, étaient conseillers des rois, avaient le contrôle des comtés, étaient mis à la tête des provinces. Les conciles locaux décidaient de l'organisation ecclésiastique et des mœurs et les rois donnaient à leurs décisions force légale». Τὴν ἐξέλιξιν τῆς Παπῶσύνης τοὺς πρώτους ἐξ αἰώνων πρὸς ἐιδικώτερον παντὸς ἄλλου παρὰ Gaspar, Geschichte des Papsttums, τόμ. I. σελ. 181 κ. ἐ.

3) Περὶ τοῦ Πάπα Νικολάου Ι πρὸς ἐν Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, 2a ἐκδ. τόμ. II. σελ. 705 κ. ἐ., Milano, 1864-1877.

4) Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Église Catholique, τόμ. XII. σελ. 438 κ. ἐ., Capelfiguer, L'Église au Moyen Age, τόμ. I. σελ. 215, Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 225, Herhenröther, Photius, τόμ. II. σελ. 385 κ. ἐ., Pichler, Geschichte der Kirchlichen Trennung τόμ. I. σελ. 187 κ. ἐ., Murret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. III. σελ. 403 κ. ἐ., Παπαρρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλήν. Ἐθνους, τόμ. III. α. σελ. 147, Scott, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 315 κ. ἐ.

5) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. III. σελ. 293 κ. ἐ.

6) Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Église Catholique, τόμ. XIV.

τική Ἐκκλησία, ὥς ἐκεῖνη βουλευθεῖσα ἔχει διαπαιδαγωγήσει τὴν Δύσιν· ἔχει ἐπ' αὐτῆς ἐπιβληθῇ, οὕτως ὥστε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον κυβερνᾷ τῶν πάντων κατὰ τὸ δοκοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐτῇ.

II

Η ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ 18^{ου} ΑΙΩΝΟΣ

1. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος τὰ σχετικῶς διαμορφωθέντα Κράτη τῆς Δύσεως, ὧν ὑπερτεροῦσιν ἰδίᾳ τὰ Βασίλεια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, εἰς σπαργανώδη πολιτισμοῦ εὐρίσκονται ἀρχήν, γνωστοῦ ἐκ τῆς Ἱστορίας ὄντος τοῦ κυριαρχοῦντος πνεύματος ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαθείας, ἣτις δικαίως ἐκλήθη ἐποχὴ βαρβαρισμοῦ ⁽¹⁾.

Λίαν ἐνωρὶς διατυποῦται εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς διοικήσεως τὸ μέγα ἀξίωμα, ὅτι ὁ Βασιλεὺς «ἐξ ἐφ. Θεοῦ» κυβερνᾷ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν ὑποκόων αὐτοῦ, ὥς *dominus in nutu coronatus* ⁽²⁾, ἀνώτατος ὧν ἀρχῶν καὶ θυθμιστὴς πάσης τῆς

σελ. 10-14, Pichler, Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, τόμ. I. σελ. 177, Tosti, Storia dell'origine dello schisma Graeco, Roma, 1888. Moeher, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 264, Laurent, Etudes, τόμ. VI. σελ. 344, 359 κ.έ., Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. III. σελ. 321 κ.έ., Βαφείδης, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. Β'. σελ. 67 κ.έ., Murret, Hist. Gén. de l'Eglise, τόμ. IV. σελ. 139 - 141, Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλην. Ἐθνους, τόμ. IVα, σελ. 285 κ.έ., Scott, The Eastern Churches and the Papacy, σελ. 315 κ.έ.

1) Burdoui, Science des religions, ἐν Revue de deux Mondes, 15-VIII-1868, Gasquet (Βουτυρά), Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Φραγκικὴ Μοναρχία, σελ. 65, 90 κ.έ., Hanotaux, Histoire de France, τόμ. III. σελ. 144 κ.έ., Bury, The incursion of Europe by Barbarism, σελ. 55, 231 κ.έ.

2) Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 5, Moeher, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 27 «Le roi règne par la grâce de Dieu et non par la grâce du peuple. Comme il porte le glaive par ordre du Seigneur, il doit naturellement se changer de la défense de l'Eglise», Hory, Rapports, τόμ. II. σελ. 38 κ.έ., Laurent, Etudes, τόμ. VI. σελ. 165 κ.έ., Hergenhöter, Kirchengeschichte, τόμ. I. σελ. 733, ἴδ. καὶ ἐν Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 567-569, τὴν πλήρη ἀπολυταρχίαν συμπεριφορὰν πρὸς τὴν Ἁγίαν Ἐδραν τῶν Γερμανῶν Αὐτοκρατόρων Ἐρρίκου II καὶ Ἐρρίκου III, Hanotaux, Hist. de France, τόμ. III. σελ. 215 «Un symbole: celui de l'investiture divine qui fait du prince un personnage sacré, comme le mandataire, le ministre, le li-

κοσμικῆς ἐξουσίας (souveraineté temporelle), οὐδεμιᾶς δυνάμεως ἀνθρώπινης ὑπαρχούσης ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ θελήσεως ⁽¹⁾. Ἐν τῷ δικαιώματι τούτῳ ὁ Ἡγεμὼν κατὰ καθιερωθὲν διοικήσεως σύστημα, ἰδιαιτέρως ἀναπτυχθὲν ἀπὸ τῶν Καρολιδῶν (Ἡ' αἰῶν) εἰς διακεκριμένους ὑποτελεῖς (vassaux) ⁽²⁾ ἀπένειμε τιμάρια ἀντὶ ὀρισμένου φόρου, ὃν ἐκεῖνοι κατέβαλον ⁽³⁾. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐξεῖλιχθη μεγάλως, ὥστε τὸν ΙΑ' πλεον αἰῶνα τὰ ἐν λόγῳ τιμάρια εἰς φέουδα μετονομασθέντα (fiefs), τοὺς κυρίους αὐτῶν ⁽⁴⁾ μεγιστάνας ἀληθεῖς κατέστησαν, παρὰ τὴν συνέχισιν τῆς δι' ὀρισμένης τελετῆς ἀναλήψεως αὐτῶν, ἐν ᾗ ἀνεφαίνετο ἡ εἰς τὸν Βασιλέα ὑποτελεία. Οἱ φεουδάρχαι ἀπέβησαν δεινοὶ καὶ ἰσχυροὶ αὐθένται ἐν τῷ τιμαρίῳ αὐτῶν, ἀσκοῦντες πᾶσαν διοίκησιν καὶ δικαιοδοσίαν ⁽⁵⁾.

Διότι δὲ οἱ ἐπίσκοποι ἀπὸ τοῦ Ε' ἤδη αἰῶνος εἶχον ἀποβῆ κυρίαρχοι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῶν ⁽⁶⁾, μηδαμῶς διακρινόμενοι τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων ⁽⁷⁾, καὶ ἀφ' ὅτου ὁ κληρὸς εἰσῆλθεν ἐν τῇ κρατικῇ ἱεραρ-

eutenant du ciel. Il règne par sa grâce et gouverne en son nom; «Toute puissance vient de Dieu».

1) Vous êtes une race Sainte» ἔγραφεν εἰς τὸν Pépin ὁ Πάπας Etienne II, ἐν Hanotaux, op. cit. τόμ. III. σελ. 215.

2) «La hiérarchie féodale repose sur l'idée d'un contrat: le seigneur est tenu à son homme, comme l'homme à son seigneur, lorsque seulement en révérence», ὁ Laurent, Etudes, τόμ. VII. σελ. 60.

3) Laurent, Etudes. τόμ. VII. σελ. 38, 60 κ.έ., καὶ Hanotaux, op. cit. τόμ. III. σελ. 213-215, «de l'époque de Charlemagne la plupart des vassaux reçoivent des bénéfices» κ.έ.

4) Sturzo, L'Eglise et l'Etat, σελ. 73 κ.έ.

5) Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 337, 339-341 Hanotaux: Hist. Franç., τόμ. III. σελ. 303 «la vieille institution vassallique s'efface devant l'institution féodale».

6) Ἐξαρρήθη, ὅτι θεσθὲν αὐτοῖς ἐδόθη πᾶσα ἐξουσία, ἐξαγομένου τούτου ἐκ τῶν κεμένων τῶν Ἀποστ. Κανόνων «Sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres prima haberetur sententia», ὁ Thomassinus ἐν Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina, Par. I. lib. I. cap. I (τόμ. I. σελ. 382), Par. I. lib. I. cap. II (τόμ. I. σελ. 6), cap. XI, καὶ XII (τόμ. I. σελ. 289, 298) ἴδ. καὶ Par. I. lib. II. cap. 38 (τόμ. III. σελ. 190), καὶ Capellue, L'Eglise au Moyen-Age, τόμ. I. σελ. 12, 35 κ.έ., Paris, 1852.

7) Ὁ ὀνομαστικὸς Thomassinus, ἡ πηγὴ τῶν μελετητῶν τοῦ Κανονικοῦ δικαίου ἐν τόμ. 5^ῳ τοῦ μνημονευθέντος ἔργου αὐτοῦ Ecclesiae Disciplina μεγάλως καὶ λεπτομερῶς διεξέρχεται τὰ τῆς ἐν γένει ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων. Οὕτως ἐν Par. II. lib. II. cap. VII. § 7 διαλαμβάνει περὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς πρώτους 8' αἰῶνας ἐκ μέρους τοῦ Πάπα ἢ τῶν Πατριαρχῶν, ἐν δὲ cap. X § 5-8 (τόμ. 5. σελ. 53) ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἀπὸ τοῦ 400

χία (¹), τῆς υπάρξεως αὐτοῦ θεωρηθείσης λίαν ἀπαραιτήτου, ἐθεσπίσθη παρὰ τοῦ Ἡγεμόνος ἡ δι' ὠρισμένης τελετῆς περιβολὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος τῶν διακεκριμένων πρὸς τοῦτο κληρικῶν (²), παρεσχέθησαν δ' εἰς αὐτοὺς τὰ ἴδια τῶν φεουδαρχῶν ἀξιώματα καὶ δικαιώματα ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος (i n v e s t i t u r a e) (³).

μ.Χ. ἐλάμβανε χώραν ἐκ μέρους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. «In ordinandis metropolitans episcopis antiquam institutionis formulas repovamus quamper incuriam omnimodis videmus omissam. Itaque metropolitanus episcopus a comprovincialibus episcopis, clericis v. populis electus; congregatis in unum omnibus comprovincialibus episcopis ordinetur» καὶ § 9 «Metropolitanus a comprovincialibus episcopis, clericis v. populis electus». Οἱ βάρβαροι ὁμῶς ἡγεμόνες συνήθως ἐπεζήτουν τὴν ἐπικύρωσιν ἐκ μέρους αὐτῶν τῆς ἐκλογῆς εἰς § 13 «Integra enim servabatur principi Clotarii II potestas confirmandi ejus, quem episcopi clerus et populus elegerant». Ἴδε καὶ § 17, ἐνθ' αὐτ. σελ. 56.

1) T h o m a s s i m u s, op. cit. Par. I. lib. II. cap. 29 (τόμ. III. σελ. 225) διὰ τὴν ἐπὶ βαρβάρων ἐποχὴν.

2) Ὁ Charlemagne ἐπὶ τούτου διετήρησε τὸ κρατοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δίκαιον, οὕτως ἐν T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. lib. II. c. XX § 4 «Proficetur ipse Carlo Magno in capitularibus L. I. c. 84 concessam a se esse clero gallicano electionum episcopaliū libertatem, non tanquam novae aliquid gratiae et largitatis suae sed tanquam jus antiquum, quod sanxissent Canones, tanquam libertatem, quae ecclesiae agnata, unaque adulta esset, cuius custodi sunt reges et defensores», Ἴδε καὶ §§ 6, 9, κατὰ δὲ τοὺς L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 325 «Sous Charlemagne le roi nomme les évêques, après Dieu il se considère comme leur supérieur».

3) Οἱ Διάδοχοι τοῦ Charlemagne πάντοτε ἀξιοῦσι τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων· περὶ τοῦ Charle le Chauve κλ.τ. ὁ T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. lib. II. c. XXII. §§ 3, 4 καὶ εἰς cap. XXIII § 7 «Culpa autem vertitur quod renuerint Richerius ordinare, quem clerus, populusque elegerat, quod ipsius etiam Caroli regis et Berengarii imp. testimonio confirmabatur». Οὕτως εἰς τοὺς δι' ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος τιμωμένους κληρικούς καθιερώθη, ὅπως ἡ δι' investitura ἐγκανάστασις αὐτῶν λαμβάνη χώραν διὰ τελετῆς, ὡς τῆς τῶν τιμαριούχων. Λόγῳ ὁμῶς τῆς εὐδικῆς φύσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἐπισκόπου, ἡ τελετὴ ἄλλως, διαφόρως, ἐν τῇ πράξει ἐλάμβανε χώραν, καθ' ἣν ἐπεδίδετο τῷ χριζομένῳ Ἐπισκόπῳ ὁ δακτύλιος καὶ ἡ ποιμαντορικὴ ράβδος (investiture par la crosse et l'anneau). Μεταγενεστέρως, ἀπὸ τοῦ I' ἰδίου αἰῶνος ἐθεωρήθη, ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα τῆς Ἐπισκοπικῆς δυνάμεως ὑπενδούν τὸν πνευματικὸν γάμον τοῦ Ἐπισκόπου μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐμφαινόμενον διὰ τοῦ δακτυλίου, καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπισκοπικῆς δυνάμεως καὶ ἀσκήσιν τοῦ δικαίου αὐτῆς ἐπὶ τῶν πιστῶν διὰ τῆς ποιμαντορικῆς ράβδου. Ἡ σημασία τῶν συμβόλων τούτων

Ἡ πρώτη δηλονότι ἐκδήλωσις τῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας τῶν Βαρβάρων πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἤρξατο καὶ ἐσυνεχίσθη μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, διὰ τῆς παροχῆς τοῦτέστιν τῷ ἐπισκόπῳ ἀπάσης τῆς βασιλικῆς προστασίας, ἐπιτυγχανομένης δι' αὐτῆς μιᾶς μεγαλυτέρας κατοχυρώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ δικαιοδοσίας (¹). Σχέσις ἐν ἐνὶ λόγῳ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐν ἐφαρμογῇ, κατὰ σύστημα π ο λ ι τ ε ι ο κ ρ α τ ι κ ὄ ν.

Ἡ Λυτικὴ Ἐκκλησία, διορῶσα τὴν περὶ ἐξουσίας ἀντίληψιν τῶν Ἡγεμόνων εἰς τὸ πνευματικὸν ἔργον αὐτῆς, ἐπιδίδεται ἐξ ἀρχῆς, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Ὁρηγορίου τοῦ Μεγάλου (²)—ΣΤ' αἰῶν—μεριμνῶσα διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν μόρφωσιν τῶν πιστῶν, ἣν ἰδίῳ πνεύματι καὶ συστήματι μεταδίδει, σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτύσσουσα τὴν θεωρίαν τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ κυρίως ἀναφαίνεται ἡ δοξασία τῆς θεοθεν δοθείσης Αὐτῇ βασιλείας ἐπὶ τῆς Γῆς (³).

ἔσχεον ἀπέραντον ἔντασιν ἐν τῇ ὁυθμίσει τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Κράτους. Ἴδε καὶ P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 51 κ.έ., M o e h l e r, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 136 κ.έ., H e f e l e, Conciliengeschichte, τόμ. III. σελ. 64 κ.έ., B o n j e a n, Du Pouvoir temporel de la Papauté, Paris, 1862, σελ. 166 κ.έ., H o r o y, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 15 κ.έ., 452 κ.έ., L u c h a i r e, Histoire des institutions Monarchiques de France, Paris, 1891, P. I m b a r t de la T o u r, Des élections episcopales dans l'Eglise de France du IX au XII siècle, Paris, 1891, κατὰ δὲ τοὺς L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 146 «Sous barbarisme le roi nomme les évêques; il y avait aussi, sans parler du consentement du métropolitain, la confirmation du roi» καὶ σελ. 147. Πρβλ. εἰδικῶς H i n s c h i u s, Kirchenrecht, τόμ. II. σελ. 541 κ.έ., S e h l i n g, Kirchenrecht, 2a ἐκδ. Berlin-Leipzig, 1927, σελ. 67 κ.έ.

1) L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 33 «Abbés, évêques sont vassaux, ces derniers malgré qu'ils en aient. Ils jurent d' être fidèles au roi comme un vassal à son seigneur».

2) M o e h l e r, Hist. de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 45 κ.έ., L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 235, 238, 241 «Oui, la vieille Rome, la dominatrice du monde, périt. Mais dans ses ruines croissait lentement la Rome pontificale... Le tombeau de St. Pierre sera plus vénéré que le fut le Capitale», πρβλ. καὶ B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. II. σελ. 7 κ.έ., P i n g a u d, La politique de St. Grégoire le Grand, 1877, M u r r e t, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. III. σελ. 69, S t u r z o, l'Eglise et l'Etat, σελ. 62 κ.έ., G a s p a r, Geschichte des Papsttums, τόμ. II. σελ. 306 κ.έ.

3) P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. II. σελ. 110 κ.έ., τόμ. III. σελ. 74, C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I. σελ. 85 κ.έ., M o e h l e r, op. cit., τόμ. II. σελ. 50 κ.έ., H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 9 «Elle s'adresse aux rois barbares, les conjure de se faire empereurs Romains, d'entrer avec l'em-

Διὰ χαρακτηριστικῆς πειθοῦς καὶ ὑπομονῆς μεταλαμπαδεύει συντόμως εἰς τὸ πνεῦμα τῶν βαρβάρων τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα, περισσότερον τὴν προσπάθειαν αὐτῆς καὶ προσοχὴν ἐφιστάσσει ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων⁽¹⁾, ἐπιτυχάνουσα, ὥστε μέχρι τοῦ VII αἰῶνος νὰ διατηρῇ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ καὶ τοὺς ἐν τῇ κοινονίᾳ αὐτῆς ὄντας τὴν ἰσχὺν τῶν Ῥωμαϊκῶν Νόμων⁽²⁾, συγχρόνως δὲ νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοσοῦτον πνευματικῶς ἐπὶ τῶν βαρβάρων Βασιλέων, ὥστε ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ Νομοθεσίαι αὐτῶν οὐ μόνον νὰ ἀναφέρωσιν⁽³⁾, ἀλλὰ συνάμα παντοίας φύσεως προστασίας μέτρα νὰ λαμβάνωσι περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ πραγμάτων⁽⁴⁾, ἐνδεικτικὰ κυβερνήσεως τῶν ἐπισκόπων, εὐεργετημάτων τοῦ κλήρου καὶ εἰδικῆς προστασίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς οὐσίας⁽⁵⁾ Αἱ σχέ-

pire romain», ἴδε καὶ Serigny, Droit Public Admin. Romaine, τόμ. I. σελ. 413 κ.ε., Gaspar, op. cit., τόμ. II. σελ. 515 κ.ε.

1) Μέχρι τοῦ 476 κυριαρχοῦσα ἐν τῇ Δύσει Νομοθεσία ἦσαν οἱ Νόμοι τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ III, πρβλ. Savigny, Histoire du Droit Romain au moyen âge, τόμ. I. σελ. 29, Laurent, Etudes, τόμ. VI. σελ. 46, τόμ. VII. σελ. 143, Horgoy, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 12 «les évêques devenaient les conseillers des barbares», Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 112 κ.ε.

2) Fleury, Hist. Eccl., βιβλ. XXIV. κεφ. LXI. Horgoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 10 κ.ε. Ἐν ἔτει 560 ὁ Clotaire διέταξε τὴν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐφαρμογὴν τῶν βαρβαρικῶν νόμων πρβλ. de Champeaux, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 2, Horgoy, op. cit. τόμ. II. σελ. 40.

3) Ἀπασα ἡ Βαρβαρική Νομοθεσία εἰς τὰς περὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου διατάξεις, χάρις μεγίστῃ ἐπηρεασμῷ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας περιέλαβεν ἀπειρους διατάξεις, εἰλημμένους ἐκ τοῦ Ῥωμ. Δικαίου τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Οὕτως ὁ Loi Salique (τρεῖς ἐκδ. α) Heroldl, β) Lindebrogii, γ) Schilterii) εἰς τίτλ. 71 τιμωρεῖ τοὺς λυμαιομένους τὴν Ἐκκλησιαστικὴν οὐσίαν, ὁ Loi Ripuaire, εἰς τίτλ. 10 καὶ 14, ὡσαύτως, εἰδικώτερον δὲ ὁ Loi Alamannique, ἐπὶ βασιλείᾳ Clotaire (VI αἰών) εἰς τίτλους 1, 2, 20, 21, 23 προστατεύει τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, περὶ πάντων ἴδε ἐν Walter, Corpus Juris Germanici Antiqui, τόμ. I. σελ. 87, 137, 168, 198, 237 κ.ε., Horgoy, Rapports du Sacerdoce τόμ. II. σελ. 38-44, Hanotaux, Hist. Franç. τόμ. III. σελ. 144, 153, 172, Bury, The incursion of Europe by the Barbarism, σελ. 231, 244.

4) Τὸ άρθρ. 1 τοῦ Pacte de Bavarois, περιέχει 14 κεφάλαια κανόνων ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐπὶ ζητημάτων προστασίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν, τὰ Decreta Tassilonis περὶ ἐπισκόπων μοναχῶν καὶ κληρικῶν (part. 2. caus. 16, quest. 1. cap. 36) ὡς καὶ οἱ lois des Burgondes, εἰς τίτλ. 14, loi de Frisons καὶ loi des Saxons, ἐν Walter, Corpus Juris Germanici Antiqui, τόμ. I. σελ. 237, 294, 302, 352, 383 καὶ ὁ Horgoy, op. cit. τόμ. II. σελ. 44-48, ἴδε καὶ Franc k, Philosophie du droit Ecclesiastique, Paris, 1864, σελ. 61 κ.ε.

5) Τὸ ἔδικτον τοῦ Θεοδορίου εἰς L. 125 καταδικάζει εἰς θάνατον τὸν

σεῖς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας μέχρι τοῦ Καρλομάγνου παρατηροῦμεν, ὅτι τυγχάνουσιν ἀνευ σταθερᾶς ῥυθμίσεως, μᾶλλον δὲ χαλαραὶ⁽¹⁾.

2. Ἐν τῇ παρόδῳ ὅμως τοῦ χρόνου ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ, ἡ βαρβαρότης τῆς φεουδαρχικῆς δικαιοσύνης⁽²⁾, ἡ κατὰ μεγίστην δ' ἔκτασιν ἀνάπτυξις τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων⁽³⁾, δι' αἷς ἐξόχως αἱ Σύνοδοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰργάσθησαν καὶ αἰτίνες διαδοχικῶς ὑπὸ τῶν Παπῶν μεγάλως ἐκαλλιεργήθησαν, ἐπιτυχάνουσιν ἀπὸ τοῦ Θ'. ἰδίᾳ αἰῶνος μεταστροφὴν σὺν τῷ χρόνῳ τελείαν ἐν τῇ σχέσει τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος⁽⁴⁾. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 800 Μ. Χ. ὁ Μ. Ποντίφηξ ἐπιθεῖς

φονεύοντα ἐν Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸ ὅν βιβλίον τοῦ Νόμου τῶν Βησιγότθων περιέχει διατάξεις ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐπὶ ὁμοίῳ ζητημάτων, ὁ Walter, op. cit. τόμ. I. σελ. 396, 417-669, καὶ Haenel, Lex Romana Wisigothorum, Lipsiae, 1848, Horgoy, op. cit. II. σελ. 48-50. Καὶ οἱ νόμοι τῶν Λομβαρδῶν, ἔργον τοῦ Rotharis, περιέχουσι διατάξεις ἐκκλ. δικαίου, ἴδε ἐν Walter, op. cit. I. σελ. 683. Horgoy, op. cit. τόμ. II. σελ. 51-52, Bury, op. cit. σελ. 275.

1) Ὁ Clovis τῆς Γαλλίας διὰ διατάξεως αὐτοῦ λαμβάνει μέτρα κατὰ τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες λυμαινόμενοι ἐκκλ. πράγματα (τὸ κείμενον ἐν de Champeaux, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 1-2), ἔθεσε δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὴν Σύνοδον τῆς Ὀρλεάνης (511), ἧτις εἰς 23 κανόνας κατοχυροῖ τὴν ἐκκλ. οὐσίαν, ἐνῶ ὁ Clotaire II διατάσσει τὴν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχὺν τῶν νόμων αὐτοῦ, οἵτινες ῥυθμίζουσιν εἰδικῶς τὰ τοῦ κλήρου καὶ ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, δι' ἣν διατάξεις τῆς 25[XI]614 ἐν Carrefig u e, op. cit. τόμ. II. σελ. 340-342, de Champeaux, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 2, ἴδε καὶ Horgoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 15, 55 κ.ε. Ὁ 2ος τόμος τοῦ Walter, Corpus Juris Germanici Antiqui περιέχει διατάξεις τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς τῶν Mérovingiens καὶ τὰς Capitulaires Carolingiens, ἴδε καὶ Fleury, Hist. Eccl. βιβλ. 37, κεφ. 25 κ.ε., Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, Tübingen, 1872, σελ. 24 κ.ε., Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 147 «et l'Eglise s'est laissé gouverner par les empereurs et elle a pris sa part du gouvernement du monde», ἴδε καὶ Hanotaux, op. cit. τόμ. III. σελ. 144, 173 κ.ε., Gaspar, op. cit. τόμ. II. σελ. 520 κ.ε.

2) Thomassinus, op. cit. Μέρ. II. βιβλ. 3 κεφ. 112 § 4 καὶ 5, ὁ δὲ Horgoy, op. cit. τόμ. II. σελ. 60 «les rois barbares avaient accepté la protection de l'Eglise, mais souvent ils mirent la main sur l'Eglise», Gasquet, Ἡ Βυζ. Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Φραγκικὴ Μοναρχία, σελ. 276, 280 κ.ε.

3) Ὁραιοτάτοι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σελίδες παρελαύνουσι παρὰ Carrefig u e, op. cit. τόμ. I. σελ. 260 κ.ε., τόμ. II. σελ. 149 κ.ε., ἔτι δὲ ὁ Frank, op. cit. σελ. 62-64, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ φεουδαρχικὴ ἀμάθεια συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων.

4) Ἡ θρησκευτικὴ πρόληψις εὐρίσκεται εἰς τὸ κατακόρυφον ἐπὶ Ch. Martel καὶ Pépin. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ζητήσας παρὰ τοῦ Πάπα νὰ στεφθῇ βασιλεὺς

τὸ στέμμα τοῦ Αυτοκράτορος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Charlemagne⁽¹⁾, ἀρχὴν ποιεῖται θεωρίας, ἥτις μετὰ πάροδον ὀλίγων αἰώνων εἰς ἀξίωμα καταλήγει, καθ' ὃ ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης δέδοται πᾶσαν ἐπὶ τῆς Γῆς ἐξουσίαν, ἥς τμήμα μεταδίδει οὗτος διὰ τῆς τελετῆς τῆς στέψεως εἰς τὸν κοσμικὸν Ἡγεμόνα⁽²⁾. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου⁽³⁾ ἰδίᾳ, διὰ διαφορῶν

μετέβη εἰς Ῥώμην, ἔνθα συναντήσας τὸν ἐξεληθόντα εἰς προϋπάντησιν Μ. Ποντίφηκα ἀφίππευσε καὶ σπεύσας ἔλαβε τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου Αὐτοῦ καὶ ὠδήγησε τοῦτον εἰς τὴν Ἀγ. Πόλιν (οἱ Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 731). Ὅμως αἱ περὶ Ἐκκλησίας διατάξεις αὐτοῦ ἀφθονοῦσιν. Ἐν ἔτει 744 διὰ capitulaire δρίζει τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, καταδικάζει τοὺς αἰρετικούς, ἐπικυρῶν συνοδικὰς ἀποφάσεις, εἴτα δὲ ἐξαιρεῖ τοῦ στρατεύεσθαι τὸν κλῆρον, ὑπὲρ οὗ καθιεροῖ τὸν φόρον τῆς δεκάτης. Ἴδε ἐν Capéfigue, op. cit. I. σελ. 121 κ.ε., de Champeau, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 4 κ.ε., Hory, Rapports, τόμ. II. σελ. 58-60, Murret, Hist. Gén. de l'Eglise, III. σελ. 295.

1) Capéfigue, op. cit. τόμ. I. σελ. 127 κ.ε., Hergendorf, Kirchengeschichte, τόμ. I. σελ. 731 κ.ε., Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 364 κ.ε., Mook, De donatione a Carolo Magno Sedi Apostolicae anno 774 oblata, Monaster, 1861, σελ. 127 κ.ε., Gasquet, Ἡ Βυζ. Αυτοκρατορία καὶ ἡ Φραγκ. Μοναρχία, σελ. 366, Hanotaux, op. cit. τόμ. III. σελ. 211 κ.ε., Murret, op. cit. III. σελ. 330.

2) Biotter, Histoire Politique, XX. 231 κ.ε., Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 74 κ.ε., Hory, Rapports, τόμ. II. σελ. 77, Sturz, op. cit. σελ. 74 κ.ε.

3) Ὁ Charlemagne διὰ τῶν Capitulaires αὐτοῦ μεγάλως ἐνδυναμώνει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκδελοὶ τὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ σεβασμὸν, ἀρχόμενος τῆς πρώτης Capitulaire οὕτως: «Gratia Dei Rex regni quae Francorum rector et devotus Sanctae Ecclesiae Defensor, atque adiutor in Omnibus Apostolicae Sedis». Εἰς τοὺς Ἐπισκόπους παρέχει μεγίστην ἐξουσίαν· οὕτω διὰ τῆς Capitul. L. 5. c. 123, 149, Addit. 4. c. 94 «De decimis, ut unusquisque suam decimam donet, atque per jussionem episcopi dispensetur», ὁ Thomassinus, loc. cit. Par. III. Lib. II. cap. VII (τόμ. 8. σελ. 32), ἴδε καὶ cap. XX. ἐνθ' αὐτ. σελ. 85, ἀπαλλάσσει τοὺς ἐπισκόπους καὶ τὸν κλῆρον τοῦ στρατεύεσθαι cap. 8, «nec episcopis sas erat his, nec presbyteriis vel arma corripere, v. manus conferere... Hi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant», πρβλ. καὶ Par. III. lib. I. cap. LX § 1.5, καθ' ὃ διοργανῶναι τελείως τὸν κλῆρον (π.χ. τὸ praecceptum τοῦ 783 περὶ ὀργάνωσης τοῦ Σαξων. κλήρου, δι' ἰδρύσεως ἐπισκοπῶν «inter episcopalem statuimus cathedram»), ἴδε καὶ πλῆθος ἐν Thomassinus, op. cit. Par. III. Lib. I. cap. XXXVI (τόμ. 7. σελ. 250 κ.ε.) de Champeau, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 6-9, Hory, Rapports, τόμ. II. σελ. 64, 70 κ.ε., Παλλήν, Ποινικὸν Δίκαιον Ὁρθ. Ἀνα-

ἐπειβάσεων, ἀσυνας κατ' ἀρχὴν ἀσχεῖ ἐπ' ὀνόματι τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας (souveraineté spirituelle), καλλιεργεῖ ἴδιον ἐκκλησιαστικῆς ἀποστολῆς καὶ δικαιοδοσίας πνεῦμα⁽¹⁾, ὅπερ καταλλήλως μεταδίδει⁽²⁾ ἀπὸ τῆς παιδείσεως μέχρι τοῦ μαθήματος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας⁽³⁾. Ἀντιθέτως πρὸς τὸ διοικητικὸν πνεῦμα περὶ κλήρου, ἐν τῷ βασιλείῳ αὐτῆς ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία καθιεροῖ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀξίωμα, ὅτι οἱ ἱερεῖς τυγχάνουσιν ἀποκλειστικοὶ ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς Γῆς. κατὰ συνέπειαν δὲ οὐσιώδη τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἀπαγορεύεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἀσκησις οἰουδήποτε ἄλλου ἐπιγείου ἔργου, πλὴν τῆς ἀποστολικῆς διακονίας, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ στρατεύεσθαι⁽⁴⁾.

τολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 503 περὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ ἀνωτάτου δικαστικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης.

1) Οἱ Ἐπίσκοποι κύριοι πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων «exhactenus disputatis fatis superquae diluxit, quamquam res eccl. omnes in commune possiderentur, summam tamen earum potestatem penes episcopum fuisse», ὁ Thomassinus, op. cit., Par. III. lib. II. cap. I. καὶ ὡσαύτως cap. VII (τόμ. 8. σελ. 27) «de his, quae parochiis in terris, vineis, mancipiis atque peculiis quicumque fideles obtulerint, antiquorum canonum statuta servantur, ut omnia in episcopi potestate consistant». Lönig, G. des D. Kirchenrechts, τόμ. II. σελ. 723 κ.ε., Murret, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. III. σελ. 331 κ.ε., Sturz, L'Eglise et l'Etat σελ. 67 κ.ε.

2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Charlemagne, ὡς ὁ Louis le Débonnaire, ὁ Lothaire κ.ε. συνεχίζουσι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ ζυθμίσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἐκ τοῦ Ἡγεμόνος προέρχεται πᾶσα προστασία, ὁ κλῆρος ὅμως διὰ τῶν ἐπισκόπων συνεχῶς εἰς τὸ διοικεῖν ἀνέρχεται. Ἴδε π.χ. Ch. Girard, Essai sur l'Histoire du droit Française au moyen âge. τόμ. I. σελ. 315 «Les princes de la terre sont devenus les ministres de l'Eglise, tandis que les évêques étaient en vérité, les ministres des empereurs», ὁ Moehler, Hist. de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 143 144, «les laïques débattaient sur les questions temporelles... mais il est vrai parfaitement que les évêques prenaient part au débat sur les affaires civiles», ἴδε καὶ de Champeau, Rec. Gén. σελ. XII-XIV, 10 11. Hory, Rapports, τόμ. II. σελ. 78 κ.ε., Hanotaux, op. cit. τόμ. III. σελ. 217-218, κ.ε.

3) Ἴδε ἐν Migne, Patrologiae Latinae, XC VII XCIX Donationis pontificae Sive Codex Carolinus juxta autographum Vinobodu. Epistolae Leonis III, Caroli Augusti; diplomata Ludovici. Ottonis et Heinrichi, chartulae, comitis Mathildae et Codex Rudolphinus, πρβλ. καὶ Lauré, l'Eglise et l'Etat, I. σελ. 71 κ.ε., Lacombe, Histoire de la Papauté depuis son origine jusqu'à nos jours, τόμ. I 4 (1ος τόμ. Formation de la monarchie Pontificale), Henri d'Epinois, Le Gouvernement des Papes et les revolutions dans les États de l'Eglise, Paris, 1885.

4) Ὁ Thomassinus, op. cit. Par. III. Lib. I. cap. LX. § 1.5.

«Ὡς τοιοῦτοι δὲ οἱ κληρικοὶ ἀδέκαστοι τυγχάνουσι, μηδαμῶς τῶν οἰωνοῦν ποτε πράξεων αὐτῶν δίδοντες λόγον, ἀδιακρίτως, ἐνώπιον οἰουδὴ ποτε κοσμικοῦ Ἡγεμόνος ἢ λαϊκοῦ δικαστηρίου⁽¹⁾ ἐπιτυγχάνεται οὕτως ἢ περιφρονησὶς ἀπαλλαγὴ τοῦ κλήρου (e x c e m p t i o) ἀπὸ πάσης φορολογίας ἢ ὑπαγωγῆς εἰς πολιτικὸν ἢ ποινικὸν δικαστήριον⁽²⁾. Ἡ θεωρία εἰδικῶς αὕτη καὶ συνοδικῶς κατοχυρωθεῖσα εἰς ὕψος μέγα ἀσυνδοσίας (i m m u n i t a s) τὸν κλήρον ἀναβιβάζει⁽³⁾, ἀποτελέσασα μίαν τῶν μεγίστων αἰτίων τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος⁽⁴⁾. Κατὰ τὴν διαγραφωμένην ταύτην ἐποχὴν ὁ κληρὸς ἐξ ἀρχῆς ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὧν τὴν ἱερότητα ἐξ ἀποκαλύψεως παρουσιάζει⁽⁵⁾ ἢ δὲ μέριμνα δημιουργίας ἐκκλησιαστικῆς

«hi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant». Ἴδε καὶ ἐν H i n c m a r d e R e i m s, τοῦ ἑνομοστοῦ Γάλλου Ἐπισκόπου, Opera, ἐκδ. Sirmond, Paris 1618, τόμ. II. σελ. 680 καὶ 801 ἐκτενὴ ἀναφορὰν πρὸς τὸν Πάπαν Ἀδριανὸν II τῶν μετὰ τοῦ βασιλέως Charles II le Chauve δεινῶν διενέξεων, ἐπιμένοντος τὴν σφράγισσιν τῶν κληρικῶν κατὰ τοῦ κινδύνου τῶν Νορμανδῶν, καὶ ὁ P h i l l i p s, Dr. Eccl. III. σελ. 26, C a p e f i g u e, op. cit. I. σελ. 173, L a u r e n t, l'Eglise et l'Etat, τ. I. σελ. 75, M o e h l e r, op. cit. τόμ. II. σελ. 151, L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 421 κ.ε., H a n o t a u x, Histoire de la Nation Française, τόμ. VI. σελ. 150, 151 κ.ε.

1) Ἀπὸ τοῦ Charlemagne ἡ immunitas τῶν κληρικῶν ἐνδυναμοῦται οὕτως ὅτι H o m a s s i n u s, op. cit. ἐν Par. III. Lib. I. c. 33 δηλῶν, ὅτι τὰ ἐκκλ. πράγματα θεόθεν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐχαρίσθησαν, εἰς c. XXXVI ὁρίζει «Immunitas denique sum rerum, sum personam, vide, ut hoc alio rursus capitulari L. 7. c. 147 de claretur». Ἡ δὲ Σύνοδος τῆς Nemausense (1096) εἰς Καν. 14 «Nullum nec clericos nec monachos in curiam suam ad seculare cogat venire iudicium» ἐν M a n s i, τόμ. XX. σελ. 936.

2) P l a n c k, Geschichte der Kirchlichen Gesellschaftsverfassung, τόμ. II. σελ. 210 κ.ε., P h i l l i p s, Droit. Eccl. τόμ. I. σελ. 478 479 κ.ε., H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 99 «Les empereurs firent une obligation civile du respect que les laïques fidèles devaient au clergé».

3) Τὴν ἐξέλιξιν τῆς immunitas παρὰ I, ὁ n i n g, G. des D. Kirchenrechts, τόμ. II. σελ. 727 κ.ε.

4) L a u r e n t, Etudes, τόμ. VII. σελ. 231, 235, 243 κ.ε.

5) Κατ' A ὁ γ ο υ σ τ ῖ ν ο ν ἡ ἱερότης τῶν ἐκκλ. πραγμάτων πρῶτον ἐδόθη θεόθεν, ep. 225 «nos rebus eccl. dominari existimamus Deus testis est, istam omnem rerum eccl. procuracionem, quarum credimur amare dominatum», ὁ κληρὸς δ' ἐξ ἀποκαλύψεως ἐδίδασκε τὴν ὑπαρξίν τῆς χορηγίσεως αὐτῶν τούτων, ὁ H o m a s s i n u s, op. cit. Par. III. lib. III. c. XXVI (τόμ. 9. σελ. 192), cap. XXIX (τόμ. 9. σελ. 269), πρβλ. καὶ P h i l l i p s, op. cit. τόμ. II. σελ. 428 κ.ε., C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I. σελ. 178, 179, 236 κ.ε., L a u r e n t, Etudes, τόμ. VII. σελ. 215.

περιουσίας εἰς ὕψος μέγα ἀναβιβάζεται⁽¹⁾, ἐπιτυγχανομένου τούτου διὰ συνοδικῶν ἀποφάσεων, δι' ὧν, ὅτε μὲν καταδικάζονται κατὰ τὸν πλέον αὐστηρότερον τρόπον οἱ λυμαινόμενοι τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν⁽²⁾, ὅτε δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις παρέχεται καὶ ἀπὸ τῶν μεγαλυτέρων ἐπὶ ἐγκλημάτων εἰς ἐκείνους, οἵτινες, ἀποθνήσκοντες, διέθετον τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν μονῶν⁽³⁾.

Ἀπὸ τοῦ Θ'. αἰῶνος εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ Ἡγεμόνος⁽⁴⁾, ἤτις τὰ πάντα ἐρρύθμιζεν ἐν τῇ Δύσει⁽⁵⁾, ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀντιδρῶσα, εἰς τὸ μέσον φέρει τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀντιλήψεις, καὶ νομοθετικῶς οὕτως προσπαθοῦσα, ὥπως αὐταὶ κατισχύσωσιν. Ὁ Πάπας Νικόλαος Α' ⁽⁶⁾ ἐπιφέρει ἐν τῇ δικαίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, μὴ εἰσέτι διαμορφωθὲν, ἐκ βάθρων μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν, προσπαθῶν ὥπως ἐγκαθιδρύσῃ.

1) Αἱ Σύνοδοι τῆς Φραγκοῦργης (794) εἰς καν. 23 (M a n s i, XIII. σελ. 908) καὶ τῆς Vernense (844) εἰς καν. 18 (M a n s i, XIV. σελ. 810 καὶ Baluzio Capitular II. σελ. 13) ἀπέδιδον τοὺς λιμοὺς εἰς τὴν μὴ καταβολὴν ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν τοῦ φόρου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὥστε ἡκούοντο νύκτωρ οἱ δαίμονες τρώγοντες τὸν αἶτον (II). Ἡ δὲ περίφημος δεκάτη, ἀρχομένη ἐκ τοῦ Charlemagne καθήντης διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι ἡ φορολογία τοῦ εὐδομήματος διὰ τὸ Κράτος (Henry de Gand, Quod libet, VI. Quaest. 23), κατὰ δὲ τὸν T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. III. Lib. I. cap. 7 § 6, ὅπου αὕτη ἐμνημονύεται, ἐν ταύτῃ ἀνήγετο ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῆς Γραφῆς! Πρβλ. καὶ S t u r z o, op. cit. σελ. 107 κ.ε.

2) Ἡ Σύνοδος τῆς Valentiniense (855) εἰς καν. H ἀρνεῖται τὴν Θσίαν Μετάληψιν εἰς τοὺς ἀπογυμνοῦντας τὴν Ἐκκλησίαν, M a n s i, XX. σελ. 8.

3) Λέων ὁ Μέγας (Serm. V et VI) ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ὑπὲρ μονῶν διάθεσις καὶ τὴν μεγαλυτέραν ἁμαρτίαν συνεχώρει. Χαρακτηριστικὴ κατὰσχους τῆς Ἐκκλησίας, θαυμαστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἴδε G i r a u d, Essai, τόμ. I. σελ. 299, L a u r e n t, L'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 157, H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 100-101.

4) «Nous sommes roi de France, nés de race royale, nous n'avons pas passé jusqu'ici pour les lieutenants des évêques, mais pour les seigneurs de la terre», ὁ Charles II le Chauve συνεχῶς ἀπεκρίνετο εἰς τὸν Πάπαν, ἐν H i n c m a r, Opera, τόμ. II. σελ. 801, T h o m a s s i n u s, op. cit. (τόμ. 8 σελ. 81), Par. III. lib. II. c. 8, L a u r e n t, Etudes, τόμ. VI. σελ. 134 κ.ε., H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 58, H a n o t a u x, op. cit. τόμ. VI. σελ. 146 κ.ε., καὶ τόμ. III. σελ. 240 κ.ε., I, ὁ n i g, G. des D. Kirchenrechts, τόμ. II. σελ. 30 κ.ε.

5) Ὁ B o n j e a n, Du Pouvoir Temporel de la Papauté, σελ. 146-149 παραθέτει πλείους περιπτώσεις, καθ' ὧς ἡ ἐκλογὴ τοῦ Μ. Ποντίφηκος ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, κατὰ δὲ τὸν S t u r z o, L'Eglise et l'Etat, σελ. 77, «Othon I, il se considéra, lui aussi, non seulement «évêque extérieurement» mais un «évêque des évêques» et un restaurateur de la papauté».

6) B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. II. σελ. 705 κ.ε.

νέον δίκαιον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δικαιοδοσίᾳ, εἰσάγων πρὸς ἀποκλειστικὴν ἐφαρμογὴν τὰς *Pseudo-Isidoriana Collectio* ἢ *Collectio Falsarum Decretalium Isidori Mercatoris*. αἱ τινες ἐκδοθεῖσαι μεταξὺ 847 καὶ 852 περιεῖχον ἀποστολικὰς κανόνας καὶ παπικὰς *decretales*, συλλεγείσας κατὰ τὴν θρυλλουμένην ἀπόδοσιν ἐπὶ τινος ἐκ Σεβίλλης Ἰσιδώρου τοῦ Ἰσπανοῦ, οὗτινος τὸ πρόσωπον παρέμεινεν ἄγνωστον, παρὰ τὰς ἀπείρους πρὸς τοῦτο ἐρεῦνας, οὗ ἕνεκα ἀπεκλήθη *Pseudo Isidor* ('). Περὶ δὲ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν λόγῳ διατάξεων ἐγεννήθησαν τοσαῦται ἀμφιβολίαι, ὥστε δικαίως νὰ λεχθῇ, ὅτι οὐ μόνον ἀναληθὲς περὶ τὴν γνησιότητα ὑπῆρξεν, ἀλλὰ καὶ περιεκτικὸν ψευδῶν, τοσοῦτον χονδροειδῶν, ὥστε μόνον ἡ ἀμάθεια τοῦ Μεσαίωνος ἵνα ἦ εἰς θέσιν. ἵνα μὴ ἀντιληφθῇ πώποτε τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ (*). Ἐν πάσῃ ὁμῳ περιπτώσει αἱ διατάξεις αὗται κατίσχυσαν εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀνυψοῦται τελείως ὁ θεσμὸς τῆς παπι-

1) Ἡ Συλλογὴ διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, περιέχοντα α) τοὺς ἀποστολικούς κανόνας καὶ 60 *decretales* 30 Παπῶν ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος μέχρι Μελχιάδου, ἦτοι τῶν πρώτων τεσσάρων αἰώνων, β) τὴν *donatio Constantini* καὶ τινὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις καὶ γ) *decretales* ἀπὸ Μελχιάδου μέχρι Γρηγορίου II. Σκοπὸς δὲ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν ἦτο ἡ ἀμυνα κατὰ τῆς ἡγεμονικῆς ἀπολυταρχίας, συνισταμένη διὰ τῆς ἀναθέσεως διὰ τοῦ καίμενου αὐτῶν, κατὰ τὸ δοκοῦν γραφέντος, ἀπάσης τῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ Πάπα, καθ' ὅσον οἰαδήποτε ἐκκλ. δυνάμεις εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐξαφανισθῇ. Ἡ ἐπὶ ταύτης βιβλιογραφία καὶ ἐρευνα τυγχάνει μεγίστη, ὡς *K n u s t, De fontibus et concilio Pseudo-Isidorianae Collectionis*, Goett. 1832, *R o s s h i r t, Zu der Kirchenrechtlichen Quellen des ersten Jahrtausends und Pseudo-Isidorischen Decretalen*, Heidelberg, 1849, *N e a n d e r, Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion und Kirche*, 1864, τόμ. VI. σελ. 102 κ.ε., ἰδεωδεστέραν ὁμῳ καὶ πληρεστέραν ἐκδοσιν ἐποίησατο ὁ *P a u l H i n s c h i u s, Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*, Lipsiae, 1833, ἣν ἐξέδωκε μετὰ περιοδείαν εἰς Ἰταλίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ Ἰσπανίαν, καταλήξας, ὅτι αὗται ἐξεδόθησαν ἐν Reims πρὸς κατοχρῶσιν τῆς ἐκκλ. δικαιοδοσίας. Εὐρυτέραν βιβλιογραφίαν ἶδε ἐν *H e r g e n r o t h e r, Kirchengeschichte*, τόμ. III. σελ. 211-213 κ.ε. Παρ. καὶ *K a h l, Kirchenrecht*, σελ. 136, *S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 164 κ.ε., Freiburg, 1914, *S o h m, Kirchengeschichte*, 1913, σελ. 79 κ.ε.

2) *L a u r e n t, L'Eglise et l'Etat*, τόμ. I. σελ. 162, *G i e s e l e r, Kirchengeschichte*, τόμ. I. 2. § 94, σελ. 2 κ.ε., *N e a n d e r, Geschichte*, τόμ. VI. σελ. 102 κ.ε., *F r i e d b e r g, Die Grenzen*, σελ. 29 κ.ε., *I δ i o u Kirchenrecht*, σελ. 85 κ.ε., *W a l t e r, Kirchenrecht*, § 97 σελ. 209-216, *H u g u e n i n, Expositio Methodica Juris Canonici*, Paris, 1877, τόμ. I. βιβλ. III. τίτλ. II. cap. 1. σελ. 115.

κῆς κυριαρχίας, διατασσομένης τῆς ἐκ μέρους τοῦ Μ. Ποντίφηκος συγκεντρώσεως ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἐξ ἧς ἐκπηγάξει πᾶσα ῥύθμισις παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος καὶ δι' ἧς καὶ μόνης ἐπικυροῦνται πᾶσα συνοδικὴ ἀπόφασις ('). Αἱ *Ψευδοισιδώρειοι* αὗται Διατάξεις ἀπετέλεσαν τὴν πηγὴν καὶ τὴν βάσιν τοῦ μεταγενεστερώς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα συνταχθέντος ἐπὶ τοῦ Γρατιανοῦ μοναχοῦ *Corpus Juris Canonici*, ὅπερ συγγενεῦον αὐταῖς, ὡς πρὸς τὸ ψευδές, ἀπετέλεσθη ἐκ διαφόρων Ἰουστινιανείων διατάξεων, Νεαρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀστυνας μεταφέρων ὁ Γρατιανὸς ἐν τῇ Συλλογῇ ταύτῃ, οὐχὶ ὡς ἀληθῶς εἶχον, ἀλλὰ διατετυπωμένας κατὰ περιεχόμενον ἐπ' αὐτοῦ συγγραφέν, διαστρεβλωμένον τελείως ἐξ ἀπόψεως γνησιότητος, ἐμερίμνησεν, ἵνα τὸ σφαλὲρόν !! ἀκριβῶς τοῦτο, κατὰ τὸ δοκοῦν τροποποιήσῃ ἐπὶ τὸ ὀρθώτερον (2) (3) (4) !

1) Μεγάλως, ὡς εἴπομεν, ὁ Πάπας Νικόλαος Α' ἐποίησατο πρῶτος τούτων χρῆσιν, ἰδίᾳ γράφων εἰς τὸν *H i n c m a r d e R e i m s*, ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτῷ τὴν ἐπὶ τῶν Συνόδων ἀνωτερότητα τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὁ *N e a n d e r, Geschichte*, τόμ. VI. σελ. 116, ὁ *H a n o t a u x, Hist. Franc.* τόμ. VI. σελ. 151-152 κ.ε., ὁ *C a p e f i g u e, op. cit.* τόμ. I. σελ. 183, σμ. 1, ὁ *M u r r e t, op. cit.*, τόμ. III. σελ. 411 κ.ε.

2) Διακρίνεται τὸ *Corpus Juris Canonici* εἰς *Clausum* καὶ *Non Clausum*. Τὸ πρῶτον σύγκειται ἐκ IV μερῶν : 1) *Decretum Gratiani*, ἀποκληθὲν *Concordia discordantium*, ὅπερ φέρει εἰς ἁρμονίαν μὲ τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Πηγὰς φαινομενικὰς ἀντιφάσεις τῶν *Dicta Gratiani*, αἵτινες δὲν ἔσχον ἰσχύν νόμου, 2) Τὰς *Decretales* τοῦ Πάπα Γρηγορίου IX τῷ 1234, διαφουμένους κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος εἰς 5 βιβλία, 3) Τὸ *Liber Sextus Decretalium*, ὅπερ ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Βονιφασίου VIII τῷ 1298 εἰς τὰς *Decretales* τοῦ Γρηγορίου IX εἰς 5 καὶ τοῦτο βιβλίον, 4) Τὰς *Clementinas* ἐκ 5 βιβλίων τῷ 1313 τοῦ Κλήμεντος V, ἀποτελουμένας ἐκ *Decretales* τοῦ ἰδίου Ποντίφηκος καὶ ἀποφάσεις τῆς *Concilii* τῆς Γαλ. πόλεως Vienne, κυρωθείσας ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ *non Clausum* ἀποτελεῖται 1) Ἐκ τῶν *Extravagantes Johannis XXII* καὶ 2) Ἐκ τῶν *Extravagantes Communes*. — Ἐκδόσεις τοῦ *Codex Juris Canonici* ἔχομεν τῷ 1582 ἐπὶ τοῦ Πάπα Γρηγορίου XIII, ἐπὶ *J. H. R o h n e r* τῷ 1742, ἐπὶ *A. R i c h t e r*, τῷ 1839, καὶ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ *F r i e d b e r g* τῷ 1877 καὶ 1881, ἧτις παλιννοστοῦσι τὸ ἀρχικὸν καίμενον τοῦ *Gratiani*, παρ. καὶ *S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 170-187.

3) Ὁ *F l e u r y, Discours sur l'Histoire Ecclésiastique*, τόμ. IV. σ. 6 καὶ 7 καὶ τόμ. VIII. σελ. 6, ὁ *P l a n c k, Geschichte*, τόμ. I. σελ. 804-807.

4) Ἀνάλυσιν τῆς τε ἐννοίας τῆς Ἱερωσύνης, τῶν οὐσιαστικῶν αὐτῆς προϋποθέσεων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου τοῦ *Corpus Juris Canonici*, ἐπιθ. ἐν *H u g u e n i n, Expositio Methodica*, τόμ. I. σελ. 117, κεφ. II. ἀρθρα 14, ὁ *R o y, Rapports du Sacerdoce*, τόμ. II. σελ. 101-124, *K a h l,*

III

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Ἡ ἀρίστη πολιτικὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀντίληψις περὶ Κράτους τῶν Ἡγεμόνων φέρουσιν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τὴν ἐξουσίαν κυμαινομένην μεταξὺ τοῦ Μ. Ποντίφηκος καὶ αὐτῶν. Ἡ καλλιέργεια τῶν ἐν ταῖς Ψευδοσιδωρείοις Διατάξεσι περιεχομένων κανόνων περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Παπικῆς κυριαρχίας ἐρρίζωνται βαθέως εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Παπῶν ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Νικολάου Α', εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἡ Ἡγεμονικὴ Κυριαρχία νὰ διορᾶται πλέον τὸν κίνδυνον ἐπὶ θύραις. Ὀλόκληρος δὲ ἡ ἔρις ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πρωτοβουλίας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἐντεῦθεν περιστρέφεται εἰς τὸ σοβαρὸν καταστὰν ζήτημα τῶν investiturae τῶν Ἐπισκόπων (1), ὅπερ, ἀρξάμενον ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Λέοντος Θ', ἐντόνως ἐκδηλοῦται ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Reims τοῦ 1049 (2), ἐξόχως δὲ καὶ κατ' ἑκτασιν ἐμφανίζεται, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Διὸς Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης ὁ καρδινάλιος Hildebrand, ὡς Πάπας Γρηγόριος VII, τῷ 1073 (3). Αἱ διενέ-

Kirchenrecht, σελ. 137 κ.έ., S e h l i n g, Kirchenrecht, σελ. 15 κ.έ., H i n s c h i u s, Kirchenrecht, τόμ. IV, σελ. 1 κ.έ., S ä g w ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I, σελ. 171 κ.έ., τόμ. II, σελ. 10 κ.έ.

1) Ἀπὸ τοῦ 1000 μ.Χ. κ.έ. ἀναγκαία ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος θεωρεῖται· πρβλ. T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. Lib. II. c. XXXI, XXXII (τόμ. 5, σελ. 180) «Ut electione libera facta sine vi et simonia consensu regis, facultatem habeat rex investendi per virgam et annulum et electus a clero et populo non conferretur nisi a rege investiat». Ἐν Γερμανίᾳ μάλιστα οἱ Ἡγεμόνες αὐτοὶ ἐξέλεγον τοὺς Ἐπισκόπους, c. 38 § 1 (τόμ. 5, σελ. 235) «Cum exisset Otto I et Otto II licentiam archiepiscoporum eligendi praecepto imperiali dedit». Ὁ ἀγὼν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε μέγας· ἐκνήρυχθη καὶ ἐλαμπρόνθη ἡ θεωρία, ὅτι ἡ διὰ τῶν συμβόλων τοῦ δακτυλίου καὶ τῆς ποιμ. ῥάβδου investitura, καθιερωθεῖσα, οὐδαμῶς ἀνῆκε τῷ Ἡγεμόνι, ἀλλ' ἐξεπῆγαγεν ἐκ βαθέων ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας. Μόνον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται ἡ ἐξουσία αὕτη καὶ μόνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας μεταδίδεται εἰς τοὺς ἀποκλειστικῶς ἐργαζομένους διὰ τὴν ἀποστολικὴν διακονίαν· ἴδε καὶ F l e u r y, Hist. Eccl. βιβλ. XLVI, cap. XLII, τόμ. III, σελ. 261, C a p e f i g u e, l'Église au Moyen-Age, τόμ. II, σελ. 48-50, H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II, σελ. 200 κ.έ., S e h l i n g, Kirchenrecht, σελ. 67 κ.έ., B o n j e a n, Du Pouvoir Temporel, σελ. 166 κ.έ.

2) M a n s i, τόμ. XIX, σελ. 742 κ.έ.

3) T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. lib. II. cap. XXXI. § 4, c. XXXVIII. § 3 (τόμ. 5, σελ. 243), C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I, σελ. 296

ξεις τοῦ κραταιοῦ τούτου Ποντίφηκος μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου IV ὑπῆρξαν τόσον δεινὰ καὶ σημαντικαί (1), ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸ γεγονός τῆς ἐξαίρετου ἐκδηλώσεως τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ὑπῆρξεν· ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς ἐνάρξεως τῆς κατισχύσεως εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, τοῦ Θ ε ο κ ρ α τ ι κ ο ὕ Συστήματος (2). Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Παγκοσμίου Χριστιανωσύνης, ὡς θέλουσιν Αὐτὸν αἱ Ψευδοσιδωρείοι Διατάξεις, ἀνευρίσκει εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Γρηγορίου VII τὸν ἐκπρόσωπον τῆς δυνάμεως, ὅστις διακηρύσσων, ὅτι iure divino μόνον ὁ Πάπας τοποθετεῖ εἰς τὸν θρόνον αὐτῶν τοὺς Ἡγεμόνας (3), δὲν διστάζει ἐν ταῦτῳ καὶ νὰ ὑπομνήσῃ, ὅτι χάρις τῇ ἰδίᾳ δυνάμει δικαιουταὶ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἀπὸ τοῦ ὅρκου αὐτῶν πρὸς ἐκείνους, ὅτε ἀπειθῶσιν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Μ. Ποντίφηκος (4).

Ἡ ἔρις ἐπὶ τῶν investiturae συνεχίζεται ἰσχυροτέρα μεταξὺ Ἀγ. Ἐδρας καὶ Ἐρρίκου V τῆς Γερμανίας, σημειοῦται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἡ διάστασις τοῦ Ἡγεμόνος τούτου μετὰ τοῦ Πάπα Πα-

κ.έ., L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. I, σελ. 170 «le fondateur de la puissance pontificale», H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II, σελ. 209, H o r o y, Rapports, τόμ. II, σελ. 156, B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. III, σελ. 427 κ.έ., M u r r e t, Histoire Générale de l'Église, τόμ. IV, σελ. 167, S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 80 κ.έ.

1) F r a u s t i n, Grégoire VII et Henri IV, Dijon, 1849, σελ. 29 κ.έ., L a u r e n t, Études, τόμ. VI, σελ. 183 κ.έ., C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I, σελ. 297, F r i e d b e r g, Die Grenzen z. Staat u. Kirche, σελ. 33 κ.έ., H i n s c h i u s, Kirchenrecht, τόμ. II, σελ. 547 κ.έ.

2) Συλλογὴ τῶν Ἐπιστολῶν Γρηγορίου VII ἐν Migne P.L. τόμ. CXLVIII, πρβλ. καὶ L a u r e n t, Études, τόμ. VI, σελ. 179 κ.έ., H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II, σελ. 211, 213 κ.έ., ὁ δὲ C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. I, σελ. 283-284, θεωρεῖ τὴν κατισχύσιν τοῦ θεοκρατικοῦ συστήματος, ὡς ἔργον θείας Προνοίας κατὰ τῆς ἐπικρατουσῆς ἀναρχίας, πολλὰ δεινὰ ἐκμαρτυροῦσας ἀείποτε.

3) Epist. IV, 23, Dictatus Papae (11. 12, 27) ἐν M a n s i, τόμ. XX, 168 καὶ 333.

4) Epist. IV, 24 «Reges a suis dignitatibus cadere, si praesumerunt Apostolicae Sedis decreta condemnare.» ἐν M a n s i, XX, 468 πρβλ. καὶ L. I. ep. 19 ad Rudolph «Sicut duobus oculis humanum corpus temporali lumine regitur, ita his duabus dignitatibus in pura religione concordatibus corpus Ecclesiae spirituali lumine regi et illuminari probatur.» Ἡ θεωρία δὲ αὕτη παρέμεινεν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς θεοκρατίας, ὡς παγία, παρὰ πάντων τῶν περὶ τούτου γραφάντων εἰδικῶς χαρακτηριζομένη. Πρβλ. L a u r e n t, Études, τόμ. VI, σελ. 107 κ.έ., B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. VI, σελ. 53 κ.έ.

σχάλη Β' ('), ητις καταλήγει ὑπὲρ αὐτῆς ἐπὶ Πάπα Καλλίστου II (') ἐν ἔτει 1122 διὰ τῆς συνάψεως συμφωνίας μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος, κληθεῖσης Concordatum de Worms (').

Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ὁ οἶκος τῶν Hohenstaufen ἀναβιβάζει εἰς τὸν Γερμανικὸν θρόνον τὸν Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν, ὅστις δεινῶς ἀγωνίζεται κατὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἔνθα αἱ θεοκρατικαὶ ἀντι-

1) Thomaßinus, op. cit. Par. II. lib. II. cap. XXXII καὶ c. XXXVI (τόμ. V. σελ. 227), ὁ Πάπας οὗτος ἔγραψε πρὸς B. Anselmum εἰς ep. 3: «Alienum est ab ecclesia et a S.S. canonibus inhibendum, ne principes, et seculares viri investituras non solum dare, sed nec electioni episcoporum audeant se violenter inferere», ἴδε καὶ Hergendorf, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 260 κ.έ.

2) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 118 κ.έ.

3) Τὸ concordatum de Worms περιέχει διπλὴν συμφωνίαν κατὰ τὸ Privilegium Imperatoris ὃ Αὐτοκράτωρ παραιτεῖται τοῦ δικαιώματος τῆς περιβολῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος (investitura) διὰ τοῦ δακτυλίου καὶ τῆς ποιμαντορικῆς ῥάβδου, ὥς πρότερον ἐγένετο κατὰ τὸ σύστημα τῶν τιμαρίων, ὥς καὶ τῆς παροχῆς ἀξιώματος ἰδούσεως Ἐπισκοπῶν καὶ ἀββατεῶν ὑπὸ τὸν μόνον ὄρον τῆς ἐκλογῆς γιγνομένης ἐνώπιον αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸ Privilegium Pontificis ὁ Πάπας συνωμολόγει, ὅτι ἡ τελετὴ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἐπισκόπου, προκαλουμένης ὑπ' αὐτοῦ, ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπιδίδοντος τὸ σκήπτρον εἰς τὸν Ἐπίσκοπον πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ μηνύματος διὰ τοὺς ἐν Γερμανίᾳ Ἱεράρχας, μετὰ δ' αὐτὴν εἰς τοὺς τῶν πόλεων Ἱταλίας καὶ Βουργουνδίας. Τὸ concordatum de Worms ἀπετέλεσεν εὐρύτεραν συνέχισιν συναρτάσεως μεταξὺ Πάπα Ἀλεξάνδρου III καὶ Αὐτοκράτορος Φρειδερίκου I τῷ 1177. Πρβλ. τὸ καίμενον αὐτοῦ ἐν Walter, Fontes juris Ecclesiastici Antiqui et Hodierni, Bonnae, 1862, σελ. 76, ἴδε καὶ Thomaßinus, op. cit. Par. II. lib. II. c. 38 § 4 (τόμ. V. σελ. 247), Phillips, Droit Eccl., τόμ. III. σελ. 75, Moehler, Histoire de l'Église, τόμ. II. σελ. 333, Hergendorf, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 248, Rohrbacher, op. cit. τόμ. XV. σελ. 178-180, Bonjean, Du Pouvoir Temporel, σελ. 171 κ.έ., Nussli, Conventiones de rebus eccl. inter S. Sedem et civilem potestatem initae, Mainz, 1870, σελ. 1-2, Hoyer, Rapports, τόμ. II. σελ. 226-227, Hinschius, Kirchenrecht, τόμ. II. σελ. 553, 560 κ.έ., Giobbi, Concordati, σελ. 4, 10 κ.έ., Bernheim, Das Worms Konkordat, Breslau, 1904, Schaefer, Zur Rerathheilung des Wormser Konkordats, Berlin, 1905, Sohm, Kirchengeschichte im Grundriss, σελ. 93 κ.έ., Lange-Ronemberg, Die Konkordate, Paderborn, 1929, σελ. 10 κ.έ. Κύρωσις καὶ ἐφαρμογὴ μοναδικῇ τοῦ concordatum de Worms παρατηρεῖται εἰς καν. Η' καὶ Θ' τῆς Συνόδου Λατερανοῦ τοῦ 1123, ἡτις ἀπηγόρευσε τοῖς Ἐπισκόποις τὴν χρῆσιν τῶν παρὰ τοῦ Ἡγεμόνος διδομένων συμβόλων τῆς investitura, πρβλ. Mansi, τόμ. XXI. σελ. 282-284, ὁμοίως καὶ ἡ Σύνοδος Λατερανοῦ τοῦ 1215, περὶ ἧς ἴδε καὶ Tallia, Essai sur l'Histoire du regime municipal romain dans le nord de la Gaule, 2a εκδ. σελ. 273 κ.έ.

λήψεις ἐρριζωθεῖσαι στερεῶς, ἀναπτύσσονται εὐρύτερον ὑπὸ τῶν ἱκανῶν διαδόχων τοῦ Πέτρου ('). Ὁ Πάπας Ἀδριανὸς IV (') ἀπὸ τοῦ 1157, ἀντάξιος διάδοχος ἱκανωτέρων προκατόχων, σθεναρῶς ἀνθίσταται κατὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ Ἡγεμόνος ἐν τῇ ἀναμίζει αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μ. Ποντίφηκος ('), εἰς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο, οὐτινος ἀρχὴν ἱκανὴν ἐποίησατο, αἰσιώτερον τέρμα προστίθουσιν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος III (1159) ('), ἡ πρὸς τὸν Βαρβαρόσσαν διένεξις τοῦ ὁποίου κρατεῖ δέκα ὀκτὼ ὁλόκληρα ἔτη (1159—1177) (').

Κρατύνεται δὲ καὶ μεσουρανεῖ τὸ Θεοκρατικὸν Σύστημα ἐπὶ Πάπα Ἰννοκέντιου III (1198—1216) ('), ὅστις θεωρούμενος, ὥς ὁ Μέγιστος τῶν Παπῶν ('), ὥς ἀξίωμα ἔθετο εἰς τὸ Κράτος τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι Πάπας σημαίνει «κυριαρχία» ('), καθ' ὅσον ἀπὸ Θεοῦ δέδοται τῷ Ἐπισκόπῳ τῆς Ῥώμης ἡ ἐπὶ τῶν κοσμικῶν ἐξουσία (').

1) Laurent, Études, τόμ. VI. σελ. 95, 205, 220 κ.έ.

2) Rohrbacher, Hist. Un. de l'Ég. Catholique, τόμ. XVI. σελ. 78 κ.έ., Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. IV. σελ. 225 κ.έ.

3) O. Caperfigne, L'Église au Moyen-Age, τόμ. I. σελ. 175, ὁ Murret, op. cit. τόμ. IV. σελ. 395, ὁ Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 101.

4) Rohrbacher, Hist. Un. de l'Ég. Catholique, τόμ. XVI. σελ. 141 κ.έ., Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. IV. σελ. 279 κ.έ.

5) Laurent, Études, τόμ. VI. σελ. 220 κ.έ., Murret, op. cit. IV. σελ. 402, Sturzo, op. cit. σελ. 103 κ.έ.

6) Rohrbacher, Hist. Un. de l'Ég. Catholique, τόμ. XVII. σελ. 16 κ.έ., Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. V. σελ. 5 κ.έ.

7) «Le plus grand des Papes: ce qu'il veut, c'est la domination», ὁ Laurent, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 174, Bonjean, Du Pouvoir Temporel, σελ. 198 κ.έ., Caperfigne, op. cit. τόμ. II. σελ. 59, κ.έ., Sturzo, op. cit. σελ. 104 κ.έ.

8) «Romanus Pontifex... non solum in spiritualibus habet summam verum etiam in temporalibus magnam ab ipso domino potestatem» (Ep. VIII).

9) «Romanus Pontifex non puri hominis, sed veri Dei vicem gerit in teris» (Epist. I. 335), «Non solum in Ecclesiae patrimonio, super quo plenam in temporalibus gerimus potestatem, verum etiam in aliis regionibus, temporalem potestatem casualiter exercemus» (Ep. V), «Non enim intendimus iudicare de fendo, cuius ad ipsum (regem) spectat indicium nisi forte iuri communi, per speciale privilegium vel contrariam consuetudinem aliquid sit detractum, sed discernere de peccato, cuius ad nos pertinet sine dubitatione censura, quam, in quemlibet exercere possumus et debemus» (Ep. VII), πρβλ. καὶ Ep. II. 209, καθ' ἣν οἱ Ἡγεμόνες ἔχουσι μόνον ἐξουσίαν, ἐνῶ ὁ κληρὸς πνευματικὴν καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν κέκτηται,

τὴν Ἐκκλησίαν προσμοιάζει πρὸς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Πολιτείαν πρὸς τὴν Σελήνην, παρ' ἐκείνου τὸ φῶς δανειζομένην (¹), τούτου δ' ἕνεκα ὁ Κύριος εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν πρῶτον διάδοχον τοῦ κορυφαίου ἐκ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, ἔδωκε τὴν τῶν κοινῶν πάντων, σὺν τῇ πνευματικῇ, ἔξουσίαν (²). Τὰ ἔτη ἐξελίσσονται (³). Μεγαλύνεται δὲ περιφήμως ἔτι πλέον καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἡ παπικὴ κυριαρχία καὶ τὸ θεοκρατικὸν σύστημα τελειοῦται, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Διὸς Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης ὁ Πάπας Βονιφάτιος VIII (1294—1303) (⁴). Λόγῳ τῆς δεινῆς Αὐτοῦ διενέξεως πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Δ' τὸν Ὡραῖον (⁵), τὸ ὄνομα Βονιφατίου VIII, συνδεδεμένον πρὸς τὸ τέλειον ὑπὲρ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἔργον Αὐτοῦ, ἔστη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν σπανίων καὶ ἄνευ προηγουμένου (⁶). Αἱ περὶ Ἐκκλησίας βουλλαι τοῦ

1) «Haec sunt duo magna luminaria, quae Deus in firmamento coeli constituit; luminare majus est ut processent diei, et luminare minus ut nocti processet», ἐν *Mansi, Annales Ecclesiastici*, ἐκδ. Venetiae, τόμ. I. σελ. 49.

2) «Sacerdotium institutum fuit per ordinationem divinam, regnum autem per extorsionem humanam» (Ἐρ. XVIII). Τὴν σειρὰν τῶν ἔργων Αὐτοῦ πρβλ. ἐν *Migne, P.L.* τόμ. 214-217, ἴδε καὶ *Gieseler, Kirchengeschichte*, A. II. 2. § 54 σημ. 9, *Moehler, Histoire de l'Église*, τόμ. II. σελ. 384, *Hergenholtz, Kirchengeschichte*, τόμ. II. σελ. 279 κ.ε., *Laurant, Études*, τόμ. VI. σελ. 332 κ.ε., *Murrett, Hist. Gén. de l'Église*, τόμ. IV. σελ. 440 κ.ε.

3) Ὁ διάδοχος τοῦ Ἰννοκεντίου III Ὁνώριος III ὑπῆρξε μέγας νομοθέτης ἔργον αὐτοῦ τὸ ὀνομαστὸν *Liber Censualis*, ὅπερ πρβλ. ἐν *Honorii Opera*, τόμ. I. σελ. 433-566, ἴδε καὶ *Bianchi-Giovini, Storia dei Papi*, τόμ. V. σελ. 210 κ.ε.

4) Πρβλ. *Bianchi-Giovini, Storia dei Papi*, τόμ. VI. σελ. 60 κ.ε., *Laurant, L'Église et l'État*, τόμ. I. σελ. 180 κ.ε., *Rohrbach, Hist. Un. de l'Ég. Catholique*, τόμ. XIX. σελ. 362, *Capefigue, L'Église au Moyen-Age*, τόμ. II. σελ. 355 κ.ε., *Hergenholtz, Kirchengeschichte*, II. σελ. 312 κ.ε., *Sturzo, L'Église et l'État*, σελ. 129 κ.ε.

5) Περὶ τοῦ Βασιλέως τούτου ὁμιλῶν, ἐσυνήθισε λέγων «nos deponemus regem ita sicut unum garcionem», ὁ *Fleury, Discours*, κεφ. XC. § 7, 18, ὁ *Moehler*, op. cit. II. σελ. 422-424, πρβλ. καὶ *Du Puy, Histoire du différend de Philippe le Bel et de Boniface*, σελ. 48, 77 σημ. I, πλεῖον κατωτ. κεφ. Γ'.

6) Ὁ *Laurant*, op. cit. I. 181 συμφωνεῖ μετὰ τοῦ *Bossuet* (*Defensio Declarationis*, III. 24), ὅτι ὁ Πάπας οὗτος μόνον τίτλον ἀνεγνωρίσεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἴδε καὶ τὸν *Hergenholtz, Kirchengeschichte*, τόμ. II. σελ. 313-322.

δεινοῦ τούτου Μ. Ποντίφηκος ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσι μοναδικαί (¹).

2. Κυριαρχούντος τοῦ Θεοκρατικοῦ Συστήματος ὁ Μέγας τῆς Ῥώμης Ποντίφηξ, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐ νοεῖται Χριστιανωσύνη, τυγχάνει ἀλάθτητος, (*infaillibilitas*) (²), καὶ κρίνει ἐπ' ἀρετὸν τὰς τύχας τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν (³), ὧν ἀνώτατος θυνμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (⁴) καὶ ζητημάτων (⁵). Ἡ θεωρία τῶν δύο ξιφῶν

1) Χάρις εἰς τὴν διένεξιν τοῦ Ποντίφηκος πρὸς τὸν τόσον πεισμόνως διεξαχθέντα κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Δ' τοῦ Ὡραίου ἔχομεν πολλὰς *decretales* καὶ *extravagantes*, εἰς ἃς κατὰ τὸν πλέον δυνατόν τρόπον ὁ ἰσχυρὸς οὗτος Ποντίφηξ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἀγίας Ἐδρας ὕμνησε καὶ διελάλησε τὴν ἐπίγειον βασιλείαν τοῦ Πάπα ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας. Διακεκρυμμένοι αὐτοῦ συγγράφαι ἡ *Decretale «Clericos Laicos»* περιεχομένη ἐν *Κεφ. 3* (III. 23) τῆς *Συλλογῆς τῶν βουλλῶν αὐτοῦ «De immunitate ecclesiarum»*, ἡ *Ausulta Filii* (ἐν *Bullar. magnum, Luxemburg*, τόμ. IX. σελ. 121), περιφήμως παραινετικὴ πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Γάλλων, καὶ ἡ μεγαλειώδης *Unam Sanctam*, περιεχομένη ἐν *Extrav. Comm.* (I. 18) ὑπὸ τίτλον «*de majoritate et obedientia*» (ἐν *C.J.C.* ἐκδ. *Friedberg*, 1881) καθ' ἣν, χαρακτηρηστικῶς σημειοῦμεν «*Unam Sanctam Ecclesiam catholicam et ipsam apostolicam urgente fide credere cogimur et tenere, nosque hanc firmiter credimus et simpliciter confitemur, extra quam nec salus est, nec remissio peccatorum*», ὁσαύτως δὲ καὶ ἡ *Rem non Novan* εἰς *Extr. Comm.* (c. II. 3), ἴδε καὶ *Phillips*, op. cit. III. σελ. 134-136, *Fleury, Discours sur droit Eccl.* κεφ. XC. §§ 7 καὶ 18, *Friedberg, Corpus Juris Canonici*, Berlin, 1881, *Tosti, Storia di Bonifacio VIII e de suoi tempi*, Napoli, 1846, τόμ. 1-2, *Drumman, Geschichte Bonifacius VIII*, Koenigsberg, 1846, τόμ. 1-2, *Capefigue*, II. σελ. 355 κ.ε.

2) Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης θεωρεῖται κατὰ τὴν ὀρθολογίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀνώτερος καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων περὶ τούτου πρβλ. *Hinschius, Kirchenrecht*, τόμ. VI. σελ. 1 κ.ε., *Sohm, Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 440 κ.ε., *Sägmüller, Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 387 κ.ε.

3) «Voilà le pape juge de la capacité des princes! éloignant du trône celui qu'il croit incapable de régner. Voilà les rois traités comme de commis, comme des valets», ὁ *Laurant, L'Église et l'État*, τόμ. I. σελ. 63, καὶ εἰς *Études*, τόμ. VI. σελ. 106 κ.ε., ἴδε καὶ *Phillips, Droit Eccl.* τόμ. I. σελ. 165 κ.ε., *Bouix*, op. cit. σελ. 66, 111, κ.ε., *Kahl, Kirchenrecht*, σελ. 267, *Domier, Die Papste als Richter über die deutschen Könige*, Breslau, 1897, *Picot, De la Souveraineté de l'Église*, σελ. 332 κ.ε.

4) Κατὰ τὸν *Thomasassinus*, op. cit. Par. II. lib. II. c. XLVI. (τόμ. V. σελ. 308) ὁ Πάπας ἐπικυροῖ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων, «*ut episcopis electio é consecratio a Sede Apostolica confirmetur*», εἰς c. XLIII. § 9 (τόμ. V. σελ. 293), οὕτω καὶ ὁ *Hinschius, Kirchenrecht*, τόμ. IV. σελ. 773-780, κατὰ δὲ τὸν *Πάλλην*, *Ποινικὸν Δίκαιον Ὁρθοδόξου Ἀνα-*

κυβερνᾷ (¹) καὶ ἡ πλήρης ἐποποιῶν Ἱστορία τοῦ Μεσαίωνα ἐδίδαξε καὶ διδάσκει, ὅτι ἡ Παπικὴ Κυριαρχία ἐκδηλωθεῖσα οὐ μόνον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῆς Ἐκκλησίας σχέσεις μετὰ τῶν ἡγεμόνων (²), ἀλλὰ καὶ

τολικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 527, εἰς τὸ περὶ τοῦ νομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὑπάρχοντος δικ. ἀζιώματος τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, «ὡς διάδοχοι τοῦ Πέτρου καὶ φορεῖς τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρωτείου κτῶνται τὸ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας δικαίωμα πρὸς ἐξέτασιν καὶ λύσιν πάσης διαφορᾶς». Οὕτως ὁ Μ. Ποντίφηξ ἐκδικάζει 1) ἐν τῷ ἀνωτάτῳ βαθμῷ τὰς ἐφέσεις κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἥτοι α) τῶν συνόδων τῶν primati, καταδικασαῶν ἐπισκόπους, β) τῶν ὑπὸ ἐπισκόπων ἐνταλέντων δικαστῶν νὰ δικάσωσι πρεσβυτέρους, 2) ἐν πρώτῳ βαθμῷ, Πατριάρχας, primati, μητροπολίτας καὶ ἀπλοῦς ἐπισκόπους· ἀσκει δὲ τὸ δικαστικὸν δικαίωμα τοῦτο ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης εἴτε ἀνατιθέμενος αὐτὸ εἰς ἑτέρους ἐπισκόπους εἴτε εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένας πρὸς τοῦτο συνόδους τῶν executores, ἡ ἀναθέτει τοῖς ἐαυτοῦ defensores, ἴδε πλεῖον ἐν Ῥάλλη, ἐνθ' ἄνωγ. σελ. 328, σημ. 207-215 κ.ἐ. Πρβλ. καὶ Picot, De la Souveraineté de l'Eglise, σελ. 361 κ.ἐ.

5) Τυγχάνει ὁ ἀνώτατος κύριος τῶν ἐπισκόπων, ὁ ἄρχων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας «omnia decretalia a vobis et ab omnibus ac cunctis generaliter sacerdotibus custodiri debere mandamus» ἐν Damassi Epist. V.—Κατὰ δὲ τὸν πολὺν St Thomas Aquinas, ἐν Sent. Lib. II. Dist. 44. Qu. 2 in fine «Sic se habet potestas Dei ad omnem potestatem creatam, sic etiam se habet potestas Papae ad omnem spiritualem potestatem in Ecclesia», (περὶ τοῦ St Thomas Aquinas ἴδε καὶ Kraenzlin, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, σελ. 106, 592 κ.ἐ.). Πρβλ. καὶ Soglia, Institutiones Juris Publici Ecclesiastici, Paris, 1853, σελ. 163-193, Franz, Lehrbuch des Kirchenrechts, Göttingen, 1887, σελ. 26-27, Hinschius, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 214 κ.ἐ., Sägmüller, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 391 κ.ἐ.

1) Ἡ θεωρία ἀνήκει εἰς τὸν St. Bernard, Ep. 256 [ad Eugenium (τόμ. I σελ. 258)], ἴδε καὶ Bonifacii H' «Unam Sanctam» ἐν Extr. Comm. I. σελ. 1-8, κατὰ δὲ τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν αὐτῆς, ἣν ἐξόχως δίδει ὁ πολὺς Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 300 «l'Eglise revendique les deux glaives, elle garde pour elle le glaive spirituel, et elle confie le glaive temporel aux princes, mais à charge de le tirer pour le service de l'Eglise et sur son commandement. C'était dire que l'Etat n'était que le bras armé de l'Eglise, en d'autres termes, que l'Eglise seule était souveraine», πρβλ. καὶ Bonjean, Du Pouvoir Temporel, σελ. 93, Kahle, Kirchenrecht, σελ. 258, Sägmüller, Kirchenrecht, σελ. 60, Schwartz, Kirchenrecht, σελ. 7.

2) Hieron. Adv. Iovinian. τόμ. I. XXVI, St. Bernard, De Consid. IV. 3, Henricus de Gand, Quodlibet VI. qu. 33, Alexander de Hales, part. IX. qu. 10 «le pape est le roi des rois», Robert Holkot, Liber Sapientiae, lect. 200 «hic est rex regnum, cui omnes subsunt nationes et populi», ἴδε καὶ Bellarmini, De Potestate Summi Pontificis in temporalibus, cap. V. «Negamus posse dare potestatem summam ecclesiasticam sive spiritualem, quae non habeat en-

τὴν ἐξωτερικὴν ἐρρῶθιμισε πολιτικὴν τῶν Κρατῶν τῆς Δύσεως κατὰ τὸ δοκοῦν (¹). Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Κλήρος τυγχάνει ἀσύδοτος, εἰς οὐδεμίαν ὑπείκων κοσμικὴν ἐξουσίαν εἴτε διοικητικὴν εἴτε δικαστικὴν (²), ἀπολαμβάνει τελείως τοῦ privilegium fori, ὅπερ καὶ συνοδικῶς κατοχυρώθη (³), ὁ φόρος τῆς δεκάτης εἰς τὸ ὕψος αὐτοῦ τὸ μέγιστον ἐκινεῖται (⁴), ἐνθ' ὅ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοσύνη βασιλεύει (⁵), ὁ λαὸς καταδυναστεύεται, ἐλευθερία θρησκευτικῆς πίστεως οὐ μόνον ἀπαγο-

nexam potestatem temporalem aliquo modo», Phillips, Droit Eccles., I. 165 «il est le pontife monarque, le dateur monarque, le souverain, le juge monarque» καὶ Laurent, op. cit. τόμ. I. σελ. 7-8.

1) Ἀνατιθέσους ἐπιτηδεύει τὸν δικασμὸν πνεύματος καὶ ὕλης, ψυχῆς καὶ σώματος, ἥξίου ὅτι τὸ πνεῦμα δεσπόζει τῆς ὕλης, ἡ δὲ κοσμικὴ ἐξουσία εἶναι ἀπλῶς ὁ βραχίον καὶ ὁ ἐκτελεστὴς τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς τὸ σύμβολον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἐκλαμβάνουσα μεταφορικῶς τὴν μάχαιραν τοῦ Πέτρου, ἐξώσθη αὐτήν, ὁ δὲ Πατριάρχης Ῥώμης, ἰδρύσας τὸν Ἀποστολικὸν θρόνον ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς θεοκρατίας ἐστέφθη τὸ διπλοῦν καὶ τριπλοῦν διάδημα, regnum λεγόμενον, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ βασιλεὺς τῶν βασιλείων, ὁ Καλλικῆς, Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, βιβλ. δ' μέρ. α'. κεφ. α' § 10 (τόμ. Δ'. σελ. 14), Ἀθήνη 1930.

2) Οὕτως αἱ Σύνοδοι Λατερανοῦ (1179) διὰ Καν. 19 ἐν Mansi, τόμ. XXII. 223, Λατερανοῦ (1215) καν. 46 ἐν Mansi, τόμ. XXII. 1080, Magdemburg (1266) καν. 17, Mansi, τόμ. XXII. 1165, Reims (1272) καν. 5, Mansi, τόμ. XXIV. 20, d'Avignon (1326) καν. 34, Mansi, τόμ. XXX. 762, Frisingue (1446), Λατερανοῦ 5ῃ (1513) Sess. X. ἴδε καὶ Thomasassinus, op. cit. περὶ τῆς immunitas ἐν Ἀγγλίᾳ Par. III. lib. I. c. XLII. (τόμ. VII. σελ. 302 κ.ἐ.), ἐν Γαλλίᾳ Par. III. lib. I. c. XLVI. (τόμ. VII. σελ. 319 κ.ἐ.), «immunitas personallis clericorum et eorum etiam patrimonii», πρβλ. καὶ Mingetti, Chiesa e Stato, Milano, 1878, σελ. 46, Friedberg, Die Gränzen, σελ. 45, Soglia, op. cit. σελ. 332.

3) Extrav. De Immun. C. 4 § 7 «Sive quidem collatum, sive expeditiones, seu alia quaelibet sibi arbitrentur agenda, de bonis ecclesiarum et clericorum et pauperum Christi usibus deputatis volunti fere cuncta compleri, ὁ Thomasassinus, op. cit., τόμ. IX. σελ. 330, ἴδε δὲ περὶ τῶν annates, loc. cit. Par. III. lib. II. cap. LVIII. (τόμ. 8 σελ. 370) καὶ cap. LIX. μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντίᾳ (1418) Σύνοδον (τόμ. 8 σελ. 383 κ.ἐ.), πρβλ. καὶ Friedberg, Die Gränzen, σελ. 47 κ.ἐ.

4) Σύνοδοι Viennense (1171), Mansi, XXIII. 1172, Acquiensense (1282), Mansi, XXIV. 436, de Saumur (1294), Mansi, XXIX. 1124, Coloniese (1310), Mansi, XXV. 331, Ferrare (1332), καν. 30, Mansi, XXV. 916, Salmanticense (1335), καν. 5, Mansi, XXV. 1050.

5) Καν. 6 τῆς Συνόδου Parisiis, Mansi, XXII. 820, καν. 6 τῆς Ruen (1214) Mansi, XXII. 90, Bourgiense (1214), Mansi, XXII. 930. Κατὰ τὸν Clemangis, De Corrupto ecclesiae Statu, XIX, 3 ἥτο προτιμώτερον κατὰ τὸ κοινωνικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τὸ νὰ ὑποφέρει τις

ρεύεται, ἀλλ' ἐμφανιζομένη δεινῶς καταδικάζεται (1). Οὐδείς νόμος ἐκδίδεται παρὰ τῆς Πολιτείας, ἂν μὴ ἀρεστὸς εἰς τὸ Ποντίφηκα τυγχάνῃ (2), ὅστις ἐκδίδων decretalem ἀποφαίνεται ex cathedra περὶ τοῦ ὁρθοῦ ἢ μὴ τοῦ νόμου (3), εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος ἀνωτέραν δύναμιν (4), ἅρα δὲ καὶ οὐδεμίαν τοῦ νόμου ἐτέραν ἀπαιτουμένου ἐπικύρωσιν (5) (6). Ἡ ἱστορία ἐκτενῶς ὠμίλησε καὶ ἔκρινε τὴν ἐποχὴν

τὴν τυραννίαν τοῦ πλέον σκληροῦ ἡγεμόνος ἢ τὴν δικαιοσύνην τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας. Μήπως ἀρὰ γε ἡ Διεθνὴς Δογοτεχνία δὲν ὀφείλει ἀπειρὸς χάριτας δι' ἐμπνεύσεις καὶ συλλήψεις, ὅς ἀφειδῶς παρέσχεν αὐτῇ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη;

1) Μνημειώδης εἰς τὴν Ἱστορίαν ἡ ἐποχὴ παραπέμπομεν εἰς ἐκείνην οὐδεμίαν ἐκφέροντες κελύειν.

2) Ὁ Φρειδερίκος II διὰ διατάξεων ἐν Const. (1220) ὥρισεν οὕτως: «Statuimus ut nullum ecclesiasticam personam in criminali quaestione vel civili trahere ad iudicium se iurare praesumat».

3) Κατὰ τὸν F r a n c k, Philosophie du droit Ecclesiastique, σελ. 66, «Le pape, de sa pleine autorité sans l'intervention et toujours en dépit du pouvoir civil, levait des impôts, des tributs, de toute espèce sur les terres et sur les Églises», πρβλ. καὶ S o g l i a, Institutiones Juris Publici Ecclesiastici, 193 ἐπ.

4) Ὁ Πάπας, εἰς Ποιν. Δίκαιον Ἀν. Ὁρθ. Ἐκκλησίας, σελ. 529, ἐξόχως ἀναλύων τὰ τοῦ ἀνωτάτου δικ. δικαιώματος τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης χαρακτηριστικῶς σημειοῖ «ἀπόρροια δὲ τοῦ ἀξιουμένου δικαιώματος, ὡς ὑπάρχον δικαστῶν ὑπῆρξε καὶ ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οὕτω τυχοῦσα ἀναγνωρίσεως ἀρχῇ, καθ' ἣν ὑπ' οὐδενὸς ἡδύναντο οὗτοι νὰ κριθῶσιν, ὅτε οὐδενὸς δυνάμενος νὰ ἀσκήσῃ ἐπ' αὐτῶν ποινικὴν καὶ πειθ. ἐξουσίαν», πρβλ. καὶ H i n s c h i u s, Kirchenrecht, I. σελ. 296, IV. σελ. 478, S t ö b e r, Quellen studien zum Laurentianischen Schisma, Wien, 1886 σελ. 9 κ. ἐ. Τὴν ἐκ Διεθνῶς Δικαίου ἀποψιν ἴδε ἀναπτυσσομένην εἰς Σ ε φ ε ρ ι ᾶ δ ο υ, Μαθήματα Διεθνῶς Δημ. Δικαίου, Βιβλ. Α', Ἀθήναι, 1925, σελ. 58, 204 κ. ἐ. ἐπὶ τούτου πλεῶν κατωτέρω.

5) Διὰ τὴν μετὰ τὸ 1000 μ.Χ. ἀναγωγὴν τῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ Πάπα ἴδε ἐν T h o m a s s i n u s, Par. III. lib. II. cap. XXXVII, (τόμ. 8 σελ. 223 κ. ἐ.), B e l l a r m i n u s, De Rom. Pont., Lib. IV. cap. V. καὶ IV. «Tenetur credere bonum esse, quod ille praecipit; malum, quod ille prohibet» ἴδε καὶ G i e s e l e r, K. G., III. 2 § 60 σελ. 9 καὶ 14, R a n k e, Histoire de la Papauté aux XVI-XVII siècles, 2a ἐκδ., τόμ. I. σελ. 24, M i n g n e t t i, op. cit. σελ. 2-3 κ. ἐ.

6) T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. lib. III. c. XXIV. (τόμ. 6, σελ. 175 κ. ἐ.) καὶ c. XXVII (τόμ. 6, σελ. 201 κ. ἐ.). Οὕτω π. χ. ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ' ἠκύρωσε τὸ 1374 δέκα πέντε ἀρθρα τοῦ Sachsenspiegel, πλεῶν παρὰ F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 59 κ. ἐ., ἴδε καὶ H i n s c h i u s, Staat und Kirche, Freiburg. 1887, σελ. 213 4, Πάπας, Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 4, L e F u r, Précis du droit International Public, 3η ἐκ. 1937, §§ 39, 41.

ταύτην (1). Ἐν δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ἐνδεικτικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δυνάμεως, ἥτις ἐπεκράτησε κατὰ τοὺς αἰῶνας τοῦ Θεοκρατικοῦ συστήματος, τυγχάνει καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐπιβολῆς τῆς παπικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐκδηλωθείσης ἐμπράκτως δι' ἐγγράφων συμβάσεων μεταξὺ Ἀγ. Ἐδρας καὶ Πρίγκηπος, αἵτινες c o n c o r d a t a ἀποκληθεῖσαι ἀπετέλεσαν ἀρχικῶς τὰς πρώτας συμβάσεις ἀναγνωρίσεως τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης ἐκ μέρους τῶν ἡγεμόνων. Κατὰ τὴν βασιλευσούσης τῆς θεοκρατίας κρατήσασαν ἔννοιαν τῶν συμβάσεων τούτων (p r i v i l e g i e n t h e o r i e) ὑπὸ τὸ ὄνομα concordatum ἠνύκουν τὴν ἐκ μέρους τῶν ἡγεμόνων ὁμολογίαν τῆς θρησκείας τὴν Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ σκοπῷ ἐπιτεύξεως συμφωνίας καὶ ὁμογνωμίας ἐπὶ θεμάτων πίστεως, πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία πάντοτε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ἐπὶ θεοκρατίας διὰ τοῦ ἐν λόγῳ concordatum δικαίωμα πίστεως καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας (soveraineté temporelle) κτᾶται, οὐδεμίαν ἀπέναντι τοῦ ἐτέρου συμβαλλομένου ἀναλαμβάνουσα ὑποχρέωσιν (2).

Οὕτως ἐκ τῆς ἱστορίας ἀρχικῶς μνημονεύονται συναφθέντα concordata τῆς Ἀγίας Ἐδρας μετὰ τῶν βασιλέων Pépin, Charles Martel, Charlemagne, Louis le Débonnaire, Otto I, Otto III, πάντοτε διὰ τὸ ζήτημα τῶν investiturae τῶν Ἐπισκόπων (3), μεταγενεστέρως δὲ

1) «Rome donne la vie et la direction à tout; elle est le principe de toute souveraineté. Comme c'est le pape qui ceint les couronnes sur le front des empereurs et des rois, lui seul peut aussi disposer des sceptres et de la dignité souveraine!» ὁ C a p e f i g u e, op. cit. τόμ. II. σελ. 80 κ. ἐ., πρβλ. καὶ H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 214 κ. ἐ., F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche σελ. 424 ἐπ.

2) P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 371, B a l v e, Das Concordat nach den Grundsätzen des Kirchenrechts München, 1863, σελ. 78, 85, 128 κ. ἐ., R. von S b e r e r, Handbuch des Kirchenrechts, τόμ. I. σελ. 163, H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 510, H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. I. σελ. 726, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 257, N u s s i, Conventiones de rebus ecclesiasticis inter Sanctam Sedem et civilem potestatem, Mainz, 1870, σελ. 5 κ. ἐ., V e r i n g, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 683 κ. ἐ., H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 274, S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 126 κ. ἐ., G i o b b i o, I concordati, Monza-Roma, 1900, σελ. 4, 24 κ. ἐ., Πάπας, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 5 «ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ὅρου ratione temporibus habita concedimus poeitur, ὅσα σιωπηρὰν ἐπιφύλαξιν τοῦ ἀσκήσαι πάσας αὐτῆς τὰς ἀξιώσεις ἐν χρόνῳ ἀρμοδιωτέρω».—Ἐπιτυχῇ δ' ἀνάλυσιν τῆς privilegientheorie τοῦ concordatum πρβλ. παρὰ B i e r b a u m, Konkordat, ἐν SL. τόμ. III. σελ. 519 κ. ἐ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 47 κ. ἐ.

3) T a r d i f, Concordata nationis Germanicae, τόμ. II. σελ. 5, 7 κ. ἐ.,

μετά της Ἀγγλίας (1176), τῆς Νορμανδίας, Πορτογαλλίας κ. ἄ., σπουδαιότερας ὅμως σημασίας concordatum ὑπῆρξε (1) τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν τῆς Worins. Τὰ concordata ἀπετέλεσαν μίαν ἐκ τῶν μεγίστων ἐνδείξεων τῆς παπικῆς κυριαρχίας.

IV

Η ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.
CONCORDATA KAI CONVENTIONES ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

1. Ἡ διὰ τοῦ χρόνου ἐπιτευχθεῖσα ἐκ μέρους τῶν ἀποστόλων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔστω καὶ σχετικὴ μόρφωσις ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἐπέπρωτο μοιραίως νὰ ἐπιφέρει ἀποτελέσματα, ἅτινα, προϊόντα ἐκπαιδεύσεως, κατ' ἀνάγκην δοθείσης ἐν πολλοῖς, συνετέλεσαν ἐν τούτοις εἰς τὸ νὰ στραφῶσιν ἐκ μέρους τῶν φωτισθέντων κατὰ τῶν διδασκάλων τὰ βέλη, καθ' ὅσον ἐγκαίρως ἐγένετο ἀντιληπτὸν τὸ διάφορον τῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐκτελέσει ἐφαρμογὴν.

Ἡ σχετικὴ ἐν τῇ Δύσει ἐκ μέρους τοῦ κλήρου δοθεῖσα ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας μόρφωσις, ἐνεφάνισε τὸν ἀναλλοίωτον ἐκείνου νόμον τῆς φύσεως, καθ' ὃν ἡ διάνοια τικτομένη, ὅπως ὁποῦντε θὰ ἐκδηλωθῇ, ἐπιβοηθοῦντος δὲ καὶ τοῦ μεγάλου συναισθήματος ἐκείνου τῆς δίψης πρὸς μάθησιν, τὰ πρῶτα μεγάλα πνεύματα τῆς Δύσεως ἀναφαίνονται(2). Αἱ θεωρίαι αὐτῶν ἀντηχοῦσιν εἰς ψυχὰς Ἡγεμόνων, ὧν πολλοὶ διττῶς σκεπτόμενοι, εἴτε πρὸς ἰδίαν μόρφωσιν, εἴτε, καθ' ὑπακοὴν εἰς τὸ ἐνθουσιῶδες συναισθημα τῆς κυριαρχίας, ὅπως ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τοῦ Πάπα διαφύγωσιν, ἐν αὐταῖς ἀρέσκονται ἐν πολλοῖς καὶ ἡ πρώτη κατὰ τῆς παπικῆς κυριαρχίας ἐξάνιστάσις ἰσχυρῶς προβάλλει (3).

Τὸν ΙΔ' αἰῶνα σχίσμα μέγα ταράσσει τὴν γαλήνην τῆς Δυτικῆς

Harduin, Acta Conciliorum, τόμ. VII, σελ. 113 κ.έ., Paris, 1714, de Champeaux, Recueil Général, τόμ. I, σελ. XII-XIV, 6-11, Sturz, op. cit. σελ. 212.

1) Fournier, Les officialités au moyen âge, σελ. 65-66 κ.έ., Nussi, Conventiones, σελ. 36 κ.έ.

2) Dante Alighieri, Petrarque, ἡ ἀρχὴ τοῦ Humanismus, ἡ Ἀναγέννησις, ἡ Διαφωτιστις ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ.

3) Κυριακὸς, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. II, σελ. 213-220, Laviss-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. III, σελ. 343 κ.έ., Hanot-teau, Hist. Franç. τόμ. VI, σελ. 276-277.

Ἐκκλησίας (4). Εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο συντελεῖ, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ πολλαχῶς ἐκδηλουμένη ἐναρξίς ἀμφισβήτησεως ἐκ μέρους τῶν Ἡγεμόνων τῆς souveraineté temporelle τῆς Παπικῆς δυνάμεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης τυφλὴ προσήλωσις εἰς τὸ πολιτειακὸν ζήτημα ἢ τὸ θρησκευτικόν, εἰς ὃπερ παρέσυρον, κατὰ τοὺς εἰδικούς, τοὺς περισσοτέρους τῶν Παπῶν αἱ κυρίαρχοι θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις (5). Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου παρίσταται τὸ φαινόμενον τοῦ διχασμοῦ, ὅστις διαρκεῖ τεσσαράκοντα ἔτη, καθ' ὃ τρεῖς Πάπαι, τριχῶς ὑποστηριζόμενοι, ὁμοῦ συνάρχουσι (6). Τὴν ἐποχὴν πλέον ταύτην ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται νὰ περισώσει τὰ λείψανα τῆς κυριαρχίας τοῦ παρελθόντος.

Γεγονὸς δι' ἀψευδέστατον τῶν καιρῶν καὶ τῆς νέας ἐξελίξεως ταύτης τυγχάνουσι τὰ νέα concordata, ἅτινα ἡ Ἀγία Ἐδρα συνάπτει ἤδη τὸν ΙΕ αἰῶνα, ἐν οἷς τελείως διεγέγραπτο (Legaltheorie), ὅτι μόλις καὶ διὰ βίας διατηρεῖ ὑπὲρ Αὐτῆς τὴν ἔννοιαν τῆς πνευματικῆς κυριαρχίας, ἀπόλλυσι δὲ πλέον πραγματικῶς τὴν περίφημον καταστάσαν souveraineté temporelle (7). Διαρκουσὼν τῶν Μεταρρυθμιστι-

1) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VI, σελ. 243 κ.έ., Rohrbacher, Histoire Univ. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXI, σελ. 25 κ.έ.

2) Moehler, Histoire de l'Eglise, τόμ. II, σελ. 441, 451 κ.έ., Hergengröther, Kirchengeschichte, τόμ. II, σελ. 627 κ.έ.

3) Ἐκ τῶν Πηγῶν τῆς Ἱστορίας ἀντιλαμβάνεται, ὅτι τὴν 18-4 1378 ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ Bari Barthélemy Pignano ἐκλέγεται, ὡς Πάπας Οὐρβανὸς VI, καὶ ἐν Fondi ὁ καρδινάλιος Robert de Genève, ὡς Πάπας Κλήμης VII, ἐγκατασταθεῖς εἰς Avignon. Ὅτε δὲ ἐλάμβανε χώραν ἡ σύγκλησις τῆς Συνόδου τῆς Πίζης, ἔρχομεν τρεῖς Πάπας, ἦτοι Βενέδικτον XIII, Γρηγόριον XII καὶ Ἰωάννην XXIII (1409-1412). Τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ῥώμη ἀπόλλυσι τὸν Ἐπίσκοπον αὐτῆς, φιλῶ δυνάμει τὸν θρόνον διατηροῦσα. Τὸ Bordeaux, τὸ Poitiers, καὶ ἡ Avignon χρησιμοποιοῦνται, ὡς ἔδραι τοῦ Μ. Ποντίφικος. Πλὴν πρὸς Du Puy, Du Schisme d'Occident, Paris, 1654, σελ. 25 κ.έ., Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXI, σελ. 25 κ.έ., Hergengröther, Kirchengeschichte, τόμ. II, σελ. 632 κ.έ., Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VI, σελ. 243 κ.έ., Κυριακὸς, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. II, σελ. 218 κ.έ., Laviss-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. III, σελ. 318-324, Hanot-teau, Hist. Franç. τόμ. VI, σελ. 276 κ.έ., Murret, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. V, σελ. 116 κ.έ.

4) Ὁ σοφὸς Hoyer, εἰς τὸ ὀνομαστὸν αὐτοῦ σύγγραμμα, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II, σελ. 511 χαρακτηρίζων τὰ concordata, ὡς «une mode ecclésiastique, qui n'innove pas en l'Eglise», ποιεῖται περιφφάνως ἰδεώδη ἀνάπτυξιν τῆς ἐξελίξεως νομοθετικῆς καὶ νομικῆς τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου ἐν

κῶν Συνόδων, εἰδικῶς δὲ καὶ συγκεκριμένως τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ Συνόδου (1414-1419) ὁ Πάπας Μαρτίνος V⁽¹⁾, ἐν ἔτει 1418, συνάπτει εἰδικὰ concordata μετὰ τῶν μετεχόντων τῆς Συνόδου Κρατῶν, ὁρισμένης χρονικῆς διαρκείας καὶ συναφθέντα causa reformationis et disciplinae⁽²⁾. Ταῦτα, ὄντα κατ' οὐσίαν πέντε, διανομοῦνθησαν εἰς τρία: ἦτοι τὸ Γερμανικόν, περιλαμβάνον τὴν Γερμανίαν, Πολωνίαν, Οὐγγαρίαν καὶ Σκανδιναβικὰς Χώρας, τὸ Γαλλικόν, περιλαμβάνον τὴν Γαλλίαν, Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν καὶ τὸ Ἀγγλικόν. Τὰ μὲν δύο πρῶτα, διαρκείας πέντε ἐτῶν, καθώριζον σχέσεις τῶν Ἡγεμόνων μετὰ τῆς Ἀγ. Ἐδρας περὶ ζητήματα ἐν γένει ἀριθμοῦ καὶ σχέσεως τῶν καρδινάλιων, ὑποθέσεων ἐκκλησιαστικῶν προσόδων, περὶ τῶν annates καὶ περὶ ἀφωρισμένων προσώπων ἐξ ἀρθρων ἐν συνόλῳ ἑπτὰ⁽³⁾, τὸ δὲ ἀγγλικόν ἐξ ἀρθρων ἐξ καθώρισε περίπου τὰ ἴδια ζητήματα, ἐξαιρέσει τῆς περιπτώσεως τῶν annates, ἅτινα ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὸ Κράτος τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, συνήφθη δὲ ad perpetuam rei memoriam⁽⁴⁾.

τοῖς οὐσιώδεσι, συστηματικῶς καταλήγων εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω ἀναπτυσσομένην ἐννοίαν, ἴδε καὶ L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 169 κ.έ., M i n g u e t t i, Stato e Chiesa, σελ. 19-20, H i n s c h i u s Staat und Kirche, σελ. 274 κ.έ., G i o b b i o, op. cit. σελ. 344 κ.έ., S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht τόμ. I. σελ. 127 κ.έ., B i e r b a u m, Konkordat, ἐν SL. τόμ. III. σελ. 521 κ.έ., S t u r z o, op. cit. σελ. 218, L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 64 κ.έ., L e F u r, Précis de droit International Public, 8η ἐκδ. Paris 1937, § 287.

1) Ὁ δεινὸς οὗτος Ποντίφηξ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Μαδέρας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XV αἰῶνος παρεχώρησεν εἰς τὸν Πορτογάλλον βασιλόπαιδα Ἑρρίκον τὸ δικαίωμα τῆς κατακτήσεως καὶ κυριαρχίας λαῶν τῶν ἀνακαλυφθησομένων χωρῶν ἀπὸ τῶν Καναρίων Νήσων μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Ἐνδειξίς δεινῆς τοῦ ἐκείνου ἀκρότης τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων.—Πρβλ. B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 551 κ.έ., P a s t o r (κατὰ μετὰφρ. Mercati καὶ Censi), Storia dei Papi, τόμ. I. σελ. 193-257.

2) H u e b l e r, Die Konstanzer Reformation und die Concordate von 1417, Leipzig, 1867, σελ. 13-24, W a l t e r, Fontes Juris Ecclesiastici, σελ. 86, H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 731 κ.έ., H u g u e n i n, Expositio Methodica, τόμ. II. σελ. 329 κ.έ., M u r r e t, op. cit. τόμ. V. σελ. 146 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, op. cit. σελ. 11 κ.έ.

3) H a r d u i n, Acta Conciliorum, τόμ. VIII. σελ. 883, 888, L e n f a n t, Histoire du Concile de Constance, Amsterdam, 1714. (τόμ. 1-2), τόμ. II. σελ. 168, 436.

4) H a r d u i n, Acta Conciliorum, VIII. σελ. 893, W i l k i n s, Concilia Magnae Britanniae et Hiberniae, London, 1737, τόμ. 3, σελ. 391, L e n f a n t, op. cit. τόμ. II. σελ. 444 κ.έ.

Τὸ μὲν Γερμανικὸν ἠχορηγεύθη, ὥς καὶ τὸ Γαλλικὸν ἐπὶ Καρόλου VII, τὸ δ' Ἀγγλικὸν ἐγράφη ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

2. Ὁ Πάπας Εὐγένιος IV (1431—1447)⁽¹⁾, ὅτε συνεκροτήθη ἡ Μεταρρυθμιστικὴ Σύνοδος τῆς Βασιλείας (1431), παντὶ σθένει ἠμπόδισε τοὺς κατὰ τόπους Ἐπισκόπους, ἵνα μετὰσχωσιν αὐτῆς. Οἱ Γερμανοὶ Ἐκλέκτορες ἐπὶ τὸ ἔργον κυρώσεις κατὰ τοῦ Πάπα λαμβάνουσι, τὰς κληθείσας Pragmatiques sanctions de Mayence καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος VII τὰς περιφήμους Ordonnances ἢ Pragmatiques Sanctions de Bourges⁽²⁾. Ὁ Μ. Ποντίφηξ, διατρέχων τὸ ὑστατον ἔτος τοῦ βίου αὐτοῦ, εἰς εἰρηνικὴν διευθέτησιν τῶν μετ' αὐτῶν σχέσεων τῆς Ἀγ. Ἐδρας ἀποβλέπων, τὴν 7 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1447 ὑπέγραψεν ἐν Βιέννῃ concordatum μετὰ τῶν Γερμανῶν Ἐκλεκτόρων καὶ τοῦ Βασιλέως Φρειδερίκου III, δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ πνευματικὴ κυριαρχία (souveraineté spirituelle) τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τῆς ἐκ μέρους αὐτοῦ ἀναγνωρίσεως τῶν πεπραγμένων τῶν Συνόδων τῆς Κωνσταντίας καὶ τῆς Βασιλείας καὶ μελλοντικῆς συγκλήσεως Νέας Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁽³⁾. Ἀποκληθέν, καὶ δικαίως, τὸ νέον τοῦτο σύμφωνον τῆς Ἀγίας Ἐδρας μετὰ τῶν Γερμανῶν Ἡγεμόνων «Concordat des Princes», δὲν ἔτυχεν ἰσχύος μεγαλυτέρας τοῦ ἔτους τὴν 17ην Φεβρουαρίου 1448, ἐν Βιέννῃ ἀνεσφῆθη, ὑπογραφέν μεταξὺ Πάπα Νικολάου V καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τῶν Γερμανῶν Ἡγεμόνων βασιλέως Φρειδερίκου III⁽⁴⁾.

1) B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 551 κ.έ., P a s t o r, Storia dei Papi, τόμ. I. σελ. 258 κ.έ., R o h r b a c h e r, Hist. Un. de l'Ég. Catholique, τόμ. XXI. σελ. 449 κ.έ.

2) Περὶ αὐτῶν ἐκτενῶς κατωτέρω, κεφ. Γ'.

3) Τὸ Concordatum τοῦτο περιέλαβε μίαν bref «Ad ea exhibito» τῆς 5/2/1447 καὶ τρεῖς βούλλας: «ad tranquillitatem» τῆς 5/2/1447, «ad ea quae» τῆς 5/2/1447, «inter cetera desideria» τῆς 7/2/1447, ἴδε ἐν H e f e l e, Conciliengeschichte, τόμ. VII. §§ 830, 831, M ü n c h, Vollständige Sammlung aller älteren und neueren Konkordate, Leipzig, 1830, τόμ. I. σελ. 77 κ.έ., R o h r b a c h e r, Hist. Un. de l'Ég. Catholique, τόμ. XXII. σελ. 457 κ.έ., N u s s i, Conventions, σελ. 15 κ.έ., P h i l l i p s, Droit Eccl. III. σελ. 185, W a l t e r, Kirchenrecht § 111, H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, II. σελ. 735-736, H o r o y, Des Rapprochs du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 228.

4) T h o m a s s i n u s, op. cit. Par. II. lib. II. c. 38 § 11 (τόμ. 5 σελ. 251), P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 185 κ.έ., W a l t e r, Fontes Juris Ecclesiastici, σελ. 109, M o e h l e r, Histoire de l'Église, τόμ. II. σελ. 461, H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 736 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Hist. Gén., τόμ. III. σελ. 340 κ.έ.

Ἐν Γαλλίᾳ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Καισαροπαπισμοῦ ἐβασίλευον ἔτι. Ἰσχυροῦσθαι παντάπασι τῶν *pragmaticques Sanctions* τοῦ βασιλέως Καρόλου VII. τοῦ κράτους τούτου συνεχισθέντος ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον Λουδοβίκου IX, Καρόλου VIII καὶ Λουδοβίκου XII κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν ὁποίων πολλὰι κυρώσεις ἔλαβον χώραν εἰς βάρος τῆς Ἀγίας Ἐδρας (1). Βασιλεύοντος τοῦ Φραγκίσκου Α΄, ὑπογράφεται μετὰ πολλὰς διπλωματικὰς συζητήσεις ἐν Βολογνῇ τὴν 15 Αὐγούστου 1516 concordatum μετὰ τοῦ Πάπα Λέοντος X (2). Κατὰ τοῦτο ἀμφοτέρω οἱ ἡγεμόνες διαιροῦσιν εἰς δύο τὴν ἐκκλ. ἔξουσίαν, ὀρίζομένου, ὅτι ὁ Μ. Ποντίφηξ διατηρεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ πνευματικὸν Veto, τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ διατήρησιν τῶν *annates* καὶ τινὰς ἄλλας παραχωρήσεις, ὁ δὲ Βασιλεὺς σὺν τοῖς ἄλλοις διατηρεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἐπίμαχον δικαίωμα τῆς investitura τῶν Ἐπισκόπων Ὀπόσον ἀληθῶς κτύπημα μέγα ἐπὶ τῆς τόσον θριαμβευσάσης ἀρχῆς τοῦ Ultramontanismus (3).

3. Τοὺς ἐπομένους αἰῶνας ἡ Ἀγία Ἐδρα συνάπτει πλεῖστα ὅσα concordata καὶ conventiones διὰ ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας μετὰ διαφόρων ἡγεμόνων, οὐσιώδη σχόντα σημασίαν ἐν τῇ ὁυθμίσει τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, (*Vertragstheorie* (4), ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸν ΙΣΤ καὶ ΙΖ αἰῶνα (5), ἐν

1) Τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας νομοθεσίαν τῶν Γάλλων τούτων Βασιλέων πρβλ. ἐν *de Champeaux*, *Recueil Général*, τόμ. I. σελ. 17 κ.έ., Ἰδε καὶ *Laviss-Rambaud*, *Hist. Gén.* τόμ. III. σελ. 206 κ.έ., *Hanotaux*, *Hist. Franc.* τόμ. VI. σελ. 317 κ.έ. Πλεῖω δὲ κατωτ.

2) Τὸ κείμενον ἴδε ἐν *de Champeaux*, *Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. 56, *Harduin*, *Acta Conciliae*, τόμ. IX. σελ. 867, Ἰδε καὶ *Hergenholtz*, *Kirchengeschichte*, τόμ. II. σελ. 752, *Horoy*, *Des Rapports de Sacerdoce*, τόμ. II. σελ. 228-229, *Nussi*, *Conventions*, σελ. 20, *Hanotaux*, *Hist. Franc.* τόμ. VI. σελ. 326-328.—Ἐπὶ τοῦ concordatum τούτου σχετικὴ ἡ περιφημία βούλλα τοῦ Μ. Ποντίφηκος «*Primitiva illa Ecclesia*» τῆς 18/3/1516.

3) Ἐν ταῦτοις τὸ concordatum τοῦτο χαρακτηρίσθη, ὡς πολλὰ παρέχον εἰς τὴν παπικὴν κυριαρχίαν τὸ Πανεπιστήμιον ἤτήσατο τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν σύγκλησιν Συνόδου τοῦ κλήρου, ἐμποδίσαν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἐκδοσιν καὶ διὰ τύπου δημοσίευσιν αὐτοῦ, τὸ δὲ Κοινοβούλιον ἐπὶ ἑτῇ δύο ἡρνεῖτο νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὸ περιοχόμενον αὐτοῦ παρὰ τὴν αὐστηρὰν βασιλικὴν διαταγὴν. Πρβλ. *Phillips*, *op. cit.* τόμ. III. σελ. 184, *Laviss-Rambaud*, *Hist. Gén.* τόμ. III. σελ. 706 κ.έ., *Munch*, *op. cit.*, τόμ. I. σελ. 207 κ.έ., *de Champeaux*, *Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. 75 κ.έ., *Murret*, *op. cit.*, τόμ. V. σελ. 237.

4) Ἐπικρατεῖ πλέον ἡ κυριαρχήσασα τρίτῃ αὐτῇ μορφῇ τῆς φύσεως τῶν concordati, ἡ καλουμένη συμβατικὴ (*vertragstheorie*),

Βοημίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ (1) (2), καὶ πολλὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα (3).

Ὁ ΙΘ' αἰὼν ἀρχεῖται μὲ τὸ concordatum τοῦ Πάπα Πίου VII (4) συναφθέν μετὰ τοῦ Βοναπάρτου ἐν Γαλλίᾳ ἐνθα μετὰ τοσαῦτα γεγονότα, καθ' ὃ ἔλαμψεν ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως (5), τὴν 15ην Ἰουλίου 1801 ὁ πρῶτος Ὑπατος ἐμεσολάβησεν,

καθ' ἣν τὰ κογκορδάτα πλέον οὕτω τυγχάνουσιν ἢ συμβάσεις διεθνεῖς μεταξὺ Ἀγίας Ἐδρας καὶ Πολιτείας, αἱ παροῦσαι μάλιστα μορφὴν εἰδικῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, καλουμένην σύστημα ὁμοταξίας. Ἰδε καὶ *Horoy*, *Rapports*, τόμ. II. σελ. 511 κ.έ., *Hinschius*, *Staat und Kirche*, σελ. 273, *Gioibio*, *I concordati*, σελ. 54 κ.έ., *Sägmüller*, *Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 127-128, *Bierbaum*, *Das Konkordat*, ἐν *SL*, τόμ. III. σελ. 522 κ.έ., *Langenon*, *Die Konkordate*, σελ. 84 κ.έ., ὅστις ὁμῶς μόνος ἐκ πάντων τῶν ἐπὶ τούτου γραφάντων εἰδικῶς ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὸν Ἰταλὸν *de Angelis*, *Praelectiones Juris Canonici*, P. I. Rom. 1877, σελ. 106. ὁμιλεῖ καὶ περὶ μέσης τινὸς θεωρίας τῆς *Scheitvertragstheorie*, *loc. cit.* σελ. 61 κ.έ., πρβλ. καὶ *Le Fur*, *Précis de droit international Public*, § 287.

5) Τὴν 6-IX-1523 μεταξὺ Καρόλου V καὶ Ἀδριανοῦ VI, τὴν 14-II-1529 τοῦ ἰδίου Βασιλέως μετὰ Κλήμεντος VII, τὴν 8-X-1640 μεταξὺ Φιλίππου IV καὶ Οὐρβανοῦ VIII, τὴν 17-VI-1717 μεταξὺ Φιλίππου V καὶ Κλήμεντος XI, τὴν 26 IX-1731 τοῦ ἰδίου Βασιλέως καὶ Κλήμεντος XII καὶ τὴν 11-I-1753 μεταξὺ Φερδινάνδου VI καὶ Βενεδίκτου XIV. πρβλ. *Hergenholtz*, *Spanien Verhandlungen mit dem Römischen Stuhle* ἐν *Archiv. für Katholischen Kirchenrecht*, τόμ. X (1863) 1-45, 185-214, XI (1864) 252-263, 367-401, XII (1864) 46-60, 335-430, XIII (1865) 91-106, 393-441, XIX (1866) 170-215, καὶ *Nussi*, *Conventions*, σελ. 120 κ.έ., *Horoy*, *Des Rapports du Sacerdoce*, τόμ. II. σελ. 231.

1) Τὴν 8-III-1630 μεταξὺ Φερδινάνδου II καὶ Οὐρβανοῦ VIII, *Nussi*, *op. cit.* σελ. 39, *Horoy*, *op. cit.* τόμ. II. σελ. 230.

2) Τῇ 1516 μεταξὺ Ἐμμανουὴλ καὶ Λέοντος X, τῇ 1778 μεταξὺ Βασιλέως Μαρίας καὶ Πίου VI, *Nussi*, *op. cit.* σελ. 39, 136, *Horoy*, *op. cit.* τόμ. II. σελ. 230, 235.

3) Τῇ 1727 μεταξὺ Βασιλέως Ἀμεδαίου καὶ Βενεδίκτου XIII διὰ τὴν Σαρδηνίαν, τὴν 2-VI-1741 μεταξὺ Καρόλου III καὶ Βενεδίκτου XIV διὰ τὸ Βασίλειον τῶν Δύο Σικελιῶν, τῇ 1741, 1742 καὶ 1750 μεταξὺ Καρόλου Ἐμμανουὴλ III καὶ Βενεδίκτου XIV διὰ τὴν Σαρδηνίαν, τὴν 17-XII-1757 μεταξὺ Μαρίας Θηρεσίας καὶ Βενεδίκτου XIV καὶ τὴν 20-I-1784 μεταξὺ Ἰωσήφ II καὶ Πίου VI διὰ τὸ Δουκάτον τοῦ Μιλάνου, ἐν *Nussi*, *op. cit.* σελ. 48-138, *Horoy*, *op. cit.* τόμ. II. σελ. 230-238.

4) *Bianchi-Giovini*, *Storia dei Papi*, τόμ. X. σελ. 297 κ.έ., *Rohrbacher*, *Hist. Univ. de l'Eglise Catholique*, τόμ. XXVII. σελ. 623 κ.έ.

5) Ὅρα κατωτ. Μέτρ. Β' Προοίμ.

ἵνα λάβῃ χώραν σχέδιον συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας (¹).

Τὴν 8ην Ἀπριλίου 1802 (18 Germinal X) εἰσήγεν ὁ Μ. Ναπολέων εἰς τὸ Tribunat τὸν νόμον περὶ ὁργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας, περιέχοντα νέον concordatum τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὁυθμίζοντος τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας (²). Διὰ τούτου μόνον ἡ πνευματικὴ ἐξουσία (souveraineté spirituelle) ἀνεγνωρίζετο εἰς τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης, πᾶσα δ' ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ἡσκέτο· ἔχομεν concordatum, ὅπερ κατὰ τὸν Montholon δὲν ἦτο, εἰμὴ «une sorte de gendarmerie sacrée» (³). Ἡ ταυτόχρονος δημοσίευσις κατὰ παραγγελίαν τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν «Articles Organiques du culte catholique» (⁴), μεγαλειωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Placet καὶ τῆς Appellatio tanquam ab abusu, ἐψύχρανε τελείως τὰς σχέσεις Αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας (⁵) (⁶), ἡ δὲ ψυχρότης αὕτη προσωρινῶς ἀντιμετωπιθεῖσα, ἐπε-

1) L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IX. σελ. 263, H a n o t a u x, Hist. Franc. τόμ. VI. σελ. 542-544 κ. ἔ.

2) Τὸ κείμενον τοῦ Concordat καὶ τοῦ νόμου ἀνευρίσκεις, ὡς εἶχεν ἐν D u p i n, Manuel du droit Public Ecclésiastique Français, Paris, 1845, 4η ἔκ., σελ. 209-214, de C h a m p e a u x, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 9, 10, κ. ἔ. ἴδε καὶ H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 235-236, 273, 285 κ. ἔ. H u g u e n i n, Expositio Methodica, τόμ. Β' σελ. 329.

3) M o e h l e r, Histoire de l'Eglise, III. σελ. 329, G i o b b i o, I concordati σελ. 21 κ. ἔ. ἴδε καὶ εἰδικῶς S e c h é, Les origines du Concordat, Paris, 1894, τόμ. 1-2, T h e i n e r, Histoire de deux Concordats de 1801 et 1813, Bar-le-Duc, 1899, τόμ. 1-2, W e l s c h i n g e r, Le pape et l'Empereur, Paris, 1906.

4) Διὰ τοῦ νόμου τούτου, πάντα ὁυθμίζοντος τὰ ἐν Γαλλίᾳ θρησκευόμενα, πᾶσα ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος προήρχετο. Κατὰ τὸ ἀρθ. I «Aucune bulle, bref ou autre expédition de la Cour de Rome ne peuvent être publiés sans l'autorisation du Gouvernement», κατὰ δὲ τὴν χαρακτηριστικὴν τοῦ P o r t a l i s κρίσιν, ἐν Discours et rapports, τόμ. I. σελ. 225-227, δὲν ἔχομεν ἡ ἐπανάληψιν τοῦ περιφήμου Gallianismus τοῦ 1682. Τὸ κείμενον τῶν νόμων τούτων ὄρα ἐν D u p i n Dr. Eccl. σελ. 215, de C h a m p e a u x, Recueil Général, τόμ. II. σελ. 15-58, ἴδε καὶ H o r o y, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 289 κ. ἔ., L a u r e n t, l'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 147 κ. ἔ., L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IX. σελ. 265 κ. ἔ., εἰδικῶς C a r d. P. C a v a n n i s, De concordato Napoleonico pro Gallia, De articulis organicis, Roma, 1906, D e f e r o, Le concordat de 1801 et les articles organiques, Paris, 1878.

5) Εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Πάπα ὁ πολὺς T a l l e y r a n d ἀπήντησεν, ὅτι «le concordat est le résultat de la volonté de deux puissances contractantes; les lois organiques, au contraire, ne sont que le mode

δαινῶθαι μετὰ τὸν γνωστὸν ἐκ τῆς Ἱστορίας τρόπον τῆς στέψεως τοῦ Στρατηγοῦ τῶν Στρατηγῶν ἐν τῇ Notre Dame τῶν Παρισίων (¹), ὡς καὶ τὸ ἐπακολουθήσαν διαζύγιον τῆς ἀτυχοῦς Ἰωσηφίνης (²). Ἡ συμφιλίωσις ἐπῆλθε διὰ τῆς ἀνανεώσεως τοῦ concordatum ἐν Fontainebleau τὴν 25 Μαρτίου 1813 (³), εὐεργετικὴ διὰ τὸν αἰχμάλωτον ἀπὸ ἐτῶν Πάπαν Πίον VII, πλὴν ἀναγκαστικὴ καὶ δυσμενὴς μᾶλλον διὰ τὸν ὑπὸ τῆς Μοίρας πληγέντα Μέγαν Κορσικανόν (⁴). Ἐν ἔτει 1817 ἡ Ἀγία Ἐδρα συνήψεν ἕτερον concordatum μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου XVIII, ὅπερ ὁμως, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ νομοσχεδίου, μὴ ψηφισθέντος ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου, δὲν ἐξετελέσθη ἐν τῇ πράξει (⁵).

d'exécution adopté par l'une de ceux deux puissances!» ἐν L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IX. σελ. 265-266, ἴδε καὶ C h a t e a u b r i a n d, Génie du Christianisme ou beauté de la religion chrétienne, πλείω ἐν H o r o y, Rapports, II. σελ. 290-291 κ. ἔ. M u r r e t, Histoire d'Eglise, τόμ. VII. σελ. 326, 333 κ. ἔ.

6) Τῷ 1803 ὁ Πάπας Πίος VII καὶ ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης ὑπέγραψαν χωριστὸν concordatum διὰ τὴν Ἰταλικὴν Δημοκρατίαν ἐξ ἀρθ. 18, ἐξαιρούμενον τῶν lois organiques. ἴδε ἐν H o r o y, des Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 235-236, L a u r e n t, l'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 149 κ. ἔ.

1) L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IX. σελ. 274-275, M u r r e t, Histoire d'Eglise, τόμ. VII. σελ. 351.

2) W e l s c h i n g e r, Le divorce de Napoleon, 1889, σελ. 25 κ. ἔ. G e o f f r o y de Grand Maison, Napoleon Ier et les cardinaux noirs, Paris, 1895, M u r r e t, op. cit. τόμ. VII. σελ. 372, περὶ δὲ τοῦ γάμου τοῦ Αὐτοκράτορος μετὰ τῆς Μαρίας-Λουίζας πρβλ. R o h r b a c h e r, Hist. Un. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXVIII σελ. 111 κ. ἔ.

3) Ἐπιπλὴν διὰ τὸ κείμενον ἐν de C h a m p e a u x, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 454-456, καὶ εἰς σελ. 457 τὸ Ἐκτελεστικὸν Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα. Πρβλ. καὶ H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 236-237, M u r r e t, op. cit. τόμ. VII. σελ. 407.

4) H a n o t a u x, op. cit. τόμ. VI. σελ. 553 «Et ce sera là comme tournant pour l'histoire diplomatique du regne. Pour la première fois elle enregistrait, en dépit d'une capitulation momentanée du Pape, un complet échec de l'Empire, au quel succédèrent de nouvelles rigueurs contre l'Eglise de France «son» Eglise. La grande oeuvre de pacification qui avait illustré Bonaparte était elle donc à jamais détruite par Napoleon? Non, c'était la puissance impériale qui allait succomber; mais sur les ruines, l'architecture qu'avait conçue le génie du Premier-Consul, dûment restaurée, allait encadrer pour quatre-vingt six ans les concien-ses françaises», ἴδε καὶ L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IX. σελ. 285-286.

5) Τὸ κείμενον ἐν de C h a m p e a u x, Rec. Gén. τόμ. II. σελ.

Τὸν ἴδιον αἰῶνα ἡ Ἁγία Ἐδρα, ἐπεκτείνουσα τὸ εἰρηνιστικὸν αὐτῆς ἔργον ἐν τῇ σχέσει πρὸς τὰς διαφόρους Ἡγεμονίας τοῦ κόσμου, συνάπτει ἀδιακόπως concordata ἢ conventiones, ἀφορῶσας πάντοτε ὄρους καὶ περιπτώσεις κατοχυρώσεως τοῦ καθολικοῦ δόγματος (¹). Οὕτω παρατηροῦμεν συναπτόμενα: concordatum μετὰ τῆς Ἰσπανίας τῷ 1803, καταργηθὲν μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ Cortez τῷ 1872 (²), concordatum μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Πάπα Πίου VII τῷ 1817 (³), σύμβαισι τοῦ ἴδιου μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Σαρδηνίας Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ τῷ 1817 (⁴), ὁμοία μετὰ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου τῶν δύο Σικελιῶν τῷ 1818 (⁵), ὁμοία μετὰ Φρειδερίκου Γουλιέλμου τῆς Πρωσσίας τῷ 1821 καὶ τῶν Πριγκήπων τοῦ Ἄνω Ῥήνου, τῷ 1824 μεταξὺ βασιλέως Γουλιέλμου I τοῦ Βελγίου, τὸ Ἄνωβέρου, τῷ 1827 μετὰ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου I τοῦ Βελγίου, τὸ ἴδιον ἔτος νέα μετὰ τῶν Πριγκήπων τοῦ Ἄνω Ῥήνου (⁶). Τῷ 1834 σύμβαισι μεταξὺ Γρηγορίου XVI καὶ Φερδινάνδου II βασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν (⁷), τῷ 1836 μετὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου Ἀλβέρτου τῆς Σαρδηνίας καὶ ἑτέρα τῷ 1841 (⁸), τῷ δὲ 1845 σύμβαισι μετὰ τοῦ Μεγ. Συμβούλου τῆς St. Gall τῆς Ἑλβετίας (⁹).

Ὁ Πάπας Πίος IX ἐν ἔτει 1847 συμβάλλεται μετὰ τοῦ Αὐτοκράτο-

483-487, H o r o y, Rapports τόμ. II. σελ. 237-238, N u s s i, Conventiones, σελ. 153.

1) Το concordatum τῆς περιόδου τῆς Θεοκρατίας μεταβάλλεται πλέον εἰς σύμβαισι διεθνούς δικαίου κατὰ τὴν ἀρχουσαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ γνώμην (Vertragstheorie), B a l v e, Das Concordat, σελ. 120, 128 κ.ε., L i b e r a t o r e, La Chiesa è lo Stato, Rome, 1875, σελ. 353, G i o b b i o, I concordati, Rome, 1900, σελ. 54, S e h l i n g, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 18, S c h w a r t z, Kirchenrecht, σελ. 22, R u c k, Kirchenrecht, σελ. 11, K o e n i g e r G i e s e, Grundzüge des Katholischen Kirchenrechts und des Staats Kirchenrechts, 2a ἐκδ., Bonn und Köln, 1932, σελ. 212, κ.ε., L e F u r, Précis, 1937, § 287.

2) L a v i s s e-R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. X. σελ. 770.

3) M ü n c h, op. cit. τόμ. II. σελ. 217, N u s s i, op. cit. σελ. 146, H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 237, L a v i s s e-R a m b a u d, op. cit. τόμ. X. σελ. 770.

4) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 238.

5) N u s s i, op. cit. σελ. 341, H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 238, L a v i s s e-R a m b a u d, op. cit. τόμ. X. σελ. 759.

6) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 239.

7) H o r o y, op. cit., τόμ. II. σελ. 239-240.

8) Εἰς ἐξουδετέρωσιν τῶν δεινῶν διὰ τὴν ἐκκλ. δικαιοδοσίαν Lois Siccardi, ἴδε καὶ B o g g i o, La chiesa è lo Stato, σελ. 246.

9) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 240.

ρος πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν Νικολάου I (¹) καὶ τῷ 1851 μετὰ τοῦ Λεοπόλδου II, μεγάλου δουκὸς τῆς Ertrurie, καὶ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλας II τῆς Ἰσπανίας (²). Τῷ 1852—53 ὑπεγράφη concordatum μετὰ τῆς Δημοκρατίας τῆς Guatemala (³), τῷ δὲ 1853 ὁμοιον μετὰ τῆς Δημοκρατίας τῆς Costa—Rica (⁴). Τὴν 18-VIII-1855 μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Ἰωσήφ, καταργηθὲν τῷ 1874 (⁵). Κατὰ τὸ ἔτος 1856 συμβάλλεται καὶ μετὰ τοῦ Μεξικοῦ (⁶) καὶ τῷ 1857 μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Πέτρου V, τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου τῆς Βυρτεμβέργης, καὶ τοῦ Φρειδερίκου, Μεγάλου Δουκὸς τοῦ Baden (⁷). Τῷ 1859 συμβάλλεται μετὰ τῆς βασιλίσσης Ἰσαβέλλας II τῆς Ἰσπανίας (⁸) καὶ τῷ 1860 ὑπογράφει concordatum μετὰ τῆς Δημοκρατίας τῆς Haiti (⁹). Τῷ 1861 συμβάλλεται μετὰ τῆς Δημοκρατίας τῆς Honduras (¹⁰) καὶ τῷ 1862 μετὰ τῶν Δημοκρατιῶν τῆς Νοτ. Ἀμερικῆς Equateur, Venézuéla, Nicaragua, San—Salvador (¹¹).

Ὁ Πάπας Λέων XIII (1878—1903) συνεβλήθη μετὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως τὴν I-IX-1886 περὶ τοῦ Pondichéry καὶ τὴν 7-XI-1893 διὰ τὴν Τύνιδα (¹²), μετὰ δὲ τῆς Colombie τὴν 31-XII-1887 καὶ τὴν 20-VII-1892 (¹³).

Τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, κατὰ πλήρη ἐπικράτησιν τῆς vertragstheorie τῶν concordati, ἡ Ἁγία Ἐδρα συνάπτει πρὸ καὶ μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον πολλὰ concordata μετὰ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Πολιτειῶν. Οὕτω τὴν 24-VI-1911 ὑπογράφεται concordatum μετὰ τοῦ βασιλέως

1) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 241.

2) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 241-242.

3) Pii IX, Acta, 1854, τόμ. I. σελ. 506-522, H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 243.

4) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 242.

5) W a l t e r, Fontes Juris Ecclesiastici antiqui σελ. 280-281, 301-308, N u s s i, op. cit. σελ. 310, H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 243-244, H u g u e n i n, Expositio Methodica, τ. II. σελ. 329.

6) Pii IX, Acta, τόμ. I. σελ. 538-545.

7) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 244, πρβλ. καὶ R e y s c h e r, Das Oesterreiche und das Württembergisch Concordat, Tübingen, 1858.

8) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 244.

9) Pii IX, Acta, τόμ. I. σελ. 559, H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 244.

10) H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 245.

11) Pii IX, Acta, τόμ. II. σελ. 449-454, N u s s i, op. cit. σελ. 349-357, H o r o y, op. cit. τόμ. II. σελ. 245 κ.ε., L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 295.

12) Juris Pontificii, σελ. 349 καὶ 369.

13) Acta S. Sedis. XXI. 7, Juris Pontificii, σελ. 358 καὶ 362.

τῶν Σέρβων Πέτρου Ι' (1), μετὰ δὲ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἔχομεν concordata τὴν 30-V-1922 μετὰ τῆς Λεττονίας (2), τὴν 29-III-1924 μετὰ τῆς Βαυαρίας (3), τὴν 10-II-1925 μετὰ τῆς Πολωνίας (4), τὴν 10-V-1927 [1-VIII] 1928 μετὰ τῆς Ρουμανίας (5), τὴν 27-XI-1927 μετὰ τῆς Λιθουανίας (6), τῷ 1928 μετὰ τῆς ἐκλειψάσης ἤδη Τσεχοσλοβακίας (7), τὸν Φεβρουάριον 1929 μετὰ τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰταλίας (8), τῷ 1929 μετὰ τῆς Πρωσσίας (9), τῷ 1932 μετὰ τοῦ Baden (10), τὴν 20 IX-1933 μετὰ τὸ Fürherstaat (11), καὶ τὴν 5-VI-33—5-I-1934 μετὰ τὴν ἐκλείψασαν ἤδη Αὐστρίαν (12).

4. Ἡ ἐπελθοῦσα Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις, εἰς ἣν ἀντέστη χρησιμοποιοῦσα πάντα τὰ μέσα ἡ Ἁγία Ἐδρα, καὶ ἡ ὁλονὲν ἀναπτυσσομένη ἀνθρωπότης, χάρις εἰς τὰ ἐγερτήρια τῶν ἰσχυρῶν πνευμάτων τῆς Ἀναγεννήσεως, οὐσιαστικῶς μετερρύθμισε τὴν εἰς τὸ κράτος αὐτῆς κρατοῦσαν κατάστασιν. Ἡ κοσμικὴ ἐξουσία μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τὴν δυνατὴν ἀνάτασιν τῶν Καθολικῶν καὶ Προτεσταντικῶν Κρατῶν, ὅποτε ἤρξατο ἐπισήμως βασιλεύουσα ἡ πολιτικοκρατία, διέφυγεν ὁριστικῶς τῶν χειρῶν τῆς Παπῶσυνης (13).

Ἐν τῇ Δυτικῇ ὁμως Ἐκκλησίᾳ ἡ ἔννοια τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς τῶσον καλλιμεργηθείσης souveraineté temporelle οὐδέποτε ἀπέστη (14). Ἐν ἀκόμῃ βασιλευούσης τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος (1545—1563) ἐθέσπισε τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τῆς θεοκρατίας, αἰωνίαν καταστᾶσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ (15), καὶ τὴν

1) SL. τόμ. III. σελ. 533.

2) SL. τόμ. III. σελ. 533.

3-4) SL. τόμ. III. σελ. 533, πρβλ. καὶ Hilling, Die drei letzten Konkordate des Hl. Stuhls mit Lettland, Bayern und Polen, 1927.

5) SL. τόμ. III. σελ. 533.

6) SL. τόμ. III. σελ. 533.

7) Meyer's Lexikon, τόμ. VI. σελ. 1371.

8) Acta Apostolicae Sedis, τόμ. XXI. σελ. 237, D'aresté, Constitutions Modernes, τόμ. II. σελ. 865.

9) πρβλ. Linneborn und Schmidt, Das neue Konkordat zwischen dem Hl. Stuhl und Preussen, 1929, καὶ SL. τόμ. III. σελ. 210 κ.ε.

10) Meyer's Lexikon, τόμ. VI. σελ. 1371.

11) Buttman, Das Konkordat des Deutschen Reichs mit der Römisch-Katholischen Kirche, im Nationalsozialistischen Handbuch, S. 407. ff, SL. τόμ. III. σελ. 533.

12) Meyer's, op. cit. τόμ. VI. σελ. 1372.

13) O Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 200, 276 κ. ε.

14) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VII. σελ. 627 κ. ε. Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 216.

15) Mansi, τόμ. XXXIII. σελ. 512 κ. ε., ἴδε καὶ Rohrbacher

infaillibilitas τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὁ δὲ Πάπας Παῦλος IV (1) ἐξέδιδε τὴν περιφνημον βοῦλλαν In coena Domini, δι' ἧς ἀνεθεματίζοντο πάντες οἱ ἑτερόδοξοι χριστιανοί (2). Ἐπὶ ἔτη δὲ συνεχῶς ἡ ἰδία ἀρχὴ ἐκράτησεν εἰς τὸ Κράτος αὐτῆς (3), παρὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα τόσον μεγαλειώδη γεγονότα τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος (4). Ἡ ἐν Βατικανῷ Σύνοδος ἐφάνη δυσμενὴς πρὸς τὴν σύναψιν τῶν concordata, μετὰ τὴν νέαν αὐτῶν πλέον μορφήν, ὅμως τὸν Πάπαν ἀνεκέρηυξεν «ἀλάθητον», ἀποφαινόμενον ex cathedra ἐν τῇ θυθμίσει τοῦ δόγματος καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἀξιώματος Αὐτοῦ, ὡς Ποιμένος καὶ Διδασκάλου ἀπάντων τῶν Χριστιανῶν (5). Ὁ δημιουργὸς τοῦ «Συλλάβου τῶν Πλανῶν» τῆς

op. cit. τόμ. XXIV., σελ. 2 κ. ε., Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 202, Richter, Kirchenrecht, σελ. 143, Franck, Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 79, Frantz, Kirchenrecht, σελ. 30, Sohm, Kirchengeschichte, 1913, σελ. 157 κ. ε., Murret, op. cit. τόμ. V. σελ. 480 κ. ε., Sturzo, L'Eglise et l'Etat, σελ. 256 κ. ε.

1) Bianchi Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VII. σελ. 528, Pastor, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 346 κ. ε.

2) Le Bret, Pragmatische Geschichte der Bulle In coena Domini, Bloetter, Hist. Pol. τόμ. XXI. σελ. 57-82, Κυριακοῦ, Ἐκκλ. Ἱστ. τόμ. III. σελ. 381 κ. ε.

3) Χαρακτηριστικὴ ἡ βοῦλλα τοῦ περιφνημοῦ Ποντίφηκος Βενέδικτου XIV, τῷ 1752, «Romana Ecclesia» ἀρχομένη οὕτω: «Romana Ecclesia, omnium ecclesiarum mater et magistra consensu sibi a celesti sponso Jesu Christo supremum auctoritatis dignitatis principis, ita semper in omnes Catholicos Orbis» ἐν Constitutiones, Epistolae, etc., ἔκ. Bonnae, 1740-1755, τὴν ἐξέλιξεν δὲ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ Γερμανικὰ Κράτη ἀναλυτικῶς πρβλ. εἰς Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 323, εἰδικῶς δὲ ἐν Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 284 κ. ε.

4) Κατὰ τὸν Veulliot, Mélanges religieux, politiques et littéraires, τόμ. III. σελ. 261 χαρακτηριστικὴ τυγχάνει ἡ πτώσις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τὸν 10ον αἰῶνα, ἐνῷ ὁ Laurent, Études, τόμ. XVI. σελ. 10 ἀδιστάκτως ἀποφαίνεται «Au dernier siècle, la papauté semblait morte... dans toute l'Europe, l'Eglise se subordonnait à l'Etat».

5) Mansi, τόμ. LII. σελ. 1334, Concilium Vaticanum, Συνεδρίασις τῆς 18 Ἰουλίου 1870: Caput IV § 5 «Itaque nos traditioni a fidei christianae exordio perceptae fideliter inhaerendo, ad Dei Salvatoris nostri gloriam, religionis catholicae exaltationem et christianorum popularum salutem, sacro approbante concilio docemus et devinitus revelatum dogma esse definitum: Romanum Pontificem, cum ex cathedra loquitur id est, cum omnium christianorum pastoris et doctoris munere fungens, pro Suprema sua Apostolica auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universa ecclesia tenendam de ofinit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, ea infaillibilitate pollere, qua divinus Redem-

8-XII-1864 (1) ανακηρύσσεται «ἀλάθητος» (2). τοῦτο ὅμως δὲν σφῆζει Αὐτὸν (3) ἀπὸ τῆς ἀπωλείας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας· ἡ Ῥώμη τῷ 1870 ἀνακηρύσσεται πρωτεύουσα τοῦ νέου Ἰταλικοῦ Κράτους (4).

Ἡ παρὰ τῆς Πολιτείας, ἰδεωδῶς ἐξελιχθείσης εἰς τοὺς συγχρόνους αἰῶνας, προσβολὴ τῶν θεοκρατικῶν περὶ κυριαρχίας ἀντιλήψεων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας διεμόρφωσε κατάστασιν μᾶλλον χαλαρὰν εἰς τὸ

ptor ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque ejus modi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu ecclesiae irreformabiles esse». Πρβλ. Sch w a n e, Histoire des Dogmes, τόμ. VI. σελ. 547, F r a n t z, Kirchenrecht, σελ. 37-38, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 147 κ.έ., R u c k, Kirchenrecht § 7, σελ. 29-30, εἰδικῶς δὲ περὶ τῆς Βατικανῆς Συνόδου J a n u, Der Papst und das Concil, Leipzig, 1869, A c t o n, Zur Geschichte des Vatikanischen Concil, München, 1871. Ἡ Παλαιοκαθολικὴ ὁμοῦς Ἐκκλησία οὐδαμῶς ἀπεδέχθη τὸ δόγμα, πρβλ. Γ ε ω ρ γ ι ᾶ δ η ν, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 31-32 κ.έ.

1) S y l l a b u s, prop. 19 «Ecclesiae non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire quae sint Ecclesiae jura ac limites, intra quos eadem jura exercere queat», ἴδε πλείω ἐν L a u r e n t, Études, τόμ. XVI. σελ. 272-293, H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 116, 193, σημ. 4, H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 216-217, 281 καὶ Kirchenrecht, τόμ. III. σελ. 844. Κυριακός, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 400, M i n g u e t t i, Stato è Chiesa, σελ. 11-12, V i o l l e t, Infaillibilité et Syllabus, Paris, 1905, M u r r e t, op. cit. τόμ. VIII. σελ. 445, Ῥ ᾶ λ λ η ς Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 5 κ.έ.

2) Τὴν ἐρμηνείαν τῆς συγχρόνου ἐννοίας τῆς infaillibilité ἴδε ἐν L e F u r, Précis de droit Inter. Public, §§ 292, 293-299, πρβλ. καὶ P i c o t, De la Souveraineté de l'Église, σελ. 341 κ.έ.

3) Περὶ τοῦ Πάπα Πίου Θ' πρβλ. B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. X. σελ. 579 κ.έ.

4) Κυριακός, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 402. Τὸ Ἰταλικὸν Κράτος πρὸς ἀποφυγὴν ἐπικινδύνων διενέξεων καὶ ἐξωτερικῶν ἐνδεχομένων ἀνωμαλιῶν ἐκ τῆς συγκρούσεως πρὸς τὴν Ἀγ. Ἐδρὰν ἐδημοσίευσε τὴν 13 Μαΐου 1871 τὸν legge delle Guarentigie—νόμον τῶν ἐγγυήσεων—δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ὁ Πάπας, ὡς πνευματικὸς Ἀρχὼν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πλήν, χορηγούμενων Αὐτῷ εἰδικῶν προνομίων (ἀπαρξίαστον, προστασία καὶ τιμαὶ βασιλικαὶ κλπ.) οὐδαμῶς ἀνεγνωρίζετο οἰαδήποτε φύσεως κοσμικὴ ἐξουσία. Πλείω ἴδε ἐν H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 195-196, F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche σελ. 724 κ.έ., H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 225, Σ ε φ ε ρ ι ᾶ δ ο υ, Μαθήματα Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου Βιβλ. Α', Ἀθήναι, 1925, σελ. 204-205, S t r u p p, Grundzüge des positiven Völkerrechts, 5η ἐκδ. Bonn und Köln, 1932, σελ. 82 κ.έ. L e F u r, Précis de droit International Public, § 270, 282.

Κράτος αὐτῆς (1). Ἡ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Καθολικισμοῦ ἐννοία τῆς Souveraineté, ὡς ἀείποτε ὑπάρχουσα καὶ ζῶσα θεωρεῖται· τριχῶς δὲ θεωρητικῶς ἀναπτύσσεται, ὡς ἀσκουμένη ἐν τῇ πράξει. Οὕτω κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς Potestas Directiva ὁ Πάπας εἶναι πάντοτε ἀλάθητος, μὴ δ' ὑποκείμενος εἰς τὰς Ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὁρμίζει αὐτὸς τὸ δόγμα, οὐδέποτε σφάλλων, ὅτε ex cathedra ἀποφαίνεται ἐπὶ ζητημάτων ἀπολυτρώσεως τῶν πιστῶν· ναὶ μὲν δὲν νομοθετεῖ, οὐδ' ἀκυροῖ τοὺς πολιτικοὺς νόμους, ὅμως δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν πρὸς ἐκείνους ἀνυπακοήν (2). Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς Potestas Indirecta ἐμμέσως δίδονται εἰς τὸν Ποντίφηκα τὸ δικαίωμα, ἵνα, ἀσκῶν ἐπέμβασιν παρὰ τῇ Πολιτείᾳ δι' ἐκκλησιαστικῶν νόμων, προστατεύῃ τὸ δόγμα, νομοθετικῶς παρεμποδιζόμενον ἢ ἀγνοούμενον (3). Ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ τρίτη θεωρία—Coordinationsthéorie—καθ' ἣν αἱ δύο ἐξουσίαι ἀντιπαράκεινται ἀλλήλαις, ἐκατέρα δὲ ἀσχετὴ τὰ ἴδια αὐτῆς δικαιώματα εἰς ἴδιον κράτος (4). Εἶναι ἡ θεωρία, ἡ θεμελιώσασα ἴδιον σύστημα σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τὸ σύστημα τοῦτέστιν τῆς ὁμοταξίας (5).

Τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις, θεωρητικὴν ἔχουσιν ἀξίαν (6), ἐν τούτοις εὐρηνται στερεῶς ἐχόμεναι εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ

1) Ἰδε Σ ε φ ε ρ ι ᾶ δ η ν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 208, κ.έ.

2) B o u i x, Tractatus, σελ. 111, L a u r e n t, l'Église et l'État, τόμ. II. σελ. 357, M i n g u e t t i, Stato è Chiesa, σελ. 9 κ.έ., L i b e r a t o r e, La Chiesa è lo Stato, Napoli, 1871, σελ. 73, 118-119, H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 217-218.

3) L a u r e n t, op. cit. τόμ. II. σελ. 361, H i n s c h i u s, op. cit. σελ. 217-218, ἴδε καὶ S e h l i n g, Kirchenrecht, σελ. 64, K o e n i g e r - G i e s e, Kirchenrecht, σελ. 214 καὶ L e F u r, op. cit. § 274.

4) Θεωρία τοῦ Baron Guillaume-Emmanuel de Ketteler, ἐπισκόπου τῆς Mayence (1840-1877), (πρβλ. L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. XII. σελ. 643), ὡς καὶ τοῦ G ö r r e s, Deutschland und die Revolution, von 1819 und in der Broschüre die Friarier von 1838, καὶ τοῦ ὀνομαστοῦ Reichenperger, Kulturkampf oder Friede in Staat und Kirche, Berlin, 1876, σελ. 27 κ.έ. πλείω παρὰ H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 219-220, 274 κ.έ.

5) Ὅρο ἐκτενῶς κατωτ. Μέρ. Β' κεφ. Α'.

6) Πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Λατερανοῦ ἐν τῷ Δημοσίῳ Διεθνεί Δικαίῳ ἐκράτει ἔρις, περὶ τοῦ νομίμου χαρακτηρισμοῦ ἢ σαφέστερον τῆς θέσεως ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ συγκεκριμένως τοῦ Μ. Ποντίφηκος. Κατὰ τὴν πρώτην γνώμην ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἦτο πρόσωπον Διεθνούς Δικαίου, ὡς ἀποτελοῦσα ὀργανισμὸν ἀναγκαῖον καὶ συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας (P a s q u a l e F i o r e, Droit International codifié, liv. I. tit. V. art. 437-469, C h r e t i e n, Principes de droit Inter-

Ἀρχηγού τῆς Καθολικῆς Χριστιανωσύνης. Ὁ Λέων ΙΓ' (1) εἰς τὴν περιφημον βοῦλλαν «De Civitatum Constitutione Christiana» περιγράφει τὴν εὐδαιμονίαν, ἣτις ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἣτις ἐκθύμως θὰ ἐρρῶθιμιζε τὴν νομοθεσίαν αὐτῆς κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἡ ἐξουσία τυγχάνει ὑπερέτερα πάσης ἄλλης ἀνθρωπίνης (2). Ὁ Πῖος X τὴν 3-VII-1907 νέον Σύλλαβον Πλανῶν ἐκ 67 κεφαλαίων ἐκτοξεύει (3).

Ἡ λαϊκὰς τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου (1914—1918) ἀλλάσσει ἐν πολλοῖς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τὸ Νέον Ἰταλικὸν Κράτος ἀνευρίσκει εἰς τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου τὸν ἀγχοῖνον Πάπαν Πῖον XI (4). Μετὰ πολλὰς διπλωματικὰς παραστάσεις τὴν 11 Φεβρουαρίου 1929 ἐν Λατερανῷ ὑπογράφεται Συνθήκη, δι' ἣς τὸ Βασίλειον τῆς Ἰταλίας ἀναγνωρίζει ἐν Αὐτῷ τὸ Stato della Città del Vaticano μὲ κυρίαρχον τὸν Μ. Ποντίφηκα, ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ Ἀγία Ἐδρα ἀναγνωρίζει τὸ Ἰταλικὸν Βασίλειον ὑπὸ δυναστείαν τοῦ Οἴκου τῆς

national public, ch. 1 n° 77, Pillel, ἐν Sirey, Rec. per. 1895. 2.575). Κατὰ τὴν δευτέραν ὁμῶς γνώμην ἀναπτυχθεῖσαν καὶ κατὰ τὰς Συνεδριάσεις τῆς Χάγης, δὲν ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν ἡ ἰδιότης Πολιτείας, ἀσκούσης κοσμικὴν ἐξουσίαν, ὑποστηριζομένης τῆς ἀπόψεως, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ὁυθμίσεως τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰ καθολικὰ Κράτη εἶναι ζήτημα ὁυθμιστέον κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν δίκαιον, ὡς οἱ Blunschli, Heffter-Geffcken, Martens, Pradier-Fodéré κ.ά., περὶ ὧν ἐκτενῶς πρβλ. ἐν Fauchille, Traité de droit International Public, τόμ. I. Paris, 1922. §§ 155-156. Ἴδε καὶ Goyau, La Conferance de la Haye et la Sainte Siège, ἐν Revue de deux Mondes τῆς 1-VIII-1889, Σερβιὰ δ'η ν, Μαθήματα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Βιβλ. I. τόμ. Α' σελ. 208 κ.έ., Laugeron, Die Konkordate, σελ. 116, 119, «Die Frage ob der Papst Völkerrechtssubjekt sei, ist also im verneinenden Sinne zu beantworten», πρβλ. καὶ τὴν ἐν σημ. 3 βιβλιογραφίαν.

1) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. X. σελ. 674 κ.έ., Lecanuet, La vie de l'Église sous Leon XIII. Paris, 1930, σελ. 50 κ.έ., καὶ εἰς σελ. 466 ἀνάλυσιν τῆς ὀνομαστῆς τοῦ Ποντίφηκος βοῦλλας «Aeterni Patris».

2) Πρβλ. Παλλάγιον, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 5 κ.έ., ἴδε καὶ τοῦ Λέοντος XIII τὰς περιφήμους βοῦλλας «Sapientiae Christianae Praecepta» τοῦ 1890 καὶ «Rerum Novarum» τοῦ Μαΐου 1891.

3) Ἐν Archiv. für Katholisches Kirchenrecht, LXXXVII, σελ. 715-720, ἴδε καὶ εἰς LXXXVIII, σελ. 93-145 τὴν Pascendi de modernistarum doctrinai τῆς 8-IX-1907 τοῦ ἱδίου Ποντίφηκος.

4) Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ γηραιοῦ σοφοῦ Ποντίφηκος πλείστα ὅσα ἐγράφησαν διὰ τὸ χριστιανικὸν Αὐτοῦ ἔργον, πρβλ. Henry-Bordéaυ, τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθανάτων, ἀρθρον ἐν Illustration, ἀριθ. φύλλου 5007 τῆς 18-

Σαβοΐας καὶ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ρώμην (1). Μετ' ὀλίγον συναφθὲν concordatum καθώρισεν εἰδικῶς, διὰ τὰ τῆς λατρείας μᾶλλον, τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσίων (2).

Τὰ ἔτη ἐξελίσσονται (3). Καθ' ὃν χρόνον γράφονται αἱ γραμμαὶ αὗται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κράτους τοῦ Βατικανοῦ ἀνῆλθεν ὁ καρδινάλιος Eug. Pacelli, ὡς Πάπας Πῖος XII (4). Εὐμενεῖς κρίσεις καὶ σχόλια ἐγράφησαν διὰ τὸν νέον διάδοχον τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων. Ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου ἐξαεῖται πλέον καὶ ἐξ αὐτοῦ;

11 1939, σελ. 180 κ.έ., καὶ τοῦ Paul-Emile Gadilhac, ἐν Illustration, op. cit. σελ. 189, γενικώτερον Balfour, The Policy of Pius XI, ἐν Theology, τόμ. XXXVIII, n° 228 σελ. 406 κ.έ.

1) Ἀρθρον 2 τῆς Συνθήκης. πρβλ. καὶ ἀρθρα 3, 8, 12 21 καὶ 26 ὁυθμίζοντα τὰ τῆς Souveraineté temporelle—ἐκτὸς τῆς Souveraineté Spirituelle—τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὡς καὶ τὰ τῶν ἀξιωματούχων τοῦ Κράτους τοῦ Βατικανοῦ, ἐν Acta Apostolicae Sedis, Commentarium Officiale Amus XXI, τόμ. XXI. (7-VI 1929) σελ. 297, Darste, Constitutions Modernes, τόμ. II. 1929. σελ. 857 κ.έ., Schwartz, Kirchenrecht, σελ. 5, Koeniger-Giese, Kirchenrecht, σελ. 45, Ruck, Kirchenrecht, σελ. 31 κ.έ., Le Fur, Précis, § 271.

2) Acta Apostolicae Sedis, τόμ. XXI. σελ. 237, Darste, op. cit., τόμ. II. σελ. 865 κ.έ. Ὁ Le Fur, op. cit., §§ 272, 274, 276-279, καλῶν δὲ τὸ κράτος τοῦ Βατικανοῦ, ὡς état minuscule (§ 284-285) ἀπροκαλύπτως ἐρμηνεύει τὴν σήμερον κρατούσαν ἐννοίαν τῆς ἰσχύος τοῦ Μ. Ποντίφηκος ὀρίζων εἰς § 288 «Le Pape est bien un Souverain au même titre que les chefs d'État, puisque dans les deux cas nous constatons l'existence d'une autorité autonome, compétente pour prendre en dernier ressort des décisions définitives et investies à l'égard de ses ressortissants, du monopole de la contrainte inconditionnée (contraintes spirituelles pour l'Église, bien contenu); mais l'une de ces autorités est l'ordre spirituel, l'autre est l'ordre temporel», πρβλ. καὶ R. Jarige, La condition Internationale du St. Siège avant et après les accords de Latran, Paris, 1930, Le Fur, La Sainte Siège et le droit des Gens, Sirey, 1930, R. P. Yves de la Brière, La condition juridique de la cité du Vatican, ἐν Recueil des Cours de la Haye, τόμ. XXXIII. 1930 καὶ ἐν Mirkin-Guetzévitch, Constitutions de l'Europe Nouvelle, σελ. 577-604, ἐπιθι νεωτέρας διατάξεις ἐσωτερικοῦ Δικαίου τοῦ Città del Vaticano.

3) Πρβλ. Dawson, Religion and Modern State, London, 1936, σελ. 129 κ.έ.

4) H. Bordéaυ, τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθανάτων, Sa Sainteté Pie XII, ἐν Illustration τῆς 11-III-1939, ἀριθ. φύλλ. 5010, σελ. 288 κ.έ., G. Hanotaυ, τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθανάτων, Pape Pie XII, Pape de la Paix, ἐν Illustration, ἀριθ. φύλλ. 5011, τῆς 18-III-1939, σελ. 323 κ.έ., ἴδε καὶ σελ. 316 κ.έ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

*«Cujus est regio,
ejus est et religio».*

I

ΚΑΙΣΑΡΟΠΑΠΙΣΜΟΣ

‘Ο ΙΓ’ αἰὼν τοῦ Μεσαίωνος διαφέρει τοῦ παρελθόντος· ἀκτῖνες φω-
τὸς τὸ μέγα κατ’ ἔκτασιν καὶ βάθος ἐπικρατοῦν σκότος διαταράττουσιν,
ἀσυνήθεις δ’ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου διὰ πρώτην φορὰν γνωρί-
ζουσι τὴν χαράν, ἣν ἐν τάχει εἰς τὴν ψυχὴν μεταδίδουσιν. Οἱ πρῶτοι
σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, οἱ σχολαστικοὶ ἀποκληθέντες, ἔχουσιν ἀνα-
καλύψει τὴν κοίτην τῆς ἀληθείας, εὐρισκομένην εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνι-
κὸν πνεῦμα, ὅπερ πρὸ χιλιετηρίδος ἤδη, τρέμον ἐκ τῆς ἀγριότητος τῶν
νέων κυρίων τῆς πρῆν κοσμοκράτορος, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Μὲ τὸν πλέον
προφυλακτικὸν τρόπον ἀπὸ τῶν διώξεων τῆς κυριαρχούσης θεοκρατίας
οἱ πρῶτοι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος ἐμβαθύνουσιν εἰς τὴν μελέτην τῶν κανό-
νων τοῦ Φωτὸς καὶ τῆς Ἀληθείας, ταχέως δὲ προῖδον ἀνεξαντλήτου
ἐρεῦνης προβάλλει ὁ μέγας ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ (Humanismus)
ἀγὼν ⁽¹⁾.

Τὸν ΙΓ’ αἰῶνα ἐπιφυλάσσουνται εἰς τὴν Sanctam Sedem ἐκπλήξεις.
Εἰς τὴν πλήρη καὶ ἐκ παπικῶν περὶ κυριαρχίας ἐπαγγελιῶν—souverai-
neté temporelle—πνιγομένην ἀτμόσφαιραν τῶν Ἡγεμονιῶν τῆς Δύ-
σεως, ἄρχεται ὑποφώσκουσα ἡ ἀντίδρασις. Τολμηραὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεί-
νην καὶ ἐπικίνδυνοι, πλὴν ἀθάνατοι, διδασκαλαὶ ἀνδρῶν, οἵτινες, φύ-
σει διάνοιαι, ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς θεωρίας ἀδικαιολογή-

τως κυριαρχικὰς, συνοδευόμενας ὑπὸ κυρώσεων ἀνηκούστου θηριωδίας.
ἐπέτρωτο νὰ εὐρῶσιν ἀπήχησιν εἰς ψυχὰς. ἄστινας νὰ μὲν δὲν περιέ-
κλειον σοφῶν σώματα, περιέκλειον ὅμως, ἰσχυρότερον διὰ τὴν ἐποχὴν.
σώματα βασιλέων καὶ δὴ βασιλέων πρὸ τῆς περὶ κυριαρχίας καὶ χρηστῆς
διοικήσεως ἀντιλήψεως τῶν ὁποίων ἡ Ἱστορία μετὰ θαυμασμοῦ ὀμί-
λησεν.

Τὸ Ἑγερτήριο τοῦ Dante Alighieri (1265—1321), τοῦ
ὀνομαστοῦ καὶ θεοῦ μεγιστάνος τῆς ἐπὶ τοῦ Πηγάσσου φερομένης δια-
νοίας, σαλπίζει ἤδη τὴν πνευματικὴν ἀνάστασιν καὶ τὰς ψυχὰς τῶν
ὄνειρευθέντων τὴν ἐλευθερίαν συναισθήματα ἀνακουφίσεως καὶ πρὸς
τὰ πρόσω ἐκκινήσεως ἀγῶνα πληροῦσι. Τεθεῖς εἰς τὴν διάθεσιν τῆς
δημοσιότητος τὴν πλήρη πολιτειοκρατικὸν πνεύματος «De Monar-
chia» ⁽¹⁾, δὲν διστάζει νὰ διακηρύξῃ, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ δέδοται ἡ ἐξουσία
ἐπὶ Γῆς τῷ Ἡγεμόνι καὶ μόνον ⁽²⁾, ὅστις ἐν αὐτῷ συγκεντροῖ πᾶσαν
ἐννοίαν ἐξουσίας καὶ κυριαρχίας ⁽³⁾, οὕτω δὲ ἐμφανίζει, ὡς πεπλανημέ-
νην ἐν παντὶ τὴν δοξασίαν τῶν Παπῶν ἐπὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἐπὶ
τῆς γῆς (souveraineté temporelle) καὶ προκαλεῖ δεινῶς τὴν πρώτην
ἀντίδρασιν εἰς τὸ κράτος τῆς πανισχύρου Παπασύνης ⁽⁴⁾.

Τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ Ἰταλοῦ ποιητοῦ βοηθεῖ μεγάλως, ὁ εἰς ἄλλην
χώραν βιῶν καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς πολιτειοκρατίας σταυροφορίαν πνευματι-
κῶς διοργανῶν, ἀρρηκτῶς πνευματικῶς συνεργαζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀντι-
κειμένου τούτου, ὁ ἀποκληθὴς «ἀκατανίκητος», Ἀγγλὸς Μοναχὸς καὶ
philosophe nominaliste, Guilielm de Ockam, (1270—
1347), ⁽⁵⁾ ὅστις διαπρήσιος κήρυξ τυγχάνων τῆς θεωρίας, ὅτι ἀπὸ τῆς

1) De Monarchia, ἐκδ. Zatta, Venezia 1758.

2) De Monarchia, lib. III. σελ. 175 «Imperator. sive mundi monarcha, immediate se habet ad principens universi. qui Deus est.»

3) De Monarchia, lib. I. σελ. 60, 68, 86. lib. III σελ. 58.

4) «L'unité est son idéal ; et voit son idéal dans l'Empire Romain, dans la monarchie universelle» ὁ Laurent, Études. τόμ. VI. σελ. 137, πρὸς. καὶ Cipolla, Il papato nelle opere di Dante, Cassino, 1900, Kel sen, Die Staatslehre des Dante Alighieri, 1905, Sturzo, op. cit. σελ. 135, 141 κ. ἐ., Murret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. V. σελ. 52, 82 κ. ἐ., Hefele, Dante, 4η καὶ 5η ἐκδ. Stuttgart, 1923, σελ. 212 κ. ἐ.

5) «Le docteur invincible» ὁ Laurent, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 304, καὶ Études, τόμ. VI. σελ. 397 κ. ἐ., ἰδε καὶ Phillips, Droit. Ecclési. τόμ. III. σελ. 175, Hanotaux, Histoire de la Nation Française, τόμ. VI. σελ. 289 κ. ἐ. Sturzo, op. cit. σελ. 151 «Guillaume Occam fut le plus grand esprit de l'époque», Murret, op. cit. V. σελ. 354.

1) Moehler, Hist. de l'Église, τόμ. III. σελ. 30 κ. ἐ., Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 143-7, 198 κ. ἐ.

Πολιτείας πᾶσα ἐξουσία δέδοται, διὰ πολλῶν συγγραφῶν τῆς πνευματικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς πρὸς τὰ ἄνω ἀνανήψεως ἥως ὑπῆρξεν⁽¹⁾. Ἐν Γαλλίᾳ ἐθαυμάσθη μεγάλως· εὔρε πολλοὺς μετὰ θάνατον μαθητάς· τὸ περίφημον περὶ πολιτειοκρατίας ἔργον αὐτοῦ *Songe du Vergier* ἀπετέλεσε τὸ β' μέρος τῶν *Traité de l'Eglise Gallicane* ⁽²⁾.

Εἰς τὸν ἀγῶνα ἀμφοτέρων τρίτος προστίθεται τοῦ πνεύματος μεγιστάν, ὁ *Marsiglius de Menandrino, de Padoue* (1279—1330)⁽³⁾. Διακηρύττων εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ πραγματείαν *Defensor Pacis* ⁽⁴⁾, ὅτι μόνον πνευματικὴ ἐξουσία δέδοται ἀπὸ Θεοῦ εἰς τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης, ἀπορρίπτει καὶ τὴν περὶ πρεσβείων τῆς τιμῆς δοξασίαν καὶ ἀναφωνεῖ, ὅτι εἰς ἕκαστον Κράτος εἰς ὑπάρχει Ἡγεμών, παρ' οὗτινος πᾶσα ἐξουσία ἐκπηγάζει καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου ἀδύνατος ἡ ὑπαρξὶς δικαιοσύνης καὶ χρηστῆς διοικήσεως ἔσται ⁽⁵⁾. Ἐθεωρήθη ὁ πρόμαχος τῆς Ὀρθοκεντρικῆς Μεταρρυθμίσεως, ὁ ἐμπνεύσας τοὺς μεταγενεστέρους σοφοὺς κατὰ τῆς Παπῶσύνης, καὶ τοὺς δημεγέρτας τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος κατὰ τῆς κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιβαλλομένης δουλείας ⁽⁶⁾. Εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μαρσιλίου ἡ Ἁγία Ἔδρα ἐπετέθη δει-

1) Κύρια αὐτοῦ ἔργα: ὁ *Dialogus* (ἐν Goldast, *Monarchia S. Romani Imperii*, τόμ. II. σελ. 498) ἐνθα καταδικάζει τὴν *infallibilité* τοῦ Πάπα καὶ τὴν *Souveraineté temporelle* καὶ κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου πολιτειοκρατίας, τὸ *Contra Errores Johannis XXII super utili dominio* (ἐν Goldast, loc. cit. τόμ. II. σελ. 1236 κ. ἐ., αὐτὸ *Otto Quaestiones* (ἐν Goldast, loc. cit. τόμ. II. σελ. 356 κ. ἐ.), τὸ *De ecclesiastica et politica potestate*, ἐκ. Paris, 1598, ἐν δὲ καὶ τὰ περίφημα *Opera monaginta dierum*, ἐκ. Lyon, 1495.

2) *Laurent, L'Eglise et l'Etat*, I. σελ. 305.

3) «Procureur de la Revolution» κατὰ τὸν *Laurent*, op. cit. τόμ. I. σελ. 311. *Etudes*, τόμ. VI. σελ. 413 κ. ἐ. ἴδε καὶ *Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche*, σελ. 476. *Hinschius, Staat und Kirche*, σελ. 199.

4) Ταύτην ἐξέδωκε συνεργασίᾳ τοῦ μαθητοῦ *Jean de Jando* πρβλ. καὶ *Philippus, Droit Eccl.* τόμ. III. σελ. 173, *Hanoaux*, op. cit. τόμ. VI. σελ. 289 κ. ἐ.

5) *Defensor Pacis* (Dict. I. τόμ. I. c. 19, σελ. 187, Dict. II c. 23, 24, 25) ἐν Goldast, *Monarchia Imp. Rom.* τόμ. II. σελ. 154, 182, 183. Ἐτέρα ὁσαύτως ἐργασία αὐτοῦ ἐξαιρετικὴ *De translatione Imperii*, ἐν Goldast, loc. cit. τόμ. II. σελ. 147 κ. ἐ., πρβλ. καὶ *Laurent*, op. cit. τόμ. I. σελ. 305, 311, *Castellotti, La dottrina nello stato in Marsiglio di Padua, Atti*, 1898, *Sturzo*, op. cit. σελ. 157 κ. ἐ.

6) Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐμπνευσθεὶς ὁ *Rousseau*, εἰς τὴν ὀνομαστήν αὐτοῦ συγγραφὴν «*Contrat Social*» ἀναγράφει, ὅτι ἡ δοξασία τῆς

νῶς· ὁ Πάπας Ἰωάννης XXII τὴν 11|1|1327, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, βοῦλλαν κατ' ἐκείνου ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐξετόξευσε ⁽¹⁾.

2. Τοιοῦτου ἐπικρατοῦντος πνεύματος οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, εἰ μὴ ἡ ἀντίδρασις ἐμπράκτως ν' ἀναφανῇ. Ἡ Ἱστορία ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τυγχάνει ἀπέραντος· ὁ δὲ χώρος οὗτος ἀπαγορεύει ἐπεκτάσεις, καίτοι ἀντιδρῶν ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ἐπιθυμία. Κατὰ τὸ δυνατόν μεταφέροντες ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Δύσεως τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ἡμῶν γεγονότα, κατὰ τὸ δυνατόν περιληπτικώτερον τοποθετοῦμεν τὸ ζήτημα· πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ μελετητοῦ, καθ' ὅσον δυνάμεθα ἀκριώτερον⁽²⁾. Κυριαρχοῦντος οὕτω τοῦ θεοκρατικοῦ εἰσέτι συστήματος ἐν τῇ Δύσει, αἱ πρῶται ἀντιδραστικαὶ ἀναλαμπαὶ σημειοῦνται ἐν Ἀγγλίᾳ ⁽³⁾, ὁπόθεν ἰδίᾳ καὶ μετὰ τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν ἡ ἀντίδρασις ἔλαβε μεταγενεστέρως σάρκα καὶ ὀστέα καὶ τὸ πολιτειοκρατικὸν σύστημα ἐδραιώτερον ἀνεπτύχθη καὶ ἐκυριάρχησεν ⁽⁴⁾. Ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸν IB'. εἰσέτι αἰῶνα μέγας ὁ ἀνταγωνισμὸς κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ κλήρου ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου II, γνωστῶν ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν δεινῶν ἐρίδων μετὰ τοῦ περιφήμου Ἐπισκόπου *Thomas Becket*, καταληξασὼν εἰς τὰς *Constitutions of Clarendon* (1166), καθ' ὅς γενικῶς ἀφηρεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία, ἀνατεθείσης πάσης τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς τῷ Ἡγεμόνι. Συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν διατάξεων τούτων, πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ὑπῆχθησαν εἰς τὰ Βασιλικά Δικαστήρια, οἱ ἱερεῖς ὡσαύτως, ἁμαρτάνοντες, πρὸ τούτων ὠδηγοῦντο καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἐπισκόπων (*investiturae*) ἐλάμβανε χώραν ἐγκρίσει τοῦ Βασιλέως ⁽⁵⁾. Τὴν πολυετὴ κατὰ τοῦ θεσμοῦ τού-

souveraineté temporelle δημιουργεῖ εἰς τοὺς ἀνθρώπους θεωρίαν, καθ' ἣν «le christianisme rompt l'unité social, en donnant aux hommes deux législations, deux chefs, deux patries» loc. cit. Liv. IV. ch. VIII. σελ. 147, ἐκδ. Flammarion, Paris.

1) Ἐν d'Argente, *Collectio judiciorum*, τόμ. I. σελ. 304.

2) πρβλ. Γεωργιάδην, Ἐισαγωγή εἰς τὸ Ἑκκλ. Δίκαιον, σελ. 144, σημ. 2.

3) Ἀπὸ τοῦ 1161 ἤδη ἐν Γαλλίᾳ ὁ *Aldebert*, ἐπίσκοπος τῆς *Mendre* ἐπὶ βασιλείας *Louis le Jeune* ἀνεγνώρισεν ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς τὸν αὐθαίρετον ἔλεγχον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας (*régale d'évêché*), ἴδε ἐν *de Champeaux*, *Rec Gén.* τόμ. I. σελ. XVIII, καὶ ἐν *Lettres patentes de 1161*, *Coll. de Louvre*, τόμ. XVI. σελ. 255 κ. ἐ.

4) *Laurent, Etudes sur l'Histoire de l'Humanité*, τόμ. VI. σελ. 205 κ. ἐ.

5) Ὁ *Thomasinus*, *Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina*, Par. II. lib. II. cap. XXXIV. (τόμ. 5. σελ. 208), ἴδε τὸ κείμενον ἐν *Mansi*, τόμ. XXI. σελ. 1187-1191, πρβλ. καὶ *Macleay*, *The History of En-*

του αντίδρασιν ὁ Thomas Becket ἐπλήρωσε διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐνῶ τὰς Constitutions of Clarendon ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης (¹) πάσῃ δυνάμει κατεδίκασε δεινῶς (²).

Ἀπὸ τοῦ II^{ου} αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἀντίδρασις ἀρχεται δεινὴ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου Θ', ὅστις πρῶτος κατὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας λαμβάνει pragmatiques édits (³), δεινότερα δὲ ἀκόμη, ἀπ' ἧς ἰδίᾳ ἐποχῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Ρώμης κάθεται ὁ ὀνομαστός Πάπας Βονιφάτιος Η' (⁴), εἰς δὲ τῆς Γαλλίας ὁ νέος, πλὴν πείσμων, Φίλιππος Δ' ὁ Ὁραῖος. Ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν ἱερῶν τοῦ Μ. Ποντίφηκος καθιζόντων ὁ Βονιφάτιος Η' (23-I-1295)—διέτρεχεν ὁ Φίλιππος Δ' τότε τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας—ἐπιδαψιλεύει χάριτας καὶ εὐχὰς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Γάλλων διὰ τῆς ὀνομαστῆς βούλλας Clericos Laicos (⁵), ἀποκαλῶν τὸν Ἀνακτα υἱὸν αὐτοῦ. Αἱ προστριβαὶ ὅμως μετὰ τῶν δύο ἀνδρῶν δὲν βραδύνουσι νὰ ἐπέλθωσιν. Ἐπενέβη ὁ Φίλιππος Δ' εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Pamiers Ber. Saisseti, γεγονός, ὅπερ μεγάλως δυσηρέστησε τὸν Μ. Ποντίφηκα.

gland, τόμ. I. σελ. 12, Goldsmith, Histoire d'Angleterre, τόμ. I. σελ. 131, 133, 134 κ. ἐ., Moehler, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 377 κ. ἐ., Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 376, Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 736-738.

1) Bell, A Brief Scetch of the Church of England, 2α ἐκδ. London, 1990, σελ. 26.

2) Ihs Joh. Sarisberiensis, Epis. 186, 193 § 2. 266 in Bibliotheca Maxima Patrum τόμ. I. σελ. 223-265, 529 κ. ἐ., Moehler, op. cit. τόμ. II. σελ. 375.

3) Κατὰ τὸν Franck, Philosophie du droit Ecclesiastique, σελ. 65 «St. Louis c'est lui qui a inauguré, dans les rapports de l'Etat et de la religion, une quatrième ère, qui s'étend depuis le milieu du XIIIe siècle jusqu'à la Revolution Française, et qu'on peut appeler l'époque des libertés de l'Eglise Gallicane», πρβλ. καὶ Thomassinus, op. cit. Par. II. lib. II. c. XXXII § 4 (τόμ. 5. σελ. 194), de Champaen, Rec. Gén. σελ. 14 καὶ 15, ἐνθα τὸ κείμενον καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ἀμφισβητήσεις τῆς Ἐπιστήμης, Capefigues, op. cit. τόμ. II. σελ. 171, σελ. 352, Horoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 133 κ. ἐ., Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 480 κ. ἐ.

4) Bianchi-Giovini, Storia de Papi, τόμ. VI. σελ. 60 κ. ἐ., Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Eglise Catholique, τόμ. XIX. σελ. 362.

5) Bonifatii VIII Collectio, De immunitate ecclesiarum, κεφ. III. 23 καὶ Fleury, Discours, XC. 7 καὶ 18, Capefigues, L'Eglise au Moyen Age, τόμ. II. σελ. 182, Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 316, Lavisser-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 27, Murret, op. cit., τόμ. V. σελ. 33 45.

ἀναγκασθέντα διὰ τῆς βούλλας Ausculat Fili (¹) νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τὰς ὁρθολογίας τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων (²). Εἰς ἀπάντησιν ὁ Φίλιππος Δ' (³) καίει τὴν βούλλαν καὶ συγκαλέσας ἐν Notre Dame des Paris τὴν 11-IV-1302 Συνέλευσιν τῶν προϋχόντων, ἐκήρυξεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἡρτηται ἡ κοσμικὴ ἐξουσία (⁴). Τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ ὀνομαστὴ βούλλα Unam Sanctam τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ἡ τόσον χαρακτηριστικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῷ Κανονικῷ Δικαίῳ (⁵).

Σχεδὸν συντόμως ἐπηκολούθησεν ἡ ἐν Anagni ἐπίθεσις κατὰ τοῦ γηραιοῦ καὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διατρέχοντος Βονιφατίου Η' ὑπὸ τῶν Nogaret καὶ Colonna (⁶), ὁ ἀμέσως περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1303), καὶ μετέπειτα ἡ κατὰστασις χαώδους ἐξελίσσεται ἐπὶ ἑτῇ (⁷). ἔχει ἤδη ἀρχίσει ὁ ἑκατονταετής πόλεμος.

1) En Bullar. magnu, Luxemburg, τόμ. IX. σελ. 121 καὶ Capefigues, op. cit., τόμ. II. σελ. 187, Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 321, Murret, op. cit., τόμ. V. σελ. 404 κ. ἐ.

2) Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 128, Moehler, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 422-424, Lavisser-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 31, Horoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 159.

3) Ὅστις ἀπὸ τοῦ 1300 ἦδη δι' ordonnance ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς λαϊκοὺς, ἵνα διὰ κοσμικὰς αὐτῶν παραβάσεις δικάζωνται παρὰ τῶν ἐκκλ. δικαστηρίων, διατάξας συνάμα «que les clercs absous en cour d'Eglise pourraient être punis par la justice temporelle et que leurs biens pourraient être confisqués, si le crime était notoire» ὁ de Champaen, Rec. Gén. τόμ. I. σελ. XVIII.

4) Thomassinus, op. cit. Par. II. Lib. II. coll. XXXVI § 9 (τόμ. 5. σελ. 230), Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 130, Moehler, Hist. de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 424, Laurent, l'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 180, 270, κ. ἐ.

5) Extrav. Comm. I. 1. 8 (ἐκδ. Friedberg), Capefigues, II. σελ. 355, Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 326, Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Eglise Catholique, τόμ. XIX. σελ. 471, ἴδε καὶ Murry, La bulle «Unam Sanctam» dans Revue des questions Hist. Mont-Cassin, τόμ. 26, 1879, Desjardins, La bulle «Unam Sanctam» Lyon, 1890, ἴδε καὶ ἀνωτ. σελ. 117.

6) Capefigues, op. cit. τόμ. II. σελ. 193, Moehler Hist. de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 427, Rohrbacher, op. cit. τόμ. XIX. σελ. 492, Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 328-329, Lavisser-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 37 κ. ἐ., Murret, op. cit. τόμ. V. σελ. 47.

7) Τῇ 1305 ἐνεργείαις καὶ διαταγῇ τοῦ Βασιλέως ἐξελέγη ὁ Πάπας Κλήμης V καὶ ἐποποθετήθη εἰς τὴν Avignon (Capefigues, op. cit. τόμ. II. σελ. 208, Rohrbacher, op. cit. τόμ. XIX. σελ. 493).

Λόγω τῶν ἀενάων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν, διεξαχθέντων μετὰ πείσματος ἀσυνήθους, αἰσθησις ἐδημιουργήθη μεγάλη, ὥστε νὰ ὀνομασθῇ ἡ περίοδος αὕτη «Captivité de Babylone» (1) (2).

Ἀρχομένου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐν Γερμανίᾳ (3) ἡ Ἀγία Ἐδρα εὗρίσκει ἔδαφος ἀνώμαλον. Εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως κάθεται ἀπὸ τοῦ 1314 ὁ Λουδοβίκος IV ὁ Βαυαρὸς. Φύσις ἀπολυταρχικὴ καὶ κυρίαρχος δὲν εἶναι διατεθειμένη ν' ἀκούσῃ τὰς περὶ θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ποντίφηκος τῆς Ῥώμης συζητήσεις, ὅστις ἐν τῷ προσώπῳ Ἰωάννου XXII (4) ἐν ἔτει 1325 ἀναθεματίζει τὸν Αὐτοκράτορα, ὑπενθυμίζων τὴν *divino jure souveraineté temporelle* τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης (5). Ὁ Αὐτοκράτωρ Λουδοβίκος, συγκεντρώσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἅπασαν τὴν ἐκκλ. ἐξουσίαν τῆς Ἡγεμονίας, ἐπὶ πρόσω παρεωθείται ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς παπικῆς κυριαρχίας Dante Alighieri καὶ Gulielm d'Ockam, ὅστις, διωκόμενος λόγῳ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ, κατέφυγεν εἰς τὸ Γερμανικὸν ἔδαφος, ἐν ταύτῳ δὲ ὀρίζει ἐν Ἰταλίᾳ τοποτηρητὴν τοῦ θρόνου τὸν Παδούης Μαρσίλιον (6).

κ.έ.). Ἐν ἔτει δὲ 1312 ὑπὸ τοῦ ἰδίου Nogaret ἐσημειώθη ἡ διὰ σφαγῆς διάλυσις τοῦ τάγματος τῶν Ναϊτῶν [Templiers], M o e h l e r, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 429, L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 37, 65 κ. έ.

1) Du P u y, Histoire du différend de Philippe le Bel et de Boniface, Paris, 1655, σελ. 48, 77 κ. έ., L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 312, H a n o t a u x, Hist. Fran. τόμ. VI. σελ. 274 κ. έ., ὁ δὲ D i e h l, Byzance, σελ. 321 ἰσχυρίζεται ὅτι, οἱ Ἡγεμόνες τῆς Δύσεως, οἱ κατὰ τῆς Θεοκρατίας ἐγερθέντες, ἐδανείζοντο τὸν τρόπον ἐκδηλώσεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν παρὰ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Πρβλ. καὶ M u r r e t, op. cit. τόμ. V. σελ. 53, καὶ S t u r z o, op. cit. σελ. 167.

2) Ἰδὲ ἐν d e C h a m p e a u x, Rec. Gén. τόμ. I. σελ. XXIII τὴν πρὸς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν πολιτείαν τῶν Γάλλων Βασιλέων Καρόλου V (1371) καὶ Καρόλου VI (1368), οὖσαν τελείως ἐπιθετικὴν καὶ ἰσχυράν.

3) Ὀνομασται αἱ διενέξεις τοῦ Οἴκου τῶν Hohenstaufen πρὸς τὴν Ἀγ. Ἐδραν, ἰδιαίτερος τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα πρὸς τοὺς Πάπας Ἀδριανὸν IV καὶ Ἀλέξανδρον III. Πρβλ. L a u r e n t, Etudes, τόμ. VI. σελ. 205, 220 κ. έ.

4) Πρβλ. Bianchi Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 210 κ. έ.

5) P h i l l i p s, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 161, M o e h l e r, op. cit. τόμ. II. σελ. 436, σημ. 1. Δικαίως τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ ὀνομαστὸς L a u r e n t, Etudes, τόμ. VI. σελ. 165 ἀνερῶναι «Les empereurs allemands sont devenus ce qu'était Charlemagne, les véritables chefs de l'Eglise».

6) L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 617.

Ἀποκηρύσσαν τὸ principatum honoris καὶ τὴν souveraineté τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης καὶ ἐμπράκτως ἐκδηλοῖ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, εἰσερχόμενος εἰς τὴν Ῥώμην τὴν 10 Ἰανουαρίου 1328 καὶ στέφεται μόνος Αὐτοκράτωρ, λαβὼν τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Sciarra Colonna, καὶ εἰς Πάπαν Νικόλαον V ἀνακηρύσσει τὸν Pierre Rainalducci. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ὁ Ἰωάννης XXII ἐξ Avignon διαρκῶς ἐκτοξεύει ἀφορισμούς (1).

Τὴν 31ην Ἰανουαρίου 1356 ὁ Κάρολος IV, Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, εἰς δόξαν τοῦ Καισαροπαπισμοῦ θεμελιοῖ τὴν Χρυσὴν Βούλλαν (Bulle d'Or), δι' ἧς μεταβιβάζεται τὸ δικαίωμα τῆς αἰωνίου ἐκλογῆς τοῦ Ἡγεμόνος εἰς τοὺς ἐπὶ τὰ προνομιούχους Ἐκλέκτορας (2).

Ἐνῷ δὲ γενικεύεται ἡ ἔρις εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην μετὰ Ἡγεμόνων καὶ Ἀγ. Ἐδρας, ἡ ἔλλειψις ἀνδρῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Μ. Ποντίφηκος, οἵτινες ἤρξαντο νὰ σπανίζωσι, παρουσιάζει τὴν μεσουρανήσαν κατὰ τοὺς IB' καὶ IF' αἰῶνας Θεοκρατίαν, χαρακτηριστικῶς μειουμένην κατὰ τοὺς ΙΔ' καὶ IE' αἰῶνας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὀποίων θριαμβεύει ἡ δόξα «que le roi ne peut manquer» (3). Τὸ ἐπελθὼν σχίσμα εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τὸν αἰῶνα τοῦτον (1378), κατὰ τὴν τεσσαρακονταετὴ διάρκειαν τοῦ ὀποίου τρεῖς Πάπαι ὁμοῦ συνάρχουσι (4), δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους

1 L a v i s s e - R a m b a u d, op. cit. τ. III. σελ. 620.

2) L a v i s s e - R a m b a u d, op. cit. τ. III. σελ. 635, Z e u m e r, Die Goldene Bulle, Weimar, 1904, σελ. 20 κ. έ., S t u r z o, op. cit. σελ. 170.

3) L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 343, S t u r z o, L'Eglise et l'Etat, σελ. 173 κ. έ.

4) Τὴν 18-IV-1378 ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ Bari Barthélemy Pignano, ἐκλέγεται Πάπας Οὐρβανὸς VI, καὶ ἐν Fondi ὁ καρδινάλιος Robert de Genève, ὡς Πάπας Κλήμης VII, ἐγκατασταθεὶς εἰς Avignon. Ὅτε δ' ἐλάμβανε χώραν ἡ συζήτης τῆς Συνόδου τῆς Πίζης, ἔχομεν τρεῖς Πάπας, ἦτοι Βενέδικτον XIII, Γρηγόριον XII καὶ Ἰωάννην XXIII, (1409-1412). Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ Ῥώμη ἀπόλλυσι τὸν Ἐπίσκοπον αὐτῆς, ψιφὸν ὀνόματι ἔχουσα τὸν θρόνον. Τὸ Bordeaux, τὸ Poitiers, ἡ Avignon χρησιμοποιοῦνται, ὡς ἔδραι τοῦ Μ. Ποντίφηκος. Ταῦτα πάντα φόβῳ τῶν Παπῶν, ἵνα μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας ἀντιπάλων Ἡγεμόνων. Γνωστὸν ὁμως, ὅτι ἡ μεταφορὰ αὕτη ὑπῆρξε τελείως ἐπιβλαβὴς καὶ πρόξενος ἀναρχίας εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. Du P u y, Du Schisme d'Occident, Paris, 1654, σελ. 25 κ. έ., H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 632 κ. έ., B i a n c h i - G i o v i n i, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 243 κ. έ., R o h r b a c h e r, Hist. Un. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXI. σελ. 25 κ. έ., K u r i a x o u Ἐκκλ. Ἱστορία, τόμ. II. σελ. 218 κ. έ., L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. III. σελ. 318-324, H a n o t a u x,

διὰ τὴν θερησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν (1), ἵνα παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἡγεμόνων ἐργάζονται κατὰ τῆς Θεοκρατίας (2), αἱ δὲ Μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι τῆς Πίξης (1409—1412) (3), ἰδίᾳ δὲ τῆς Κωνσταντίας (1414—1418) (4) καὶ τῆς Βασιλείας (1431—1438) (5), ἐνθα αἱ πρῶται μεταρρυθμιστικαὶ δοξασίαι ἄρχονται σοβαρῶς συζητούμεναι, δίδουσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἀνεπτύχθη ἡ ἄκρα, καὶ ὅλως ἀντίθετος τῇ κρατούσῃ, μορφῇ τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν κατὰ σύστημα ἀπολύτως πολιτειοκρατικόν, τοῦ Καισαροπαπισμοῦ, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου πᾶσα ἐξουσία (*souveraineté*) κοσμικὴ τε καὶ πνευματικὴ ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος δέδοται (6).

Hist. Fr. τόμ. VI. σελ. 376 κ. ε. Murret, Hist. Générale de l'Eglise, τόμ. V. σελ. 116 κ. ε.

1) John Wicleff, Jean Huss, Jeronymo de Praga. οἵτινες ἅπαντες κατεδικάσθησαν, ὡς αἰρετικοί. Πλεῖον εἰδικῶς κατωτέρω.

2) Ηρβλ. Moehler, Hist. de l'Eglise τόμ. II. σελ. 144 κ. ε., Κυριακοῦ, Ἑκκλ. Ἱστορία, τόμ. III. σελ. 253, Capefigue, op. cit. τόμ. II. σελ. 216 κ. ε. Mansi, Collectio τόμ. XXVI XXVII.

3) Mansi, XXVII. σελ. 2-502, Moehler, op. cit. τόμ. II. σελ. 453, περὶ τῆς Συνόδου τῆς Pise καὶ Hergenrother, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 680.

4) Ἡ Σύνοδος τῆς Constance (1412-1418) ὑποτάσσει τὸν Πάπαν εἰς τὰς Οἰκουμ. Συνόδους, μήπω δ' ἐπολογίζουσα τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Ποντίφηκος Ἰωάννου XXIII, οὓς κηρύσσει ἀκύρους, διατάσσει τὴν ὑπακοὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς «in his quae pertinet ad fidem et exstirpationem dicti schismatis et reformationem generalem Ecclesiae in capite et in membris» ἴδε ἐν Mansi, r. XXVII. σελ. 521-1230. Moehler, op. cit. τόμ. II. σελ. 455, Rohrbacher, op. cit. τόμ. XXI σελ. 140, Tosti, Storia del concilio di Constanza, Napoli, 1853, τόμ. 1-2, Steinhäusen, Analecta ad Historiam Concilii Constantiae, Berolini, 1832, Hergenrother, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 672 κ. ε. Hanotaux, Hist. Franc. τόμ. VI. σελ. 307 κ. ε.

5) Ἡ Σύνοδος τῆς Bale (1431-1438) ἐπηρεάζεται ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Nicolas von Kusa καὶ ὁσαύτως ἐπάγει εἰς τὰς Οἰκ. Συνόδους τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης, Καν. III. τῆς Sessio II. «Et primo declarat, quod ipsa Synodus in spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, et Ecclesiam militantem representans, potestatem immediate a Christo habet, cui quilibet ejuscumque Status vel dignitatis, etiam si papalis existat, obedire tenetur in his quae pertinent ad fidem et extirpationem dicti schismatis, et at Generalem Reformationem Ecclesiae Dei in capite et in membris. Alterius vero tenor sequitur in haec verba» ἐν Mansi, XXIX. σελ. 21, ἴδε καὶ σελ. 415, Moehler, op. cit. τόμ. II. σελ. 457. Hergenrother, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 710 κ. ε., Lavisse-Rambaud, op. cit. τόμ. III. σελ. 334 κ. κ. Rohrbacher, op. cit. τόμ. XXI. σελ. 474 κ. ε.

6) Κυριαρχεῖ ἡ μεσαιωνικὴ ἐκείνη θεωρία, ἡ ἀκμάσασα κατὰ τὴν ἐπο-

3. Ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας «Καίσαροπαπισμός» δῆλον γίγνεται, κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο «le roi ne peut manquer», ὁ ἡγεμόν, κατ' ἀκριβὴ ἔννοιαν, εἶναι ἅμα καὶ Πάπας. Ἀρχεῖ οὐ μόνον τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ τόπου αὐτοῦ, κρίνων οὐ μόνον διὰ τὸ διοικητικόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ δογματικόν, αὐτὸς καλῶν τὰς Συνόδους πρὸς ἐπίλυσιν διαφορῶν εἰς τὸ δόγμα, εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ὁποίων ὑποτάσσει πᾶσαν δοξασίαν ἢ γνώμην ἐπὶ δογματικοῦ ζητήματος τοῦ Μ. Ποντίφηκος (1). Ἀναγνωρίζει τὴν σύναψιν τῶν concordata ὑπὸ τὸ πνεῦμα ὅμως, ὅτι ὁ Πάπας ἔχει μόνον τὴν *souveraineté spirituelle*. ἀλλὰ καὶ ταύτην περιορισμένην, μὴ ὄν ἀνώτερος τῶν Οἰκουμ. Συνόδων. Ὡς φυσικαὶ δὲ συνέπειαι τῆς ἀρχῆς ταύτης ἔρχονται ἡ κατάργησις τοῦ *privilegium fori* καὶ τῆς *exemptio* τῶν κληρικῶν, ὑπαγομένων καὶ τούτων, ὥς καὶ τῶν λαϊκῶν, εἰς τὰ πολιτικά δικαστήρια, διδομένου καὶ τοῦ δικαιώματος τῷ ἀδικηθέντι ἐκ μέρους ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ἵνα ἐναποθέσῃ τὸ δίκαιον αὐτοῦ εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Καισαροπαπισμοῦ δύο τύποι ἀπονομῆς ἐξουσίας διεμορφώθησαν, ὁ τῆς *appellatio tanquam ab abusu* (l' appel comme d' abus), προσδιοριζόμενος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἐναποθέσεως τοῦ δικαίου ἢ δικαιώματος ἐκ μέρους τοῦ πολίτου εἰς τὴν δικαιοσύνην ἀπ' εὐθείας τοῦ ἡγεμόνος (2), καὶ τὸ *place*, καθ' ὃν ὅρον ἐννοοῦμεν, οὕτω λέγοντες, τὴν ὑπαγωγὴν πάσης ἐκδηλώσεως ἐξω-

γὴν τῆς *foedalté*, καθ' ἣν ἡ χώρα θεωρεῖται καὶ εἶναι ἀντικείμενον τῶν τοῦ Μονάρχου δικαιομάτων, ἔχοντος, ὡς ἴδιον προσωπικὸν δικαίωμα τὴν ἐξουσίαν. Ηρβλ. καὶ Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 184. Dollinger, Lehrbuch der Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 308 κ. ε., Diehl, Byzance, σελ. 320 κ. ε., Esmein, Histoire du droit Français, 12η ἐκδ., 1919, σελ. 68, ἰδίῳ, Cour élémentaire d'histoire du droit Français, 12η ἐκδ. 1919, σελ. 193, 379, Σαράπολον, περὶ Πολιτείας, 1921, σελ. 11, σημ. 1, Τσάτσον, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτικὸν Δίκαιον, β' ἐκδ. 1939 σελ. 26 κ. ε.

1) Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Σκωτίᾳ καλεῖται καὶ Ἐραστριανισμός ἐκ τοῦ δεινοῦ πολέμου τῆς Ἀγίας Ἐδρας Thomas Erast (1583), ὡς ὁ Ἀνδρόνικος, Ἑκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 8, σημ. 1, μαρτυρεῖ.

2) Phillips, Droit Eccl. τόμ. II. σελ. 407 κ. ε., τόμ. III. σελ. 184 κ. ε., Affre, De l'appel comme d'abus, Paris, 1845, σελ. 60, Franck, Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 70, Friedberg, Die Grenzen z. S. und Kirche, σελ. 487, 512, Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 204. Ὁ θεσμός οὗτος ἀναπτύχθηκε ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ Καρόλου VII, εἰσηλθέν ἐν Βαυαρίᾳ, Σαξωνίᾳ, κ.ά., διεμορφώθη ὅμως ἐπὶ τοῦ Μ. Ναπολέοντος· εἰσηχθὴ καὶ ἐν Πρωσσίᾳ, πλὴν κατηργήθη ἐπὶ τῶν νόμων τοῦ Μαΐου (1886-1887), μεταβληθεὶς εἰς ἄχρουν τύπον διοικητικῶν παραπόνων.

τερικῆς λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας, οἷονδήποτε συνιστῶσαν δίκαιον ἢ δικαίωμα, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον ἔγκρισιν τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις κτᾶται ἐν ταύτῃ δικαίωμα ἐλέγχου προληπτικοῦ, συνιστῶντος ἔγκρισιν ἢ ἀπαγόρευσιν ἐπὶ πάσης ἐγκυκλίου, βούλλας ἢ decretalium τοῦ Μ. Ποντίφηκος (¹). Εἰς τὸ Placet ὡσαύτως ὑπάγονται καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπισκοπικαί, παραινετικαὶ ἢ δογματικαί, ἐγκύκλιοι, ἀκριβῶς, ἵνα ἐκ τοῦ ἐλέγχου βεβαιωθῇ ἡ ἀνυπαρξία κινδύνου διασαλεύσεως τῆς κρατικῆς εὐταξίας καὶ γαλήνης τῆς Χώρας (²).

4. Τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀμάρζει τὸ φῶς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ ἐπὶ γῆς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁσημέραι γνωστὸς καθίσταται, τὸ πνεῦμα ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως. Ἐχουσιν ἤδη διανοητῇ αἱ ὁδοὶ πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κυριαρχοῦσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ τάσεις τοῦ Καίσαροπαπισμοῦ, ἐνῶ αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις πλῆττονται δεινῶς. Ἐν Γαλλίᾳ ὅμως ἐναργέστερον ἡ μορφή παρατηρεῖται. Ὁ Βασιλεὺς Κάρολος VII κατ' Ἰούνιον τοῦ 1437 ἀπαγορεύει εἰς τοὺς Γάλλους Ἐπισκόπους νὰ συμμετάσχωσι τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, εἰς ὅσους ὁ Πάπας Εὐγένιος IV ἀπηγόρευσε νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐν Βασιλείᾳ Σύνοδον. Τὴν δὲ 7ην Ἰουλίου 1438 μετὰ συνέλευσιν τῶν Ἡγεμόνων ἐκδίδει ἐν Ste Chapelle de Bourges τὴν περίφημον Ordonnance de Bourges, ἀποκληθεῖσαν Pragmatic Sanction, καθ' ἣν πᾶσα ἐν γένει ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γαλλίας ἀντίθετο εἰς τὸν Ἡγεμόνα (³). Αἱ Pragmatic Sanctions αὗται ἐκράτησαν ἐν συνεχείᾳ καὶ

1) Το *placet* διαμορφώθη τελείως, ἰδίᾳ μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν, εἰς τὰ Καθολικὰ καὶ Προτεστάντικα Κράτη τῆς Δύσεως, ὁ *Phillips, Droit Eccl.* τόμ. II. σελ. 407 κ.έ., *H o r o y, Des Rapports du Sacerdoce*, τόμ. II σελ. 292, *H i n c h i u s, Staat und Kirche*, σελ. 200, 205, 280, *I d i o v, Kirchenrecht*, τόμ. III σελ. 749 κ.έ., 840 κ.έ., *M i n g u e t t i, Stato e Chiesa*, 1878, σελ. 15-16, *F r i e d b e r g, Die Gränzen z. S. und K.* σελ. 799 κ.έ.

2) Ἀμφότεροι οἱ τρόποι οὗτοι τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ Καίσαροπαπισμοῦ κατακρίνονται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κανονολόγων καὶ σοφῶν, οὕτως ὁ *F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche*, σελ. 800, ὁ *H i n c h i u s, Kirchenrecht*, τόμ. III. σελ. 848, εἰς *Staat und Kirche*, σελ. 282, ὁ *Z e l l e r, Staat und Kirche*, σελ. 111 κ.έ., ἴδε καὶ *H a u c k, Studie über das Placet*, 1889.

3) *T h o m a s s i n u s*, op. cit. Par. II. lib. II. cap. XXXIII § 7 (τόμ. 5. σελ. 198), τὸ δὲ κείμενον αὐτῶν πλήρως ἴδτε ἐν *d e C h a m p e a u x, Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. 17, 21 κ.έ. εἰς τίτλους 1-23, ἴδτε καὶ *Phillips, Droit Eccl.* τόμ. III. σελ. 184, *H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte*, τόμ. II. σελ. 722, *F r i e d b e r g, Die Gränzen*, σελ. 489 κ.έ., *H o r o y, Rapports*, τόμ. II. σελ. 160, *V a l o i s, Histoire de la Pragmatic Sanction*, Paris, 1906, *L a v i s s e - R a m b a u d*, op. cit. τόμ. III. σελ.

ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, χωρὶς οὐδὲν νὰ μειώσῃ τὸ ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ βασιλέως *François I* συναφθὲν *concordatum* μετὰ τῆς Ἀγ. Ἐδρας, σημειωθέντος ἀνωτέρω πόσον κακῶς ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῶν ἐπιστημόνων ἐγένετο τοῦτο δεκτόν (¹). Ἐπὶ *François I* ἡ Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τῶν Λουθηρου καὶ Καλβίνου ἐκδηλοῦται ἰσχυρῶς (²). Ἀρχεται δὲ ὁ ἀπηνῆς θρησκευτικὸς πόλεμος τῆς Γαλλίας μετὰ τῶν Καθολικῶν καὶ Οὐγενότων (³), ἰδὼν πᾶσαν κακοῦργον αἴγλην ἐπὶ βασιλείᾳ Καρόλου Θ' καὶ Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων (⁴). Ἐπὶ Ἐρρίκου IV διαλάμπουσιν αἱ *Libertés de l'Église Gallicane* τοῦ *Pierre Pithou* (1594) (⁵). Εἰσερχομένου δὲ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος βασιλεύει ὁ Λουδοβίκος XIII (⁶), εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ὁποίου παρακάθεται ὁ μέγας *Richelieu*. Ἀνελθόντος δὲ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βασιλέως Ἡλίου Λουδοβίκου XIV, ἡ πολιτικοκρατία περιβάλλεται ἀθάνατον αἴγλην διὰ τοῦ δυναματοῦ *Gallicanism* (⁷).

Ἐνῶ ἐν Γαλλίᾳ ἐβασίλευεν ὁ *François I*, ἐν Ἀγγλίᾳ ἀρχομένου τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἡ ἀτμόσφαιρα εὐρεται πεπληρωμένη μεταρρυθμιστικῶν τάσεων. Διδάσκαμοι ἐκπρόσωποι τοῦ *Humanismus*, ὡς ὁ *John Colet*, ὁ Ὀλλανδὸς *Erasme*, ὁ *Sir Thomas Moore*, εἰς ὃν καὶ ὁφείλεται ἡ πνευματικὴ ὥθησις πρὸς μεταρρύθμισιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ, ἀγωνίζονται

206, *H a n o t a u x*, op. cit. τόμ. VI. σελ. 317 κ.έ., *M u r r e t*, op. cit. τόμ. V. σελ. 164. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ Γερμανοὶ Ἡγεμόνες, συνελθόντες εἰς *Mayence* ἐξέδωκαν τὰς *Pragmaticques Sanctions de Mayence* κατὰ τοῦ Πάπα Εὐγενίου IV, εὐρήνης ἐπελθούσης ἐν αὐτοῖς διὰ τοῦ *Concordat des Princes*. Πλεῖα παρὰ *H i n s c h i u s, Staat und Kirche*, σελ. 199.

1) Ὁ *d e C h a m p e a u x* ἐν *Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. 75.

2) *H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte*, τόμ. II. σελ. 757 κ.έ., *L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén.* τόμ. IV. σελ. 500 κ.έ.

3) Κατὰ τὸν *d e C h a m p e a u x*, *Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. XXIX πᾶν ζήτημα ἀφορῶν τὴν ἐκκλ. πειθαρχίαν ἀπὸ Ἐρρίκου II καὶ Φραγκίσκου II μέχρι καὶ τοῦ *Louis XVI* ἐξηρτᾶτο ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς Ἡγεμονικῆς κυριαρχίας.

4) Ἡ ἀληθινότης νῦν τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου τῆς 24-VIII-1572, περὶ τῆς ἐκτενῆς ὁ *H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte* τόμ. III. σελ. 173-182, οἱ *L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén.* τόμ. V. σελ. 143 κ.έ., ὁ *H a n o t a u x, Hist. Franç.* τόμ. VI. σελ. 342 κ.έ., ὁ *M u r r e t*, op. cit. τόμ. V. σελ. 436 κ.έ.

5) Ἀνάγνωθι τὸ κείμενον αὐτῶν ἐν *d e C h a m p e a u x, Rec. Gén.* τόμ. I. σελ. 116-130 καὶ εἰς σελ. 131 τὸ ἐδικτον τῆς Νάντης τοῦ Ἐρρίκου IV, πλεῖα ὅρα κατωτ.

6) *D e C h a m p e a u x*, op. cit. τόμ. I. σελ. 165 κ.έ.

7) Ὅρα κατωτ.

διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν ἡθῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, μήπω τὸ δόγμα θίγοντες, διαταραχθεῖσαν ἐκ τῶν κακῶν, ἅτινα προσήνεγκαν αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις (¹). Ἐν ἔτει 1534 ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος Η', προστάτης εἰς τὸ παρελθόν δυνατὸς τοῦ καθολικοῦ δόγματος, εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν προσαγόρευσιν ἐκ μέρους τοῦ Πάπα Λέοντος Χ τοῦ «Defensor Fidei», ἔχει ἀπομακρύνει ἐκ τῆς Πρωθυπουργίας τὸν Wolsey, μήπω καταρθώσαντα νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Πάπα Κλήμεντος VII, ἵνα τῷ χορηγηθῇ ἀπὸ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀρραγῶνος διαζύγιον (*). Ἔχων ἤδη εἰς τὸ πλευρόν αὐτοῦ τὸν μαθητὴν τοῦ Maciavelli, Thomas Cromwell καὶ τὸν ὀνομαστον θεολόγον τῆς Ὁξφόρδης Granmer (*), ἐν τῇ ἄκρῃ ἐπιθυμίᾳ, ἵνα νυμφευθῇ ὁπωσδήποτε τὴν Anny Boleyn, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις αὐτῶν, ἀφοῦ ἔχει ἤδη γίνει ἀπόλυτος τοῦ Κοινοβουλίου κυρίαρχος καὶ ἔχει πλήξει τὸν κλῆρον καιρίως διὰ διαφόρων νομοθετημάτων (*), δι' ὧν ἀφῆρει πολλὰ τοῦτου δικαιώματα, πρῶταν τινὰ παρὰ τοῦ T. Cromwell παρορηθεῖς δεινῶς, ἀνακηρύσσει (*) ἀνεξάρτητον τῆς Ἀγγλικανικῆν Ἐκκλησίαν, χωρὶς δὲ μηδαμῶς νὰ θίγῃ τὸ δόγμα, ἀποκηρύσσει τὴν Παπικὴν Κυριαρχίαν, αὐτὸς προσαγορευόμενος Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς «Defensor Fidei» (*). Τὸ Κοινοβούλιον διὰ νό-

1) Lingard, History of England, τόμ. VI. σελ. 236, 242, Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 427, Macaulay, History of England, τόμ. I. σελ. 21-23, Lavissee-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 560 κ.έ.

2) Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 241, Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 419, Macaulay, op. cit. τόμ. I. σελ. 24, Hergentröther, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 141, Lavissee-Rambaud, op. cit. τόμ. VI. σελ. 575, Bell, A Brief Scetch of the Church of England, σελ. 37.

3) Laurent, l'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 326 κ.έ., ὁ δὲ Macaulay, op. cit. τόμ. I. σελ. 25 χαρακτηρίζει τὸν Granmer, ὡς τὸν μόνον ἄνδρα, ὅστις ἀπάντων ἐνέπνεε τὴν ἐμπιστοσύνην.

4) Bell, op. cit. σελ. 38-39.

5) «Sire, lui dit-il, vous n'êtes qu'un demi-roi, et nous ne sommes que des demi-sujets; les évêques prêtent double serment au roi et au Pape, et le second les relève du premier. Redevenez roi; Appuyé sur votre parlement, proclamez vous chef de l'Église d'Angleterre et vous verrez grandir la gloire de votre nom et la prospérité de votre peuple» ὁ Laurent, Études, τόμ. VIII. σελ. 487-8, Bell, op. cit. σελ. 38.

6) Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 243, 413, Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 423, 425, Macaulay, op. cit. τόμ. I. σελ. 27 «The King was the spiritual as well the temporal chief of the Nation», ἴδε καὶ Th. Moore, The Captain's Bock Memories, βιβλ. II. σελ. 5 «The law

μου ἐπιβάλλει τὴν θανατικὴν ποινὴν εἰς πάντα, ὅστις δὲν ἤθελε δι' οἰασδήποτε πράξεως ἀναγνωρίσει τὸν νέον τίτλον τοῦ βασιλέως. Οὕτως ὁ Ἑρρίκος Η' εἰσάγων τὸν Καισαροπαπισμὸν ἐν τῷ Βασιλείῳ, καίει διαδοχικῶς ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοὺς μήπω αὐτόν, ὡς Ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγνωρίζοντας καθολικούς, ἵνα μὴ δὲ φαίνεται εἰς τὸν Πάπαν, ὡς προτεσταντικὰς τρέφων ἰδέας, καταδικάζει καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Λουθήρου (*).

Ἐν τῇ ἐκδηλώσει τοῦ τρόπου τῆς νέας διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Νέος αὐτῆς Ἀρχηγός, διὰ νόμου ὠνόμασε τὸν Th. Cromwell Γενικὸν Ἐπιτρόπον ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (*), τὸν δὲ Granmer, Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Canterbury (*), Ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ κλήρου τὰ annates, ὡς καὶ πᾶσαν αὐτονομίαν προϋπάχουσαν ἐν αὐτῷ ἀπηλοτρῶσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, διακόσια δ' ἐβδομήκοντα ἔξ μοναστήρια ἐκλείσθησαν (*). Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ δόγμα, καθορίζει τοῦτο εἰς τὰ «Ten Articles», ἅτινα περιορίζει ὀλίγον κατόπιν εἰς τὸ «Statue of Six Articles» (*), ἀδιαφορῶν τελείως διὰ τοὺς ἀπὸ Ῥώ-

did not presume a papist to exist in the Kingdom, nor could they breath without the countenance of Government», Lavissee-Rambaud, op. cit. τόμ. IV. σελ. 577, Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 237, κατὰ δὲ τὸν Bell, op. cit. σελ. 39 «In March 1535 the Convocation of Canterbury, under Royal Pressure declared, that «The Roman Pontiff has no greater jurisdiction bestowed on him by God in the Holy Scriptures in this Realm of England than any other foreign bishop».

1) Ἐναρξιν ἐποίησατο ἐκ τῶν ἰδίων φίλων ὁ Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 452, περιγράφων μὲ τὰ μελανώτερα σημεῖα τὴν σκληρότητα, μεθ' ἧς Ἑρρίκος ὁ Η' ἐπέβαλε τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀντιλήψεις, μνημονεύει, ὅτι ἐστάλησαν εἰς τὴν πυρὰν «les plus dignes de regrets, comme no-mmé Fischer, évêque de Rochester, et le célèbre Th. Moore» loc. cit. I. σελ. 425, ἴδε καὶ Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 405, Sander. De origine et progressu schismatis Anglicani, Colonie, 1610, σελ. 405 κ.έ.

2) Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 427, Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 410. Ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦτου δὲν ἐπῆρξεν διάφορος καὶ αἰωνία. Μετ' ὀλίγον συλλεφθεῖς δημοσίᾳ, βασιλικῇ διαταγῇ, ἐνεκλείσθη εἰς Tower Hill, ἠκολούθησε δὲ ταχέως τὴν τύχην, ὅσων τὴν προγραφὴν εἰσηγήθη. Περβλ. καὶ Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 441-2.

3) Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 425, Hergentröther, op. cit. τόμ. III. σελ. 143.

4) Ἐκτενῶς περιγράφουσιν, ὁ Dixon, History of the Church of England from the abolitions of the Roman Jurisdiction, London, 1884-1891, τόμ. I-IV, οἱ Lavissee-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 575 κ.έ., καὶ ὁ Bell, op. cit. σελ. 40 κ.έ.

5) Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 243, 413, Goldsmith, op.

μης ἀφορισμούς τοῦ Πάπα Παύλου ΙΙΙ, ὃν ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ ν' ἀναγνωρίζῃ.

Ἡ ἑξαιρετικὴ αὕτη μορφή τοῦ Καισαροπαπισμοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν κατὰ μεταρρυθμιστικὸν τρόπον δημιουργηθεῖσαν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος, σχέσιν, ἣν ἀνέκαθεν συνεπάθει τὸ προτεσταντικὸν δόγμα, ὡς ἀμέσως μεταγενεστέρως ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἐδουάρδου VI (1547—1553) ἀνεγνωρίσθη (1), ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους, ἥτις παρέμεινεν ἔκτοτε, ὡς κατωτέρω ἀσχολούμεθα εἰδικώτερον μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἑρρίκου Η' κατὰ μεταρρυθμιστικὸν ὡσαύτως τρόπον εἰσῆχθη ἡ μορφή τοῦ Καισαροπαπισμοῦ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, χωρὶς ὅμως ὁ προτεσταντισμὸς νὰ κυριαρχήσῃ ὡς ἐπικρατοῦν δόγμα (2).

II

TERRITORIALISMUS ἢ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

Ἡ κατὰ τὸν Μεσαίωνα βασιλεύσασα εἰς τὴν Δύσιν Θεοκρατία, ἐγκαθιδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς ὑπερφιάλου πολιτικῆς τῶν Παπῶν, οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι ἢ νὰ συγκινήσῃ τὰς ψυχὰς ὅσων κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσιν ἀκμαῖον τὸ Χριστιανικὸν καὶ Ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα. Ἀρξάμενης κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ φωτὸς τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐπιτευχθείσης τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων, βασιζομένων κυρίᾳ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ πνεύματος, χάρις εἰς τὴν μεγαλειώδη ἔγερσιν, καὶ ἐπιβολὴν διὰ τῶν θεωριῶν αὐτῶν ἐπὶ ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, τῶν Dante, Marsiglius de Padue καὶ Gulielm d' Ockam, ἐκυριάρχησεν εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων ἡ ἀπόφασις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἰδέας (3). Ἡ κατεύθυνσις διὰ τὴν ἀριωτέραν καὶ συστηματικωτέ-

cit. τόμ. I. σελ. 425, Macauley, op. cit. τόμ. I. σελ. 27-28, Lavis-
se-Rambaud, op. cit. τόμ. IV. σελ. 577, Bell, op. cit. σελ. 43-44.

1) Goldsmith, op. cit. τόμ. I. σελ. 455, Hergendorf, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 147, Bell, op. cit. σελ. 44.

2) Lavisse-Rambaud, op. cit. τόμ. IV. σελ. 575 κ.ε., ἴδε καὶ Brennan, An Ecclesiastical History of Ireland from the Introduction of Christianity into that Country, Dublin, 1840 τόμ. 1-2.

3) Κατὰ τὸν Κυριακὸν Ἰωάννην, Ἐκκλ. Ἱστ. τόμ. III. σελ. 326 «ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπηρετεῖ τῇ Θεολογίᾳ, ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν ἤρξατο κατὰ μικρὸν χειραφετουμένη νὰ ἀπαλλάσσεται τῆς

ραν εἴσοδον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῶν ὄντων μετὰ τὴν συντελεσθεῖσαν ἀνάτασιν διαρκοῦντος τοῦ Humanismus, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐνδοξον κέντρον τὴν Φλωρεντίαν ἐκλέξας, καὶ ὡς διαλάμπων ἀστὴρ εἰς τὴν πνιγρὰν ἐκ κακοδιδασκαλιῶν τοῦ Μεσαίωνος ἀτμόσφαιραν ἀκτίνας φωτὸς ἐξετόξευσε, πραγματοποιεῖται κυρίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὁπότε ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀγὼν ἐνισχύεται, καθ' ὅσον νέα ὥθησις εἰς τὴν ἀκμαζούσαν πνευματικὴν ἀναγέννησιν δίδεται (1).

Τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτήν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξ ἀρχῆς ἐφαίνετο, ὅτι αἱ Μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι οὐδὲν θὰ κατώρθουν πρὸ τῆς τεραστίας Παπικῆς δυνάμεως, τὰ φεύγοντα τὴν μὴνιν τοῦ Κατακτητοῦ τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων Γράμματα καὶ αἱ Ἐπιστῆμαι, ἐλαυνόμενα ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ἀκινάκου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Δύσιν (2), ἔνθα ἐναγωνίως ἀναμενόμενα ὑπὸ τῶν καταθλιπτομένων ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, ἐχαιρετίσθησαν μετ' ἀνακουφίσεως καὶ ἐπιύψησαν διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῶν πᾶσαν πρὸς τὰ πρόσω ἀρξαμένην ἥδη ἐκδήλωσιν (3) Ἡτο ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν αἱ ἑσσαρκοὶ λαμπάδες τοῦ

δουλείας καὶ νὰ ἀποτελῇ αὐτοτέλειαν καὶ πρέπουσαν ἀνεξαρτησίαν. Κατὰ δὲ τὸν L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 255 ἐπιτυχῶς «la libre pensée avait un ennemi mortel dans l'Église» καὶ L a u n e y, L'Église et la Science, σελ. 46 κ. ε.

1) M o e h l e r, Histoire de l'Église, τόμ. III. σελ. 28-32, Κυριακός, Ἐκκλ. Ἱστορία, τόμ. III. σελ. 252 κ. ε., Παπαρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. V. β. 25 κ.ε., D i e h l, Byzance, σελ. 317, 320, κ. ε., S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 196 κ. ε. L a u n e y, L'Église et la Science, σελ. 79 κ. ε.

2) Τὸ κήρυγμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐνισχύθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν λογίων, γενομένων δεκτῶν μετὰ μεγάλης ἀνακουφίσεως καὶ τυχόντων ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τῶν Μεδίκων τῆς Φλωρεντίας. Ἐδίδασκον ἰδίᾳ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτόν, ἔτι δὲ καὶ γραμματικὴν, ἐπιμεληθέντες καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑλληνικῶν ἔργων. Οὕτω σημειοῦνται οἱ Μιχαὴλ Λουλούδας ἐξ Ἐφέσου, Ἰωάννης Ρώσσης, Μιχ. Ἀποστόλιος ἐκ Βυζαντίου, ὁ Πλήθων, ὁ κατὰ τῆς donatio Constantini ἀγωνισθεὶς Λαυρέντιος Βάλλας (περὶ οὗ περβλ. P o g g i a l i, Memorie intorno alla vita ed agli scritti di Laur. Valla, Piacenza, 1790 καὶ I. W i l d s c h u t, De vita et scriptis L. Vallae, Leyden, 1830), ὁ Ἀγγελος Πολιτιανός, ὁ διδάσκαλος τῶν Μεδίκων κ. α., ἴδε κλειῶ ἐν M o e h l e r, Histoire de l'Église, τόμ. III. σελ. 30-31 κ. ε., S t u r z o, L'Église et l'État. 198 κ. ε.

3) Τὸν αἰῶνα τοῦτον μεγαλειωδῶς ἀνθεῖ ἡ Ἀναγέννησις τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης. Ὁ ἐπὶ γῆς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου γνωστὸς καθίσταται καὶ τὸ πνεῦμα ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως διανοίγονται αἱ ὁδοὶ πρὸς τὴν ἐρευναν καὶ τὴν ἐμπειρίαν, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς

Νέρωνος είχαν ήδη αναζητήσει διὰ τοῦ προσηλυτιστικοῦ ἔργου τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως (1), ἡ ἐποχή, καθ' ἣν οἱ ἀποπνέοντες τὸ λεπτὸν ἄρωμα τῆς Χριστιανωσύνης ἤρξαντο ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν ἡθῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τὴν ἀνάστησιν τῆς ἀγνότητος τῆς τόσον οἰκτρῶς παρεξηγηθείσης ὀρθῆς διδασκαλίας, καίτοι ἐξ αὐτῶν οἱ πλείστοι, ὡς ἐπὶ ἀκάμπτου σιδήρου κρούοντες, ἐφίσταντο δ' εἰς μετὰ τὸν ἄλλον τὸν φρικτὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον (2).

Οἱ ἀθάνατοι ἄγωνες τῶν John Wicleff (3), John Huss (4), καὶ Jeronymo de Praga, καὶ Nicol von Kuzza (5) καὶ τοῦ δυστύχου Savonarola (6), ἐπέτυχον κατ' ἀρχὴν

προσπαθείας ταύτης ἡ ἐξαιρετος πρὸς τὸ ὥρατον τάσις, ἥς τέκνα τὰ καλλιτεχνικά ἀριστουργήματα τῆς Ἰταλικῆς Τέχνης.

1) Ἀναγινώσκων τις τὴν περίφημον ῥήτραν τοῦ Παύλου πρὸς Ῥωμαίους σ. 14 «οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν», ἀφορῶσαν τὴν διὰ τῆς πειθοῦς μετάδοσιν εἰς τοὺς ἀπίστους τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ὁρῶν πάλιν βλέμμα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν αἰώνων τούτων δικαίως ἀπορεῖ καὶ ἀγανακτεῖ διὰ τὸ ἀντίθετον τοῦ πνεύματος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἑσταυρωμένου, ὅπερ χριστιανικῶς οἱ Ἰησοῦται ἐκαλλιέργουν!

2) Capefigne, L'Eglise au Moyen-Age, τόμ. II. σελ. 317 κ.έ., Laurent, l'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 316-354, Leclerc, Etudes, τόμ. VI. σελ. 430, τόμ. VII. σελ. 25, Hanotaux, Hist. Franc. τόμ. VI. σελ. 389 κ.έ.

3) Ὁ διαπρεπὴς Ἀγγλὸς θεολόγος τῆς Ὁξφόρδης μετὰ θάνατον εἶδεν ἐξ οὐρανοῦ τὰ ὅσα αὐτοῦ νὰ καίωνται δημοσίᾳ τῇ 1428, διότι κατεδικάσθη, ὡς αἰρετικός. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ de officio regis, (ἐκδ. Mattheew, σελ. 66) καὶ de Ecclesia (ἐκδ. Select, σελ. 322) διδάσκων, ὅτι οἱ βασιλεῖς μόνον ἀρχοῦσιν «ἐλέφ Θεοῦ», κηρύσσεται κατὰ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων, διαπρήσιος ὢν κήρυξ τῆς πολιτειαρχίας. Τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐκδόσεις ἔχοντες ὑπὸ F. D. Mattheew, English works of Wyclif, 1880 καὶ ἐπιμετεῖα Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης ὑπὸ Arnold, Select English Works of Wyclif, τόμ. 1-3, 1869-1871. Μονογραφία πρὸς L. evis, History of the life and sufferings of J. Wiclef, London 1720, Oxford, 1820, Leclerc, Wiclif als Vorläufer der Reformation, Leipzig, 1858.

4) Κατεδικάσθη, ὡς αἰρετικός, ἐπὶ τῆς πυρᾶς, Rohrbacher Hist. Un. de l'Eglise Catholique, τόμ. XXI. σελ. 213 κ.έ. Ἰδε καὶ F. Palacky, Documenta Magistri J. Huss, Prague. 1869, ἐκδ. W. Flajshans πλήρης τῶν ἔργων σειρά, Prague, 1903, πρὸς Leclerc, J. Huss, Halle, 1890, V, Lützow, The life and times of Master J. Huss, London, 1909.

5) Πρὸς M. ehlert, Histoire de l'Eglise, τόμ. II. σελ. 59, 110 κ.έ. Σημειώοντες, ὅτι πολλὰ αὐτῶν ἀξιώματα ἐδέχθησαν αἱ Μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι τῆς Κωνσταντίας (1414-18) καὶ Βασιλείας (1431-1438), Ἰδε καὶ Laurent, Etudes, τόμ. VIII. σελ. 165, 405, Ulmann, Reformatoren, τόμ. I. σελ. 203 κ.έ. Sturzo, op. cit. σελ. 203 κ.έ.

6) Ὁ δύστηνος οὗτος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Πάπα Ἀλεξάνδρου VI τοῦ Βορ-

τὴν σταθεροποίησιν ἐνὸς ἀρχικῶς μεταρρυθμιστικοῦ πολιτεύματος διὰ τῶν Συνόδων τῆς Pise (1409-1412), Constance (1414-1418) (1), καὶ Bale (1431-1438), πλὴν ὅτε αἱ πνευματικαὶ αὐτῶν κηρύξεις, ἀρχομένου τοῦ ἐπομένου αἰῶνος, ἐνεσαρκώθησαν ἐπὶ τῶν μεγάλων ἡγητῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως Μαρτίνου Λουθήρου, Ἰωάννου Καλβίνου καὶ Οὐρλίχ Ζβιγγλίου, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔσχε τὰ πρῶτα μεγάλα ἀποτελέσματα (2).

2. Ἡ ἀνάπτυξις ὁμῶς τῶν προτεσταντικῶν θεωριῶν καὶ ἡ ἐπίδρα-

γία! [περὶ οὗ πρὸς Binschi Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VII. σελ. 180 κ.έ., Pastor, Storia dei Papi, τόμ. III. σελ. 277 κ.έ.] τῇ 1497, διὰ τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν ψυχὴν του ὁλόκληρον ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἑγέρους τῆς Εὐρώπης «Je vous jure que cet homme n'est pas pape; J'affirme qu'il n'est pas Chrétien, que n'est croit pas en Dieu». Ἡ ἱστορία ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν εἶχε ἀδικον ἰδε πλείων ἐν Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 17 κ.έ. Murret, op. cit. τόμ. V. σελ. 215-218, καὶ μονογραφίας τῶν P. Villari, Storia di Savonarola, Firenze, 1863, F. Dei Guicciardini, Profezi e Politiche di Savonarola, Firenze, 1868, Villari, La storia di Girolamo Savonarola e dei suoi tempi Firenze, 1930, Sturzo, op. cit. σελ. 207-208.

1) Εἰς Κανόνα VIII εἰσάγει ἄρθρον κατὰ πνεῦμα Wyclif, ἀπορρίπτων τὴν γενικὴν ἰδέαν τῆς souveraineté temporelle τοῦ Ποντίφικος, δεχομένη αὐτὴν μόνον ἐπὶ τῆς ἐκκλ. ἱεραρχίας «Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali» ἐν Mansi, τόμ. XXVII, coll. 633-634 καὶ ἡ Sessio XIX ἐν Mansi, τόμ. XXVII coll. 794 ἄρθρον τοῦ J. Huss, ἀρ. XIX «Petrus non est, nec fuit caput ecclesiae catholicae» ἀρ. XXII «Papalis dignitas a Caesare inolevit», ἀρ. XXV «Papa non est manifestus et verus successor principis Apostolorum Petri» κ.έ.

2) Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Λουθήρου ἰδε κατωτέρω, εἰδικῶς δὲ ἐν Hergenrother, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 4, 99 κ.έ., Lang, Das Leben Luthers, Berlin, 1872, Kuhn, Luther, sa vie et son oeuvre, τόμ. 1-3, Paris, 1883-1884, Grisar, Luther, τόμ. 1-3, Freiburg, 1911-1912, Clemens, Luther's Werke in Auswahl, τόμ. 1-4, Bonn, 1912-1914, Boehmer, Luther im Lichte der neueren Forschung, Leipzig, 1914. Ἐργων Καλβίνου πλήρη σειράν ἐκπι ἐν Erichson, Bibliographia Calviniana, Berlin, 1900, καὶ ἐν Corpus Reformatorum, τόμ. XXIX-XXXVII (Bruns. 1860-1900), ἰδε καὶ Kypke, Calvinism, 1896. Περὶ δὲ τοῦ Ζβιγγλίου ἐν L. von Ranke, History of the Reformation in Germany, London, 1905, σελ. 521 κ.έ., Wernle, Der evangelische Glaube nach den Hauptschriften der Reformatoren, v. II. «Zwingli», Tübingen, 1919, ἰδε καὶ Finsler, Zwingli-Bibliographie, Zürich, 1897, Pestalozzi, Die Gegner Zwinglis am Grossmünsterstift in Zürich, 1918, Farner, Zwingli's Bedeutung für die Gegenwart, Zürich, 1919.

σις αὐτῶν ἐν τῇ ὑποτάξει τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος ἀρχεται ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα οἱ Ἐκλέκτορες ἀπὸ καιροῦ ἔχουσι θεσπίσει πολιτειοκρατικὰς θεωρίας, ἐνστικτωδῶς πιστεύοντες εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι εἰς τὸν Ἡγεμόνα δέδοται ἀπὸ Θεοῦ πᾶσα ἡ ἐπὶ τῆς Γῆς ἐξουσία⁽¹⁾. Ὁ κληρὸς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίᾳ τὰ τάγματα τῶν Μοναχῶν, ἀπολαμβάνοντα τῶν ἀγαθῶν τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων, ὡς ἐπιμόνως ἐκαλλιεργῶν, ὠργιάζον κυριολεκτικῶς ἐκ πνεύματος ἐν παντὶ ἀσοδοσίας, ἀποφεύγομεν δὲ καθ' ὅλοκληρίαν οἰανδὴποτε περιγραφὴν, τοποθετήσαντες εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σκέψεις τῆς θεοκρατίας⁽²⁾. Ταυτοχρόνως ὅμως ἡ ἐπιρροή τοῦ Humanismus ὑπῆρξε καὶ ἐνταῦθα ἰσχυρά, πολλοὶ δὲ τοῦ πνεύματος διακεκριμένοι Γερμανοί, ὡς οἱ Conrad Gertes, Mucianus, Grotus Urbanus κ. ἄ. εἶχον ἤδη ἀναπτύξει σθεναρῶς τὰς ἀνθρωπιστικὰς θεωρίας⁽³⁾.

Τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ταύτην, σημειοὶ ἡ Ἱστορία, ὅτι ἐν ἔτει 1517, συναντήσας ἐν τῇ Württemberg ὁ Λούθηρος τὸν «κάπηλον τῶν θείων» μοναχὸν Tetzel⁽⁴⁾, διαπραγματευόμενον τὴν πώλησιν τῶν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεων τοῦ Πάπα Λέοντος X⁽⁵⁾, κατηγανακτισμένος τὴν πρῶτην χειρονομίαν ἐπιτελεῖ, ἐπικολλῶν πρὸ τοῦ Ναοῦ τῆς πόλεως τὰς 95 θέσεις αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης⁽⁶⁾, ἀμφισβητῶν τὸ Primatum Honoris καὶ τὴν infallibilitas αὐτοῦ, μετὰ τρία δ' ἔτη ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει καίει δημοσίᾳ τὴν 10-XII-1520 τὸ Corpus Juris Canonici τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας⁽⁷⁾. Διὰ τῶν πράξεων αὐτοῦ τούτων δ

1) Döllinger, Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen, τόμ. I. σελ. 20, 139, Laurent, l'Église et l'État, I. σελ. 9, idioy, Études, τόμ. VIII. σελ. 459 κ.ε., Horgoy, Rapports, II. σελ. 163, Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 380 κ.ε.

2) Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 387 κ.ε.

3) Menzel, Neuere Geschichte der Deutschen von der Reformation bis zum Bundeaste, τόμ. IV. σελ. 55 κ.ε., Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 392 κ.ε.

4) Moehler, Hist. de l'Église, τόμ. III. σελ. 94-95, Hergendorfer, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 9 κ.ε., Kühn, Luther, sa vie et son oeuvre, Paris, 1893, τόμ. I. σελ. 198 κ.ε., Κυριακού, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 255 κ.ε., Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 402, Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 224 κ.ε.

5) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. VII. σελ. 327 κ.ε., Pastor, Storia dei Papi, τόμ. VI. σελ. 11 κ.ε., Roscoe, The life and Pontificate of Leo the Tenth, 2α ἔκδ. London, τόμ. I-VI.

6) Τὸ κείμενον ἐν Kühn, Luther, τόμ. I. σελ. 196 κ.ε., ἴδε καὶ Roscoe, The life and Pontificate of Leo the Tenth, τόμ. III. σελ. 218, 239 κ.ε., Murret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. V. σελ. 301 κ.ε.

7) Menzel, Geschichte der Deutschen, τόμ. I. σελ. 387, τόμ. II.

πρωτεργάτης τῆς Μεταρρυθμίσεως⁽¹⁾ ἀγωνιζόμενος, ἵνα ἐπαναφέρῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἀγνότητα τῶν Ἡθῶν⁽²⁾, ἀπορρίπτει τὰς θεοκρατικὰς δοξασίας, ἰδίᾳ δὲ τὸν τρόπον καὶ οὗτος ἐρμηνεύων τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένην ἀλήθειαν, ἰδίου δόγματος γίνεται ἰδρυτῆς, ὅπερ μετὰ τῶν οὐχὶ κατὰ πολὺ θεωρητικῶς διαφόρων ἐτέρων Ἀρχηγῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως Καλβίνου καὶ Ζβιγγλίου σχηματισθέν, ἐνωτικῶς ἀπετέλεσε τὴν τρίτην μεγάλην διάκρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ Ὁρφ Διαμαρτύρησις ἢ Προτεστантиσμός⁽³⁾.

σελ. 19 κ.ε., Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 257, Döllinger, op. cit. τόμ. I. σελ. 139, Moehler, op. cit. III. σελ. 101 κ.ε., Kühn, op. cit. τόμ. I. σελ. 469 κ.ε., Κυριακού, Ἐκκλ. Ἰστ. III. σελ. 256, Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 401 κ.ε.

1) Τῶν ἔργων τοῦ Λουθήρου, εἰς τρία κύρια μέρη συγκεντρωμένων, ἔχοντες ἰσαριθμούς ἐκδόσεις. Οὕτω τῶν Λατινικῶν ἔργων ἐν τῇ Συλλογῇ Opera Latina (ἐκδοθ. εἰς Erlangen) εἰς ἐκδοσιν Schmidt ἐν Francofurt τῷ 1845-1865 τόμ. 1-5, τῆς Γερμανικῆς σειρᾶς ἐν Erlangen ὑπὸ Ploehmann et Irmischer εἰς τόμ. 1-67, 1826-1868 καὶ ἐν Francofurt ὑπὸ Enders τόμ. 1-15, 1862-1870, τῶν Lettres de Luther ὑπὸ De Wette τόμ. 1-6, Berlin, 1825-1828-1859 μετὰ συμπληρώματος ἐξ ἐνός τόμου ὑπὸ Seidemann.

2) Ὡς ἄλλος Παῦλος ὁ Λούθηρος (Döllinger, op. cit. τόμ. I. σελ. 20 κ.ε.) ἀπορρίπτει κατὰ τὴν Γραφὴν τὸ ἀλάθητον τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης (infallibilitas), καταδικάζων τὴν ἐπὶ τούτου στηριζομένην θεοκρατικὴν ἀντίληψιν περὶ παπικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ἐγκοσμίων—(souveraineté temporelle)—, (de Potestate Papae, εἰς Opera, III. σελ. 299, 384 «Nec Papa et episcopis, nec Episcopus est superior presbyteris jure divino» ἴδε καὶ Von dem Papsttum zu Rom, Erlangen, XXVII σελ. 98, 107), ἀπορρίπτει δὲ, ὡς ἀναληθὴ τὴν μόνην de jure divino παρὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας μετὰδοσιν τῆς θείας χάριτος διὰ τῶν παρ' αὐτῆς τελουμένων μυστηρίων (De Potestate Papae, Op. III. 306, 359, Auslegung über die 25 ersten Psalmen, Erlangen, XXXVIII, 231 κ.ε., Von conciliis und Kirchen, Erlangen XXV, 401-403, De Captivitate Babylonica, Op. V. 13, Adversus execrabilem Antechristi Bullam, Op. V. 132, Erlangen, XXIV 35) ἴδε καὶ Kühn, Luther, III. σελ. 393 κ.ε., Sohm, Kirchengeschichte, 1913, σελ. 130 κ.ε., Kraenzlin, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, σελ. 609 κ.ε.

3) Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Διαμαρτυρήσεως ἐπιβλ. ἐν Niemayer, Collectio Confessionum in Ecclesia Reformatis Publicatarum, Leipzig, 1840, Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, Berlin, 1857, Merle d'Aubigné, Histoire de la Réformation du 16ème Siècle, Paris, 1853, Müller, Die Symbolischen Bücher der Evangelisch-Lutherischen Kirche, Gutersloh, 1900, Ἀνδροῦτσου, Συμβολικὴ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σελ. 62 κ.ε., Hergendorfer, Kirchengeschichte, III. σελ. 5 κ.ε., Laurent, Études, τόμ. VIII. σελ. 459.

3. Κατὰ κυριώδη διάκρισιν πῶν λοιπῶν δύο δογμάτων, τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ἀπλούστερον κατὰ τε τὸν τρόπον μεταδόσεως τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως καὶ τὸ σύστημα τῆς Ἱεραρχίας, εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τοῦτέστιν τῆς Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας, διαφέρει τελείως τῶν δύο ἐτέρων Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Διαμαρτυρομένη Ἐκκλησία, ἀνοικοδομοῦσα τὴν ἔννοιαν τῆς ἀδιαιρέτου ἡγεμονίας (*souveraineté indivisible*)⁽¹⁾, περικλείουσαν ἐν αὐτῇ πᾶσαν τὴν ἄσκησιν τῆς τε πνευματικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἐκ μέρους τοῦ Ἡγεμόνος τῆς χώρας, ὑπάγει ἅπασαν τὴν κατ' αὐτὸ ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας⁽²⁾ καὶ τῆς λατρείας τῆς ὑπὸ τοῦ δόγματος καλλιεργουμένης πίστεως εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν Αὐτοῦ⁽³⁾. Ἀναγνωρίζει τὸν κοσμικὸν ἄρχοντα κύριον ὀνθυμιστὴν τοῦ δόγματος, ἐμπιστεύεται αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἄσκησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, καὶ παραχωρεῖ, κατὰ τὴν κεφαλαιώδη ταύτην ἀρχήν, πᾶσαν τὴν διοίκησιν αὐτῆς εἰς τὴν Πολιτείαν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τῆς κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀρχῆς καὶ ἐκεῖ ἔνθα, ὡς μειονότης ἀνεκτὴ τυγχάνει, τίθησιν ὑπὸ τὸν Ἡγεμόνα τῆς χώρας τὴν διοίκησιν αὐτῆς, ἀδιαφοροῦσα ἂν οὗτος καὶ ἐτέραν ἀκόμῃ πρεσβυῆ θρησκευτικὴν ὁμολογίαν.

Ἡ ἱκανωτέρα ἔνδειξις ἐν τῇ σχέσει Ἐκκλησίας καὶ Κράτους τοῦ Πολιτειοκρατικοῦ συστήματος, ἀπόρροια ὑψίστης ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἐπὶ αἰῶνας κατισχύσεως τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, ἐκδηλωθεῖσα ἐν τε τῇ ἔσω-

1) St a h l. Die Kirchen Verfassung nach Lehre und Recht der Protestanten, Erlangen, 1862, σελ. 162 κ.έ., S e e b e r g, Der Begriff der Christlichen Kirche, Erlangen, 1885, σελ. 85, 95, κ.έ., M e n z e l, Geschichte der Deutschen von der Reformation bis zum Bundesacte, τόμ. IV. σελ. 55 κ.έ., D ö l l i n g e r, Die Reformation, τόμ. I. σελ. 139, 154-160 κ.έ., L a u r e n t, l'Église et l'Etat, I. σελ. 315 κ.έ., V e r i n g, Kirchenrecht, 1861, σελ. 418 κ.έ., Πάλλας, Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 9.

2) Ἡ Ἐκκλησία οὕτω θεωρεῖται ἰδρυμα θεῖον, ἀλλ' ἀπλῶς ἔννοιας πιστῶν, ὡς π.χ. τὸ ἄρθρ. VII τῆς Confessio Augustana «Est autem Ecclesia Congregatio Sanctorum, in que evangelium recte docetur et recte administratur sacramenta». Πρβλ. καὶ R i c h t e r, Kirchenrecht, 1858, σελ. 191 κ.έ., V e r i n g, Kirchenrecht, 1861, σελ. 414 κ.έ., F r i e d b e r g, Kirchenrecht, 1884, σελ. 60 κ.έ., S o h m, Kirchengeschichte, 1918, σελ. 148 κ.έ., S c h w a r z l o s e, Grundzüge des Deutsch-Evangelischen Kirchenrechts, Bonn, 1924, σελ. 4-5.

3) M e n z e l, Geschichte der Deutschen, τόμ. VIII. σελ. 206, 457 κ.έ., D ö l l i n g e r, Kirche und Kirchen, München, 1861, σελ. 53 κ.έ., H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 203, V e r i n g, op. cit. σελ. 415.

τερικῇ τῆς Ἐκκλησίας κοινωνίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων στοῦσα ἀντίκτυπον⁽⁴⁾.

4. Τούτων, τῶν μετ' ἀκριβείας περισσῆς τοποθετηθεισῶν ἐξ ἀρχῆς κεφαλαιωδῶν ἀρχῶν ἐν τῷ διατυπωθέντι δόγματι τῆς Νέας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ μέρους τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἐμφορούμενοι οἱ Γερμανοὶ Ἐκλέκτορες, ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν τὴν πρὸς τὸ νέον κήρυγμα ἐκδηλοῦσι ἐμπράκτως προστασίαν⁽⁵⁾. Ἡ ἐν ἔτει 1529 Δίαιτα τῆς Speyer⁽⁶⁾ καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι θρησκευτικαὶ τακτοποιήσεις ἐν Nürrenberg(1532) καὶ Passau (1552)⁽⁷⁾, θεμελιοῦσι τὸ νέον θρησκευτικὸν δόγμα⁽⁸⁾ (*).

Γινώσται τοῦ πνεύματος τοῦ νέου κηρύγματος ἐν τῇ πρὸς τὸ Κράτος σχέσει οἱ πρυτάνεις τῶν προτεσταντῶν θεολόγων, συγκεντρωθέντες ἐν ἔτει 1554 ἐν Raumburg εἰς Συνέδριον, διεκήρυξαν, ὅτι κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Βίβλου ἡ ἔννοια τῆς Ἱεραρχίας ἐν τῷ κλήρῳ ἀγνοεῖται καὶ εἰς πιστοποίησιν καταργοῦσι τὰς Ἐπισκοπὰς καὶ τοὺς Ἐπισκόπους καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῷ κλήρῳ διοικητικὴν διαβάθμισιν καὶ ὁμοθυμῶς ἐμπιστεύονται τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν εἰς τοὺς Ἡγεμόνας⁽⁹⁾, ἐξ ὧν ἤδη τὰς Προτεσταντικὰς Ἀρχὰς ἔχουσιν ἐφαρ-

1) M e n z e l, op. cit. τόμ. I. σελ. 337, τόμ. II. σελ. 19, D ö l l i n g e r, op. cit. τόμ. II. σελ. 280 κ.έ., L a u r e n t, op. cit. τόμ. I. σελ. 9, 320 κ.έ., S c h w a r z l o s e, Kirchenrecht, σελ. 12, R u c k Kirchenrecht, σελ. 20 κ.έ., H i n s c h i u s, Staat und Kirche σελ. 201, 203 κ.έ.

2) Ἀπὸ τοῦ 1522|1523 ἔχουσιν ἤδη θεοπίσει τὰ ἑκατὸν γραμμάτια τοῦ Γερμ. Ἔθνους, δι' ὧν ἡ κοσμικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἐδήλωσεν, ὅτι αὐτὴ θὰ ἐπελαμβάνετο τῆς ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀμεληθείσης διορθώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, πρβλ. K a h l, Kirchenrecht, σελ. 263, H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 201, Πάλλας, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 9.

3) Reichsabsehind von Speyer, §§ 3 καὶ 4.

4) M o e h l e r, Histoire de l'Eglise, τόμ. III. σελ. 129, 137, K u r t z, Ἐκκλ. Ἱστορία, τόμ. III. σελ. 267-8, L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 412, 420 κ.έ.

5) Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ὁ Zwingli ἐν Ἐλβετίᾳ ἔχει καλλιεργήσει τὸ νέον δόγμα, καὶ ὁ Καλβῖνος ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ Φραγκίσκου I, ἐγκαίρως τὸ ἔναυσμα ἐτοποθέτησεν, ἵνα συντόμως καρποφορήσῃ, μεταδιδόμενον καὶ εἰς τὰ λοιπὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη.

6) Ὑπὸ μορφὴν πολιτειοκρατίας ἀπολύτου ἰσχύει ἡ Διαμαρτύρησις κατ' εὐρείαν ἔκτασιν ἐν Γερμανίᾳ· οὕτως ἐπὶ Φερδινάνδου I (1504-1555), ἐπὶ Μαξιμιλιανῶ II (1564-1576), ἐπὶ Ροδόλφου II (1576-1612) καὶ συνεχῶς. Πρβλ. καὶ L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. V. σελ. 509, 550, 570 κ.έ., Βαφειδῆν, Ἐκκλ. Ἱστ. τόμ. 3α. σελ. 242 κ.έ.

7) M e n z e l, Geschichte, τόμ. III. σελ. 134 κ.έ., τόμ. VIII. σελ. 206, 457, L a u r e n t, L'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 316-354.

μόσει εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσιν, ἀσπαζόμενοι καὶ τὸ νέον δόγμα, ὁ Φίλιππος τοῦ Hessen καὶ ὁ Ἑρνέστος, Δουὲ τοῦ Brünswick — Lüneburg ἀπὸ τοῦ 1539 (1). Εἰς δὲ τὴν Βαυαρίαν ἀπὸ τοῦ 1556 ὁ Ὁθων ἔχει εἰσαγάγει τὴν μετατροπὴν, γενικευθεῖσαν εἰς τοὺς Γερμανοὺς Ἐκλεκτορας, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐν Augsburg Διαιτης (1555), ἐνθα οἱ Προτεστάνται Ἠγεμόνες, ἐλθόντες εἰς ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν Καθολικῶν συνέντευξιν, συνῆπτον τὸ σύμφωνον μὴ ἐπιθέσεως διὰ λόγους θρησκευτικούς, ἐνῶ συγχρόνως εἰσηγήσει καὶ ἔργω τοῦ Φιλίππου Μελάγχθωνος (2) συνετάσσετο ἡ Confessio Augustana (3). Τῷ 1557 ὁ φίλος τοῦ Λουθήρου Capito ἐπετύγγανε τὴν πλήρη ἐγκαθίδρυσιν εἰς τὰ Κράτη τῶν Γερμανῶν Ἐκλεκτόρων τοῦ Πολιτειοκρατικοῦ Συστήματος (4).

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος, ἀναπτυχθὲν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς καὶ ἀποκληθὲν Territorialism ἢ Περιφερειακὸν Σύστημα ἐρρίχεται βαθέως ἐξ ἀρχῆς, παρέμεινε δὲ ἐπ' ἀρκετόν, εὐρέως διαδοθὲν εἰς τὰ προτεστάντικα Κράτη, μαρτύριον μέγα τῆς ἀπολύτου πολιτειοκρατίας (5). Αἱ δὲ ἐν ὑψίστῃ ἀκμῇ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρισκόμεναι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Πολιτείας τῶν διασήμων πνευμάτων ἐνὸς Hobbes, ἐνὸς Spinoza, ἐνὸς Grotius ἀπ' ἄκρου ἐπικρα-

1) Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 131, Lavissee-Rambaud, op. cit. τόμ. V. σελ. 500 κ.ε., Βαφειδης, op. cit. τόμ. 3α. σελ. 237 κ.ε.

2) Acta Publica de pace relig. Reichs. und Protocoll des Rel. Friedens, Frankfurt, 1631, 1707, ἴδε καὶ Menzel, op. cit. τόμ. III. σελ. 534 κ.ε., Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 140 κ.ε. Τὸ καίμενον ἐπιθὶ ἐν Kuhn, Luther, τόμ. III. σελ. 419-462, ἴδε καὶ Sturzo, op. cit. σελ. 260 κ.ε.

3) Planc, Ph. Melancthon, praeceptor Germaniae, Noederland, 1860, Schmidt, Ph. Melancthon's Leben und ausgen. Schriften, Elberh. 1861.

4) Dollinger, op. cit. τόμ. II. σελ. 280, 410, 555 κ.ε., Menzel, op. cit. τόμ. III. σελ. 536, εἰδικῶς δὲ συστηματικὴν ἐξέλιξιν παρὰ Friedberg, Die Gränzen zw. S. und Kirche, σελ. 84 κ.ε.

5) Lurent, L'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 9 «L'État gagne, l'Église perd; telle est la position de deux pouvoirs rivaux depuis la Réforme jusqu'à la Réformation. Toutes les libertés que l'Église avait conquises pendant l'anarchie du moyen âge, lui échappent», ἴδε καὶ Moehler, Hist. de l'Église, τόμ. III. σελ. 92-202, ἐκτενῶς παρὰ Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 201, 203, 205 κ.ε. Ὁ Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 261 χαρακτηρίζει τὸ σύστημα, ὡς ἀντιχριστιανικὸν καὶ ἐτερόδοξον.

τοῦσαι θεμελιούσι τὸ δόγμα «Cujus est regio, ejus est et religio» (1).

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν Γερμανίαν ἡ θεωρία τοῦ territorialismus ἐπικρατεῖ ἐν Σκανδιναυικαῖς Χώραις, ἰδίᾳ ἐν Σουηδίᾳ ἐπὶ Gustave Wasa (1520—1564), ὅπου εἰσήχθη ὁ Λουθηρανισμὸς καὶ ἐπικράτησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Διαιτης τῆς Augsburg (2). Ἐν Δανίᾳ ὡσαύτως ἐπὶ Χριστιανοῦ II καὶ Φρειδερίκου I (1523—1533) καὶ Χριστιανοῦ III (1543—1559) (3), ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1550 (4) καὶ ἄλλαις Χώραις ἀναλόγως ἰδίᾳ ὁμοῦς ἀνεπτύχθη ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐνθα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐδουάρδου VI καὶ τὴν τριετὴ διακοπὴν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ καθολικισμοῦ ἐπὶ Μαρίας Tydor (5), εἰσήχθη καὶ παρέμεινε ὁριστικῶς ἐπὶ Ἐλισάβετ (6). Αὕτη ἐνθυμίσασα τὸ δόγμα εἰς τὰ λεγόμενα 39 Articles (7), ἐπέβαλε τὸν Προτεστάντισμὸν κατὰ σύστημα τελειῶς πολιτειοκρατικόν, οὐδεμίαν ὑποστάνα ἀλλοίωσιν ἄχρις σήμερον.

5. Ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' Αἰῶνος ἡ Διαιτα τῆς Augsburg ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῆς μὴ ἐπιθέσεως ἀποδεικνύεται μία οὐτοπία. Ἡ ἀπὸ τοῦ Κα-

1) Πρβλ. Thomassius, Vom Rechte eines Fürsten in Mitteleidlingen, Halle, 1695, μοναδικῶς δὲ καὶ συστηματικῶς ὁ Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 230 κ.ε.

2) Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 240, Lavissee-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 600-608, Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 177, Βαφειδης, op. cit. τόμ. 3α. σελ. 265-267.

3) Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 179, Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 241, Walter, Kirchenrecht, § 31, Dahlgren, Geschichte von Danemark, τόμ. III. σελ. 350 κ.ε., Lavissee-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. IV. σελ. 615 κ.ε.

4) Ἰδε ἀνωτ. σελ. 152.

5) Κατὰ τὴν ἐπὶ τριετίαν ἀγρίαν ἐπικράτησιν τοῦ Καθολικισμοῦ ἡ πύρξ ἐδέχθη τοὺς πρωτοεργάτας τοῦ ἔργου Ἑρρίκου H', ἦτοι τοὺς Granmer, Latimer κ.α. Πρβλ. καὶ Goldsmith, op. cit. τόμ. II. σελ. 5 κ.ε., Bell, The Church of England, σελ. 45-46.

6) Macaulay, op. cit. τόμ. I. σελ. 31 κ.ε., Goldsmith, op. cit., τόμ. II. σελ. 21, Lingard, op. cit., τόμ. VI. σελ. 345, Lavissee-Rambaud, op. cit. τόμ. V. σελ. 310, Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 187-8, Hergenröther, op. cit. τόμ. III. σελ. 151, Sturzo, op. cit. σελ. 240, εἰδικῶς δὲ παρὰ Bell, op. cit. σελ. 46 κ.ε.

7) Ἐπικράτης τῆς διδασκαλίας τοῦ Καλβίνου ὁ δὲ τίτλος Defensor Fidei παραμένει εἰς τὸν βασιλέα, ὁ Lingard, op. cit. τόμ. VI. σελ. 347, ὁ Goldsmith, op. cit. τόμ. II. σελ. 22, Hergenröther, op. cit. τόμ. III. σελ. 153. Ὁ Πάπας Πίος V διὰ τῆς βούλλας Regnam in Ecclesiis (1570) ἀπέστειλε τὸ κατὰ τῆς Ἐλισάβετ ἀνάθεμα ἴδε καὶ Bell, op. cit. σελ. 47.

ρόλου Θ'. και της μητρος αυτου Αικατερίνης των Μεδίκων άρξα-
μένη δεινή πάλη κατά του Προτεσταντισμού εν Γαλλία, έγένετο βα-
ρεια άφορμή έμφυλίου πολέμου μεγάλης δίκης και διαρκείας, ούτινος
ή περιγραφή και μόνον κατέλαβεν εκατοντάδας σελίδων εις την 'Ιστο-
ρίαν. Έλαβον χώραν κακουργίαι και θηριωδίας, ώστε ή άφεύρεσις και
μόνον τρόπον βασάνων άνήχθη εις επιστήμην (1). 'Η την εποχήν δέ
ταύτην σύγχρονος πρόοδος του Προτεσταντισμού εν τή Γερμανία ούκ
ήν άλλως γενέσθαι ή να επιφέρη μοιραίως την ρήξιν. 'Εν έτει 1618
έξεργάγη ο Τριακονταετής Πόλεμος και δέν θά έτερματίζετο ασφαλώς
ένερ των Γερμανών, άν μη επενέβαινεν έγκαίρως ή δύναμις του Σουη-
δου Βασιλέως και κήρυκος του Προτεσταντισμού Γουσταύου 'Αδόλφου,
άπολέσαντος και την ζωήν αυτου εν τή διαρκεία του πολέμου. 'Εν
έτει 1648, αποκαμώντες οι 'Αρχηγοί άμφοτέρων των μερίδων, συνήλθον
εις τας πόλεις Münster και Osnabrück και την 24 'Οκτωβρίου έ. έ.
υπέγραψαν την Βεσφαλίαν Συνθήκην (*). 'Εκαστος άπήρχετο εις τα
ίδια, και κανονισθεισών των έδαφικών παραχωρήσεων έκατέρωθεν, έτε-
δόθησαν εις την αναδιοργάνωσιν του Κράτους αυτών.

'Εν Γαλλία έβασίλευεν ο Λουδοβίκος XIV και εις το ζήτημα της
πρός την 'Εκκλησίαν σχέσεως ή πολιτειοκρατία έξήχθη εις ύψιστην πε-
ριωπήν, βοηθούντος κατά πολύν του Γαλλικού Κλήρου, όστις, συνελθών
προτάσει του βασιλέως έν έτει 1682, έψήφισε τας περιφημούς *Traitées*
du Clergé Gallicane, ός άμέσως κατωτέρω λεπτομερώς εξετάζομεν,
κρατησάσης καταστάσεως υπό το όνομα *Gallicanismus* προσονομασθεί-
σης (*). 'Εν Γερμανία ή υπό τύπον *territorialismus* ύψιστη μορφή
της άπολύτου πολιτειοκρατίας ίσχυεν άπ' άκρου εις άκρον, ένθέρμως
υποστηριζομένη υπό των Γερμανών 'Ηγεμόνων, σχοῦσα διαμόρφωσιν

1) Πλήρη εικόνα προβλ. παρά *H a n o t a u x*, *Hist. de Nation Fran-
çaise*, τόμ. VI. σελ. 339, 342, 370 κ. έ., ίδε και *H e r g e n r ö t h e r*,
Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 173-182, *L a v i s s e - R a m b a u d*,
Hist. Gén. τόμ. V. σελ. 108, 143, Β α φ ε ί δ η ν. 'Εκκλ. 'Ιστ. τόμ. 3α.
σελ. 280 κ. έ.

2) *V o n M e i e r n*, *Acta Pacis Westphaliae Publicae*, Gotta et An-
novere, 1734, *S e n c k e n b e r g*, *Darstellung des Westphalischen Frie-
dens*, Francofort, 1804, λεπτομερώς εις *M o e h l e r*, *op. cit.* τόμ. III.
σελ. 157, *H e r g e n r ö t h e r*, *Kirchengeschichte*, τόμ. III. σελ. 379-
401, *K u r i a κ ό ν*, 'Εκκλ. 'Ιστ. τόμ. III. σελ. 381, *L a v i s s e - R a m b a u d*,
op. cit. τόμ. V. σελ. 579 κ. έ., ίδε και *S s e f e r i ά δ η ν*, *Μαθή-
ματα Διεθν. Δικαίου*, Βιβλ. I. σελ. 60-61, *S t u r z o*, *op. cit.* σελ. 318.

3) *L a v i s s e - R a m b a u d*, *Hist. Gén.* τόμ. VI. σελ. 250 κ. έ.
H a n o t a u x, *Histoire de France*, τόμ. VI. σελ. 445, κ. έ. Πλείω όρα
κατωτέρω.

άρτιωτέραν μετά την Βεσφαλίαν Ειρήνην και επέκεινα, καθ' ήν εξη-
τάζετο υπό τε των φιλοσόφων και προτεσταντών θεολόγων επί το έπι-
σημονικώτερον ή σχέσις της 'Εκκλησίας προς την Πολιτείαν. 'Εκυρι-
άρχησεν εις το πνεῦμα της Διαμαρτυρήσεως άπολύτως ή έννοια της ύπο-
τελείας της 'Εκκλησίας εις το Κράτος, καλλιεργηθείσης εις το ζήτημα
τουτο της θεωρίας, ότι γενομένου εξ άρχής παραδεκτου, ότι έτερον 'Εκ-
κλησία και έτερον Πολιτεία, έχομεν περίπτωσιν, καθ' ήν ή 'Εκκλησία
εις τα έσωτερικά ζητήματα, κυρίως τα δογματικά, μόνη αυτή κυβερνά,
άπαγορευομένης της άναμίξεως της Πολιτείας, άσκειται δ' ή εκκλησια-
στική δικαιοδοσία παρά των 'Επισκόπων (*Jus in Sacra*), εις δέ τα έξω-
τερικά αυτης ζητήματα ή εκκλησιαστική δικαιοδοσία άσκειται υπό της
Πολιτείας (*Jus circa Sacra* (*)). Διότι όμως έπεκράτει σύγχυσις εις
την διάκρισιν έν τή πράξει των έσωτερικών και έξωτερικών εκκλησια-
στικών ζητημάτων, ή ιεραρχία δέ ήγνοείτο παντάπασιν εις την Διαμαρ-
τυρομένην 'Εκκλησίαν, έν Γερμανία οι θεολόγοι και κανονολόγοι, φι-
λολογικην αποδίδοντες άξίαν εις την διάκρισιν του *Jus in Sacra* και του
Jus circa Sacra, ύπερ του δευτέρου πάντοτε άπεφαίνοντο, υπολαμβάνον-
τες υπό την 'Ηγεμονικην έξουσίαν άσκουμένην άπασαν την *Souverai-
neté temporelle* (*). 'Επί έτη ικανά ή σχέσις αυτη εις τα Γερμανικά
Κράτη έκυριάρχησεν.

'Εν έτει δέ 1763 ο 'Επίσκοπος Honthelm υπό το ψευδώνυμον
Febronius γράψας σύγγραμμα περισπούδαστον περί της σχέσεως 'Εκ-
κλησίας και Πολιτείας, έδημιούργησε Κράτος, όπερ υπό τον τίτλον *Fe-
bronianismus* κληθέν, άπέτέλεσε το σύστημα των σχέσεων των δύο έξου-
σιών επί ικανόν χρονικόν διάστημα εις τας Γερμανικάς 'Ηγεμονίας(*).

III

ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

Διαδοθέντος ίσχυρώς του Καισαροπαπισμού εις τα πλείστα των
Κρατών της Δύσεως, αι περί κυριαρχίας άντιλήψεις των 'Ηγεμόνων όλο-
νέν και διαδίδονται έν ταίς Καθολικαίς Πολιτείαις. 'Η άπολυταρχία

1) *C o n r i n g*, *De Magistratus Auctoritate Circa Sacra*, 1645,
P l a f f, *Origines Juris ecclesiastici*, Tübingen, 1719, *V e r i n g*, *Kirchen-
recht*, σελ. 47, *F r i e d b e r g*, *Kirchenrecht*, σελ. 65 κ. έ., πληρέστερον
δὲ παρά *K a h l*, *Kirchenrecht*, σελ. 310 κ. έ.

2) 'Υποστηρικτής της θεωρίας δεινός ο *P l a f f*, *op. cit.* σελ. 50 κ. έ.

3) Όρα άμέσως κατωτέρω.

τῆς Θεοκρατίας, ἀντιμετωπίσασα ἀρχικῶς ἐπαναστάσεις τοῦ πνεύματος (¹), ἥδη καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπαναστάσεις, ἐμφυτευθείσας καὶ εἰς τὰ πνεύματα Καισάρων, οἵτινες κρίνουνσι τύχας λαῶν, εἰς ψυχὰς Βασιλέων, οἵτινες τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν ὀφείλουσιν ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐξαίρετον πλὴν μεγαλειώδη περὶ κυριαρχίας ἀντίληψιν καὶ ἐπίγνωσιν, εἰς καρδίας Ἡγεμόνων, οἵτινες χάριν ἑνὸς θρόνου οὐδὲν ὑπελόγησαν (²). Ἡ πάλῃ πλεόν δὲν ἦτο πάλῃ κλήρου πρὸς βαρβάρους, δὲν ἦτο ἀγὼν ἐπιβολῆς μεμορφωμένων ἐπὶ ἀμαθῶν ἦτο ἥδη μάχη καὶ διεκδίκησις ἴσων πνευματικῶς πρὸς ἴσους, ὅλον ἐν ἐξελισσομένη, χάρις εἰς θεῖα ἐναύσματα περὶ ἐλευθερίας, εἰς ἀνώτερα κηρύγματα ἀνθρωπισμοῦ, ὅτινα κοιμωμένους ἀφύπνισαν καὶ γρηγοροῦντας ἀνεστάτωσαν (³). Ἡ μεγίστη ἐπιτυχία ὁσημέραι κατέστη εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπων γιγαντιαία, καὶ τὸ μέγα συναίσθημα τῆς ἐπιβολῆς καὶ τοῦ χάρις αὐτῶ ἀνευθύνου ἐγέννησαν τὴν ἀπανταχοῦ ἐπικράτησιν ἐπὶ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων, αἵτινες τίθενται ἐκποδὼν καὶ παραμερίζουσι πρὸ τῆς ἀναφανείσης καὶ ἐπικρατησάσης Πολιτειοκρατίας (⁴). Ἡγεμόνες ἰσχυροὶ συνεκέντρωσαν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐλευθέρως καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διώκσαν. Οὕτως ἡ μορφή τοῦ Καισαροπαπισμοῦ εἰς τὰ Καθολικὰ Κράτη τῆς Δύσεως Γαλλίαν, Γερ-

1) O Bossuet, ὁ μέγας αὐτὸς Aigle de Meaux, ἐν Variations, τόμ. X. σελ. 487. (ἔκ. Grénoble), ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν κατάστασιν: «Nul homme de bonne foi ne peut nier que la haine contre le clergé et l'Eglise Romaine n'ait été la cause visible du progrès étonnant du Luther et Calvin», ἴδε καὶ Fleury, Discours, τόμ. V. σελ. 12, χαρακτηρίζοντα μέγα τὸ μῖσος κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου.

2) Τοὺς αἰῶνας τούτους σημειοῦται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τῇ Φιλοσοφίᾳ ἡ περίοδος τῆς τάσεως ἀνεξιδιόρησκειας (tolérance religieuse) θεολόγοι-φιλόσοφοι-πολιτεσιολόγοι ἀφῆκαν ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ μνημεῖα ἀπέραντα καὶ ἀληθμόνητα, ἀποτελοῦντα εἰσέτι τὴν βάσιν καὶ τὰς πηγὰς τῶν ἐπὶ τούτοις ἐιδικῶς. Σημειοῦμεν ἐν προκειμένῳ: Milton, Areopagitica, 1641, Hobbes, Leviathan, 1651 καὶ De Cive, Locke, Essay concerning toleration, 1666, καὶ Two treatises on Government, 1690, Althusius, Puffendorf κ. ἄ. ὡν τὴν ἐξέλιξιν συστηματικώτερον πάντων πρβλ. παρὰ Sturzo, l'Eglise et l'Etat, σελ. 319-370.

3) O Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. I. σελ. 315-6 «La Renaissance porta un coup mortel à l'Eglise en ruinant le fondement juridique de sa Puissance» ὁ Launey, L'Eglise et la Science, σελ. 45-48.

4) Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 275, Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. II. σελ. 90 κ. ἑ., Hergenhöther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 135 κ. ἑ.

μανίαν καὶ Αὐστρίαν, ἥδη μετὰ οὐ μόνον ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπειραρίθμων ὁπαδῶν τῆς Ὁρθοκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, ὡς ἀνωτέρω λεπτομερῶς ἴδομεν, ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς Διαμαρτυρήσεως, παλαισάσης σθεναρῶς κατὰ τοῦ Καθολικισμοῦ, ἐδημιούργησεν ἴδιον πολιτειοκρατίας ἀπολύτου πολίτευμα ἐκδηλωθέν, ὡς ἐξῆς:

ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΙ GALLICANISMUS

1. Ὁ καθολικὸς καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Phillips, σῦντινος τοσαύτην μνείαν ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἡμῶν ποιούμεθα, δὲν διστάζει νὰ ἐκδηλώσῃ, ὅτι εἰς τὰς πλήρεις ἐπαναστατικῆς καὶ μεταρρυθμιστικῆς πνεύματος κοινωνίας ἀπασῶν τῶν Ἡγεμονιῶν τοῦ Μεσαίωνος κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα προεξάρχει ἡ Γαλλία, ἔνθα ἡ τοσοῦτον ἐξηπλωμένη ἀντίδρασις ἐπέτυχε τὴν ἐκδοσιν τῶν περιφημῶν «Pragmatiques Sanctions» (¹). Καὶ τῷ ὄντι αἱ θεωρίαι τοῦ G. d'Ockam οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς ἤσκησαν μεγαλύτεραν ἐπιρροὴν ἢ ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ὑπέρμαχοι αὐτῶν κατέστησαν οἱ γνωστοὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ πνεύματος διαπρεπεῖς ἀγωνισταὶ τῆς ἰδέας Pierre d'Ailly (1350—1420) καὶ Jean Gerson (1362—1428) (²), δι' οὓς κατόπιν κρίνον τὸ Γαλλικὸν πνεῦμα τοῦ Κ' αἰῶνος δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι «Un Pierre d'Ailly et un Jean Gerson, tous deux chanceliers de l'Université de Paris, âmes d'apôtres, honorent notre histoire religieuse» (³).

2. Τὸ concordatum τοῦ Βασιλέως Φραγκίσκου Ι' εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν. Ὀλίγα ἔτη ὕστερον, ἦτοι τῷ 1594, βασιλεύοντος Ἑρρίκου IV ὁ Pierre Pithou ἐδημοσίευσεν εἰς ἄρθρα 83 τὰς «Libertés de l'Eglise

1) Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 198 κ. ἑ.

2) Ὁ Gerson ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντίας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ Hanotaux, ἐν τόμ. VI. σελ. 298 μεταφέρονται μοναδικαὶ καὶ σημαίνουσαι φράσεις τοῦ Gerson, χαρακτηρίζουσαι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὸν δυνατόν εἰκονίζουσαι τρόπον τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου ἢ τοῦ δικαιώματος: «Oh! si Charlemagne le Grand, si Roland et Olivier, si Judas Macchabée, si Eleazar, si St. Louis et les entreprises étaient maintenant en vie et qu'ils vissent une telle divison en leur peuple et en Eglise, ils aimeraient mieux cent fois mourir que laisser aussi durer!» Πρβλ. καὶ Hergenhöther, Kirchengeschichte, τόμ. II. σελ. 666 κ. ἑ.

3) Hanotaux, Hist. de Nat. Franç. τόμ. VI. σελ. 296, πρβλ. καὶ Schwan, Histoire des Dogmes, τόμ. VI. σελ. 349 κ. ἑ.

Galllicane» (1), τῷ δὲ 1639 ὁ πολὺς Du Puy ἐδημοσίευσεν τὰς «Preuves des libertés de l'Église Gallicane» (2). Ἡ Γαλλικὴ Ἐπισκοπὴ, προσκειμένη τῷ Πάπῳ, κατεδίκασεν τὰς Preuves τοῦ Du Puy (3). Εἰς μάτην ὅμως ἡ Γαλλία τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἡ Γαλλία τοῦ Louis XIV, τοῦ Βασιλέως Ἡλίου, ὅστις ἐκυβέρνησε μεγαλοπρεπῶς, ἔχων εἰς τὸ πλευρὸν ἕνα Richelieu (4) καὶ ἕνα Mazarin. Ὁ Βασιλεὺς Ἡλῖος δὲν συνεπάθει ἐπὶ τοσοῦτον τὰς περὶ κυριαρχίας θεοκρατικὰς ἀντιλήψεις, οὐδ' εἰς φιλικὰς σχέσεις εὐρίσκειτο μὲ τὴν Ἀγίαν Ἐδραν (5). Τῇ εἰσηγήσει τοῦ γίγαντος Aigle de Meaux, τοῦ περιφήμου Bossuet, τὴν 22 Μαρτίου 1682, συνεκάλει τὴν Μεγάλην τοῦ κλήρου Συνέλευσιν, ἥτις ἐθέσπισε τὴν ὀνομαστήν «Declaration Gallicane», ἥτις εἰς τέσσαρα καὶ μόνον ἄρθρα καθώριζε τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Κράτους. Οὕτω κατὰ τὸ πρῶτον ἄρθρον ἀναγνωρίζεται μόνη ἡ souveraineté spirituelle καὶ οὐχὶ ἡ souveraineté temporelle τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὸ δεύτερον ἄρθρον ἡ souveraineté spirituelle τοῦ Πάπα, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Οἰκ. Συνόδου τῆς Constance, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερέχῃ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ Ποντίφηξ ὑπάγεται. Κατὰ τὸ τρίτον ἄρθρον ὁ Μ. Ποντίφηξ διατηρῶν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν souveraineté spirituelle δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀυθμίσῃ καὶ τὰ ἔσω-τερικὰ διοικητικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἃπερ κρίνει μόνον, ἀποφασίζει δὲ ὁ Βασιλεὺς. Κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἄρθρον ὁμοφωβητεῖται ἡ infallibilitas τοῦ Πάπα, οὗ ἕνεκα πᾶσα κρίσις ἡ γνώμη ἐπὶ δογματικοῦ ζητήματος ἔρρωται νόμῳ, ἔφ' ὅσον ἐπὶ τούτου ἐπικυροῦνται ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας (6) (7).

1) Πρβλ. τὸ καίμενον αὐτῶν ἐν Dupin, Manuel du Droit Public Ecclésiastique Français, 4η ἐκδ. Paris, 1845 σελ. 1-103, De Champeaux, Rec. Gén. τόμ. I. σελ. 116-130, ἴδε καὶ Hergenröther, Kirchengeschichte τόμ. III. σελ. 334.

2) Ἐκδ. Παρισίων, εἰς τόμ. 2, ἔνθα περιλαμβάνονται τὰ 83 ἄρθρα τῶν Preuves, ἴδε καὶ Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. VI. σελ. 251-252.

3) Walter, Kirchenrecht, § 114, Moehler, Hist. de l'Église, τόμ. III. σελ. 259-260.

4) Ἐν Hanotaux, Histoire Française, τόμ. VI. σελ. 393 ὁ Richelieu ἐξυμνεῖται, ὡς πρόμαχος τοῦ Gallicanismus, ἴδε καὶ Murret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. VI. σελ. 303.

5) Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος XI ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1682, μὴ γνωρίζων τὴν ἐπελθοῦσαν ἀπὸ τῆς 23.III-1682 ἐν Γαλλίᾳ κατάστασιν μετὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Συνελεύσεως τοῦ κλήρου, ἔγραψεν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ σεβασθῇ τὰς ἐγνωσμένας καὶ παγίας θεοκρατικὰς ἀντιλήψεις, ἐν Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. VI. σελ. 253 κ. ἐ.

6) Πρβλ. τὸ καίμενον ἐν Dupin, Droit Eccl. σελ. 104-107, Wal-

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1695 νόμος τοῦ Λουδοβίκου XIV (1), ἐγκρίνων μόνον τὴν ἐπὶ τῶν δογματικῶν ζητημάτων κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπήγαγεν εἰς τὸ Placet τοῦ Ἡγεμόνος καὶ εἰς τὴν Appellatio tanquam ab abusu πᾶν ζήτημα, ἀφορῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν, γαλήνην καὶ εὐταξίαν (2) (3). Ἡ κατάστασις ὀνομασθεῖσα Gallicana ἡ δὲ διήρκεσε παγία μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν μεσοῦντος τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 1789 τὰ πάντα ἀνετράπησαν (4) καὶ ἔλαμψεν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἡ ἐλευθερία τοῦ Rousseau, τοῦ Montesquieu καὶ τοῦ Voltaire (5) καὶ ἐκραταιώθη τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας ὑπὸ τοῦ ἀθανάτου Κορσικανοῦ.

ter, Fontes Juris Ecclesiastici, σελ. 127, De Champeaux, Rec. Gén. τόμ. I. σελ. 198-200, ἴδε καὶ Card Litta. Die Gallianischen Freiheiten, 2α ἐκδ. Münster, 1844, τόμ. I. σελ. 385-414, 413-599, 641-672, Phillips, Droit Eccl. τόμ. III. σελ. 205-6, Hergenröther, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 337, Hanotaux, Hist. Franç. τόμ. VI. σελ. 445 «le pilote c'est le pape; le capitaine c'est le roi. Le capitaine s'impressionne le juge des relâchements du pilote» πρβλ. καὶ σελ. 247-249, Murret, op. cit. τόμ. VI. σελ. 301, 331.

7) Rohrbacher, Hist. Univ. de l'Église Catholique, τόμ. XXVI. σελ. 266 κ. ἐ., πλὴν ὁ Horoy, Rapports, τόμ. II. σελ. 160-161 ἀρνεῖται οἰανδήποτε φύσεως νομικὴν ἐκδήλωσιν εἰς τὴν Declaratio Gallicana. «C'est ce que nous avons appelé ailleurs les théories du droit flottantes, indécisées, qui ne sont pas la législation, mais vivent à côté de la législation».

1) Ὁ Diehl, Byzance, σελ. 321 διακρίνει εἰς τὴν μεγαλοπρεπὴ χειρονομίαν τοῦ Λουδοβίκου XIV κίνημα, προσιδιάζον εἰς Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα.

2) Dupin, Droit Eccl. σελ. 110 κ. ἐ. Lavisse-Rambaud, τόμ. VI. σελ. 259. Ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος VIII ἐν ἔτει 1689 μετὰ μεγάλης ἀγανακτήσεως ἀπεκήρυξε τὴν Declaratio Gallicana διὰ τῆς βούλας Constitutio inter multiplices, πλεῖον ἐν Laurent, l'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 386 κ. ἐ. Sāgmüller, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 70 (πρβλ. καὶ τὴν σημ. 2 βιβλιογραφίαν).

3) Ὁ Bossuet ἐξέδωκε μεταγενεστέρως τὴν Defensio Declarationis, πολλὰς γνωρίσασαν ἐκδόσεις. Πρβλ. καὶ P. de Marca, De concordia sacerdotii et imperii seu de libertatibus Ecclesiae Gallicanae.

4) Περὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν ἴδε Rohrbacher, Hist. Générale de l'Église Catholique, τόμ. XXVII. σελ. 442 κ. ἐ., de Champeaux, Rec. Gén. τόμ. I. σελ. 344 κ. ἐ., Σαρίπολον, Συντ. Δίκαιον, 1903, σελ. 121 κ. ἐ., Rothenbücher, Die T. von Staat und Kirche, σελ. 208 κ. ἐ., Murret, Hist. Gén. de l'Église, τόμ. VII. σελ. 58, 122, 152 κ. ἐ., Sturzo, l'Église et l'État, σελ. 325 κ. ἐ.

5) Πρβλ. Faguet, La Politique Comparée de Montesquieu, Rousseau, et Voltaire, 1902, σελ. 230 κ. ἐ.

Β'. ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ FEBRONIANISMUS

1. Τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἔζη ἐν Γερμανίᾳ ⁽¹⁾, ὡς Ἐπίσκοπος ἐν Trèves, ὁ Johahn Nic. v o n H o n t h e i m, μαθητὴς τοῦ διασήμου Ὀλλανδοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου τῆς Zéger Bernard van Espen, καὶ συγγραφεὺς τῆς Histoire Diplomatique de Trèves.

Ὁ προτεστάντης Ἀρχιεπίσκοπος ἐξέδωκεν εἰς Φραγκφούρτην εἰς τέσσαρας τόμους καὶ εἰς διάστημα ἑνδεκα ἐτῶν (1763—1774) τὴν ἐπιγραφομένην «Statu Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis Liber Singularis ad reuniendes dissidentes in religione Christianus Compositus» ἐργασίαν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον F e b r o n i u s ⁽²⁾, ἀναστατώντας τελείως τοὺς ἐν Γερμανίᾳ καθολικούς. Ἀπέραντον ἔκτασιν πνευματικῆς ἐργασίας χρησιμοποιοῦν, ἀμφισβητεῖ τελείως τὴν περὶ κυριαρχίας (souveraineté spirituelle καὶ temporelle) δοξασίαν τοῦ Πάπα, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ principatum honoris, δι' ὃπερ διδάσκει, ὅτι ἁπλῶς συμπτωματικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου προτίμησις τοῦ Πέτρου· συνεχίζων ἀμφισβητεῖ τὴν τε infailibilité τοῦ Μ. Ποντίφηκος, ὃν θεωρεῖ ἁπλὸν διοικητικὸν προοιστάμενον τῶν λαϊκῶν Ἐπισκόπων καὶ οὐχὶ ἀνώτερον τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἵτινες μόναι ἑυθυμίζουσι τὸ δόγμα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐμφανίζουσι, μόναι αὐταί, συνηνωμένην, καταδικάζει δ' ἐν παντὶ τὴν περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, τὸσον ἀκμάσασαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Θεοκρατίας, δύναμιν καὶ συνήθειαν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης ⁽³⁾. Προ-

1) Ἡ κατάσταση τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Γερμανίᾳ ἦτο χαλαρά, ἴδε λεπτ. ἐν P i c o t, Mémoires pour servir à l'Histoire Ecclésiastique pendant le 18ème siècle, τόμ. 1-7, Paris, 1853-1857, Κ υ ρ ι α κ ό ν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 385.

2) Τὸ ἔργον μετεφράσθη εἰς διαφόρους γλώσσας, ἦτοι Γαλλικὴν, Γερμανικὴν, Ἰταλικὴν, Ἰσπανικὴν, Πορτογαλικὴν, Βελγικὴν καὶ Ἀγγλικὴν, εἶδε δὲ τέσσαρας ἐπανειλημμένους ἐκδόσεις. Πρβλ. F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 139 κ. ἑ.

3) Οἱ Καθολικοὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Febronius: Οὕτως ἐκ τῶν ἀπειρῶν σημειούμενων τοῦ Joseph de Blondel, Concilium utriusque medici ad Iustinum Febonium de Statu Ecclesiae et potestate Papae aegerrime febricitantem, Utrecht, 1764, K l e i n e r, Observationes summariae ad Febonii librum singularem, Heidelberg, 1764, Z a c c a r i a, Antifebronio, Pizani, 1767 τόμ. 1-4, ἰ δ ί ο υ, Antifebronius Vindicatum, Caesen. 1768, τόμ. 1-4, B a l l e r i n i, De potestate Ecclesiastica summorum Pontificum et conciliorum Generalium liber una cum vindiciis auctoritatis Pontifice contre opus Inst. Febronii, Verona, 1768, M a m a c h i, Epistolarum ad I. Febonium de ratione regendae, christ. rei publicae deque legit. Pont. Max. Potestate, 1778. K ü n t z i g e r,

τείνει τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένων ἀρχῶν, ὡς τρόπον δέ, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὑποδεικνύει τὴν ἐκ μέρους τῶν ἰδίων τῶν Ἐπισκόπων ἀρνησιν ἐκτελέσεως τῶν Παπικῶν ἐγκυκλίων καὶ διαταγῶν, ἐξ ὧν δὲν ἐφαίνετο ἀσφαλὲς ἐγγύσις μιᾷ; μήπω διαταρξέως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καὶ εὐταξίας. Διὰ τὴν τελευταίαν ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν Ἡγεμόνων, ὡς μόνον ἐγγύσιν, διὰ τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεμελιωδῶν τῆς Πολιτειοκρατίας θεσμῶν τοῦ placet καὶ τῆς appellatio tanquam ab abusu ⁽¹⁾.

Ἡ κίνησις αὕτη ⁽²⁾, ἣν αἱ διδασκαλῖαι τοῦ Febronius προῤῥέξουσιν, ἔσχον, ὡς δημιουργημὰ μίαν νέαν τῶν δπαδῶν τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἀκολουθίαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα F e b r o n i a n i s m u s ἀκουομένην. Οἱ Γερμανοὶ Ἐκλέκτορες, ἦτοι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Mayence Baron d' Erthal, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Cologne Ἀρχιδούξ Maximilien, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωσήφ II, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Trèves Wenceslas Clément μετὰ τοῦ Ἀρχιδουκὸς τοῦ Saltzburg Jérôme ἐν ἔτει 1786 προβαίνουν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ὀνομαστῆς D e c l a r a t i o n o n E m s, δι' ἣς διεκοίνωσαν εἰς τὸν Μ. Ποντίφηκα, ὅτι ἀπηγόρευον ἐφεξῆς τὴν ἐκ μέρους Αὐτοῦ ἀποστολὴν ἐκ Γερμανίᾳ τῶν punitii με δικαιοδοσίαν ἐκκλησιαστικὴν, ἄλλως δικαστικὴν πνεῦμα πλήρης Φεβρωνιανῆς διδασκαλίας ⁽³⁾.

Fébronius et le Fébronianisme, Bruxelles, 1890, ὁ S c h w a n e, Histoire des Dogmes, τόμ. VI. σελ. 536 κ. ἑ. ἐκτενῶς.

1) H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, III. σελ. 495-496, F r i e d b e r g, op. cit. σελ. 150-151, καὶ ὁ ὀνομαστὸς P h i l l i p s (loc. cit. III. 218), ὅστις ἐπισημειώνει ἀνάθεκτος κατὰ τοῦ συστήματος, δὲν διστάζει νὰ ἐλέγξῃ, ὡς τελείως πεπλανημένον τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἐπιστημονικῶς de lege lata καὶ de lege ferenda, ἴδε καὶ S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 71.

2) Ὁ Πάπας Κλήμης XIII δομῶς ἐπετέθη κατὰ τοῦ Febronius, ἐπανειλημμένως ἐκδόους decretales κατ' αὐτοῦ.

3) Resultat des Emser Congresses in Actenstücken, Francfort, 1788, καὶ H e r g e n r ö t h e r, Kirchengeschichte, III. σελ. 496, Κ υ ρ ι α κ ό ν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 386, ἴδε καὶ I. X. d e F e l l e r, Coup d'oeil sur le Congrès d'Emms, Düsseldorf, 1787, B u s s, Urkundliche Geschichte des National und Territorialkirchentums in Deutschland, Schaffh, 1851.

Γ'. ΑΥΣΤΡΙΑ ΚΑΙ JOSEPHISMUS

1. Τὸν ἴδιον αἰῶνα αἱ διδασκαλῖαι τοῦ Febronius μεταδίδονται καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἔνθα ἐνθέρμους εὐρίσκουσιν ὁπαδοὺς εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Cybel⁽¹⁾ καὶ Rantenstrauch κ. ἄ., προστάτην δὲ τὸν Πρίγκηπα de Kaunitz, ὅστις καταλήλως εἰσηγήθη αὐτὰς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωσήφ II., καὶ ἀπὸ τοῦ 1780 παρατηροῦμεν ἅπαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν, ὑπαγομένην εἰς τὸ Placet τοῦ Ἡγεμόνος⁽²⁾.

Ἡ μεγάλη αὕτη μεταρρύθμισις, ἀποκληθεῖσα Josephismus ἐξεδηλώθη ἐν τῇ πράξει πολλαχῶς⁽³⁾. Οὕτως ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἀρχιεπισκόπους ἡ δημοσίευσις παπικῶν ἐγκυκλίων ἢ decretales ἄνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ κληρὸς καλεῖται εἰς τὸ πνευματικὸν καὶ ἀποστολικὸν αὐτοῦ καθῆκον, ὥς συνέπειαι δὲ τῆς διατάξεως ταύτης ἀκολουθοῦσιν ἡ πρὸ πάσης ἀναλήψεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιερέως δόσις τοῦ ὅρκου πίστεως τῷ Ἡγεμόνι, ἀπαλλαγὴ αὐτῶν πάσης ὑποχρεώσεως εἰς τὸν Ποντίφηκα, ἐν ᾗ καὶ ἡ ὑποχρεωτικὴ μετὰβασις μετὰ πρόσκλησιν εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ Ἀνώτατον Ἐπισκοπικὸν Δικαστήριον καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διὰ τοῦ Πάπα διδομένης ἐξουσίας τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Αἱ βούλαι In Coena Domini καὶ Unigenitus ἀκυροῦνται, καὶ χορηγεῖται εἰς τοὺς Ἐπισκόπους τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῶν κανονικῶν ἀπαγορεύσεων τοῦ γάμου (4-10-1781). Ὁ κληρὸς ὑπῆχθη εἰς τὰ λαϊκὰ δικαστήρια καὶ κατηγορήθησαν αἱ εὐεργετικαὶ συστατικαὶ διατάξεις τῶν Μονῶν⁽⁴⁾.

1) Ὁ Cybel ἐξέδωκεν ex professo ἐργασίαν ἐπιγραφομένην «τί ἐστὶ Πάπας;», ἐφ' ἧς σχετικὴ ἡ βούλεια Super Soliditate τοῦ Πάπα Πίου VI (Bullar. Roman. contin. τόμ. VII. σελ. 671). Ἴδε καὶ Gerdl, Apologia compendiaria del breve di S. Padre Pio VI Super Soliditate, Roma, 1791-2, (Opera, τόμ. VIII. σελ. 111 κ. ἑ.).

2) Ὁ Theiner, Geschichte der Deutschen Bildungsanstalten, Mainz, 1845, σελ. 304, ἀποκαλεῖ τοὺς νόμους τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωσήφ, ὡς εἰρωνίαν τῆς θρησκείας καὶ ὄνειδος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἴδε καὶ τὸν Phillips, op. cit. τόμ. III σελ. 216 δεινῶς καταφερόμενον κατὰ τοῦ θεομοῦ.

3) Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 156 κ. ἑ., Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 207-8.

4) Codex Juris Ecclesiastici Josephini, Presb. 1783 τόμ. II, Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 281, Kahle, Kirchenrecht, σελ. 268, Kuriakow, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. III. σελ. 386, Friedberg, op. cit. σελ. 160-176, Ἀλλὰ λίαν χαρακτηριστικαὶ αἱ ἐπὶ τούτου φράσεις τοῦ σοφοῦ ἡμῶν Κανονολόγου, τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παλάλη, Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 11 «ὅ ἐξ

2. Ὁ Πάπας Πίος VI⁽¹⁾ ἐξανέστη· ἔγραψεν εὐθύς ἀμέσως brief, ἣν ἀπέστειλεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, πλὴν ἔλαβεν ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ Kaunitz, ὄντως πριγκηπικὴν. Τότε ἐξηναγκάσθη νὰ ταξιθεύσῃ μέχρι Βιέννης, ἣν ἐπεσκέφθη κατὰ Φεβρουάριον 1782. Ἐτυχε λαμπρᾶς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, οὐχὶ ὁμῶς βασιλικῆς ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις μὲ σεβασμὸν μὲν ὑπεδέχθη τὸν Μ. Ποντίφηκα, ἄνευ ὁμῶς ἐξαιρετικῆς καὶ συνήθους αὐτοκρατορικῆς μεγαλοπρεπείας, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ ἄνευ ἀποτελέσματος ἢ ἐπίσευψις τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔμεινε⁽²⁾.

Τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1783 ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθέσπισε τὸν θεσμόν τοῦ πολιτικοῦ γάμου, μετ' οὗ πολὺ δ' ἐξίσωσεν ἀπάσας τὰς ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ θρησκευτικὰς ὁμολογίας⁽³⁾.

ἰδίας πείσμονος πρωτοβουλίας δεσποτισμός, ὃ τὰ πάντα, μὴ δ' αὐτῶν τῶν οὐχὶ ἀξίον λόγου λεπτομερειῶν ἐξαίρουμένων, ῥυθμίζων καὶ διέπων».

1) Bianchi-Giovini, Storia dei Papi, τόμ. X. σελ. 153 κ. ἑ.

2) Ὁ Πρίγκηψ Kaunitz συμπεριεφέρθη πρὸς τὸν Ποντίφηκα κατὰ τρόπον μᾶλλον οἰκτερόν, ἄνευ οἰσθήκατος ἐκδηλώσεως σεβασμοῦ «tandis que le puissant Kaunitz le reçut en robe de chambre» ὁ Moehler, op. cit. τόμ. III. σελ. 282, Ἴδε καὶ Hergenrother, op. cit. τόμ. III. σελ. 497 κ. ἑ.

3) Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 175 κ. ἑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΣΧΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΜΕΓ. ΑΝΑΤΟΛ. ΟΡΘΟΔ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΟΝ

*«Πατριάρχων ἐπ' εὐτυχίᾳ καὶ ἔχῃ
τὴν φιλίαν ἡμῶν, ἐν οἷς θέλεις, ἔχων
πάντα τὰ Σὰ προνόμια, ὡς καὶ οἱ
πρὸ Σοῦ Πατριάρχαι εἶχον».*

I

Ο ΠΟΡΕΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΝΟΜΙΟΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

1. Ἡ 30ῃ Μαΐου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1453 εὐρίσκει τὴν Βασι-
λίδα τῶν πόλεων, εἰς ἣν καὶ μόνην εἶχε περιορισθῇ ἡ Αὐτοκρατορία
τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν Ἰσαύρων, ἀλωθεῖσαν (1) ἡ ἡμισέληνος ἔχει
ἀντικαταστήσει τὸν Σταυρόν, ὃ δὲ περικλεῆς Ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας,
ὃ Παρθενὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔχει μετατραπῇ εἰς Ὀθωμανικὸν τέμε-
νος καὶ ἔνθα ὑμνολογεῖτο ὁ Ὑψιστος εἰς τὴν θεῖαν τοῦ Πλάτωνος γλῶσ-
σαν, ἀντηχεῖ ἤδη ἡ βάρβαρος τοῦ Ἰμάμη φωνή (2).

1) Ὁ Φρατζῆς εἰς Μέγα χρονικὸν ἐν Migne P. G. τόμ. 156, coll.
:879B, ὁ Δούκας εἰς Βυζ. Ἱστορίαν ἐν Migne, P. G. τόμ. 157 col. 1112B,
1120C. «ὃ πόλις, πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλὴ... πού σου τὸ κάλλος παρά-
δαισε, πού σου ἡ τῶν χαρίτων τοῦ πνεύματος εὐεργετικὴ ρῶσις ψυχῆς τε καὶ
σώματος;» ὁ Χαλκοκονδύλης εἰς Ἀπόδειξιν Ἱστοριῶν, ἐν Migne P. G. τόμ.
159, col. 389C, 389D, ἴδε καὶ Turcograecia Libri Octo a Martino Crusio in
Academia Tybingensi, graeco et latino professori. Basilae, 1584, Βιβλ. I.
σελ. 10 κ. ε.

2) Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, 2a ἐκδ. Pesth,
1834, Schlumberger (Δάμπρου), Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολό-
γος καὶ ἡ Πολιορκία καὶ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν
Τούρκων, Ἀθήναι, 1914, σελ. 370 κ. ε., Μόρτζμαν, Ἡ Ἀλωσις τῆς

Ἡ ἱερὸς νόμος τοῦ Ἰσλάμ, οὕτινος ἡ ἱστορικὴ καταγωγὴ ἀνατρέ-
χει ἐπὶ εἰδικῆς συμφωνίας τοῦ Προφήτου μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ Ὀ-
ρους Σινᾶ (1), συνταχθείσης βάσει τῶν ἱερῶν διατάξεων τοῦ Κορανίου,
ἐπὶ τῆς μετὰ τῶν μονοθεϊστῶν ἀλλοδόξεων σχέσεως καὶ συναφείας τῶν
Μουσουλμάνων (2), διατάσσει τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν καὶ προστασίαν
τῆς Θρησκείας τῶν Χριστιανῶν, ἐφ' ὅσον ἤθελον καταβάλλει οὗτοι τὸν
νόμιμον εἰς τὸν Ἰσλάμ Κεφαλικὸν φόρον (3).

Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, Ἀθήναι, 1892, σελ. 161, Παπαρ-
ρηγόπουλος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθν. V. β. σελ. 360, Χρυσ. Παπα-
δόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους ἐν τῇ
Τουρκικῇ Κράτει, Ἀθήναι, 1935, σελ. 1-6, Πασιάτης, Πολιορκία καὶ
Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ἔτει 1453, 2a.
ἐκδ. Ἀθήναι, 1939, σελ. 141 κ. ε.

1) Κατὰ τὸν Πετρακόβον, Κοιν. Ἱστορίας σελ. 208 σημ. 13 τὸ πρω-
τόκολλον τῆς ἐν λόγῳ συνθήκης ὁ Σουλτάνος Σελῆμ τῷ 1516 ἔλαβεν αὐτὸς
καὶ κατέθεσεν εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δοὺς κε-
κυρωμένον ἐπίσημον ἀντίγραφον τοῖς Σιναΐταις, ὡς καὶ ἰδιαίτερον φερμά-
νιον, δι' οὗ ἐπιβεβαιοῦντο ὅλα τὰ ἰδιαιτέρα προνόμια, ὧν ἀπῆλπτον οἱ Σι-
ναῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Προφήτου μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου
ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πρβλ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

2) Ὁ Ἰσλάμ κηρύσσει τὸν μέχρις ἐξοντώσεως ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῆς
εἰδωλολατρείας, συγχωρῶν μόνον συνθήκην διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μονοθεϊ-
σμοῦ, οἵτινες ἐκλέγουσι μεταξὺ ἐξοντωτικοῦ πολέμου καὶ ὑπὸ ὄρον συνθή-
κης. Πρβλ. Müller, Der Islam im Morgen und Abendland τόμ. I,
Berlin, 1885, σελ. 166, 204, F. Herzberg, Geschichte der Byzanti-
ner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des 16 Jahrhunderts,
Berlin, 1883, σελ. 594 κ. ε., Βαφειδῆς, Ἑκκλ. Ἱστ. III. σελ. 12, ὁ
Πετρακόβος, ἐνδ' ἀνωτ. I. σελ. 207, σημ. 12, ἴδε καὶ Stanley,
The Eastern Church, σελ. 259 κ. ε., Hoyer, Des Rapports du Sacer-
doce, τόμ. II. σελ. 26 κ. ε.

3) Συνίσταται δὲ ἡ ἐλευθερία αὕτη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ἀνατολι-
κῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥς ἀκόλουτος ἡ ἀσκήσις τῶν θρησκευτικῶν
αὐτῆς καθηκόντων παρίσταται, ἀπαγορευομένης πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰ
τῆς Θρησκείας καὶ Αυτερείας πάντων τῶν χριστιανῶν. Κατοχυροῦνται τὸ ἀπα-
ρτίαστον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Μονῶν καὶ ἡ ἐν γένει ἐκκλ. παρουσία, ἥτις
μόνη ἀπολαμβάνει μετὰ τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν τοῦ εὐεργετισμοῦ τῆς
ἀπαλλαγῆς τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Οἱ ῥαγιάδες ὑπόκεινται εἰς τὸν Ἰσλάμ
καὶ καταβάλλουσι τὸν κεφαλικὸν φόρον. Ἰδε τὸ καίμενον τῆς Συνθήκης εἰς
Ἑλ. εὐθ. ρ. ἰ. α. δ. ο. ὕ, Ἀνατ. Μελέται, Σμύρνη, 1909, τόμ. I. σελ. 97-99,
Ἀμάντου «Οἱ Προνομιακοὶ Ὅρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ
τῶν Χριστιανῶν» ἐν περιοδικῷ «Ἑλληνικά» 1936, σελ. 105, ἀναδημοσιευ-
μένων ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τοῦ Σινᾶ:
Nektarios τῷ Κρητός, ἴδε καὶ τὸ Ἀραβικὸν καίμενον εἰς Möriz, Bei-
träge zur Geschichte des Sinaiklosters im Mittelalter nach Arabischen
Quellen (Abhandlungen der Berliner Akademie, 1918), 1918, σελ. 6 καὶ

Τούτου τοῦ νόμου πιστὸς ἐκτελεστὴς ὁ Πορθητὴς τῆς Βασιλευούσης (¹), διορῶν τὸ ἀπεράντου ἐκτάσεως μέλλον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τεραστίαν ἰσχὺν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἣν, ὡς χριστιανικὴν, ἐπελόγιζεν ἐνδιαφερομένην μεγάλως διὰ τὴν τύχην τῆς κατ' αὐτὸν ὁμοδόξου ἀδελφῆς, ἐσκέφθη τὸν ζῆλον αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ὑποδούλου νὰ ψυχράνη (²) καὶ καλλιεργῶν τὸ γνωστὸν αὐτῷ μίσος τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τῶν Λατίνων (³), μετὰ χαρακτηριστικῆς διπλωματικῆς δεξιότητις, ἀνευρὼν τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ἐκθύμως ἀγωνισθέντα κατὰ τῆς Ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (⁴), παραδίδει αὐτῷ

Sidarus, Les Patriarcats dans l'Empire Ottoman et spécialement en Egypte, 1907, σελ. 306, Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α, σελ. 12 13.

1) Ὁ Π. Καρολίδης, εἰς Παπαρηγοπούλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. Va, σελ. 45, σημ. 2, κυριῶς λόγον θεωρεῖ τὴν χορήγησιν τοῦ προνομίου ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας ἕνεκα, ὁ δὲ καθηγητὴς Ἀμαυτοῦς, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 104 χαρακτηριστικῶς σημειοῖ: ὁ Μωάμεθ ἀνεγνώρισε τὴν ἀξίαν τῆς χριστιανικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς θρησκείας καὶ ὑπέστη τὴν σχετικὴν ἐπίδρασιν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἰδικῶν του κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν Μεταρρυθμίσεων.

2) Τὴν γνώμην ταύτην ἐνθέρμως ὑποστηρίζουσιν ὁ Μόρτζμανν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 245, ὁ Παπαρηγόπουλος, ἐν Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. V, β, σελ. 46, ὁ Μπούσιος: Ἡ θέσις τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου ἐν Νέῃ Πολιτικῇ Ἐπιθεωρήσει, τόμ. I, σελ. 243 κ.έ., πρβλ. ἰδιαιτά ἐν Papadopoulos, Les privilèges du Patriarcat Oecumenique, Paris, 1924, σελ. 73 κ.έ.

3) Ὁ ἀτυχὴς Δουῆς Λουκάς Νοταρᾶς ὀλίγον πρὸ τῆς Ἀλώσεως, ἐκδηλῶν τὸ μέγα μίσος κατὰ τῶν Λατίνων ἀνεβόα «Κρεῖττότερον ἐστὶν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φαυλόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικὴν», πλὴν ἡ προφητεία αὐτοῦ ἀληθινῇ ὑπῆρξε κατὰ τὸν ἀγριώτερον τρόπον ζυγρηθεῖς τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς Ἀλώσεως, μεθύσκοντος τοῦ Πορθητοῦ ἐσφάγη, ἴδε Θερεϊανόν, I, 34, Φραντζῆν, Χρονικόν, ἐν Migne P.G. τόμ. 156 col. 882 B. 883 B., Δοῦκανν, ἐν Migne P.G. τόμ. 157, col. 1117 C., 1117 D., ἴδε καὶ Μόρτζμανν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 128, Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. Va, σελ. 375, Schlimberger, Ἀμαυτοῦς, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 412-414, Πασιπάτην, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 166 κ.έ.

4) Τὸν μεγάλως ἀγωνισθέντα κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἀθέσμου Ἐνώσεως Γεώργιον Σχολάριον, χαρακτηριστικῶς μὴ παραστάντα εἰς τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως λειτουργίαν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, καθ' ἣν, τελεσθεῖσαν ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων κοινῶς, ἐμνημονεύθη τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα Νικολάου καὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐξορίστου Πατριάρχου Γρηγορίου, ὁ Μωάμεθ Β' ἀνεῦρεν ἐν Ἀδριανουπόλει ἐν μέσῳ αἰχμαλώτων καὶ ἔφερεν εἰς Κωνσταντίνον. Διὰ τὸ ἔργον τοῦ Σχολαρίου ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ ὁ Crusius ἐν Turcograecia, εκδ. Basilae, Annotationes, σελ. 59 «G. Scholario qui anno 1439 Latinis in Concilio Florentini de processione Spiritu Sancti etiam ex filio assensus fuerat... in Concilium non admissus», ἴδε καὶ Mansi,

τοὺς οἰακας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (¹), ἐπιδιδούς ἰδίαις χερσὶν «ῥάβδον ἀργυρᾶν περιεχερυσωμένην, ὥραιαν καὶ ἱππον ἀγαθὸν καὶ μέρος χρυσίνων, ἐπειτὼν αὐτῷ: Πατριάρχεν ἐπ' εὐτυχίᾳ καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντα τὰ Σάπρονομια, ὡς καὶ οἱ πρὸ Σοῦ Πατριάρχαι εἶχον» (²). Καὶ πρὸς μεγίστην ἀπορίαν τῶν φανατι-

τόμ. XXXIa σελ. 1082 κ.έ., τόμ. XXXIb σελ. 1122 κ.έ., Βενεδικτίνου «Ἀγία ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος» τόμ. II σελ. 381 περὶ εἰρήνης, σελ. 423, περὶ δόγματος ἡ περὶ ἐνώσεως «καὶ ἡμᾶς δεῖ τῷ πράγματι προσελθεῖν μετὰ πολλῆς βασάνου καὶ μεγάλης ἐξετάσεως, μήποτε μεταβαλόντα τὰ πράγματα καθ' ἡμῶν αὐτῶν ἀντιστραφῇ, πολλαπλασιασθῇ καθ' ἡμῶν, ἃ κατ' αὐτῶν ἐπεφέροντο πρῶτον δίκαια ἐγκλήματα» καὶ ἐν Migne P.G. τόμ. 160 «Γενναδίου ἅπαντα» καὶ τόμ. 161 col. 11 Μάρκου Ἐφέσσου καὶ Σχολαρίου συζήτησις, Γ. Σχολάριον (ἐπιμ. Ἀμαυτοῦ, 1912-1914 τόμ. 2 σελ. γ) Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, τὸν Παπαρηγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. V, α. 361, παραπέμποντα εἰς Κριτόβουλον, καὶ V, β, σελ. 46 κ.έ., Βαφείδην, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α σελ. 13, γενικώτερον περὶ Σχολαρίου βιβλιογραφικῶς ἐν Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες σελ. 474, A. Palamieri, Theologia dogmatica orthodoxa ad lumen catholicae doctrinae examinata et discussa, τόμ. I. Florentiae, 1911, σελ. 485-6, καὶ Γεωρ. Γενναδίου ἡ Σχολαρίου ἅπαντα, τὰ εὐρισκόμενα ὑπὸ L. Petit, X. A. Siderides, I. Martin, Paris 1928.

1) Ἡ ἐκλογή τοῦ Γ. Σχολαρίου ἔλαβε χώραν ἐντὸς τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (νῦν Σουλτὰν Μεχμέτ Τζαμσή), ὁ Crusius ἐν Turcograecia, εκδ. Basilae, Bibl. I, σελ. 14-15 «Διὰ τὸ μὴ εἶναι Πατριάρχην ὥρισεν ὅπως συνέλθωσιν οἱ χριστιανοί... ἐκλέξαντο οὖν τὸν φιλόσοφον κύρ Γεώργιον τὸν Σχολάριον, κριτὴν ὄντα τῆς Βασιλικῆς κρίσεως, ἄνδρα ἅγιον καὶ εὐλαβῆ καὶ ἀξιόσαντες αὐτόν, ὡς ἔθος, κατέστησαν πατριάρχην, ὀνομάσαντες αὐτόν Γεννάδιον» ἴδε καὶ Bibl. II σελ. 107-108, καὶ Annotationes σελ. 191. Ὡς χρόνος φέρεται μᾶλλον τὸ τέλος τοῦ 1453 ἢ αἱ ἀρχαὶ τοῦ 1454 παρὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ ἱστορούμενον ἐν Χρονικῷ Μέγῳ (ἐν Migne P. G. τόμ. 156, col. 893B «τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ... ὁμοίως προσέταξεν, ἵνα ποιήσωσι καὶ Πατριάρχην, ὡς σύνηθες ἦν κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν. Καὶ ἐκλέξαντες οἱ ἐντυχόντες Ἀρχιερεῖς καὶ ὀλίγοι πάνυ ἕτεροι ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ τὸν σοφώτατον κύρ Γεώργιον τὸν Σχολάριον, λαϊκὸν ἔτι ὄντα εἰς Πατριάρχην ἐξαιροτόνησαν» ἴδε καὶ Παπαρηγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. V, β' σελ. 46, τοὺς Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. III, σελ. 858, Κυρτακόβου, Ἐκκλ. Ἰστ. III, σελ. 10 κ.έ., Pichler Geschichte der Trennung, München, 1864, τόμ. I, σελ. 420 κ.έ. Βαφείδην, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α, σελ. 13-14, ὁ Phillips ἀντιθέτως, Droit Eccl. τόμ. III, σελ. 227 σημ. 1 θέλει τὸν Σχολάριον κεκηρυγμένον ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως: ἰσχυρίζεται νὰ μὴ συγχέωμεν τοῦτον μετὰ τὸν πολέμιον τῆς Φλώρ. Συνόδου ὑπῆρξαν δρᾶ γε δύο Σχολάριοι: !!!

2) Crusius, Turcograecia, Bibl. I, σελ. 15 καὶ κατὰ Φραντζῆν, ἐν Migne P. G. τόμ. 156, col. 894B. «Καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ δεκανίκιον, ὀλίγον

κῶν Μουσουλμάνων μετά τινες μῆνας ἀνάγει εἰς ὕψος πολιτικῆς δυνάμεως καὶ περιοπῆς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν βεράτιον ἐκδοῦς καὶ ἐγγράφως προστάγματα τῷ Πατριάρχῃ ἔδωκε μετ' ἐξουσίας βασιλικῆς, ὑπογεγραμμένα κάτωθεν, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ ἀλλὰ εἶναι αὐτὸν ἀναίτητον καὶ ἀφορολόγητον καὶ ἀδιάσειστον τε ἀπὸ παντὸς ἐναντίου καὶ τέλους καὶ δώσεως ἐλεύθερος ἔσται αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ πάντες ὁμοίως οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ Ἀρχιερεῖς» (1). Εἰς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς παραχωρήσεως ταύτης (2), ἀρχικῶς ἀπέδωκεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν — πλὴν τοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων —, ἡγγυήθη τὸ ἀδιατάρακτον τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, νόμον δὲ ἐνετείλατο εἰς τοὺς διοικητὰς ἄρχοντας τὴν προστασίαν τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ κόσμου (3) (4).

Οὕτως ἐκ πρώτης στιγμῆς καὶ ὅπως ὁ διπλωμάτης καὶ Στρατηγὸς Μωάμεθ Β', ὁ κορμητὴς τῆς ἐνδοξατέρας Αὐτοκρατορίας, ἦν ποτε εἶδεν ὁ κόσμος, κατ' ἀπομίμησιν τῶν Ῥωμαίων Βασιλέων (5), ἐγκατέ-

ῥων ἔλεγεν: Ἡ Ἀγία Τριάς ἡ τὴν ἐμοὶ βασιλείαν δωρησαμένη προχειρίζεται σε εἰς Πατριάρχην Νέας Ῥώμης.

1) C r u s i u s, Turcograecia, ἐκδ. Βουρνε, III. τόμ. II. σελ. 308 κ.ε. ὁ Παπαρρογγόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ. V. β. σελ. 47, ὁ δὲ Φραντζῆς καλεῖ τοῦτο «πρόσταγμα».

2) Ὁ Παύλος Καραολίδης εἰς Παπαρρογγόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ. V. β. σελ. 47 σημ. 2, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὰ προνόμια οὐχὶ ἀρχικῶς διὰ τῶν ἐν λόγῳ βερατίων πλεῖον ἢ ὡς κατοχυρώθησαν, ἀλλὰ ταῦτα ὑφ' ὅσῳ καὶ ὑψέθησαν ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν περιστάσεων, πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καθιερωμένων ἀνέκαθεν μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων καὶ τῆς ἰσλαμικῆς πολιτείας σχέσεων.

3) H a m m e r, Geschichte des Osmanischen Reiches, τόμ. I. σελ. 426, L a v i s s e - R a m b a u d, Hist. Gén. τόμ. I. σελ. 858, Χρυσ. Παπαδόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 16-17, πρβλ. καὶ τὴν αὐτόθι σημ. 3 βιβλιογραφίαν, Πασπάτης, Ἡ Ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 177 κ. ε.

4) Αἱ σχέσεις δὲ Μωάμεθ Β' καὶ Σχολαρίου φαίνονται ὑπῆρξαν ἐκτάκτως ἀγαθαί, ὥς μαρτυρεῖ ὁ C r u s i u s ἐν Turcograecia, βιβλ. I. σελ. 17. «Ὅθεν πολλάκις μετεκαλέσατο τὸν Πατριάρχην καὶ ἔδωκ' αὐτῷ δῶρα... καὶ ἔλεγαν καὶ ἐκ τούτων πολλοὶ πολλὰ περὶ τούτου τοῦ Σουλτάνου. Ὅτι ἐνωτισθεὶς καὶ πληροφορηθεὶς τὰ περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως χριστιανῶν ἐν ἀμφιβολίᾳ ἦν περὶ τῆς αὐτοῦ».

5) L a v i s s e - R a m b a u d, op. cit. τόμ. I. 859 «Moehammed laissait à ses sujets Grecs une sorte d'empereur spirituel entouré des toutes les pompes de l'ancien Palais Sacré, dont la couronne conservait la forme et l'éclat de la couronne impériale, dont la crosse était un

στησε τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανωσύνης, τὸν Ἀρχηγὸν τῆς μισητῆς ξένης θρησκείας, εἰς τὴν ἣν εἶχε πρότερον αἰγλήσσαν καθέδραν, περιβαλὼν αὐτὸν διὰ τῶν ἰδίων προνομίων καὶ παρουσιάζων ὡς πνευματικὸν Βασιλέα, Ἐθναρχα (1), τοῦ ὑποδούλου πλέον Ἑλληνισμοῦ (2).

2. Εἴτε δεχόμενοι τὴν περίπτωσιν, ὅτι ὁ Κατακτητὴς ἐσεβάσθη πλεῖον τὸν νόμον τοῦ Ἰσλάμ (3), εἴτε ὅτι ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν παρεχώρησε τὸ προνόμιον, ἐν τῇ παροχῇ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν καλυπτόμενον ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ Προφήτου (4), πάντως ὁ Μωάμεθ Β', ὡς θυθμιστὴς τοῦ Πολιτεύματος αὐτοῦ (5) καὶ

sceptre» καὶ ὁ D i e h l ἐν Byzance, σελ. 324 «Autour de lui la hiérarchie des fonctionnaires, tels que Mahomet II la constitua dans le Kanoun-Nameh, rappelle curieusement les usages de l'Empire Grec.

1) Μιλέττπασην, ἐκ τοῦ μιλλέτ, σημαίνοντος θρησκείαν, μεταφορικῶς ἔθνος καὶ πασῆς ἀρχηγός καὶ σήμερον ἔτι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης προσαγορεύεται «Αὐθέντης καὶ Δεσπότης» Ἰδε καὶ Βαφειδῆν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α, σελ. 87, Σερβιάδην, Μαθήματα Διεθνούς Δημ. Δικαίου, βιβλ. Α' Ἀθῆναι, 1925, σελ. 211, Χρυσ. Παπαδόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, Ἀθῆναι, 1935, σελ. 15.

2) Ὁ Περκακὸς ἐν Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 209 § 4 ὑποστηρίζει, ὅτι περὶ δικαίων καὶ προνομίων εἰς τὸ παρελθὸν ὑπῆρξεν ἔρις, ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν, τῶν μὲν δικαίων ὄντων ἀναλλοιώτων, τῶν δὲ προνομίων ἀντιθέτως χαρακτηριζομένων. Μετὰ περίφημον ὄντως ἀναδρομὴν εἰς τὰς Πηγὰς ἀποδείκνυσαι τὴν διάκρισιν, ὡς οἰκράν πλάνην.

3) Ἐλευθεριάδης «Ἀν. Μελέται», Σμύρνη, 1909, σελ. 13, ὁ Παύλος Καραολίδης, εἰς Παπαρρογγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. V. α' σελ. 45.

4) Τῆς γνώμης ταύτης ὑπερμαχος ὁ Περκακὸς, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. I. σελ. 209, καὶ εἰς σελ. 206, σημ. 9, χαρακτηρῶν ταύτην, ὡς ἄρχουσιν μέχρις ἐσχάτων, παραπέμπει καὶ εἰς τοὺς K n o r f l e r, Gennadius II ἐν W e t z e r u n d W e l l e s Kirchenlexikon τόμ. V. σελ. 290-292, S c h m i t t J o s e p h, Kritische Geschichte der Neugriechischen und der Russischen Kirche, 2α ἐκδ. 1854, σελ. 10-11, P i t z i p i o s, L'Église orientale, Rome, 1855, σελ. 16, 75 M i c h a l a s c u, Θησαυρὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche, 1904, σελ. 13, Γ. Τσελεπιδῆν, Τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας ἐν Τουρκίᾳ ἢ Εἰσαγωγή εἰς τὸ παρὰ τῷ Οἴκῳ Πατριαρχεῖῳ ἰσχύον κληρ. δίκαιον, Ἀθῆναι, 1900, σελ. 15 κ. ε. Πρὸς ταύτην συμφωνεῖ καὶ ὁ P a r a d o r o u l o s, Les privilèges du Patriarcat Oecuménique, σελ. 100-101.

5) Κατὰ τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 7-12, ἔχομεν Θεοκρατικὴν Μοναρχίαν, πρβλ. αὐτόθι καὶ τὰς ἐν σελ. 8 σημ. 1 παραπομπάς.

τοῦ νέου πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὑποδούλων, παρέχει τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τοῦ θρησκευματος τῶν χριστιανῶν καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ, ἀναγνωρίζων ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου (*). Τὸ σύστημα δὲ τῆς σχέσεως τοῦ Ἡγεμόνος τῆς νέας αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, συνδυαζομένου τοῦ γεγονότος, ὅτι αὕτη πολιτικῶς ὑπόδουλος ἐτύγχανεν εἰς τὸν νέον κύριον, καίτοι ἀπολαμβάνουσα παρ' αὐτοῦ, ὡς ἀρχικῶς τοῦλάχιστον ἐφάνη, προνομίων, ὧν καὶ πρότερον ἀπῆλαυε, φαινομενικῶς καὶ ἄνευ ἐξετάσεως μελετημένης δίδει τὴν ἐντύπωσιν σχέσεως χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Κυριαρχίας Πολιτείας, ὅμως ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι σύστημα σχέσεως τελείως πολιτικοκρατικόν. Ἐκκινεῖ δὲ ἡ σκέψις αὕτη ἐκ τῆς βασικῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν αὐτὸς χορηγεῖ τὴν προνομιακὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ ἴδιος ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ὑπὲρ ὧν αὕτη ἐτέθη τὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπακοὴν τῷ Ἀρχηγῷ αὐτῆς (*). Πᾶσα τῶν προνομίων χορήγησις παρὰ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν δέδοται καὶ ἀδείξ αὐτοῦ ἀσκεῖται παρὰ

1) Εἰδικῶς περὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὴν περίοδον δόλην τῆς δουλείας ἴδε ἐν Π ε τ ρ α κ α κ ω, Κοιν. Ἰστ. Ἑλλ. σελ. 219 κ.έ., ἀναλυτικώτερον δὲ ἐν Πα πα δ ο π ο ὑ λ ω, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 19-21.

2) Τριάνκοντα περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Πατριάρχης Μάξιμος ἔγραψε πρὸς τὸν Δόγην τῆς Ἑνετίας Giovanni Mocenigo, «Εἰ οὖν ὁ μέγας καὶ ὑψηλότατος αὐθέντης, ἐτέρας πίστεως ὧν, τοὺς χριστιανούς καὶ πάντας ἀφήσιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης καὶ πίστεως πάντας, καὶ πέρουν μαθῶν, ὡς ἐν τῇ Μεγάλῃ Βλαχίᾳ βιάζονται τοὺς Ἀρμενίους, ἵνα ὀρθόδοξους ποιήσωσι, γράψας καὶ στείλας ὥρισε, ν ὁ μ ο ν Θ ε ο ὕ ε ἴ ν α ι τὸ ἄ β ῖ α σ τ ο ν καὶ κατέπαυσε τὸν ἐκεῖσε διωγμόν». Τὴν ἐπιστολὴν ἀνεῖρεν ὁ G. Martin Thomas εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης, γεγραμμένην ἐπὶ παραμηνῆς καὶ κεκυρωμένην μὲ πατριαρχικὴν βοῦλλαν, δημοσιεύει δὲ ἐν Eine Griechische Originalurkunde zur geschichte der Anatolischen Kirche, Schreiben des Griech. Patriarchen Maximos von Constantino-pel an den Dogen G. Mocenigo von Venedig Januar 1480, München 1853, σελ. 38. Περὶ τοῦτου ὁμιλεῖ ὁ Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ς ἐν Ἰστ. Ἑλλ. "Εθν. ἔνθ' ἀνωτ. τόμ. V. β. σελ. 51, χαρίζει δὲ ἡμῖν πλεῖον διὰ τῆς Κοινοβ. Ἰστορίας ὁ Π ε τ ρ α κ α κ ο ς ἐνθ' αὐτ. τόμ. I. σελ. 206, σμ. 8 κ.έ. Παλαιότερον ὁ Β α φ ε ἰ δ η ς ἐν Ἑκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α σελ. 1-2 ἐσημεῖον «Ἡ Ἐκκλησία ἀλύσσει περιδεθεῖσα, ἀπέβαλε τὴν βασιλικὴν ἀλουργίδα, περιπεσούσα εἰς κατάστασιν δουλείας. Πανταχοῦ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους ἤρχεν ἡ βία, ἡ αὐθαιρεσία καὶ ὁ ἀσιατικὸς δεσποτισμός». Περὶ δὲ τῆς φύσεως τῶν προνομίων ἐπὶ τὸ εἰδικώτερον πρβλ. Ρ α ρ α δ ο ρ ο υ λ ο ς, Privileges, σελ. 108 κ.έ. Χ ρ υ σ. Πα πα δ ὀ π ο υ λ ο ν, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας, σελ. 28 κ.έ.

τοῦ Πατριάρχου τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ (*). Ἐκ τοῦ ἰδίου ἀπορρέει ἡ ἐξουσία ἐκείνη, ἥτις δίδωσι τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τῶν ἐπὶ τῶν ὑποδούλων κυριαρχικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐξ αὐτοῦ ἡρτηται καὶ ἡ διατήρησις αὐτῶν καὶ ὑπόστασις. Ἐντὸς τῆς πρώτης εἰκοσαετίας ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως περιτράνωσ ἀπεδείχθη ἡ ἀπεράντος ἔκτασις τοῦ πολιτικοκρατικοῦ συστήματος, συσταθεῖσα ἐκ τῶν τεραστίων παραβιάσεων, ὡς ἥσκησεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (*) πλὴν περὶ τούτων ἀμέσως κατωτέρω.

Τῶν προνομίων αὐτῶν—καίτοι μεγάλως παραβιασθέντων ἐν τοῖς κατόπιν—κάτοχος Θεῖα Προνοία ὁ Οἰκουμενικὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης, ἀνεγνωρίσθη, ὡς Ἐθνάρχης τοῦ ὑποδούλου χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ (*). Ἡ Μεγάλη δὲ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, διατηρήσασα τὸ Μεγαλεῖον τοῦ Ἐθνους ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας εἰς ὕψος μέγα, οὕτινος ἡ ἔκτασις, μοναδικὴ εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, κατέχει χρυσὰς σελίδας ἐν αὐτῇ, ἵσταται μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀκλόνητος, μόνη ἀποτελοῦσα διὰ τὰς ἀνθρωπίνους τοῦ κόσμου γενεὰς παράδειγμα ἰδεῶδες, μεγαλείου ἀπεράντου μεστόν (*). χάρις τῷ ὁποίῳ διετηρήθη ἐπὶ τοσοῦτον ἀκμαῖον συνεχῶς, παρὰ τὴν ἀπερίγραπτον μεταγενεστέρως πίεσιν τοῦ Κατακτητοῦ, τὸ ἔθνη.

1) Οὐκ ἀφίσταται ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη τῆς ἐτέρας, καθ' ἣν ὁ τῶν Τουρκορρωμαίων Ἀμηνᾶς Μεχμέτης δυνάμει τῶν νόμων τοῦ ἔθνους αὐτοῦ—πολιτικῶν τε καὶ θρησκευτικῶν—ἦτο πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς Μονάρχης θεοκρατικῆς Μοναρχίας. Ἀναμφισβητήτως ὀχι. Ὅμως ἡ σχέση αὕτη ἀφεώρα αὐτὸν καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ. Τῶν Ἑλλήνων, καθ' ἡμᾶς, ὑπῆρξε μὲν αὐθέντης καὶ ἐκ τοῦ πολέμου κύριος, οὐδέποτε ὅμως θρησκευτικὸς Ἀρχων. Ὑπῆρξε Μονάρχης, ὅστις διέτασσε καὶ ἀπέδιδε τὴν ζωὴν, ὡς καὶ τὴν ἀφῆρει ἐχορήγει προνόμια, ὡς ἐγνώριζεν εὐκόλως καὶ νᾶ ἀναίρη αὐτά.

2) «Τὰ ὑψηλότερα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματίων ἐξηργῶντο ἐκ τῆς δωροδοκίας καὶ αὐθαιρεσίας τῶν κρατούντων» ὁ Β α φ ε ἰ δ η ς, Ἑκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α σελ. 2.

3) «Οὕτω δ' ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ Ἐκκλησιαστικῇ Πολιτείᾳ ἀνεβίον ἡθικῶς ἡ Βυζ. Αὐτοκρατορία. Ὁ Πατριάρχης ἀνεγνωρίσθη, οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὸς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἀρχὼν αὐθέντης καὶ Βασιλεὺς, καταλαβὼν τὴν θέσιν τοῦ ἐκλειπόντος Αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ὁ Χ ρ υ σ. Πα πα δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 15, πρβλ. καὶ τὰς ἐν σημ. 3 παραπομπάς.

4) Πατριάρχαι σοφοί—Ἐθνάρχαι—ἀπηγγονίσθησαν καὶ ἵστανται μάρτυρες αἰώνιος τῶν δαινῶν, ὅσα ὑπέστη τέσσαρας ὅλους αἰῶνας ἡ Μεγάλη Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ πολύτιμος αὕτη παρακαταθήκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θρηγνύνται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας οἱ σεπτοὶ Ἱεράρχαι Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1638), Παρθένιος Γ' (1657), Γαβριὴλ Β' (1659), Κύριλλος ΣΤ' (1821), Γρηγόριος Ε' (1821) Ἰδὲ καὶ Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ν, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. V. β. 79 κ.έ.

κόν των Ἑλλήνων φρόνημα εἰς δόξαν τῆς Παγκοσμίου τῶν Ἑθνῶν Πολιτικῆς Ἱστορίας (¹).

II

ΤΟΥ ΠΡΟΝΟΜΙΟΥ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑ

1. Δέκα τέσσαρα μόλις ἔτη μετὰ τὴν Ἀλωσιν τὸ προνόμιον παραβιάζεται. Κακὴ ἀρχή, γενομένη εἰς τὸ τῆς φορολογίας ἀπαραβίαστον, μέγιστα δεινὰ ἐπέφερεν εἰς τὸ Οἰκουμένικόν Πατριαρχεῖον, ἐπὶ αἰῶνας συνεχισθέντα (²), ὡς ταυτοχρόνος ἐκ μέρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης παραβίαις (³) εἰς τὸ ἱερὸν ζήτημα τῆς ἀσκήσεως τῆς λατρείας, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' διὰ τῆς ἀθροῦς μετατροπῆς τῶν ἀγίων Ἐκκλησιῶν εἰς Μουσουλμανικὰ τεμένη (⁴).

Καὶ ναὶ μὲν ἡ διὰ βερατίου τοῦ προνομίου εἰς τὸν Πατριάρχην χορήγησις, καθιερωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ Μωάμεθ Β', ἐσυνεχίσθη, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν Σουλτάνων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (⁵).

1) Πρβλ. Β α φ ε ἰ δ η ν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α σελ. 86 κ. ἐ., Χ ρ υ σ. Πα πα δ ο π ο υ λ ο ν, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 25 κ. ἐ.

2) Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τῆς Τραπεζοῦντος (1461) ὁ μοναχὸς Συμεὼν ἀνέρχεται εἰς τὸν Πατρ. Θρόνον ἐπὶ καταβολῇ φόρου 1000 χρυσῶν ἡ κακὴ αὕτη ἀρχὴ συνεχισθεῖσα φέρει τῷ 1584 Πατριάρχην τὸν Παχώμιον Β' ἐπὶ καταβολῇ 12.000 φλωρίων κ.ἄ. ὁ Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ς ο ρ. cit. τόμ. V. β. σελ. 75-76 κ. ἐ.

3) Ὁ C r u s i u s ἐν Turcograecia, βιβλ. I. σελ. 21, «Ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις ἐξεβλήθη ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ὁ Ἰωάσαφ, οὗ τὴν πολιὰν ἀπέκοψεν ὁ αὐθέντης καὶ τὸν μέγαν ἐκκλησιαρχὴν ἐλύπησε σχίσας τὴν ῥίνα αὐτοῦ». Τρῦτο, διότι κατὰ ἀθέσμως μελετωμένον γάμου τοῦ Γ. Ἀμοιρούτση μετὰ τῆς ὥραιας χήρας τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν δ' Ἰεράρχης κατὰ τοῦ Ἀμυρᾶ ἀντέστη, ἴδε Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ν, ἐνθ' ἀνωτ. τόμ. V. β. 78.

4) Ὁ Ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων κατεργασμένη καὶ ὁ Μωάμεθ Β' 12 ἐκκλησίας μετέβαλεν εἰς τζαμίαι· οἱ διάδοχοι δ' Αὐτοῦ Βαγιαζήτ Β' καὶ Σελήμ Γ' συνεπλήρωσαν ἐνθ' ἐπὶ τῆς Ἀλώσεως ὑπῆρχον 500 ναοί, σημεῖον δὲν σφύζονται ἐξ αὐτῶν εἰ μὴ δύο, ἴδε Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ν, ο ρ. cit. V. β. σελ. 76-77 κ. ἐ., Β α φ ε ἰ δ η ν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3α σελ. 20, 25 κ. ἐ.

5) Ἐκ τῶν παλαιωτέρων μέχρι τῆς σήμερον ἔχει δημοσιευθῇ τὸ κείμενον τῶν ἐξῆς βερατίων 1) Διονυσίου Γ' τοῦ Βαρδαλῆ [(1662) ἐν πρωτοτύπῳ εἰς ἀγιορειτικὴν Μονὴν τῆς Μ. Λαύρας, ἴδε ἐν Γεδεών ἐπίσημα γράμματα Τουρκικὰ-Κων/πολις, 1910, σελ. 9-15 καὶ ἰδίου Πατρ. Πίνακες σελ. 582-591], 2) Διονυσίου Δ'. 1671 (A y m o n, Monument, authentiques de la religion de Grecs, Χάγη, 1708, σελ. 98-100), 3) Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, 1707 (ἐν

ὅμως οἱ Ὀσμανίδαι οὗτοι ἠγνόησαν παντελῶς πᾶσαν ἔννοιαν κυριαρχίας εἰς τὸν Μιλλέτιπασην τῶν ἑαγιάδων, ποικιλοτρόπως ἐκδηλώσαντες κατὰ τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων αἰώνων τῆς δουλείας τὴν πρὸς Αὐτὸν κρατικὴν μέριμναν (¹).

Ἐν καὶ μόνον χαρακτηριστικὸν κριτήριον τῆς δυναστείας τῶν Ὀσμανιδῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν αἰώνων θὰ παραμῆνῃ ἀμετάβλητον ἡ ἀπόδοσις πάσης τῆς εὐθύνης δι' οἰανδήποτε ταραχὴν εἰς τὸ Κράτος σημειωθείσαν εἰς τὴν εὐθύνην τοῦ Πατριάρχου. Ἐνίκων τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα οἱ Ῥῶσσοι· ἐκρεμάτο ἐν Κων/πόλει ὁ Πατριάρχης. Ἐπανίστατο ἡ Μάνη· ἐξωρίζετο ὁ Πατριάρχης. Ἐστασίαζον οἱ Γεννίτσαροι· ἐφορολογεῖτο τὸ κοινόν· ὑπερίσχυον οἱ Σπαχῆδες· ἐλεηλατεῖτο τὸ Πατριαρχεῖον (²). Μία διαρκὴς κατάσταση, μόνιμος καὶ ἀμετάβλητος, ἐνδεικνύουσα τὴν ἐκπόμενισιν ἀπάσης τῆς οἰασδήποτε ἐξουσίας ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου, ἥτις ἀφ' ἐνός μεν κατετυράννησεν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ αὐτοῦ (³), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπῆρξεν ἡ μοναδικὴ αἰτία, ἵνα διαγραφῇ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἑθνῶν χρυσοῖς γράμμασιν ἡ ἐποποιία τῆς ὑπερόχου παθητικῆς ἀμύντης τῆς μεγάλης μητρὸς τοῦ Γένους, τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (⁴).

Γεδεών, ἐπίσ. γράμμ. Τουρ. σελ. 15-18), 4) Κυρίλλου Ε'. τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας, 1754 (Αὐτ. 76-86 καὶ βρ. σημ. 51-62, ἀντιγραφὴν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 66 κώδικος τοῦ Ἀρχείου τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς σελ. 218-222), 5) Κωνσταντίνου Α', 1834 (ἐν Γ. Μαυροκορδάτου, ἐπιστολιμαῖα πρὸς Θ. Φαρμακίδην σελ. 4-7), 6) Ἰωακείμ Β', 1860 (εἰς Καραβοκυροῦ, Δίκαια Πατριαρχείων κλπ. σελ. 113-127, 128-162) καὶ 7) Γερμανοῦ Ε' ἀπὸ Χαλκηδόνος τῷ 1913-1918. Πλὴσιω ἴδε εἰς Π σ τ ρ α κ ᾱ κ ο υ, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 210-211, κ. ἐ.

1) Πα πα ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ν, Ἰστ. Ἑλλ. Ἑθν. τ. V. β' σελ. 52 κ. ἐ., ὁ H a m m e r, ἐνθ' ἀνωτ. βιβλ. 24 ἀφηγῆται τὴν Ἱστορίαν τοῦ Σελήμ Α', καθ' ἣν ἀπολεσθέντος ἐκ πυρκαϊᾶς τοῦ βερατίου τοῦ Μωάμεθ Β' ἐβεβαιοθῇ ὑπὸ τῶν ὑπεργήρων Γεννιτσαρῶν περὶ τῆς παραχωρήσεως τῶν προνομίων, ἴδε καὶ A. B l a n q u e t, La Grèce depuis la conquête Romaine jusqu'à nos jours, Paris, 1869, σελ. 167, 368 κ. ἐ.

2) P a p a d o p o u l o s, Privilèges, σελ. 354 κ. ἐ., Β σ λ α ν ι δ ι ὶ τ η ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, Ἀθήναι, 1906, σελ. 54 κ. ἐ.

3) M. R a y m b a u d, Mémoire sur la Grèce, Paris, 1825, τόμ. I. 114, τόμ. II. 437, Σ ρ γ ῖ ο υ Μ α κ ρ α ῖ ο υ, Ἐκκλ. Ἱστορία, παρὰ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Γ. 311, P o u q u e n i l l e, IV. 371. Ἀ ν θ ῖ μ ο υ Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο ν, Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1919, σελ. 20 κ. ἐ., Χ ρ υ σ. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο ν, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 31 κ. ἐ.

4) Π σ τ ρ α κ ᾱ κ ο ς, Κοιν. Ἰστ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 213 κ. ἐ., Χ ρ υ σ.

2. Τὸ ὄνομαστὸν τάγμα τῶν Γενικισάρων, τὸ ἀποτελέσαν τὸν κακὸν δαίμονα τῆς υποδούλου Χριστιανισμοῦ, ἐπὶ Σουλτάνου Μαχμούτ Β'. ὁριστικῶς καταστρέφεται, συμπαρασύραν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τὸ ὑστατον τῶν ἐγκλημάτων, τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ σεπτοῦ Ἱεράρχου Γρηγορίου Ε', εἰς ἐκδίκησιν τῆς ἐκραγείσης ἡδὴ Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὴν 3ην Νοεμβρίου 1839 μετὰ τόσα ἔτη δημοσιεύεται ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ τὸ πρῶτον τῆς Ἀνεξίθρησκείας Χάτι Σερίφ (1). Μετὰ δὲ ἰσχυρὰν ἐπέμβασιν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τῶν Μ. Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας τὴν 18 Νοεμβρίου 1856 ἐκδίδεται τὸ ὄνομαστὸν Χάτι Χουμαγιούν, καθορίζον, ὡς νόμος τοῦ Κράτους, ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον τὰς σχέσεις τῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς τὰ διάφορα θρησκευόμενα, ἐν οἷς καὶ πρὸς τὴν Μεγάλην Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν (2). Κατὰ σύστημα ὅλως πολιτειοκρατικὸν ὑποτίθεται ἡ σχέση τῆς Ἀνατολ. Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν, ὁριζομένων σὺν τοῖς ἄλλοις τῶν ἐξῆς εἰδικῶς κυρίων σημείων. Ἐπαναφέρονται ἐν ἰσχύϊ τὰ πνευματικὰ προνόμια καὶ αἱ ἀτέλειαι (3), ὡς ἀνέκαθεν δοθεῖσαι, ὑπὸ τὸν ὅρον συγκλήσεως, ἐντὸς ὁρισμένης εἰδικῆς προθεσμίας, Συμβουλίου, πρὸς συζήτησιν τῶν ἐπενεχθσομένων μεταρρυθμίσεων ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ αἵωνος, τὰ δὲ πορίσματα τοῦτου υποβληθῶσιν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν πρὸς συναρμοσισμόν σύγχρονον τῶν ἀπὸ τοῦ Μωάμεθ Β', παραχωρηθεισῶν ἐξουσιῶν τῷ Πατριάρχῃ καὶ τοῖς Ἐπισκόποις. Καθορίζεται τὸ ἰσόβιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Ἐπισκόπων καὶ ὁρίζεται ὁ τύπος τοῦ ὄρκου, ὃν δίδωσιν ἐν τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων, καθοριζόμενος ἀπὸ συμφώνου

Παπαδόπουλος, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, σελ. 30, σημ. 1, 33 κ. ἐ.

1) Τὸ κείμενον ἐν Νικολαΐδου, Ὀθωμανικοὶ Κώδικες, Κωνσταντινούπολις, τόμ. III. σελ. 2489.

2) Νικολαΐδου, Ὀθωμ. Κώδ., τόμ. III. σελ. 2558, ἴδε καὶ Ἀμαντὸν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 164, Aristarchi Bey: Législation Ottomane, τόμ. 2. 1874, σελ. 14 κ. ἐ., J. de Testa, Recueil des Traités, 1882, τόμ. 5 σελ. 132 κ. ἐ., Παπαδόπουλος, Les privilèges, σελ. 149, 184, Σεφεριάδην, Διεθνὲς Διμ. Δίκαιον, Βιβλ. Α'. σελ. 77 κ. ἐ.

3) Νικολαΐδου, Ὀθωμ. Κώδ. τόμ. III. σελ. 2859 Α'. Αἱ παρ' ἡμῶν ὑποσχεθεῖσαι ἐγγυήσεις πρὸς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Κράτους μου ἀνευ διακρίσεως τάξεως ἢ θρησκευματος διὰ τοῦ Χάτι Σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ ἢ τῶν νόμων τοῦ Τετζματ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν, καὶ τὴν διατήρησιν τῆς τιμῆς τῶν ἐπαναφέρονται καὶ καθιερῶνται ἐκ νέου καὶ μέτρα ἀποτελεσματικὰ θέλουσι ληφθῆ, ὅπως ἐπιφέρωσι πλήρες καὶ τέλειον ἀποτέλεσμα.

μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ Πατριάρχου, ὡς καὶ τῶν διαφόρων πνευματικῶν Ἀρχηγῶν τῶν Χριστιανικῶν Κοινοτήτων (4). Καθορίζεται ἡ ἐπιχορήγησις τοῦ Πατριάρχου καὶ ὁ μισθὸς τῶν κληρικῶν καταγοῦνται οἱ ἐπερ τοῦ κλήρου ἔρανοι καὶ προστάτεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ κίνησις καὶ ἀκίνητος οὐσία (5).

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1857 ἀπεστάλησαν αἱ βάσει τοῦ Χάτι Χουμαγιούν ὁδηγαί εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ νομοσχέδιον δέ, τὸ καθορίζον βάσει αὐτοῦ τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐξεδόθη τὴν 31-Ι-1860 καὶ τὸν Σεπτέμβριον 1860 ἐδημοσιεύθη, ὡς νόμος τοῦ Κράτους (6).

Διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου τούτου ἐτίθεντο ἐν ἰσχύϊ οἱ Γενικοὶ Κανονισμοὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀγνώριστοι ἐν πολλοῖς πλέον, ἀποκληθέντες, ὡς «κανόνες βάσιμοι τῆς Κραταίας βασιλείας».

Διὰ τῶν Γενικῶν τούτων Κανονισμῶν περιορίζετο ἡ μέχρι τοῦδε δικαστικὴ Ἐξουσία τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Ἐπισκόπων εἰς ἀσκήσιν ἐν διοικητικοῖς δικαίοις μεταξὺ υποθέσεων ἐμπορικῶν, ὡς καὶ μικρῶν ἀδικημάτων ποινικῆς φύσεως. Ἀδικτα δὲ κατὰ γράμμα παρέμειναν τὰ αἰώνια καὶ ἀπαράγραπτα δίκαια, δι' ὃν κατοχυροῦτο ἡ ἐλευθερία ἀσκήσεως τῆς Πίστεως καὶ Λατρείας τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ (7).

Ἐπὶ τὸ εἰδικώτερον οἱ Γενικοὶ Κανονισμοί, ἀποκληθέντες Ἐθνικοὶ Κανονισμοί (8), καθώριζον (9) λεπτομερέστερον: 1) Περὶ ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου, ἥτοι τὸν τρόπον ἐκλογῆς, τὰ προσόντα τῶν ἐποψηφίων καὶ περὶ Ἐκλεκτικῆς Ἐπιτροπῆς, 2) Περὶ ἐκλογῆς ὡσαύτως τῶν Ἀρχιερέων ἐν λεπτομερείαις, 3) Περὶ Συγκροτήσεως Ἱερᾶς Συνόδου, 4) Περὶ συγκροτήσεως Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τοῦ σχηματισμοῦ

1) Νικολαΐδου, Ὀθωμ. Κώδικες, III. σελ. 2860.

2) Νικολαΐδου Ὀθωμ. Κώδικες, III. σελ. 2860-1. πρβλ. καὶ σελ. 2866 τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Πύλης πρὸς τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν Μ. Δυνάμεων περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Χάτι Χουμαγιούν.

3) Σκαλιέρης, Ἡ ἐκλογὴ Πατριάρχου κατὰ τὸ Ἐκκλ. Πολίτευμα τοῦ Οἴκου. Θρόνον, Ἀθῆναι, 1922, σελ. 113 κ. ἐ.

4) Σκαλιέρης, op. cit. σελ. 114.

5) Milasch, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 187, Σκαλιέρης, op. cit. σελ. 114-115.

6) Γενικοὶ Κανονισμοὶ περὶ διευθετήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον διατελούντων Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν, ὑπηκόων τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, Κωνσταντινῶ-πολις 1888, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου.

αὐτοῦ, τῶν κύκλων ἐνεργείας καὶ τῶν τῆς ἀρμοδιότητος αὐτοῦ (1), 5) περὶ ἐπιχορηγήσεων Πατριάρχου καὶ Ἀρχιερέων, κλήρου κ.λ.π. 6) περὶ ἐξόδων συντηρήσεως τῶν Πατριαρχείων καὶ 7) καὶ τελευταῖον περὶ Μονῶν (2).

Μεταγενεστέρως ἐδημοσιεύθησαν ὁ Γενικὸς Κανονισμὸς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἱερῶν Ἐκκλησιῶν (1868), ὁ νέος κανονισμὸς περὶ τῆς ἐν Κων/πόλει Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς (1869), ὁ νόμος περὶ ἐνοριῶν τῷ 1881, τροποποιηθεὶς τῷ 1897 καὶ τέλος αἱ «ὁδηγαί περὶ τοῦ πῶς δεῖ διεξάγεσθαι τὰς ἐκάστοτε ἐμπιπτούσας διαφορὰς ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ μικτοῖς δικαστηρίοις τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου» τῷ 1899 (3).

3. Ἀπὸ τοῦ 1915 τὸ κόμμα τῶν Νεοτούρκων ἀναφαίνεται ἐν δράσει, ἐργαζόμενον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐννοίας τῆς διοργανώσεως ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Τουρκίας, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1918 φαίνεται πλέον ἐπικρατοῦν. Ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς διοργανώσεως δὲν τυγχάνει ἀρεστῇ ἡ ὑπαρξὶς οἰασδήποτε μειονότητος ἐπὶ συμβάσεων Διομολογήσεων (capitulations) ἱσταμένη (4). Ἐν τούτοις ἡ Συνθήκη τῶν Σεβρών τοῦ 1920 ἐπιβάλλει εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀναγνώρισιν τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν τήρησιν, ὥς πρότερον εἶχε, τῆς πλήρους ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ (5).

Ἡ Συνθήκη ὅμως αὕτη, ὥς γνωστὸν δὲν ἐτηρήθη, μήπω κυρωθεῖσα ἐξ ἀρχῆς (6). Ἄλλως ἔταξεν ἡ τύχη τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1922 ἡ Ἑλληνικὴ Στρατιὰ, ἀδικηθεῖσα ὑπὸ

1) Ὁ Β α φ ε ἰ δ η ς, Ἑκκλ. Ἰστ. τόμ. III. 2, σελ. 240 κ. ε., ὁ P a p a d o p o u l o s, op. cit. σελ. 251, 276 κ. ε.

2) Περὶ Π ε τ ρ α κ ά κ ο υ, Οἱ Μοναχικοὶ Θεσμοὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, Λειψία, 1907, σελ. 21, 68, 121, 175, ἰ δ ἰ ο υ Νέαι Πηγαὶ ἐν τοῖς Θεσμοῖς τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Ἀλεξάνδρεια, 1917, σελ. 25 κ. ε., ἰ δ ἰ ο υ τὸ Μοναχικὸν Πολίτευμα τοῦ Ἀγ. Ὁρους, Ἀθήναι, 1927, σελ. 35 κ. ε.

3) Τὴν μεταγενεστέρως ἐξέλιξιν τῶν προνομίων, ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ ἀρθ. 11 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1908 τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν ἐν P a p a d o p o u l o s, op. cit. σελ. 358 κ. ε., ἰ δε καὶ Γ ε δ σ ῶ ν, Ἡ πρώτη περὶ προνομίων ῥῆσις Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, Κωνσταντινούπολις, 1909, σελ. 7 κ. ε.

4) P a p a d o p o u l o s, op. cit. σελ. 366, Σ ε φ ε ρ ἰ ά δ η ς, Διεθνὲς Δημόσιον Δίκαιον, Βιβλ. Α', σελ. 175, 179, 195.

5) Τὸ ἀρθ. 149 τῆς Συνθήκης ἰ δε ἐν P a p a d o p o u l o s, op. cit. σελ. 366 κ. ε., Σ ε φ ε ρ ἰ ά δ ο υ, Διεθν. Δίκαιον, Βιβλ. Α', σελ. 102-104.

6) Σ ε φ ε ρ ἰ ά δ η ς, op. cit. σελ. 175-195.

τῆς Μοίρας, δεινῶς ἐπλήγη. Ἡ ἐπεμβάσει τῶν νικητρίων τοῦ Μ. Πολέμου Δυνάμεων Εἰρήνην καθώρισε τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τῶν δύο — Φίλων ἤδη καὶ Συμμάχων — Ἐθνῶν. Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης τῆς 24-7-1923 (1). Κατὰ τὸ κείμενον αὐτῆς τὰ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνήκουσι πλέον εἰς τὴν Ἱστορίαν (2). Πρῶτος ὠρίσθη καὶ διεγράφη, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὑπάγονται κατὰ πᾶσαν δικαιοδοσίαν εἰς τοὺς Τούρκους δύνανται νὰ διατηρῶσιν ἀνέπαφα τὴν θρησκείαν αὐτῶν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα ὥς καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀσκήσις ὅμως τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν δημ. τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη (3). Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιφύλαξις, ἐμπνεομένη ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ Μουσουλμανικοῦ Νόμου, ὑπενθυμίζει τοὺς περὶ θρησκείας κανόνας τοῦ Ἰσλάμ, ὅστις πάντα ἀπιστον καταδιώκει καὶ διατάσσει κατ' αὐτοῦ τὸν ὑποχρεωτικὸν ἐξισλαμισμὸν.

Αἱ Διομολογήσεις κατηργήθησαν (4), ἡ δὲ βάσει τῆς προϋπογραφείσης ἐδικτῆς συμβάσεως Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυνσῶν ὑπεβोधήθησε τοὺς Τούρκους, ἵνα μὴ ἐφαρμόσωσι τὰς διατάξεις

1) Ἡ ὑπὸ τὸν Ἰσμέτ Πασσάν Τουρκικὴ Ἀντιπροσωπεία ἤξιώσε παρὰ τῶν Μ. Δυνάμεων τὴν ἀμεσον ἀναχώρησιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ Κων/πόλεως, μήπω ὑποχωρήσασα ἢ κατὰ τὴν Συνεδρίαν τῆς 10-1-1923 καὶ δεχθεῖσα τὴν παραμονὴν αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν μόνην ἰδιότητα τοῦ Πνευματικοῦ Ἀρχοντος, ἰ δε Σ ε φ ε ρ ἰ ά δ η ν, Δημ. Δίκαιον, Βιβλίον Α' σελ. 212 213.

2) Ἀρθρον 38 τῆς I Συνθήκης Εἰρήνης τῆς Λωζάννης: «Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρέχῃ εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Τουρκίας πλήρη καὶ ἀπόλυτον προστασίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἀδιακρίτως γεννήσεως, ἐθνικότητος, γλώσσης, φυλῆς ἢ θρησκείας. Πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Τουρκίας δικαιούνται νὰ πρεσβεύωσιν ἐλευθέρως δημοσίᾳ τε καὶ κατ' ἰδίαν, πᾶσαν πίστιν, θρησκείαν ἢ δοξασίαν, ὧν ἡ ἀσκήσις δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν δημ. τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη. Αἱ μὴ μουσουλμανικαὶ μειονότητες θὰ ἀπολαύωσι πλήρως τῆς ἐλευθερίας κυκλοφορίας καὶ μεταναστεύσεως ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν ἐφαρμοζομένων, ἐφ' ὅλου ἡ μέρους τοῦ ἐδάφους, εἰς ἀπαντας τοὺς Τούρκους ὑπηκόους μέτρων, ὅτινα ἤθελον τυχὸν ληφθῇ ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως χάριν τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ τῆς τηρήσεως τῆς δημ. τάξεως». Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς τελευταίας ταύτης ῥήτρας τὴν 30-1-1925 ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίνος ΣΤ' ὑπεκρεβάθη ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Κων/πόλεως, ὡς ἀνταλλάξιμος.

3) P a p a d o p o u l o s, op. cit. σελ. 379 κ. ε.

4) Ἀρθρον 28 τῆς I Συνθήκης Εἰρήνης τῆς Λωζάννης, τῆς 24 Ἰουλίου 1923: «Τὰ ὑψηλὰ συμβαλλόμενα μέρη δηλοῦσιν, ὅτι ἀποδέχονται ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ τὴν πλήρη καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐποπὴν κατάργησιν τῶν Διομολογήσεων ἐν Τουρκίᾳ».

τοῦ Ἰσλάμ ἐπὶ χριστιανῶν, οἵτινες ὑπεχρεώθησαν ἤδη νὰ ἀπέλθωσιν⁽¹⁾.

Ἡ Τουρκία σήμερον ὁμῶς εἶναι Φίλον καὶ Σύμμαχον Ἐθνός· ἡ Τουρκία εἶναι πλέον δι' ἡμᾶς ἀδελφὴ. Εἰς τὸν θρόνον τοῦ Τηλαυγοῦς Φάρου τῆς Ὀρθοδοξίας κάθεται ἀνὴρ σοφὸς καὶ δίκαιος, ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βενιαμὶν Γ'. Δὲν ἔχει μὲν προνόμιον, ἔχει ὁμῶς τὴν φίλην καὶ ἰσχυρὰν ἀγρυπνον φρουρήσιν κατὰ παντὸς κινδύνου, παρεχομένην πρεπόντως καὶ ἐπαξίως ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΟΡΦΗ ΧΩΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ
ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

«Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι·
καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Ματθ. ΚΒ. 21-22.

1. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ σχέσηις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν ἐμφανίζεται ἐν ἐκτάσει μεταβατικῇ.

Ἡ κατὰ τοὺς προγενεστέρους χρόνους σημειωθείσα ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τῆς Ἰδέας⁽¹⁾ ἔσχεν, ὡς ἀποτέλεσμα ἰσχυρὸν τὴν ἀρτιωτέραν διάπλασιν καὶ διαμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τῆς Πολιτείας, ἥτις μεγαλειωδῶς ἐξελιχθεῖσα καὶ εἰς οἰασδὴποτε μορφῆς θεσμὸν ἐκλαμπρυνθεῖσα ἐνεφάνισεν, ὡς κύριον παρακολούθημα τὴν κατοχύρωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ, ὃν ἐπὶ ἔτη εἶχεν ἐγκαταστήσει τὸ διοικητικὸν τοῦ Μεσαίωνος σύστημα⁽²⁾.

Ἡ αὐστηρὰ ἐννοια τῆς θελήσεως τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἐν τῇ ἐκδηλώσει ὡς κράτους δικαίου, ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐμφανίζεται⁽³⁾.

1) Διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπὸ τῶν Σχολαστικῶν καὶ τοῦ Humanismus ἴδτε πρὸς βλ. Ἀ ν τ ω ν ι ὰ δ η ν, Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας τόμ. II, σελ. 93, 105, 192 κ.έ., B r é h i e r, Histoire de la Philosophie τόμ. I. fascic. III, σελ. 35 κ. έ., Paris, 1927, καὶ τόμ. II. Paris, 1932, K r a e n z l i n, Die Philosophie vom Unendlichen Menschen, σελ. 222 κ.έ.

2) Πρὸς βλ. Σ τ ρ ε ῖ τ, Ἐπικίνδυνοι Νεαὶ Δοξασταί ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ, ἐν Ν.Π.Ε. 1928, σελ. 8 κ.έ.

3) Ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἀπέραντος τοῦ θεσμοῦ καὶ τῆς ἐκδηλώσεως αὐτοῦ.

1) VI. Σύμβαισις περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν Πληθυσμῶν καὶ πρωτόκολλον, ὑπογραφέντα τῇ 30 Ἰανουαρίου 1923, ἴδε καὶ Ἀ γ γ. Ἰ ω α ν ν ῖ δ ο υ, Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἐν Ν.Π.Ε. σελ. 232 κ.έ.

εις πᾶσαν ἐντὸς τῆς Πολιτείας μεμορφωμένην ἔξουσίαν, χορηγοῦσα εἰς τὸν Ἀνώτατον Ἀρχοντα, εἰς τὸν Ἡγεμόνα τῆς Χώρας πᾶσαν τὴν ἀνω-

κατέχουσα εἰς τὴν Ἐπιστήμην ἑκατοντάδας σελίδων, ὧν πάντων ἡ ἀνάπτυ-
ξις εὐρύνεται τελεία ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς εἰδικῆς Ἐπιστήμης τῆς Πολιτειολογίας
κεχαραγμένων. Ἀπὸ τῶν κατὰ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἀγόνων τοῦ
Dante Alighieri (de Monarchia), καὶ τοῦ Marsiglius de
Padua (Defensor Pacis), κατὰ τὸν XIV αἰῶνα, ἀπὸ τῶν États Géné-
raux ἐπὶ Καρόλου VIII (1484) τοῦ Philippe Pot κ.λ., κηρύκων τῆς
διὰ τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως τῆς Μοναρχίας (πρβλ. O. Tixer, Les théo-
ries sur la Souveraineté aux États Généraux de 1484, 1899), ἀπὸ τῶν
ἀγόνων τῶν Μοναρχομάχων κατὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν ἰδεῶν τοῦ αἰῶνος
(Hubert Languet, Vindiciae contra tyrannos, 1579, Jo-
hannes Althusius, Politica methodice digesta, Suarez, Tractatus
de legibus ac Deo legislatore) καὶ τῶν κηρύκων τῶν τῆς Μοναρχίας ἀγα-
θῶν (Bodin, Les six livres de la Republique, 1576), ἀπὸ τῶν δεινότη-
των ἀγόνων τῶν φιλοσόφων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου (Grotius, de jure
belli ac pacis, 1625, οὗ τὰς ἰδέας καὶ θεωρίαν συνεχίζουσιν ἀργίως ὁ Pu-
fendorf, de jure naturae et gentium, 1672, ὁ Wolff, jus naturae,
1740-1748, ὁ Vattel, Droit des Gens ou principes de la loi naturelle,
1785), ἀπὸ τῶν κηρυγμάτων τῆς θεωρίας τῆς διὰ συνθήκης ἰδρύσεως τῆς πο-
λιτικῆς κοινωνίας ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν Ἀγγλῶν Φιλοσόφων Hobbes
(Elementa philosophica de cive, 1646) καὶ Locke (Essay on Civil Co-
vernment, 1690) μέχρι τοῦ Rousseau (Du Contrat social ou princi-
pes du droit politique, 1762) κήρυκος τῆς περὶ λαϊκῆς κυριαρχίας θεωρίας
βάσει τῶν θεμελιωδῶν ὑποθέσεων τῆς φυσικῆς καταστάσεως καὶ τοῦ κοινω-
νικοῦ συμβολαίου τῶν ἀνθρώπων, καταλήγομεν εἰς τὴν Assemblée
Constituante τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐνθα αἱ περὶ λαϊκῆς
κυριαρχίας ἀντιλήψεις μεταβάλλονται ἐν πολλοῖς εἰς ἀρχὰς Δικαίου καὶ ὁρ-
γανώσεως τοῦ Κράτους. Ἐν ἄρθρῳ 3 τῆς Déclaration des droits
de l'homme et du citoyen τῆς 26-VIII-1789 κηρύσσεται, ὅτι «Le principe
de toute Souveraineté reside essentiellement dans la nation; nul corps,
nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressement.
Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité, qui n'en émane (de
la Souveraineté de la nation) expressement». Ἡ διάταξις ἐπανελήφθη εἰς
τὰ Συντάγματα τῆς 3[IX]1791 (titre III, art. 1, 2), τῆς 24[VI]1793, καὶ τῆς
5 Fructidor an III (22-VIII-1795), ὡς ὅτι ἡ σιωπηρὸς εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ
Συντάγματα τῆς Γαλλίας, πλὴν τῆς Charte τοῦ 1814. Καὶ ἐν τῇ Ἀμερικα-
νικῇ Διακηρύξει τῆς Ἀνεξαρτησίας (1776) καὶ τῷ Συντάγματι τῶν Ἡνωμέ-
νων Πολιτειῶν (1787) αὕτη διακηρύσσεται, ἔτι δὲ παρελήφθη παρὰ τῶν πλεί-
στων Συνταγμάτων, εὐρισκομένη καὶ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τοῦ 1864 (ἄρθρ. 21).
Ἐπὶ τούτοις πρβλ. καὶ Ν. Ν. Σαρίπολον, Ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας τοῦ
Λαοῦ, Ἀθήναι, 1900, 186 σελ., Σύστημα Συντ. Δικαίου, Α'. 1903, σελ. 41,
59, Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 3η ἐκδ. 1914, κεφ. XIV, XX,
Schmidt, Verfassungslehre, § 12 κ.ε., § 17 κ.ε., Carré de Mai-
berg, Théorie Générale de l'État, τόμ. I. 1920, §§ 25 κ.ε., τόμ. II. § 320

τάτην διοίκησιν καὶ ἔξουσίαν, ἐκπροσωποῦντα κατὰ τὸν αὐστηρότερον
καὶ πλέον ἐνδεδειγμένον τρόπον, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, τὸν μό-
νον ἰδεώδη καὶ ἀντιπροσωπευτικὸν τρόπον ἐκδηλώσεως τῆς ἔξουσίας.
καὶ τῆς ἐξελιγμένης ἐννοίας τῆς κυριαρχίας (1). Ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν,
ὅτι οὐδαμῶς ἄλλως αὕτη ἐκδηλοῦται μεγαλειωδέστερον καὶ ἀριώτερον
ἢ μόνον ἐκ μέρους ἐνὸς Ἀρχοντος (2). Ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος δὲν
εἶναι πλέον ἢ λεπτομέρεια, κανονίζουσα τὸν τρόπον καὶ τοὺς ὁρους,
καθ' οὓς δέδοται τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Ἡγεμόνα ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ
τῆς λαϊκῆς θελήσεως τοῦ ἄρχειν ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ (3). Ἡ φύσις
τοῦ λαοῦ, αἱ περιστάσεις, ὑφ' ὧς οὗτος διάγει καὶ ἡ πρόπουσα καὶ ἐπι-
βαλλομένη, ἐκ τούτων τῶν περιστάσεων, κατεύθυνσις λεπτομερειακῶς
θυθμιστέα γίγνεται (4). Πανθομολογούμενον δὲ τυγχάνει τὸ σημεῖον, ὅτι

κ.ε., Hauriou, Droit Constitutionnel, 1923, σελ. 219 κ.ε., Duguit,
Traité de droit Constitutionnel, τόμ. II. 1923, σελ. 1, 18, 33, κ.ε., Bar-
thélemy-Duez, Droit Constitutionnel, 1933, σελ. 51, Σβώλον,
Συνταγματικὸν Δίκαιον, 1934, σελ. 20, 249, Sturz, l'Eglise et l'État,
σελ. 312 κ.ε., Τσάτσον, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτικὸν Δίκαιον, β' ἐκδ.
1939, σελ. 29 κ.ε.

1) Ἡ θεωρία ἄρχεται παγιομένη κυρίως ἐπὶ Λουδοβίκου XIV, καθ' ὃν
ὁ βασιλεὺς ἀντιπροσωπεύει ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ἔχων εἰς χεῖρας αὐτοῦ
ὁλόκληρον τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἔξουσίαν, ἴδε Rambaud, Histoire de
la civilisation Française, 1897, τόμ. II. σελ. 2, Ἀραβαντινόν,
Πραγματεία περὶ τῆς εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν, Ἀθήναι,
1880, σελ. 50, 144, 151 κ.ε.

2) Μεταξὺ Λαοῦ καὶ Μονάρχου ὑπάρχει ἡ νομικὴ σχέσις τοῦ ἀντιπρο-
σωπευομένου πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον, ἥ συνέπεια ἢ ἔννοια τοῦ δικαιώματος
τοῦ Μονάρχου ἐπὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἔξουσίας, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ
Λαοῦ. Ἡ μορφή ἀπαντᾷ παρ' ἡμῖν ἐπὶ Ὀθωνος, ὑπὸ τὸ στέμμα τοῦ ὁποῖον
ἰδρύθη ἡ Ἑλλάς, ὡς Κράτος Μοναρχικόν πρβλ. Ν. Ν. Σαρίπολον,
Συντ. Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 28, Πετρακάκον Κοινοβουλευτικὴ Ἱστο-
ρία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I. σελ. 451 κ.ε., Θ. Ἀγγελόπουλον, Δίκαιον
τῶν Πολιτικῶν ὑπαλλήλων, 1923 σελ. 20-21, γενικώτερον περὶ τῆς θεωρίας
Βεζανήν, Ἡ θεωρία τοῦ Κράτους, 1932, σελ. 127-140, εἰδικῶς δὲ
Ιδίου, Ἡ πολιτειολογικὴ Σημασία τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος, 1936, σελ.
6-9, 81 κ.ε. Sturz, l'Eglise et l'État, σελ. 312, «La souveraineté
subjective du roi devenait la souveraineté objective de l'État. Le roi
n'était pas supérieur à la loi, soustrait à la loi. C'était l'État qui était
l'origine des pouvoirs du souverain».

3) Οὕτως εἰς τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1791, τίτ. III.
ἄρθ. 2 καθορίζεται, ὅτι τὸ γαλλικὸν σύνταγμα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸν καὶ
ὅτι ἀντιπρόσωποι εἶναι τὸ νομοθετικὸν Σῶμα καὶ ὁ Βασιλεὺς.

4) Ἡ ἔννοια τῆς θεωρίας τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος ἔσχεν ἐξελίξιν
ἰδεώδη ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τῆς Πολιτειολογίας. Οὕτω διδάσκεται ἡ θεωρία ἡ

εις την εξέλιξιν τούτων κατὰ μέγιστον βαθμὸν συνετέλεσεν ἡ διαμορφωθείσα εἰς τὴν Διαμαρτυρομένην Ἐκκλησίαν Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἥτις, παρὰ τὰς ἀπείρους παραφυάδας ἐν ἐπουσιώδεσι διαφοραῖς περὶ τὸ δόγμα, ἐπεξετάθη εἰς πάντα τὸν κόσμον, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Κοινωνίαν τῆς Παγκοσμίου Χριστιανωσύνης, ἀριθμοῦσα πλείους ὅσους ὁπαδούς, ἑκατομμύρια ὄλων ἀνθρώπων. Ὑπεβόηθη δ' ἀφ' αὐτῆς μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ τὴν ἐμπέδωσιν ἐν ταῖς ἔνθα κυριαρχεῖ ὑπὲρ πολλαῖς Πολιτεῖαις, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν τῇ σχέσει πρὸς τὸ Κράτος, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτύχθη ἐκτενῶς, ἀρχηγόν, κύριον ὁυθμιστὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αὐτῆς ζητημάτων, ἐποποθέτησεν ὑπεράνω πάντων τὸν Ἡγεμόνα, τὸν κοσμικὸν ἀρχοντα (1). Ἀναντιρρήτως δὲ δύναται ὑπὸ τὸ αὐτὸ κριτήριον νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι ἡ ἐπιμονὴ ἐπὶ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὰς ὁποίας μετὰ μεγάλης ἀντιπαθείας οἱ διάφοροι, τῶν νεωτέρων ἰδίᾳ χρόνων, Ἡγεμόνες τῆς Δύσεως συμπεριεφέρθησαν, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν δια-

ταυτοποιοῦσα τὸ Ἀνώτατον Ὅργανον μὲ τὸν Ἀνώτατον Ἀρχοντα, ἡς ὑπέρμαχος ὁ Jellinek, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1922, σελ. 554-6, καθ' ἣν ὁ «μονάρχης, ἀνώτατος ἀρχων, εἶναι ἡ ἀφετηρία τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν, τῶν εὐρισκομένων διαρκῶς ἐν συνεχεί πρὸς αὐτὸν ἐπαφῇ, ἀνευ ἀναγκαστικῆς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτήσεως, τὸ ἀνώτατον ὄργανον, ὅπερ θέλει, διατηρεῖ τὸ Κράτος εἰς κίνησιν καὶ ἔχει τὴν ὑψίστην ἀπόφασιν». ἡ θεωρία τῆς ἀρχήσεως τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος, ἣν διδάσκει ὁ πολὺς Kelsen, Allgemeine Staatslehre, 1925, σελ. 304, ἀρνούμενος τὸ θεωρητικῶς ἀναγκαῖον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἐνῶ κατὰ τρίτην θεωρίαν, ὁ Ἀνώτατος ἀρχων ὑπολογίζεται, ὡς συντελεστής ὁλοκληρώσεως, τὸ δὲ Κράτος θεωρεῖται, ὡς τμήμα τῆς πνευματικῆς πραγματικότητος, ὡς πνευματικὴ ἡγούσα ὄντοτης, περὶ ἧς ὁ R. Smead, Verfassung und Verfassungsrecht, 1928, σελ. 7 κ. ἐ., ἴδε γενικώτερον Βεζανη, Ἡ θεωρία τοῦ Κράτους σελ. 57-64, ἰδίου Ἡ πολ., σημ. τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος, σελ. 10 κ. ἐ., σελ. 27 ἐνθα ἰδίαν θεωρίαν ἀναπτύσσει, Dendias, Le renforcement des pouvoirs du Chef d'État dans la démocratie parlementaire, 1932 σελ. 34. Διὰ τὰ ἐν Γερμανίᾳ Otto Koellreutter, Deutsches Verfassungsrecht, 1935, σελ. 130 κ. ἐ. τὰ ἐν Ἰταλίᾳ S. Trentin, Les transformations récentes du droit public Italien, 1928, σελ. 56 κ. ἐ., Feroci, Istituzioni di diritto pubblico Italiano, 1934, σελ. 98, ἐν Ἀγγλίᾳ Sir Maurice Amos, La Constitution Anglaise, Paris, 1935, σελ. 30.

1) Seeberg, Der Begriff der Christlichen Kirche, Erlangen, 1885, σελ. 85, 99 κ. ἐ., Döllinger, Die Reformation, τόμ. I. σελ. 139, 154 κ. ἐ., Laurent, l'Église et l'État, τόμ. I. σελ. 315 κ. ἐ., Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 203, Schwarzsse, Grundzüge des Deutsch-Evangelischen Kirchenrechts, σελ. 4 κ. ἐ.

μόρφωσιν τῆς ἀπολύτου κατὰ πολιτειοκρατικὸν σύστημα κυβερνήσεως τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τῆς Πολιτείας καὶ εἰς τὰ Καθολικά ἰδιαιτάτα Κράτη τῆς Δύσεως.

2. Ἐκ τῇ ἀκατανίκητῃ προσπάθειᾳ τῆς ἀποδιώξεως τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἐν τῇ σχέσει τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἀξίωμα ἐν πᾶσαις ταῖς ἐννόμως λειτουργούσαις Πολιτεῖαις ὡς ἀξίωμα μεσουρανεῖ ἡ δοξασία, ὅτι ἅπαντα ἡ κοσμικὴ ἐξουσία—souveraineté—ἀνήκει ὀριστικῶς, ἐκπηγάζει καὶ ἀπορρέει ἐκ τῆς Πολιτείας διὰ τοῦ Ἡγεμόνος αὐτῆς (1).

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου Grotius εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν, κυρώσων τὴν ἐννοίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, δὲν διστάζει ἐν τούτοις νὰ διδάξῃ, ὅτι ἐκ τοῦ Ἡγεμόνος ἀπορρέει πᾶσα δύναμις, κύριον ὁυθμιστὴν τῶν πάντων ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτὸν καθιστῶσα (2). Ὁ Hobbes, ὁ τῆς ὕλης οὗτος κήρυξ, ἐκθειάζει τὸν Καίσαροπαπισμὸν (3) καὶ θεωρεῖ, ὅτι διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἡγεμόνος ὁμιλεῖ ὁ Θεός (4), ὁ Helvetius ἐκ μίσους πρὸς τὸν κληρὸν ἐκζητεῖ τὴν πολιτειοκρατίαν (5), καὶ ὁ Voltaire εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν μόνον τὴν ἡγεμονικὴν κυριαρχίαν βλέπει ἐπιβεβλημένην (6). Ὁ ἀπαισιόδοξος Spinoza εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἡγεμόνος καὶ μόνον δρᾷται τὴν διατήρησιν τῆς

1) Ὁρα κατωτ.

2) Laurent, op. cit. τόμ. III. σελ. 478.

3) De cive XV. 15 «Quae doctrinae de natura Dei publicae tenendae vel profitendae sunt, tenebit».

4) De cive, XV. 17, πρβλ. καὶ XVIII. 14, XVII. 21 καὶ 27, ἐνθα καλεῖ ἀναρχίαν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος.

5) De l'Homme, Sect. I. κεφ. XX «εἰς τρόπον νὰ θρασυθῇ ἡ κηδεμονία τοῦ κληρῶν» ἡ ἐνωσις τῶν δύο ἐξουσιῶν κοσμικῆς καὶ πνευματικῆς εἰς ἐνὸς τὰς χεῖρας καὶ Sect. X. κεφ. VIII «ἄλλοίμονον εἰς τὰ Ἑθνη, ἅπαντα ἐμπιστεύονται τὴν παιδείαν τῶν πολιτῶν εἰς τὸν κληρὸν!»

6) Le cri des nations «Toute religion est dans l'État, tout prêtre est dans la société civile, et tous les ecclésiastiques sont un nombre des sujets du souverain chez lequel ils exercent leur ministère. Il n'y a qu'une puissance, celle du Souverain. L'Église conseille, exhorte, dirige, le gouvernement commande», πρβλ. καὶ Dieu et les Hommes. c. XLIII, OEUVRÉS, τόμ. XXX. σελ. 332 ἐνθα διδάσκει, ὅτι ἡ θρησκεία εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐν ταῖς θεολογικαῖς συγγραφαῖς, τὸ δὲ δόγμα εἶναι ἡ διαίρεσις τῶν χριστιανῶν. Πρβλ. καὶ Laurent, Études, τόμ. VIII. σελ. 415, Faguet, La politique comparée de Montesquieu, Rousseau et Voltaire, 1902, σελ. 233 κ. ἐ.

θηροσκευτικής κοινωνίας⁽¹⁾ και ὁ R o u s s e a u ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν διὰ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀνευ ἐπηρσεασμοῦ θηροσκευτικῶν δοξασιῶν ἢ δογμάτων⁽²⁾. Καθ' ὃν χρόνον δ' ὁ ῥοῦ; τοῦ αἰῶνος ἐξελίσσεται⁽³⁾ οὕτως, ὥς συντρέχουσα τῆς θηροσκευτικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐπικρατήσεως αὐτῆς, ἐν συντόνῳ ἐνεργεῖα τῆς κυριαρχίας τῆς ἰδέας, μία ἐπιτυχία τοῦ πνεύματος ἐφάνη εἰς τὸ στερέωμα, ἀνυψωθείσα εἰς μέγιστον ἀνωτερότητας μεγαλείον, ἢ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς θηροσκευτικῆς συνειδήσεως⁽⁴⁾. Καλλιεργηθεῖσα κατὰ τὸν πλέον ἀριώτερον τρόπον πνευματικῶς⁽⁵⁾, ἔτι

1) *Tractatus theologico-politicus*, c. XIX καὶ c. IV καὶ XII ἐνθα τὸ περὶ φυσικῆς θρησκείας ὀνομαστὸν αὐτοῦ κήρυγμα.

2) *Contrat Social*, L. IV chap. VIII, ἐνθα δεινῶς καταφέρεται καὶ κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ, ὥς δημιουργοῦντος διὰ τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ εἰς τοὺς χριστιανούς δύο πατρίδας, ἔτι δὲ διώκει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνεξαρτήτου Ἐκκλησίας. Πλεῖον ἐν L a u r e n t, L'Église et l'État. τόμ. II. σελ. 564 καὶ Études, τόμ. VIII. σελ. 477 κ. ἐ., F a g u e t, op. cit. σελ. 286, 188, 233.

3) Πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο φαίνεται ἀποκλίνων καὶ ὁ πολὺς B e n j a m i n C o n s t a n t, De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements, τόμ. IV. α' ἐκδ. σελ. 485, «Dans les religions sacerdotales, l'homme, garotté par une foule de commandements et d'interdictions arbitraires, s'agite en aveugle dans l'espace insuffisant qui lui reste; de quelque côté, qu'il se tourne, il se sent froissé dans sa liberté. Bientôt il ne distingue plus le bien d'avec le mal, ni la loi d'avec la nature».

4) Ἐλευθερίαν τῆς θηροσκευτικῆς συνειδήσεως λέγοντες νοοῦμεν «τὸ δικαίωμα ἐκάστου οὐ μόνον νὰ πρεσβεύῃ οἰονδήποτε θρησκευμα ἢ οὐδὲν θρησκευμα, ἀλλὰ νὰ ἐκδηλοῖ ἐλευθέρως, τηρῶν τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, τὰς θηροσκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, νὰ μεταβάλλῃ ἐλευθέρως θηροσκευαίαν, νὰ μὴ ἐξαναγκάζεται νὰ ἐκδηλοῖ ὀρισμένας θηροσκευτικὰς πεποιθήσεις ἢ νὰ μετέχῃ ὀρισμένης λατρείας, νὰ μὴ ἐξαναγκάζεται νὰ πράττῃ τι, ὅπερ ὑποτίθῃ θηροσκευτικὰς πεποιθήσεις, ἀντιβαίνουσας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συνείδησιν, ἐν γένει «νὰ μὴ ἐνοχληθῇ» διὰ τὰς θηροσκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις κατὰ τὴν ἀρχήν, ἣν διεκήρυξεν τὸ ἀρ. 10 τῆς Διεκκήρυξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τοῦ 1789», ὁ Ν. Ν. Σ α ρ ι π ο λ ο ς, Ἑλλ. Συντ. Δίκαιον, δ' ἐκδ. 1923, τόμ. III. σελ. 332-333, πρβλ. καὶ M e y e r, Staatsrecht, 1905, σελ. 8, D u g u i t, Manuel de droit Constitutionnel, 1918, σελ. 263, O r l a n d o, Principii di diritto Constitutionale, 1921, σελ. 287-288, E s m e i n, Droit Constitutionnel, τόμ. II. 1921, σελ. 601, κ. ἀ.

5) Διεκκήρυχθη ὑπὸ τοῦ H o b b e s, De cive XV. 17, τοῦ S p i n o z a, Tractatus, chap. XIX, XX, ἰδίᾳ ὁμως ὑπὸ τοῦ M o n t e s q u i e u, ἐν Lettres Persanes, LXXXVI, ἐν Esprit des Lois, L. XXV. ch. IX. πρβλ. καὶ L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 371 κ. ἐ., H o r o y,

δὲ κατοχυρωθεῖσα καὶ νομοθετικῶς κατίσχυται⁽¹⁾ καὶ μέγιστον διαδραματίζει ὅλον εἰς τὸ ζήτημα τῆς νομοθετικῆς τακτοποιήσεως τῆς θηροσκευτικῆς Ὁμολογίας ἐν τῇ Πολιτείᾳ⁽²⁾.

Καὶ οἱ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἱεροφάνται; ἀγωνίζονται δεινῶς⁽³⁾. Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων ἐξωτερικεύουσι κατὰ τὸ δυνατόν τὸ μεγαλεῖον τῆς Αὐτικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἐμφανίζουσι δοθὲν κατὰ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς jure divino, προσπαθοῦσι δὲ κατὰ τὸν πλέον πειστικὸν τρόπον νὰ καταδείξωσιν, ὅτι θεόθεν μόνον ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Αὐτικῆς Ἐκκλησίας κέκτηται τὴν ἐπὶ Γῆς κυριαρχίαν, s o u v e r a i n e t é, ἔφ' ὅσον δὲ αὕτη οὕτως ἀσκήται, τότε καὶ μόνον δυνατὴ καθίσταται ἡ παροχὴ ἐγγυήσεων εὐημερίας τῆς ἀνθρωπίνης κοι-

Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 1-2, ὁ δὲ Ν. Ν. Σ α ρ ι π ο λ ο ς, Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου, Α' 1903, σελ. 117 κ. ἐ., ἐξόχως ἀναλύει τὴν ἱστορικὴν τοῦ θεομοῦ ἐξέλιξιν.

1) Τὸ πρῶτον εὐρηται διατετυπωμένη εἰς τὴν Διακήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Ἀμερικῆς τῆς 4[VII]1776 ἐνθα ἐπιβάλλεται, οὐχὶ ὥς θριαμβευτικὸν ἀποτέλεσμα ἀγώνος ἐκ μίσους κατὰ κληρικῶν ἢ ἐκ διαφορᾶς δογματικῶν ἀντιλήψεων, ἀλλ' ὥς ὁ M i n g h e t t i ἐν Stato e Chiesa, σελ. 26, «ma come conseguenza di un profondo sentimento di libertà e di rispetto reciproco dei cittadini», εἰδικῶς δὲ γέγραπται ἐν ἀρ. 10 τῆς Συμβατικῆς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Πρβλ. καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἀγόρευσιν τοῦ δεινοῦ Mirabeau ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐν O e u r e s M i r a b e a u, ed. Merilhon, Paris, 1834, Discours et Opinions, τόμ. I. σελ. 212. Ἀπὸ τοῦ 1848 ὁ θεσμὸς διαλάμπει ἐν τῇ Ἑθνικῇ Συνελεύσει τῆς Φραγκοσύρτης, διεγράφη δ' ἐν δυοῖν ἀρθροῖς (ἀρθ. 12 καὶ 14) τοῦ Πρ. Συντάγματος τοῦ 1850, (S. I. τόμ. III. σελ. 192-3), ἔκτοτε δὲ εἰς ἅπαντα τὰ Συντάγματα τῶν Χριστ. Κρατῶν. Πρβλ. πλεῖον ἐν M i n g h e t t i op. cit. σελ. 22-26, Ν. Ν. Σ α ρ ι π ο λ ο ς, Σύστημα Συντ. Δικαίου, I. 1903, σελ. 121-123, A n d r e w s, The Colonial background of the American Revolution, New-Hawen, 2α ἐκδ. 1931, D a r e s t e, Constitutions Modernes, τόμ. VI. σελ. 9 σημ. 1, 16 κ. ἐ., L i n n e b o r n, Kirche und Staat, ἐν S I., τόμ. III. σελ. 193, 222, κ. ἐ.

2) Φωναὶ ἀπειροὶ κινδύνου ἠκούοντο συνεχῶς τὸν 19ον αἰῶνα κατὰ τοῦ φόβου τῆς κυβερνήσεως τῶν κοσμικῶν πραγμάτων παρὰ τῆς Αὐτ. Ἐκκλησίας, πρβλ. Edinburgh Review, April, 1851, σελ. 574, October, 1852, σελ. 328, Die römisch-Hierarchische propagande in Deutschland, Leipzig, 1838, σελ. VI. καὶ 71 ὕδα καὶ L a u r e n t, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 245 κ. ἐ.

3) Κατὰ τὸν V e u i l l o t, Mélanges religieux, Politiques et littéraires, τόμ. III. σελ. 261 τὸν 19' αἰῶνα ἔχομεν πτώσαν δεινὴν τῆς Αὐτ. Ἐκκλησίας, κατὰ δὲ τὸν L a u r e n t, Études, τόμ. XVI. σελ. 10 «Au dernier siècle, la papauté semblait morte... dans toute l'Europe. l'Église se subordonnait à l'État».

νωνίας. Bianchi⁽¹⁾, Soglia⁽²⁾, Perrone⁽³⁾, Droste zu Vischering⁽⁴⁾ καὶ ὁ δεινὸς Phillips⁽⁵⁾, κατὰ τὸν πλέον δυνατὸν τρόπον καταδικάζουσι τὰς πολιτειοκρατικὰς ἀντιλήψεις τοῦ αἰῶνος· ἡ μορφή τοῦ placet καὶ τῆς appellatio ab abusu εἶναι δι' αὐτοὺς μέσα ἀνελεύθερα καὶ εἰς παράβασιν τῶν διατάξεων τοῦ θείου νόμου ἀσκούμενα⁽⁶⁾.

Ἡ ζῶσα ἀντίληψις τῆς ἐννοίας τῆς ἐπὶ Γῆς κυριαρχίας, ἐκ τῶν ἐξουσιῶν, μόνον τῆς Πολιτείας φέρει, ὁδηγεῖ πρὸς τάσεις μᾶλλον συντηρητικωτέρας καὶ οὐχὶ τελείως τῶν ἀκρῶν. Οἱ πλέον ἐντὸς τῶν πραγμάτων ἐπαίοντες ἀντιλαμβάνονται τάχιον τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος.

Ἐχομεν πλέον μορφὴν ἐμπνέουσαν πνεῦμα ἐπιβεβλημένης συνεργασίας τῶν δύο ἐξουσιῶν⁽⁷⁾. Ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ σκοπὸς αὐτῆς, θεόθεν δοθεὶς ἐξ ἀποκαλύψεως⁽⁸⁾, καὶ ἀναπτύσσεται ἐξόχως

1) Jean-Ant. Bianchi (trad. par l'abbé Peltier), De la puissance ecclésiastique, τόμ. I. σελ. XIX., 142, 152 κ. ε. κηρύσσεται δεινῶς ὑπὲρ τοῦ ultramontanismus.

2) Card. Soglia, Institutiones juris publici ecclesiastici, Paris, 1853, σελ. 176-177, 193 κ. ε.

3) Perrone, Praelectiones Theologicae, Tractatus De locis theologicis, τόμ. II. σελ. 883 cap. X. «Juxta catholicos duo sunt potestates, duo auctoritates, potestas scilicet spiritualis, potestas temporalis, corpus et anima, actio etcogitatio».

4) Ueber den Frieden, σελ. 101, 109-212.

5) Droit Ecclésiastique, τόμ. I. σελ. 148, 148, 150, 183, τόμ. II. σελ. 244, 359 κ. ε. πρβλ. καὶ γερμ. ἔκδ. Kirchenrecht, τόμ. II. σελ. 559-569, 627-636.

6) Soglia, op. cit. βιβλ. III., c. II § 67, Droste zu Vischering, op. cit. σελ. 208, Phillips, Kirchenrecht, II. σελ. 571.

7) Κατὰ τὸν Guizot, l'Eglise et la Société Chrétienne, 4η ἔκδ. Paris, 1861, ch. VIII. σελ. 47-48, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐξουσιῶν τείνει εἰς μοιραίαν αὐτῶν πτώσιν. Ἡ συνεργασία δι' αὐτὸν εἶναι τι ἰδεώδες· ἄλλωστε ἡ Ἐκκλησία, «ἀπογομνυμένη τοῦ δημοσίου αὐτῆς χαρακτῆρος ἀπόλλυσι τὸν πρὸς αὐτὴν σεβασμὸν τῶν λαῶν». Δὲν διατάζει ἐν τούτοις νὰ διακηρύξῃ, ὅτι «mais la monarchie constitutionnelle centrale n'est pas le seul mode de bon gouvernement, et je crois que le pape peut fort bien redevenir le chef d'une agrégation de cités et de provinces, régies sur les lieux mêmes par des institutions libres, et reconnaissant la souveraineté du pape sans être soumises à son pouvoir absolu. Rien n'est plus conforme à l'histoire aux traditions, aux mœurs de l'Italie, et il n'y a rien là d'incompatible avec la nature et les besoins du pouvoir, temporel ou spirituel, de la papauté» loc. cit. σελ. 154-155.

8) Κατὰ τὸν R. Maria no, La libertà di coscienza, Milano, 1875, σελ. 33 καὶ 66, καὶ L'individuo e lo Stato, Milano, 1876, σελ. 246, 254,

ἡ δοξασία τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, διδαχθειῶν πολλῶν θεωριῶν διὰ τὴν ἐν τῇ πράξει ἐκδήλωσιν καὶ ἐφαρμογὴν⁽¹⁾. Ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐξουσία, souveraineté spirituelle, ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὑπ' αὐτῆς ἀσκεῖται ἐν τοῖς δογματικοῖς, τοῦ βασιλείου αὐτῆς, ἀποτελοῦντος βασιλείον χάριτος καὶ προπαρασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, εἰς ἣν μεγάλως συντείνει ἡ διὰ τῶν θείων κανόνων κατοχύρωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἁρμονικῇ διαβίώσει ἐν τῇ κοινωνίᾳ⁽²⁾. Ἡ Πολιτεία ὡσαύτως τὴν καταγωγὴν ἔλκουσα ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς, ἥτοι ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ Θεοῦ, ἔχει καὶ αὕτη ἐξ ἀποκαλύψεως — jure divino — τὸ βασιλείον τῆς φύσεως, ὑφιστάμενον θεῖα εὐδοκίᾳ, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς εὐδαιμονίαν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἥτοι τῶν ἀνθρώπων⁽³⁾. Ἀμφότερα οὕτως αἱ ἐξουσίαι, ἀποτελοῦσαι θεῖα δημιουργήματα, ἀνάγουσι τὸν σύνδεσμον αὐτῶν ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ κέκληνται εἰς ἀμοιβαίαν, κοινὴν συνεργασίαν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐφημέρῳ κόσμῳ⁽⁴⁾.

Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦτέστιν καὶ ταῖς κυρώσεσι τῶν διατάξεων αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία ἀπέραντον ἔχει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας

286, 297 ἡ ἀρνήσις τοῦ θρησκευτικοῦ ἐρωτήματος εἶναι σκέψις ἀνόητος καὶ ἀπαίσις. Ἡ πίσις τοῦ λαοῦ ἀποτελεῖ, κατ' αὐτόν, τὴν βάσιν καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους ὅρους τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ, ἴδε καὶ M. de Sybel, La partica clericale del secolo XIX. Rome, 1874.

1) Κατὰ τὸν Guizot, op. cit., σελ. 148, «il faut aller plus loin dans la voie où ils s'engagent; il faut reconnaître que, dans la papauté, le pouvoir spirituel et le pouvoir temporel sont intementement unis et nécessaires l'un à l'autre, et qu'ils doivent subsister ou tomber ensemble; il faut dire tout haut qu'en attaquant et en renversant le pouvoir temporel du pape, on attaque et on renverse aussi son pouvoir spirituel, c'est-à-dire l'Eglise catholique elle-même», πρβλ. καὶ Ἀνδρόυτσον, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 56 κ.ε.

2) G. Piola, Considerazioni della libertà della Chiesa, Milan. Hoepli, 1874, σελ. 203, Sybel, op. cit., σελ. 35 κ.ε.

3) Κατὰ τὸν Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 237 τὸ νεώτερον κράτος, εἶναι κράτος δικαίου, περὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς τάξεως τῶν συναποτελούντων αὐτὸ προσώπων μερिमνῶν καὶ κακτημένων τὴν πρὸς τὴν ἀπονομήν τοῦ δικαίου ὑψίστην ἐν ἀνθρώποις δύναμιν καὶ αὐθεντίαν, πρβλ. Lüdov Kirchenrecht, τόμ. III. σελ. 838.

4) Ὁ πρῶτατος τῶν κανονολόγων Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 790, 811 διδάσκων οὕτω, σὺν τοῖς ἄλλοις, διακηρύττει ὅτι ὁ ἱερεὺς ἀποτελεῖ εἶδος λειτουργοῦ τοῦ Κράτους, θεωρεῖ δὲ νομοθετικῶς καθιερωμένην τὴν σχέσιν αὐτοῦ, ὡς ἐμμέσου λειτουργοῦ. Οὕτως ἄλλως τε καὶ ἡ Ἐκκλησία δημιουργεῖται, ὡς ἀπαραίτητον συστατικὸν τοῦ Κράτους, ἴδιον ἀποτελοῦσα ἐν αὐτῷ πολίτευμα.

ἐνισχύσεως, ἥτις καὶ μόνη, ὡς τοῦ νόμου μήτηρ, περιβάλλει τὴν ἐκκλησιαστικὴν διάταξιν διὰ κύρους; ὥστε οἱ κανόνες αὐτῆς ὑποχρεωτικοὶ νὰ ᾧσιν, ὡς οἱ νόμοι (¹). Τοῦτο χορηγεῖ ἡ Πολιτεία τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπ' ἀνταλλάγματι τῶν ὑπ' ἐκείνης χαριζομένων διατάξεων—τῶν καὶ ν ὁ ν—κυρίων συρροθμιστῶν ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν πλείστων οὐσιωδῶν τοῦ ἀνθρώπινου βίου θεσμῶν (²).

3. Τῆς μεταβατικῆς ταύτης καταστάσεως οὐσης εἰς τὸ κυριώτερον αὐτῆς σημεῖον, καὶ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς θεωρίας τῆς συνεχίσεως τῆς μορφῆς τῆς ἐνώσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ σύστημα πολιτειοκρατικόν, τῆς θεοκρατικῆς ἀντιδράσεως τοῦ ultramontanismus φθινοῦσης, ἐνεφανίσθη εἰς τὸ πνευματικὸν στερέωμα, κατισχύουσα ἰσοδυνάμως, δευτέρα θεωρία δυνάμει μεγίστης, ἡ θεωρία τοῦ Τελείου Χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ἡ ὀρθοκεία εἶναι ὑπόθεσις, ἀφορῶσα τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπον· εἶναι ἡ ὁδὸς ἣ ἀγούσα εἰς ἑνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθίδρυμα θεῖον, ἔχον ἀποστολὴν τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ ἐρχηται εἰς σύνδεσμόν τινα μετὰ τὴν Πολιτείαν, τὴν ἀρχουσαν ἐξουσίαν τῶν ἐφημέρων. Διδάσκεται ἡ ἀνωτερότης αὐτῆς, τὸ ἀνώτατον ὕψος τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ τὸ ἀδύνατον τοῦ συνταυτισμοῦ ἐκείνης πρὸς τὰ γήινα καὶ ἀνθρώπινα νομικὰ κατασκευάσματα, πλέον ἐπιεικῇ ἐξ ἀβστηρότητος θεωρητικῆς ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ἠθικῶν θεσμῶν, καὶ ἐν τῇ πράξει τῶν κυρώσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων αὐστηρότερα. Ὁ φόβος τῆς ὑποτελείας τῆς Ἐκκλησίας ἐμπνέει τὸν τρόπον εἰς τοὺς θεωρητικούς τούτους, οἵτινες ἀκριβῶς λόγῳ τῆς αἰτίας ταύτης τὸν χωρισμὸν τῶν δύο ἐξουσιῶν ἐπιζητοῦσιν (³).

1) Guizot, op. cit., σελ. 50-51, «Ainsi seulement l'ordre social et l'ordre religieux s'élèvent et s'affermissent ensemble; Ainsi seulement, dans l'une et dans l'autre société, les idées, les institutions et les personnes sont placées à leur hauteur naturelle et exercent leur salutaire influence en conservant leur légitime rang», ἴδε καὶ Nippold, Die Trennung von Kirche und Staat, σελ. 48.

2) Κατὰ δὲ τὸν Frank, Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 40 «Si l'État, dans l'intérêt Général de la société n'a pas moins besoin de la religion que la religion n'a besoin de lui, son devoir est de lui assurer non seulement la liberté, mais l'existence, la dignité et l'ascendant qui lui sont nécessaires pour remplir avec fruit sa mission civilisatrice et consolante».

3) Schleiermacher, Vinet, Bonomelli, Sagmüller, Laurent κ. ἄ., περὶ ὧν παρ. ἐν Rothenbücher, Die

Χαρακτηρίσθη κατὰ συνέπειαν ἡ Ἐκκλησία παρὰ τῶν Πολιτειῶν ἐκείνων, ἐν αἷς μετεμφυτεύθη ἡ ἔννοια τοῦ χωρισμοῦ τούτου, ὡς ἀπλοῦν ἰδιωτικὸν σωματεῖον καὶ ἀφένθη ἐλευθέρῳ εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς λατρείας αὐτῆς, ἀναγνωρισθέντων ἐκείνη τῶν ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς σωματείοις ἰσχυόντων νομικῶν κανόνων καὶ πολιτειακῶν διατάξεων (¹). Πλὴν ἐπὶ τούτου λεπτομερῶς ἀμέσως κατωτέρω.

4. Διαρκούντων τῶν νεωτέρων χρόνων ἐνεφανίσθησαν οἱ συντηρητικοί, οἵτινες κατ' ἀρχὴν κηρύττονται ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ συνεργασίας τῶν δύο ἐξουσιῶν, διδάσκοντες, ὅτι πάντοτε ἐπιβάλλεται ἡ ἁρμονία ἐν ταῖς σχέσεσιν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (²). Φοβούνται ὅμως τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτειακῆς κυριαρχίας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς καθαρῶς ἰδίῳ αὐτῆς δικαιώμασι καὶ διδάσκουσιν, ὅτι μόνον ὅταν ἡ ἐπέμβασις καταφθάνῃ εἰς τὸ ἀνοικονόμητον, χάριν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας, δεόν νὰ καταφεύγωμεν, ὡς εἰς ultimam rationem, εἰς τὸν χωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Πολιτείας. Εἶναι οὖτος κατ' αὐτοὺς προτιμώτερος, ἀδιακρίτως καὶ ἀσχετῶς ἂν θυσιάζηται ἡ ἔννοια τῆς κυριαρχίας καὶ ἐξουσίας τῆς Ἐκκλησίας (³), πλήρους ἐπιτυγχανομένης ἱκανοποιήσεως ἐκ τοῦ τρόπου διαφυγῆς αὐτῆς ἀπὸ πάσης ἐκμεταλλεύσεως ἐκ τῆς κυριάρχου ἐξουσίας, τῆς Πολιτείας, ἣν βλέπουσι μεγάλως λαμβάνουσιν χώραν καὶ ἀσκουμένην ποικιλοτρόπως ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν θεσμῶν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις τῶν θεωριῶν αὐτῶν δὲν εὗρε μεγάλην ἀπὸδοσιν. Δεδομένου μάλιστα, ὅτι δὲν ἔχομεν συστηματικὴν καὶ

Trennung von Staat und Kirche, München, 1908, σελ. 80 κ. ἑ., εἰδικῶς δὲ κατωτέρω.

1) Ἐντὸς τῆς Ἰταλίας, ἐνθα ἀπ' ἀρχῆς εἰς ἀρχὴν ὁ Ultramontanismus ἐβασίλευεν, ἀπὸ τῆς 25 Μαρτίου 1861 ὁ ὀνομαστὸς Cavour διακηρύττει τὸ Libera Chiesa in Libero Stato. Ἐχει σημασίαν τὸ γεγονός, διότι ἐντὸς τοῦ Κράτους, ὁπόθεν ἐξεκλήθησαν αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις, κηρύγματα, πρότερον δεινῶς καταδικασθέντα, ἤδη τέλειον κυριαρχοῦσι. Παρ. καὶ Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 720 κ. ἑ. Guizot, L'Église et la Société σελ. 157, 165 κ. ἑ. Rothenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 402 κ. ἑ. Murret, Histoire Générale de l'Église, τόμ. VIII, σελ. 445-6.

2) Κατὰ τὸν Ανδρότσον, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 31 «ἡ ἀξίωσις τῆς πολιτειοκρατίας μόνον, ὡς ἀσεβὴς σφετερισμὸς ἐξένης ἐξουσίας καὶ ὡς συνέργεια μυῶπων καὶ ἀνακολούθων μικροπολιτικῶν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ».

3) Zeller, Staat und Kirche, σελ. 60, Troeltsch, Die Trennung von Staat und Kirche σελ. 33, 57 κ. ἑ. Ανδρότσος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία σελ. 57.

προοιωνίζουσιν πρόοδον ανάπτυξιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς συντηρητικῆς ταύτης ὄντως κατευθύνσεως, δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὰ συστήματα τῶν κανονολόγων καὶ θεολόγων, ἀκριβῶς τῶν νεωτέρων, ἀκριβῆ τοποθέτησιν πρὸς δημιουργίαν εἰδους ἔστω, ἴσως καὶ θεωρητικῶς μόνον, συστήματος σχέσεως Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Τούτῳ τῷ λόγῳ ἕνεκα αἱ σκέψεις αὗται, ὡς διεκηρύχθησαν, οὕτω παρέμειναν. Σκέψεις θεωρητικαὶ καὶ φιλοσοφικαί, ἀνευ ὅμως ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῶν ἢ κυρώσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I

Ἡ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΝ Τῇ ΣΧΕΣΕΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Ἐνῷ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία στερεῶς ἐχομένη τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἡμύνετο συνεχῶς πρὸ τῶν καθημερινῶν προσβολῶν τῆς Πολιτειοκρατίας, ἐνῷ ἡ Διαμαρτύρησις, ἔνθα ἐπεκράτησεν, ἐμερίμνησε διὰ τὴν κατίσχυσιν τοῦ περιφερειακοῦ συστήματος (territorialismus), ἀμφοτέρων τῶν ἐκδηλώσεων τούτων, συνηγορουσῶν εἰς τὴν καλλιεργουμένην ἔννοιαν τῆς ἀνωτερότητος τῆς ιδεώδους κρατούσης Πολιτείας, εἰς τὰ πλεῖστα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσις ὑπῆρξεν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρεθῆ, ἐξόχως μεταβατική. Ἐκεῖ ἔνθα ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρήθη ὑπόθεσις ἰδιωτικῆ, ἐχωρίσθη τέλεον ἀπὸ τῆς Πολιτείας· πλὴν ἐπὶ τούτου ἴδωμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἐκεῖ ὅμως ἔνθα ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῆς ἀριωτέρας διαμορφώσεως τῆς Πολιτείας ὑπελογίσθη κανονικῶς καὶ πρεπόντως, ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρήθη, ὡς νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν ἔννομος συμπεριφορὰ καὶ σχέσις ἐπὶ τοῦ κριτηρίου τούτου ἐβασίσθη (1).

Ἐκράτησεν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ σύστημα θεωρητικῆς ἀνωτερότητος τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὃ ἀνεγνωρίσθη ἡ πνευματικὴ αὐτῆς δύναμις καὶ ἐργασία, ὡς συντελεστικῶς ἄγουσα ἐπὶ τὰ βελτίω τῆς κοινωνίας. Ἡ συμμεριζομένη δὲ Πολιτεία τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐναγκαλιζομένη τὴν ἣν ἐδέχθη εἰς τὸ κράτος αὐτῆς Ὁμολογίαν, ἐπροστάτευσε

1) Richter, Kirchenrecht, σελ. 144 κ. ἐ., Vering, Kirchenrecht, σελ. 100 κ. ἐ., Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 237-239, Kahle, Kirchenrecht, σελ. 277 κ. ἐ., Sägmüller, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 72.

τὴν εἰς ἐκείνην ἀνήκουσαν, καὶ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς ἀσκοῦσαν τὴν λατρείαν Ἐκκλησίαν, ἣν, ὡς προνομιούχον διέκρινε, θεωρήσασα ὡσαύτως αὐτήν, ὡς νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου, πλὴν τελείως τῇ Πολιτεῖα ὑπαγόμενον. Ἡ προνομιούχος αὕτη Ἐκκλησία (culte reconnu, Landeskirche) ἀναγνωρίζεται παρὰ τῆς κυριάρχου Πολιτείας ἰδίαν ἔννομον ἀποτελοῦσα τάξιν, κατοχυρουμένου τελείως τοῦ δόγματος αὐτῆς, ὅπερ ὑποχρεωτικῶς διδάσκεται καὶ ἡ λατρεία αὐτῆς νόμῳ ἔρρωται καὶ κατίσχυνται (¹). Ὅμως ἡ ἔννομος αὕτη τῆς Ἐκκλησίας τάξις ἀποτελεῖ τμήμα τῆς δημοσίας πολιτειακῆς τάξεως, ἀνήκον εἰς τὴν γενικὴν αὐτῆς λειτουργίαν, θεωρουμένων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ὡς ὑπαλλήλων, ὁργάνων τῆς Πολιτείας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι θεωροῦνται. Ἐχομεν δηλονότι Ἐκκλησίαν προνομιούχον μὲν, ἀλλ' ὑποτελῆ, χαρακτηριστικῶς διακρινόμενης μορφῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σημειούσης μίαν ἀνύψωσιν, μίαν ἀνάτασιν τῆς Ἐκκλησίας (Kirchenhoheit), ἐμφαίνουσιν ὑποχώρησιν τῶν καισαροπαπιστικῶν τάσεων, αἵτινες διέκριναν τὴν μόλις τοῦ προηγούμενου αἰῶνος πολιτειακὴν ἀτιμώφαιραν (²).

2. Ἡ σχέση τῆς Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ τόσον ἐπακριβῶς καθοριζόμενον διὰ τῶν ὄρων ἐκκλησιαστικῆς ὑπότέλειαις ἢ συστήμα ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (Kirchenhoheit ἢ jus cīrca sacra), ἐν οἷς τέλεον περιλαμβάνονται τὰ δικαιώματα τοῦ Κράτους, ὡς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ἐδάφει αὐτοῦ ὑφισταμένων Ἐκκλησιῶν, ἡσκήθη κατὰ τρόπους διαφορῶν, ἐμφαίνοντας τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐνέργειαν καὶ ἐκδήλωσιν τῆς ἐννόμου τάξεως ἐν τῇ ὁυθμίσει πάσης σχέσεως συναφείας ἄλλως λειτουργίας ἢ συνεργασίας, ἐξαιρέτως ἀναπτυχθέντος ἐν ταῖς Πολιτεῖαις ἐκείναις, ἔνθα ἡ Προτεσταντικὴ Ὁμολογία ἐκυριάρχει καὶ ὅπου ἡ μορφὴ αὕτη τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν κυρίως καὶ ἰδίᾳ ἐφηρμοσθῇ (³). Οὕτω καὶ συγκεκριμένως ἐξόχως ἀναπτύσσεται τὸ δίκαιον τῆς ἀποδοχῆς (jus reformandi), ἐμφαίνον τὴν παρὰ τῆς Πολιτείας ἀναγνώρισιν τῶν ἐν αὐτῇ

Θρησκευτικῶν Ὁμολογιῶν, τὸ δίκαιον τῆς προστασίας τῶν Ὁμολογιῶν τούτων κατὰ παντὸς κινδύνου (jus advocatiae), τὸ δίκαιον τῆς ἀνωτάτης ἐποπτείας (jus supremae inspectionis) ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Πολιτεῖα Ἐκκλησιῶν—σωματείων δημ. δικαίου, τὸ δίκαιον τῆς κηδεμονίας (jus cavendi) ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ Ἐκκλησιῶν, ὅπερ ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἀνάμειξιν τῶν πολιτειακῶν ἀρχόντων, τὸ δίκαιον τοῦ κρατικοῦ ἐλέγχου (jus placeti regii) ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, καὶ τὸ ἐπιτρέπον δίκαιον τὴν ἐκ μέρους τρίτων πρὸς τὴν Πολιτείαν ἀναφορὰν ἐν τῇ ὁυθμίσει ἐκκλησιαστικῶν υποθέσεων (jus appellationis) (⁴).

Καθ' ὅσον νῦν ἀφορᾷ τὰς μὴ προνομιούχους θρησκευτικὰς Ὁμολογίας ἐν τῇ Πολιτεῖα ἔνθα ἡ μορφὴ τῆς ἐκκλ. ὑποτελείας, (Kirchenhoheit), κρατεῖ, διττῶς τὸ ζήτημα ἐρρυθμίσθη, ἢ αἱ ἐν λόγῳ Πολιτεῖαι ἀνεγνώρισαν μόνον Ἐκκλησίαν προνομιούχον, ἀπαγορεύσασαι τὴν λειτουργίαν πάσης ἐτέρας, ἄλλην θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν παραδεχομένης, ἢ ἐπέτρεψαν μὲν, ἀλλ' ὡς ἰδιωτικὸν σωματεῖον ταύτην ἐθεώρησαν, προστατεύουσαι αὐτὴν διὰ τῶν ἐπὶ ἰδιωτικῶν σωματείων ἰσχύοντων νόμων καὶ διατάξεων (⁵).

3. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας (kirchenhoheit) παρατηροῦμεν διακρινόμενον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ—ἰδίᾳ

1) H o r o y, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 164, ὁ V e r i n g ἐν Kirchenrecht, σελ. 101 κ. ἑ., ὁρίζει τὰς διακρίσεις εἰς τρεῖς κυρίως, ἦτοι jus reformandi, jus advocatiae καὶ jus cavendi, εἰς ὅπερ ὑπάγει τὸ jus supremae inspectionis, τὸ jus placeti regii καὶ τὸ jus appellationis, ὁ δὲ H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 268 περιορίζει τὰς διακρίσεις ἐν ἐκδηλώσει εἰς τρεῖς (jus reformandi—jus supremae inspectionis ἢ jus inspiciendi et cavendi—jus advocatiae ecclesiasticae), χωρῶν δὲ κατωτέρω (op. cit. σελ. 268-270) ὁρίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑποτελείαν, ὡς τὴν ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ἀπορρέουσαν κυριαρχίαν καὶ ἐμφανιζομένην ἐν τῇ νομικῇ ὑποστάσει τῶν Θρησκευτικῶν Κοινοτήτων καὶ τῇ ἐπαβλήσει τῆς ἀσκήσεως τῆς λειτουργίας αὐτῶν διὰ λήψεως διαφορῶν προληπτικῶν μέτρων. Οὕτω καὶ ὁ K a h l, Kirchenrecht, σελ. 309 εἰς τρεῖς ἐκδηλώσεις ποιεῖται τὴν διάκρισιν, ἐν ᾧ ὁ S ä g m ü l l e r ἐν Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 72 73 κατ' ἴδιον αὐτοῦ, τρόπον διακρίνει τὸ σύστημα, ἦτοι: 1) εἰς jus advocatiae ἢ protectionis, 2) εἰς jus inspectionis, 3) εἰς jus cavendi, 4) εἰς jus placeti, 5) εἰς jus exclusivae, 6) εἰς jus appellationis 7) εἰς jus reformandi καὶ 8) εἰς jus dominii supremis ἢ eminentis.

2) Πρβλ. F r a n t z, Kirchenrecht, σελ. 58-59, V e r i n g, Kirchenrecht, σελ. 102 κ. ἑ. H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 342, 351 κ. ἑ., K a h l, Kirchenrecht, σελ. 311 κ. ἑ., S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 74 κ. ἑ.

1) H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 240-243, 337-341, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 278 κ. ἑ., S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 74.

2) R i c h t e r, Kirchenrecht, σελ. 300 κ. ἑ., V e r i n g, Kirchenrecht, σελ. 100 κ. ἑ., H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 266, F r i e d b e r g, Kirchenrecht, σελ. 65 κ. ἑ., K a h l, Kirchenrecht, σελ. 277, σελ. 309, S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 73 κ. ἑ.

3) F r a n t z, Kirchenrecht, σελ. 46-47, 58-59.

ἀπὸ τοῦ πέρατος τοῦ ΙΗ' μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (1) — εἰς τὰς Πολιτείας, ὡς ἀνωτέρω ἐγράφη, αἵτινες τὴν Προτεστάντικὴν ἀπεδέξαντο Ὁμολογίαν. Ἰδιαιτέρως ὁμοῦς ἀναπτύσσεται εἰς τὰς Γερμανικὰς Ἡγεμονίας (2). Οὕτως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Φραγκφούρτης καθορίζει τὴν 11 Σεπτεμβρίου 1848 τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνεξίθρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως (3), παρατηροῦμεν δὲ παραπλησῶς εἰς τὰ Πρωσσικὰ Συντάγματα τῶν 5[12]1848 (4) καὶ 31[1]1850 (5) ἀντικαθισταμένην τὴν ἔννοιαν τῆς κηδεμονίας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν τοιαύτην τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς αὐτονομίας, ἐν τούτοις ὁμοῦς δι' εἰδικοῦ νόμου ἡ Πρωσσία καθορίζει τὴν δέουσαν ἔννοιαν τῆς κρατικῆς ἐποπτείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας (6). Ἐν Βαυαρίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου 1852 (7) ἡ Βασιλικὴ Δήλωσις καθιεροῖ εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας τὸ *placet* τοῦ Ἡγεμόνος ἐπὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἐν δὲ τῇ Αὐτοκρατορίᾳ τῆς Αὐστρουγγαρίας τὴν

1) Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία τοῦ 1815 ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς Ἡγεμόνας, α) Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον Α', β) Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκον Α' καὶ γ) Αὐτοκράτορα τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμον Γ' τὴν ἰδρυσιν ἐνὸς λεγομένου Χριστιανικοῦ Κράτους, ὅπερ, βάσιν ἔχον τὸν Χριστιανισμόν, σκοπὸν ἐκήρυττε τὸν ἀπηνῆ διωγμὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἐθνικῶν. Τοῦτο ὁμοῦς δὲν ἐπεκράτησεν οὐδ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς γενέσεως αὐτοῦ. Ὑπὲρ τοῦ συστήματος τούτου ἐκηρύχθησαν ὁ Thiersch καὶ ὁ Sta h l. Πλείω παρὰ Ἀνδρ ο ὕ τ σ φ. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 37 κ. ἐ.

2) Vering, Kirchenrecht, σελ. 102, 110 κ. ἐ., Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 335, 371, 397-471, Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 228, 336 κ. ἐ., Fabri, Staat und Kirche, Gotha, 1872, σελ. 15 κ. ἐ.

3) Ἀρθρ. V § 14-21, ἐκτενῶς ἐν Hinschius, Staat und Kirche, σελ. 228, ἴδε καὶ Horoy, op. cit. II. σελ. 163-168, Vering, Kirchenrecht, σελ. 102, Sägmüller, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 77, Mayer, Die Trennung von Kirche und Staat, Leipzig, 1919, σελ. 8 κ. ἐ.

4) Ἀρθρ. 11-15, ὁ Hinschius, op. cit. σελ. 229, σημ. 1, ὁ Linneborn, Kirche und Staat, ἐν SL. τόμ. III σελ. 192.

5) Ἀρθρ. 15-18, ὁ Hinschius, op. cit. σελ. 229 σημ. 1, ὁ Linneborn, op. cit. SL. τόμ. III. σελ. 193.

6) N. 18[10]1861, ἐν Horoy, II. 169, Friedberg, op. cit. σελ. 399-402, Linneborn, op. cit. SL. τόμ. III. σελ. 194. Ὁμοίως φάσκει διατάξεις παρατηροῦμεν εἰς τὸ Δουκάτον τοῦ Hessen (ἔδικτον ἀπὸ 6-3-1848 καὶ v. 23[4]1875 εἰς Ἀρθρ. 2 καὶ 3), εἰς Oldenburg (K.N. 12[11]1852, Ἀρθρ. 32, 33 § 1, 2, 35, 36, 75-77), εἰς Sachsen-Coburg-Gotha (K.N. τῆς 3[5]1852, §§ 3-35), εἰς Baden (v. τῆς 9[10]1860 § 3), εἰς Württemberg (v. 9[4]1872, Ἀρθρ. 1 καὶ 2), ὁ Hinschius, op. cit. σελ. 229, σημ. 2 6.

7) Horoy, II. σελ. 184, Vering, op. cit. σελ. 157 κ. ἐ., Scharnagel, Kirche und Staat in Bayern, ἐν SL. τόμ. III. σελ. 228.

1 Σεπτεμβρίου 1859 κηρύσσεται τὸ Patent τῆς ἀνεξίθρησκείας διὰ τὴν Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Κροατίας καὶ Σλαβονίας, Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης (1), τὸ δὲ μετὰ τῆς Αὐτικῆς Ἐκκλησίας concordatum (2) μετὰ τὴν Βατικανὴν Σύνοδον τοῦ 1870 νόμῳ καθορήθη (3). Εἰδικῶς ἡ Πολιτειοκρατία, ἣν ἐν Αὐστρίᾳ ὁ Ἰωσήφ Β' καθιέρωσε, διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, ἐπαναληφθεῖσα εἰς τοὺς κληθέντας «Νόμους τοῦ Μαΐου» τοῦ 1875 (4). Ἡ κατάστασις δ' αὕτη τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν ἐν Αὐστρίᾳ μετελαμπαδεύθη καὶ ἐν Σαξωνίᾳ (5), Βάδῃ, Βυρτεμβέργῃ καὶ λοιπαῖς Γερμανικαῖς Ἡγεμονίαις (6).

4. Τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὡς ἀρχικῶς ἐπιστημονικῶς καθωρίσθη καὶ ἐρρυθμίσθη, δὲν ἐπεκράτησεν ἐν παντί. Διὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐτῶν ἡ διεμορφώθη εἰς τὸ σύστημα τῆς νόμῳ κρατοῦσης Πολιτείας ἡ κατίσχυσε μὲν, ὡς περίπου ἀρχικῶς ἦτο. εἰς ὠρισμένας Ἡγεμονίας Χριστιανικὰς, αἵτινες διετήρησαν αὐτὸ ὑπὸ τὴν ἄνω ἀναλυθεῖσαν μορφήν, καθ' ἣν ἀνεγνωρίζετο, ὅτι ἡ Πολιτεία ὑποστηρίζει μίαν θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν, εἰς ἣν δίδει τὸν τίτλον τῆς «κρατικῆς», ἐπιτρέπει δὲ τὴν ἐλευθέραν ἀσκησιν τῆς λατρείας πάσης ἄλλης θρησκευτικῆς Ὁμολογίας ἐν τῇ Κράτει.

5. Τὸ σύστημα οὕτω τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας ἐξακολουθεῖ ἐν ἰσχύον σήμερον εἰς τὰς κάτωθι Πολιτείας :

ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΤΑΝΙΑ

Τὸ ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ καθιερωθὲν κατὰ τέλειον πολιτειοκρατικὸν σύστημα ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς ἐν Ἀγγλίᾳ (1570) (7), μεθ' ὅλην τὴν

1) Walter, Fontes Juris Ecclesiastici antiqui et hodierni, Bonn, 1862, σελ. 280, πρὸς τὸ ἀπὸ 5[11]1855 Patent τοῦ Ἡγεμόνος loc. cit. σελ. 301, Horoy, II. 172, Vering, Kirchenrecht, σελ. 119.

2) Walter, op. cit. σελ. 280, Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 412-3.

3) Friedberg, op. cit. σελ. 419-420.

4) Horoy, op. cit. II. 184.

5) Horoy, op. cit. II. 185.

6) Ἐκτενῶς ὁ Friedberg, Die Gränzen z. S. und Kirche σελ. 455-471, ἴδε καὶ Guizot, L'Église et la Société Chrétienne en 1861, Paris, σελ. 51 κ. ἐ.

7) Lingard, History of England τόμ. VI. σελ. 345, 347, Macaulay, History of England, τόμ. I. σελ. 30 κ. ἐ., Goldsmith, Histoire d'Angleterre, τόμ. II. σελ. 22, Hergendorf, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 153, Bell, Church of England, σελ. 47 κ. ἐ., Sturzo, L'Église et l'État, σελ. 240.

μετέπειτα μακροαίωνα εξέλιξιν και μετά τὰ τόσα διαδραματισθέντα εἰς τὸ Κράτος τῆς Ἀλβιόνος, παρέμεινεν ἕως σήμερον ἀναλλοίωτον.

Ἡ Ecclesia Anglicana legibus stabilita, παράδειγμα μοναδικὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἔκτοτε παρέμεινεν ἀμετάβλητος ἕως σήμερον, χαρακτηριζομένη δικαίως ὡς Ἐθνικὴ Ἐκκλησία (1), ἡσφαλισμένη καὶ προνομιούχος ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ (*). Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ XXXVII Article ὁ Βασιλεὺς εἶναι Ἀρχηγὸς «Supreme Governor» τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας (1). Κατὰ τὴν δρθὴν ἔννοιαν τοῦ τίτλου τυγχάνει ὁ ἑνθυμιστὴς καὶ προστάτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πάντων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων (4), ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ μεριμνῶν διὰ τὴν διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ τακτοποίησιν πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἐνώπιον τοῦ Κοινοβουλίου, δι' οὗ καὶ μόνον πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον τέλεον ἑνθυμίζονται (4). Ὁ Βασιλεὺς οὐδεμίαν εἰς τὴν ἑνθυμίσιν τοῦ δόγματος ἔχει ἀνάμixin (*), τοῦναντίον ὅμως νόμῳ τυγχάνει ὁ ἀνώτατος ἑνθυμιστὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ὀρίζων τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας, ὀνομάζων τοὺς Ἐπισκόπους καὶ λοιποὺς ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργοὺς (1). Αὐτὸς διατάσσει τὴν σύγκλησιν τῶν Συνόδων καὶ ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ κανονικῶν ζητημάτων συζήτησιν καὶ θέσπισιν κανόνων. Αἱ ὡς

1) «Once more, the Church of England as the established Church stands in a special relation to the nation as a whole. It is the national Church» ὁ Bell, op. cit. σελ. 120, παλαιότερον δὲ γράφει, ὡς πάντοτε, ἄκριτος ὁ Friedberg, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 753 κ.έ.

2) «It is the established Church, first of all, historically, because it was in its origin the only Church existing in England, and therefore the only Church, which could be secured and protected by the laws of the Land», ὁ Bell, op. cit. σελ. 119.

3) H o r o y, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 200, Bell, op. cit. σελ. 121, S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 624.

4) Τὸν βασιλεῖα στέφει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κανταβρυγίας, ὁ Bell op. cit. σελ. 124.

5) Bell, op. cit. σελ. 123.

6) «The King is not «governor» for the purpose of discharging any spiritual fonction, but as a ruler, and, if necessary, visitor.» ὁ Bell, op. cit. σελ. 122.

7) Bell, op. cit. σελ. 124, S t u r z o, op. cit. σελ. 625. Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἔχει δύο Ἀρχιεπισκόπους: α) Τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κανταβρυγίας καὶ πάσης Ἀγγλίας Πριμᾶτον, καὶ β) τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ὑόρκης. Ἐν δὲ 43 ἐπισκοπῶν, ὧν αἱ τριᾶκοντα ἀνήκουσι τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Κανταβρυγίας καὶ δεκατρεῖς τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ τῆς Ὑόρκης. Περὶ τρόπου ἐκλογῆς τῶν Ἐκκλ. λειτουργῶν πλεῖον παρὰ Bell op. cit. σελ. 83-85.

ἄνω Σύνοδοι, ἐφ' ὅσον ὁ Βασιλεὺς τὴν σύγκλησιν αὐτῶν ἐπέτρεψεν, εἶναι ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἑνθυμίσιν τῶν δογματικῶν ζητημάτων ἐντὸς ὅμως τῶν καθορισμένων πλαισίων (1).

Ὁ κλῆρος ἔχει ἰδίαν περιουσίαν, ἐξ ἧς συντηρεῖται, διότι ἡ οὐσία αὕτη τυγχάνουσα ἱερὰ καὶ ἀπαράβιατος εἶναι πλέον ἢ ἑθνικὴ, ἀνήκουσα τοῖς πᾶσιν, ὡς ἀνήκει αὕτη αὕτη ἡ Ἐκκλησία (1). Τούτου ἕνεκα ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀπολαμβάνει εἰδικῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως ὑπὸ τοῦ Κράτους (1).

Παρὰ τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ κρατικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις καὶ μόνη τυγχάνει συνδεδεμένη νομικῶς μετὰ τοῦ Κράτους (4), εὐρηνται ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας (5), αἱ διάφοροι παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι, ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία (6) κ. ἄ., αἵτινες πᾶσαι ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως τελοῦσι τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, εἰς οὐδεμίαν ὁμως μετὰ τοῦ Κράτους ἐρχόμεναι συνάφειαν νομικὴν. Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ἀποβλέπουσα ἀνέκαθεν εἰς τὴν ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν οὐδεμίαν φέρει ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀντίρρῳσιν ἢ ἄλλο προβάλλει ἐμπόδιον (7).

ΣΚΑΝΔΙΝΑΥΓΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Ἐν Σουηδίᾳ δια παλαιοτάτου νόμου ἀπὸ τοῦ 1686 ἑνθυμίζονται κατὰ σύστημα πολιτειοκρατικὸν αἱ σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, εἰδικῆς μόνον οὐσης διατάξεως ἐν τῷ Συντάγματι, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκλέγει τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς Ἐπισκόπους, προκρίνων ἐξ ὑποβαλλο-

1) Bell, op. cit. σελ. 124-125.

2) Ἐκτενῶς παρὰ Bell, op. cit. σελ. 131, 138, 141 κ. ἔ.

3) Bell, op. cit. σελ. 129-130.

4) Κατὰ τὸν Bell, op. cit. σελ. 153-4, ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία εὐρηνται ἐν τοῖς ἐξῆς μέρεσι τῆς Αὐτοκρατορίας: The Province of Canterbury, The Province of York, The Province of Wales, The Church of Ireland, The Episcopal Church in Scotland, The Protestant Episcopal Church in the United States of America, The Church of England in Canada, The Church of England in Australia, The Church of the Province of New Zealand, The Church of the Province of the West Indies, The Church of the Province of South Africa, The Church of the Province of India, The Church in China (?), the Church in Japan (?).

5) S t u r z o, L'Église et l'État, σελ. 624.

6) Ἡ Ἱερὰ Μητροπολις Θεατείρων, ἐδρεύουσα ἐν Λονδίῳ.

7) Τὰς προσπάθειας πρὸς ἑνωσιν ἴδε παρὰ Bell, op. cit. σελ. 162: κ. ἔ., ἰδιαζόντως σημειοῦνται τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου προσπάθειας μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (loc. cit. σελ. 163 κ. ἔ.).

μένου αὐτῷ καταλόγου, περιλαμβάνοντος τρεῖς ὑποψηφίους (1). Ἐν δὲ Νορβηγίᾳ κατὰ τὸ Σύνταγμα ἐπίσημος θεωρεῖται, ὡς κρατική θρησκεία ἡ τῆς Λουθηρανικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ δόγμα τῆς ὁποίας, ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων ταύτην προσβεύουσι δέον ν' ἀνατρέφωσι τὰ τέκνα αὐτῶν (2). Εἰδικῶς ὁρίζεται, ὅτι οἱ Ἰησουῖται δὲν τυγχάνουσιν ἐν τῇ χώρᾳ ἀνεκτοί (3). Δι' εἰδικοῦ ὁσαύτως παλαιοτάτου νόμου θυθμίζονται κατὰ πολιτειοκρατικὸν σύστημα αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Δ Α Ν Ι Α

Ἡ Εὐαγγελικὴ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐθνικὴ (λαϊκὴ), (4) τὸ δὲ δόγμα αὐτῆς πρεσβεύει καὶ ὁ Βασιλεὺς (5). Διὰ τῶν ν. 280—288 τῆς 30 Ἰουνίου 1922 καθορίζονται τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως (6).

II

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΟΜΟΤΕΛΕΙΑΣ

Ἡ χάρις εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐννοίας τῆς ἰδέας ἀνύψωσης τῆς ἐννοίας τῆς Πολιτείας, εἰς ἣν μεγάλως συνετέλεσαν αἱ φίλαρχοι ἀντιλήψεις τῶν Ἡγεμόνων τῆς Δύσεως, θεωρητικῶς ἐπηρεασθέντων καὶ τούτων εἰς ἱκανὸν βαθμὸν ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θεωριῶν, ἐπέφερον. ὡς ἀνωτέρω ἴδομεν, εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσιν, τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτειοκρατικοῦ συστήματος (7). Καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, παρ' ἣ τέλεον ἐτύγχανον ἐρριζωμέναι αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις, ἠναγκάσθη ἐν τούτοις ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐπέφερον ἐπὶ τῶν θεοκρατικῶν ἀκριβῶς τούτων ἀντιλήψεων ἡ Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, πλὴν κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα ἐν τῇ πράξει, πρὸ τῶν ἀξιώσεων

1) Ἀρθρ. 29 τοῦ ἀπὸ 6-V 1809, ὡς ἐτροπ. τῷ 1873, Συντομ. ἐν D a r e s t e. Constitutions Modernes τόμ. II σελ. 493.

2) Ἀρθρ. 2 τοῦ ἀπὸ 17-V 1914 Συντάγματος ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. II, σελ. 205, περὶ δ' ἐκλογῆς ἱερέων κλπ. ἴδε Ν. τῆς 3-XII-1920 ἐν A n n u a i r e, τόμ. XLVIII, 1921, σελ. 190.

3) Ἀρθρ. 2 τοῦ Συντάγματος, ἴδε καὶ ν. τῆς 21-VII-1851 καὶ τῆς 8-VIII-1897 σχετικῶς.

4) Ἀρθρ. 3 τοῦ ἀπὸ 5 Ἰουνίου 1915 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. I, σελ. 398.

5) Ἀρθρ. 5 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθρ. 78 τοῦ Συντάγματος.

7) Ὁρα ἀνωτ. Μέρ. Α'. Κεφ. Γ'.

τῆς ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστικῶν θεωριῶν δεινῶς ἐνισχυθείσης πολιτειοκρατίας (1).

Ἡ ἔμπρακτος αὕτη τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀναγκαστικὴ ὑποχώρησις, οὐδέποτε θεωρητικῶς ἀποδεικνυμένη ἄλλως ἀναφαινομένη, μολὶς προβάλλει ἐν τῇ ἐξωτερικῶς ἀσκουμένη προσπαθείᾳ τῆς διὰ τῆς εἰρηνικῆς ὁδοῦ διευθετήσεως τῶν σχέσεων Αὐτῆς μετὰ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἡγεμονιῶν. Ἐκτελεῖται δὲ καὶ ἰδιαζόντως συντελεῖται ἐν τῇ πράξει ἡ τοιαύτη τῶν σχέσεων Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας τακτοποίησις καὶ νόμιμος διευθέτησις κατὰ τρόπον μήπω ἄλλοτε εἰς τὸ παρελθόν, ὡς ἤδη ἐφαρμόζεται, παρατηρηθέντα, οὔτε ἐκ τῶν περιστάσεων, ἀσχετῶς τῆς μορφῆς αὐτῶν, ἐφαρμοσθέντα (2). Δημιουργεῖται δηλονότι μορφὴ σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν κατὰ τρόπον τελείως ἴδιον, κατὰ σύστημα τῶν λοιπῶν διαφέρον ἀκριβῶς λόγῳ τῶν εἰδικῶν αὐτοῦ συστατικῶν διατάξεων καὶ νομίμων ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων.

2. Ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδέποτε παύσασα ὑφισταμένη, ναι μὲν δοῖται ἀδυναμίαν πλέον ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογῆς, διατυποῖ ὅμως καὶ καθιεροῖ ἐν τῷ διοικητικῷ Αὐτῆς συστήματι τὴν ἐννοιαν τοῦ Κράτους. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀδυνατεῖ μὲν νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θεοκρατικὰς αὐτῆς ἀντιλήψεις, ὅμως οὐδέποτε ἔπαυσε, καὶ διηνεκῶς διακηρύττει τοὺς αἰῶνας αὐτοῦς, ὅτι τυγχάνει Κράτος, καὶ δὴ Κράτος, ὅπερ ἀσκεῖ διὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ Αὐτοῦ ἀπαραιτήτως μὲν τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν—souveraineté spirituelle—ἐπὶ πάσης τῆς Χριστιανωσύνης,—urbi et orbi—ὅμως ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτὴν ἐπαγρυπνεῖ διὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ πιστῶν καὶ ἀσκεῖ τὰ κοσμικὰ αὐτῆς καθήκοντα, ἐρχομένη εἰς ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν μετὰ τῶν Πολιτειῶν πρὸς διακανονισμόν τῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σχέσεων αὐτῆς μετ' ἐκείνων (3). Ὁ συνδυετικὸς κρῖκος, ὅστις ἐκλέγεται πρὸς ῥύθμισιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἀνευρίσκεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ δημοσίου δικαίου προβλεπομένων. Εἶναι δ' οὗτος ἡ σύμβασις, ἥτις ὄνομα μὲν ἐν τισιν ἀλλάσσει καλουμένη c o n c o r d a t u m, ἄλλ' ὑπὸ τὴν νεωτέραν πλέον αὐτοῦ ἐννοιαν τῆς v e r t r a g s t h e o r i e, ἥτις, ὡς ἀνωτέρω ἐγράφη, διδάσκει τὴν σύγ-

1) G i o b b i o, I concordati, σελ. 52 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 82 κ.έ.

2) K a h l, Kirchenrecht, σελ. 303 κ.έ., B i e r b a u m, Konkordat, ἐν S L. τόμ. III, σελ. 520 κ.έ.

3) F a u c h i l l e, Traité de droit International Public, τόμ. I, § 155-156, Σ ε φ ε ρ ῖ ἁ δ ῆ ν, Μαθήματα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, βιβλ. Α'. σελ. 208 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 118-9.

χρονόν έννοιαν αὐτοῦ, καθ' ἣν τὸ concordatum, ὡς σύμβαισις διεθνούς δικαίου ἐρμηνεύεται, καίτοι ἐν τισιν ἡ δημιουργουμένη αὕτη νόμιμος σχέσις δὲν καλεῖται concordatum, ἀλλ' ἀπλῶς, ὡς ὄντως εἶναι, ἀκούεται μὲ τὸν οὐσιώδη αὐτῆς ὁρισμόν, τοῦτέστιν—convention—σύμβαισις διεθνούς δικαίου ('). Συμβάλλεται οὕτως ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ὡς Ἐξουσία, ἀκούσα ἐξ ἰδίου δικαίου κυριαρχικά δικαιώματα μετ' ἄλλης ἐξουσίας, μιᾶς δηλονότι Πολιτείας, ἥτις ἀναμφισβητήτως, ὡς ἀληθῆς ἐξουσία, ἀκούσα καὶ αὕτη κυριαρχικά δικαιώματα ἐξ ἰδίου δικαίου εἰς οἰανδήποτε πρᾶξιν προβαίνει ἢ οἰασδήποτε πρᾶξεως τὴν ἐνέργειαν ὑπόσχειται, ἄλλως τὴν ἐκτέλεσιν βεβαίῳ ἢ ἐγγυᾶται (').

Ἐπιτυγχάνεται οὕτω δημιουργία ἰδίας μορφῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐν ἣ τελείως ἀναφαίνεται, ὅτι τὰ ὅρια τῶν δύο ἐξουσιῶν ῥυθμίζονται ἐκ τῶν προτέρων συμβατικῶς (vertrags-theorie), μὴ ὑποκείμενα πλέον εἰς τὴν διὰ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας ἢ τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοτελῆ ῥύθμισιν ('). Νόμοι καὶ κανόνες λαμβάνονται ὑπ' ὅσιν καὶ μελετῶνται πρὸ τῆς συμβάσεως ἀιρομένων δὲ τῶν ἐκατέρωθεν συγκρούσεων ἢ διαφορῶν σημειοῦται ἡ ἐπὶ ταῦτο σύμπτωσις γνωμῶν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἥτις παγιοποιεῖται νόμῳ κοινῷ καὶ ὑπὸ τούτου μόνον ῥυθμίζεται, ἥτοι τοῦ κογκορδάτου ἢ τῆς συμβάσεως ('). Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, καθ' ὃ τελείως διακρίνεται ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτησία αὐτῶν, συνι-

1) H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 511 κ.έ., G i o b b i o, I concordati, σελ. 55 κ.έ., S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 127-8.

2) H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 273, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 303, B i e r b a u m, Konkordat, ἐν S L. τόμ. III. σελ. 520 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 85 κ.έ., L e F u r, Précis, § 287.

3) H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 274, K a h l, Kirchenrecht, σελ. 275, 304 κ.έ., G i o b b i o, I concordati, σελ. 55 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 85, L e F u r, Précis, § 287.

4) Μετ' ἐπίθεσιν ὁρισμῶν κατὰ τῶν συστημάτων τῆς θεοκρατίας, τῆς πολιτειοκρατίας καὶ τοῦ τελείου χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὁ νεώτερος ἐρμηνευτὴς τοῦ ἐν Γαλλίᾳ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου F r a n c k, ἐν Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 21 κ.έ., ἀναπτύσσων τὰ ἀπειρα κατ' αὐτὸν ἀγαθὰ τοῦ system de l'alliance, ὡς τοῦτο ἐπονομαζέει, δίδει τὸν ἐξῆς ἐπιτυχῆ χαρακτηρισμόν τῆς μορφῆς τῆς ὁμοταξίας: «La distinction, non la séparation, ou la séparation et non l'isolement des deux puissances, la liberté pour chacune d'elles dans le sphère qui lui est propre sans préjudice des devoirs qu'elles ont à remplir l'une envers l'autre, et toutes deux ensemble envers la société, la liberté dans la conciliation où dans le concert des volontés et des forces, non dans la lutte où dans une mutuelle indifférence» ἴδε καὶ σελ. 26-36.

σταμένη εἰς ἔλλειψιν ἀσκήσεως ἐξουσίας πολιτειακῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔλλειψιν ὑποταγῆς τῆς δευτέρας ὑπὲρ τῆς Πολιτείας, σύστημα ὁμοταξίας (coordinationstheorie) ἐκλήθη (').

3. Ἡ σχέσις αὕτη, ἡ καὶ θεωρητικῶς ὑπὸ πολιτειολόγων καὶ κανολόγων ὑποστηρικθεῖσα ('), ἐτι δὲ καὶ καλλιεργηθεῖσα, ἐκασταχοῦ μόνον ἐπεκράτησε ('). Καὶ τοῦτο, διότι τὰ κογκορδάτα καὶ αἱ συμβάσεις παρεβιάσθησαν ὑπὸ τῶν Πολιτειῶν ('), συνετέλεσε δὲ κατὰ μέγιστον τρόπον καὶ βαθμὸν εἰς τοῦτο ἡ Βατικανὴ Σύνοδος, διὰ τοῦ τοσοῦτον δυσμενῶς ἀκουσθέντος παρὰ ταῖς διαφοροῖς Εὐρωπαϊκαῖς Πολιτείας κηρύγματος τοῦ «ἀλαλήτου» τοῦ Μ. Ποντίφηκος (') καὶ τῆς χαρακτηριστικῶς ἐπιδειχθείσης ἀποστροφῆς πρὸς τὴν σύναψιν τῶν κογκορδάτων, διακριθείσης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Συνόδου ('), διότι ἐθεωρήθη, ὅτι αἱ συμβάσεις αὗται, ὡς ἤδη διεπλάσθησαν, τέλεον ἀντέκειντο πρὸς τὸ

1) H i n s c h i u s Staat und Kirche, σελ. 219, 274 κ.έ., K a h l, Kirchenrecht, σελ. 275, O l m o, Il diritto Ecclesiastico vigente in Italia, 2a ἐκδ. Milano, 1903 σελ. 6, 403-4, S ä g m ü l l e r, Kirchenrecht, τόμ. I. σελ. 128, P á λ λ η ν, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 12, B i e r b a u m, Konkordat, ἐν S L. τόμ. III. σελ. 523 κ.έ., L a n g e - R o n n e m b e r g, Die Konkordate, σελ. 86 κ.έ.

2) G o r r e s, Deutschland und die Revolution, von 1819 und in der Broschüre die Friarier von 1838, R e i c h e n s b e r g e r, Kulturkampf oder Freide in Staat und Kirche, Berlin, 1876, σελ. 27, κ.έ. Πλεῖον παρὰ H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 219-220.

3) Ὁ πολὺς L a u r e n t, ἐν L'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 169 κρίνων τὸ σύστημα διὰ μακρῶν ἐκδηλώνει κατὰ τὸν πλέον δυνατόν τρόπον τὴν ἐπὶ τούτου ἀπαισιοδοξίαν αὐτοῦ, οὐδεμίαν προσδοκῶν προκοπὴν ἀκριβῶς λόγῳ τῆς οὐσιώδους ἀντιθέσεως ἀρχῶν Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας: «Vainement les concordats établissent-ils la paix; l'harmonie entre ces deux puissances est impossible. La lutte est fatale, parce-que le spirituel et le temporel se touchent et se mêlent, et alors naît l'inextricable difficulté du pouvoir indirect que l'Eglise réclame, sur les choses temporelles, quand l'intérêt de la religion est en cause, et que de son côté l'Etat revendique sur les choses spirituelles, quand l'intérêt de la Société civile est en jeu».

4) Ἐφ' ὅσον αἱ δύο ἐξουσίαι ἐπιθυμοῦσιν ὁμοῦ νὰ συνάρχωσι ἀδύνατος τυγχάνει ἐν τῷ συστήματι συνεννόησις, ἐτι δὲ γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, χρησιμοποιοῦσα τὴν λέξιν ἐλευθερίαν ὑπονοεῖ κυριαρχίαν, ὁ L a u r e n t, op. cit. III. σελ. 253, 258, 262 κ.έ.

5) M a n s i, τόμ. LII. σελ. 1334, K a h l, Kirchenrecht σελ. 147. R ü c k, Kirchenrecht, σελ. 29-30.

6) L e F u r, Précis du droit International Public, 3η ἐκδ. § 291.

πλήρες θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων πνεῦμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτου ἔκτενως διελάβομεν ἀνωτέρω (¹).

4. Εἰς τὸ σήμερον ἰσχύον δίκαιον ὠρισμένων Πολιτειῶν αἱ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις κανονίζονται βάσει τοῦ συστήματος τούτου τῆς δημοταξίας. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει, ὅτι καὶ αἱ συμβαλλόμεναι Πολιτεῖαι ἔχουσι καθιερώσει τὸ σύστημα τοῦτο, ὥς ἀποκλειστικῶς ἰσχύον εἰς τὰς γενικὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις. Καὶ τοῦτο καθ' ὅσον, ὥς ἀμέσως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, πλείσται χριστιανικαὶ Πολιτεῖαι ναί μεν μετὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔχουσι συνάψει concordatum, ἐν τούτοις εἰς τὰς γενικὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις ἔχουσι καθιερώσει τὸ σύστημα τοῦ χωρισμοῦ. Ἀποφαινόμεθα οὕτω λέγοντες, ὅτι ναί μεν ὑφίστανται πολλὰ σήμερον concordata μετὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας πολλῶν Πολιτειῶν, χωρὶς ὁμῶς καὶ τοῦτο νὰ ὑποδηλοῖ, ὅτι κυριαρχεῖ ἐν τῇ συμβαλλομένῃ Πολιτείᾳ τὸ σύστημα τῆς δημοταξίας ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσει (²). Συγκεκριμένως σύστημα δημοταξίας ὑφίσταται ἐν Ἰταλίᾳ μόνον, ἵσχυε δὲ τοιοῦτο καὶ ἐν τῇ Βασιλικῇ Ἰσπανίᾳ, ἐνθα δὲν γνωρίζουεν ἂν σήμερον ὁ νέος αὐτῆς Κυβερνήτης Στρατηγὸς Frango θὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸ ἐν ἰσχύϊ. Ἀμέσως κατωτέρω προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ συστήματος ἐν ταῖς δύο ῥηθείσαις Πολιτείαις.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Κατὰ τὸ α' ἄρθρον τοῦ ἀπὸ 4-III-1848 Συντάγματος (³), ἐπιβεβαιωθὲν διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Λατερανοῦ τῆς 11-II-1929, τὸ Ἰταλικὸν Κράτος θεωρεῖ καὶ ἀναγνωρίζει, ὥς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους τὴν κατὰ τὸ δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας λατρευομένην (⁴). Δυνάμει τοῦ concordatum τοῦ ἰδίου ἔτους 1929 (⁵) τὸ Ἰταλικὸν Κράτος ἀνέλαβεν ὡσαύτως τὴν ἀπαρέγκλιτον τήρησιν ὠρισμένων ἀπέναντι τοῦ Βατικανοῦ ὑποχρεώσεων, ὥς αἱ διατάξεις περὶ θρησκευτικοῦ γά-

1) Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 133 κ. ἑ.

2) Πρβλ. καὶ τὸν Sturzo, l'Eglise et l'Etat, σελ. 618 κ. ἑ.

3) Darest, op. cit. τόμ. II. σελ. 79.

4) Acta Ap. Sedis τόμ. XXI. σελ. 297, Darest, II. σελ. 857, Debos, Le traité du Latran et la situation juridique nouvelle de la Papauté, ἐν Revue Générale du Droit International public, XXXVI, 1929, σελ. 452 κ. ἑ., Le Fur, Précis de Droit Int. Public, 1937 § 271.

5) Acta Ap. Sedis τόμ. XXI. σελ. 237, Darest, II. σελ. 865, Le Fur, op. cit. § 272.

μου (¹), περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, περὶ τῶν θρησκευτικῶν ὁργανώσεων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας κ.λ.π. (²).

Πᾶσα ἄλλη θρησκεία, ὁρῶσα κατὰ τὴν ἰσχὺν τῶν Συνταγματικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ἰταλικῇ Βασιλείᾳ, τυγχάνει ὁμολογουμένως ἀπλῶς ἀνεκτῇ (³).

B. I S P A N I A

Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Βασιλικοῦ Συντάγματος ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους εἶναι ἡ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας (⁴), ἥς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἀσκήσιν τῆς λατρείας τῆς ὁποίας ἐγγυᾶται τὸ Ἔθνος. Οὐδεὶς πρεσβεύει ἴδιον δόγμα, ἀγνοῶν τοὺς περιορισμοὺς καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν ῥητῶς δὲ δηλοῦται, ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ λατρεία πάσης ἄλλης ἐτεροδόξου Ἐκκλησίας (⁵). Αὐστηρόταται ἀληθῶς διατάξεις, διαγορεύουσαι πνεῦμα κατὰ σύστημα σχέσεως μεταξὺ τῶν δύο ἔξουσίων τελείας δημοταξίας. Τὸ σύστημα τοῦτο, ὥς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, κατηγορήθη ὑπὸ τῆς Ἰσπανικῆς Δημοκρατίας, ἰσχύσαντος συστήματος τελείου χωρισμοῦ μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὥς ἀμέσως κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ διαλαμβάνομεν (⁶), ἀγνωστον ὁμῶς ποῖον σύστημα μέλλει ἐπισημως νὰ ἰσχύσῃ νῦν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Ἰσπανίᾳ τοῦ Στρατηγοῦ Frango.

1) Ἀρ. 34 τοῦ concordatum, πρβλ. καὶ Ν. 847 ἀπὸ 25-V-1929 καὶ Ν. 1169 ἀπὸ 25-VI-1929 τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου περὶ θρησκευτικοῦ γάμου καὶ μικτῶν γάμων ἐν Bosco, Le nuove leggi sul matrimonio e le loro influenza nel diritto internazionale privato Italiano, ἐν Rivista di diritto Internazionale, 1930, σελ. 363-378 καὶ 461-508. Παγαγιωτάκον, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, 1935, σελ. 84-85.

2) Τὴν ἐξέλιξιν ἐπὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Ἀγ. Ἐδρας τοῦ Νέου Φασιστικοῦ Κράτους, πρβλ. παρὰ Sturzo, l'Eglise, et l'Etat σελ. 585 κ. ἑ.

3) Ἀρ. 1 τοῦ Συντάγματος, πρβλ. καὶ Ν. τῆς 19-VI-1848, καθ' ὃν ἡ διαφορά τοῦ δόγματος δὲν ἐπιδρά ἐπὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς admissibilité τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν χρήσεων.

4) Τὴν ἐξέλιξιν ἐν Ἰσπανίᾳ πρβλ. παρὰ Friedberg, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 529 κ. ἑ., Horoy, Rapports, II. σελ. 199 κ. ἑ.

5) Ἀρθ. 11 τοῦ ἀπὸ 30 Ἰουνίου 1875 Συντάγματος ἐν Darest, op. cit. τόμ. I. σελ. 455-6, καὶ Posada, La nouvelle Constitution Espagnole, Paris, 1932, σελ. 66 κ. ἑ.

6) Ὅρα κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΤΕΛΕΙΟΥ ΧΩΡΙΣΜΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

I

1. Κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον τῶν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰώνων, ὡς ἄνωτέρω ἀνεπτύχθη, καὶ ἐνῶ διεκρίθησαν αἱ θεωρίαι τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἔξουσιων κατὰ σύστημα Πολιτειοκρατικόν, ἔτι δὲ καὶ Θεοκρατικόν, ἐξαργθείσης ἀμφοτέρωθεν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀποστολῆς ἑκατέρας τῶν δύο τούτων τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας συντελεστών, ὑψώθη φωνὴ εἰς τὸ πνευματικὸν στερέωμα καὶ γίγαντες τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιστήμης κατὰ τῶν ἀνωτέρω σοφῶν καὶ τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν ἀντέστησαν καὶ δι' ἐπιχειρημάτων τεραστίων ἤλθον, ἵνα βάσει μεθόδων διακηρύξωσιν ἰδίαν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πνευματικῆς ἔξουσίας (*). Ἀπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ῥωμαντικοῦ ἐν Γερμανίᾳ πνεύματος τοῦ ὀνομαστοῦ Schleiermacher μέχρι τῶν δεινῶν ὑπερμάχων τοῦ Liberalismus ἐν Γαλλίᾳ, τῶν La Mennais, Lacordaire, de Montalambert, ἀπὸ τοῦ ἰδεαλιστοῦ Vinet μέχρι τῶν μεγαλυτέρων ἐκ τῶν τελευταίων θεολόγων, σοφῶν καὶ κανονολόγων, τῶν Laurent, Minghetti, Sägmüller κ. ἄ. ἐκηρύχθη ἡ μεγίστη ἐκλέπτυνσις τῆς ἐννοίας, τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀσκύσης jure divino πνευματικῆν ἔξουσίαν.

Μετὰ τὸ φιλοσοφικὸν κήρυγμα περὶ τῆς ἐννοίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Schleiermacher (*), ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τὸ

νέον τοῦτο ἐπιστημονικὸν δόγμα, εὐρὸν δεινὸς τῆς ἐπιστήμης ἱεροφάντας, συστηματικῶς ὁργανοῦται καὶ κατίσχυται (*).

Ἡ τόσον ἐξελιχθεῖσα μεταγενεστέρως περίοδος τοῦ Liberalismus (*), ἀρχεται δεινὴ ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1830 (*). Πρωτεργάτης τῆς κινήσεως φαίνεται ὁ καθολικὸς La Mennais (*), ὅστις ὑπέρμαχος τυγχάνων τοῦ Ultramontanismus, συμφωνῶν ἐν τισι θεωρητικῶς μὲ τὸν ὑπέρμαχον τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων καὶ ἰδιαίτατα τῆς ἐννοίας τῆς Παπικῆς ἔξουσίας σοφὸν de Maistre (*), πάσῃ δυνάμει ἀναπτύσσει τὴν θεωρητικὴν ἐννοιαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν σκοπὸν καὶ τὸν ὑπερκόσμιον αὐτῆς προορισμόν, καταφερόμενος δὲ κατὰ τῶν πολιτειοκρατικῶν ἀντιλήψεων, θέλει καὶ διακηρύττει πάσῃ δυνάμει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας (*). Εὐρὸν συνεργάτας δεινὸς ἐν τῷ προώπῳ τῶν Lacordaire, Gebet καὶ de Montalam-

τέρων ἐμπνεόμενος αἰσθημάτων καὶ δεδοκίμασμένων ὁρθολογιῶν τὸν χωρισμὸν τῶν δύο ἔξουσιων, σὺντο πρὸς Schleiermacher (ἐπεξ. C. Schwaartz), Ueber die Religion, Reden an die Gebildeten unter ihren Berächtern, Leipzig, 1868, σελ. 26, 44, 199, 215, 227-228 κ. ἑ.

1) Rothenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 80 κ. ἑ.

2) Sohm, Kirchengeschichte, 1913, σελ. 189 κ. ἑ.

3) Laurent, Études, τόμ. VI. σελ. 7, 10 κ. ἑ., L'avis-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. X. σελ. 774-5, Hanotaux, Hist. Fr. τόμ. VI. σελ. 565 κ. ἑ., Murrel, Histoire Générale de l'Église, τόμ. VIII. σελ. 79 κ. ἑ., Sturz, L'Église et l'État, σελ. 499 κ. ἑ.

4) Laurent, L'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 171, 187 καὶ 302 «La Mennais est le premier écrivain catholique qui ait réclamé la séparation de l'Église et de l'État, et qui demande, la séparation de l'Église et de l'État» ἴδ. καὶ Franck, Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 136-168, Rothenbücher, op. cit. σελ. 89 κ. ἑ., Murrel, op. cit. τόμ. VIII. σελ. 79 κ. ἑ.

5) Πρὸς De Maistre, Du Pape, I. καὶ βιβλ. II. κεφ. 3, 4, 11, ἰδίον Lettres et Opuscules, τόμ. I. σελ. 397, ἐνθα δεινῶς ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς ἐννοίας τῆς souveraineté temporelle τοῦ Πάπα, μάχεται δὲ κατὰ τῶν πολιτειοκρατικῶν ἀρχῶν τοῦ Gallicanismus, ὃν ἔχει ἐπαναφέρει ἐν ἰσχύϊ Λουδοβίκος ὁ ΙΗ', εἰς De l'Église Gallicane, βιβλ. II. κεφ. 14.

6) Πρὸς La Mennais, Du progrès de la révolution et de la guerre contre l'Église, ἐν Oeuvres, τόμ. I. σελ. 49, 158, ἐνθα καταφέρεται κατὰ τοῦ Gallicanismus καὶ εἰς Oeuvres, τόμ. VII. σελ. 127, ἐκδ. Pagnier, ἐνθα ὑπερμάχεται τῆς ἐννοίας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἀρτιωτέρων ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ πρὸς παρὰ Franck, Philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 136 κ. ἑ., Mischaud, La Papauté Antichrétienne, Paris, 1873, σελ. 207.

1) Rothenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche, München, 1908, σελ. 46, 116 κ. ἑ., Sturz, L'Église et l'État, σελ. 470 κ. ἑ.

2) Τὸ μέγιστον καὶ γιγάντειον ὄντως τοῦτο πνεῦμα τοῦ Ῥωμαντισμοῦ, ὁ δημιουργὸς καὶ ἰδρυτὴς τῆς νέας Θεολογικῆς Σχολῆς, βάσει νέων, ὁρθωτέρων, ἐργαζομένης ἐπιστημονικῶν μεθόδων, διδάσκων, ὅτι Θεὸς σημαίνει ἀπόλυτος ἐνότης καὶ καρδία σημαίνει ἔδρα τῆς θρησκείας, διακηρύσσει ἐξ ἀνω-

bert (1) πρὸς πληρεστέραν τοῦ ἔργου αὐτῶν ἐπιτυχίαν, ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἐκεῖνων ἐκδίδει τὴν πλήρως τὰς θεωρίας αὐτῶν προπαγανδίζουσαν ἐφημερίδα *L' Avenir* (2).

Ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν τυγχάνει μεγίστη καὶ ἐκτεταμένη εἰς τὴν Ἀγίαν ὁμωσ Ἐδραν δὲν τυγχάνουσι συμπαθεῖς αἱ φιλελεύθεροι αὐταὶ τάσεις. Ὁ Πάπας Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς XVI (3) θεωρήσας ἐπικινδύνους τὰς περὶ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας διακηρύξεις, ἀντικρὺς ἄλλωστε ἀντιβαίνουσας πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐκαλλιεργήσαν αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ παρελθόντος, διὰ τῆς ὀνομαστῆς Αὐτοῦ ἐγκυκλίου *Mirari Vos* κατεδίδασκεν ἀπὸ 15-VIII-1832 τὴν ἐφημερίδα *L' Avenir* (4). Τὰ ἔτη παρέρχονται, πλὴν τὸ νέον κήρυγμα ἐπαγιοποιήθη εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὸ πνεῦμα πολλῶν. Οὕτως *liberalismus* θριαμβεῖ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Β' Γαλλικῆς Δημοκρατίας (1848—1852)(5), ἔτι δὲ ἐν Βελγίῳ (Συντάγματα 1830, 1848) (6), ἐν Ὁλλανδίᾳ (ἀπὸ τοῦ 1830)(7), ἐν Γερμανίᾳ (*Kulturkampf* 1848) (8), καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ἐνθα ὁ *Cavour* καθιεροῖ πεισμόνως τὸ δόγμα *Libera Chiesa in libero Stato* (9). Τὸ σύστημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας τελείως διαμορφοῦται κατὰ τὸν 19' αἰῶνα εἰς τὰ πλεῖστα τῶν χριστιανικῶν Κρατῶν τοῦ κόσμου.

1) Πρὸς *Ch. de Montalembert, L' Église libre dans l'État libre*, 1863.

2) *Lavisse-Rambaud*, op. cit. τόμ. X. σελ. 776, *Hanotaux*, op. cit. τόμ. VI. σελ. 566, *Horoy, Rapports*, τόμ. II. σελ. 193, *Rothembücher*, op. cit. σελ. 217 κ. ἑ., *Murret*, op. cit. τόμ. VIII. σελ. 251, 254, *Sturzo*, op. cit. σελ. 498-500.

3) *Bianchi-Giovini, Storia dei Papi*, τόμ. X. σελ. 512 κ. ἑ.

4) *Murret*, op. cit. τόμ. VIII. σελ. 262, *Sturzo*, op. cit. σελ. 499-500.

5) *Rothembücher, Die Trennung von Staat und Kirche*, σελ. 215 κ. ἑ.

6) *Laurent, L'Église et l'État*, τόμ. III. σελ. 308, 315, *Hinschius, Staat und Kirche*, σελ. 224, *Rothembücher*, op. cit. σελ.

7) *Laurent*, op. cit. τόμ. III. σελ. 371, *Friedberg, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche*, σελ. 648, *Rothembücher*, op. cit. σελ. 425 κ. ἑ.

8) *Sägmüller, Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 77 κ. ἑ. *Sturzo, L'Église et l'État*, σελ. 503, 507, 513.

9) *Minghetti, Stato e Chiesa*, σελ. 48 κ. ἑ., *Friedberg, D. Grenzen zwischen S. und K.*, σελ. 720 κ. ἑ., *Guizot, L'Église et la Société* σελ. 157, 165, *Rothembücher*, op. cit. 402, *Murret*, op. cit. τόμ. VIII. σελ. 445-6.

2. Εἶναι βαθεῖα ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις τῆς ἐννοίας τοῦ συστήματος τοῦ τελείου χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Δὲν προέρχεται ἐξ αὐθαιρέτων σκέψεων καὶ λογισμῶν, οὔτε ἐμπνέεται ἀπλῶς ἐκ φιλελευθέρων τάσεων.

Εἶναι ἀπόρροια ἀξιώματος παγίου, προερχομένου ἐκ σκοποῦ καὶ βάσεων, αἵτινες μόνην πηγὴν ἔχουσι τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ πνεύματος, διαπνεομένου ἐκ θεωριῶν, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ βαθέων ἀπὸ τῶν λογιωτέρων ὀρθολογιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἵτινες θεωρητικῶς τοῦλάχιστον καὶ μόνον κρινόμεναι, ἴστανται εἰς ὕψος ἐπιστημονικόν, οὔτε ἡ ἀνάβασις τυγχάνει ὑπεράγαν ἐπίπονος διὰ τὸν συνήθη ἑγκέφαλον.

Κατὰ τὸ πνεῦμα οὕτω τοῦ Χωρισμοῦ ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται κατ' ἀρχήν, ὡς ἐξέχουσα πνευματικὴ κοινωνία (1), δικαίως δὲ τούτου ἔνεκα θεωρεῖται, ὡς ὑπὲρ τὴν σφαίραν τοῦ δικαίου ἱσταμένη (2). Ἡ Ἐκκλησία λέγει ὁ *Vinet*, εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς τὸ Κράτος εἶναι ἡ ὕλη ὧς δὲ τυγχάνει ἀδύνατον ἡ ὕλη νὰ κυβερνᾷ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀντιθέτως δὲν δύναται νὰ κυβερνᾷ τὴν ὕλην (3). Ὁ προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι θεῖος καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἐξέρχεται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ματαιότητος (4). Οὕτως ἡ Ἐκκλησία εἰς οὐ-

1) Κατὰ τὸν *Vinet*, *Essai sur la manifestation des convictions religieuses, et sur la séparation de l'Église et de l'État*, Paris, 1858, σελ. 263, ἡ πνευματικὴ ἐξουσία καὶ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ὁ νόμος καὶ ἡ ἠθικὴ «ce n'est pas un accident, mais une nécessité, ni une phase passagère, mais l'État normal et définitif de la société, une vérité sociale acquise à l'humanité, un des axiomes de la science et de la civilisation» πρὸς. καὶ σελ. 226, 259.

2) *Schleiermacher*, op. cit. σελ. 44, 199 κ. ἑ., *Hinschius, Staat und Kirche*, σελ. 221-2. *Sägmüller, Die Trennung von Kirche und Staat*, 1907, σελ. 25 κ. ἑ., *Idion Kirchenrecht*, τόμ. I. σελ. 92 κ. ἑ.

3) *Essai*, op. cit. σελ. 259, 332 «pour que la religion soit l'oeuvre de Dieu, il faut qu'elle ne soit pas la nôtre».

4) *Vinet*, *Essai*, op. cit. σελ. 330-332 «Et quand la religion est puissante, c'est la puissance qui est la religion... Tout pour l'esprit, tout par l'esprit: voilà la devise de toute religion, qui croit en soi». ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ ὁ σοφὸς *Laurent*, *L'Église et l'État*, τόμ. III. σελ. 170 κηρύσσεται ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τοῦ συστήματος τοῦ χωρισμοῦ, ὅτι κατ' αὐτὸν μόνον υἱοθετεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς τῇ Πολιτείᾳ καὶ λέγει ἐπιγραμματικῶς: «sous le régime d'indépendance, l'Église a mille moyens de ressaisir la domination, but constant de ses efforts, tandis que l'État n'en a aucun pour la combattre» ἔτι δὲ χαρακτηριστικῶς εἰς σελ. 301 «la séparation est le retour à la vérité, c'est un principe et non un moyen».

δεμίαν νομικήν σχέσιν ἐρχομένη πρὸς τὸ Κράτος, δεόν κατὰ λογικὴν συνέπειαν, ὅπως ἀσκήσῃ πᾶσαν τὴν λατρείαν αὐτῆς καὶ τὸ ἔργον τελείως κεχωρισμένη ἀπ' αὐτοῦ⁽¹⁾. Τὸ γιγάντιον πνεῦμα τοῦ F. L a u r e n t⁽²⁾ διακηρύττει, ὅτι ἡ προσπάθεια συγχωνεύσεως τῶν ἐννοιῶν τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς προστασίας ὁμοιάζει πρὸς τὴν προσπάθειαν, τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ὕδατος μετὰ τοῦ πυρός, δύο πραγμάτων ἀσυγκεράστων⁽³⁾. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς Ἐκκλησίας, οὕσα ἀνάγκη κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, σήμερον ἀποτελεῖ ἐμπόδιον⁽⁴⁾. Δὲν ἔχομεν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν πλήρη, ἐφ' ὅσον ὁ κληρὸς δὲν εἶναι ἐλεύθερος, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι οὗτος ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημον ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς θρησκείας⁽⁵⁾. Ἀλλωστε λέγοντες θρησκείαν, λέγει ὁ μέγας V i n e t, ἐννοοῦμεν ἢ οὐ ἐκείνο τὸ ἀόρατον καὶ ἀσύλληπτον, τὸ ἰδεῶδες, ὁπερ συνενώνει τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ⁽⁶⁾; ἐφ' ὅσον δὲ τοῦτο ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπου καὶ μόνον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ σκοπὸν ἢ μέσον τοῦ Κράτους⁽⁷⁾, οὕτω χρῆζον τῆς προστασίας αὐτοῦ⁽⁸⁾.

1) «Οἱ δημοκρατικοί, ἰδίως οἱ κοινωνισταί, τελείαν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ἀξιούντες ἐν πᾶσι, ζητοῦσι τὴν κατάργησιν παντὸς πολιτειακοῦ δεσμοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν, προβάλλοντες τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἡ Θρησκεία εἶναι ὑπόθεσις ἰδιωτικῆ» ὁ Ἀ ν δ ρ ο ὕ τ σ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 114.

2) L'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 170, 220.

3) Op. cit. τόμ. III. σελ. 350.

4) Op. cit. τόμ. III. σελ. 467, καὶ δὴ ἐμπόδιον προόδου κατὰ τὸν M i n g h e t t i: «alora la unione giuridica della Chiesa collo Stato, la unione juridica, dico, e legale, non risponde più alle condizioni della società» ἐν Stato e Chiesa, σελ. 31.

5) Op. cit. III. σελ. 343, 353 «Sous le régime de la séparation, l'Etat ne connaît plus les ministres du culte; dès lors il ne leur doit aucun respect. Il n'y a ni cardinal, ni évêque aux yeux de la loi, sauf pour le budget» ἴδε ἰ δ ί ο ν καὶ Etudes, τόμ. VIII. σελ. 387 κ. ἑ.

6) V i n e t, Essai, op. cit. σελ. 206 ἴδε καὶ B e n j a m i n C o n s t a n t, De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements, τόμ. I. α' ἔκδ. σελ. 143.

7) V i n e t, Essai, op. cit. σελ. 207 καὶ εἰς σελ. 330 «je vois très bien, très clairement ce que l'Etat peut ôter à l'Eglise, mais je me fatigue à chercher ce qu'il pourrait lui donner».

8) Ἐκ τῶν συγγραμμάτων ὁ R e n a l d S t r i v e y, La séparation de l'Eglise et de l'Etat, Liège, 1933, σελ. 9 ἀναφερόμενος εἰς τὸν πολὺκλαυστον L a u r e n t ἀδιστάκτως διαδηλών, ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὁμολογεῖ καὶ διακηρύττει, ὅτι ὁ τελείως χωρισμὸς τυγχάνει τὸ ἀριώτερον σύστημα τῶν σχέσεων τῶν δύο ἔξουσιῶν.

Μόνον ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Κράτους, λέγει ὁ M i n g h e t t i⁽¹⁾, ἄγει μετ' ἐμπιστοσύνης εἰς τὸν τέλειον θρίαμβον τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν ἀμιγῶν ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν. Εἶναι ἡ μόνη ἐπιστημονικὴ μέθοδος τῆς διακρίσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ προορισμοῦ τῶν δύο τούτων ἔξουσιῶν, ἡ μόνη ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς ὁρθὰς ἢ τελείας κατευθύνσεις, εἰς βασικά καὶ γνήσια συμπεράσματα. Τὸ τελείως διακεκριμένον αὐτῶν συντελεῖ καὶ μόνον εἰς τὴν ἐνθα δεῖ τοποθέτησιν τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες αὐτὰς συνιστῶσι καὶ θεμελιοῦσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν⁽²⁾. Ἐξουσίαι ἀνώτεραι, μοναδικαί, τέλειαι, πλὴν διακεκριμέναι καὶ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων τελείως κατὰ γνήσιαν θεωρητικὴν ὁρθολογικὴν ἔποσιν⁽³⁾.

Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ ᾧδε θεωρητικῶς διατετυπωμένων, ἡ Ἐκκλησία κατὰ νομικὴν πλεον ἐννοίαν, τὴν μόνην δηλονότι συνδέουσαν αὐτὴν ἐν τῇ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσει ἐννοίαν, ἐξωτερικῶς ἐμφανιζομένη—ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸ Κράτος—οὐκ ἔστιν ἄλλο τι ἢ Κοινότης θρησκευτικῆς⁽⁴⁾⁽⁵⁾. Θεωρία, ἀποτέλεσμα τῶν κληρονομιῶν τῆς Διαμαρ-

1) «Pertanto i veri credenti non debbono paventare la separazione della Chiesa dallo Stato, anzi aspettarla nella fiducia che la libertà apporti il trionfo della loro dottrina. Ne possono oppugnarla gli uomini che cercano ed amano soprattutto la scienza, consci che nessun pregiudizio porta mai più venire, comme ostacolo, a frapponsi al loro causino» ἐν Stato e Chiesa, σελ. 270.

2) «L'alliance de l'Eglise avec l'Etat peut encore, sous un autre rapport, paraître désirable à l'Etat, ou plutôt à ceux qui le gouvernent. C'est un excellent moyen de surveiller, de dominer, de neutraliser l'Eglise». V i n e t. Essai, σελ. 384 5, πρβλ. καὶ σελ. 387-8, ἴδε καὶ H a n c k, Die Trennung von Kirche und Staat, 5η ἔκδ. Leipzig, 1919, σελ. 23 «Die Kirche segnet in der Trennung Ehen von venen jederman weiss, das sie nicht im Ausblid zu Erroff geschlossen sind und geführt werden».

3) «L'homme d'Etat Chrétien comprendra donc que la religion, en se séparant, se sépare pour mieux s'unir; qu'en se séparant de l'Etat elle s'unit mieux au peuple et au pays». ὁ V i n e t, op. cit. σελ. 393 καὶ εἰς σελ. 448 χαρακτηριστικῶς «La conviction religieuse étant individuelle, et l'Etat n'étant pas un individu, le gouvernement, le pouvoir social, ne peut pas mettre la religion dans les lois».

4) L a u r e n t, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. III. σελ. 460 «Nous disons que l'Eglise est une association, soumise comme telle aux lois de l'Etat, au tant que l'Etat a droit et intérêt d'intervenir. En d'autres termes nous nions que l'Eglise soit un Etat, un pouvoir» καὶ M i n g u e t t i, op. cit. σελ. 72-162, H i n s c h i u s, Kirche und Staat, σελ. 221-222.

5) Ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι νομικῶν πρῶτος ὁ Φ λ ο γ α ῖ τ η ς, Συντ. Δί-

τυρήσεως και της υπό του Προτεσταντισμού δογματικής αναπτύξεως της έννοιος της 'Εκκλησίας (¹).

Ἡ Πολιτεία, ἡ ἀρχουσα ἐπὶ Γῆς δύναμις και ἐξουσία, ἐγκολπωθεῖσα ἐν πολλοῖς τὴν θεωρίαν ταύτην, τὸν χωρισμὸν ἐκῆρξε και κατὰ συνέπειαν, ἀφαιρεθείσης πάσης έννοιας κυριαρχίας ἡ ἐξουσίας ἀπὸ τὴν 'Εκκλησίαν, ἀπεδόθη αὐτῇ ἄλλου εἶδους προστασία, συνήθης και μετρία, ἡ προστασία ἡ διδομένη εἰς τὰ ἰδιωτικὰ σωματεῖα (*). ἡ ἐνυπάρχουσα εἰς τὴν ὁῦθμωσιν τῶν διαφόρων σχέσεων αὐτῶν ἐν πολιτικαῖς ἡ ποινικαῖς σχέσεσιν ἡ διαφοραῖς (³). Οὕτως ἡ 'Εκκλησία ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτῆς ταύτην ἔχει ἰδίαν διοίκησιν, περὶ ἧς μόνῃ μεριμνᾷ, ἰδίαν περιουσίαν, δι' ἣν μόνῃ ὡσαύτως ἐργάζεται, ὑπὸ τῶν κοινῶν νόμων προστατευομένη, ἀπευθυνομένη ἐν εὐκαιρίᾳ εἰς τὰ διὰ τοὺς πολίτας

καιον, σελ. 37 κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν, και ὁ Σ β ὠ λ ο ς κατὰ τὰς Συνεδριάσεις τῆς ἐπὶ τοῦ 'Αστ. Κώδικος 'Επιτροπῆς, ἐπὶ θέματος δοθέντος, τὴν ἰδίαν γνώμην ἀνέπτυξεν (Οἰκ. Δίκαιον, 'Αθῆναι, 1933, σελ. 425), ὁ Β α μ β ε τ σ ο ς πάλιν, 'Ελλ. 'Εκκλ. Δίκ. σελ. 115 δίδων τὸν ὁρισμὸν τῆς κατὰ νομικὴν έννοιαν 'Εκκλησίας, οὕτως ὀνομάζων τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναγνωριζομένην και προστατευομένην θρησκευτικὴν Κοινότητα, ὡς τοιαύτην, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν έννοιαν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν, κατεχόμενος ἐκ τῆς έννοιος τῆς 'Εκκλησίας, ὡς ἐκεῖνος βούλεται, λέγει «τὸν ὅρον χωρισμοῦ ἐκκλησίας και πολιτείας θεωρῶ κακόζηλον, προτιμῶ περὶ ἀρσεως τῆς τέως ἐξαιρετικῆς προστασίας».

1) Ἡ 'Ενωσις λέγει ὁ Minghetti, op. cit. σελ. 157, χαρακτηριστικῶς, ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν και οὕτως, ὡς ἱστορία θὰ ἔχη τὸ τέλος αὐτῆς. Πρβλ. και L a n g e, Über die Neugestaltung des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche, Heidelberg, 1848, σελ. 25 κ. ἐ., B o n o m e l l i (μετ. Holzen) Die Kirche, Freiburg, 1905, σελ. 32 κ. ἐ., R o t h e n b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 95, 116 κ. ἐ. ἴδε και M a l t e s e, Chiesa e Stato uniti o separati? 1908, G i b s o n, L'Eglise libre dans l'Etat libre, 1907, M a c k, Trennung von Kirche und Staat, 1910, F a l c o, Il concetto giuridico di separazione della Chiesa e lo Stato, 1913, S t r i v e y, La séparation de l'Eglise et de l'Etat, 1933.

2) L a u r e n t, op. cit. τόμ. III. σελ. 349, H i n s c h i u s, op. cit. σελ. 229-225, R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 117 κ. ἐ. και κατὰ τὸν K a h l, Kirchenrecht, σελ. 295 «Die Kirche seldts ist Privatverein» ἴδε και M a y e r, Die Trennung von Kirche und Staat, σελ. 26.

3) Ἀποκαλέσας ὁ Ἀ ν δ ρ ο ῦ τ σ ο ς, 'Εκκλησία και Πολιτεία, σελ. 31 τὴν πολιτειοκρατίαν ἐνέργειαν μυῶπων και μικροπολιτικῶν, πρὸ τοῦ κινδύνου τῶν κρατικῶν ἐπεμβάσεων, προτιμᾷ (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 115-116) τὸν πλήρη τοῦτον τῆς 'Εκκλησίας χωρισμὸν, ἔστω και μὲ κινδύνους θρησκ. αἰρέσεων, αἵτινες δὲν θὰ ἀντιμετωπίζωνται πλέον ὑπὸ τῆς ἀδιαφόρου Πολιτείας, πλην κατ' αὐτὸν θ' ἀποτελῶσιν ἐνδειξιν σαφῆ ἐξάψεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματος. Τοῦτο προτιμᾷ και ἐν 'Ελλάδι, loc. cit. σ. 119.

δικαστήρια και ἀσκοῦσα τὰ δικαιώματα, ἅτινα και οὗτοι ἀσκοῦσιν ὀποτεδήποτε. Πᾶσαι δ' ὡσαύτως αἱ ὑπὸ τῆς Πολιτείας λαμβανόμεναι μέριμναι και μέτρα και ὑπὲρ ταύτης λαμβάνονται ἡ κατ' αὐτῆς ἀσκοῦνται (¹).

Ἡ θεωρία τοῦ Τελείου Χωρισμοῦ, καλλιεργηθεῖσα, ὡς ἀνωτέρω ἐρεθῆ, συγχρόνως μετὰ τῶν κηρυγμάτων τῆς 'Ενώσεως, ἐπαγινώθη ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν προτέρων αἰώνων εἰς πολλὰς Πολιτείας, αἵτινες ἐνεκολπώθησαν τὰς θεωρίας αὐτὰς και κηρύγματα, κρίνουσαι εἴτε, ὅτι τοῦτο ἐπιβάλλεται χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς 'Εκκλησίας και ἐκ πεποιθήσεως ὄντως πρὸς τὸ βάσιμον τῶν θεωριῶν αὐτῶν· ἔτι δὲ και διὰ λόγους πολιτειακούς, κριθέντας, ὡς μᾶλλον συμφέροντας διὰ τὰ ἐν γένει πολιτικά συμφέροντα και ζητήματα (²).

Τὸ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ 'Εκκλησίας και Πολιτείας ἐμφανίζεται σήμερον ἰσχυρὸν εἰς τὰ περισσότερα Χριστιανικὰ Κράτη τοῦ Κόσμου, ὑπὸ μορφήν ὅμως οὐχὶ ἐνιαίαν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους τέσσαρας τρόπους, ὑφισταμένους ὅμως και ἐνυπάρχοντας εἰς τὸν τύπον και τὴν μορφήν τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ χωρισμοῦ πάντοτε, ὅστις ὁυθμίζει τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν. Οὕτω διακρίνομεν μορφήν χωρισμοῦ κατὰ σύστημα πρῶτον, καθ' ὃ ἡ 'Εκκλησία εὐρίσκεται τελείως κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς Πολιτείας, κατὰ σύστημα δεύτερον, καθ' ὃ ἡ 'Εκκλησία, τυγχάνει μὲν κεχωρισμένη τῆς Πολιτείας, ὅμως ἀπολαμβάνει προνομίων και τυγχάνει ὑποτελῆς τῷ Κράτει, κατὰ σύστημα τρίτον, καθ' ὃ ἡ Πολιτεία ἔχει μὲν θρησκείαν ἀνεγνωρισμένην, πλην 'Εκκλησίαν οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει, ὡς κρατικὴν, και τέλος κατὰ σύστημα τέταρτον, καθ' ὃ ἡ Πολιτεία ἔχει θρησκείαν ἀνεγνωρισμένην πλην και προνομιοῦχον, 'Εκκλησίαν ὅμως ἐλευθέραν και κεχωρισμένην ἀπὸ τοῦ Κράτους (³). Τὰ πρῶτα δύο συστήματα εἶναι τὰ συνηθέστερα, τὰ δεύτερα ἀπαντῶσιν ἐν τισι Πολιτεταῖς τῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ κατὰ τὴν ἀνω χαραχθεῖσαν σειράν τῶν τεσσάρων περιπτώσεων (⁴) ἰσχύει, ὡς κάτωθι :

1) L a u r e n t, L'Eglise et l'Etat. τόμ. III. σελ. 220 «nous admettons la liberté de l'Eglise en ce sens, que l'Eglise, considérée comme une association est soumise aux lois générales qui régissaient les associations», ἴδε και τὸν K a h l, Kirchenrecht σελ. 295 κ. ἐ. ἐνθα κατὰ μοναδικῶς ἐξαιρετικὸν τρόπον προβαίνει εἰς ἀνάλυσιν τοῦ ζητήματος, και M a y e r, Die Trennung von Kirche und Staat, σελ. 9 κ. ἐ.

2) K a h l, Kirchenrecht, σελ. 297 κ. ἐ. 304-308.

3) Πρβλ. και S t r i v e y, La séparation de l'Eglise et de l'Etat, Liège, 1933, σελ. 1 κ. ἐ.

4) Ποιοῦμενοι τὸ συγκριτικὸν δίκαιον τῶν Πολιτειῶν, αἵτινες τὸ σύστημα τοῦ χωρισμοῦ ἔχουσιν υἱοθετήσει εἰς τὴν πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν σχέσιν,

II

ΠΡΩΤΗ ΜΟΡΦΗ

ΗΝΩΜΕΝΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Αποτέλεσμα ἱεροῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγώνος ἡ Διακήρυξις τῆς Ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ 4 Ἰουλίου 1776 διακηρύττει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως (). Ἐξ ἀρχῆς δὲ ἀποφασίζει τὸ Κογκρέσσον καὶ ὁρίζει, ὅτι οὐδεμία Χριστιανικὴ Ὁμολογία ἢ δόγμα θέλει χαρακτηριεῖσθαι νομοθετικῶς, ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῶν Πολιτειῶν (*). Ἐκ πλήρους δηλονότι πεποιθήσεως εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ οὐχὶ ἐξ ἄλλων πολιτειακῶν ἢ ἐν γένει λόγων τοῦτο ἀποφασίζεται(*). Κατὰ συνέπειαν δὲ πρὸς τὸ κείμενον τῆς ἀνω ἀποφάσεως οὐδεμία Ὁμολογία Χριστιανικὴ ἐκηρύχθη, ὡς ἐξόχως ὑπὸ τῶν Πολιτειῶν πρεσβευμένη, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδεμία Ἐκκλησία, ὡς ἐπίσημος ἀνεγνωρίσθη (*). Διεκηρύχθη ἡ πλήρης ἀνεξίθρησκεία καὶ εἰς πᾶσαν λατρείαν ἀπεδόθη ἡ ἐλευθερία ἀσκήσεως αὐτῆς (*). Ἐκάστη δ' Ἐκκλησία, οἰανδήποτε καλλιεργοῦσα θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν, ἐθεωρήθη, ὡς ἰδιωτικὸν

ἀναφερόμεθα εἰς τὰς οἰκείας συνταγματικὰς διατάξεις, μόνως τὸ ζήτημα ῥυθμιζούσας, καθ' ὅσον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ ὑπαρξὶς καὶ ἡ εἰδικὴ ἐπὶ τοῦτο νόμων κυρίως ἐλλείπει.

1) «The rights of conscience are, indeed, beyond the just reach of any human power. They are given by God and cannot be encrached upon by human authority» ὁ Story, Commentaries on the Constitution of the Un. States, Boston-Cambridge, 1833, σελ. 701, ἴδε καὶ Darest, Constitutions Modernes, τόμ. VI. σελ. 16 κ. ἐ.

2) Ἀρ. VI. § 3 τοῦ ἀπὸ 17-9-1787 Συντάγματος «No religions test shall ever be required as a qualification to any office or public trust under the United States», καὶ «Congress shall make no law, respecting the establishment of religion or prohibiting the free exercise thereof» ἄρ. I τῆς προοιμίας τῆς 25-9-1789 εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς 4-III-1789, ἐν Story, op. cit. σ. XXXI, Kent, Commentaries on American Law, τόμ. I. σελ. 667, Hinshius, Staat und Kirche, σελ. 222, Darest, op. cit. τόμ. VI σελ. 58.

3) Story, Commentaries, § § 985-992.

4) Τοῦτο κυρίως, καὶ νόμος ἐκηρύχθη ἀπὸ τοῦ 1818, καθ' ὅσον ἕως τότε ἐν τῇ Νέᾳ Ἀγγλίᾳ τῆς Β. Ἀμερικῆς ὑπῆρχε θρησκεία τοῦ Κράτους, κατεδύοντο δ' ἀπεινῶς ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος Congregationalisme οἱ Καθολικοὶ καὶ οἱ Quakers, πρβλ. καὶ Fauguet, Problèmes Politiques du temps présent, Paris, 1901, σελ. 289, Rothembucher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 119 κ. ἐ.

5) Horney, Rapports du Sacerdoce, τόμ. II. σελ. 201, Bryce, La République Américaine, Paris, 1901-2, τόμ. II. σελ. 37, τόμ. IV. σελ. 454.

σωματεῖον καὶ αἱ περὶ τούτων διατάξεις ἰσχύουσι καὶ ἐπ' αὐτῆς (*). Σύστημα κρατήσαν καὶ κρατοῦν εἰς ἀπάσας τὰς καθ' ἑκάστον ἐκ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν νόμων οὐτωςὶ ῥυθμιζόμενον (*).

Γ Α Λ Ι Α

Ἡ πτώσις τοῦ Μ. Ναπολέοντος, ὅστις συνῆψε διαδοχικῶς τὰ δύο concordata μετὰ τῆς Ἀγ. Ἐδρας, συμπαρέσυρε μεθ' αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν (). Ὁ Λουδοβίκος ΙΗ' συνῆψεν ἕτερον concordatum μετὰ τοῦ Πάπα, δι' οὗ ἐπανήρχοντο ἐν ἰσχύϊ αἱ Γαλλικανικαὶ Ἐλευθερίαι τοῦ 1682 (*). Ἀπὸ τοῦ 1830 ὁμοῦ παρατηρεῖται ἰσχυρὰ τάσις ἀνεξίθρησκείας (*). Διαπρεπεῖς θεολόγοι Γάλλοι, La Mennais (*), Gebet, Lacordaire, de Montalembert, ἀρχονται ἀγώνων δεινῶν ὑπὲρ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας, καίτοι ὑπὸ τῆς Ἀγ. Ἐδρας ἐπανειλημμένως πρὸς τοῦτο καταδικάζονται (*). Διαρκεῖ ἡ κατάστασις ἐπὶ ἔτη χαλαρά (*), ὁπότε ἡ κατ' Ἀπρίλιον 1904 παρὰ τοῦ

1) Ὁ Πάπας Πίος ΙΧ' χαρακτηρίζει τὴν σχέσιν ταύτην σκαιῶς, δηλῶν, ὅτι «ce système affaiblissait l' Eglise», ἴδε Journal Historique, τόμ. XV. σελ. 9 κ. ἐ., ἐν Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 305.

2) Californie, Oklahoma, Connecticut, Idaho, Arkansas, Oregon, New-Hampshire, Alabama κλπ. περὶ ὧν ἐκτενῶς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐπιβλ. ἐν Darest, Constitutions Modernes, τόμ. VI. σελ. 86-92, μοναδικὴν δ' ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον ἀνάλυσιν παρὰ Rothembucher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 133 κ. ἐ., 180 κ. ἐ.

3) Ὁρα ἀνωτ. σελ. 128 κ. ἐ.

4) De Champeaux, Rec. Gén. τόμ. II. σελ. 483-487, Horney, Rapports, τόμ. II. σελ. 237-8, πλείω δὲ ἀνωτ. σελ. 129.

5) Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. X. σελ. 774-775, Hanotaux, Hist. Fran. τόμ. VI. σελ. 565 κ. ἐ., Rothembucher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 215 κ. ἐ., Murret, Histoire Générale de l'Eglise, τόμ. VIII. σελ. 79 κ. ἐ.

6) Πρβλ. Laurent, L'Eglise et l'Etat, τόμ. III. σελ. 302, Rothembucher, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 89 κ. ἐ.

7) Ὁ Πάπας Γρηγόριος XVI διὰ τῆς βούλλας Mirari Vos τῆς 15-VIII-1832 κατεδίκασε τὴν περιφημὸν ἐφημερίδα L'Avenir τοῦ Lamennais καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Γάλλων θεολόγων, ἐν Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. τόμ. X. σελ. 775 κ. ἐ., εἰδικῶς ἐν Horney, Rapports, τόμ. II. σελ. 193 κ. ἐ., Sturzo, op. cit. σελ. 498-500.

8) Ἡ Commune τὴν 2 Ἀπριλίον 1871 ἐπιβάλλει τὸν χωρισμὸν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας· τάξις ὁμοῦς μῆπω κρατήσασα, ἡ ὅσον καὶ τὸ καθεστῶς.

Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας Loubet πρότερον τοῦ Κυρηνάιου ἐπίσκεψις ἢ τοῦ Μ. Ποντίφηκος ⁽¹⁾ δημιουργεῖ τὴν ἐκδηλον δυσσεβείαν αὐτοῦ ⁽²⁾, πλὴν καὶ ἐν Γαλλίᾳ φέρεται ἐπὶ τάπητος ζήτημα μέγα, τῆς τελείας πλέον θυθμίσσεως τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν ⁽³⁾. Τὸ Ὑπουργεῖον Combes εἰσήγαγε τὸ ζήτημα εἰς τὸ Κοινοβούλιον, ὅπερ κατὰ τὴν Συνεδρίαν αὐτοῦ τῆς 9 Δεκεμβρίου 1905 καταργεῖ τὸ Κογκορδάτον μετὰ τῆς Ἀγ. Ἐδρας καὶ συγχρόνως κηρύσσει τὸν πλήρη χωρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας ⁽⁴⁾. Ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἔχομεν μόνον χωρισμὸν καὶ ἀναγνώρισιν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἰδιωτικοῦ μόνον σωματείου, ἀλλὰ θυθμίσιν σχέσεως, πλήρους αὐστηρότητος μεγίστης. Ἀπειροὶ συντρέχουσιν περιορισμοὶ εἰς τὴν ἀσκασιν τῆς λατρείας, ὥστε εὐστόχως δυνατόν τὸ λέγειν, ὅτι συνθλίβεται ἡ ζωὴ καὶ κίνησις τῆς Ἐκκλησίας ἐν Γαλλίᾳ ⁽⁵⁾.

ALBANIA

Ἐν Ἀλβανίᾳ δυνάμει τῶν διατάξεων τοῦ ἀπὸ 1 Δεκεμβρίου 1928 Συντάγματος πλήρως παρίσταται ἀνεξίθρησκειά, μὴ ὑπαρχούσης ἐπισήμου Ἐκκλησίας τοῦ Κράτους. Πᾶσα θρησκεία καὶ πᾶσα λατρεία τυγχάνουσι σεβασταὶ ὑπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀπαγορεύσεως ἀσκήσεως ἐκ

αὐτῆς: πρὸβλ. L e c a n u e t, Les Églises de Paris sous la Commune, πλεῖον δὲ παρὰ τῇ μοναδικῷ ἀναλύοντι τὰ τῆς ἐξελίξεως τοῦ χωρισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 229, ἴδε καὶ S e r t i l l a n g e s, La Politique Chrétienne, Paris, 1904, σελ. 191 κ.έ.

1) H a n o t a u x, Hist. Franç. τόμ. V σελ. 650.

2) D e s p a q u e t, La République et le Vatican, 1906, σελ. 267 κ.έ.

3) Ὁ C o m b e s ἀπὸ τῆς 10 Νοεμβρίου 1904 ἡτοίμασε τὸ σχέδιον χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας, ἴδε ἐν H a n o t a u x, op. cit. τόμ. V, σελ. 650, S e r t i l l a n g e s, op. cit. σελ. 236 κ.έ. γενικώτερον ἐπὶ τῶν κινήσεων κρίνοντα.

4) Χαρακτηριστικαὶ αἱ φράσεις τοῦ πολυκλαύστου Ἀριστείδου Briand: «Comme nous voulons vraiment la liberté des cultes et la liberté de conscience, nous donnons à ces personnes morales nouvelles, aux associations cultuelles, les ressources des établissements dont ils prennent la suite», ἐν H a n o t a u x, op. cit. V, σελ. 652, καὶ R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 246, 255-275.

5) Ἀ ν δ ρ ο ὕ τ σ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 45 κ.έ., H o r o y, Rapports, II, σελ. 195, R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 255 κ.έ., ἴδε καὶ V u l l i a n d, La crise organique de l'Église en France, 1910, D u p o n n o i s, La police du culte catholique depuis les lois sur la séparation, 1911, I. d e N a r f o n, La séparation des Églises et de l'État, Origines, Étapes, bilan, 1912, W. L ü t t g e, Die Trennung von Kirche und Staat in Frankreich und die Französis. Protestantismus, 1912.

μέρους αὐτῶν juridique incapacité καὶ ἀναμίξεως εἰς πολιτικὰ ζητήματα τῆς χώρας ⁽¹⁾. Ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστοι, τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως μόνον ὑποχρεομένης νὰ διαμορφοῦται ἐντὸς τοῦ καθωρισμένου πλαισίου τῶν νόμων ⁽²⁾.

BENEZOVELA

Πλήρες σύστημα τελείου χωρισμοῦ ὑφίσταται ἐν τῇ Χώρᾳ ταύτῃ. Ἐπιτρέπεται ἡ ἐλευθερία ἀσκήσεως πάσης λατρείας παντὸς δόγματος θρησκευτικοῦ, ἀσκουμένη ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Κράτους ⁽³⁾, πρὸς ἀποφυγὴν, ἐννοεῖται, συγκρούσεων πρὸς τοὺς νόμους τῆς δημ. τάξεως καὶ τῶν ἡθῶν. Ἐκαστος πρεσβεύει, ὅτι βούλεται καὶ οἰαδῆποτε Ἐκκλησίᾳ ἐνεργεῖ ἐλευθέρως τὰ ἑαυτῆς, μεριμνῶσα, ἵνα μὴ προσβάλλονται οἱ νόμοι τῆς Πολιτείας.

BRAZILIA

Ἀπὸ τοῦ 1890 τὸ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ κρατεῖ ἐν τῇ Πολιτείᾳ ταύτῃ ⁽⁴⁾. Κατὰ τὰς γενικὰς συνταγματικὰς διατάξεις, ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ Ὁμολογίαι ἀπολαμβάνουσιν ἐλευθερίας ἐν τῇ ἀσκήσῃ τῆς λατρείας τοῦ δόγματος αὐτῶν δημοσίᾳ. Δύνανται νὰ ἀποτελῶσιν ἐνότητες, ὡς καὶ νὰ κτῶνται περιουσίαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς κοινῆς ὀφελείας ἐντὸς τῶν νόμων τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν. Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς ποιότησεως εἶναι ἀπαραβίαστοι ⁽⁵⁾. Οὐδεὶς ἐμποδίζεται ἀπὸ τοῦ νὰ πρεσβεύῃ οἰανδῆποτε βούλεται θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν, ἐφ' ὅσον οὕτω πράττων δὲν προσβάλλει τοὺς γενικοὺς περὶ δημ. τάξεως νόμους τοῦ Κράτους.

1) Ἀρθρ. 1 § 5 τοῦ Συν|τος ἴδε ἐν M i r k i n e - G u e t z é v i t c h, Constitutions de l'Europe Nouvelle, τόμ. I, σελ. 79, Paris, 1938.

2) Ἀρθρ. 206 τοῦ Συν|τος, ἐν M i r k i n e - G u e t z é v i t c h, op. cit. I, σελ. 99. Ταῦτα, ὡς γνωστόν, ἴσχυον μέχρι πρὸς τινας.

3) Ἀρ. 32 § 14 τοῦ ἀπὸ 9[VII]1931 Συντάγματος, ἐν D e r e s t e, op. cit. τόμ. IV, σελ. 347, μὴ κριθὲν ἀναθεωρητέον κατὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς 16-VII-1934, ἐν Informations Constitutionnelles, 1937, σελ. 178 κ.έ.

4) Πρὸβλ. R o t h e n b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 362.

5) Ἀρθ. 122 § 4 τοῦ ἀπὸ 10-XI-1937 Συντάγματος, ἐν Informations Constitutionnelles 1938, σελ. 362.

ΕΛΒΕΤΙΑ

Κατὰ τὸν τῶν Ὁμοσπονδῶν Κρατῶν Καταστατικὸν Χάρτην ⁽¹⁾ ἰσχύοντα ἐν πάσαις ταῖς Ὁμοσπονδιακαῖς Πολιτεῖαις ⁽²⁾, ἔχομεν σύστημα τελείου χωρισμοῦ τῶν δύο ἔξουσίων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ⁽³⁾. Ἰσχύει πλήρης ἀνεξίθρησκειά, ἐπιτρεπομένης τῆς ἀσκήσεως τῆς λατρείας παντὸς δόγματος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ νόμου καὶ τῶν ἡθῶν. Αἱ καθ' ἑκαστον Ὁμοσποδία δύνανται νὰ λαμβάνωσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς διατήρησιν τῆς δημ. τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ τοῦτο πρὸς κατοχύρωσιν τῶν δικαίων τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ Κράτους. Αἱ τυχόν ἀμφισβητήσεις καὶ διενέξεις ἐκ τε δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου προερχόμεναι μεταξὺ θρησκ. κοινοτήτων δύνανται νὰ ἔρχωνται πρὸς ἐπίλυσιν πρὸ τῶν ἀρμοδίων ἔξουσίων τῆς Ὁμοσπονδίας ⁽⁴⁾. Ἐπὶ τούτοις οἱ Ἰησοῦται καὶ οἱ τούτοις ἐπικοινώνουντες οὐδαμοῦ ἐν τῇ Πολιτείᾳ δρῶσιν, ἀπαγορευομένης πάσης ἐνεργείας αὐτῶν ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς σχολείοις. Ἡ αὕτη ἀπαγόρευσις δύνανται νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ ἄλλης θρησκευτικῆς Κοινότητος, ἥς ἡ λειτουργία θὰ ἦτο ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν Πολιτείαν ἢ ἐνοχλητικὴ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης εἰς τὰς θρησκευτικὰς Ὁμολογίας ⁽⁵⁾.

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος. Οὐδεὶς ἄκων ἐκδηλοῖ τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, δυνάμενος νὰ πρεσβεύῃ οἰανδήποτε βούλεται θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν. Οὐδεὶς ὥσαυτως ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλλῃ σχετικούς φόρους εἰς θρησκ. Κοινότητα, εἰς ἣν δὲν ἀνήκει, τοῦ ζητήματος εἰδικῶς ὁυθμιζομένου διὰ τῶν εἰδικῶν νόμων ἐκάστης Συμπολιτείας ⁽⁶⁾.

Εἰδικὰς διατάξεις ἐκ τῶν τὴν Ἑβλετίαν ἀποτελουσῶν Συμπολιτειῶν περὶ σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀπαντῶμεν ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ

1) Constitution Fédérale τῆς 29-V-1874 ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. II. σελ. 544 κ. ἑ., ἀναλυτικῶς παρὰ R o t h e n b ü c h e r Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 387 κ. ἑ.

2) Ἀρθ. 60, 62, 66, 67 τοῦ Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. II. σελ. 563-565.

3) Ἀρθ. 50-51 τοῦ Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. II σελ. 562.

4) Ἀρθ. 50 τοῦ Συντ., ἴδε καὶ H o r o y, Rapports, II. σελ. 191, L a m p e r t, Kirche und Staat, ἐν S t. τόμ. III. σελ. 263 κ. ἑ.

5) Ἀρθ. 52 τοῦ Συντάγματος, παρὰ καὶ H o r o y, Rapports, τόμ. II. σελ. 197-199.

6) Ἀρθ. 49 τοῦ Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. II. σελ. 562 καὶ σημ. 1 ἐνθα παρὰ τὴν εἰδικὴν βιβλιογραφίαν.

τῆς Bâle Ville, ἐνθα εἰδικοί νόμοι ἀπαγορεύουσι πᾶσαν οἰανδήποτε ἐνίσχυσιν οἰασδήποτε θρησκευτικῆς Κοινότητος ἐκ μέρους τῆς Συμπολιτείας ⁽¹⁾, καὶ ἐν Γενεύῃ, ἐνθα σαφῶς διαδηλοῦται ἡ μορφή τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κράτους, ὡς ὁριζομένου, ὅτι εἶναι ἐλευθέρᾳ ἡ λατρεία πάσης θρησκευτικῆς Ὁμολογίας, οὐδεμία ἐπιχορήγησις δίδεται εἰς οἰανδήποτε θρησκευτικὴν Κοινότητα ⁽²⁾, καθοριζομένου, ὅτι ἐπὶ ταύτης ἰσχύουσιν αἱ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν σωματείων γενικαὶ διατάξεις ⁽³⁾.

ΕΣΘΟΝΙΑ

Τὸ Σύνταγμα ὁρίζει, ὅτι δὲν ὑφίσταται Ἐκκλησία Ἐπικρατοῦσα. Οἰοσδήποτε ἀνήκει εἰς οἰανδήποτε Ἐκκλησίαν ἢ θρησκευτικὴν Κοινότητα ἐπιθυμεῖ. Αἱ πλέον ἀξιόλογοι Ἐκκλησίαι τελοῦσι τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Δ. Δικαίου ἐλευθέρως, ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλουσι τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη. Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος ⁽⁴⁾.

ΕC U A D O R

Ἐν τῇ Πολιτείᾳ ταύτῃ τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, νόμῳ ἐχωρίσθη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1902 ἔκτοτε ἀμετάβλητος ἡ κατάστασις οὕτως εὐρηται, ἰσχυουσῶν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν γενικῶν περὶ ἰδιωτικῶν σωματείων διατάξεων ⁽⁵⁾.

ΙΑΠΩΝΙΑ

Ἐν τῇ Ἰαπωνικῇ Αὐτοκρατορίᾳ, Κράτος μὴ χριστιανικόν, ὅμως ἔχον πολλοὺς χριστιανούς ἐν τῇ κοινωνίᾳ αὐτοῦ, κατὰ συνταγματικὴν

1) Ἀπὸ 6-III-1910 ἡ λαϊκὴ ψηφοφορία ἀπεδέχθη, ὅτι «La réforme, sans opérer entièrement la séparation des Églises et de l'État, a établi une indépendance plus grande et a supprimé la subvention de l'État et des communes à tout culte» παρὰ D a r e s t e, op. cit., τόμ. II. σελ. 621, σημ. 1, R o t h e n b ü c h e r, D. Trennung z. S. und Kirche, σελ. 387.

2) Ν. ἀπὸ 15-VI-1907, ἐγκριθεὶς ἀπὸ τὴν Συμπολιτείαν τὴν 6-IV-1908, ἐν D a r e s t e, op. cit. II. σελ. 665 κ. ἑ. R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 387.

3) Ἀρθ. 1-3 τοῦ νόμου, παρὰ καὶ εἰδικωτέρας διατάξεις τῶν ἀρθ. 4-8 ἐν D a r e s t e, op. cit. II. σελ. 568.

4) Ἀρθ. 14 τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1937 Συντάγματος ἐν M i r k i n e - G u e t z e v i t c h, op. cit. τόμ. I. σελ. 240.

5) Ὁ R o t h e n b ü c h e r, D. Trennung zwischen S. und K. σελ. 371 κ. ἑ.

διάταξιν πλήρης παρίσταται ἑλευθερία θρησκευτικῆς πίστεως, ἀσκουμένη ὅμως ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ Κράτους ὁριζομένων πλαισίων καὶ ἐφ' ὅσον βεβαιούται, ὅτι ἡ τοιαύτη ἀσκῆσις δὲν ἀντιβαίνει οὐδὲ προσκρούει πρὸς τὴν ἀσκήσιν τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων (').

Α. Ι Σ Π Α Ν Ι Α

Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Δημοκρατικοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς Θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας ἐδημιούργησε συζήτησιν μεγίστην ('). ἔχομεν σύστημα χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας πλήρους ('). Οὕτω πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ Ὁμολογίαι, χαρακτηρισθεῖσαι, ὡς σωματεῖα—ἐνώσεις, ἐπήχθησαν εἰς τὰς διατάξεις ἐιδικοῦ νόμου, ἀπαγορευθεῖσης πάσης αὐτῶν ἑλευθέρως τῶν ἰδίων διακυβερνήσεως καὶ διαθέσεως ἐκ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας. Ἀπασα ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία χαρακτηρίσθη, ὡς ἐθνικὴ ('). Ἡ ἑλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαρραβίαστος, οὐδενὸς ὑποχρεομένου νὰ δηλοῖ τὴν πίστιν καὶ ἰδεολογίαν αὐτοῦ. Πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ Ὁμολογίαι ἀσκούσι τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, κατὰ τὰς διατάξεις τῶν περὶ ἰδιωτικῶν σωματείων νόμων ('). Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ Πόλιτευμα τοῦτο καταργηθὲν πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ Στρατηγοῦ Frango, ὧδε ἀναφερόμενον ἐκ λόγων καθαρῶς ἱστορικῶν.

Κ Ο Υ Β Α

Ῥητῶς ὁρίζεται, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τυγχάνει κεχωρισμένη τοῦ Κράτους ὅπερ οὐδεμίαν συντρέχει θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν.

Ἡ ἀσκῆσις τῆς λατρείας οἰονδήποτε δόγματος παρίσταται τελείως ἑλευθέρᾳ ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον σεβασμὸν τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς καὶ τῆς δημοσίας τάξεως ('), πᾶς τις δὲ πρεσβεύει οἰονδήποτε βούλεται δόγ-

1) Ἀρθρον 28 τοῦ ἀπὸ 11-2-1889 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e op. cit. τόμ. V. σελ. 551 κ. ἐ.

2) Τὴν ἐξέλιξιν ἴδε ἐν P o s a d a, La Nouvelle Constitution Espagnole, Paris, 1932, σελ. 149 κ. ἐ.

3) Ἀρθ. 26 τοῦ ἀπὸ 9-XII-1931 Συντάγματος ἴδε ἐν M i r k i n e - G u e t z é v i t c h op. cit. τόμ. I. σελ. 215-216.

4) P o s a d a, La Nouvelle Constitution Espagnole, op. cit. σελ. 158.

5) Ἀρ. 27 τοῦ Συντάγματος ἐν M i r k i n e - G u e t z é v i t c h, op. cit., τόμ. I. σελ. 216.

6) Ἀρθ. 26 τοῦ ἀπὸ 21[11]1911, ὡς συνεπλ. ὑπὸ τοῦ Ν. τῆς 9[IV]1928, Συντάγματος, μὴπω κριθέν ἀναθεωρητέον κατὰ τὴν 11[VI]1935 (Annuaire, 1936, σελ. 165), ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. I. σελ. 141, καὶ ὁ R o t h e n b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche σελ. 370.

μα ἀκωλύτως, ἔχων ὑπ' ὄψει αὐτοῦ τὴν λειτουργίαν καὶ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας.

Α Ι Θ Ο Υ Α Ν Ι Α

Οὐδεμία Ἐκκλησία ἀναγνωρίζεται, ὡς ἐξουσία πνευματικὴ, ἀλλὰ πᾶσαι χαρακτηρίζονται, ὡς θρησκευτικὰ σωματεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπεται ἡ ἑλευθέρᾳ ἀσκήσιν τῆς λατρείας καὶ πᾶσα λειτουργία πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἐφ' ὅσον αἱ διατάξεις αὐτῆς δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη (').

Ἡ ἑλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς πεποιθήσεως εἶναι ἀπαρραβίαστοι (').

Μ Ε Ξ Ι Κ Ο

Πλήρης παρίσταται ἀνεξίθρησκεία ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τοῦ Μεξικοῦ. Διακηρύσσεται δὲ κατὰ τρόπον ἐμφανῆ οὐ μόνον ἡ πλήρης ἑλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, ἀλλ' ἐπιτρέπεται ἀκωλύτως ἡ εἰς ναοὺς ἢ ἰδιωτικὰ μέρη ἀσκήσεως τῆς λατρείας, ἐφ' ὅσον ἡ τοιαύτη ἀσκῆσις δὲν προσβάλλει τὰς διατάξεις τοῦ Ποινικοῦ Νόμου(1), ῥητῶς ὁριζομένου, ὅτι ἀπαγορεύεται εἰς τὸ Κογκρέσσον ἡ ἀναγνώρισις οἰονδήποτε δόγματος (').

Ἐκεῖ ὅμως ἐνθα τὸ σύστημα τοῦ Χωρισμοῦ ἐξόχως διαλάμπει τοῦτο ἀναφαίνεται εἰς τὰς περὶ τῶν θρησκευτικῶν Κοινοτήτων διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου. Οὕτως ἐπιτρέπεται ἡ ἀσκῆσις τῆς λατρείας οἰονδήποτε δόγματος ἐντὸς ναῶν, οὔσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, ῥητῶς ὅμως δηλουμένου, ὅτι πάντες οἱ εἰς τὴν θείαν λατρείαν καὶ τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς ἀφιερωμένοι τόποι καὶ τὰ συναφῆ αὐτοῖς (ἄββαεῖα, μοναστήρια, ναοί, ἄσυλα, σεμινάρια) ἀνήκουσιν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Κράτους καὶ μόνον πρὸς ἐξυπηρέτησιν γενικῶν τοιούτων σκοπῶν χρησιμοποιοῦνται. Ῥητῶς ὡσαύτως δηλοῦται, ὅτι

1) Ἀρθ. 27 τοῦ Συντάγματος τῆς 11[11]1938, ἐν Informations Constitutionnelles et Parlementaires, 1938, σελ. 434 κ. ἐ. Αἱ διατάξεις τοῦ παλαιότερου συντάγματος τῆς 15[VI]1928 ὑπῆρχον λίαν ἀναλυτικώτεροι ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς χριστ. θρησκείας ἐν γένει, περὶ ὧν τὰ ἀρθ. 84-88, ἐν M i r k i n e - G u e t z é v i t c h, op. cit. σελ. 438 κ. ἐ.

2) Ἀρθ. 20 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθ. 24 τοῦ Συντάγματος τῆς 31[1]1917, ὡς ἀνεθεωρήθη κατὰ τὰ ἔτη 1921, 1923, 1928, 1933, ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. IV. σελ. 214.

4) Ἀρθ. 130 τοῦ Συντάγματος ῥητέον δ' ὅτι ὁ χωρισμὸς αὐτόθι ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 1873, ὁ R o t h e n b ü c h e r, op. cit. σελ. 354 κ. ἐ.

και οι μέλλοντες να ιδρυθῶσι τοιοῦτοι τόποι, αφιερωμένοι εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν, θὰ ἀνήκωσιν εἰς τὸ Κράτος (1).

Ἀπαγορεύεται ἡ ἴδρυσις καὶ λειτουργία ἐκπαιδευτηρίων κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰς θρησκευτικὰς Κοινότητας, ἀσκουμένη μόνον ὑπὸ τοῦ Κράτους (2).

Ἰσχύουσιν ἔτι διατάξεις αὐστηραὶ κληρονομικοῦ δικαίου διὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς λειτουργούς, ἐπακριβῶς καθοριζομένου, ὅτι ἀπαγορεύεται αὐτοῖς τὸ νὰ κληρονομῶσιν ἀκίνητα, προορισμένα διὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς λατρείας τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, εἴτε ἡ κληρονομία αὕτη προέρχεται ἐξ ἄλλων ἐκκλ. λειτουργῶν ἢ τρίτων, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι συγγενεῖς αὐτῶν τοῦλάχιστον δ' βαθμοῦ.

Γενικὴ διάταξις ὡσαύτως ὥριστα, καθ' ἣν ἡ διαχείρησις καὶ διακυβέρνησις πάσης τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ κλήρου τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ χωρήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς κτήσις ἐξ ἰδιωτῶν, ἀνήκει εἰς τὸ Κράτος (3).

Οὐδεμία οἰαδήποτε προσωπικότης ἀναγνωρίζεται εἰς τὰς θρησκευτικὰς Κοινότητας ἢ Ἐκκλησίας, ὧν οἱ λειτουργοὶ οὐκ ἔχουσιν ἄλλον τίτλον ἢ τοῦ συνήθους τοῦ κοινοῦ ἐπαγγελματίου (4).

M O N A C O

Ἀνεξιθρησκεία πλήρης ἐπικρατεῖ εἰς τὸ μικρὸν Πριγκιπάτον (5). Ἐπιτρέπεται ἡ ἀκώλυτος ἐκδήλωσις οἰασδήποτε θρησκευτικῆς λατρείας καὶ δογματικῶν πεποιθήσεων, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, δὲν προσβάλλονται αἱ γενικαὶ διατάξεις διὰ τῆς καταχρήσεως τῶν τοιούτων ἐλευθεριῶν (6). Οἷοσδήποτε πρεσβεύει οἰανδήποτε ἐπιθυμεῖ θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν καὶ ἀκολουθεῖ τὰ κατ' αὐτήν.

1) Ἀρθ. 27 § II τοῦ Συντάγματος, D a r e s t e, IV. σελ. 216.

2) Ἀρθ. 3 § 2 τοῦ Συντάγματος, D a r e s t e, IV. σελ. 209.

3) Ἀρθ. 130 τοῦ Συντάγματος, D a r e s t e, op. cit. τόμ. IV. σελ. 254-255.

4) Ἀρθ. 130 §§ 4 καὶ 5 τοῦ Συντάγματος, χαρακτηριστικὴ δὲ καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἀρθ. 82 § 4 τοῦ Συντάγματος, ὁμιλοῦσα περὶ προσόντων τοῦ Προέδρου τοῦ Μεξικοῦ καὶ περικλείουσα ἀπαγορευτικὴν ῥήτραν περὶ κατοχῆς ἐκ μέρους τοῦ ὑποψηφίου ἰδιώτητος ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ οἰουδήποτε δόγματος. Πρβλ. καὶ R o t h e n b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 354 κ. ἑ.

5) Ἀρθ. 10 τοῦ ἀπὸ 5 Ἰουνίου 1911 Καταστατικοῦ Χάρτου, ὡς συνεπληρώθη τὴν 18|XI|1917 ἐν D a r e s t e, op. cit. II. σελ. 193.

6) Πρβλ. καὶ N. 31|V|1910 καὶ 3|VI|1910 περὶ ἐλευθερίας τοῦ τύπου.

N I C A R A G U A

Σαφῶς δηλοῦται, ὅτι ναί μεν ἡ πλειονότης τοῦ ἔθνους πρεσβεύει τὸ Ἀντικὸν δόγμα, ἐν τούτοις τὸ Κράτος δὲν δύναται νὰ υἱοθετήσῃ νόμους, προστατεύοντας οἰανδήποτε ἐκδηλωμένην θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν. Ἡ ἀσκήσις τῆς λατρείας παντὸς δόγματος τυγχάνει ἐλευθέρως, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν καὶ τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας (1).

O L L A N D I A

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἤρξατο τάσις ἀνεξιθρησκείας δεινῆ (2). Ἦδη κατὰ τὰς Συνταγματικὰς διατάξεις δὲν ὑπάρχει κρατικὴ ἢ ἐπικρατοῦσα Ἐκκλησία ἐν τῷ Κράτει (3). Πᾶσα θρησκευτικὴ Ὁμολογία δύναται ν' ἀσκήσῃ ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας αὐτῆς ἐν τῇ Πολιτείᾳ, προστατευομένη ἐπὶ τούτου ἐξ ἴσου, ὡς πᾶσαι αἱ Ὁμολογίαι, ὑπὸ τὸν ἀπαράβατον ὅρον τοῦ σεβασμοῦ τῶν νόμων, τῆς δημ. τάξεως καὶ τῶν ἠθῶν ἐν γένει (4). Τυχόνουσιν ὡσαύτως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Πολιτείας ἀπασαι ἀνεξαιρέτως καὶ ἀδιακρίτως αἱ σκέψεις, ἔτι δὲ ἐκδηλώσεις τῆς λειτουργίας τῶν θρησκευτικῶν Κοινοτήτων καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αἱ ὑποθέσεις τῶν ἀποδοχῶν αὐτῶν (5).

Ὑπάρχει εἰς τὸ Σύνταγμα εἰδικὴ ῥήτρα, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπαγορνεῖ διὰ τὸν ἐκ μέρους ἀπασῶν τῶν θρησκευτικῶν Κοινοτήτων σεβασμὸν τῶν νόμων τῆς Πολιτείας (6). Οὐδεμία δ' ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀσκεῖται ἐπιστάσις ἢ ἐλεγχος ἐπὶ τῆς ἀλληλογραφίας τῶν ἀρχηγῶν τῶν θρησκ. Κοινοτήτων, ἔτι καὶ ἐπὶ τῶν δημοσιεύσεων θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ἀφο-

1) Ἀρθ. 5 τοῦ ἀπὸ 10|IX|1911 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e op. cit. IV. σελ. 419.

2) Μοναδικὸς τῶν ἐν Ὁλλανδίᾳ τῆς ἐποχῆς ἐκαίνης ὁ D e P o t t e r, De l'union des Catholiques et des libéraux, σελ. 34, σημείου, ὅτι τῷ 1830 «un prêtre salarié par l'État est un anachronisme au dix-neuvième siècle», πρβλ. καὶ L a u r e n t, l'Église et l'État, III. σελ. 371-372, F r i e d - b e r g, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 648-649, R o t h e n - b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 425-8.

3) Ἀρθ. 169 τοῦ ἀπὸ 30|XI|1887 Συντάγματος ἐν D a r e s t e, op. cit. II. σελ. 259.

4) Ἀρθ. 169-171 τοῦ Συντάγματος.

5) Ἀρθ. 172 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθ. 173 τοῦ Συντάγματος.

ρῶντος τὴν ἐκπαίδευσιν (1), ἐκτὸς πάντοτε τῆς εὐθύνης τοῦ νόμου.

Ἐκαστος διατηρεῖ ἐλευθέρως τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλει τὰς προστατευτικὰς διὰ τὴν Κοινωνίαν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς διατάξεις τοῦ Ποινικοῦ Νόμου (2).

ΟΥΓΓΑΡΙΑ

Δυνάμει τοῦ ἀπὸ 1848 νόμου 20 ἰσχύει πλήρης ἀνεξιθρησκεία ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ ἐλευθέρᾳ παρίσταται ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας παντὸς δόγματος καὶ πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως (3). Δὲν ἔχομεν Ἑκκλησίαν ἢ θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν κρατικὴν ἢ προνομιούχον, ἀλλὰ τελείως ἐλευθέρᾳ τυγχάνει ἡ λειτουργία τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν Κοινοτήτων, δι' ἃς ἰσχύουσιν οἱ Γενικοὶ Νόμοι τοῦ Κράτους.

ΟΝΔΟΥΡΑ

Κατὰ τὴν εἰδικὴν συνταγματικὴν διάταξιν ἡ Ἑκκλησία τυγχάνει χωρισμένη τοῦ Κράτους, ὅπερ οὐδεμίαν παρέχει εἰς αὐτὴν ἐπικουρίαν.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας οἰουδήποτε δόγματος, ἐφ' ὅσον αὕτη, ἀσκουμένη, δὲν ἀντιβαίνει εἰς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας (4). Τὸ Πολιτικὸν Κράτος εἰς οὐδεμίαν ὑποτάσσεται ἐκδηλωμένην θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν (5).

Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς λειτουργοὺς κληρικοὺς παντὸς δόγματος, ὅπως ἐκτελῶσιν οἰονδήποτε δημόσιον ὑπουργημα (6).

ΟΥΡΑΓΟΥΑΝ

Πᾶσα θρησκεία εἶναι ἐλευθέρᾳ ἐν τῷ Κράτει, διότι τοῦτο οὐδεμίαν προστατεύει θρησκείαν. Εἰς τὴν Αὐτικὴν Ἑκκλησίαν παρέχεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ναῶν, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες ἐξυπηρετοῦσιν ἄσυλα, νοσοκομεῖα, φυλακὰς ἢ ἄλλα δημόσια ἰδρύματα. Πᾶς τόπος ἀφιερωμένος εἰς τὴν λατρείαν πάσης θρησκείας ἀπολαμβάνει τοῦ εὐεργετήματος τῆς φορολογικῆς ἀτελείας (4).

1) Ἀρθ. 174 τοῦ Συντάγματος.

2) Ἀρθ. 168 τοῦ Συντάγματος πρβλ. καὶ Rothenbücher, op. cit. σελ. 427.

3) Dareste, Constitutions Modernes, τόμ. II. σελ. 25.

4) Ἀρθ. 53 τοῦ ἀπὸ 10[IX]1924 Συντάγματος ἐν Dareste, op. cit. IV. σελ. 408.

5) Ἀρθ. 54 τοῦ Συντάγματος, Dareste, τόμ. V. σελ. 408.

6) Ἀρθ. 64 § 4 τοῦ Συντάγματος, Dareste, τόμ. IV. σελ. 409.

7) Ἀρθρον. 5 τοῦ ἀπὸ 19[IV]1934 Συντάγματος, ἐν Annaire, 1935, σελ. 821-822.

ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΙΑ

Ἡ δημοσία καὶ ἰδιωτικὴ λατρεία τῶν δογμάτων ὅλων τῶν θρησκευτικῶν Ὁμολογιῶν εἶναι ἐλευθέρᾳ (1). Ῥητῶς ἐν τῷ Συντάγματι ὀρίζεται, ὅτι εἰς τὰς σχέσεις Ἑκκλησίας καὶ Πολιτείας ὑφίσταται ἡ μορφὴ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ εἰδικῶς μετὰ τῆς Καθολικῆς Ἑκκλησίας, μεθ' ἧς μόνον διπλωματικαὶ διατηροῦνται σχέσεις (2). Πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ Κοινότητες λειτουργοῦσι κατὰ τοὺς νόμους αὐτῶν ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς, θεωροῦνται δέ, ὡς ἰδιωτικὰ σωματεῖα καὶ οἱ ἐπὶ τούτων νόμοι τοῦ Κράτους διὰ ταύτας λειτουργοῦσι (3). Τὸ Κράτος προστατεύει τὰ ὄργανα τῆς θείας λατρείας καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ ἀσκοῦσιν ἐλευθέρως τὰ καθήκοντα αὐτῶν (4). Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος (5).

SALVADOR

Ἐπιτρέπεται ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας οἰουδήποτε δόγματος ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἡθικῆς καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων οὐδεμίαν θρησκευτικὴν πρᾶξιν δύναται νὰ διατηρῇται, ἐγκαθιδρύουσα τὸ πολιτικὸν τῶν προσώπων Κράτος (6). Ἡ Πολιτεία θεωρεῖ πάσας τὰς θρησκευτικὰς ἐν αὐτῇ Ὁμολογίας, ὡς ἐξ ἴσου λειτουργούσας καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν καθεστῶς, ἐφαρμόζουσα τοὺς γενικοὺς νόμους τοῦ Κράτους δι' οἰονδήποτε αὐτῶν ζήτημα.

ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ

Εἰς τὴν Τσεχοσλοβακικὴν Δημοκρατίαν, πρὸ τῆς καταλύσεως αὐτῆς, ἅπαντες οἱ πολῖται ἤσκουν τὰ τῆς λατρείας τῆς οἰασδήποτε θρησκείας, ἢν ἐπρέσβευον, ἐλευθέρως, ἐφ' ὅσον ἡ ἄσκησις αὕτη δὲν προσέβαλλε τὴν δημ. τάξιν καὶ τὰ ἥθη (1).

Ἀπασαί αἱ θρησκευτικαὶ Ὁμολογαὶ ἐθεωροῦντο ἴσοι ἐνώπιον τῶν

1) Ἀρθ. 45 τοῦ ἀπὸ 19[III]1933 Συντάγματος ἐν Mirkiné-Guetzévitch, op. cit. σελ. 474.

2) Ἀρθ. 46 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθ. 45 τοῦ Συντάγματος.

4) Ἀρθ. 47, 48 τοῦ Συντάγματος.

5) Ἀρθ. 8 § 3 τοῦ Συντάγματος ἐν Mirkiné-Guetzévitch, op. cit. σελ. 467.

6) Ἀρθ. 12 τοῦ ἀπὸ 13[VIII]1886 Συντάγματος, ἐν Dareste, op. cit. τόμ. IV. σελ. 433.

7) Ἀρθ. 122 τοῦ ἀπὸ 20[II]1920 Συντάγματος, ἐν Mirkiné-Guetzévitch, op. cit. σελ. 540.

νόμων (¹). Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἦτο ἀπαραβί-
αστος (²).

Χ Ι Λ Η

Μετὰ συνταγματικὴν διακήρυξιν περὶ γενικῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας
καὶ γενικῆς ἀπέναντι τῶν νόμων ἰσότητος διακηρύσσεται ἡ ἐννοια τῆς
ἀνεξίθρησκείας (³). Ἐλευθερία ἐκδηλώσεως λατρείας παραχωρεῖται εἰς
οἰανδήποτε θρησκευτικὴν Ὁμολογίαν ὑπὸ τὴν τήρησιν τῶν διατάξεων
τῶν νόμων τοῦ Κράτους (⁴).

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ περιουσιακὰ ζητήματα τῶν διαφόρων Ἐκκλη-
σιῶν ἢ θρησκευτικῶν Ὁμολογιῶν ἐφαρμόζονται καὶ ἰσχύουσιν ἐπ' αὐ-
τῶν αἱ γενικαὶ περὶ κοινῶν διατάξεις. Οἱ νοοὶ καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς ἀπο-
λαμβάνουσι φορολογικῆς ἀτελείας. Καίτοι δηλονότι ἔχομεν σύστημα τε-
λείου χωρισμοῦ, ἀπαντῶμεν προστατευτικὴν διάταξιν διὰ τὰ ἀφιερω-
μένα εἰς τὴν λατρείαν ἀκίνητα (⁵).

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος(⁶).

ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΟΡΦΗ

Β Ε Λ Γ Ι Ο Ν

Ἡ ἰσχυρὰ τάσις ἀνεξίθρησκείας, ἡ τοσοῦτον δεινῶς ἐν Γαλλίᾳ δια-
κριθεῖσα, μεταλαμπαδεύεται καὶ ἐν Βελγίῳ (¹), ἐνθα μετὰ πολλὰς ἐν τῇ
Βασιλείᾳ συζητήσεις τῶν εἰδικῶν καὶ ἐνεργείας (²) διὰ διατάξεως τοῦ
Συντάγματος κηρύσσεται ἡ ἐλευθερία τῆς ἀσκήσεως τῆς λατρείας οἰου-

1) Ἀρθ. 122, 123, 125 τοῦ Συντάγματος.

2) Ἀρθ. 121 § 2 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθ. 10 § 1 τοῦ ἀπὸ 18[IX]1925 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op.
cit. τόμ. IV. σελ. 84.

4) Ἀρθ. 10 § 2 τοῦ Συντάγματος.

5) Ἀρθ. 10 § 2 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθ. 10 § 2 τοῦ Συντάγματος.

7) L a u r e n t, l'Église et l'État, τόμ. III. σελ. 308, 315 «ainsi ce
grand principe de la civilisation moderne, cette magnifique initiative
qui devait faire la gloire de la Belgique, et aussi, pensons-nous, la gloire
de ceux qui n'en faisaient les organes, aboutit à un vrai marché de du-
pes», H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 224, ἐνθα ἀναλυτικῶς τὰ
ἄρθρα 14-28 τοῦ ἀπὸ 25[II]1831 Συντάγματος, R o t h e n b ü c h e r, Die
Trennung von Staat und Kirche, σελ. 298 κ. ἐ.

8) M. D e G e r l a c h e, Essai sur le mouvement des parties en
Belgique, σελ. 74, ἐκτενῶς ἐν L a u r e n t, op. cit. τόμ. III. σελ. 385 κ. ἐ.,
F r i e d b e r g, Die Gränzen zwischen Staat und Kirche, σελ. 642 κ. ἐ.

δήποτε θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς
συνειδήσεως (¹). Οὐδεὶς ὑπεχρεώθη ν' ἀκολουθῇ τὰς διατυπώσεις καὶ
τὴν λατρείαν οἰουδήποτε δόγματος (²), ἐδηλώθη δέ, ὅτι καὶ τὸ Κρά-
τος, καταργοῦν τὸν recursus ab abusu (³), οὐδαμῶς ἀναμιγνύεται εἰς
τὰ ἐσωτερικὰ οἰουδήποτε θρησκεύματος, οὔτε ἀσχεῖ ἐλεγχόν οἰονδήποτε
ἐπ' αὐτῶν, ἐπιτρεπομένων καὶ τῶν διὰ τοῦ τύπου δημοσιεύσεων ὑπὸ
ἰδίαν εὐθύνην τῶν δημοσιευόντων (⁴). Ἐν τῇ ἐξελίξει δὲ τῶν σχέσεων
πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ χωρισμοῦ ἰδιάζουσιν προσε-
κλήσατο μορφὴν, καθ' ὅσον τὸ Κράτος ἀνέλαβε μεταγενεστέρως ὑπὸ τὴν
προστασίαν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνευ δημιουργίας τινὸς δικαιωμά-
των ὑπὲρ αὐτοῦ (⁵), ὥστε δικαίως ἡ μορφή αὕτη τοῦ χωρισμοῦ ἐν Βελ-
γίῳ ἐκλήθη καὶ καλεῖται, ὡς χαρακτηρίζουσα «σύστημα ἐλευθέρως Ἐκ-
κλησίας ἐν ἐλευθέρῳ Κράτει (⁶)».

ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΡΑΤ'Χ

Κατὰ τὰς γενικὰς συνταγματικὰς διατάξεις κατ' ἀρχὴν ῥητῶς ὁρίζε-
ται, ὅτι δὲν ὑπάρχει Ἐκκλησία τοῦ Κράτους. Ὑπάρχει ἐλευθερία πλή-
ρης εἰς τὰς ὑφισταμένας θρησκευτικὰς Κοινότητας ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς
λατρείας καὶ λειτουργίας τῶν κατ' αὐτάς. Ὅσαι θρησκευτικαὶ Κοινό-
τητες πρότερον ἦσαν σωματεῖα δημοσίου δικαίου, διατηροῦσι καὶ πάλιν
τὴν μορφήν ταύτην, ὅπως καὶ εἰς νέας τοιαύτας ἀναγνωρίζεται ἡ τοι-
αύτη ἰδιότης, ἐφ' ὅσον ἐπὶ τούτου ἐγγυῶνται οἱ καταστατικοὶ αὐτῶν

1) Ἀρθ. 14 τοῦ ἀπὸ 25[2]1831 Συντάγματος, μήπω ἀναθεωρηθέν τῷ 1848,
ἐν D a r e s t e, Constitutions Modernes, τόμ. I. σελ. 351.

2) Ἀρθ. 15 καὶ 117 τοῦ Συντάγματος, πρβλ. καὶ S t r i v e y, La
séparation de l'Église et de l'État, σελ. 11 κ. ἐ.

3) Ἀρθ. 138 τοῦ Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. I σελ. 369.

4) Ἀρθ. 16 τοῦ Συντάγματος. Ὁ Πάπας Πίος IX, κρὶνων ἐπὶ τούτου,
δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκδηλώσῃ, ὅτι ἔχομεν πόλεμον κατὰ τῆς θρησκείας, πρβλ.
Allocution de Pie IX dans le Consistoire Secret du 18[V]1850, ἐν Jour-
nal Historique, τόμ. XVII. σελ. 126, L a u r e n t, op. cit. τόμ. III.
σελ. 403 κ. ἐ.

5) «La séparation est complete en faveur du clergé ; l'État n'a plus
aucune action sur l'Église et il est néanmoins tenu de payer un traite-
ment aux ministres du culte» ὁ L a u r e n t, op. cit. τόμ. III. σελ. 306,
427, 428.

6) Πρβλ. N. ἀπὸ 19[XII]1864 ἐν D e F o o r, Droit administratif Belge,
τόμ. IV. σελ. 453, 473, 479, H o r o y, Des Rapports du Sacerdoce, τόμ.
II. σελ. 189, H i n s c h i u s, Staat und Kirche, σελ. 225, R o t h e n-
b ü c h e r, Die Trennung von Staat und Kirche, σελ. 408, S t r i v e y,
La séparation de l'Église et de l'État, σελ. 10-13.

νόμοι και τὰ μέλη. Ἦνωμένοι αἱ τοιαῦται Κοινότητες δημ. δικαίου εἰς μίαν μεγίστην, προσδίδουσιν αὐτῇ πάλιν τὴν μορφὴν τοῦ δημ. δικαίου.

Συγχρόνως ὅσαι Κοινότητες ἢ Ἐνώσεις σκοποῦν ἔχουσι τὴν δημοσίαν καταδίωξιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰς θρησκ. Κοινότητας, ἡ δὲ ῥύθμισις, ἥτις μεταγενεστέρως θὰ καθορίξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς τοιαύτης προσπαθείας, ὑποπίπτει εἰς τὴν ἐκασταχοῦ τοπικὴν νομοθεσίαν.

Πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ Κοινότητες διέπονται διὰ τὰ κατ' αὐτὰς ὑπὸ τῶν κανόνων τοῦ γενικοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (*).

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκ. συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος, οὐδεὶς ἐμποδίζεται εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων, οὔτε ἄκων ὑποχρεοῦται, ἵνα ἐκδηλοῖ αὐτάς. Πᾶς πρεσβεύει, ὡς βούλεται καὶ τηρεῖ τὰ τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα, ἅτινα πρεσβεύει (*).

Ἡ Αὐτοκρατορία, εἰς οἵανδήποτε τῶν ἄνω περιπτώσεων, δικαιωματικῶς ῥυθμίζει ἀπ' εὐθείας τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς Ἐκκλησίας, ὧν τὰ δίκαια καὶ δικαιώματα ῥυθμίζει διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῇ Πολιτείᾳ θέσιν αὐτῶν (*).

§ 2. Τὸ Νέον Γερμανικὸν Κράτος (Führerstaate), ἀποβλέπον καθαρῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας, ἀπέχον τῆς ἐκ τῶν δογματικῶν διαφορῶν ὑφισταμένης ἀντιλήψεως (*), προσβλέπει εἰς τὰ δύο κυριαρχ-

1) Ἀρθ. 137 τοῦ Συντάγματος τῆς Weimar τῆς 11|VIII|1919 ἐν *Mirkin-Guetz v. t. c. h.*, ἐκδ. β', 1930, σελ. 80, εἰδικώτερον πρβλ. *Giese*, *Das Kirchenpolitische System der Weimarer Verfassung*, ἐν *Archiv des Öffentlichen Rechts*, τόμ. VII, σελ. 1-71, 1924, *Schmitt*, *Die Selbstverwaltung der Religionsgesellschaften nach art. 137 al. 3 der neuen R. V.* ἐν *Archiv des Öff. Rechts* τόμ. XLXI, 1921 σελ. 1-10, *Kölster*, *Der Aufbau des Katholischen Kirchenrechts*, ἐν *Zeitschrift öff. Rechts* τόμ. VI, 1926-27, *Meissner-Kaisenberg*, *Staats und Verwaltungsrecht im Dritten Reich*, Berlin, 1935, σελ. 271-2.

2) Ἀρθ. 136 τοῦ Συντάγματος τῆς Weimar, ἐν *Mirkin-Guetz v. t. c. h.*, op. cit., σελ. 79-80, εἰδικῶς διὰ τὴν ἐξέλιξιν ἐν Πρωσσίᾳ πρβλ. *Linnborn*, *Kirche und Staat*, ἐν *SL*, τόμ. III, σελ. 222 κ. ἐ., ἐν Βαυαρίᾳ, πρβλ. *Scharnagl*, *Kirche und Staat*, ἐν *SL*, τόμ. III, σελ. 228, ἐν Baden πρβλ. *Schmidt*, *Kirche und Staat*, ἐν *SL*, τόμ. III, σελ. 212, ἐν Württemberg πρβλ. *Winker*, *Kirche und Staat*, ἐν *SL*, τόμ. III, σελ. 233 κ. ἐ.

3) Ἀρθ. 10 τοῦ Συντάγματος, ἐν *Daresté*, op. cit. τόμ. I, σελ. 60, ἴδε καὶ *Lang-Ronnemberg*, *Die Konkordate*, 1929, σελ. 146 κ. ἐ., *Meissner-Kaisenberg*, *Staats und Verwaltungsrecht im Dritten Reich*, σελ. 269-270.

4) Τὸ 24ον σημεῖον τοῦ προγράμματος τοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ Κόμ-

χοῦντα ἐν τῷ ἔθνει δόγματα Καθολικὸν καὶ Διαμαρτυρόμενον, ὡς εἰς συντελεστικά στοιχεῖα διατηρήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνικοῦ μεγαλείου(*). Ἐν τῇ αὐστηρᾷ πεποιθίσει τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέου Κράτους, ὅτι πᾶσα δύναμις καὶ ἐξουσία ἀπορρέει ἐκ τοῦ Ἀρχηγοῦ Αὐτοῦ (Führer) (*) καὶ ἐφ' ὅσον οὗτος προσδοκᾷ ἐκ τῆς θρησκείας, ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώθη ἐκλαμβανομένης, πολλὰ συντελεστικά διὰ τὴν σταθεροποίησιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐθνικότητος, διακηρύσσεται ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀρετῆς ῥυθμίσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (*). Καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ Δυτικὸν δόγμα αὐταὶ ἐρρυθμίσθησαν διὰ τοῦ ἀπὸ 20 IX-1933 concordatum μετὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας, περιέχοντος γενικὰς διατάξεις συνεργασίας, κατὰ σύστημα ὁμοταξίας ἀφορῶσας τὴν λειτουργίαν τῆς ἐν τῷ Γερμανικῷ Κράτει Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς διενθύνων ἡμεν θρησκευτικῶν ὁργανώσεων(*). Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ Διαμαρτυρόμενον δόγμα ὁ Führer ἀποβλέπων καὶ ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν πολλῶν ὑφισταμένων Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησιῶν (Landeskirchen), εὐρισκομένων εἰς πρὸς τὸ Κράτος σχέσιν κατὰ τὸ περιφερειακὸν σύστημα (territorialismus) (*), προκαλεῖ τὴν ἰδρυσιν τῆς Γερμανικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις κατ' ἀρχὴν χαρακτηρίζεται, ὡς κρατικὴ Ἐκκλησία (*) ἐν σχέσει πρὸς τὸ Κράτος κατὰ σύστημα ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας—Πολιτείας (Kirchenhoheit), πρὸς ἀρτιωτέραν δὲ ῥύθμισιν ἰδρύει ἴδιον(*)

ματος προβλέπει γενικὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλεται ἡ ἔννοια τῆς χριστ. ἡθικῆς. Ὑπάρχει δὲ ἡ εἰδικὴ διάταξις ἀπὸ Ἰουνίου 1937 διὰ τὴν Χιτλερικὴν Νεολαίαν, ἥτις ἐπιβάλλει τὴν ἐλευθέραν καλλιέργειαν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῶν μελῶν αὐτῆς. Πρβλ. *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts*, 1938, τόμ. 24, σελ. 162 κ. ἐ., *Koellreutter*, *Deutsches Verfassungsrecht*, γ' ἐκδ. Berlin, 1938 σελ. 199 κ. ἐ.

1) *Meissner-Kaisenberg*, op. cit. σελ. 270, *Koellreutter*, op. cit. σελ. 198 κ. ἐ.

2) Ἀναλυτικῶς ἐν *Koellreutter* op. cit. σελ. 135 κ. ἐ.

3) *Koellreutter*, op. cit. σελ. 135, 198 κ. ἐ. ἴδε καὶ *Simons*, *Religion und Recht*, Berlin-Tempelhof, 1936, σελ. 152 κ. ἐ.

4) Πρβλ. *Buttmann*, *Das Konkordat des Deutschen Reichs mit der Römisch Katholischen Kirche*, im *Nationalsozialistischen Handbuch*, S. 407 ff, *Meissner-Kaisenberg*, op. cit. σελ. 271, 278-279.

5) Γεγονὸς ἀποτελοῦν παλαιὰν ἐπιθυμίαν τοῦ Kaisers Γουλιέλμου Β', πρβλ. *Βαφείδης*, Ἐκκλ. Ἱστ. τόμ. III, 2, σελ. 650.

6) Ἡ Γερμανικὴ Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία ἀνακηρύσσεται ὡς κρατικὴ Ἐκκλησία, ἀποτελοῦσα νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου. Πρβλ. *N.* τῆς 14|VII|1933 καὶ Σύνταγμα αὐτῆς ἀπὸ 11|VII|1933 παρὰ *Koellreutter*, op. cit. σελ. 201, *Meissner-Kaisenberg*, op. cit. σελ. 274 κ. ἐ. καὶ 277 «Ein Staat, Ein Wolf, Eine Kirche».

7) Ζητήματα πίστεως καὶ ἐν γένει δογματικῆς φύσεως ἀφορῶν τελείως

“Υπουργείον Ἐκκλησιαστικῶν μὲ ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῆς φύσεως ὑποθέσεων (¹), μετέπειτα δὲ νόμος ὁρίζει, ὅπως ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐκδίδει διατάγματα, ἀφορῶντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, πλὴν περιέχοντα κανόνας δικαίου καὶ τοῦτο πρὸς ἀρτιωτέραν κατοχύρωσιν τῆς Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας (²). Ἰνα δὲ ἐπιτευχθῇ καὶ ἡ ἔνωσις τοῦ διαμαρτυρομένου στοιχείου, διὰ νόμου διέταξε τὴν σύγκλησιν Γενικῆς Συνόδου τῶν Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησιῶν (³), ἵδρυσεν δὲ εἰδικὰς Ἐπιτροπὰς πρὸς κυβέρνησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, ἤτοι τὴν Γενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν (Reichskirchenausschüsse) τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Τοπικῶν Ἐκκλησιῶν (Landeskirchenausschüsse) καὶ τὴν Ἐπαρχιακὴν Ἐκκλ. Ἐπιτροπὴν (Provinzialkirchenausschüsse) (⁴).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεταβατικῆς ταύτης περιόδου συνιστᾶται καὶ Ἀνωτάτῃ Διεύθυνσις Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς διαχείρισιν καὶ διαρρύθμισιν τῶν ἐν γένει οἰκονομικῶν ζητημάτων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν (⁵).

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥΤΑ

Ἐν ἔτει 1831 ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας Συνοδικῷ Τόμῳ ἀνεγνωρίσθη, ὡς αὐτόνομος, λειτουργοῦσα, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι ἐν τῇ Ἡγεμονίᾳ κατὰ σύστημα πολιτειοκρατικόν (⁶). Ἐν ἔτει 1879 Συνο-

τὴν Ἐκκλησίαν, οὐδαμῶς δὲ τὸ Κράτος, ὅπερ κυρίως ἀσκοῦν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας (jus caverendi), ῥυθμίζει πάντα τὰ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς φύσεως. Παρέχει οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν εἰς αὐτήν, ἡ δὲ σχέσις τῶν ἐκκλ. λειτουργῶν πρὸς τὸ Κράτος εἶναι σχέσις δημοσίων ὑπαλλήλων, ὁ Kollreutter, op. cit. σελ. 199-200, Meissner-Kaisenberg, op. cit. σελ. 269, 275 κ. ἑ.

1) Πρὸβλ. Ν. ἀπὸ 16[VII]1935 παρὰ Koellreutter, op. cit. σελ. 202.

2) Πρὸβλ. Ν. ἀπὸ 24[IX]1935 ἐν Jahrbuch, op. cit. σελ. 164, Koellreutter, op. cit. σελ. 202, Sturzo, l'Eglise et l'Etat σελ. 579.

3) Διάταγμα ἀπὸ 15[II]1937, ἐν Jahrbuch, op. cit. σελ. 165, Koellreutter op. cit. σελ. 203.

4) Διάταγμα ἀπὸ 30[IX]1937 ἐν Jahrbuch, op. cit. σελ. 165, Koellreutter, op. cit. σελ. 203.

5) Διάταγμα ἀπὸ 25[VI]1937 ἐν Jahrbuch, op. cit. σελ. 165, Koellreutter, op. cit. σελ. 203.

6) Milasch, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 194, 212 κ. ἑ., Χρ. Παπαδόπουλου, Αἱ ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ῥουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθόν, Ἀθήναι, 1923, σελ. 20 κ. ἑ., Constantinides, The Orthodox Church, London, 1931, σελ. 119 κ. ἑ.

δικῷ Τόμῳ ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' ἀνεκηρύσσεται, ὡς Αὐτοκέφαλος, κυριωδεστέραν ἔχουσα θέσιν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἡγεμονίᾳ Ἐκκλησιῶν (¹). Μετὰ τὸν Παγκόσμιον πόλεμον, ὅτε συνέστη καὶ τὸ Τριαδικὸν βασίλειον τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων, διὰ Δ'τος τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἀλεξάνδρου ἀπὸ 17 Ἰουνίου 1920 ἐκηρύχθη ἡ ἔνωσις πασῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας (²), ἥτις πάλιν δι' ἑτέρου διατάγματος ἀπὸ 30-VIII-1920 ἀνεκηρύσσεται εἰς Πατριαρχεῖον (³). Διὰ συγχρόνου δημοσιεύσεως τοῦ Ἐσωτερικοῦ καὶ Καταστατικοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Αὐτοκεφαλῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας ἐρρυθμίζοντο αἱ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις αὐτῆς κατὰ σύστημα τέλεον Πολιτειοκρατικόν. Κατὰ τὰς γενικὰς οὕτω διατάξεις τοῦ ὡς εἴρηται Νόμου Καταστατικοῦ χάριτος, ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Σερβίας διωκεῖτο ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Πατριάρχου, ὡς Προέδρου, καὶ τεσσάρων Μητροπολιτῶν, ὡς μελῶν. Αὕτη διήρκει, οὕτω συγχροτούμενη, ἐπὶ διετίαν, πλὴν τὰ δύο αὐτῆς μέλη ἀντικαθίσταντο κατ' ἔτος. Διεκρίνοντο τὰ καθήκοντα αὐτῆς εἰς sacra interna καὶ εἰς sacra externa, πλὴν διὰ τὰ πρῶτα περισσότερον ἐπεμελεῖτο ἡ Διοκλήσις Συνόδου, ἥτις κεχωρισμένως συνεκροτεῖτο μὲ εἰδικὴν ἀποστολήν. Παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ παρεκάθητο ὁ Γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου, ὅστις ἤσκει αὐστηράν καὶ καταπιεστικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, θεωρουμένης ἀπαραιτήτου πάντοτε τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ κατὰ πάσας τῆς Συνόδου τὰς συνεδριάσεις, ἐφ' ὅσον μάλιστα προσυπέγραφε καὶ ἀπάσας τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ τὰς δογματικοῦ εἰσέτι περιεχομένου (⁴).

1) Milasch, op. cit. σελ. 212 κ. ἑ., ἐνθα καὶ περὶ τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Μαυροβουνίου, Καρλοβιτσίου κλπ., Constantinides, op. cit. σελ. 120 κ. ἑ.

2) Ἡνώθησαν οὕτω: 1) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τοῦ πρ. βασιλείου τῆς Σερβίας, 2) Ἡ Αὐτοκέφαλος Μητρόπολις Καρλοβιτσίου, 3) Αἱ τέσσαρες Ἐπισκοπαὶ Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, 4) Αἱ ἐν Δαλματίᾳ Ἐπισκοπαὶ Ζάρας καὶ Κατάρου, 5) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία Μαυροβουνίου, 6) Αἱ ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀποσπασθεῖσαι Μητροπόλεις Μακεδονίας. Πλεῖον πρὸβλ. παρὰ Παπαδόπουλου, op. cit. σελ. 50 κ. ἑ., Constantinides, op. cit. σελ. 120, ἴδε καὶ Le Clercq, Les églises Unies d'Orient, 1934, σελ. 81 κ. ἑ.

3) Παπαδόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 51, Constantinides, op. cit. σελ. 120.

4) Πληρεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ νόμου πρὸβλ. παρὰ Παπαδόπουλου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 43 κ. ἑ., Constantinides, op. cit. σελ. 128, 122, Mitrovic, Orakono davnim granicama izmed ju crkve in drzave, 2a izm., Beograd, 1928.

Τούτῳ τῷ λόγῳ ἔνεκα τάσις πρὸς ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυρῶς ἔλαβε χώραν, ἐν ἧτι δὲ 1931 διεκηρύχθη τὸ σύστημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Οὕτω κατὰ τὰς γενικὰς συνταγματικὰς διατάξεις ἡ ἄσκησης τῆς λατρείας οἰασδήποτε θρησκευτικῆς Ὁμολογίας ἀνεκτῆς ἢ ἀνεγνωρισμένης εἶναι ἐλευθέρη (*). Πᾶσαι αἱ θρησκ. Ὁμολογίαι εἶναι ἴσοι ἀπέναντι τῶν νόμων, ἐνεργοῦσι τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐλευθέρως, δύνανται δὲ νὰ ἐπιμελῶνται καὶ διατηρῶσι τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Διοικήσεως αὐτὰς Ἀρχῆς καὶ ἐκτὸς τοῦ Κράτους εὐρισκομένης κατὰ τὰ πνευματικὰ αὐτῶν νόμιμα (*). Οἱ ἐκκλ. λειτουργοὶ ἀσκοῦσι τὰ καθήκοντα αὐτῶν μόνον ἐν τόπῳ λατρείας, ἔνθα ὅμως ὁρτῶς ἀπαγορεύεται ἡ ἄσκησης οἰασδήποτε πολιτικῆς προπαγάνδας (*).

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς Ὁμολογίας εἶναι ἀπαραβίαστος (*). Οἱδεῖς τυγχάνει ἀπληλαγμένος τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἀστικῶν ἢ πολιτικῶν, ἐπικαλούμενος ὑπαγορεύσεις ἀντιθέτους τῆς θρησκείας αὐτοῦ. Ἡ χρῆσις τῶν πολιτικῶν καὶ πολιτειακῶν δικαίων εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων (*).

Τούτων πάντων ἔνεκα ἐκάστη Ἐκκλησία (²) ἐν τῷ Τριαδικῷ Βασιλείῳ ἐνεργεῖ ἐλευθέρως τὰ ἑαυτῆς, διεπομένη, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐσωτερικά, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς κανονισμῶν καὶ νόμων (*).

ΤΡΙΤΗ ΜΟΡΦΗ

Αἴ γ υ π τ ο ς

Ὁ Ἰσλάμ εἶναι ἡ ἐπίσημος Θρησκεία τοῦ Κράτους (*). ἐν τούτοις οἱ Αἰγύπτιοι ἀπολαμβάνουσιν ἐλευθερίας θρησκευματος (*), ἔτι δὲ ἐλευθέρη παρίσταται ἐν τῷ Βασιλείῳ ἡ ἄσκησης τῆς λατρείας πάσης θρησκείας, ὑπὸ τὴν διαφύλαξιν τῶν νόμων τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῶν ἠθῶν (*).

1) Ἀρθ. 11 τοῦ ἀπὸ 3[IX]1931 Συντάγματος, ἐν *Mir kine-Guetz é v i t c h*, op. cit. σελ. 697.

2-5) Ἀρθ. 11 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἐξαιρετικῶς ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Γιουγκοσλαβίας δυνάμει ἐδικοῦ νόμου ἀπολαμβάνει σημαντικῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως ὑπὸ τῆς Πολιτείας, παρεχομένης αὐτῇ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ.

7) Πρβλ. εἰδικώτερον καὶ *T r o i s c i*, Drzakva vlast i crkvena avtokefalija, ἐν *A r c h i v*. No 6, 1933, Beograd, ἰ δ ί ο υ *Sustina i faktori avtokefalije*, ἐν *Archiv*. No 3, 1933, Beograd.

8) Ἀρθ. 149 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1923 (Rescrit no 42), ἰσχύον δυνάμει τοῦ Rescrit No 48 τοῦ 1935 (πρβλ. *Informations Constitutionnelles*, 1938, σελ. 12-14).

9) Ἀρθ. 2 τοῦ Συντάγματος.

10) Ἀρθ. 13 τοῦ Συντάγματος.

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος (*).

Α R G E N T I N H

Ἐν τῇ Ὁμοσπονδιακῇ ταύτῃ Δημοκρατίᾳ, κατὰ συνταγματικὴν διάταξιν, τὸ Δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Κράτους (*). Ῥητῶς ὅμως δηλοῦται, ὅτι ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς χώρας καὶ οἱ ἐν αὐτῇ βιοῦντες ξένοι ἀπολαμβάνουσι πλήρους ἐλευθερίας ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἰδίου αὐτῶν δόγματος (*).

B O L I B I A

Τὸ Κράτος ἀναγνωρίζει καὶ ὑποστηρίζει τὸ δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας* ἐπιτρέπεται ὅμως συγχρόνως ἡ ἐλευθέρη ἄσκησης δημοσίᾳ οἰουδήποτε ἐτέρου δόγματος (*). Ἀπασα ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἐν γένει ἀπολαμβάνει τῆς ἰδίας καὶ τῶν ἰδιωτῶν προστασίας (*).

K O Λ O M B I A

Ἐπιτρέπεται ἡ ἄσκησης τῆς λατρείας οἰουδήποτε δόγματος τελείως ἐλευθέρως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν νόμων τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ἡ Πολιτεία δὲ δύναται μετὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας νὰ κανονίξῃ εἰδικώτερον τὰς σχέσεις αὐτῆς συνάπτουσα concordatum (*).

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος (*).

I P Λ A N Δ I A

Τὸ Σύνταγμα εἰς τὸ περὶ θρησκείας ἀρθρον (²) ἀρχόμενον δι' ὕμνου πρὸς τὸν θεμελιωτὴν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, δρίζει, ὅτι τὸ Κρά-

1) Ἀρθ. 12 τοῦ Συντάγματος

2) Ἀρθ. 2 τοῦ ἀπὸ 25[V]1853 Συντάγματος, ἐν *D a r e s t e*, *Constitutions Modernes*, τόμ. IV. σελ. 8.

3) Ἀρθ. 14 καὶ 20 τοῦ Συντάγματος, *D a r e s t e*, op. cit. IV. σελ. 9-10.

4) Ἀρθ. 2 τοῦ ἀπὸ 17[X]1880 Συντάγματος, ἐν *D a r e s t e*, op. cit. IV. σελ. 29.

5) Ἀρθ. 17 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθ. 13 τοῦ ἀπὸ 1[VIII]1936 Συντάγματος ἐν *Informations Constitutionnelles*, 1937, σελ. 147.

7) Ἀρθ. 13 τοῦ Συντάγματος, ἐν *Informations*, 1937, σελ. 147.

8) Ἀρθ. 44, § 1, ἐδ. 1 τοῦ ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1937 Συντάγματος ἐν *M i r k i n e - G u e t z é v i t c h*, op. cit. τόμ. II. σελ. 636.

τος αναγνωρίζει ειδικήν θέσιν ἐν τῇ Πολιτείᾳ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν μεταξὺ τῶν λοιπῶν, ἄνευ δικαιωμάτων ἐννοεῖται οἰωνοδῆποτε, ἔφ' ὅσον φυλάττει τὴν πίστιν τοῦ μεγίστου μέρους τῶν πολιτῶν (1). Ἀναγνωρίζονται ὡσαύτως αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἱρλανδίας, ἡ Πρεσβυτεριανὴ Ἐκκλησία τῆς Ἱρλανδίας, ἡ Ἐκκλησία τῶν Μεθοδιστῶν, ἡ Θρησκευτικὴ Ἐνωσις τῶν Φίλων ἐν Ἱρλανδίᾳ, ὡς καὶ αἱ κοινότητες τῶν Ἰουδαίων καὶ ὅσων λοιπῶν θέλουσιν εὐρεθῆναι, ἰσχύουσιν καὶ λειτουργοῦσαι κατὰ τὴν ἑναρξιν ἰσχύος τοῦ Συντάγματος (2). Τὸ Κράτος δὲν ἐνισχύει οἰκονομικῶς Ἐκκλησίαν τινὰ πᾶσαι δ' αἱ Ἐκκλησίαι δύνανται νὰ διευθύνωσι τὰ καθ' ἑαυτάς, ὡς βούλονται, ὡς καὶ πᾶσαν τὴν κινητὴν καὶ ἀκίνητον αὐτῶν οὐσίαν νὰ διατίθενται, ὡς βούλονται, πρὸς ἐκπλήρωσιν θρησκευτικῶν ἢ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν (3). Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος, ἔφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνει, ἀκουμένη, εἰς τοὺς νόμους τῆς δημ. τάξεως (4).

ΠΑΝΑΜΑΣ

Πᾶσα θρησκεία ἀπολαμβάνει ἐλευθερίας ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς λατρείας αὐτῆς, λειτουργοῦσα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ὑπὸ τῶν νόμων κεκανονισμένων καὶ ἔφ' ὅσον δὲν προσβάλλει τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα. Ἀναγνωρίζεται, ὅτι τὸ Δυτικὸν δόγμα ἔχει τὴν πλειονότητα ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Χώρας, οὗ ἕνεκα ἀπολαμβάνει δι' ὠρισμένα ζητήματά τινα ἐσωτερικῆς φύσεως τῆς κρατικῆς προστασίας (5).

ΠΟΛΩΝΙΑ

Ἐξαιρέσει τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥς αἱ μετὰ τοῦ Κράτους σχέσεις ὁυθμίζονται διὰ τοῦ ἀπὸ 30-V-1925 Concordatum (6) διὰ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ Κράτει θρησκευτικὰς Ὁμολογίας ὥριται διὰ τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος (1), ὅτι, ἔφ' ὅσον τυγχάνουσιν ἀνεγνωρισμέναι πολιτικῶς, λειτουργοῦσιν ἐλευθέρως, ἀσχεῦσι τὰ τῆς λατρείας

1) Ἀρθ. 44 § 1 ἐδ. 2 τοῦ Συντάγματος.

2) Ἀρθ. 44 § 1 ἐδ. 3 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθ. 44 § 2, ἐδ. 2-6 τοῦ Συντάγματος.

4) Ἀρθ. 44 § 2 ἐδ. 1 τοῦ Συντάγματος, πρβλ. εἰδικῶς καὶ Minghetti, Stato e Chiesa, σελ. 49, Rottenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche σελ. 374 κ. ἑ.

5) Ἀρθ. 26 τοῦ ἀπὸ 13/11/1904 Συντάγματος, ἐν Darestes op. cit. IV, σελ. 261-262.

6) Ἀρθ. 114 τοῦ Συντάγματος τῆς 23/IV/1935 ἐν Mirkin-Guetzévitch, op. cit. σελ. 461.

7) Ἀρθ. 113-116 τοῦ Συντάγματος.

αὐτῶν, ἔχουσιν ἰδίαν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν, ἣν αὐτοβούλως διαχειρίζονται, καὶ ἐργάζονται πρὸς πλήρη τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐκπλήρωσιν μὲ τὸν περιορισμὸν τοῦ μὴ ἀντιβαίνειν εἰς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας (1). Αἱ Ἐκκλησίαι τῶν θρησκευτικῶν Μειονοτήτων καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ θρησκευτικαὶ ὁργανώσεις, ἀνεγνωρισμέναι ὑπὸ τοῦ Κράτους, λειτουργοῦσιν ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς αὐτῶν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν κανόνων, ἐν ταῖς σχέσεσι πρὸς τὸ Κράτος, δυνάμει νόμων οὔσαι ὁυθμιστέαι (2). Πᾶσα νέα θρησκ. Ὁμολογία εἰς οἰανδῆποτε θρησκευτικὴν Κοινότητα ἀναγνωρίζεται, ἔφ' ὅσον δὲν προσβάλλει τὰ δημόσια ἥθη (3). Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκ. συνειδήσεως καὶ τῆς λατρείας εἶναι ἀπαραβίαστος, ἔφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὰ δημόσια ἥθη (4). Ὁ προσυλητισμὸς ἀπαγορεύεται (5).

ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ

Τὸ Σύνταγμα δὲν ὁμιλεῖ περὶ ἐπικρατούσης θρησκείας, ὁρίζον μόνον, ὅτι ἡ Διοίκησις τῆς Εὐαγγελικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας ὁρίζεται κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς νόμους. Αἱ λοιπαὶ θρησκευτικαὶ Κοινότητες ὑφίστανται κατὰ τὰς ἰσχυούσας διατάξεις ἢ μέλλοντας νόμους. Οἰανδῆποτε νέα θρησκευτικὴ Κοινότης ἱδρύται διὰ Νόμου (6). Οἰοσδῆποτε πολίτης Φινλανδὸς πρεσβεύει καὶ ἐκδηλοῖ, δημοσίᾳ καὶ κατ' ἰδίαν, ἐλευθέρως τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ πεποιθήσιν, ἔφ' ὅσον δὲν προσβάλλει τοὺς νόμους καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη. Ὡσαύτως εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν οἶαν πρεσβεύει ὁμολογίαν καὶ ν' ἀσπασθῇ ἄλλην (7).

ΤΕΤΑΡΤΗ ΜΟΡΦΗ

Α' Τ' Τ' Η

Ἐκαστον δόγμα ἀπολαμβάνει πλήρους ἐλευθερίας ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς λατρείας αὐτοῦ καὶ οἱ τοῦτο πρεσβεύοντες ἐλευθέρως ὡσαύτως ἐκδη-

1) Ἀρθ. 113 τοῦ Συντάγματος.

2) Ἀρθ. 115 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθ. 116 τοῦ Συντάγματος.

4) Ἀρθ. 111 τοῦ Συντάγματος.

5) Ἀρθ. 111 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθ. 83 τοῦ ἀπὸ 17 Ἰουλίου 1919 Συντάγματος, ἐν Darestes op. cit. τόμ. I, 512, Mirkin-Guetzévitch, op. cit. τόμ. I, σελ. 290.

7) Ἀρθ. 8 τοῦ Συντάγματος ἐν Mirkin-Guetzévitch, op. cit. σελ. 277.

λουσι τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις, ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον τοῦ σεβασμοῦ τῆς δημ. τάξεως (*).

Διότι ὁμοῦς ἡ Λυτική Ἐκκλησία κατέχει τὴν πλειοψηφίαν ἐκ τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἀπολαμβάνει εἰδικῆς θέσεως ἐν τῷ Κράτει, ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ μετ' αὐτοῦ συναφθέντος concordatum (*).

COSTA-RICA

Τὸ Κράτος ἀναγνωρίζει, ὡς κρατικὴν, τὴν θρησκείαν τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας, συμβάλλον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς. Ἐν τούτοις εἶναι ἐλευθέρᾳ ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας παντὸς δόγματος, ἔφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνει αὐτῇ εἰς τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς διεθνοῦς ἠθικῆς καὶ τὰ χρηστά ἥθη (*).

Ἀπαγορεύεται ἡ χρησιμοποίησις τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τοῦ λαοῦ, ὡς μέσου πολιτικῆς προπαγάνδας (*).

ΠΕΡΟΥ

Ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰς πεποιθήσεις τῆς πλειονότητος τοῦ λαοῦ τὸ Κράτος προστατεύει τὸ δόγμα τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας (*), μεθ' ἧς αἱ ἰδιαιτέρας σχέσεις διακανονίζονται βάσει concordatum (*).

Ἀπασαί αἱ ἐπόλοιποι θρησκευτικαὶ ὁμολογίαι ἀπολαμβάνουσι ἐλευθέρως ἀσκήσεως τῆς λατρείας αὐτῶν (*).

ΠΑΡΑΓΟΥΑΝ

Ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους εἶναι ἡ τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις τυγχάνει καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα. Ἐν τούτοις τὸ Κογκρέσσον ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς λατρείας οἰασδήποτε ἄλλης θρησκείας ἐντὸς τοῦ Κράτους (*).

1) Ἀρθ. 9 τοῦ ἀπὸ 2[VI]1935 Συντάγματος ἐν Informations Constitutionnelles, 1936, σελ. 33.

2) Pii IX, Acta, τόμ. I σελ. 559.

3) Ἀρθ. 51 τοῦ ἀπὸ 7[XII]1871 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. IV, σελ. 380.

4) Ἀρθ. 36 § 2 τοῦ Συντάγματος, D a r e s t e, IV, σελ. 379.

5) Ἀρθ. 232 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1933 ἐν Annaire, 1934, σελ. 689.

6) Ἀρθ. 234 τοῦ Συντάγματος, πρβλ. καὶ ἄρ. 235.

7) Ἀρθ. 232 τοῦ Συντάγματος.

8) Ἀρθ. 3 τοῦ ἀπὸ 24[XI]1870 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, op. cit. τόμ. IV, σελ. 273.

Ἄπαντες οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ξένοι πρεσβεύουσιν ἐλευθέρως οἰανδήποτε βούλονται θρησκείαν ἐν τῇ Χώρᾳ (*).

III

ΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (*)

Ἡ πτώσις τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἡ διαγραφὴ ἐκ τοῦ χάρτου τῆς ὑδρογείου τῆς ἐνδοξοτέρας Αὐτοκρατορίας, τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν ἐπληξε μόνον τὴν Μεγάλην Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐπληξε σύμπασαν τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανωσύνην. Τὰ τέσσαρα μεγάλα Πατριαρχεῖα εὐρέθησαν εἰς ἔδαφος, κατεχόμενον τότε ὑπὸ ἀπίστων. Τὸ μὲν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἴδομεν ὅποιαν ἔσχε μεγαλειώδη ἐξέλιξιν (*). Ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τριῶν μεγάλων Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἡ ζωὴ καὶ ἡ δραματικὴ προοδευτικὴ ἐξέλιξις χρυσᾶς κατέχει εἰς τὴν Ἱστορίαν σελίδας.

Τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, ὅτε ἔχει παγιωθῇ πλέον εἰς οἰανδήποτε Πολιτείαν ἡ μορφή τῆς σχέσεως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ διέπον τὰς σχέσεις αὐτῶν ταύτας σύστημα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ τρία Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἡ θέσις αὐτῶν ἐν ταῖς ἔνθα ἐδρεύουσι Πολιτείαις τυγχάνει ἐνιαία.

Οὕτω καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας (*), ὑφιστάμενον ἐν χώρᾳ μὴ χριστιανικῇ (*), εἰς οὐδεμίαν νομικὴν σχέσιν ἔρχεται πρὸς τὸ Βασίλειον τῆς Αἰγύπτου, ὅπερ συνταγματικῶς καθιερώσαν τὴν ἀνεξιδιθησκείαν ἐν τῷ Κράτει (*), ἐπι-

1) Ἀρθ. 18 καὶ 33 τοῦ Συντάγματος, D a r e s t e, op. cit. τόμ. IV, σελ. 274, 276.

2) Ἡ τῶν ζητημάτων τῶν Πατριαρχείων ἀνάλυσις βεβαίως χρήζει εὐρείας, εὐρυτάτης ἐρεῦνης. Ὑποσχόμενοι, ὅπως ἐν ἰδιαιτέρῳ χώρῳ, καιρῷ δὲ τῷ δέοντι, ἐπιληφθῶμεν τοῦ θέματος, ὡς ἀξίζει, γενικώτερον, περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἐν τῇ παρουσίᾳ ὀλίγα, μὴ ποιοῦντες ὥδε ἄλλωστε ἢ μόνον τὴν γραφὴν συγκριτικῶς δικαίου ἐπὶ τοῦ θέματος.

3) Ὁρα ἀνωτ. σελ. 172 κ. ἑ.

4) Πρβλ. Χρυσ. Παπαδόπουλου, Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας, ἐν ΜΕΕ. τόμ. III, σελ. 543 κ. ἑ.

5) Κατὰ τὸ ἄρθ. 149 τοῦ Συντάγματος 1923 ὁ Ἰσλάμ εἶναι ἡ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους.

6) Καὶ τὸ ἄρθ. 12 τοῦ παλαιότερου Συντάγματος τοῦ 1930 (Rescrit No 70), ὁμίλει περὶ ἐλευθερίας θρησκευτικῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ ἄρθ. 14 ἐπιπερισσότερον ἐπέτρπε τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν παντὸς δόγματος ἐν τῷ Βα-

τρέπει την ελευθέραν άσκησιν πάσης λατρείας έν αύτῳ οίουδήποτε δόγματος και φυσικῶ τῷ λόγῳ οίασδήποτε Ἐκκλησίας, λειτουργούσης κατά τὰς ἐσωτερικάς αὐτῆς διατάξεις (1). Ἐν προκειμένῳ ὅμως κατά εἰδικήν διάταξιν ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἐπικυροῖ διὰ Β. Διατάγματος τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου.

Εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας προσφάτως ἀνῆλθεν Ἱεράρχης ὀνομαστός, ἡ Α. Θ. Μακαριότης ὁ Πάπας και Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Χ ρ ι σ τ ὀ φ ο ρ ο ς Β'.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, εἰς τὸν θρόνον τοῦ ὁποίου κάθεται ἡ Α. Θ. Μακαριότης ὁ Πατριάρχης Ἀ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς, και τοῦτο εἰς οὐδεμίαν σχέσιν νομικὴν ἰδιαιτέραν ἔρχεται πρὸς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, ἥτις, μὴ ἔχουσα ἐπίσημον ἄλλην Ἐκκλησίαν, οὐδ' ἀναγνωρίζουσα ἐτέραν ἢ τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς Ἀρχηγὸς τυγχάνει και ὁ Βασιλεὺς (*), ἐπitrέπει τὴν ελευθέραν άσκησιν πάσης λατρείας οίουδήποτε δόγματος έν τῷ Κράτει Αὐτῆς.

Και κατά τὴν ὁδε ἰσχύουσιν εἰδικὴν διάταξιν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου ἐπικυροῖ ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας (*).

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων (*), ἔδρευον και τοῦτο έν κτήσει τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τὰ αὐτά, ὡς ἄνω έν Ἀντιοχείᾳ, ἰσχύουσι διὰ τὴν νομικὴν σχέσιν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Πολιτείαν. Καθ' ὅμοιον, ὡς ἄνω τρόπον, και έν τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου ἐπικυροῖ ὁ Ἀγγλος Βασιλεὺς.

Εἰς τὴν αἰγλήσαν καθέδραν τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καθύεται ἀπὸ χρόνων ἀγχοίνους και ὀνομαστός Ἱεράρχης, ἡ Α. Θ. Μακαριότης ὁ Πατριάρχης Τιμόθεος.

οιλείῳ, ὑπὸ τὴν βεβαίαν τήρησιν τῶν νόμων δημ. τάξεως και τῶν χρηστῶν ἡθῶν, ὁ D a r e s t e, Constitutions Modernes, τόμ. V. σελ. 444.

1) Ἀρθ. 13 τοῦ Συντάγματος 1923, ὅπερ σήμερον τυγχάνει έν ἰσχύϊ Informations Constitutionnelles, 1938, σελ. 12-14.

2) Ὅρα ἀνωτέρω σελ. 203 κ. έ.

3) Χ ρ υ σ. Παπαδόπουλος, Ἐκκλησία Ἀντιοχείας, έν ΜΕΕ-τόμ. IV. σελ. 897 κ. έ.

4) Χ ρ υ σ. Παπαδόπουλος, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἱερολόγημα, 1900. T h o m s e n, Systematische bibliographie der palästina Literatur, Leipzig, 1906-1927.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΩ ΚΡΑΤΟΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

1. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσις τῆς Πολιτείας παγιοῦται. Ἡ μορφή τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας (kirchenhoheit) ἐνιαχοῦ ἐφαρμοσθεῖσα, μήπω έν πᾶσιν ἐπικρατήσασα, ἀπετέλεσε τὴν μεταβατικὴν περίοδον τῆς ἥδη κρατούσης ἀρτιωτέρας σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν (*). Ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἀναπτύξει τῆς ἐξόχως ἐξελιχθείσης θεωρίας τῆς ελευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως και τῆς ιδεώδους Πολιτείας, ἀνεγνωρίσθη και ἀπεδόθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἀληθὴς και ἀρμόζων προσορισμὸς και χαρακτὴρ έν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἔργου αὐτῆς έν τῇ Κοινωνίᾳ και έν τῇ προσπάθειᾳ τῆς καλλιτερεύσεως και ἀριότητος τοῦ ἀνθρώπου και τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἐν τῇ κρίσει δὲ ταύτῃ κατά τὸ σήμερον κρατοῦν εἰς πολλὰ χριστιανικά Ἔθνη δίκαιον τῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐρρυθμίσθη τελείως πᾶσα εἰς τελειοποίησιν ἄγουσα ἔννοια ἡ θεωρία (*).

Ἡ Πολιτεία τοῦ Κ' αἰῶνος εἶναι ἡ κυρίαρχος ἐπὶ γῆς ἐξουσία ἐπὶ τῶν έν αὐτῇ βιούντων ἀνθρωπίνων ὄντων (*). Εἰς ταύτην ἰδεω-

1) Μεγάλως συντείνει ἡ ιδεώδης ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τῆς Πολιτείας, τοῦ συγχρόνου τοῦτέστιν Κράτους, ὅπερ κατά τὴν θαυμασίαν εἰκόνα, ἣν δίδει ὁ ὀνομαστός L e r o y - B e a u l i e n, L'État moderne et ses fonctions, 4η ἐκδ. Paris, 1911, σελ. 68 «(l'État moderne) représente la nation à peu près comme la photographie instantané représente un cheval qui l'le saisit au galop et qui reste pour elle éternellement galopant!» πρβλ. και D a w s o n, Religion and Modern State, London, 1936, σελ. 48 κ. έ.

2) Ὁ πολὺς K a h l, έν Kirchenrecht, σελ. 313 κ. έ.,

3) Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς Πολιτείας εἰδικῶς πρβλ. S e y d e l, Grundzüge einer Allg. Staatslehre, 1873, Φ λ ο γ α ῖ τ η ν, Συνταγμ. Δίκαιον, 1879, σελ. 1-2, Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὀ ν, Ἑλλ. Συντ. Δίκαιον, Α' 1897, L a b a n d, Deutsches Reichsstaatsrecht, τόμ. I. 1911, § 10, σελ. 70 κ. έ. J e l l i n e k, Allgemeine Staatslehre, 1914, σελ. 406, 1922, κεφ. VI. C a r r é

δῶς συσσωματωθεῖσα ἡ αὐστηρὰ ἔννοια τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας (1) ἐδημιούργησε τὸν τύπον τῆς κυβερνώσης θελήσεως (2), ἥτις προσδιορίζει πᾶσαν ἔννοιαν ἐξουσίας ἐπὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων ἀσκουμένην, παρ' ἧς ὡς ἐκ πρωτογενοῦς τοιαύτης, ἀπορρέει πᾶν δίκαιον (3), ἀφορῶν τὴν ἀρτίαν καὶ εὐρυθμὸν λειτουργίαν τῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας (4). Μία δύναμις, μία ἀνωτέρα ἰσχύς, μία ἰδεώδης τῶν κοινω-

de Malberg, *Théorie Générale de l'État*, τόμ. I. 1920, σελ. 15, 40, 158, Ν. Ν. Σαρίπολος, *περὶ Πολιτείας*, 1921, σελ. 5, 16, 38 κ. ἐ., Duguit, *Traité du Droit Constitutionnel*, 1923, τόμ. II. σελ. 1, 13, 33, κ. ἐ., Kelsen, *Allgemeine Staatslehre*, 1925, § 1 κ. ἐ., Rocco, *La trans-formazione dello Stato*, 1927, Carl Schmitt, *Der Hüter der Verfassung*, 1931, σελ. 78, Βεζανήν, *Ἡ θεωρία τοῦ Κράτους*, 1932, σελ. 70, Σβώλον, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, 1934, σελ. 177 κ. ἐ., Berthélemy (μετ. Στασινοπούλου), *Διοικητικὸν Δίκαιον*, 1935 σελ. 1, 11 κ. ἐ., Vögelin, *Der autoritäre Staat*, 1936, σελ. 7, 25, Ranelletti, *Istituzioni di diritto Pubblico*, 1937, σελ. 5, 73, Koellreutter, *Grundriss der Allg. Staatslehre*, § 1, Θ. Τσάτσος, *Εἰσαγωγή εἰς τὸ Πολιτευτικὸν Δίκαιον*, β' ἔκδ. 1939, σελ. 11 κ. ἐ. σελ. 28 κ. ἐ.

1) Ὅρα ἀνωτ. σελ. 187 σημ. 1.

2) Πρβλ. Berthélemy, (μετ. Στασινοπούλου), *Διοικητικὸν Δίκαιον*, σελ. 1, 10 κ. ἐ. Hauriou (μετ. Τσουπλάκιδου-Παπαχατζή), *Σύστημα Διοικ. Δικαίου*, Ἀθήναι, 1935, τόμ. Α' σελ. 7, Koellreutter, *Deutsches Verfassungsrecht*, γ' ἔκδ. Berlin, 1938, σελ. 22, 185 κ. ἐ.

3) Τὸ δίκαιον εἶναι δημιούργημα τῆς Πολιτείας, ἥτις ἀπονέμουσα ἡ ἀφαιρούσα δικαιώματα διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, ἀσκεῖ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν, ἂν ὅσον δὲ καὶ τὸ δικαίωμα ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ δικαίου, τὸ δικαίωμα εἶναι καὶ τοῦτο δημιούργημα τῆς Πολιτείας, εἶναι ἐξουσία ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ παρὰ τῆς Πολιτείας παρεχομένη· ἡ μεγίστη θεωρία τοῦ ὀνομαστοῦ Zitelmann, ἐν *Internationales Privatrecht*, τόμ. I-II, 1897-1912, περὶ ἧς πλεῖψ πρβλ. εἰς Μαριάκην, Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τοῦ Ἰδιωτικοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, Ἀθήναι, 1927, σελ. 23 κ. ἐ., Στρέιτ-Βάλλην, γ-δ α ν, Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 119, 124, Ἀθήναι, 1937, Frankestein, *Internationales Privatrecht*, τόμ. I-IV, Berlin, 1926-1935, Σπυρόπουλον, Ἰδιωτικὸν Διεθνὲς Δίκαιον, Ἀθήναι 1938, σελ. 6-8.

4) Μόνον εἰς τὴν Πολιτείαν ἀνήκει τὸ δικαίωμα τοῦ ἀρχειν (Herzschen), τοῦ ἔχειν πολιτικὴν ἐξουσίαν (Herzschengewalt), ὅπερ τυγχάνει ἰδιον δικαίωμα τοῦ ἐπιτάσσειν ἐλευθέρους προσώπους καὶ ἐξαναγκάζειν ταῦτα πρὸς τήρησιν τῶν ἐπιταγῶν. Laband, *Staatsrecht*, τόμ. I. 5η ἔκδ. 1911, σελ. 56, 68, 70, Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3η ἔκδ. 1914, σελ. 169, 427, Giese, *Verfügungen über Deutschen Staatsgebiet*, Ein Beitrag zu den Lehren vom Staatsgebiet und von Reichskompetenz ἐν *Archiv des öffentlichen Rechts* 1917, τόμ. XXXVII, σελ. 170-171, Carré de Malberg, *Théorie Générale de l'État*, τόμ. I. 1920, σελ. 251, 258, Ν.

νικῶν πραγματικῶν ὄντων κυβέρνησις ὑπάρχει (1), ἥτις νέκλεται θεόθεν, ἵνα ρυθμίῃ τοὺς ὑποχρεωτικοὺς ἐκείνους κανόνας, οἵτινες μόνον μεριμνῶσι διὰ τὴν ἰδεώδη συμβίωσιν τῶν μελῶν αὐτῆς (2) (3). Ἡ τῶν ἐξουσιῶν δὲ αὕτη πηγὴ (4) μόνη ἀφ' ἑαυτῆς (5), ἐπιβάλλει καὶ

Ν. Σαρίπολος, *Περὶ Πολιτείας*, Ἀθήναι, 1921, σελ. 11, 38, Koellreutter, *op. cit.* σελ. 9, 135 κ. ἐ.

1) Ν. Ι. Σαρίπολος, *Συντ. Δίκαιον*, τόμ. I. β' ἔκδ. 1874, σελ. 63, κατὰ δὲ τὸν Σβώλον, *Συντ. Δίκ.* 1934, σελ. 207 «ἡ κρατικὴ ἐξουσία χαρακτηρίζεται, ὡς ἀνωτάτη, διότι ὑπέρκειται πάσης ἄλλης ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐντὸς τῆς χώρας θελήσεως. Εἶναι πρωτογενὴς καὶ πηγάζει ἐξ ἰδίου δικαίου» σελ. 209 «ἡ Ἀνωτάτη ἐξουσία τοῦ Κράτους εἶναι γενικὴ καὶ ἐκτείνεται ἐπὶ πάντων τῶν προσώπων, ἐπιτασσομένη ὑπὸ τῆς Πολιτείας μετὰ κύρους» σελ. 212 «φορεὺς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Κράτους» τὸ ἄρχειν ἀνήκει, ὡς ἴδιον δικαίωμα εἰς τὸ μόνον ὑποκείμενον αὐτοῦ τοῦ Κράτους».

2) Ν. Ν. Σαρίπολος, *περὶ Πολιτείας*, σελ. 40 «τὸ σύγχρονον Κράτος συγκεντρωτὸν, ὡς ἴδιον δικαίωμα ἀπασαν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἀναθιτόν ἐνίοτε ἀπλὴν μερικὴν ἀσκήσιν αὐτῆς εἰς ἄλλα πρόσωπα τοῦ δημ. δικαίου» Διὰ δὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κυριαρχίας, καίτοι, ὡς γνωστόν, δὲν ἀποτελεῖ αὕτη στοιχεῖον τῆς Πολιτείας σημεῖοι «κυριαρχία τῆς Πολιτείας εἶναι οὐχὶ μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἀρχειν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ ἀρχεσθαι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει, ἐν ἄλλαις λέξεσι πᾶς νομικὸς περιορισμὸς τῆς κυριάρχου Πολιτείας προέρχεται ἀφ' ἑαυτῆς μόνης, εἰ δὲ τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα, ὡς ἀπεριόριστος καὶ ἀποκλειστικὴ ἱκανότης, ἀπὸ νομικῆς ἐννοεῖται ἀπόψεως, τοῦ περιορίζεσθαι δι' ἰδίας βουλῆσεως, «τοῦ αὐτοπεριορίζεσθαι», ἡ ἀπόλυτος ἀρμοδιότης τοῦ καθορίζειν ἰδίᾳ βουλῇ καὶ ἀνευ νομικῶν περιορισμῶν, προερχομένων ἐξ ἐτέρας βουλῆσεως. ἐκ τοῦ δικαίου ἄλλης Πολιτείας, τὴν ἰδίαν ἀρμοδιότητα» ἐνθ' ἀνωτ. *περὶ Πολιτείας*, σελ. 51, ἴδε καὶ Jellinek, *Gesetz und Verordnung*, 1887, σελ. 197, Michaud, *Théorie de la personnalité morale*, τόμ. II. 1909, σελ. 61, Carré de Malberg, *Traité*, *op. cit.* σελ. 176, Σβώλον, *Συντ. Δίκ.* σελ. 214 καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν.

3) Κατὰ τὸν Leroy Beaulieu, *l'État moderne et ses fonctions*, δ' ἔκδ. 1911, σελ. 11, σημ. 2 «ἡ Πολιτεία θεωρουμένη, ὡς ὃν ἰδανικὸν κοσμεῖται δι' ὅλων τῶν χαρισμάτων, ἅτινα ἐπιποθοῦσιν οἱ πολῖται, ἀπαλλάσσεται δὲ πάντων τῶν ἐλαττωμάτων, ἅτινα οὗτοι μισοῦσι», περὶ δὲ τῆς ἐπιρροῆς καὶ σχέσεως τῆς ἰσχύος τοῦ δικαίου μετὰ τῆς Πολιτείας ἴδε καὶ Krabbe, *L'idée moderne de l'État*, ἐν *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, τόμ. XIII (1926) σελ. 570, Burekhardt, *Die Organization der Rechtsgemeinschaft*, 1927, σελ. 163, 202, εἰδικῶς δὲ Στρέιτ, *Ἐπικίνδυνοι Νέαι Δοξασαί ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ*, ἐν Ν.Π.Ε. 1928, σελ. 17 κ. ἐ.

4) Ἡ ἔννοια τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, διδαχθεῖσα ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ ἀνατύξει τῆς ἐννοιολογικῆς διακρίσεως τῶν λειτουργικῶν τῆς Πολιτείας (Πολ. Δ' 1297β, 1298α), μετ' ἐξέλιξιν μακροῖα παγιο-

ἀπονέμει τὸ ἐνὶ ἑκάστῳ δίκαιον, καθορίζουσα τοὺς ἐπιτακτικούς ἢ ἀπαγορευτικούς κανόνες καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῶν διατάσσουσα (').

ποιεῖται τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ὁ διαπρεπὴς Ἀγγλος δημοσιολόγος Locke (Essay on Civil Government §§ 143-152) διακρίνει τρεῖς ἐξουσίας, ὁ μέγας ὅμως Montesquieu ὠδήγησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ περιφήμου δόγματος (Esprit des lois, Livre XI, chap. VI) τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἡτις κατ' ἀρχὴν εὐρηται εἰς τὰ πρῶτα Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν. Ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τῆς Πολιτειολογίας κατὰ τὴν σήμερον ἔννοιαν, ἦν εὐστόχως διατυπώσας ὁ Θ. Τσάτσος, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Πολιτειακὸν Δίκαιον, β' ἔκδ. 1939, σελ. 30 «ἡ διάγνωσις τῆς μοναδικότητος τῆς Πολιτειακῆς ἐξουσίας ἡγάγε τοὺς περὶ τὸ δίκαιον ἀσχολούμενους εἰς τὸ νὰ κατανοήσουν, ὅτι δὲν ἐπιδέχονται διάκρισιν αἱ τρεῖς ἐξουσίαι τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ τὰ τρία λειτουργήματα τῆς ἐνιαίας πολιτειακῆς ἐξουσίας. Ἀντικατέστησεν οὕτω τὴν περὶ διαιρέσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίαν ἡ θεωρία περὶ διακρίσεως τῶν λειτουργημάτων τῆς Πολιτείας εἰς τρία καὶ δὴ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀπὸ τοῦ νομοθετικοῦ καὶ τοῦ δικαστικοῦ ἀπ' ἀμοφοτέρων». Ἐπὶ τοῦτοῖς ἴδε Kant, Rechtslehre, §§ 45-48, II. Σαχίνην, Περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, 1910, σελ. 168 κ. ἐ. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 1922, σελ. 595, 610, N. N. Σαρίπιο, Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου, τόμ. I. α, 1903 σελ. 186, καὶ τόμ. II. 1923, δ' ἔκδ. σελ. 5 κ. ἐ., Duguit, Traité du droit Constitutionnel, τόμ. II. § 41, Kelsen, Allgemeine Staatslehre, 1925, σελ. 259, Σβώλ, Τὸ Νέον Σύνταγμα, 1928, II. κεφ. Δ' καὶ Α., Ἰδίου Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 35, 38, Θεμ. Τσάτσος, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Πολιτειακὸν Δίκαιον, β' ἔκδ. 1939, σελ. 28, 30, κ. ἐ. Ἐπὶ τούτοις ὅμως ἡ ὑπὸ τινων πολιτικῶν καὶ πολιτειολόγων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως διδασκαλία τῆς διακρίσεως δὲ ὁ μόνον ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς (Rousseau, Mably, Gazales, Mirabeau, Mounier, Dupont, Mangy, Garat κλπ.) εἶρε καὶ μεταξὺ τῶν νεωτέρων πολλοὺς ὑποστηρικτάς, ὡς Ducrocq, Cours de droit administratif, 7η ἔκδ. 1897, σελ. 22, 32 κ. ἐ., Carré de Malberg, Théorie Générale de l'État, τόμ. I. 1920, σελ. 763 κ. ἐ., Serrigny, Traité de la compétence et de la procédure administrative, 2α ἔκδ. τόμ. I. σελ. 17 κ. ἐ., Ποταμιᾶν, Ἑρμηνεία τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, I. 1902, σελ. 15, Otto Mayer, Deutsches Verwaltungsrecht, τόμ. I. 1924, σελ. 1, 13, κ. ἐ., Berthélemy, Droit administratif, 1926, σελ. 11, κ. ἐ., Berthélemy-Στασινόπουλον, Διοικητικὸν δίκαιον, τόμ. I. σελ. 10 κ. ἐ.

δ) Κατὰ Θ. Τσάτσον, op. cit. σελ. 28 «ὅπου ὑφίσταται πολλαπλότης βουλῆσεως δὲν ὑφίσταται Πολιτεία ἢ τοῦλάχιστον δὲν ὑφίσταται μία Πολιτεία, ἥς εἶναι στοιχεῖον ἡ ἀδιαίρετος ἐξουσία... Εἶναι ἀδύνατον, τελείως παράλογον μία Πολιτεία νὰ ἔχη δύο βουλῆσεις» πρβλ. καὶ Jellinek, Allgem. Staatslehre, 1922, σελ. 499.

1) Ἡ Πολιτεία εἶναι νομικὸν πρόσωπον, ὑποκείμενον δικαίου, ἀποτελοῦν νομικὴν ἐνότητα, εἰς δὲ τὸ δίκαιον ἀναγνωρίζει ἰδίαν ὑπαρξίν, ἰδίαν

Ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τῆς Πολιτείας (') ἐκκινοῦντες οἱ πρὸ ἡμῶν ἐδίδασαν τὴν πρὸ τὴν Ἑκκλησίαν σχέσιν ἐπὶ τοῦ ὡς εἴρηται κριτηρίου ('). Ἡ ἰδεώδης αὕτη πνευματικὴ ἐξουσία, ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἔτι δὲ καὶ διδασχὴν αὐτῷ καθημερινὴν τῶν ἡθικῶν νόμων καὶ τῆς ἀληθείας, τοποθετηθεῖσα εἰς τὸ ἐνθα δεῖ ὕψος ἐκείνο, ἐκρίθη δικαίως μὲν καὶ πρεπόντως, πλὴν ἀτυχῶς διαφόρως. Θεωρηθεῖσα ἐκ τῆς πρώτης μορφῆς, ὡς τελείως ἰδεώδης, ἀφένθη ἐλευθέρα, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπιύχθη, ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς καὶ παρεσχέθησαν αὐτῇ αἱ προστασίαι τῶν ἰδιωτικῶν σωματείων. Μὴ ἀνταξία ὄντως τοῦ μεγάλου αὐτῆς προορισμοῦ καὶ ἔργου ἐκτίμησις (').

2) Ἐν τῇ μεταβατικῇ ὁμως ἐξελίξει τῆς μορφῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας, τοῦ ἀτελοῦς τοῦτέστιν χωρισμοῦ Ἑκκλησίας καὶ Πολιτείας

ἐννομον ἐνιαίαν βούλησιν, ἰδίαν ἐννομον ἐξουσίαν βουλῆσεως, ἰδίαν ἱκανότητα τοῦ ἔχειν δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις καὶ ἰδίαν ἐννομον ἱκανότητα, ὁ N. N. Σαρίπιο, περὶ Πολιτείας, σελ. 16, 38, κηρύττων τὴν ἐννοίαν τῆς νομικῆς προσωποποιήσεως τοῦ Κράτους, ἣν ἐδίδασαν ἰδίως ὁ L. a b a n d, Deutsches Staatslehre, σελ. 70, καὶ ὁ Jellinek, Allg. Staatslehre, 1914, σελ. 71, 183, 406 κ. ἐ., Carré de Malberg, Contribution à la Théorie Générale de l'État, 1920, τόμ. I. σελ. 15, 49, 158, πρβλ. καὶ τὴν θετικὴν θεωρίαν τοῦ Duguit, Traité de droit Constitutionnel, τόμ. I. 1927, σελ. 483, τόμ. II. 1923, σελ. 1 κ. ἐ., καθ' ὅν ἡ Πολιτεία εἶναι ἐξουσία κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Πλῆσιον ἐν Σβώλ, Συντ. Δίκ. 1934, σελ. 180-184, πρβλ. καὶ Στρέιτ, Ἐπικίνδυνοι Νέαι Δοξασαί ἐν τῷ Διεθνείῳ Δικαίῳ, ἐν N. II. E. 1928, σελ. 15-18.

1) Ἡ σύγχρονος ἐννοία τοῦ Κυριάρχου Κράτους, ἡτις σήμερον ἐπὶ τοσοῦτον ζωηρῶς ἀναπτύσσεται ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, προσδιορίζουσα τὴν μορφήν πλείστων Πολιτειακῶν καθεστώτων ἐν Ἑθρῳπῇ δὲν θεωρεῖται, ὡς προσβάλλουσα τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ τοῦναντίον πολλαχῶς ὑποστηρίζεται, ὅτι εἰς τὸ σύγχρονον Κυρίαρχον Κράτος ἐνσωματωταὶ ἀριτίως αὕτη. Πιστεύομεν δ' ἀπὸ πεποιθήσεως καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, καίτοι μὴ εἰδικοί εἰς τὴν Ἐπιστήμην τῆς Πολιτειολογίας, καθ' ὅσον ἀτυχῶς, ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ αὕτη ἡ ἰδεώδης ἐννοία τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἐπέπερτο ἐν τισιν ἔθνεσι νὰ παρεξηγηθῇ, καὶ νὰ ἐκτραπῇ ὁ εὐγενὴς θεσμός εἰς θεωρίας καὶ τάσεις ἀνατρεπτικὰς καὶ ἀπεμπολιμαῖας, ἄτινας μετ' ἀποτροπιασμοῦ ἀποδοκιμάζομεν δεινῶς.

2) Ὁρθῶς λίαν ὁ Mπαλαῆς, Πολιτεία καὶ Ἑκκλησία, σελ. 18 ἀποφαίνεται, ὅτι «ἐν τοῖς νεωτέροις Πολιτεύμασιν ἡ Πολιτεία εἶναι ἡ ἀνωτέρα πάσης ἄλλης ἐν τῷ Κράτει ἀρχή, ἐξ ἧς πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ἀπορρέουσιν» ἴδε καὶ σελ. 19-20, πρβλ. καὶ Ἀλιβιζάτο, Ἡ κανονικὴ καὶ διοικητικὴ ὁργάνωσις καὶ δοξασίς τῆς Ἑκκλησίας, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ, 1920, σελ. 51 κ. ἐ.

3) Ὅρα ἀνωτ. σελ. 197, 218, 219.

πλήν διαφόρως, ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις καθώρισε καὶ καθορίζει τὴν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσιν. Ἀδιακρίτως ὄθεν τῶν ὀρθολογιῶν τοῦ δόγματος, ἡ Πολιτεία κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ *j u s t e f o r m a n d i*, τὸ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τοῦ ἀπαρτίζοντος αὐτὴν λαοῦ, ὡς προνομιοῦχον μετὰ τῆς καλλιεργούσης αὐτὸ Ἐκκλησίας καθώρισε Q.

3. Θεωρηθεῖσα ἡ Ἐκκλησία, ὡς πνευματικὴ ἐξουσία ἐν τῇ Πολιτείᾳ ἐνεργοῦσα καὶ δρῶσα, ἀφίεται πλεον ἐλευθέρα ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθαρῶς πνευματικῶν αὐτῆς καθηκόντων, τῶν *e l s o — s a c r a i n t e r n a*—ἐνθα οὐ νοεῖται οἰαδήποτε πολιτειακὴ ἐπέμβασις, καθ' ὅσον ἡ τοιαύτη ἀσκήσις ἀφορᾷ τέλεσιν ὄρων καὶ πραγμάτων, ἐπιτασσόμενων καθ' αὐτὸ ὑπὸ τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν καὶ κανόνων (2). Ἐτι δὲ ἡ τήρησις τῶν *e l s o* τούτων οὐ μόνον ἀπαραίτητος καὶ ἐμπρέπουσα τυγχάνει, ἀλλὰ λίαν ἐπιτακτικὴ, καθ' ὃ κυρίᾳ καὶ ἰδίως ἀποτελοῦσα τὸ ἔργον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, τὸν σκοπὸν, τὸν προορισμὸν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου δὲ τούτου οὐ μόνον φόβος *s u y x p o u s e w s* καὶ *θ ῆ κ ὄ ν τ ω ν π ν ε υ μ α τ ι κ ῶ ν* καὶ *κ ο σ μ ι κ ῶ ν ο ὕ θ α μ ῶ ς ὕ φ ῖ σ τ α τ α ι*, ἀλλ' οὐδὲ *κ ἄ ν ν ο ε ῖ τ α ι*, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι *κ ε χ α ρ α γ μ ἔ ν α* τυγχάνουσιν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ *δ ρ ι α* τῶν δύο ἐξουσιῶν (3). Διότι ὅμως ἡ Ἐκκλησία ὡς ὀργανισμὸς, νομικῶς ἐξεταζομένη, ὡς θεῖον καθίδρυμα, περιβαλλομένη τὸν τύπον τοῦ νομικοῦ προσώπου δημοσίου δικαίου, χωρὶς διὰ τοῦ τίτλου αὐτοῦ νὰ μειοῦται ἡ ἐννοία αὐτῆς, ὡς *ἐ ξ ο υ σ ῖ α ς*, κατ' ἀνάγκην, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ Πολιτείᾳ διαγεί, δρᾷ

1) K a h l, Kirchenrecht, σελ. 335 κ. ε.

2) Ὁ Ἀ ν δ ρ ο ὕ τ σ ο ς, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία σελ. 43, ἀντιθέτως θεωρεῖ, ὅτι «ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑποτελεία εἶναι ὑποφύας τῆς πολιτειαρχίας, διότι διὰ τῆς ἐννοίας ἐπικρατοῦσα Ἐκκλησία, μεθ' ἧς εἶναι θρησκευτικῶς συνδεδεμένη καὶ ἧς κηδεμονεύει ἡ Πολιτεία, τὸ Κράτος εἶναι μόνον νομικῶς συνδεδεμένον, ζητοῦν νὰ ἀφελθῇ ἐξ αὐτῆς καὶ νὰ προαγάγῃ δι' αὐτῆς τὰ ἴδια συμφέροντα. Ἡ δὲ ὑποφύας αὕτη ὑποτρέφεται καὶ ἐξοργεῖται ὑπὸ τῶν περὶ ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως νεωτέρων ἀντιλήψεων». Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐρωτῶμεν: Πῶς ἀποφεύγεται ἡ δημιουργία Κράτους ἐν Κράτει; Ποῦ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ὠφέλεια; Ποῦ ὁ προορισμὸς; Τίνι τρόπῳ ἡ ἐπιβολὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχάνεται; Ἀλλὰ ἀγνοεῖται ἀρὰ γὰρ τὸ τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι σήμερον οὐ νοεῖται νομικὴ δύναμις εἰς πᾶσαν ἐξουσίαν ἢ μὴ ἀπὸ τοῦ Κράτους δέδοται;

3) Ἡ κρίσις ἡμῶν αὕτη δὲν τυγχάνει βεβαίως ἀπόλυτος. Εἶναι σχετικὴ, ὡς σχετικὴ τυγχάνει πᾶσα ἐν τῇ Νομικῇ Ἐπιστήμῃ ὀρθολογοῦσα κρίσις. Ἀλλωστε ἀνευρέθη ποτὲ ἡ ἐννοία τοῦ ἀπολύτου, ὡς κυριαρχοῦσα ἐν ταῖς θεωρητικαῖς Ἐπιστήμαις;

καὶ ἐνεργεῖ, κατὰ φυσικὴν λέγομεν ἀνάγκην, πλὴν τῶν πνευματικῶς αὐτῆς καθηκόντων ἐπὶ τῶν εἰσῶ, ἔχει, δημιουργεῖ καὶ παραγωγὸς γίγνεται ὑπάρξεως ἐξωτερικῶν ζητημάτων, τῶν *ἐ κ τ ὸ ς — s a c r a e x t e r n a*—λεγομένων, ἅτινα, στερούμενα ἁπλῶς πνευματικοῦ μόνον χαρακτῆρος, ὡς ἐκ τῆς ὑφῆς αὐτῶν, ἀφορῶσι γενικώτερον τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν αὐτήν, ἐθεωρήθη δίκαιον, καὶ ἐπεβλήθη οὕτως, ὡς *δ ρ θ ὄ ν*, ὅπως ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων ζητημάτων πρὸ πάσης αὐτῶν ἐνεργείας ἐν τῇ πράξει ἡ καὶ κατ' αὐτὴν ἀσκεῖται ὑπὸ τῆς Πολιτείας πᾶσα δυνατὴ ἐποπτεία (*j u s i n s p i c i e n d i c a v e n d i*) καὶ ἐπιτήρησις ('). Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου, τοῦτέστιν διὰ τῆς *ἀ σ κ ῆ σ ε ω ς τ ῆ ς δ ε ο ὕ σ η ς ἐ π ο π τ ε ῖ α ς*, ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλῶς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἀσκήσις τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, *π ρ ε π ὄ ν τ ω ς* καὶ ἐντὸς τῆς δεούσης καὶ προνομιοῦχου τῆς δικαιοδοσίας σφαίρας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας (2), ἀφ' ἑτέρου δὲ *τ ῆ ρ ε ῖ τ α ι ἄ ν ἑ π α φ ο ς ἡ π ο λ ι τ ε ι α κ ῆ δ ι ἄ τ α ξ ι ς*, τούτων δὲ πάντων ἀποτέλεσμα ἰδεῶδες προβαίνει ἡ παντὶ σθένει ἀποφυγὴ δημιουργίας *Κ ρ ἄ τ ο υ ς ἐ ν κ ρ ἄ τ ε ι*, ὅπερ τοσοῦτον ἐμποιεῖ τρόμον εἰς τοὺς κήρυκας τοῦ συστήματος τοῦ τελείου χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

4. Ἀσκοῦσα δὲ ἡ Πολιτεία τὸ πρωτότυπον καὶ οὐχὶ παράγωγον αὐτῆς δικαίωμα (3), κατ' ἰδίαν αὐτῆς γνώμην καθορίζει τὰ ὅρια καὶ τὸν τρόπον τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεως καὶ προστασίας, ἣν ἀφειδῶς καὶ διαφοροτρόπως πρὸς αὐτὴν παρέχει, ἀναγνωρίζουσα τὴν ὑψίστην σπουδαιότητα τῆς ἀκοστολῆς καὶ τῆς ἐννοίας Αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν αὐτήν καὶ τοὺς πολῖτας (*j u s a d v o c a t i a e*) (4).

1) K a h l, Kirchenrecht, σελ. 351 κ. ε.

2) «Il faut que l'Eglise où les Eglises en alliance avec l'Etat n'aient droit d'apporter aucun obstacle à la formation des Eglises qui préfèrent l'isolement à l'alliance. Il faut que la société civile et la société religieuse demeurent profondément distinctes et ne puissent ni s'envahir, ni s'opprimer mutuellement», ὁ G u i z o t, op. cit. σελ. 48-49.

3) Ὁ πρῦτανος τῶν Ἑλλήνων Κανονολόγων, ὁ σοφὸς ἡμῶν διδάσκαλος κ. Π ἄ λ λ η ς, εἰς Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 20, ποιεῖται μόνος ἐν Ἑλλάδι εὐστόχως τὴν διάκρισιν. καθορίζων, ὡς παράγωγον τὸ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκπορευόμενον δικαίωμα. Διὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ πρωτογενοῦς δικαιώματος τῆς Πολιτείας ἴδε εἰδικῶς L a b a n d, Staatsrecht, τόμ. I. (1911) σελ. 70, J e l l i n e k, Allg. Staatslehre (1914) σελ. 406, Σ α ρ (ἰ π ο λ ο ν, περὶ Πολιτείας σελ. 5, 15, 16, Σ β ῶ λ ο ν, Συντ. Δίκαιον, 1934, σελ. 207.

4) Ὁ K a h l, Kirchenrecht, σελ. 380, 384 κ. ε., κατὰ δὲ τὸν Ἀ λ ι β ῖ τ ἄ τ ο ν, εἰς Κράτος-Ἔθνος-Ἐκκλησία, ἐν E. 1936, σελ. 114 «ἡ Ὀρθό-

Ἀναφαίνεται δὲ συγκεκριμένως ἡ προστασία καὶ ὑποστήριξις εἰς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἢ π ρ ο ν ο μ ι ο ὕ χ ο ν Ἑκκλησίαν (πλὴν τοῦ *juris reformandi*) διὰ τῆς ἰδεώδους κα τ ο χ υ ρ ὠ σ ε ω ς ν ο μ ο θ ε τ ι κ ῶ ς τ ο ὕ δ ὄ γ μ α τ ο ς μ ὅ ν ο ν α ὕ τ ῆ ς, ὡ ς ἐ π ι κ ρ α τ ο ὕ σ η ς, καὶ οὐχὶ πάσης ἄλλης ἐν τῇ Πολιτείᾳ ἀνεκτῆς, ἐν τῇ πράξει ἐκδηλουμένη διὰ σειρᾶς ὅλης νομοθετικῶν μέτρων ⁽¹⁾. Οὕτως ἀ ν α γ ν ω ρ ί ζ ο ν τ α ἰ ἐ π ὶ τῆς Πολιτείας τὰ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα, ὡς δημόσια τοιαῦτα καὶ π α ρ έ χ ο ν τ α ἰ αὐ τοῖς αἰ ἴ δ ι α ἰ τιμαὶ καὶ ἀξίαι, ὡς ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία πρὸς ἐκδίκασιν ὠρισμένων περιουσιακῶν διαφορῶν ἐπὶ καθορισμένων ἤδη θεμάτων. Αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐ κ τ ε λ ο ὕ ν τ α ἰ ἐ π ὶ τῆς Πολιτείας, γινόμεναι πρῶτον δεκταί. Π α ρ έ χ ε τ α ἰ εἰς τὴν Ἑκκλησίαν ἐξαιρετικὴ καὶ ἔξοχος ἐπικουρία διὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, ὡς καὶ οἰαδήποτε ὕλική ἐπικουρία. Π ρ ο σ τ α τ ε ῖ ε τ α ἰ ἀ π ὸ π ᾶ σ η ς ἀ δ ῖ κ ο υ π ρ ο σ β ο λ ῆ ς τ ῶ ν δ ι κ α ἰ ὶ ν αὐτῆς καὶ διὰ διαφόρων ποινικῶν διατάξεων κατοχυροῦται ⁽²⁾.

5. Ἡ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ὁμολογία, ἡ μόνη ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ Ὁμολογία, ἡ ἐρειδομένη ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἀγίων ἑπτά Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἡ ἰδεώδης ἐρμηνεὺς τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένης ἀληθείας, ἐγκολπωθεῖσα εἰς τὸ Κράτος τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας καὶ τῶν μετ' αὐτῆς τελείως ἠνωμένων δ ο γ μ α τ ι κ ῶ ς Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἑκκλησιῶν, διεκρίθη, ὡς ἰδεώδης καὶ μοναδικὴ σ υ ν ε ρ γ ᾶ τ ι ς τῶν

δοξῶν Ἑκκλησία δὲν ἀρνεῖται τὴν μετὰ τῆς Πολιτείας συνεργασίαν της. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦτου συντρέχει τὴν Πολιτείαν εἰς τὰς προσπάθειάς της πρὸς τελειοποίησιν τῶν πολιτῶν. Ἀπορρίπτει ὅμως πᾶσαν καθαρῶς κοσμικὴν ἀνάμειξιν, ἥτις θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπαπειλήσῃ καὶ μειώσῃ τὴν πνευματικὴν της ζωὴν καὶ τὰς ἀνωτέρας ἠθικὰς ἀρχὰς αὐτῆς.

1) Ὁ K a h l, Kirchenrecht, σελ. 380, 386 κ.ε.

2) Τὸ σύστημα τῆς νόμῳ κρατούσης Πολιτείας, ἰσχύον μόνον εἰς τὰ Ὁρθόδοξα χριστιανικά Κράτη Ἑλλάδα, Βουλγαρίαν καὶ Ῥουμανίαν, καὶ πῶς εἰς τὸ Πριγκιπάτον τοῦ Lichtenstein, δὲν ἀναπτύσσεται εἰς τὰ συστήματα τῶν ξένων Κανονολόγων καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀσχολουμένων εἰδικῶς θεολόγων, ἐξαιρέσει τοῦ K a h l, ὅστις κυρίως ἔχει ἐπ' ὧν αὐτοῦ τὸ σύστημα τῆς Kirchenhoheit. Οὕτω διεθνῶς μ ὅ ν ο ν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν κ. Π ᾱ λ ῆ ς εἰς τὸ Ἑγχειρίδιον Ἑκκλ. Δικαίου σελ. 20 κ. ε. ποιεῖται τὴν ἀρτιωτέραν ἀνάλησιν τοῦ συστήματος. Τούτῳ τῷ λόγῳ ἔνεκα ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφία δὲν τυγχάνει εὐρείας, ὡς τέλεον ἑλλείπουσα.

Πολιτειῶν ἐκείνων αἵτινες τὴν ἐπ' αὐτῆς διδασκομένην ἔννοιαν τῆς πίστεως ἐνεκολπώθησαν ἐν τῇ ἀκράτῳ καὶ ἀμερίστῳ συνεργασίᾳ τῆς προσπάθειας ἐν τῇ ἑνθυμίσει τῶν ἐξόχων κοινωνικῶν τοῦ δικαίου θεσμῶν ⁽¹⁾.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἑκκλησία, ἡ δικαίως κληθεῖσα Ἐ θ ν ι κ ῆ Ἑ κ κ λ η σ ι ᾶ ⁽²⁾, εἰς τὸ πλεονὸν τῆς οἰασθήποτε Πολιτείας, παρ' ἧς τὸ δόγμα αὐτῆς ὑπεστηρίχθη, ἐστάθη ἀγρυπνος φρουρὸς τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου ἐν τῇ Πολιτείᾳ, θυσιάσασα ὑπὲρ αὐτῆς πολλάκις καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπαρξιν καὶ ὑπόστασιν, μήπω ὑπολογίσασα κινδύνους ἑξωτερικούς, ἀντιδράσεις ἢ πολεμίους ⁽³⁾. Ὑστατον δὲ παρὰ δειγμα, πρὸ τοῦ ὁποῦ ἴσταται ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος ἡ Ἱστορία μετ' εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ ἀπερρίτου, τὸ γόνυ κλίνουσα ὑποτακτικῶς, ἀποτελεῖ ἡ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξῳ Ἑκκλησίᾳ, ἡ διατηρήσασα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας τῶν τεσσάρων αἰώνων τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδοξίας ὑψηλὰ, ὡς καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἐθνους ἐκείνου, οὕτινος ἡ Ἱστορία εἰς τὸν βίον τῆς Γῆνις Ἀνθρωπότητος οὐχ εὗρεν, οὐδὲ πώποτε θὰ εὗρῃ ἀδελφὴν ⁽⁴⁾.

1) Διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Αὐτοκεφάλου ἀξία ἐν παντὶ μελέτῃ τοῦ διαπρεποῦς Γιουγκοσλαίου καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου T r o i s c i, Drzavna i vlasti crkvena avtokefaliza, ἐν Archiv. No 6 1933, Beograd, σελ. δὲ καὶ M i t r o v i c, O zakonodavnim granicama izmed ju crkve in drzave, 2a ἐκδ. Beograd, 1928, Dr K.B. Crkva in drzava, Zagreb, 1930, G r o b e, Cercov i gosudorvno v budescu Rosii, Belgrad, 1931, Z a n k o w, Drzva i crkva, Sofia, 1931.

2) Διασφρίζει τὰς παραδόσεις τοῦ Ἐθνους τελείως μετ' αὐτοῦ συνυφασμένη. Ἴδε καὶ H a r u a c k, Die Geist der Morgenländischen Kirche, σελ. 173, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑκκλησίαν, διατηροῦσαν τὸν καθολικὸν τύπον, περὶ οὗ ἐν A l i v i z a t o s, Die Kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Iustinian, τόμ. I Berlin, 1918, σελ. 114, ἰ δ ῖ ο υ, Ἑκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν E. 1937, σελ. 92. Contra, Z a n k o w, Die Verfassung der Bulgarischen Orthodoxen Kirche, Zürich, 1918, σελ. 79 κ. ε., ἰ δ ῖ ο υ, Nation-Staat-Welt und Kirche in Orthodoxen Osten als Theologischen Problem, Sofia, 1937, σελ. 33.

3) Ἀντηχοῦσιν ἐπὶ ἔτη οἱ ἐν τῇ Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει τοῦ 1911 ἐπὶ τῶν περὶ θρησκείας διατάξεων τοῦ ἀναθεωρουμένου Συντάγματος λόγοι τοῦ ἀειμνήστου Α. Μ α β ῖ λ ῆ η «Τὴν Ἑκκλησίαν μας θέλομεν ὑψηλὰ, ὅπου ἡ συνείδησις τοῦ Ἐθνους τὴν ὑψώσῃ καὶ ὅπου πάντοτε ἔμεινε, διότι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλας θρησκείας ἡ ἰδική μας πάντοτε ὑπῆρξε φιλευνθέρα καὶ δὲν ἀντετάχθη ποτὲ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πνεύματος» ἐν Ἐφημ. Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Ἀθῆναι 1911, Συνεδριάσεις 36η, 26 Ἀπριλίου 1911, σελ. 690 κ. ε.

4) Ἡ Ἑκκλησία μας ἀπεριφράστως ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι Ἐθνικὴ Ἑκκλησία καὶ τοῦτο πρὸς δόξαν της... Ἐάν συγχέοντες τὴν ἔννοιαν ὀρατῆς

Τὸ σύστημα τῆς Νόμου Κρατοῦσης Πολιτείας, τῆς ἰδεώδους καὶ τελείως ἁρμονικῆς ἐκπροσωπεύσεως τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας διεκρίθη κυρίως εἰς τὰ Ὁρθόδοξα Χριστιανικά Κράτη.

ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΔΙΚΑΙΟΝ

I

1. Ἡ Πρώτη ἐν Ἐπιδαύρῳ τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῇ Συνέλευσις, κηρύττουσα τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους⁽¹⁾, κατ' Ἰανουάριον 1822 ἐπεψήφισε τὸ «Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος», ὅπερ πρωτίστως ὥριζεν, ὅτι «Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» ἀνέχεται ὅμως ἡ διοικήσεις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγαίαι ἐκάστης αὐτῶν τελοῦνται ἀκωλύτως»⁽²⁾. Τὸ ἐκ τῶν κατὰ τὸν β' περὶ σχη-

καὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας, καταντήσωμεν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἔθνομός ἐστὶν τι ἀδιάφορον καὶ ξένον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι δῆθεν αὕτη μόνον πρὸς τὰ ὑπερκόσμια ἀποβλέπει, θὰ ἔκπεσε κατ' ἀναλογίαν ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐθώρει ἐαυτὴν ἀδιάφορον καὶ ξένην καὶ πρὸς τοὺς ἐπιγίους οἰκογενειακοὺς δεσμούς... Εὐτυχῶς τὸ ἔθνος μας εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἔθνος χριστιανικόν καὶ ἡ Ἐκκλησία μας Ἐκκλησία Ἐθνική, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καθηγητὴς Μπαλαῆς, ὁ τῶν Θεολόγων ἡμῶν ὁ κράτιστος, ὁμιλῶν πρὸ τῆς Ἀκαδημίας κατὰ μίαν τῶν Συνεδριάσεων τοῦ Μαρτίου 1938, περὶ ἔθνους καὶ Ἐκκλησίας. Περὶ πρᾶκτικῶν Ἀκαδημίας ἔτους 1938, σελ. 214-218, Συνεδριάσεις τῆς 17 Μαρτίου 1938.

1) Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. II. 15, 44.

2) Μάμουκα, II. 15, ἴδ. καὶ Ματαράγκας, Δίκαιον Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1937, σελ. 20 κ.έ. Σημειωτέον, ὅτι οὔτε ἡ πρᾶξις τῆς ἐν Καλτεζαῖς Συνελεύσεως (26-5-1821), οὔτε ὁ Γενικὸς Ὁργανισμὸς τῆς Πελοποννήσου (Αὐγούστου 1821), οὔτε ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Γεωργίας (24 12-1821), οὔτε ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος (9-II 1821), οὔτε ἡ Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (15 II-1821), ἀναγράφουσι διάταξιν περὶ θρησκείας ἡ Ἐκκλησίας τοιαύτην. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ διοικητικὸν μέρος καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἔτος (1821) ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τοὺς κατ' ἐπαρχίαν ἱεράρχας τῶν διαφόρων ἐπισκοπῶν μὲ τὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἐκ τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου, ἴδ. καὶ Νικ. Παπαδόπουλου, Αἱ κατὰ τὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν προσπάθειαι πρὸς σύστασιν Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, εἰς Ἐναίσιμα Χρυσόστομοῦ Παπαδόπουλου, σελ. 245, Ἀθήναι 1931.

ματισμοῦ διοικήσεως τίτλον τοῦ ἐν λόγῳ προσωρινοῦ πολιτεύματος προβλεπομένων διοικητικῶν σωμάτων Βουλευτικόν⁽¹⁾ ἐνέκρινεν ὁμοφώνως «νὰ συσταθῇ καὶ παρευρίσκειται ὅπου καὶ ἡ Διοικητικὴ, Ἐκκλησιαστικὴ τῆς Συνόδου, συνθεμένη ἀπὸ ἑξ ἡ ὀκτὼ Ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλευθέρας Ἑλλάδος»⁽²⁾, ὁλίγας δ' ἡμέρας ὕστερον ἐπὶ νέας Βουλῆς τὸ Νομοτελεστικὸν ὥριζε σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπὶ τῶν Θρησκευτικῶν Μινίστρον τὸν Ἀνδρούσης Ἐπίσκοπον Ἰωσήφ⁽³⁾.

Ἡ ἐν Ἀστρεὶ Δευτέρα τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῇ Συνέλευσις τὴν 29 Μαρτίου 1823 ἐπικυροῖ τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου⁽⁴⁾, ἔνθα καὶ τὸ περὶ θρησκείας κεφάλαιον, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων οὐδὲν θετικώτερον προσθέσασα⁽⁵⁾.

Ἡ ἐν Τροιζήνι Τρίτῃ τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῇ Συνέλευσις⁽⁶⁾ κατὰ Μάιον 1827 εἰς τὸ «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος» ἐπαναλαμβάνει τὴν περὶ ἐπικρατήσεως τοῦ Ὁρθοδόξου δόγματος διάταξιν καὶ τὴν τῆς ἀνεξιθρησκείας⁽⁷⁾, συνάμα ὅμως ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν Ἐννεαμελοῦς

1) Μάμουκα, II. 15, εἰδικῶς δὲ καὶ ἐκτενῶς ἐν Πετρακάκῳ, Κοιν. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. I. σελ. 288 κ.έ.

2) Ἀρχεὶ Ἑλλ. Παλιγγενεσίας, I. 15, 83, Ἰεζ. Βελανιδιώτου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 19, Ν. Δυοβουνιώτου, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν τῇ Ἑλευθέρᾳ Ἑλλάδι, σελ. 19, Χρ. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. II. σελ. 25, Πετρακάκου, εἶναι Σύνταγματικὴ ἡ Διοικοῦσα Ἱερὰ Σύνοδος; ἐν Ἐβδομηκονταπενταετηρίδι Ριζ. Σχολῆς, Ἀθήναι, 1920, σελ. 390.

3) Μάμουκα, II. 51-52, Ἰεζ. Βελανιδιώτου, Ἰωσήφ ὁ Ἀνδρούσης, ὁμηρος δεσμοφόρος ἐν Τριπολιτσᾷ, Ἀθήναι, 1906, σελ. 16 κ.έ., Φιλαρέτος, Τὸ Σύνταγμα, σελ. 25, Χρ. Παπαδόπουλου, Ἱστ. Ἐκκλ. τῆς Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 28, Νικ. Παπαδόπουλου, Προσπάθειαι, ἐνθ' ἄνω, σελ. 245, Πετρακάκου, Ὁ κληρὸς εἰς τὴν Πολιτικὴν, ἐν Ἐναίσιμοις Χρ. Παπαδόπουλου, σελ. 344-353, ἰδίῳ, Κοιν. Ἱστ. τόμ. I. σελ. 334-336.

4) Ἀρχ. Ἑλλ. Παλιγγ. I. 311, Μάμουκα, II. 85-127, εἰς Τμ. Β' Κεφ. Β' § 1, ὁρίζει «νὰ μὴ γίνεταί λόγος κατὰ τῆς Χρ. Θρησκείας».

5) Χρ. Παπαδόπουλος, Ἱστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 25-26, Πετρακάκος, Κοιν. Ἱστ. τόμ. I. σελ. 388 κ.έ.

6) Κεφ. Α' περὶ θρησκείας, καὶ κεφ. Γ' § 26α «Οἱ Ἕλληνες... νὰ μὴν ἀντιβαῖνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστ. Θρησκείας» ἐν Μάμουκα, II. 83, IV. 35-41, Νικ. Παπαδόπουλου, Προσπάθειαι, σελ. 250 κ.έ.

7) Ἡ Τρίτῃ Ἐθνικῇ Συνέλευσις συνήλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀπὸ τοῦ 1826 κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον, ἴδε Μάμουκα, IV. 41 καὶ Πετρακάκου, Κοιν. Ἱστ. I. σελ. 371.

Ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας (1) Ὁ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐκλεγείς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Καποδίστριας (2), μεριμνῶν ὁσαύτως διὰ τὴν Ὁργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας (3), διώρυσεν ἐπὶ τοῦτο Προσωρινὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν (4), ἥ δ' ἐν Ἀργεὶ Ε' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῇ Συνέλευσις τὴν 5 Δεκεμβρίου 1831 ἐπαναλαμβάνει τὰς περὶ ἐπικρατοῦσης θρησκείας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀνεξίθρησκείας διατάξεις (5), ὁρίζουσα συνάμα διὰ τὴν συγκρότησιν Πενταμελοῦς Ἐκκλ. Συμβουλίου, ἐκλεγόμενου παρὰ τῆς Νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ διοριζομένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (6). Γνωστόν, ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ἐπονομασθὲν Ἡγεμονικὸν ἢ Βασιλικόν, οὐδέποτε ἐφηρμοσθῆ (7).

2. Ἡ διὰ τῶν Πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου ἐπισημοποιηθεῖσα διεθνῶς Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ εἰς Βασίλειον ἀνακήρυξις (8)

1) Μάμουκα, II. 146, VIII, σελ. 148, ὁ δὲ Χρ. Παπαδόπουλος, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ., σελ. 32 σημειοῖ «τὸ σχέδιον τῆς ἐν Ἐρμιόνη Ἐθνοσυνελεύσεως περὶ ἐκκλ. πραγμάτων ἀποτελεστέον νῦν στήσας σπουδαίον τε ἔργον».

2) Μάμουκα, IX, 152 κ. ἐ., Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. (συνπλήρωμα Π. Καραγιάννη) τόμ. ΣΤ σελ. 201 κ.ἐ., Περικακάκου, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 387 κ.ἐ.

3) Βαφειδῆν, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 33 σελ. 499-501, Περικακάκου, Εἶναι Συνταγματικὴ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος; ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 390.

4) Προτείνει δὲ χαρακτηριστικῶς ἡ Ἐπιτροπὴ «ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἀναγνωρισθῇ, ὡς κοινὴ μητέρα τοῦ Ἐθνους καὶ τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου καὶ ὁ Πατριάρχης, ὡς Κυριάρχης» ἴδε Νικ. Παπαδόπουλος, Προσπάθειαι, 3 σελ. 255 κ. ἐ., εἰς δὲ σελ. 258 περὶ τῆς ἐν Ἀργεὶ Δ' Ἐθνοσυνελεύσεως.

5) Κεφ. Β' § I. ἴδε καὶ Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τῆς 23/1/1832, Φιλαρέτου, τὸ Σύνταγμα, § 30, σελ. 46 κ. ἐ., Περικακάκου, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 440, σημ. 9.

6) Κεφ. Β' § I. ἀρθ. 6-12, ἴδε καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 47 κ. ἐ.

7) Ὡς διαλαβὸν διατάξεις (ἀρθ. 114) περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ Συνταγματικοῦ Μονάρχου καὶ τοῦ συνταγματικῶς βασιλευμένου Ἐθνους, ὁ Περικακάκος, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 441, ὁ Σβώλος, Συνταγματικὸν Δίκαιον, τόμ. Α. σελ. 53.

8) Τὰ πρωτόκολλα ἐν φωτοτυπῇ ἐν Περικακάκῳ, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 421-424, ἐπαξίως δ' ἐν παντὶ ἀνάγνωθι, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας, (1930) V. σελ. 33-39, τὸν λόγον, ὃν ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Πρωτοκόλλου Ἀνεξαρτησίας ἐξαφώνησεν ὁ τότε Ἀντιπρόεδρος αὐτῆς, καὶ τῶν Ἑλλήνων δημοσιολόγων ὁ κράτιστος, σεβαστὸς καθηγητὴς κ. Γεώργιος Σπριτζ, «Δὲν ἐγεννήθη οὐδ' ἐδημιουργήθη τὸ Ἑλλ. Κρά-

φέρει εἰς τὸν θρόνον τοῦ Νέου Βασιλείου τὸν ἀνήλικον Ἡγεμονίδην Ὁ θωνας, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' καὶ μεγάλου Φιλέλληνας (1). Εἰς τὴν ἀκολουθήσαν τὸν Ἡγεμόνα Ἀντιβασιλείαν, διὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ, ἀνέτεθῃ ἡ Ὁργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ εἰς τὸ Πολίτευμα δοθεῖσα μορφή (2), μεταλαμπαδεύεται καὶ εἰς τὴν ῥύθμισιν τῆς σχέσεως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ προτεστάτης δὲ τὸ δόγμα Ἀντιβασιλεὺς Mauger, ὁ διαπρεπὴς πάντως νομοθέτης, ὁ ἀναλαβὼν τὴν νομοθετικὴν τοῦ ζητήματος ῥύθμισιν, μετ' ἐπανειλημμένας πρὸς τοῦτο ἐργασίας (3), ἔχων ὡς βάσιν τὸ Βασιρικὸν Κονσιστόριον τοῦ 1818 (4), δίδει εἰς δημοσίευσιν νομοθέτημα (5), ὅπερ κληθεῖν

τοὺς διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ἐκείνου, δι' οὗ διεδηλώθη ἐπισήμως ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑλλ. Κράτους. Ἡ ἴδρυσις δὲν ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα διπλωματικῶν συμφωνιῶν. Ἀλλ' ὡς ἡ τῶν Κρατῶν γένεσις εἶναι πάντοτε σχεδὸν ἱστορικὸν γεγονός, ἐκτὸς τοῦ δικαίου συντελούμενον. Κράτος ὑπάρχει, ἅμα ὑπάρχει λαὸς ἐπὶ χώρας, συνειδητὴν ἔχων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ ὀργανωμένους ὑπὸ πολιτικὴν ἐξουσίαν αὐτοτελεῖ.

1) Μενδελσώνοβ-Βαρθόλδου (μετ. Ἀγγ. Βλάχου), Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τόμ. II. σελ. 557-561, 563-564, 598-599, Παπαρηγόπουλος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. VI. σελ. 221, Περικακάκου, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 439, καὶ σελ. 451 τὸ ὑπὲρ τοῦ Ὁθωνοῦ ψήφισμα τῆς Γερουσίας.

2) Οὕτως ἱδρύθη ἡ Ἑλλάς, ὡς Κράτος Μοναρχικὸν ὑπὸ τὸ στέμμα τοῦ Ὁθωνοῦ, ὡς Κυριάρχου τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ν. Ν. Σαρίπολος, Ἑλληνικὸν Συντ. Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 28, Ἀθήναι, 1915 καὶ ὁ Καραγιάννης εἰς Παπαρηγόπουλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. VI. σελ. 221. Ὁ Περικακάκος καλῶν τοῦτο «πλάνην», Κοιν. Ἰστ. I. σελ. 451 κ. ἐ., ἀποδεικνύει κατόπιν ἐκτενεστάτης ἐρευνῆς ἐκ τῶν πηγῶν τὴν παραπλάνησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὡς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ὑποσχεθέντος ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων Πολιτεύματος.

3) Διὰ τοῦ ἀπὸ 15/27 Μαρτίου 1833 Β. Δίτος ὁρίζετο ἐπταμελὴς Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐκκλ. πραγμάτων. Αὕτη, ἐκκληρώσασα τὸ ἔργον αὐτῆς ὑπέβαλεν «Ἐκθεσιν περιεκτικὴν τῆς ἐνεστάσης καταστάσεως τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου Μοναστηρίων μετὰ σχεδίου διοργανισμοῦ, ἀφορῶντα τὴν βελτίωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν». Κ. Οἶκον ὁμοῦ. Τὰ σφωδόμενα ἐκκλ. συγγράμματα, τόμ. II. σελ. 139, Χρ. Παπαδόπουλος, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 71 κ. ἐ.

4) Περικακάκος, Zur Rechtlichen Stellung der Hellenischen Kirche. ἐν Festschrift für Emil Friedberg, Leipzig, 1903, σελ. 269-286, ἐνθα δι' ἀντιπαράβολῆς τῶν κειμένων σαφῶς πιστοποιεῖται τὸ ἀντικανονικὸν τῆς ῥυθμίσεως τοῦ ἐκκλ. ζητήματος, ἴδε καὶ ἀντιπαρβαλλόμενα τὰ κείμενα ἐν Δυοβουνίῳ τοῦ, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ

«Διακήρυξις περὶ τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας», ἐκυρώθη διὰ Β. Δ)τος καὶ ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον Ἐπίσημον Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1). Κατὰ τὸ πλῆρες κείμενον αὐτοῦ «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐν πνεύματι μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλην κεφαλὴν παρὰ τὸν θεμελιωτὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ δὲ διοικητικὸν μέρος ἔχουσα Ἀρχηγὸν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι Ἀυτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, φυλαττομένης ἀπαρχαρχαίτου τῆς δογματικῆς ἐνότητος, κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀνέκασθεν πρεσβεύμενα» (2) ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἀρθρῶν σαφῶς δείκνυται, ὅτι ἡ κατ' ἀρχὴν χαρακτηριζομένη, ὡς «Ἀυτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας» Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν τηρεῖται τοιαύτη, παρὰ μόνον ἐν τῇ σχέσει πρὸς τὴν Μεγ. Ἀν. Ὁρθ. Ἐκκλησίαν, ἥτις—ἄγνωστον διατὶ—περιφρονεῖται καὶ ἀγνοεῖται, κατὰ μηδαμῶς συγκαρούμενον παρ' ἡμῶν τῶν νεωτέρων λόγων, καίτοι διὰ τοὺς τύπους, ἂν ὄχι εἰς ἀναγνώρισιν τῶν πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ διὰ τὸ Ἔθνος ὑπηρεσιῶν ἔδει νὰ ἐρωτηθῇ (3). Ἡ ἐν λόγῳ ἀνεξαρτητικὴ ἀπὸ

Πολιτείας, σελ. 50-56, Χ ρ. Παπαδοπούλου, Ἰστ. Ἐκκλ. τῆς Ἑλλ. τόμ. Ι. σελ. 104-105, ἴδε καὶ ἰδίῳ, τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθήναι, 1936, σελ. 15.

5) Εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου ὑπεβοήθησε μεγάλως, κηρυχθεὶς ὑπὲρ τοῦ Ἀυτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Θεόκλητος Φαρκίδης, ἀνὴρ, οὐτινος ἡ προσωπικότης σημαντικὸν ἔσχε ῥόλον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πρβλ. καὶ Κερόλιδην ἐν Παπαρηγοπούλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τ. ΣΤ. σελ. 222, θεωροῦντα τοῦτον, ὑπόλογον τῆς κακῆς διοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς «παρασυρθέντα εἰς ἰδέας προτεσταντικῆς», καὶ ἐκτενῶς τὸν Χρ. Παπαδοπούλου, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. Ι. σελ. 55 κ. ἔ. ἴδε καὶ Γσωργιάδην, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 39 κ. ἔ.

1) Μανσὶ, τόμ. XL. σελ. 203, 208, Γιαννοπούλου, Συλλογὴ Ἐγκυκλίων Ἱερᾶς Συνόδου, Ἀθήναι 1901, σελ. 7 κ. ἔ., Γενικὴ Κωδικοποίησις, τόμ. Α' σελ. 300 κ. ἔ., ἴδε καὶ σχετικὸν Β. Διάταγμα περὶ Ἐπισκόπων καὶ Ἐπισκοπῶν εἰς Ἐφ. Κυβ. 1833, ἀριθ. 30, σελ. 285-287.

2) Ἀρθρ. 1 τῆς Διακηρύξεως, διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ὁποῖου ὁ Μανρετ, ἐν τοῖς κατόπιν ἐκόπτετο, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μόνον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐργάσθη, ἐν Das griechische Volk in öffentlicher Kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31 juli 1834, τόμ. II. Heidelberg, 1895, σελ. 55, 164.

3) Κ. Οἰκονόμου, Τὰ Σφύζόμενα, τόμ. II. σελ. 177 κ. ἔ., Κερόλιδης, op. cit. τόμ. VI. σελ. 284. «Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. τοῦ

πάσης ἄλλης ἐξουσίας Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἀναγνωρίζομένη, ὡς ἐπικρατοῦσα (jus reformandi) ἐκ τῆς γενικότητος τοῦ ἀρθρου, ἐν τούτοις ὑπάγεται εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἐν τῷ Κράτει ἐξουσίαν «τὸν Κυρίαρχον Βασιλέα», ὃν ἔχει καὶ Ἀρχηγόν, τῆς ὑπερτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἐναποκειμένης, ὑπὸ τὴν τοῦ Βασιλέως κυριαρχίαν (jus supremacie inspectionis), εἰς χεῖρας Συνόδου Διαρκοῦς, φερούσης τὸ ὄνομα «Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος» (1). Ἡ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως συνιστωμένη Ἱερὰ Σύνοδος, ὡς διοριζομένων παρ' αὐτῆς ἀπάντων τῶν Συνοδικῶν μελῶν (2), προστατεύεται ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὕσα ἐλευθέρᾳ πρὸς τοῦτο (jus advocatie) (3), ἐν τούτοις ἀσκεῖται ἐπ' αὐτῆς μεγίστη κηδεμονία (jus cavendi) διὰ τοῦ παρ' αὐτῇ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου, ἄνευ τῆς παραστάσεως τοῦ ὁποῖου οὐδεμία, ληφθεῖσα, ἀπόφασις τῆς Συνόδου θεωρεῖται ἔγκυρος (4), συνάμα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν αὐστηρῶς εἰδικῶν—τῶν ἐξω—καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τῆς Συνόδου ἀσκεῖται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως προηγούμενος ἔλεγχος, ἄνευ τοῦ ὁποῖου οὐδεμία δύναται νὰ ζητηθῇ ἔγκρισις κυβερνητικῇ, οὔτε δὲ νὰ κοινοποιηθῇ ἢ ἐκτελεσθῇ οἰαδήποτε συνοδικὴ ἀπόφασις καὶ τοῦτο, διότι εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν τοῦ Κράτους ἀνήκει ἡ κυριαρχικὴ ἐποπτεία ἐφ' ὅλων τῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους συμβεβηκότων (5) καὶ ἐπὶ πλεόν, ὅλα τὰ ἀντι-

Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἀφ' ἧς ἐξηργῶντο νομίμως καὶ κανονικῶς αἱ τῷ 1833 σιμωνικῶς, δι' ἐπαιρέσεως αὐθαρέτου δηλονότι τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ἀποσπασθεῖσαι καὶ ἰδίαν ἀνεξάρτητον δῆθεν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πολιτικῶς εἰς τὸ Κράτος ὑπόδουλον Ἐκκλησίαι, ἀποτελοῦσαι ἐπαρχίας τοῦ Οἰκ. θρόνου, δὲν προέβη μὲν ἐνεκεν ὑψίστων λόγων ἀνοχῆς εἰς ἐπίσημον ἀποκήρυξιν τῆς νέας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἥλθε πρὸς ταύτην συνάφειαν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ὡσαύτως δ' ἀπέφυγον πᾶσαν ἐπικοινωνίαν πρὸς ταύτην καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, θεωροῦσαι τὴν νέαν Ἐκκλησίαν νομίμως καὶ κανονικῶς μὴ ὑφισταμένην, ἐφ' ὅσον ἡ Μ. Ἐκκλησία δὲν ἐπεκοινῶνει πρὸς ταύτην. Ἐντεῦθεν τὸ Βασίλειον ἐκκλησιαστικῶς διετέλει ἐν τελείᾳ ἀπομονώσει ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ Χριστιανικῷ κόσμῳ, ἄσχετον καὶ ἀκοινωνήτον πρὸς τοῦτον», Μπαλανόπουλου, Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία, σελ. 7-8, καθ' ὃν αἱ ἐθνικαὶ ἀνάγκαι μόνος ἐπιβεβλημένος λόγος, καὶ ἱστορικῶς ἐξηγούμενος, ὑποχρεωτικῆς ἀγνοίας τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

1) Ἀρθρ. 2, ἥτοι ἀκριβῶς κατὰ τὸ σύστημα τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, ὥστε δικαίως ὁ Ἀνδρόυτσος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, σελ. 71, καλεῖ ταύτην «Πενταμελὴ ἄψυχον Σύνοδον», πρβλ. καὶ Παναγιωτακόπουλου, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, σελ. 37 καὶ ἐπ.

2) Ἀρθρ. 3 τῆς Διακηρύξεως.

3) Ἀρθρ. 9 § 1 τῆς Διακηρύξεως.

4) Ἀρθρ. 6 καὶ 7 τῆς Διακηρύξεως.

5) Ἀρθρ. 9 § 2 τῆς Διακηρύξεως.

κείμενα, ὅσα ἀνάγονται μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν ἀφορῶσιν ὁμῶς τὸ δογματικόν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶναι καθ' αὐτὸ κοσμικά, ἔχουσιν τινὰ σχέσιν πρὸς τὴν Ἐπικράτειαν καὶ τὸ κοσμικὸν συμφέρον τῶν κατοίκων, εἶναι μὲν τῆς ἀρμοδιότητος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁμῶς χωρὶς ἰδιαιτέραν συγκατάθεσιν καὶ σύμπραξιν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς δὲν ἡμπορεῖ ἡ Σύνοδος μόνη νὰ διατάξῃ τι περὶ αὐτῶν (*jus placeti regii*) (1).

Φαινόμενον ἡλίου ἔχομεν ὁμόμιαν σχέσεως Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας κατὰ σύστημα ἀτελοῦς χωρισμοῦ ἢ ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας (*Kirchenhoheit*), καθ' ἣ κοσμικὴ ἐξουσία (*souveraineté temporelle*) ὁυθμίζεται ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις ἐν τοσούτῳ δὲν ἀναμιγνύεται μὲν εἰς τὴν ὁμόμιαν τοῦ δόγματος—ὁπότε θὰ εἴχομεν πλήρη πολιτειοκρατίαν (2)—ὁμῶς ὑποβάλλει ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Πολιτείας καὶ τὴν ἀσκήσιν τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας (*souveraineté spirituelle*) τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θεωρεῖται, ὡς δημοσίου δικαίου νομικὸν πρόσωπον, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ διεπόμενον γενικῶς ὑπὸ διατάξεων, παρὰ τῆς κυριάρχου Πολιτείας ἐκ τῶν προτέρων καθοριζομένων (3), ὧν, πλειότερον ἐν προκειμένῳ, διαλαμβάνει ὁ διορισμὸς παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τῶν ἀνωτάτων τοῦ νομικοῦ τούτου προσώπου Ἀρχόντων, ἥτοι τῶν μελῶν τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου (4). Ὁ κατὰ τῆς μορφῆς

1) Ἀρθρ. 13 § 1 τῆς Διακηρύξεως, ἡ δὲ § 2 αὐτῆς «ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία τοῦ Κράτους ἔχει μάλιστα τὸ δικαίωμα ὅχι μόνον νὰ ἀπαιτῇ τὸ νὰ πληροφωρῇται προηγουμένως περὶ ὧν τῶν τοιούτων διαθέσεων, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδίων διαταγμάτων, νὰ ἐμποδίσῃ, ἐν ὑπόκεινται ἐν αὐταῖς δυνάμενον νὰ κατασταθῇ ἐπιβλαβές, ὡς πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον».

2) Πολιτειοκρατικὸν χαρακτηρίζει τὸ σύστημα ὁ Κ ο ν ι δ ἄ ρ η ς, Ὁ Θεσμὸς καὶ ὁ Καταρτισμὸς τῆς Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφαλῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, Ἱεροσόλυμα, 1929, σελ. 15, 23.

3) Ὁ Κ ο ν ι δ ἄ ρ η ς, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 16 ἐν τούτοις ἰσχυρίζεται, ὅτι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς Διαρκοῦς Συνόδου οἱ Συντάκται τῆς Διακηρύξεως ἀπεμνήθησαν πλὴν τοῦ Βασιλικῆς Κοινοβουλίου τὴν ἐν τῇ Πατριαρχεῖᾳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρωσίας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τάξιν» πρὸβλ. καὶ ἔξοχον διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, Ἡ ἐν τῇ Ἑλλην. Κράτει Ἐκκλ. Πολιτική, σελ. 10, Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 16 17.

4) Θεωρῶν ὁ Β α μ β ἔ τ σ ο ς, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1911, σελ. 114, ὅτι Ἐκκλησίαν κατὰ νομικὴν ἔννοιαν ὀνομάζομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναγνωρισμένην καὶ προστατευομένην θρησκευτικὴν κοινότητα, ὡς τοιαύτην, ἣν ἀποτελεῖ κάθε σύνολον ἀτόμων συνδεδεμένων διὰ κοινῆς θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, καὶ ὅτι τὸ δίκαιον προσδίδει εἰς μίαν ἢ περισσοτέραν τοιαύτας κοινότητας τὸν χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας (*loc. cit. σημ. 118*) τὸνίζει, ὅτι (*loc. cit. σημ. 113*) «τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἦτο συνέπεια ὅχι τῆς

ταύτης, τῆς ἐκδηλώσεως σχέσιν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ σύστημα τελείας ἰδιαζον καὶ κυριαρχῆσαν ἐν ταῖς τὴν Προτεσταντικὴν Ὁμολογίαν δεξαμέναις Πολιτείαις, π ὁ λ ε μ ο ς (1), τῶν Ὁρθοδόξων ἰδίᾳ (2), ἀπέβη μακρός.

ἀπλῆς συστάσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλλήν. Κράτους, ἀλλὰ τῆς θελήσεως τῆς ἐν τῷ δημιουργηθέντι Ἑλληνικῷ Κράτει κρατούσης τάξεως. Ἐκτοτε ἐγεννήθη Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔννοιαν καὶ ἡ μεταγενεστέρα διαδικασία τοῦ Τόμου δὲν ἔχει καμμίαν νομικὴν σημασίαν». Εἰς ταῦτα ἀπαντῶμεν: Δεδομένου, ὅτι, ἡ κατὰ νομικὴν ἔννοιαν Ἐκκλησία, ὡς ἀνωτέρω διατυπώνει, οὐσα θρησκευτικὴ κοινότης μόνον—καὶ οὐχὶ πνευματικὴ ἐξουσία—ἐκ τοῦ δικαίου προσκτωμένη τὸν χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαντᾷ κατὰ τὸν δοθέντα τοῦτον χαρακτήρισμον εἰς τὴν ὑπὸ τῶν κληρικών τῆς Διαμαρτυρήσεως διαμορφωθείσαν καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας δύο αἰῶνας ἀναπτυχθεῖσαν μορφήν σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἥτοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας ἢ ἀτελοῦς χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας (*Kirchenhoheit* ἢ *jus circa sacra*), καθ' ὃν ἀπλοῦν σωματεῖον δημ. δικαίου ἐθεωρήθη ἡ Ἐκκλησία, πολιτικὸν δηλονότι ὄργανον, καὶ ἀποτελέσαντος τὴν μεταβατικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ περιφερειακοῦ συστήματος (*territorialismus*) εἰς τὸ τῆς νόμου κρατούσης Πολιτείας, ἡ δὲ Διακήρυξις τοῦ 1833, οὐδὲν ἄλλο ἀπέτελει ἢ Μαοιζερὸν προτεσταντικὸν ὁμοίωμα τοῦ Βασιλικῆς Κοινοβουλίου τοῦ 1818 τότε ἀσφαλῶς ὁ διακεκριμένος νομομαθὴς ἐν τούτῳ ἔχει δικαίον. Ἡ κατὰ νομικὴν ἔννοιαν Ἐκκλησία, ὡς θέλει ὁ κ. Βαμβέτσος νὰ εἶναι μόνον θρησκευτικὴ κοινότης, καθ' ἑτερόφωτον τρόπον—ἐκ τοῦ δικαίου—τὴν ἰδιότητα (ἢ μᾶλλον τὸν τίτλον) προσκτωμένη δὲν συμπίπτει ἡ πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας ἀντίληψιν τῶν Προτεσταντικῶν Θεολόγων καὶ κανονολόγων, ἣν πάντως ἡμεῖς γνωρίζοντες τελείως τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου «Ἐκκλησία» δὲν συμμερίζομεθα.

1) Ὁ Π ε τ ρ α κ ἄ κ ο ς, Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 471 κ.ε., ἀποδεικνύων τὴν παρὰ τῆς Ἀντιβασιλείας στέρησιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἄρτι ἀποτινάξαντος τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐμφανίζει τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ τὴν Ἑλλάδα ἐπισκεφθέντος τῷ 1837 σπουδαίου Αὐστριακοῦ Ἡγεμονίδου, Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ τῆς ὁργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ σημειώματα τοῦ Ἀρχιδουκὸς: «Ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε σφάλμα τρομερόν. Ἡθέλησαν νὰ ἀπηλλάσσοντο τῆς ἐπιρροῆς τῆς Τουρκίας, καὶ τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ ἐλησμόνησαν, ὅτι καὶ λόγῳ τῶν ὑπισταμένων δεσμῶν μετὰ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ἑλλάς, καθισταμένη ἀνεξάρτητος θὰ ἀπέβαινε τὸ κέντρον τῶν πραγματικῶν ὧν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοπίστων. Ὁ χωρισμὸς ἐπῆλθεν, ἀλλ' οἱ Ἐπίσκοποι βλέποντες τὸν Πατριάρχην, ὡς τὸν π ρ ο ῖ σ τ ἄ μ ε ν ο ν αὐτῶν καὶ δὲν θεωροῦσαν ἑαυτοὺς κ α ν ο ν ι κ ο ῦ ς, ἄνευ τῆς εὐλογίας ἐκείνου». Κρίναν δὲ τὸ σύστημα σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὁ Αὐστριακὸς Ἡγεμονίδης, χαρακτηριστικῶς σημειοῖ: «Σωφρονεστέρα στάσις ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λαὸς κρέμαται κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὴν πίστιν τοῦ καὶ οἱ Ἐπίσκοποι ὑπῆρξαν πρότερον οἱ ἡγῆται καὶ δικασταὶ τοῦ. Τὸ φιλελεύθερον, πλὴν ἑλλειπὲς τὴν πίστιν, πνεῦμα τῆς Ἀντιβασιλείας ὤθη-

3. Οι Ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτοῦ ⁽¹⁾, ἐπιτυχάνουσι τὴν πραγματοποίησιν τοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1844, ὅπερ ἀπέτελεσε τὴν συνθήκην τῆς Βασιλείας μετὰ τοῦ λαοῦ ⁽²⁾ ⁽³⁾. «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδριαρέτου

σεν εἰς ῥῆξιν μὲ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μετέβαλε τὸν Βασιλέα εἰς Ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀνήκει, μετέβαλε τοὺς ἐπισκόπους εἰς ὑπαλλήλους, κατήργησε τὰς πλειοτέρας Μονάς, κατέρριψε πληθὺν ναῶν, χωρὶς νὰ κτίσῃ οὔτε ἓνα, ἐδημιούργησε μετανάστευσιν πολλῶν κληρικῶν καὶ ἔρριψε πολλοὺς εἰς μεγίστην ἀθλιότητα», ἐν Schlosar, Briefwechsel zwischen Erzherzog Johann Baptist von Osterreich und Anton Graf von Prokesch Osten. Nebst Auszügen aus den Tagebuchblättern des Erzherzogs Johann über seinen Aufenthalt in Athen im November 1837. Mit Anmerkungen, Erläuterungen, Aktenstücken, Stuttgart, 1898, σελ. 308, 309-320, πλείω ἐν Περικλέα Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 472 κ.έ.

2) Petrakos, Zur rechtlichen Stellung der Hellenischen Kirche, ἐν Festschrift für Emil Friedberg, Leipzig, 1908, σελ. 269-286, Βελανιδιότης, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 80, Φιλίππος, Ἐκκλ. Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 83-84, Παπαδόπουλος, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. I. σελ. 104 χαρακτηρίζων τὸ Δίμα, ὡς ξένον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Καραλίδης, ἐν Παπαρηγόπουλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. VI. 223 ἀποκαλεῖ «νομμοποιηθεῖσαν ἐν τῇ Διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἡθικὴν ἀναρχίαν», ὁ Ἀνδρόυτσος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 69-71, ἐλέγχων δορυμύτητα, ὡς τοῦ Προτεστάντου Maurer κατασκευάσμα τὴν Διακήρυξιν, ἀποκαλεῖ τὸ δημιουργηθὲν ἔκκλ. πολίτευμα «σύμμικτον εἶδος καὶ ἀποφώλιον τέρας» ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 86, πρβλ. καὶ Μπαλαῶν, Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία, σελ. 8 ἐνθα ἡ ψυχικὴ εὐγένεια τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ, ἐκχειρίζουσα, ἐπικεισάτα κρίνει καὶ τιμᾷ τὸν Φερμακίδην, καὶ εἰς σελ. 11-14 δικαιολογοῦντα τὴν ἐπιβολὴν τῆς Πολιτειοκρατίας λόγω τῶν ἐπιβεβλημένων καιρικῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων.

1) Guizot, Histoire des Origines du Gouvernement représentatif et des Institutions politiques de l'Empire, τόμ. I. Paris, 1855, σελ. 259 «La Grèce était en 1840 loin d'être bien gouvernée», κ.έ., τὸν δ' ἐξοχὸν ἀγῶνα τοῦ Ἑλλ. Τύπου πρβλ. ἐν Περικλέα Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 477 κ.έ.

2) Ν. Ν. Σαρίπολον, τόμ. I. § 3, σελ. 30-31, Βαμβέτσον, Εἰσαγ. Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 125, Σβώλον, Συνταγματικὸν Δίκαιον τόμ. I. 1934, σελ. 115-116, Περικλέα Κοιν. Ἰστ. τόμ. I. σελ. 121-122.

3) Σημειωτέον δέ, ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος προπαρασκευάσασα ἴδιον σχέδιον Καταστατικοῦ Νόμου ὑπέβαλε τοῦτο, ἐκ 10 ἀρθρῶν συγκείμενον, τὴν 23/12/1843 εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ἴδε Κ. Οἶκονόμου, Τὰ σφύζοντα, τόμ. Β' σελ. 492 κ.έ. Χρ. Παπαδόπουλου, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 305 κ.έ.

Τριάδος», ἀρχόμενον τὸ Σύνταγμα τοῦτο τῆς Ἑλλάδος, ἐν τοῖς δυσὶν πρώτοις ἀρθροῖς αὐτοῦ ὁρίζει ⁽¹⁾, ὅτι «ἐπικρατούσα ἐν Ἑλλάδι θρησκεία εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, πάσης ἄλλης γνωστῆς θρησκείας ἀνεκτὴ ἡ λατρεία τυγχάνει ὑπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ προσυλητισμοῦ καὶ τῆς οἰασδῆποτε ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς ἐπικρατούσης ⁽²⁾ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἥς κεφαλὴ ὁ Κ. Η. Ι. Χριστός, ἡ δογματικῶς ἡνωμένη ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης καὶ πάσης ἄλλης Ὀμοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τηροῦσα ἀπαράλλaktως ὡς ἐκεῖναι τοὺς τε ἱεροὺς Ἀποστολικοὺς καὶ Συνοδικοὺς κανόνας καὶ τὰς ἱερὰς παραδόσεις ⁽³⁾, εἶναι Ἀυτότερον καὶ ἄλλο, ἐνεργοῦσα ἀνε-

1) Πρακτικὰ τῆς Γ' Ἐθνοσυνελεύσεως, 1843-1844, σελ. 144, κ.έ., πλείω ἐν Βαμβέτσον, Εἰσ. Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 125 κ.έ., καὶ Παπαδόπουλου, Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 303, 309 κ.έ., ἰδίον, τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 18, 21 κ.έ.

2) Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ 1ου ἀρθρου τοῦ Συντάγματος, ἐπαναληφθεῖσα εἰς πάντα τὰ μεταγενέστερα Ἑλληνικὰ Συντάγματα (ἀρθρ. 1 τοῦ 1864, ἀρθρ. 1 τοῦ 1911, ἀρθρ. 9 τοῦ 1925, ἀρθρ. 9 τοῦ 1926, ἀρθρ. 1 τοῦ 1927) καὶ καθορίζουσα, ὅτι ἡ ἀσκήσις τῆς λατρείας πάσης γνωστῆς θρησκείας τυγχάνει ἀνεκτὴ καὶ οὐχὶ ἐλευθέρω, διαγράφει τελείως τὴν βάσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἔκτοτε ἰσχύοντος, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦλάχιστον τούτου, συστήματος νόμου κρατούσης Πολιτείας. Καὶ τοῦτο διότι ἡ διάκρισις τῶν ὄρων ἀνεκτὴ καὶ ἐλευθέρω καθαρῶς διαγράφει τὸ σύστημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας τοῦ οἰουδῆποτε Κράτους, καθ' ὅσον διὰ τοῦ πεμιορισμοῦ, ὅστις ὑφίσταται ἐν τῇ νομικῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὄρου ἀνεκτῆ, τέλεον διαφαίνεται ἡ χάριν τῆς ἐπικρατούσης Ἐκκλησίας λήψις τοῦ μέτρου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ πάσης ἄλλης τρίτης Ἐκκλησίας ἀπαγορεύσεως τῆς ἀκωλύτου ἐλευθέρας λατρείας καὶ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς, τῆς ἐλευθερίας ὑπαρχούσης καὶ ὑφισταμένης μόνον ὑπὲρ τῆς ἐπικρατούσης. Ἡ διάκρισις τέλεον διαφαίνεται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν Πολιτειῶν ἐκείνων, αἵτινες τὸ σύστημα τοῦ χωρῆσμοῦ ἔχουσι καθιερώσει εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις, ἐνθα ἀπεγορίστως δηλοῦται, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ ἀσκήσις τῆς λατρείας οἰουδῆποτε δογματος τελείως ἐλευθέρως ὑπὸ μόνον, τὸν γνωστὸν περιορισμὸν τῆς δημ. τάξεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν. Περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ὄρων ἀνεκτῆ καὶ ἐλευθέρας περιφρῆμος ὑπάρχει ἡ τοῦ Δημητρίου Γούναρη ἀγόρευσις ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τὴν Δ' Συνεδρίαν τῆς 14 V-1922 τῆς Γ' ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως, εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ὁποίας καὶ παραπέμπομεν.

3) Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἀρθ. 2 τοῦ Συντάγματος, περιελθούσα, ὡς μῆπω κριθεῖσα ἀναθεωρητέα εἰς πάντα τῆς Ἑλλάδος τὰ Συντάγματα—μεταβληθείσης μόνον τῆς φράσεως «ἀπαράλλaktως» εἰς «ἀπαρσάλευτως»—ἔρην μεγίστην καὶ μακρὰν ἐδημιούργησεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ περὶ τοῦ νομικῶς ἰσχυροῦ καὶ δὴ συνταγματικῶς προστατευτοῦ τῶν κανόνων. Κατὰ τὸ 1908 ἐξ ἀφορητῆς ἀμφισβήτησεως περὶ διορισμοῦ καὶ ἀπολύσεως τῶν ἱεροψαλτῶν καὶ

ξαριτήτως πάσης ἄλλης Ἐκκλησίας τὰ κυρίαρχα αὐτῆς δικαίωματα, διοικεῖται δὲ ὑπὸ Συνόδου Ἀρχιερέων». Ὡρισται δ'

νεωκόρων παρὰ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχόντων ἢ τῶν Κοινοτικῶν διεξήχθη μεγίστη συζήτηση ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ τῇ Νομολογίᾳ (βλ. τὴν ἐξέλιξιν ἐν Χρ. Παπαδόπουλου, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 28 κ. ἐ.), ἀρξάμενη μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνωμοδότησιν τοῦ δεινοῦ Τσιβανόπουλου, ἐγράφησαν δὲ πραγματεῖαι πολλαί, ἄσυνας τὸ ὑπὸ τὸν Νικ. Λεβίδην Ὑπουργεῖον ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν συνεκέντρωσεν ἐν τεύχει ἰδίῳ «Ἐπὶ τοῦ ζητήματος διορισμοῦ τῶν Ἱεροψαλτῶν καὶ Νεωκόρων, Ἀθήναι, 1909». Ἡ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διένεξις ἄχρις σήμερον ἔτι διεξαγομένη, τεσσάρων ἀπ' ἀλλήλοις διαφερουσῶν γνώμων τὴν δημιουργίαν ἐνεφάνισεν. Οὕτω κατὰ τὴν πρότερον γνώμην ἐθεωρήθη, ὅτι τὸ Σύνταγμα οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν τῶν κανόνων, προστατεύει δὲ ἀδιακρίτως πάντας τοὺς «ὄρους» καὶ τοὺς «ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες», ἐξαιρουμένων ἐννοεῖται ἐκείνων, οἵτινες ἀφ' ἑαυτῶν περιπεσόντες εἰς ἀχρησίαν μηδαμῶς ἰσχύουσιν· οὕτω Τσιβανόπουλος, ἐν Θ. ΙΗ. 608, καὶ τεύχ. Ὑπουρ. Ἑσωτ. σελ. 22 κ. ἐ., Χρ. Παπαδόπουλος ἐν Ἰστ. Ἐκκλ. Ἑλλ. τόμ. Ι. σελ. 315-318, καὶ τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 23-24, 82, 70, Ἀνδρόυτσος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 61 κ. ἐ. ἐνθα δριμύτως ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀντιθέτων καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ἐκ τοῦ ὅρου ἀπαρallάκτως, οὐδεμία δέον νὰ γίνηται διάκρισις τῶν κανόνων, ὥς μήπω ἐπὶ τῶν συντακτῶν τοῦ Συντάγματος ζητηθεῖσα κἄν., Διηγεῖται καὶ κ. η.ς, ἐν Δικαστικῇ, Ζ. 77, Πρ. Σάμου 307[1916. Θ. ΚΖ. 232, Παπαδόπουλος, Γεν. Ἀρχαὶ Συντ. Δικαίου, 1848, σελ. 140, ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου Κ. Γεωργιάδης ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 222[1934 ἀποφάσεως ἐν Ε.Ε.Ν. τόμ. Α. 471 κ. ἐ., κατὰ τὴν δευτέραν γνώμην διεκηρύχθη, ὅτι ὡσαύτως προστατεύονται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος πάντες οἱ ἐκκλ. κανόνες, ὥς μηδεμίαν διακρίσιν ὑπαρχούσης ἐν αὐτοῖς εἰς δογματικούς ἢ διοικητικούς, οὕτως οἱ Μ. Σακελλάρους, ἐν Τεύχ. Ὑπ. Ἑσωτ. σελ. 94 101, Σ. Τρ. ἀφ. ὑλ. λ. δ. η.ς. Τεύχ. Ὑπ. Ἑσωτ. σελ. 46 64, Χρ. Τραπεζοῦνης, σελ. 165-168, κατὰ τὴν τρίτην γνώμην, ἥτις ποιεῖται τελείως τὴν διάκρισιν τῶν κανόνων εἰς δογματικούς καὶ διοικητικούς ὑποστηρίχθη, ὅτι τὸ Σύνταγμα, λέγον κανόνας, ἐννοεῖ μόνον τοὺς δογματικούς ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τοὺς ἄλλους—τοὺς διοικητικούς—ὥς μάλλον ἀντικειμένους εἰς τὰς πολιτικὰς διατάξεις, οὕτως οἱ Βοζίκης, ἐν Τεύχ. Ὑπ. Ἑσωτ. σελ. 65, 107, ὁ Βαμβέτσος, Εἰσ. Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 125-142, μετ' ἐπιστημονικατὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀναδρομὴν εἰς τὰς Πηγὰς. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἐτάχθη καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐν Ὁλομέλειᾳ (ἀπ. 189[1980 ἦν μετὰ τῆς εἰσηγ. ἐκθέσεως Παπαντωνιάκη ἴδε ἐν Θ.Μ.Α. 755 κ. ἐ.) «Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἀναγράφασα τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθ. 2 εἰς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην αὐτῆς, ἠθέλησε νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἀπαρασάλευτον τήρησιν τῶν κανόνων καὶ παραδόσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, αἵτινα εἶναι ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀμετάβλητα καὶ ὧν ἡ παραφυλακὴ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς δογματικῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ οἵτινες κα-

ἐν τῷ Συντάγματι ὡσαύτως, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὁθων, ἐξεροδόξος, ὧς γνωστόν, τὸ δόγμα, θὰ ὠρχίζετο διὰ τὴν φύλαξιν αὐτοῦ καὶ τὴν δια-

νόνας καὶ παραδόσεις σχετίζονται πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν, τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν. Δὲν δύναται ὁμοῦς ἡ συνταγματικὴ περιφρουρήσις νὰ θεωρηθῇ ἐπεκτεινομένη καὶ ἐπὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς ζητήματα διοικητικῆς ἀποκλειστικῶς φύσεως, αἵτινα οὐ μόνον δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν ἐσωτερικὴν σημασίαν τῶν δογματικῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ὑψιθμίζονται, ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ περιστάσεις τῆς κοινωνίας, ὑφίσταμενα καὶ τὴν ἐκ τῆς διαδρομῆς τοῦ χρόνου καὶ τῶν νεωτέρων ἀντιλήψεων ἐπίδρασιν, ὥστε οἱ τοιοῦτοι κανόνες εἶναι κατ' ἀνάγκην μεταβλητοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας», ἴδε καὶ Παπαδόπουλος, ἐν Συζητήσεσιν Ἀστ. Κώδικος (Οἰκογεν. Δίκαιον, Ἀθήναι, 1933, σελ. 439-440), ἰδίῳ, Περὶ Σμμάτων Συμβ. Ἐπικρατείας, Β' ἐκδ. σελ. 13, πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην προσιδιάζει καὶ ἡ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ ἡμῶν κ. Πάλλης, ἐν Συζητήσεσιν Ἀστ. Κώδικος (Οἰκ. Δίκ. σελ. 436, 456), καθ' ἣν συνταγματικῶς κατισχύουσιν οἱ δογματικὴν καὶ θεμελιώδη διδασκαλίαν διατυπώντες κανόνες (Νομολογία: Α. Π. 1918[1904, Θ. ΙΣΤ. 279, Ε.Α. 403[1908, Θ. Κ. 185, Νομ. Συμ. 160[1908, Θέμ. Κ. 55]). Κατὰ τὴν τετάρτην γνώμην, πρὸς ἣν καὶ ἡμεῖς συντασσόμεθα, παραδεκτὸν γίγνεται, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Δικαίῳ οἱ «Ὅροι», ἧτοι αἱ δογματικαὶ ἀποφάσεις, αἱ ἀναλλοίωτοι παραμένονσαι καὶ μηδεμίαν ἔχουσαι ἀνάγκην ἰδιαιτέρας προστασίας πρὸς κατίσχυσιν καὶ οἱ «ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες», οἵτινες διακρίνονται εἰς δογματικούς, ὀνομαζομένους οὕτως, οὐχὶ διότι ὑψιθμίζονται δόγματα, ἀλλὰ διότι ἀναφέρονται εἰς «Ὅρους» εἶναι δ' οὗτοι ἐλάχιστοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (βλ. ἐπὶ τούτου εἰδικῶς Ἀλιβιζάτος, Ὑπάρχουσι Δογματικοὶ Κανόνες; ἐν τόμ. Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου σελ. 475 κ. ἐ., καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 5 κ. ἐ.), καὶ εἰς διοικητικούς, ἀφορῶντας γενικῶς εἰς ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς καθόλου εὐταξίας. Δεδομένου ὅτι ἀσφαλῶς τὸ σύνταγμα δὲν ἠθέλησε νὰ προστατεύῃ τὰ μὴπω εἰδικὴν προστασίαν ἀπαιτοῦντα «δόγματα» ἀρα προστατεύονται καὶ ἰσχύουσιν πάντες οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος ἢ ἀφ' ἑαυτῶν περιπεσόντες εἰς ἀχρησίαν ἔπαυσαν πρὸ πολλοῦ ἰσχύοντες. Τὴν γνώμην ταύτην ἐδίδαξαν οἱ Πετρακάκος, ἐν Τεύχ. Ὑπ. Ἑσωτ. σελ. 102-107, 111-153, ἰδίῳ, Εἶναι Συνταγματικὴ ἡ Διοικοῦσα Ἱερὰ Σύνοδος; ἐν Ἐβδομηκονταπεντατηρείδι Πρὶς. Σχολῆς, σελ. 389, ὁ σοφὸς Ν. Ν. Σαράπλος, ἐν Συντ. Δικαίῳ, τόμ. Γ', δ' ἐκδ. 1923, σελ. 310, ὁ Δυοβουνιώτης, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 34-36, ὁ Ἀλιβιζάτος ἐξόχως ἐν Ὑπάρχουσιν Δογματικοὶ Κανόνες; ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 475 κ. ἐ. ἴδε καὶ Α.Π. 220[1934, Ε.Ε.Ν.α. 519. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην προσιδιάζει μᾶλλον καὶ ἡ τοῦ καθηγητοῦ Μπαλάνου, Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία, σελ. 8, ὑπ. 4, καθ' ἣν προστατεύονται καὶ ἰσχύουσιν οἱ θεμελιώδεις κανόνες. ἴδε καὶ Κολομβάκης, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐν Δικαιοσύνῃ Γ', 1908, ἀρ. 91, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῶν κανόνων μόνον δι' ἀποφάσεως Οἰκ. Συνόδου, εἰδικῶς Βαργαρόπουλος, ἐν Δικαστικῇ (1931) Γ' III, 74.

τήρησιν τῆς ἐν γένει Ἐθνικῆς αὐτονομίας καὶ ἀκεραιότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἔτι δὲ νὰ ὑπερασπίζηται τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων (¹)· εἰδικῶς δ' ἐτονίσθη, ὅτι «πᾶς διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἀπαιτεῖται νὰ πρεσβεύῃ τὴν θρησκείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» (²). Ἀντιθέτως, παρατηροῦμεν, πρὸς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας, ἥδη, τὸ Νέον Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας δὲν θέλει, εἰμὴ τὸν Θεμελιωτὴν Αὐτῆς, ὁμιλεῖ δὲ καὶ περὶ ἀσκήσεως κυριαρχικῶν δικαίων παρ' αὐτῆς (³). Πλὴν ἴδωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων.

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1844 ὁ Ἰωάννης Κωλέττης μεριμνᾷ διὰ τὴν Ὁργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀνατίθηναι εἰς Ἐπιτροπὴν ἐξ Ἀρχιερέων σχέδια νόμου 1) Καταστατικοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ 2) Ἐπισκόπων καὶ Ἐπισκοπῶν. Τὸ μᾶλλον κανονικὸν σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς (⁴) ἄλλως τροποποιεῖ (⁵), καταλήγουσα δ' ἡ προσπάθεια αὐτοῦ αὕτη καὶ διὰ τοῦ Συντάγματος ἐνισχυθεῖσα (⁶) ἐν τῇ Βουλῇ, ἔνθα παρὰ τὸ μακρὸν τῆς συζητήσεως καὶ τὸ ἀνεπιτυχῶς διαρκῶς καὶ σπουδαῖον τὸ νομοσχέδιον ψηφίζεται (⁷), πλὴν ἐν τέλει ματαιοῦται, μὴ εἰσαχθὲν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, τοῦ Πρωθυπουργοῦ θανάτου.

1) Ἀρθ. 36, ἄρθ. 43 Συντος 1864 καὶ 1911, ἔχομεν πλέον τὸν βασιλέα «προστάτην» καὶ ὄχι κυρίαρχον τῆς Ἐκκλησίας.

2) Ἀρθ. 40, ἄρθ. 47 Συντος 1864 καὶ 1911.

3) Παραδεχόμενος ὁ Ἀνδρόυτσος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 58 τὴν οὕτω κατοχυρουμένην ἔννοιαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας συγκρίνει τὴν μορφήν σχέσεως τῶν δύο ἔξουσιν, ὡς πρὸς τήν, κατ' αὐτόν, Βυζαντινὴν συναλληλίαν, τὴν δὲ μεταγενεστέραν νομοθεσίαν τῶν εἰσῶ τῆς Ἐκκλησίας (ν Σ καὶ ΣΑ), ὡς ἀντισυνταγματικὴν, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 59 κ. ἑ.

4) Ἡ ἐπιτροπὴ συνέταξε σχέδιον νόμου ἀρτιώτερον τῆς Διακηρύξεως τοῦ 1833 βάσει τῶν ἱερῶν διατυπώσεων καὶ διατάξεων τῆς Ἐκκλησίας, ἴδε Χρ. Παπαδόπουλον, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 25 κ. ἑ.

5) Τὸ σχέδιον δὲν ἤρесе τῷ Κωλέττῃ, διὸ παρέπεμψε τοῦτο εἰς λογικὴν Ἐπιτροπὴν, ἥτις τοῦ Μαουρσείου κατασκευάσματος ἀντίγραφον ἐπαρουσίασεν, ἴδε Κ. Οἰκονόμου, Τὰ σφζόμενα, τόμ. Β. σελ. 499 κ. ἑ.

6) Ἀρθ. 105, καθ' ὃ «δι' ἰδιαιτέρων νόμων τὸ ταχύτερον πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια, α) Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Κράτους, τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν πρὸς συντήρησιν τῶν κληρικῶν, ἀναλόγως μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ χαρακτῆρος τῶν καὶ περὶ τῶν ἱερῶν καταστημάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς λειτουργούντων καὶ μοναζόντων, β) Περὶ τῶν ἐκκλ. κτημάτων».

7) Τὸ νομοσχέδιον εἰσῆχθη ἐν τῇ Βουλῇ τὴν 18[5]1845, ἤρξατο ἡ συζήτησις τὴν 27 Ἰουνίου, ἥτις καὶ μακροτάτῃ ὑπῆρξε καὶ ἐνδιαφέρουσα, τὸ δὲ νομοσχέδιον ἐψηφίσθη τὴν 16 Ἰουλίου. Τὴν 7 Αὐγούστου 1846 ὁ Κωλέττης

Ἡ πάροδος τοῦ χρόνου πολλὰ ἐδίδαξεν. Ἐθεωρήθη, ὅτι δλωσθήποτε ἀπαιτεῖτο διὰ τὸ κανονικὸν καὶ ἡ παρὰ τῆς Μεγάλης Ἀνατολῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ ἀνεξαρτήτου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Πολλῶν ἐπεμβάσεων λαβουσῶν χώραν (¹), τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον—μήπω ἐκ τῶν κανόνων ὑποχρεούμενον—ἐκ λόγων ἔθνικῶν συναινεῖ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν, καὶ ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε μάλιστα ἡ ἀπαράλλακτος δογματικὴ ἑνωσις, οὕτω δέ, ἐπὶ Πατριάρχῳ Ἀνθίμου Δ' ἀπεστάλη εἰς Ἑλλάδα ἐκ τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας, τῆς τόσα δεινὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος παθούσης Ἐκκλησίας, ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἐν ἔτει 1850, διαλαμβάνων, ὅτι «ἀναγνωρίζει τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ Σύνοδον Διαρκῆ ἐξ Ἀρχιερέων, προσκαλουμένων κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας, καὶ διοικοῦσαν τὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς Θεοὺς καὶ Ἱεροὺς Κα-

εἰσήγαγε τὸ περὶ Ἐπισκόπων Νομοσχέδιον, ἡ δὲ συζήτησις ἐπ' αὐτοῦ ἀρξάμενη τὴν 4[1]1847 διεξήχθη καὶ αὕτη ἐνδιαφερόντως, τὸ δὲ νομοσχέδιον ἐψηφίσθη τὴν 17 Ἰανουαρίου. ἴδε Πρακτικὰ Βουλῆς Α. Συνόδου 1844, τόμ. Γ' σελ. 1655, Β. Συνόδου, Α. σελ. 327, 330, 493, πλείω ἐν Χρ. Παπαδόπουλον «Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες» σελ. 26 κ. ἑ.

1) Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἔγραψε τὴν 30 Μαΐου 1850 «κατ' εὐδοκίαν τῆς Α. Μ. καὶ κατ' αἰτησίν τῆς παρ' ἡμῖν ἱερᾶς Συνόδου» πρὸς τὴν πατριαρχικὴν σύνοδον, ἀναγγέλλον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ ἔως τότε γενόμενα ἐν Ἑλλάδι σχετικῶς μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ζητοῦν τὴν ἀπὸ μέρους αὐτῆς ἀναγνώρισιν τῆς ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφῆς, «Ἡδὲ τοίνυν, τῶν ἀλλεπαλλήλων δυσχερῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος θεῖα συνάραξις ἐξομαλυνθέντων, καὶ τοῦ καιροῦ ἐπιτρέψαντος, καθήκον ἡμῶν ἱερῶν ἡγήσασθε, εὐδοκίᾳ τῆς Α. Μ., γνώμῃ δὲ καὶ αἰτήσει τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅπως ἀναγγεῖλωμεν πρὸς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ταῦτα, ἀξιοῦντες τὴν Ὑμετέραν Παναγιώτην, ὡς πρῶτον ποιμενάρχην τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν περὶ Αὐτὴν ἱερωτάτην Σύνοδον, ἵνα, ἐπιδοκιμάσαντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην θεσμοθεσίαν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς συστασάν ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζαντες, ἀποδέξωσθε αὐτήν, ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφὴν, ἐυλογοῦντες τὸ ἔργον τοῦ εὐσεβοῦς ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ διακοινοῦντες ταῦτα καὶ τοῖς λοιποῖς μακαριωτάτοις πατριάρχεσιν, τῷ Ἀλεξανδρείας, τῷ Ἀντιοχείας καὶ τῷ Ἱεροσολύμων, ὅπως μετὰ τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος καὶ οἱ μακαριώτατοι οὗτοι Πατριάρχαι γνωρίζωσι τοῦ λοιποῦ καὶ ἀποδέχωνται, ὡς ἀδελφὴν ἐν Χριστῷ ὁμόδοξον καὶ ὁμότιμον τὴν ἱερὰν ἡμῶν Σύνοδον, ἵν' οὕτω διατηρῆται ἀλώβητος ἡ τῆς ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐνότης». ἴδε καὶ Βαμβέτσον, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 146 κ. ἑ., Βελανιδιώτην, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 50 κ. ἑ.

νόνας ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως» (1). Ἐχαιρείσθη τὸ γεγονός ἐν Ἑλλάδι (2) καὶ ἀπεφασίσθη ἡ νέα τῆς Ἐκκλησίας διοργάνωσις (3). Ἐν ἔτει 1852 δημοσιεύεται ὁ Καταστατικὸς νόμος περὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (4), ὅστις μετ' αὐταδέλφου, θυμίζοντος τὰ περὶ Ἐπισκόπων, Ἐπισκοπῶν καὶ κλήρου, νόμου (5) κέκληται, ἵνα ἀπαρτίωσι τὴν νέαν Ἐκκλησιαστικὴν τῆς Ἑλλάδος κυρίαν Νομοθεσίαν. Ἐκ τῆς ἐν γένει τῶν νόμων τούτων θυμίσσεως δείκνυται (6), ὅτι ἡ οὐσιώδης διάταξις τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου περὶ ἀσκήσεως τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας

1) Περὶ Μιλασκή, Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 436, Διοβουνιώτην. Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 47, Παπαδόπουλον, ἐνθ' ἄνωγ. I. σελ. 356 κ. ε., καὶ Ἰδίου, τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 27, ἐνθα ἀναγινώσκεται εὐστόχως καὶ ἡ ἐξῆς οὐσιώδης περικοπὴ τοῦ Τόμου, ἀναφερομένη εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Συνέτου τοῦ 1844. «Τούτ' αὐτὸ δὲ καὶ οἱ παρ' ἡμῖν θεμελιώδεις νόμοι συμφώνως καὶ ἀξίως ταῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους εὐσεβείαις ἀνωμολόγησαν, ὡς οὐδὲν ἔχει κῆρος, εἴ τι τυχὸν διατέτακται ἀντικείμενον πρὸς ἐκεῖνο τὸ τῆς Θεοδοσίας κεφάλαιον τὴν πατρὶαν εὐσεβείαν καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ ἔθιμα ἀμετασάλλεως ὑποστηρίζον».

2) Ὁ Καραλίδης εἰς Παπαρηγόπουλον, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθν. τόμ. ΣΤ. σελ. 284. Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἐχαιρείσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ μεγάλης καὶ ἱερᾶς θρησκευτικῆς κατανύξεως καὶ ἡθικῆς ἀνακουφίσεως ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἡθικῆς ἀθυναίας καὶ θλίψεως.

3) Ὁ Φαρμακίδης δεινῶς κατὰ τοῦ Τόμου ἐπετέθη, ἐκδούς τῷ 1852 σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον «Συνοδικὸς Τόμος ἡ περὶ Ἀληθείας». Δεινοὶ ὅμως τῆς μαθήσεως καὶ γνώσεως Ἱερὰς τῆς ἀπῆντησαν ἐπαξίως, χαρακτηρίσαντες σκανδαλώδη καὶ βλάσφημον λιβελλὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἴδε Οἰκονόμου, Τὰ σφύζοντα, Β' 604, Ἰεζ. Βελανιδιώτην, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 58-60, Χρ. Παπαδόπουλον, ἐνθ' ἄνωγ. τόμ. I. σελ. 65, 376, 386-387, Καραλίδην, ἐν Παπαρηγόπουλον, ΣΤ. 255 «ὁ ἀντίτομος τοῦ Φαρμακίδου εἶναι βιβλίον κενὸν πάσης παγίσεως ὑγιούς θεολογικῆς, μεστὸν δὲ φληναφημάτων καὶ ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν ἀσεβῶν καὶ βαναύσων ἐναντίον τῆς Μ. Ἐκκλησίας», Κονιδάκη, Ὁ Θεσμός τῆς Συνόδου, σελ. 29.

4) Ν. ΣΑ' τῆς 9/24 Ἰουλίου 1852 «περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Ἐκκλησίας». Τούτου ἀνάπτυξιν ἐμπρέπουσαν ἴδε παρὰ Φλογαίτην, ἐν Λεξικῷ Νομικῆς, Ἱερὰ Σύνοδος, τόμ. Α' σελ. 953 κ. ε., Διοβουνιώτην, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 56 κ. ε. καὶ Χρ. Παπαδόπουλον, Ἰστ. Ἑκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 394, 406-412.

5) Ν. Σ' τῆς 9/10 Ἰουλίου 1852 «περὶ ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦς ἐπισκόπους τελούντος κλήρου». Καὶ τούτου ἀνάπτυξιν ἴδε ἐν Διοβουνιώτην, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 61 κ. ε.

6) Περὶ Συζητήσεως ἐν τῇ Βουλῇ καὶ Γερουσίᾳ, ἴδε καὶ Παπαδόπουλον, ἐνθ' ἄνωγ. τόμ. I. σελ. 498 κ. ε.

ἐλευθέρως, ἀνευ ἐπεμβάσεως τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, δὲν ἐτηρήθη. Συγκροτεῖται ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διὰ προσκλήσεως τῶν ἐχόντων Ἐπισκοπὰς Ἐπισκόπων παρὰ τοῦ Βασιλέως, προτάσει τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν, καὶ κατὰ τὴν τάξιν τῶν πρεσβείων τῆς χειροτονίας (1). Ὁ ὁρκὸς τῶν Ἀρχιερέων εἰς τὸν Βασιλέα καλεῖται διαβεβαίωσις (2), αἱ δὲ περὶ Β. Ἐπιτροπὴν διατάξεις παραμένουσιν ἐν τοῖς οὐσιώδεσιν, ὡς πρότερον εἶχον (3). Διακρίνονται τὰ καθήκοντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ (4). Ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν δευτέρων προαπαιτεῖται πάντοτε ἡ ἐγκρισὶς τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας (5), πλὴν διὰ σειρᾶς ἀρθρῶν ἐκρίθη ἀναγκαῖον ὅπως καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Συνόδου καθηκόντων, ἐπειδὴ τὰ βῆσαι αὐτῶν μέτρα πάντοτε ἔχουσιν γενικὴν σημασίαν, ζητεῖται ἡ προγενεστέρα ἐγκρισὶς τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας (jus placeti regii) (6) (7). Αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἐκτελοῦνται συνδρομῇ τῆς Πολιτείας (8), δύνανται ὅμως καὶ πᾶς πολίτης ν' ἀπευθύνηται πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, καταγγέλλων ὑπερβασιν ἐξουσίας τῶν ἐκκλ. ἀρχῶν (appellatio tanquam ab abusu) (9). Καίτοι κατὰ μεγάλην ἐπιείκειαν θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ διαφορὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς Διακηρύξεως τοῦ 1833 εἶναι ἐλαχίστη, φανερώτερον ἡλίους ὅμως καθίσταται ὅτι ἐν τῇ μορφῇ τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἔχομεν εἰσέτι διατηρούμενον τὸ σύστημα τῆς ἐκκλη-

1) Ἀρθ. Γ' τοῦ ν. ΣΑ.

2) Ἀρθ. Δ' τοῦ ν. ΣΑ (περὶ καὶ ἀρθ. 8 τοῦ Β. Δ. 1833).

3) Τὸ ἀρθ. ΣΤ' τοῦ ν. ΣΑ θεωρεῖ ἄκυρον πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς Συνόδου, ληφθεῖσαν ἐν ἰσχύϊ τοῦ Β. Ἐπιτροπῶν, (περὶ ἀρθ. 7 τοῦ Β. Δ. 1833).

4) Ἀρθ. Ζ. Η. Θ. Ι. ΙΑ, τοῦ ν. ΣΑ, ἴδε καὶ Φλογαίτην, ἐν Λεξ. Νομ. τόμ. Α. σελ. 954. Φιλιππίδην, Ἑκκλ. Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 89-92, Χρ. Παπαδόπουλον, Ἰστ. Ἑκκλ. Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 413, 424. Ν. Ν. Σαρίπολον, Συντ. Δίκ. τόμ. Γ' δ' ἐκδ. σελ. 326-327.

5) Ἀρθ. Ζ. ν. ΣΑ (περὶ ἀρθ. 18 δ)τος 1833), ἴδε καὶ ἀρθ. ΙΑ, ΙΔ τοῦ ν. ΣΑ.

6) Κατὰ τὰ ἀρθ. ΙΘ, Κ, ΚΑ (περὶ ἀρθ. 19, 20 δ)τος 1833) ἀπαγορεύεται εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον νὰ ἀποτείνηται εἰς οἰασδήποτε Ἀρχάς, ὡς καὶ νὰ ἀλληλογραφῇ ἀπ' αὐτῆς μετ' ἐξωτ. Ἀρχάς. Οἰαδήποτε προκήρυξις ἡ ἐγκύκλιος ἡ οἰονδήποτε ἄλλο γράμμα αὐτῆς δέον νὰ διαβιβάζεται διὰ τοῦ Ὑπουργ. Ἐκκλησιαστικῶν, ἀπαιτουμένης τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ.

7) Κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθ. ΙΓ' τοῦ ν. ΣΑ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ὡς ἐκκλ. ἀρχὴ διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐποπτείαν τῆς Κυβερνήσεως, περὶ καὶ Ν. Ν. Σαρίπολον. Συντ. Δίκ. τόμ. Γ' δ' ἐκδ. 1923, σελ. 324-326, 330 κ. ε.

8) Ἀρθ. ΙΔ ν. ΣΑ, (περὶ ἀρθ. 17 δ)τος 1833).

9) Ἀρθ. ΚΒ (περὶ ἀρθ. 21 δ)τος 1833) τοῦ ν. ΣΑ, ἴδε καὶ γενικοῦ περιεχομένου διατάξεις τῶν λοιπῶν ἀρθ. ν. ΣΑ.

σιαστικής ύποτελείας (Kirchenhoheit ή jus circa sacra) (1) (2).

1) Οί μεταγενέστεροι κριταί ἐδίδουσαν, ὅτι κατοχυρουμένων τῶν ἱερῶν κανόνων (ή διάκρισις τοῦ τίνων ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔχει ὥδε σημασίαν) διὰ τοῦ Συντάγματος ἀφ' ἐνός καὶ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου παρὰ τοῦ Κράτους, οἱ νόμοι Σ καὶ καὶ ΣΑ πλήττοντες τοὺς κανόνας διὰ τοῦ κειμένου αὐτῶν εἶναι ἀντικανονικοὶ ἅμα καὶ ἀντισυνταγματικοί, οὕτως ὁ Πιερρακᾶκος, Zur Rechtlichen Stellung der Hellenischen Kirche, σελ. 279, 282, ὑποστηρίζων ἰδίᾳ τὴν ἐννοίαν τῆς συμβατικῆς ὑποχρέωσης ἐκ τοῦ Συν. Τόμου μὲ πλεμπόλυσαν μνείαν τοῦ Συν.τος, ἰδίου ἐν 'Εκκλησίᾳ καὶ Πολιτείᾳ, ἐν Δικαιοσύνῃ, Γ. 1908 (ἀρ. 100 καὶ 101), ἰδίου ἐν «Εἶναι Συνταγματικὴ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος;» ὁρ. cit. σελ. 395 ἐνθα ἀποκαλεῖ τὸν ν. ΣΑ μὴ κανονικόν, ἀντισυνταγματικόν καὶ μὴ σκόπιμον, ὁ Δαυσοβνιώτης, 'Εκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 47, 50, 55, 71, Μαυροκορδοῦ δ' αὖτος, Διαφώτισις 'Ελλ. Νόμων, σελ. 23-39, ὁ Χρ. Παπαδόπουλος, 'Ιστ. 'Εκκλ. 'Ελλ. τόμ. I. σελ. 413 καὶ 424, τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 28, ὁ Ἀνδρ. οὐτσος, 'Εκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 59, χαρακτηρίζων τοὺς ν. Σ. καὶ ΣΑ «ὡς ἀντισυνταγματικούς, κολοβοῦντας, ἀθετοῦντας καὶ στεροῦντας τὴν 'Εκκλησίαν πάσης ὑπὸ τῶν κανόνων πάρεχόμενης καὶ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος κατοχυρουμένης ἐλευθερίας καὶ ὑποβιάζοντες τὴν 'Εκκλησίαν εἰς ἴδρυμα πολιτικόν», τοὺς δὲ ἐπισκόπους ἀπὸ λειτουργοὺς ὀράται καθισταμένους ὑπαλλήλους, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ σελ. 71 καὶ 77, ὁ Βαμβέτσος, ἀντιθέτως, Εἰς 'Εκκλ. Δίκ. σελ. 142 ἀντικρούει δεινῶς καὶ εἰδικῶς τὸν Πιερρακᾶκον ἐπὶ τῆς ἀντισυνταγματικότητος τῶν ν. Σ καὶ ΣΑ, εἰδικῶς ἀντιτείνων κατὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ θεωρίας τῆς συμβατικῆς ἐκ τοῦ Σ. Τόμου ὑποχρέωσης (τῆς γνώμης ὑπερμαχοὶ οἱ Βελανιδιώτης, 'Εκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 64, καὶ Δαυσοβνιώτης, 'Εκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 43) μετὰ παρεμπιπτούσης μνείας ἐκ τοῦ Συντάγματος, ἐνθ' δὲ (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 126) δέχεται, ὅτι συνταγματικῶς προστατεύονται οἱ θεμελιώδεις δογματικοὶ κανόνες, ποιοῦμενος ἀναλυτικωτάτην ἐρμηνείαν τῶν σχέσεων τῆς 'Ελληνικῆς Πολιτείας καὶ τῆς Μεγ. 'Εκκλησίας ἐπὶ τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, δι' ὅσον ἐκτείνεται, ὅτι οὐδαμῶς οἱ ν. Σ καὶ ΣΑ εἶναι ἀντισυνταγματικοὶ (κατὰ διαστολὴν ἀπὸ τοῦ ἀνικανονικοῦ) καὶ ἐπὶ τούτῳ πλήττοντες τοὺς συνταγματικῶς προστατευμένους δογματικούς κανόνας, ἐπιμένων, ὅτι τὸ 'Ελληνικὸν Κράτος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον εἰδικῶς τὸν Σ. Τόμον, δὲν ἀπεδέχθη τοῦτον πλήρως, ὡς εἶχεν, ἐπιφυλάξαν ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα τῆς διατηρήσεως τῶν ἀντιθέτων τῷ κειμένῳ αὐτοῦ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀποδεχθὲν ὅσας διατάξεις τοῦ Τόμου ἠθέληεν (τὸ Αὐτοκέφαλον ἰδίᾳ), οὐδεμιᾶς συμβατικῆς ὑποχρέωσης ὑφισταμένης καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Οἱ δὲ ν. Σ καὶ ΣΑ σύμφωνοι—κατ' αὐτὸν—πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὥς ἀντικανονικοὶ ὄχι ὅμως καὶ ἀντισυνταγματικοί. Λεπτοτάτη ὄντως διάκρισις, χαρακτηρίζουσα τὸ ὅλος ἰδιάζον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τοῦ διαπρεποῦς νομικοῦ τὸ ζήτημα τοῦτο ὅμως σήμερον οὐκέτι ἐπιμαχόν, ἀλλ' ἱστορικῆς ἀξίας μεστόν, καὶ ὁ Κονιδάκης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 30, δὲν νομίζει, ὅτι ἐξ ἀντιπαραβολῆς τῶν νόμων τοῦ 1852 πρὸς τὰς συνταγματικὰς διατάξεις ἐβλάβη

Τὰ ἐπακολουθήσαντα Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1864 (1) καὶ 1911 (2) περιέλαβον τὰς περὶ θρησκείας καὶ 'Εκκλησίας διατάξεις τοῦ Συντάγματος 1844 (3).

4. 'Εν ἔτει 1909 ἀρχεται ἐπικρατοῦν πνεῦμα διοργανώσεως τῆς 'Εκκλησίας. Δημοσιεύεται ὁ περὶ Γενικοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Ταμείου Νόμος (4), ὁυθμιστῆς πολλῶν τῆς 'Εκκλησίας περιουσιακῶν ζητημάτων.

ἡ 'Εκκλησία, εὐρίσκων τὴν πολιτειακὴν ἐπέμβασιν, ὡς σκόπιμον καὶ ἀναγκαῖον ἐν πολλοῖς καὶ ἐν τῷ κύλῳ τῶν ἀποκλειστικῶς πνευματικῶν καθηκόντων αὐτῆς, ὡς ἐνεργούσης πολλάκις οὐχὶ ὡς πρέπει.

2) 'Εν Γίαννοπούλῳ, Συλλογὴ 'Εγκυκλίων Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 'Εκκλ. τῆς 'Ελλάδος, Ἀθῆναι, 1901, σελ. 946 ἀνάγνωθι ὑπόμνημα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀπὸ 2-V-1868, δι' οὗ παρέπεμπε τρία Νομοσχέδια πρὸς τὴν Κυβέρνησιν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ν. Σ καὶ ΣΑ.

1) Ἀρθρα 1 καὶ 2, κριθέντα ὡς μὴ ἀναθεωρητέα, μετὰ τὴν διάκρισιν, ὅτι ἀντὶ τοῦ «ἀπαραλλάκτως» ἐγράφη «ἀπαρσαλεύτως». Φιλίππου, 'Εκκλ. Δίκαιον, τόμ. I. σελ. 84-85. Κατὰ τὴν συζήτησιν ἐν τῇ 'Εθνοσυνελεύσει τοῦ 1864 περὶ τῶν ἀρθρῶν τούτων (1 καὶ 2) κατὰ τὸν πλέον ζωηρὸν τρόπον χαρακτηρίσθησαν οἱ ν. Σ καὶ ΣΑ «ἀντισυνταγματικοί», καθ' ὅσον ἰδίᾳ παρερμηνεύθη δι' αὐτὸν καὶ κατεπατήθη ὑπὸ τῶν νομοτ. σωμάτων τὸ Σύνταγμα καὶ τρανὴ ἀπόδειξις τοῦτου ὁ καταστατικὸς νόμος, ἴδε 'Επίσημον 'Εφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Συνελεύσεως, τόμ. Ε', Ἀθῆναι, 1864, σελ. 389, 430, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Μ. Σχινᾶ, ἰδίαν διατριβὴν γράψαντος «Περὶ 'Εκκλησιαστικῶν», Ἀθῆναι, 1863 πλείον ἐν Χρ. Παπαδόπου, Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, σελ. 30 κ.έ.

2) Ἰδὲ 'Εφημερίδα Συζητήσεων Βουλῆς, Ἀθῆναι, 1911, σελ. 558 κ.έ., Συνεδρίασις 31ῆς τῆς 16 Φεβρουαρίου 1911 καὶ σελ. 2431, Συνεδρίασις 95ῆς τῆς 23/5/1911, καθ' ἣν εἰς τὸ ἐδ. 2 τοῦ ἀρθρ. 2 προστέθη εἰς τὴν περὶ διατηρήσεως τοῦ ἀναλλοιώτου τῶν γραφῶν διάταξιν ἡ λέξις «καὶ» τῆς ἐν Κων. πόλει κλπ., κριθὲν ἐπὶ τούτου μόνον τοῦ σημείου ἀναθεωρητέον.

3) Εἰς ἐπὶ τοῦ 'Αστικοῦ Κώδικος συζητήσεις (Οἶκος). Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1933, σελ. 439) ὁ ἐγκριτος νομομαθὴς Παπαφράγκος, ὁ διαπρεπὴς Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας, χαρακτηρίζων ἐξόχως τὴν δύναμιν τῶν ἀρθρ. 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος (ἀρθρ. 1 Συντάγματος 1925, 1926, 1927) λίαν χαρακτηριστικῶς σημειοῖ, ὅτι τὸ ἀρθρον τοῦτο ἔχει δύναμιν ἐσωτερικὴν, ἣν ἀδύνατον νὰ παρίδῃ τις «ἡ δύναμις τοῦ εἶναι, ὅτι ἀπαιτεῖ τὰ αἰσθήματα, τὴν θέλησιν, τὴν ἀκράδαντον βούλησιν τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ καὶ οἰοσδήποτε συνταγματικὸς νομοθέτης ἠθέλησε νὰ κάμῃ πολίτευμα σεβαστὸν εἰς τὸν λαόν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἀρθρον αὐτό, διότι ἄλλως τὸ Σύνταγμα δὲν θὰ ἐστέκετο εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ 'Ελληνικοῦ Λαοῦ, ὁ ὁποῖος θέλει τὴν περὶ θρησκείας διάταξιν καὶ μάλιστα διατετυπωμένην μόνον κατὰ τοιοῦτον τρόπον».

4) Ν. ΓΥΙΑ ἀπὸ 16/18 Νοεμβρίου 1909 περὶ Γενικοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ Διοικήσεως Μοναστηρίων, ὅστις ὅμως κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ν. 4684 τοῦ 1930, διατηρηθέντων ἐν ἰσχύϊ τῶν ἀρθρῶν 15-19, 27, 29, 31-33, 38

των, ἐν ἔτει δὲ 1914 διὰ νόμου συγκροτεῖται ἡ περίφημος Νομοπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπεία, ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἱεραρχῶν, νομικῶν καὶ κανολόγων τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος (1). Ἡ Νομοπαρασκευαστικὴ αὕτη Ἐπιτροπεία προσέφερεν ἔργον μέγα, ὅπερ ὁμως δὲν ἐπέπρωτο τότε νὰ ἐκκληρωθῇ, ἐπελθουσῶν τῶν ἐθνικῶν ἀνωμαλιῶν, αἰτινες διέκοψαν πᾶν βῆμα ἐργασίας πρὸς τοῦτο (2).

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1922, τὸ ἐπόμενο ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐτῆς ἔτος, δι' ἀποφάσεως συγκαλεῖ τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἑλλάδος (3), καταργεῖ τοὺς νόμους Σ καὶ ΣΑ (4), καὶ τὴν 31]12]1923 δημοσιεύεται ὁ ὑπ' αὐτῆς συνταχθεὶς Καταστατικὸς Νόμος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (5). Ἡ σκιώδης ἐποπτεία, ἣν ἡ Πολιτεία ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ νόμου τούτου (6), ὅστις ἀνέθεσε πᾶσαν

αὐτοῦ. Ἀνάλυσιν τῶν καταργηθεισῶν διατάξεων τοῦ Ν. ΓΥΙΔ, ἴδε ἐν Ρ α λ λ η, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 250 κ.ε.

1) Ν. 188 τῆς 21]3]1914 καὶ Β. Δ. 22]4]1914, ν. 471 τῆς 7]12]1914, Π ε τ ρ α κ α ο υ, Εἶναι Συνταγματικὴ ἡ Διοικ. Ἱερᾶς Συνόδου, σελ. 381, 383 κ.ε., Κ ο ν ι δ ᾱ ρ η, Ὁ Θεσμός τῆς Συνόδου, σελ. 45 κ.ε.

2) Ἐν ἔτει 1920 ὑπεβλήθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ὑπόμνημα «περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως καὶ τῶν δεόντων γενέσθαι», ἴδε ἐν Α ν δ ρ ο ὕ τ σ ο υ, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, σελ. 116-119. Ἡ δὲ Γ' ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνελεύσεις κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἀρθρῶν 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος καὶ ἀκριβῶς διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν ἀρθρῷ 2 δρου «Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», υἱοθετοῦσα ἐρμηνευτικὴν δῆλωσιν τοῦ Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Γ ο ὕ ν α ρ η, ἔκρινεν, ὅτι «ἡ Συνέλευσις δέχεται, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐν ἀρθρῷ 2 φράσεως, ὅτι ἡ Ἐκκλησία διοικεῖται ὑπὸ Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιερέων ἀφίησι τὸν καθορισμὸν τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν» πρὸς π. πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῆς Γ' ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως, Συνεδρία Δ' τῆς 14 Μαΐου 1922.

3) Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἑλλάδος καλεῖται διὰ τοῦ ἀπὸ 31]3]1923 Β. Διατάγματος, ἵνα κρίνῃ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1914 (ν. 188). Ὑπέβαλε σχέδιον «Νέου Καταστατικοῦ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἴδε ἐν Ε κ κ λ η σ ι α, τόμ. Α', σελ. 18, 26, 45 κ.ε.

4) Ἀποφασίς τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπὸ 14]14 Δεκεμβρίου 1923 «περὶ διοικήσεως τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἴδε ἐν Ε κ κ λ η σ ι α, τόμ. Α' σελ. 287, Π α ν τ α ῖ ν φ, 1923, σελ. 782-784, Γεν. Κωδ. τόμ. ΙΒ', σελ. 936. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ὑπέβαλεν ὑπόμνημα εἰς Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ζητῶν τὴν κατάργησιν τῆς Διαρκεῖς Συνόδου, καὶ ἡ Ἱεραρχία ἐκλήθη ἐκ νέου διὰ τοῦ ἀπὸ 17]12]1923 Β. Δ]τος.

5) Ἀριθ. ἀποφ. 33977]2142, ἴδε ἐν Ε κ κ λ η σ ι α, Ἰανουάριος, 1924.

6) Ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἀνετέθη εἰς Κανονικοὺς ἀρχιερεῖς (μεφ. Α' ἀρθρ. 1), οἵτινες ἔχουσιν Ἐπισκοπὰς (ἀρθρ. 2), ἡ Ἱεραρχία συνέρχεται αὐτοδικαίως τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου αὐτῆς τακτικῶς μὲν ἀπαξ τοῦ ἔτους τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, ἐκτάκτως δὲ κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Πολιτείας.

τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (1), δεικνύσι μορφήν θυθμίσσεως σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ σύστημα τελείως διάφορον τοῦ παρελθόντος, ἐμφαίνον πλήρη τῆς Ἐκκλησίας χειραφέτησιν, κατὰ σύστημα ἐν τισι προσεγγίζον «ἐλευθέρας Ἐκκλησίας ἐν ἐλευθέρῳ Κράτει» (2). Πλὴν ἡ βασιλεία καὶ ἡ ζωὴ τοῦ νόμου τούτου πέπτωται ὀλίγη. Ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα Μεταπολίτευσις, τὸ πρῶτον δὲ Δημοκρατικὸν Σύνταγμα τοῦ 1925 ἐπαναλαμβάνει τὰς περὶ θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας διατάξεις τῶν παλαιότερων, ἐντονώτερον καθορίζον ἐν τῷ κειμένῳ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, τὰ δὲ ἕτερα ὡσαύτως δημοκρατικὰ Σύνταγματα τῶν ἐτῶν 1926 καὶ 1927 οὐδαμῶς ἔκριναν ἀναθεωρητέαν τὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διάταξιν (3).

Μετὰ πολλὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεργείας καὶ συζητήσεις (4), ὁ νόμος τῆς Ἐπαναστάσεως τροποποιεῖται διὰ τοῦ ἀπὸ 25]25 Σεπτεμβρίου 1925 Ν. Διατάγματος περὶ «συστάσεως Διαρκεῖς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ περὶ συμπληρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ Καταστατικοῦ νόμου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923», ὅπερ ἐπαναφέρει πολλὰς διατάξεις τοῦ ν. ΣΑ ἐν

1) Ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐκ Κανονικῶν καὶ ἐχόντων Ἐπισκοπὰς Ἀρχιερέων Ἱεραρχίαν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Συνόδου τῆς ὁποίας Πρόεδρος εἶναι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (ἀρθρ. 3), ὅστις ὁμως ἐν ἀπουσίᾳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (ἀρθρ. 15) δύναται ἐπὶ ἀνεπιδέκτων ἀναβολῆς ζητημάτων μὴ διοικητικῆς φύσεως νὰ ἐνεργῇ τὰ δέοντα ἐξ ὀνόματος τῆς Ἱ. Συνόδου, ἀναφέρων αὐτῇ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς συνέλευσιν πᾶσαν τοιαύτην αὐτοῦ ἐνέργειαν. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν διὰ τοῦ Βασ. Ἐπιτρόπου ἀσκήσιν κηδεμονίας (jus cavendi), αὕτη χαλαρὰ ἐμφανίζεται, διότι οἷτος παρίσταται μὲν, καλούμενος, εἰς τὰς Συνεδριάσεις τῆς Συνόδου, πλὴν καὶ ἀπόντος αὐτοῦ λαμβάνονται ἀποφάσεις, ἐφ' ὅσον ἐπιστοποιήθῃ, ὅτι πρὸς παράστασιν ἐκλήθη.

2) Ἀποφεύγομεν τὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου μεγαλυτέραν ἀνάλυσιν, ὥς μήπω ἐπὶ πολὺ κατισχύσαντος τοῦ συστήματος, ἀλλωστε δὲ καὶ λόγῳ τῆς ταχέως μεταρρυθμίσεως καὶ βαθμιαίας καταλήξεως εἰς διάστημα εὐτυχῶς ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὸν σήμερον ἰσχύοντα θεμελιώδη Καταστ. Νόμον, περὶ οὗ ἀμέσως κατατρώω. Πλὴν πλείω ἐπὶ τούτου ἴδε εἰς Κ ο ν ι δ ᾱ ρ η ν, Ὁ Θεσμός τῆς Συνόδου, σελ. 63 κ.ε., καλοῦντα χαρακτηριστικῶς τὸ σύστημα «Μονοκρατορίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν».

3) Ἀρθρ. 9 τῶν Συνταγμάτων 1925 καὶ 1926, ἀρθρ. 1 τοῦ Συν]τος 1927, ἴδε καὶ Β α μ β ἔ τ σ ο ν, Ἡ συνταγματικὴ Μεταρρυθμίσις, 1921, σελ. 65, Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ὀ π ο υ λ ο ν ἐν «Δημοκρατία» 16]11]1923, Σ β ὤ λ ο ν, Τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος, Ἀθῆναι, 1928, σελ. 28, Π α π α φ ρ ᾱ γ κ ο ν, Τὰ Πορίσματα ἐκ τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, σελ. 13-14, 2α ἐκδ. Ἀθῆναι, 1935.

4) Ε κ κ λ η σ ι α, Β' σελ. 177, 202, Γ' σελ. 319. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς ταρχαώδους ζωῆς τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας τῶν ἐτῶν 1924-1925.

ισχύι ('), όμως την 20]23 'Ιουλίου 1931 ἐπηκολούθησεν ὁ ν. 5187 «περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ὅστις ἄλλως ἐρρύνθιμισε τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀνευ ζητήσεως καταργήσεως τῶν προϋσχυουσῶν σχετικῶν διατάξεων ('). Τροποποιηθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ ν. 5438 τῆς 29 'Απριλίου]6 Μαΐου 1932, κωδικοποιεῖται διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Μαΐου]17 Αὐγούστου 1932 Π. Δ) τοῦ «Περὶ κωδικοποιήσεως τῶν περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἰσχυουσῶν διατάξεων εἰς τὸν ν. 5438», ὅστις ὑποστὰς μεταγενεστέρως ὠρισμένας καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον τροποποιήσεις (') ἰσχύει μετὰ τῶν μήπω κατηργημένων διατάξεων τῆς ἀπὸ 31]31-12-1923 ὑπ' ἀρ. 33977]2142 ἀποφάσεως τῆς Ἐπανα-

1) Ἐκ κ λ η σ ί α, Γ' σελ. 312 κ. ε. Κατὰ τὰς γενικὰς διατάξεις τοῦ νέου τούτου Καταστατικοῦ Νόμου, ἔχοντος ὑπ' ὄψει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς διατάξεις τοῦ ν. ΣΑ, ἀνωτάτη Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ Ἱεραρχία, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (ἀρθρ. 1 καὶ 2), ἣς ἡ Συνέλευσις ἀνεστάλη μέχρις ἐκδόσεως διατάγματος (ἀρθρ. 4). Ἐκτελεστικὸν σῶμα τῆς Ἱεραρχίας εἶναι ἡ Ἑπταμελής Διαρκὴς Σύνοδος, ἣς Πρόεδρος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, μέλη δὲ Ἀρχιερεῖς, καλούμενοι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας (ἀρθρ. 5). Ὁ Β. Ἐπίτροπος παρίσταται πάντοτε, προσυπογράφων τὰς πράξεις τῆς Συνόδου, ἥτις δὲν δύναται ν' ἀποφασίσῃ ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, πλὴν μόνον ἐπὶ ζητημάτων πίστεως καὶ λατρείας, ἐφ' ὅσον βεβαιῶνται, ὅτι πρὸς παράστασιν ἐκλήθη (ἀρθρ. 7). Ἴδε καὶ Ἐκ κ λ η σ ί α ν, Δ' σελ. 273 κ.ε., Constantiniides, The Orthodox Church, σελ. 108, 110 κ.ε.

2) Τὸν ν. ἴδε ἐν Κωδικοποιήσει Νόμων καὶ Διατάξεων ΟΔΕΠ, Ἀθήναι, 1932, σελ. 459, κ.ε.

3) Ὁ κωδικοποιημένος ν. 5438 ὑπέστη τὰς ἐξῆς χρονολογικῶς τροποποιήσεις: 1) κατὰ τὸ ἀρθρ. 2 ἐδ. 2 ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 39 τῆς 31]8]1936 (ἀρ. 1), συμπλ. ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 411 τῆς 22]31-12-1936, 2) κατὰ τὰ ἀρθρ. 5 καὶ 6 ὑπὸ τοῦ Α.Ν. τῆς 12 'Ιουνίου 1935, 3) κατὰ τὸ ἀρθρ. 8 ὑπὸ τῶν Α.Ν. 39 τῆς 31]8]1936 καὶ Α.Ν. 963 τῆς 10]24-11-1937, 4) κατὰ τὸ ἀρθρ. 9 § 2 ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 1603 τῆς 7]2]1939, 5) κατὰ τὸ ἀρθρ. 12 ὑπὸ τῶν Α.Ν. 1453 τῆς 25]10-2]11-1938, 1493 τῆς 8]13]1938 καὶ 1505 τῆς 8]12]1938, καὶ ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 39 τῆς 31]8]1936 κατὰ τὰ ἀρθρ. 16 καὶ 17. Συνεπληρώθη ὡσαύτως 1) ὑπὸ τοῦ Β.Δ. τῆς 16-4]29-5-1936, περὶ χορηγήσεως ἐπιδομάτων, 2) ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 2 τοῦ Α.Ν. 39 τῆς 31-8-1936 ἐπαναφέροντος τὸν θεσμὸν τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων, ὡς συνεπλ. ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 963 τῆς 10]24-11-1937, 3) ὑπὸ τοῦ Α.Ν. τῆς 21]23-11-1936 περὶ τῆς τῇ Βασιλεῖ διαβεβαίωσεως τῶν Ἀρχιερέων, 4) τῶν περὶ τροποποιήσεων διαφόρων Μητροπολιτικῶν Ἐδρῶν Α.Ν. 136 τῆς 24]25-9-1936, Α.Ν. 249 τῆς 12]17-10-1936, Β.Δ. 28]9]1936 ἐκτελ. τοῦ ν. 136, Α.Ν. 1603 τῆς 7]2]1939.

στάσεως, ὡς Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (').

Ἡ δὲ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μέλος οὖσα τῆς μιᾶς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, περιλαμβάνουσα τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐν αὐτῇ Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ('), διοικεῖται ὑπὸ τῶν κανονικῶν αὐτῆς Ἀρχιερέων ('), ἔχουσα Ἀνωτάτην Ἐκκλ. Ἀρχὴν τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἣς ἀντιπρόσωπος ἡ (Διαρκὴς) Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ('), ἣτις σύγκαιται ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ὡς διαρκοῦς Πρόεδρος αὐτῆς, ὄντος διαρκοῦς Προέδρου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας ('), καὶ ἐκ δώδεκα Ἀρχιερέων ὡς μελῶν, καλουμένων κατὰ τὴν σειρὰν τῶν πρεσβεῖων τῆς Ἀρχιερωσύνης κατὰ ἕξ ἐκ τῶν Ἀρχιερέων τῆς Αὐτοκεφάλου καὶ κατὰ ἕξ ἐκ τῶν Νέων Χωρῶν ('), οἵτινες πάντες ἐκλεγόμενοι νομίμως ('), δίδουσι τὴν διαβεβαίωσιν τῇ Βασιλεῖ (').

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ὡς Διαρκὴς Διοικητικὸν Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας

1) Διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ τὰ ἀρθρ. 10-19, 26-31, 32 ἐδ. 1, 33, 39, 40, 42, 66-73, 75, 79, 83 τοῦ ἀπὸ 31]31-12-1923 Καταστατικοῦ Νόμου.

2) Ἐκτὸς τῆς Ἐπισκοπῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὑπαγομένης καὶ ν. ο. ν. κ. ὡς τῇ Οἰκ. Πατριαρχείῳ, περὶ ἣς ὁ ν. 276, ὡς Κατ. Χάρτης Αὐτῆς, ὡς ἐτροπ. καὶ συνεπλ. ὑπὸ τοῦ Α.Ν. τῆς 21]24]10]1925, ἴδε καὶ σχετικῶν Α.Ν. τῆς 24]31]10-1935 περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐκκλ. αὐτῆς περιουσίας.

3) Ἀρθρ. 1 ν. 5438, ἀρθρ. 2 § 2 ν. 5438, ὡς ἐτροπ. καὶ συν. ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 1 τοῦ Α.Ν. τῆς 31]8]1936 καὶ τοῦ Α.Ν. 411 τῆς 22]31-10-1936, καὶ τοῦ Β.Δ. τῆς 16-4]29-5-1936.

4) Ἀρθρ. 2 ν. 5438.

5) Ἀρθρ. 12 ν. 5438, ὡς ἐτροποποιήθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 1457 τῆς 25]10]1938 (ἴδε καὶ ἀπόφ. 936]1938 Ὁλομ. Συμβ. Ἐπικρατείας, ἐν Ἀρχείῳ Δημ. Δικαίου, τόμ. Α' 1938, σελ. 466 κ.ε.), τοῦ Α.Ν. 1493 τῆς 8]12]1938 καὶ τοῦ Α.Ν. 1505 τῆς 8]12]1938.

6) Ἀρ. 4 ν. 5438, ἴδε καὶ ν. 3615 τῆς 11]7]1928 καὶ τὴν ἀπὸ 14]9]28 Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν πράξιν. Διὰ τοῦ πρὸς τῆς ψηφίσεως τοῦ νόμου (ἄλλως ἔχοντος ἐν τῇ κατατεθέντῃ ἐν τῇ Βουλῇ προσχεδίῳ) ἴδε Περὶ ἀκ. κ. ο. ν. Ἐπὶ τῆς Διαμαρτυρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας, εἰς Ν.Π.Ε. σελ. 391 κ.ε., 435 κ.ε., γενικώτερον δ' ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀρθρον Ἀ λ ε ξ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐπὶ τῆς Διοικήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Νέων Χωρῶν, ἐν Ν.Π.Ε. σελ. 255 κ.ε.

7) Τὰ περὶ ἐκλογῆς τὸ ἀρ. 2 ἐδ. 2 τοῦ ν. 5438, ὡς ἐτροπ. καὶ συνεπλ. ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 1 τοῦ Α.Ν. 39 τῆς 31]10]1936, περὶ ἐκλογίμου τὸ ἀρθρ. 9 ἐδ. 2 τοῦ ν. 5438, ὡς ἐτροπ. ὑπὸ τοῦ Α.Ν. 1603 τῆς 7]2]1939.

8) Ἀρθρ. 1-3 τοῦ Α.Ν. 348 τῆς 21]23 Νοεμβρίου 1936 περὶ συμπληρώσεως τοῦ Ν. Δ. τῆς 26]5]1932 κωδικοποιηθέντος ν. 5438 «περὶ Καταστατικοῦ νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος».

ἀσκει πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν συμφώνως τοῖς κανόσι καὶ διὰ πράξεων αὐτῆς κυρουμένων διὰ διατάγματος προτάσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ὁρθοσυνευμάτων Ὑπουργοῦ, ὁρῶν τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, ζωῆς καὶ λατρείας (s a c r a i n t e r n a) (*), γνωμοδοτεῖ δὲ προκαλουμένη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν παρ' αὐτῆς εἰσαγομένων πρὸς ψήφισιν ἐκκλησιαστικῶν νομοσχεδίων (*).

Παρακάθεται παρ' αὐτῇ ὁ Βασ. Ἐπίτροπος, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως, πλὴν ἡ κηδεμονία αὐτοῦ (jus caverendi) τέλεον σκιώδης καὶ χαλαρὰ παρίσταται, καθ' ὅσον καλεῖται ἤδη, ὅπως παραστῇ εἰς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὰς συνεδρίας, πλὴν καὶ ἀπόντος αὐτοῦ λαμβάνονται ἀποφάσεις, ἐφ' ὅσον βεβαιοῦται, ὅτι νομίμως πρὸς παράστασιν ἐκλήτευθη (*).

Παρέχεται πᾶσα πολιτειακὴ προστασία εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν παρ' αὐτῆς αἰτουμένη (*), πᾶς δὲ παραπονούμενος δι' ὑπερβάσιν ἐξουσίας ἀναφέρεται εἰς τὴν προϋσταμένην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν (*).

1) Ἀρθρ. 10 τῆς ἀπὸ 31/31/12/1923 ἀποφάσεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἄρθρ. 5 (ὡς ἐτροπ. καὶ συνεπλ. ὑπὸ τοῦ Α. Ν. τῆς 12 Ἰουνίου 1935) καὶ 24 v. 5438. Διακρίνονται τὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐσωτερικὰ καθήκοντα (sacra interna) γενικῶς εἰς 1) τὴν ἐπιτήρησιν διὰ τὴν ὁρθὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν τῶν δογμάτων, τῶν ἱερῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ συνοδικῶν ἀποφάσεων ἐν καὶ τῶν ἱερῶν παραδόσεων, 2) τὴν παρακολούθησιν ἐν γένει τῶν τῆς Θείας Λατρείας, 3) τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐπακριβοῦς τελέσεως τῶν κληρικῶν καθηκόντων, 4) τὴν ὁρθοσυνευτικὴν τοῦ λαοῦ νοθεσίαν καὶ κατάλληλον διδασκίαν, 5) τὴν ἐν γένει ἐκκλ. παιδαγωγίαν, 6) τὰ περὶ χειροτονίας ἐν γένει τῶν κληρικῶν, 7) τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν, τῶν ὀφειζομένων ὑπὸ τῶν δογμάτων καὶ τῶν κανόνων τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, 8) τὴν ἐν γένει ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν μοναχῶν, τῶν καθηκόντων αὐτῶν καὶ περὶ τῶν μοναστηριακῶν ἐν γένει ζητημάτων, 9) τὴν ἀρτίαν ὑπόμειν τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, ὡς ἐξωτερικὰ δὲ καθήκοντα (sacra externa) εἶναι κυριώτερον τὰ ἀμέσως ἐνδιαφέροντα καὶ ἀφορῶντα αὐτὴν ταύτην τὴν Πολιτείαν ἢ τὰ δικαιώματα καὶ τὸ κοσμικὸν συμφέρον τῶν πολιτῶν, ὡς 1) ἡ γνωμάτευσις περὶ τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς σημασίας τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλ. ἀρχῆς ἐκδιδόμενων ἐγγράφων κ.λ. πλείω ἴδε ἐν M i l a s c h. Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σελ. 1015 κ.ε., Ῥά λ λ η, Ἐκκλ. Δίκαιον, Ἀθήναι, 1927, σελ. 13.

2) Ἀρθρ. 5 v. 5438.

3) Ἀρθρ. 6 v. 5438, ἐφ' οὗ καὶ σχετικὸν τὸ ἄρθρ. 5 τοῦ v. 5415, ὅπως ὁμοῦς κατηγγήθη πλήρως διὰ τοῦ Α. Ν. ἀπὸ 12/6/1935, ἴδε καὶ Β. Α. 16/4 29 5-1936 περὶ παροχῆς ἐπιδομάτων κ.λ.π. διὰ τὴν ἐξακολούθησιν, καὶ ἰδίᾳ διὰ τὸ ἀπαραιτήτων ἢ μὴ αὐτῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ Βασ. Ἐπιτρόπου συντόμως ἰδίαν ἐκδιδόμεν μελέτην.

4) Ἀρθρ. 73 τῆς ἀπὸ 31/31 Δεκ. 1923 Ἐπαν. ἀποφάσεως.

5) Ἀρθρ. 23 v. 5438.

Οὐσιώδης ὄντως διαφορὰ εἰς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας· ἀληθῆς μορφή σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν κατὰ σύστημα νόμου κρατούσης Πολιτείας. Ἰδεώδης παρίσταται ἐλευθερία ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἀνεῖν οὐδεμιᾶς ἀναμίξεως πολιτειακῆς ἐν τοῖς «εἶς» τῆς Ἐκκλησίας (*), ἐνῶ ἐνδεδειγμένη παρίσταται ἡ πολιτειακὴ μέριμνα καὶ ἀναγνώρισις τοῦ τε σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας (*), μᾶλλον κατ' ἀρχὴν ἀναφανισμένη ἐκ τῆς σκιώδους ἐποπτείας ἐπὶ τῶν s a c r a e x t e r n a, χαρακτηρισθείσης — ὡς ἤδη ἀσκεῖται — ὡς τῆς τ ε λ ε ι ο τ ῆ ρ α ς, ἐνῶ διαλάμπει ἐν ἔμφανίσει ἐξωτερικῇ, ὡς μοναδική—συντρέχουσα πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν «εἶς» ἀναγκαίαν ἀσκήσιν κηδεμονίας (j u s c a v e n d i) (*)—ἡ ἐξῶχος διακρινόμενη ἐν τῇ πράξει εὐνοία τοῦ τῆς προστασίας δικαίου (j u s a d v o c a t i a e). Κράτος δικαίου, τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τελοῦν τῆς θείας ἀποστολῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῶν Συνταγματικῶν διατάξεων, ἄχρι τῶν λεπτομερεστέρων εἰδικῶν νόμων δέκνυσιν εἰς πάντα τὴν μορφήν τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν κατὰ τὸ ἰδεωδέστερον συνεργασίας σύστημα, ἥτοι τὸ σύστημα τῆς ν ό μ ω κ ρ α τ ο ύ σ η ς Π ο λ ι τ ε ι α ς (*).

1) Ἰδε Π. Α. τῆς 2/17 Νοεμβρίου 1932 περὶ συστάσεως τῆς Ἱεραποστολῆς τῆς Ἑλλάδος, Α. Ν. 41 τῆς 31 Αὐγούστου 1936 περὶ Συστάσεως Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἑλλάδος, Α. Ν. 1369 τῆς 2/10 Σεπτεμβρίου 1933 περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων.

2) Πρὸς διατήρησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πειθαρχίας ἐν γένει, ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐδωμοσεύθη ὁ v. 5383 τῆς 31 Μαρτίου/11 Ἀπριλίου 1932 περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν διαδικασίας, ὅστις μετὰ ἐπ' αὐτοῦ τροποποιήσεις (οὗτω διὰ τοῦ Α. Ν. τῆς 12 Ἰουνίου 1935 κατηγγήθησαν τὰ ἄρθρ. 129 § 1 καὶ 135 αὐτοῦ, διὰ τοῦ Α. Ν. 963 τῆς 16/24 Νοεμβρίου 1937 καὶ τοῦ Α. Ν. 1230 τῆς 6/11 Μαΐου 1938 συνεπλ. τὸ ἄρθρ. 23 αὐτοῦ, ἴδε καὶ Π. Α. ἀπὸ 21/3/1935 περὶ Συστάσεως Μικτῆς Ἐπιτροπείας πρὸς ἀριωτέραν κωδικοποίησιν τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τούτου) ὁρῶν τὰ περὶ παραβάσεως τῶν Κληρικῶν, ὡς πρὸς τὰ χρῆσιν καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ἐπαγγελίας αὐτῶν.

3) «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μὲν διακεκριμένη τῆς Πολιτείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ξένῃ πρὸς αὐτήν» μὴ ἀποτελοῦσα δὲ Κράτος ἐν Κράτει, μὴ ὑποκειμένη τελείως τῇ Πολιτείᾳ, αὐτοδιοικεῖται, συνεχόμενη πρὸς τὸ Κράτος καὶ ὑπὸ τὴν περιορισμένην αὐτοῦ ἐπιτήρησιν, ὁ καθηγητὴς Μ π α λ ἄ ν ο ς, ἐν Ἐκκλησίᾳ, (1936) σελ. 114, παραπέμπων εἰς τὸν δεινὸν ἡμῶν Ν. Ν. Σ α ρ ἰ π ο λ ο ν, Σύστημα Συντηκῶν Δικαίου, τόμ. Γ' σελ. 309. Φράσεις αὐστηραὶ ἐκ ψυχρᾶς λογικῆς καὶ τῶν πραγμάτων πλήρους καὶ τελείας γνώσεως ἐκπορευόμεναι.

4) Ἐπὶ τούτοις ἔρχονται εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν οἱ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὑπερόχοι λόγοι τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ Ἀ λ ι β ἰ ζ ἄ τ ο υ,

5. Ἡ ἐπὶ τούτοις ἀναγνωριζομένη, ὡς ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ «ἐ π ι - κ ρ α τ ο ὕ σ α» Ἐκκλησία (j u s r e f o r m a n d i) (1), δι' εἰδι- κῆς διατάξεως τοῦ Νέου Ἐλληνικοῦ Κράτους προσ- τατεύεται (2), κατοχυρουμένη τελείως πάσης ἄλλης κατ' αὐτῆς ἐπεμβά-

«ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, ἡ πιστὴ καὶ εὐκρινὴς συνεργασία Κράτους καὶ Ἐκκλησίας εἶναι τὸ μόνον σύστημα σχέσεων τῶν δύο αὐτῶν θεοσυστάτων ὁργανισμῶν, οἵτινες δύνανται ἀριστα ἐν καθαρᾷ ἀντιλήψει τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων καὶ ἀποστολῶν νὰ φροντίσουν ἀπὸ κοινοῦ διὰ τὴν ἐν τῇ πα- ρούσῃ ζωῇ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν τῶν πολιτῶν εὐδαιμονίαν... καὶ τοῦτο, διότι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἀρνείται τὴν μετὰ τῆς Πολιτείας συνεργασίαν, συντρέχουσα εἰς τὰς προσπάθειάς πρὸς τελειοποίησιν τῶν πο- λιτῶν» ἐν Κράτος. Ἐθνός. Ἐκκλησία, ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν Ε., 1936, σελ. 113-114.

1) Ἡ Ε' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις κατὰ τὴν Θ' αὐτῆς συνε- δρίαν διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ὀκτωβρίου 1935 ψηφίσματος, καταργοῦσα τὸ Πολί- τευμα τῆς βασιλευσέως Δημοκρατίας, ἔθεσεν ἐν ἰσχύϊ προσωρινῶς καὶ μέχρι τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ ν. Συντάγματος τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, ἔτι καὶ νῦν ἰσχύον. Ἐπανῆλθον οὕτως ἐν ἰσχύϊ αἱ διατάξεις τῶν ἀρθρ. 1 καὶ 2 αὐτοῦ περὶ θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας, (ἴδε καὶ 196]1936 Ὁλομ. Συμβ. Ἐπικρατείας) Πρβλ. ἀρθρ. 73 τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως 1922 Καταστ. Νόμου, ἀρθρ. 14 ἐδ. 13, 15 τοῦ περὶ Νομαρχῶν Διατ.)τος.

2) Διὰ τοῦ Α. Ν. 1363 τῆς 15 Αὐγούστου]3 Σεπτεμβρίου 1938, ὡς ἐτροπ. καὶ συνεπλ. ὑπὸ τοῦ Α. Ν. 1672 τῆς 22]27 Μαρτίου 1939 καθορίζον- ται ἀκριβέστερον τὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἀσκήσεως τῆς λατρείας, ἥτις δέον ἐπὶ τὸ ἐμφανὲς νὰ λαμβάνη χώραν· οὕτω διὰ τοῦ ἀρθρ. 1 τοῦ Α. Ν. 1672 ὁρίζεται, ὅτι πρὸς ἀνεγερσιν οἰουδήποτε Ναοῦ ἀπαιτεῖται προγενεστέρα ἄδεια παρὰ τοῦ Ὑπουργ. Θρησκευμάτων καὶ τῆς ἀνεγν. ἐκκλ. Ἀρχῆς κατὰ τὰ δρισθιζόμενα διὰ Β. Δ)τος, ὅπερ καὶ θέλει ὁρίζει τὸν τρόπον, κατ' ὃν θέλουσι λειτουργεῖ οἱ ἀνεγερθέντες καὶ ἀνεγερθισόμενοι Ναοὶ ἡ θρησκ. ἐντευκτήρια, ὁρίζονται δ' αὐστηρα κυρώσεις κατὰ τῶν καραβιατῶν. Ὡσαύτως ἐντὸς προθεσμίας ἀνατρεπτικῆς (ἀρθρ. 2 ν. 1363 καὶ 6 ν. 1672) ὑποχρεοῦνται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐτεροδόξων ἀνεγνωρισμένων ἐν τῇ Πολιτείᾳ θρησκευμάτων νὰ υποβάλωσι καταστάσεις, ἐμφαινοῦσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ναῶν καὶ τῶν κληρικῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν τοῦ δόγματος αὐτῶν, ὡς καὶ τοῦ εἵδους τῶν σχολῶν μετὰ τοῦ προγράμματος αὐτῶν. Ἀπαγορεύεται ἡ ἰδρυσις καὶ λειτουργία ἱεραικῆς σχολῆς ἡ σεμιναρίου ἐτεροδόξου ἐκκλησίας, πάσης φύσεως, ἀνεγνωρισμένης ἄνευ προγενεστέρως ἐγκρίσεως τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων (ἀρθρ. 6 ν. 1363), ἀπαγορεύεται ἡ πρὸς ὁλῆς παιδῶν μέχρι 14 ἐτῶν ὀρθοδόξων οἰκογε- νειῶν εἰς ἐτεροδόξον ὁρφανοτροφεῖα ἢ ἐν γένει φιλανθρ. καταστήματα (ἀρθρ. 7 ν. 1363), ὡσαύτως δὲ ἀσκεῖται προληπτικὸς ἐλεγχος ἐπὶ τῶν μελλόντων νὰ κυκλοφορήσωσιν ἐντύπων ἢ βιβλίων, ἵνα φέρωσιν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου καὶ ἐσωφύλλου δι' ἐμφανῶν στοιχείων τὴν ἐνδειξὴν τοῦ θρησκευμένου ἢ τοῦ δόγ- ματος ἢ τῆς αἰρέσεως, ὧν τὴν διδασκαλίαν περιέχουσιν, ἐξαίρεσι τῶν λει- τουργικῶν πρὸς ἀσκήσιν τῆς λατρείας βιβλίων τῶν ἀνεγνωρισμένων ἐτεροδό- ξων δογμάτων (ἀρθρ. 4 α. ν. 1672). Τέλος ἀπαγορεύεται ἡ ἄνευ ἀδείας τοῦ

σεως ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἱεροῦ Αὐτῆς σκοποῦ, τοὔτεστιν ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς λατρείας, ἵνα μὴ—καὶ δικαίως—ἡ ἐγνωσμένη συνταγματικὴ, κατ' ὑπέρροχον ἑλληνικῆς ἐλευθερίας πνεῦμα, προστασία τῆς λατρείας «π ά - σ η ς ἁ λ λ η ς γ ν ω σ τ ῆ ς» (1) ἐν τῷ Κράτει «ὡ ς ἄ ν ε κ τ ῆ ς» Θρησκείας (2), ἐξέρχεται τῶν παγίως ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καθωρισμέ- νων ὁρίων τῆς καλῶς ἐννοουμένης ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνει- δήσεως (3). Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ δέουσα καὶ ἐπιβεβλημένη τῆς Πολιτείας

Ὑπ. Θρησκευμάτων εἰσόδος ἐντὸς τῆς Πολιτείας κληρικῶν παντὸς θρησκευ- ματος ἐτεροδόξου, μὴ Ἑλλήνων ὑπηκόων, πλὴν τῶν διὰ Β. Δ)τος ἐξαιρηθησο- μένων τῆς διατυπώσεως ταύτης (Ἀρθρ. 5 Α. Ν. 1672).

1) Ὁ Β α μ β έ τ σ ο ς, Εἰς. εἰς Ἐκκλ. Δίκ. σελ. 116 ἐρμηνεύων τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθρ. 1 τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τοῦ ὅρου «ἀνεκτὴ πᾶσα γνωστὴ θρησκεία» χαρακτηρίζει, ὅτι κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν τοῦ ὅρου «γνωστὴ» εἶναι τοιαύτη, μόνον ἡ ὅφ' ὁλοκλήρου λαοῦ πρεσβενομένη, ὡς ὠρισμένη θρη- σκεία, οὕτω δ' ἰσχυρίζεται, ὅτι περιορισμένην ἔχομεν τὴν ἐννοιαν τῆς συν- ταγματικῆς πλήρους ἀνεξιθρησκείας. Δεχόμενοι ὅμως ἐν παντὶ τὴν τοιαύτην ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μᾶλλον περιοριστικὴν γνῶμην δίδομεν ἢ οὐ δι- καιον εἰς σκολὸν ὁργανώσεως, αἵτινες βλάπτουσι τελείως τὴν κοινωνίαν ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν παρηρμηνευμένων κανονοξασιδῶν, ἐξ ὧν μηδαμῶς κινδυνεύει ἡ ἰδεώδης ἐμπικρατοῦσα Ἐκκλησία, ἀλλὰ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Χριστ. Κοινο- νίαν ἄνθρωποι· ἄλλωστε διατὶ δὲν ἔχομεν πλήρη ἀνεξιθρησκείαν; ἡ διασφά- λισις τῶν ὀρθολογιῶν—ἐπιβαλλομένη ἐν παντὶ ὑπὸ τῆς κυριάρχου πολιτείας—μήπως ἄρα γε σημαίνει οὕτωσι περιορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἀνεξιθρη- σκείας; Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ 1911—ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο—εὐρηται ὁμοία καὶ εἰς τὸ ἀρθρ. 1 τοῦ Συν)ματος 1927, ἴδε Π α π α φ ρ ἄ γ κ ο ν, Τὰ πορίσματα, 2α ἐκδ. σελ. 13.

2) Ἀρθρ. 1 τοῦ Συντάγματος. Κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ 4]6 Ἀπριλίου 1830 ἀπάντησιν τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ ἀπὸ 3 Φεβρουα- ρίου 1830 Πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου ἀποδεκτὸν ἐν Ἑλλάδι τυγχάνει τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἀφορῶν τοὺς ἐν Ἑλλάδι Δυτικούς τὸ δόγμα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν ἰδρύματα, ἔχει ἰσχύον νόμον, ἐφ' ὅσον αἱ διατάξεις αὐτοῦ δὲν ἀντίκεινται εἰς τοὺς νόμους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, (ἴδε Α. Π. 142]1889, Θ. Α. 356, Ε. Α. 1437]1896, Θ. Η. 5., Ε. Α. 256]1902, Θ. ΙΑ. 533, Ε. Α. 256]1903, Θ. ΙΑ. 533 καὶ Ν. Κάλσαρα ἐν Θ. ΜΣΤ. 343). Ἰδε καὶ ν. 2456 τοῦ 1920 περὶ Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀρθ. 13 τοῦ ἀπὸ 14]11]1913 Πρωτοκόλλου Ἑλλάδος-Τουρκίας καὶ ἀρθρ. 1. ν. 2435 τοῦ 1920 περὶ Μουσουλμανικῆς Κοινότητος.

3) Ἐρμηνεύων δ Φ λ ο γ α ῖ τ τ η ς τὸ περὶ θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας ἀρθρ. 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 (ὁμοία καὶ κατὰ τὸ 1911), καίτοι νομικὸς ἐκ τῶν ὀλίγων, ἐν τούτοις συγγέων τὰ δρία τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐρεῦ- νης καὶ τοῦ προσλητισμοῦ, οὐκ εἰς ἀσφαλῶς δὲν ἐγνώριζε τὸν ὀλέθριον σκοπὸν, κατ' ὀλεθριώτερον ἀσκούμενον καὶ ἀντιεπιστημονικὸν σύστημα, ἐδίδασκεν, (Συνταγματικὸν Δίκαιον, Ἀθήναι, 1879, σελ. 372), ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ἔχομεν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, διότι ἀπαγορεύομεν τὸν προσλητισμὸν,

ἐποπτεία (*jus inspicendi cavendi*), ἀσκεῖται πρὸς τὴν τήρησιν τῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ σαφῆ καὶ ἐνδεδειγμένην ἐκδήλωσιν τῆς ἐν τῇ κηδεμονίᾳ ταύτῃ κρατικῆς μερίμνης ἐκείνης, ἐν ᾗ τέλεον ἐμφαίνεται ἡ ιδεώδης ὑπολογισμὸς παρὰ τῆς κυριάρχου Πολιτείας, ἥπερ ἀνήκει ἡ ἀσκήσις ἀπάσης τῆς ἐπὶ γῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, τοῦ προορισμοῦ καὶ τοῦ ἀπαραιτήτου τοῦ τελείου ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος. Οὕτως οἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πολιτεῖᾳ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ ὑπάγονται αὐτῇ, ὥς ἀσκοῦντες παρὰ τὰ πνευματικά αὐτῶν καθήκοντα καὶ κ ρ α τ ι κ ῆ ν λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α ν (¹), αἱ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποφάσεις, ἀφορῶ-

νομίζων, ὅτι ἐν τῇ ἀπαγορεύσει ταύτῃ, ἣν χαρακτηρίζει «σκανδαλώδη παραβίασιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπαίσιον πρόχωμα κατὰ τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου», ἀπηγορεύετο πᾶσα τοῦ πνεύματος ἐλευθέρᾳ ἀναζήτησις. Γνωστὸν ὅμως, ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ πνεύματος ἐλευθέρᾳ ἀναζήτησις, ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζει ὅρια, δυοῖν θάτερον ἢ τὴν λογικὴν ἀγνοεῖ καὶ ὑπερακοντίζει ἢ τὴν λογικὴν πλήττει, ἀντίθετον τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀποτελέσματος φέρουσα, χεῖριστον διὰ τε τὸν διδασκόντα καὶ τοὺς διδασκομένους. Τὸ Νέον Ἑλληνικὸν Κράτος ὅμως γνωρίζει τὴν λογικὴν καὶ τὰ ὑπὸ ταύτης τεθέντα ἀπαράγκλιτα ὅρια, ἅτινα προφυλάττουσι τὴν ἐλευθέρᾳ ἀναζήτησιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ παντοίας πνευματικᾶς ἐκτροχιάσεως, γνωστοῦ δ' ἄλλωστε ὄντος, ὅτι τὸ Σύνταγμα οὐδεμίαν καθορίζει κύρωσιν τῆς περὶ ἀπαγορεύσεως τοῦ προσυλητισμοῦ διατάξεως, εἴτι δ' ὅτι καθορισμὸς καὶ ὁὐθμίσις προληπτικῶν ἢ κατασταλτικῶν μέτρων τοῦ προσυλητισμοῦ ἐπαφίενται εἰς τὴν Νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἣτις ὀφείλει ἐν πολλοῖς νὰ μὴ προσκρούῃ εἰς τὴν οὐσιώδη τοῦ δικαίου ἐπιταγὴν (καὶ συνταγματικῶς ἄλλοτε ἐπιβεβλημένην, ἀρθρ. 1 Συντάγματος 1927) περὶ ἐλευθερίας τῆς θρησκ. συνειδήσεως καὶ ἀκωλύτου τελέσεως τῆς λατρείας πάσης γνωστῆς θρησκείας (ἴδε Πα πα φ ρ ά γ κ ο ν, Τὰ Προφύματα, ἐνθ' ἀνωτ. β' ἐκδ. σελ. 13 πρβλ. καὶ Τ σ ι β α ν ὀ π ο υ λ ο ν, ἐν Νέοις Πανδέκταις, Α. 379, Συμ. Ἐπ. 195]1931, Α Π. 224]1934 Ε.Ε.Ν. α. 471, Γ ε ω ρ γ ι ά δ η ν Κ. εἰς Ε.Ε.Ν. α. 471 κ.έ.), διὰ τοῦ Α. Ν. 1672 τῆς 22]27 Μαρτίου 1939 προστατεῦον τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ διαχωρίζον τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαιώματος τοῦ πιστεύειν ἐλευθέρως ἀπὸ τοῦ κακοβούλου καὶ ἀντιεπιστημονικοῦ προσυλητισμοῦ δίδει (ἀρθρ. 2 καὶ 3) τὸν τέλειον ὁρισμὸν αὐτοῦ καὶ κατ' αὐστηρότατον τρόπον τιμωρεῖ τὸν παραβάτην τῆς ἀπαγορευτικῆς ταύτης διατάξεως καὶ ἀσκοῦντα αὐτόν, ὀρίζον (ἀρθρ. 2 ἀ. ν. 1672) «προσυλητισμὸς ἰδίᾳ εἶναι ἡ διὰ πάσης φύσεως παροχῶν ἢ δι' ὑποσχέσεως τοιούτων ἢ ἄλλης ἡθικῆς ἢ ὕλικῆς περιθάλψεως διὰ μέσων ἀπατηλῶν, διὰ καταχρήσεως τῆς ἀπειρίας ἢ ἐμπιστοσύνης ἢ δι' ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀνάγκης τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας ἢ κούφότητος ἄμειστοι ἢ ἑμμεσοὶ προσπαθεῖται πρὸς διείσδυσιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν ἑτεροδόξων ἐπὶ σκοπῷ μεταβολῆς τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ἡ ἐν σχολείῳ ἢ ἰδρύματι μορφωτικῇ ἢ φιλανθρωπικῇ ἐκτέλει τῆς πράξεως θεωρεῖται ἰδιαίτερος ἐπιβαρυντικὴ αἰτία».

1) Ἀρθρ. 7 τοῦ ν. 5438, ἀρθρ. 2 § 2 τοῦ Α.Ν. 1075 τῆς 9]11-2-1938, εἰδικῶς δὲ καὶ συγκεκριμένως τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας διὰ σειρᾶς

σαι ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας ἢ διοικήσεως μορφῆν, ὥς λ. χ. ἐκλογὴν ἢ μετὰθεσιν ἐπισκόπων (¹), καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, μ ε ρ ί μ ν η τῆς Π ο λ ι τ ε ί α ς ἐκτελοῦνται (²), πᾶσα δὲ ἡ διοίκησις καὶ ἐν γένει διαχείρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μοναστηριακῆς περιουσίας πρὸς μεγίστην ὑπὲρ αὐτῆς διασφάλισιν ἐνεργεῖται μερίμνη καὶ ἐποπτεία ὡσαύτως τῆς Πολιτείας (³).

ἀποφάσεων αὐτοῦ (189]1930, 214]1931, 509]1931, 36]1932, 382]1932, 500]1932, 694]1932, 75]1933, 202]1933, 343]1933, 519]1933, 590]1933, 144]1934, 256]1934, 831]1934, 573]1935, 936]1938) καὶ διὰ παγίας οὕτως νομολογίας δέχεται, ὅτι οἱ διοικοῦντες τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν παρὰ τὴν ἄλλην πνευματικὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά αὐτῶν καθήκοντα ἀ σ κ ο ῦ σ ι κ α ἰ κ ρ α τ ι κ ῆ ν λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α ν, αἱ πράξεις αὐτῶν ἐπομένως, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς θέματα διοικητικά φέρουσι χαρακτηριστὰ διοικητικῆς πράξεως καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἐκτελεσταὶ καὶ παράγουσιν ἔννομα ἀποτελέσματα ὑποκείνται εἰς προσβολὴν ἐπὶ ἀκύρωσιν, ἴδε πλείω ἐν Πα πα φ ρ ά γ κ ο ν. Τὰ πορίσματα Συμβουλίου Ἐπικρατείας, 2α ἐκδ. σελ. 12-14, ἴδε καὶ πρᾶξιν 936]1938 Ὁλομ. Συμ. Ἐπικρ. ἐν Ἀρχείῳ Ἑλλ. Δημ. Δικαίου, τόμ. 10, (ἐτ. 1938), σελ. 416 κ.έ. Πλήν καὶ οἱ λειτουργοὶ μὴ Χριστιανικῶν θρησκευμάτων ἀ ν ε κ τ ῶ ν ἐν Ἑλλάδι θεωροῦνται ἐν πολλοῖς, ὥς δημ. ὑπάλληλοι, ὥς δὲ Μουφτῆς (ἀρθρ. 3, 6, 7, 11 τοῦ ν. 2345) καὶ δὲ Ῥαββίνος (ἀρθρ. 9 Νόμ. Ἰσρ. Κοιν.).

1) Κατὰ τὸ ἀρθρ. 1 τοῦ ἀ. ν. 39 τῆς 31]31 Αὐγούστου 1936 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐκλέγει διὰ φανεράς ἡμιολογημένης ψηφοφορίας ἐκ τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας συντασσόμενῳ καταλόγῳ κατὰ πᾶσαν τακτικὴν ἢ ἔκτακτον συνέλευσιν ὑποψηφίων τρεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Βασιλεὺς προκρίνει τὸν ἕνα διὰ Β. Δ)τος. Κατὰ δὲ τὸ ἀρθρ. 19 τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἐπαναστάσεως, διατηρουμένης ἐν ἰσχύϊ (ἴδε καὶ ἀρθρ. 5 Ν.Δ. τῆς 26]9]1925) μετὰθεσις ἀρχιερέως ἐπιτρέπεται μετὰ γνωμοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διὰ Β. Δ)αίτος κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ δ' περιπτώσεις.

2) Κατὰ τὸ ἀρθρ. 152 τοῦ ν. 5383 ἡ ἐκτέλεσις καταδικαστικῆς κατ' Ἀρχιερέως ἀποφάσεως ἐνεργεῖται διὰ Π. Δ. προτίσει τοῦ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων Ὑπουργοῦ ἐκδιδομένου, (ἴδε καὶ ἀπ. 936]1931 Ὁλ. Συμ. Ἐπικρ. ἐν Ἀρχείῳ Ἑλληνικοῦ Δημ. Δικαίου, τόμ. Ι. σελ. 457 κ. έ.), πρβλ. καὶ ἀρθρ. 153 ἐδ. 1, ἀρθρ. 154 ἐδ. 2, ἀρθρ. 155 ν. 5383. Ὡσαύτως καὶ μὴ ὁρθοδόξων ἐκκλ. δικαστηρίων ἐκτελοῦνται μερίμνη τῆς πολιτείας (ἀρθρ. 10 ἐδ. 2, 3, ν. 2345 καὶ ἀρθρ. 12 καὶ 13 νόμου Ἰσραήλ. Κοινότητος) αἱ ἀποφάσεις.

3) Ἐκ προθέσεως οἰκονομικῆς περισυλλογῆς καὶ ὕλικῆς ἐνισχύσεως τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας ἅμα καὶ ἐξυγιάνσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὁργανισμοῦ καὶ ἡθικῆς ἐξυψώσεως τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, ἵνα οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἀπαλλασσομένη τῶν περισπασμάτων καὶ τῶν παρεξηγήσεων τῆς ὕλικῆς διαχειρίσεως καὶ ἐνισχυομένη οἰκονομικῶς καὶ ἡθικῶς δυνηθῇ καὶ ἐκπληρώσῃ ἐπαρκέστερον τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς κοινωνικὴν ἀποστολήν, ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐδημιουργήθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1930 ὁ Ὁργανισμὸς Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Μοναστηριακῆς περιουσίας, ὅστις, ἀποτελῶν νομικὸν πρό-

νοίας «τῆς ἐπικρατοῦσης». Διότι διὰ τῶν ληφθέντων ἤδη οὐσιωδῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἅτινα κέκληνται, ἵνα, συντρέχοντα ταῖς συνταγματικαῖς διατάξεσιν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, σαφέστερον διατυπώσιν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ δικαιώματα «τῆς ἐπικρατοῦσης», ἐξόχως ἤρξατο διακρινόμενη καὶ διαλάμπει ἡ παρὰ τῆς Πολιτείας ἐπιθυμία τῆς ἀναγνώσεως, ὡς κατισχυοῦσης, τῆς μορφῆς τῆς σχέσεως μετὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ σύστημα νόμῳ κρατοῦσης Πολιτείας, ἔφ' ὅσον ἐκ τοῦ σαφούς δεδομένου ἀναχωροῦμεν, μεθοδικῶς σκεπτόμενοι, καὶ καταλήγοντες, ὅτι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, οὐ μόνον ἡ κρατοῦσα Πολιτεία διακρίνεται, ἀλλ' ἡ «ἐπικρατοῦσα» Ἐκκλησία, ὡς συντρέχουσα καὶ ἀναγνωριζομένη, ὡς ἀπόλυτος καὶ ἰδεώδης πνευματικὴ ἐξουσία, ἴδιον ἔχουσα πολίτευμα καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτοῦ ἐνεργοῦσα καὶ δρῶσα, ἵνα μετὰ τῆς Πολιτείας θᾶπτον, ἡ βράδιον ἐπιτυγχάνεται ἡ ἰδεώδης κατοχύρωσις τῶν θεσμῶν καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων.

Μίαν παρατήρησιν, τελευτώντες, σημειοῦμεν χαρακτηριστικὴν. Τὸ Νέον τῆς Ἑλλάδος Κράτος ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τελοῦν τῆς ἐννοίας τοῦ κρατοῦντος συστήματος ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ εὐθὺς κατανοῶσαν τὴν ἐν τούτῳ ἀνωτερότητα, εἰς ἣν μετ' ἀγῶνας αἰώνων καὶ διαμόρφωσιν τοιούτων συστημάτων ἐπὶ τὸ ἰδεωδέστερον ἡ τῶν δύο ἐπὶ γῆς ἐξουσιῶν μορφὴ σχέσεως κατέληξε, διὰ νομοθετικῶν μέτρων εὐθέως προέβη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου καὶ προορισμοῦ τῆς «ἐπικρατοῦσης» Ἐκκλησίας καὶ παρέσχεν αὐτῇ ἀρτιώτερον τὰ μέσα πρὸς πληρεστέραν ἐν τῷ σωτηρίῳ ἔργῳ εἰσαγωγὴν. Ἀρχὴ μαρτυροῦσα διάθεσιν ἐπὶ τούτῳ ἀπέραντον, ἥτις πλήρως ἐκπληρουμένη θὰ ἀφήσῃ ἀναμφισβητήτως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Ἑλλάδος Ἐποχὴν. Οὐδεμία πρόδοδος ἐσημειώθη, οὐδεμία προσπάθεια κατίσχυται, ἔφ' ὅσον παρὰ τῆς κυριάρχου τοῦ ἐφημέρου κόσμου Πολιτείας οὕτω ἐνισχύθη. Ἀρχῆς ὅθεν λαμπρᾶς γενομένης, συνέχεια ἀρτιωτέρα ἀναμένεται.

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Ἐν ἔτει 1870, μέχρι τοῦ ὁποίου ἅπαντες οἱ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀνήκοντες Βούλγαροι ἐπήγοντο εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως⁽¹⁾, ἐκ τάσεων ἐθνικῶν ἰσχυ-

1) Τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἴδε παρὰ Z a n k o w, Die Verfassung der Bulgarischen Orthodoxen Kirche, Zürich, 1918, σελ. 6 κ.ε.

ρῶν ἰδρύεται ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἥτις ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ 27-II-1870 Σουλτανικῷ Φερμανίῳ⁽¹⁾, ὅμως ἐν ἔτει 1872 συνοδικῶς παρὰ τῆς μητρὸς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κατεδικάσθη καὶ οὕτως ἕως σήμερον τυγχάνει, ὡς ἐθνικὴ σχισματικὴ⁽²⁾.

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐξαρχίας δημιουργοῦνται καὶ οἱ πρῶτοι ἐσωτερικοὶ κανονισμοὶ τῆς Ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ἀπὸ 14 Μαΐου 1871 καὶ εἰς 10 Σεπτεμβρίου 1875⁽³⁾. Ἡ θέσις ὅμως αὐτῆς ἐν τῷ Βασιλείῳ τέλεον διαγράφεται ἀπὸ τοῦ 1879⁽⁴⁾, ὅτε ἐψηφίσθη τὸ πρῶτον Σύνταγμα, καίτοι ἡ Βουλγαρία διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν Δυναστείαν, καὶ ὅπερ καὶ μετὰ τὴν τοῦ 1908 ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας, μήπω ἀναθεωρηθέν, ἰσχύει ἕως σήμερον. Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος, ὅπερ καὶ μόνον καθορίζει τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας⁽⁵⁾, ἥς τὸ δόγμα ὑποχρεωτικῶς πρεσβεύει καὶ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Βασιλεὺς⁽⁶⁾. Ἡ Αὐτοδιοίκητος Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐξαρχία εἶναι δογματικῶς ἀναποσπάτως ἠνωμένη μετὰ τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔχουσα ὡς Ἀνωτάτην Αὐτῆς Ἀρχὴν τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας⁽⁷⁾. Κατὰ τὰς λοιπὰς συνταγματικὰς διατάξεις τὰ τῆς λατρείας πάσης μὴ ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς θρησκείας ἢ καὶ ἄλλης θρησκείας, ὡς καὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ διαμενόντων ξένων, τελοῦνται ἐλευθέρως, ἔφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν

1) Z a n k o w, op. cit. σελ. 32 κ.ε., ἴδε καὶ Μ ι χ α ή λ ω φ, Σελίδες ἐκ τῆς συγχρόνου Ἱστορίας τῆς Βουλγαρίας, ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου, 1934-5, τόμ. II, σελ. 80.

2) M i l a s c h, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 437-8.

3) Μ ι χ α ή λ ω φ, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 80.

4) Διὰ τῆς Βερολινείου Συνθήκης ἡ Βουλγαρία ἐκηρύχθη εἰς Ἡγεμονίαν ἀπὸ τῆς 13-VII-1878, ὁ M i l a s c h, op. cit. σελ. 438 κ.ε., I e C l e r c q. Les Églises Unies d'Orient, σελ. 84 κ.ε.

5) Ἀρθρ. 37 τοῦ ἀπὸ 16/18 Ἀπριλίου 1879 Συντάγματος, ἐν D a r e s t e, Constitutions Modernes, τόμ. I, σελ. 375, ἴδε καὶ Z a n k o w, Die Verfassung d. B. Or. Kirche, σελ. 195 κ.ε., Μ ι χ α ή λ ω φ, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 42.

6) Ἀρθρ. 38 τοῦ Συντάγματος, Z a n k o w, op. cit. σελ. 193.

7) Ἀρθρ. 39 τοῦ Συντάγματος, ἀρθρ. 3 τῶν Κανονισμῶν τῆς Βουλγ. Ἐξαρχίας ἀπὸ 13/1/1935, ὁ Z a n k o w, op. cit. σελ. 192, ὁ Μ ι χ α ή λ ω φ, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 43, ἀποκαλῶν τὸ ἀρθρ. 39 τοῦτο, ὡς «τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον» τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βουλγαρίᾳ.

δημοσίαν τάξιν καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους (¹). Πᾶσαι αἱ τῶν ἑτεροδόξων ἢ καὶ ἀλλοθρήσκων ἐκκλ. ὑποθέσεις ὑπάγονται εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐκκλ. ἀρχάς, τελούσας ὁμως ὑπὸ τὴν Ἀνωτάτην Ἐποπτείαν τοῦ ἀρμοδίου Ὑπουργείου τοῦ Βασιλείου (²). Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως κατοχυροῦται, πλὴν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν νόμων τῆς Πολιτείας (³).

Τὴν 4 2-1883 ψηφίζεται ὁ νέος περὶ Ἐξαρχίας Κανονισμός, ὅστις ὁμως ἀναθεωρεῖται τὴν 13 Ἰανουαρίου 1895. Οὗτος διαιρούμενος εἰς μέρη πέντε (⁴) ἀπετέλεσε τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ὁρίζων τὰ τε τῆς Διοικήσεως Αὐτῆς καὶ τὰς πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις (⁵).

Κατὰ τὰς εἰδικὰς αὐτοῦ διατάξεις (⁶) ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία δι-οικεῖται ὑπὸ Ἱερᾶς Συνόδου, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Ἐξάρχου, ὡς Προέδρου, ὅστις ἐκλέγεται κατ' εἰδικὸν ᾧδε σύστημα—ἦτοι ὑπὸ ἐκκλησιαστικῆς συνελεύσεως, συγκειμένης ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συνόδου, τοῦ Ἐξαρχικοῦ Συμβουλίου, τῶν Ἐπαρχιακῶν Ἐπισκόπων καὶ τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας (⁷)—καὶ ἐκ τεσσάρων Ἐπισκόπων, ὡς μελῶν (⁸). Ἡ διαίρεσις τῆς Συνόδου εἶναι τετραετής, συνέχεται δὲ ἀπαξ τοῦ ἔτους (⁹). Τὰ καθήκοντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διακρίνονται εἰς πνευματικὰ καὶ κοσμικά, ἐπὶ τούτων δ' ἀσκεῖται ἡ δέουσα ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐποπτεία διὰ τοῦ

1) Ἀρθρ. 40 τοῦ Συντάγματος.

2) Ἀρθρ. 42 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθρ. 41 τοῦ Συντάγματος, Z a n k o w, op. cit. σελ. 208 κ.έ., γε-νικώτερον δὲ ἴδε i d i o v, Nation-Staat-Welt und Kirche in Orthodoxen als Theologischen Problem, σελ. 34, 38, 41.

4) Ὁ Κανονισμός διαιρεῖται εἰς μέρη πέντε: 1) Ἐκ τοῦ ὁρίζοντος τὰ τῆς Ἐσωτερικῆς Διοικήσεως. 2) Ἐκ τοῦ ὁρίζοντος τὰ τῆς Διοικητικῆς καὶ Δικαστικῆς Ἀρμοδιότητος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν. 3) Ἐκ τοῦ περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων. 4) Ἐκ τοῦ περὶ Σφραγίδων καὶ 5) Ἐκ τοῦ περὶ Σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Πρβλ. καὶ Z a n k o w, Die Verwaltung der Bulgarischen Orthodoxen Kirche, Halle, 1920 σελ. 15 κ.έ., M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 32 κ.έ.

5) M i l a s c h, op. cit. σελ. 207 209, Z a n k o w, Die Verfassung d. Bul. Or. Kirche, σελ. 192 κ.έ., M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 43 κ.έ.

6) M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 33 κ.έ.

7) Ἀρθρ. 15 26 τῶν Κανονισμῶν, ἴδε καὶ M i l a s c h, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 468, Z a n k o w, Die Verfassung d. Bul. Or. Kirche, σελ. 162, M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 32.

8) Ἀρθρ. 27-35 τῶν Κανονισμῶν, M i l a s c h, op. cit. σελ. 485, πλεῖον δὲ παρὰ M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 33.

9) Περὶ δικαιοδοσίας τῆς Συνόδου τὰ ἀρθρ. 100-104 τῶν Κανονισμῶν, ἴδε καὶ M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 37 κ.έ.

ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργοῦ. Τὸ σύστημα τῶν σχέσεων Βουλ-γαρικῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὃν σύστημα νόμῳ κρατούσης Πολι-τείας (¹), ἀρτιώτερον φαίνεται, ἐπιστημονικώτερον διακρινόμενον, εἰς τὸν προσφάτως δημοσιευθέντα νέον νόμον περὶ Βουλγαρικῆς Ἐκκλη-σίας, οὕτινος δυστυχῶς τὸ κείμενον δὲν ἐστάθη ἐφικτόν, ἵνα ἀποκτιῶν-τες, ᾧδε ἐμφανίσωμεν.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡγεμόνος Κούζα τὸ πολιτειοκρατικὸν σύ-στημα ἐκράτει ἐν Ρουμανίᾳ εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας(²), συνεθλίβετο δ' ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ πολὺ μέχρι τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως Καρόλου Ι' (1866), ὅστις εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἀντι-κειμένου τούτου ἀρτιωτέρας ἀντιλήψεις, ἦτο δὲ λατῖνος τὸ δόγμα (³).

Ἐν ἔτει 1885 διὰ Συνοδικοῦ Τόμου ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωακείμ Δ' ἡ Μεγάλη Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀνεγνώρισε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρουμανίας, ὡς Αὐτοκέφαλον (⁴) ἔκτοτε δὲ ἡ κατά-στασις ὁλονὲν βελτιουμένη, κατέληξεν εἰς τὸ σήμερον ἰσχύον ἄρτιον Πο-λίτευμα, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923, ὅτε ἀπασαι αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλη-σίαι τῆς Ρουμανίας νόμῳ ἠνώθησαν εἰς τὴν Νέαν Ἐκκλησίαν τῆς Ρουμανίας (⁵) καὶ ἀπὸ τοῦ 1925, ὅτε ἀνεκηρύχθη ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας εἰς Πατριαρχεῖον (⁶) καὶ αἱ πρὸς τὴν Πολι-τείαν σχέσεις ῥυθμίζονται κατὰ σύστημα νόμῳ κρατούσης Πολιτείας.

1) Z a n k o w, op. cit. σελ. 208 κ.έ., M i x a ή λ ω φ, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 44 κ.έ.

2) M i l a s c h, Ἐκκλ. Δίκαιον, σελ. 206, 217, X ρ. Π α π α δ ο π ο ύ - λ ο υ, Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας, Ἀθήναι, 1923, σελ. 82, C o n s t a n t i n i d e s, The Orthodox Church σελ. 123, L e C l e r c q, Les Églises Unies d'Orient, London, 1934, σελ. 86 κ.έ.

3) Διὰ Ν. ἀπὸ 14-XII-1872 καθώρισε τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πο-λιτείας κατὰ σύστημα πολιτειοκρατικόν. Πρβλ. M i l a s c h, op. cit. σελ. 214 κ.έ.

4) M i l a s c h, op. cit. σελ. 215 κ.έ., Π α π α δ ο π ο υ λ ο ς, op. cit. σελ. 97, C o n s t a n t i n i d e s, op. cit. σελ. 125, Β α φ ε ῖ δ η ς, Ἐκκλ. Ἰστ. τόμ. 3β, σελ. 584, 590, 597.

5) Ἡ νέα Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἐξῆς Ἐκκλη-σιῶν: 1) Τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τοῦ παλαιοῦ Βασιλείου τῆς Ρουμα-νίας, 2) Τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Βεσσαραβίας, 3) Τῆς Αὐτοκεφάλου Μητρο-πόλεως Βουκοβίνης, 4) Τῆς Αὐτοκεφάλου Μητροπόλεως τῆς Τρανσυλβανίας (Τσέρνοβιτς). Πλεῖον πρβλ. παρὰ Π α π α δ ο π ο ύ λ ω φ, op. cit. σελ. 102 κ.έ. L e C l e r c q, Les Églises Unies d'Orient, σελ. 86 κ.έ.

6) Νόμος 1402 ἀπὸ 4/6 Μαΐου 1925 περὶ Ὁργανώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ῥουμανίας κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου 1402 διοικεῖται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, συνεχομένης δις τοῦ ἔτους, ἀποτελουμένης ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Χώρας, τυγχάνει δὲ ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου (*). Τὰ καθήκοντα αὐτῆς διακρίνονται εἰς πνευματικὰ καὶ κοσμικὰ, ἐξ ὧν τὰ πρῶτα ἀσκεῖ τελείως ἐλευθέρως, ἀσκουμένης τῆς στοιχειώδους ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐποπτείας ἐπὶ τῶν δευτέρων (*).

Ἡ Ὁρθόδοξος Ῥουμανικὴ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὁργάνων κανονίζει, διοικεῖ καὶ διαχειρίζεται πάντα τὰ καθ' ἑαυτήν, ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον ἔλεγχον τοῦ Κράτους (jus cavendi), ἀσκούμενον διὰ τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων (*), ἀπολαμβάνουσα καὶ σημαντικῆς ὑλικῆς ἐπικουρίας παρὰ τῆς Πολιτείας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὅπερ ἄλλωστε εἰδικὸς ἀσκεῖται κρατικὸς ἔλεγχος (*).

Ὁ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τοῦ ν. 1402 συνταχθεὶς ἐσωτερικὸς Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ὁρθόδοξου Ῥουμανικῆς Ἐκκλησίας ὁυθμίζει ὡσαύτως εἰς ἄρθρα 178 τὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς Διοικήσεως.

Εἰδικῶς ὅμως αἱ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας διαγράφονται τελειότερον ὑπὸ τῶν διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου.

Οὕτω κατὰ τὸ Σύνταγμα ἡ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Γραικοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι Ῥουμανικαί. Ἐπικρατοῦσα ὅμως ἐν τῷ Κράτει εἶναι ἡ Ῥουμανικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἥτις εἶναι Αὐτοκέφαλος, οὐδεμιᾷ ἑτέρᾳ ὑπαγομένη ξένη πνευματικῇ ἐξουσίᾳ, οὐσα δογματικῶς ἠνωμένη μετὰ τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καὶ διοικεῖται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Κεντρικῆς Συνόδου (*). Ἡ Γραικοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀνεγνωρισμένων ἐν τῷ Κράτει Ἐκκλησιῶν, ὧν ἡ λατρεία τυγχάνει ἐλευθέρᾳ, ἐφ' ὅσον ἡ ἀσκησις αὐτῆς δὲν ἀντιβαίνει εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰ χρηστὰ ἥθη (*).

Ἀπαγορεύεται εἰς πάντας τοὺς ἐκκλ. λειτουργοὺς νὰ διατίθενται δι' ὑπηρεσίαν διαφόρων πολιτικῶν Ὁργανώσεων, ὡς καὶ ἀπαγορεύεται ὁτιδήποτε ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν Θεῖαν Λατρείαν τόπων διὰ πολιτικὴν προπαγάνδαν, ἔτι δ' ἡ χρῆσις, ὡς βάσεως ἐκ μέρους οἰασθήποτε πολιτικῆς προπαγάνδας, τῆς θρησκείας (*).

1) Ἀρθρ. 5 τοῦ Ν. 1402.

2) Ἀρθρ. 4 τοῦ Ν. 1402.

3) Ἀρθρ. 4 ν. 1402, ἴδε καὶ ἄρθρ. 12 περὶ τρόπου ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, Ἀρχιεπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν.

4) Ἀρθρ. 20 καὶ 21 ν. 1402.

5) Ἀρθρ. 19 τοῦ Συντάγματος τῆς 24[11]1938, ἐν Informations Constitutionnelles, σελ. 405 κ. ἐ. ἴδε καὶ ἄρθρ. 1 ν. 1402.

6) Ἀρθρ. 19 τοῦ Συντάγματος.

7) Ἀρθρ. 8 τοῦ Συντάγματος.

Ἀσχέτως διαφορῶν δογματικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων πάντες τυγχάνουσιν ἴσοι ἀπέναντι τῶν νόμων (*).

Διὰ συνταγματικῆς ὡσαύτως διατάξεως ὁρίζεται, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ βασιλέως ἀνατρέφονται κατὰ τὸ ὁρθόδοξον δόγμα (*), ὧν ὁ Διάδοχος μετὰ συμπλήρωσιν τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν πριγκήπων ἀποτελοῦσι μέλη τῆς Γερουσίας. Τυγχάνουσι δ' ὡσαύτως μέλη τῆς Γερουσίας ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Μητροπολίται, οἱ ὁρθόδοξοι καὶ καθολικοὶ ἐπίσκοποι, ἐκλεγέντες ὁμοιοτρόπως κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ἔτι δὲ καὶ οἱ Ἀρχιεροὶ τῶν ἐν τῷ Κράτει ἀνεγνωρισμένων θρησκευτικῶν Ὁμολογιῶν, ἐκλεγόμενοι ὁμοιοτρόπως κατὰ τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας καὶ ἐφ' ὅσον ἀντιπροσωπεύουσι θρησκευτικὴν Κοινότητα, ἀριθμοῦσαν ἄνω τῶν 10.000 πιστῶν (*).

ΠΡΙΓΚΗΠΑΤΟΝ ΤΟΥ LICHTENSTEIN

Εἰς τὸ Πριγκηπάτον τοῦτο κρατικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ Λυτικὴ Ἐκκλησία, ἥτις, ὡς ἐπικρατοῦσα προστατεύεται ὑπὸ τοῦ Κράτους (*). Αἱ λοιπαὶ θρησκευτικαὶ Ὁμολογίαι λειτουργοῦσιν ἐν τῷ Κράτει ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν νόμων τῆς δημ. τάξεως καὶ τῶν ἡθῶν (*).

Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος (*),

Εἰδικὸς νόμος καθορίζει τὰς σχέσεις τῆς ἐπικρατούσης Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος (*), συνάμα δὲ δηλοῦται, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ θρησκευτικαὶ Ὁμολογίαι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ τῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς λατρείας ἐν γένει, προστατεύονται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος (*).

ΡΩΣΣΙΑ

Οἱ Παρὰ τοῦ Βυζαντίου τὸν Χριστιανισμόν δεχθέντες Ῥώσσοι (*) μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Τούρκων, λόγῳ πραγ-

1) Ἀρθρ. 5 τοῦ Συντάγματος, ἐν Informations Constitutionnelles, op. cit. σελ. 402.

2) Ἀρθρ. 31 § 2 τοῦ Συντάγματος.

3) Ἀρθρ. 64 τοῦ Συντάγματος.

4) Ἀρθρ. 37 τοῦ Συντάγματος τῆς 5-X-1921 ἐν Daresté, op. cit., τόμ. II. σελ. 131.

5) Ἀρθρ. 37 τοῦ Συντάγματος.

6) Ἀρθρ. 37 τοῦ Συντάγματος.

7) Ν. ἀπὸ 14-VII-1870.

8) Ἀρθρ. 38 τοῦ Συντάγματος.

9) Ὁ Pichler, Geschichte, τόμ. II. σελ. 1 κ.ἐ. Συντελεῖται τοῦτο κυρίως τὸν Ἰ' αἰῶνα ἡτοῖ ἐπὶ Τσάρου Βλαδμήρου (988), ὅστις ἔγνηε τὴν πορφυρογέννητον Ἀνναν, ἀδελφὴν τῶν Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Η', υἱῶν Ῥωμανοῦ Β', καὶ βαπτισθεὶς ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν, ὃν ἡδραΐωσεν ἐν

ματικής δυσκολίας εξαρτήσεως αὐτῶν ἐκκλησιαστικῶς ἐκ τῆς Μεγάλης· Ἀνατ. Ὁρθ. Ἐκκλησίας, ἐπετεύχθη γνώμη ἀμοιβαίᾳ ἢ αὐτοτέλεια καὶ ἀνεξαρτησία τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, παραχωρηθέντος τῇ Μητροπολίτῃ τῆς Ῥωσσίας τοῦ δικαιώματος, ἵνα ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκλέγεται καὶ χειροτονεῖται ὑπὸ τῆς ἱεραρχίας (*). Ἐπισήμως δὲ ἐν ἔτει 1592 Συνοδικῇ ψήφῳ τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τοῦ Πατριάρχου Μοσχολίας, συνεδρευόντων καὶ τῶν πανιερωτάτων Ἀρχιερέων ἐκ πάσης ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ὁρθοδόξων, ἐπεκυρώθη ἡ εἰς τὸ παρελθὸν χορηγηθεῖσα αὐτοτέλεια καὶ ἀνεξαρτησία τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, ἀπενεμήθη δὲ ὁ τίτλος τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸν Ἐπισκοπον Μόσχας, κατὰ πέμπτην ἱεραρχικὴν ἐρχόμενον τάξιν ἐν τῇ καθόλου Ἱεραρχίᾳ (*). Ἐν ἔτει δὲ 1723 καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσσίας διὰ πράξεως τῶν Πατριαρχῶν Ἀνατολῆς ἀνεγνωρίσθη, ὡς κατὰ πάντα ὁμότιμος πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα Ἀνατολῆς (*).

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν ἀδιστάκτως πᾶς ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ πολιτειοκρατεία ὑπῆρξεν ἀνάγκη δὲ κύριος ἑνθυμιστὴς τῶν σχέσεων τῶν δύο ἐξουσιῶν, τῶν πάντων ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς θελήσεως. Οὕτως ἱστορικῶς ἐξάγεται, ὅτι ἡ πρώτη ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσσίας ἤρξατο ἀπὸ τοῦ Μ. Πέτρου, ὅστις δυνάμει τοῦ

*Ῥωσσία, πρβλ. Μαυροκορδάτος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν Ῥωσσ. Νομοθεσίας, σελ. 28, Παπαρηγόπουλον, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθν. τόμ. Δα 180, Παπαγιωτακόπουλον, Τὸ Δίκαιον τῶν Μικτῶν Γάμων, σελ. 22.

1) Milasch, Istoriia russkoj cerkvi, VI. 23, Milasch, Ἐκκλ. Δίκαιον σελ. 481 κ.ε.

2) «Δίκαιον οὖν... τὸν θρόνον τῆς εὐσεβεστάτης καὶ ὁρθοδόξου πόλεως Μοσχόβου εἶναι τε καὶ λέγεσθαι Πατριαρχεῖον διὰ τὸ βασιλείας ἀξιοθῆναι παρὰ θεοῦ τὴν χώραν ταύτην, πᾶσάν τε Ῥωσσίαν καὶ τὰ υπερβόρεια μέρη ὑποτάσσασθαι τῇ Πατριαρχικῇ Θρόνῳ Μοσχόβου καὶ πάσης Ῥωσσίας καὶ τῶν υπερβόρειων μερῶν, ἔχων τὸν τόπον αὐτοῦ μετὰ τὸν Μακαριώτατον Ἱεροσολύμων ἐν τε τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς Συνελεύσεσι». Σ. Ε' 150.

3) Γράμματα τῶν Ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν: «Ἱερειᾶς ἐλέφ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως καὶ Οἴκου. Πατριάρχης. Ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τῆς χάριτος καὶ ἐξουσίας τοῦ παναγίου, ζωοποιῦ καὶ τελεταρχικοῦ Πνεύματος ἐπικυροῖ, βεβαίῳ καὶ ἀποφαίνει τὴν... διορισθεῖσαν Σύνοδον τῶν ἐν τῇ Ῥωσικῇ Ἀγίᾳ Μεγάλῃ Βασιλείᾳ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἡμετέρα ἐν Χριστῷ ἀδελφῇ, Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος παρὰ πάντων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὁρθοδόξων χριστιανῶν, ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων καὶ ἀπὸ παντὸς προσώπου ἀξιωματικῶν». Σ. Ε' 160-1.

ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1721 «Πνευματικοῦ Κανονισμοῦ» καθορίζει τὰ περὶ ὀργάνωσεως καὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσσίας (*).

Μετὰ πάροδον ἐτῶν καὶ λόγῳ τῆς προϊούσης τοῦ χρόνου σχετικῆς βελτιώσεως τοῦ κλήρου καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐν Ῥωσσίᾳ ζητημάτων, ἐκρίθη ἀναγκαῖα ἢ νέα τροποποιήσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ 27 Μαρτίου 1841 ἐγκρίσει καὶ ἐπικυρώσει τοῦ Αὐτοκράτορος ἐκδόσις τοῦ Κανονισμοῦ τῶν πνευματικῶν ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων, ὅστις ὁμως ἀνεθεωρήθη καὶ ὡς τοιοῦτος ἰσχυρὸς ἀπὸ 9 Ἀπριλίου 1883, ἐπικυρωθεὶς πάλιν δι' Αὐτοκρατορικοῦ Οὐκαζίου (*).

Ὁ Κανονισμὸς οὗτος, διαιρούμενος εἰς τέσσαρα μέρη, ἦτοι περὶ Ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου καὶ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἐν γένει, περὶ Διοικήσεως Ἐπισκοπικῶν ἐπαρχιῶν, διαδόσεως τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ περὶ τῶν τῆς λατρείας ἐν γένει, περὶ Ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, καὶ τέλος περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων (consistoria), ἀπετέλεσε μετ' ἄλλων μερικωτέρων διατάξεων ἦτοι 1) περὶ ἐφόρων τῶν ἐνοριακῶν Ναῶν (10-9-1857), 2) περὶ ἐφόρων μοναστηρίων (28-5-1828), 3) περὶ ἐνοριακῶν ἐπιτροπῶν ἐν ὁρθοδόξοις ναοῖς (2-8-1864) καὶ 4) περὶ Ἐκκλ. Πατέρων (17-4-1808), τὸ σύνολον τῶν περὶ Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας διατάξεων μέχρι τοῦ ἔτους 1917, ὅτε τὰ πάντα ἀντεγράφησαν (*) ἐν τῇ δυστύχῳ Χώρᾳ, ὅπου ὁ Οἶκος τοῦ Θεοῦ μετεβλήθη εἰς οἶκον ἐμπορίου καὶ τὸ Κράτος τῆς βίας, τῆς αὐθαιρέσις καὶ τῆς καταισχύνης ἐπεκράτησε τῶν πάντων (*).

1) Milasch, σελ. 189-190 καὶ σημ. 1.

2) Milasch, op. cit. σελ. 192.

3) Nikolski, Νέος Πνευματικὸς νόμος, (ῥωσσ.), Μόσχα, 1879, τόμ. I. 82-97, Milasch, op. cit. σελ. 193-194, νεώτεροι κλπ. ἴδε καὶ Constantinides, The Orthodox Church, 1931, σελ. 94 κ. ε.

4) Darest, Constitutions Modernes, τόμ. II. σελ. 405 ἐνθα κατὰ τὸ ἄρθρ. 4 (ὡς ἐτροπ. ἀπὸ 18 Μαΐου 1929) τοῦ Σοβιετικοῦ Συντάγματος, εἰς κατοχύρωσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως τῶν ἐργατῶν ἡ Ἐκκλησία ἔχει χωρισθῇ ἐκ τοῦ Κράτους καὶ τὸ σχολεῖον τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐλευθερία δὲ θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν θεωρεῖται ἡ ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἀντιθρησκευτικῇ προπαγάνδᾳ! ἴδε καὶ Constantinides, The Orthodox Church, σελ. 104 κ. ε., Boigelot, L'Église et le monde moderne, 2a ἐκδ. Paris, 1936, σελ. 225 κ. ε.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΝ ΕΠΙΛΟΓΩ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝ

Εἰς ἱκανὰς ἤδη σελίδας διεξήλθομεν, δογματικῶς ἐρευνῶντες καὶ νομικῶς ἀποδίδοντες, βάσει κεχαραγμένων ἐπιστημονικῶν μεθόδων, δλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων τῶν δύο μεγίστων συντελεστῶν τῆς χριστιανικῆς Κοινωνίας, τῶν δύο μεγαλύτερων αὐτῆς ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ἡ ἀνάπτυξις δ' ἐν τέλει καὶ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου ἐν τοῖς ἀπανταχοῦ μέρεσι δείκνυσι — καὶ παρατηροῦμεν τοῦτο μετὰ συντριβῆς — ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας ἐκ τῶν Χριστιανικῶν Πολιτειῶν τῆς Γῆς βασιλεῦει ἡ μορφή τοῦ τελείου χωρισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἀξίαν ἡ παροῦσα συγγραφὴ πέραν τῆς δογματικῆς καὶ νομικῆς τῶν εἰδικότητων δεούσης ἐρευνῆς, τοσοῦτοι δὲ πολυτετεῖς μόχθοι θ' ἀπέβαινον ἐπὶ ματαίῳ, ἂν μὴ ἐξητάζετο ὧδε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ αἰτία, ἣτις εἰς τὴν ῥύθμισιν ταύτην ἤγαγεν, ἡ αἰτία ἐκείνη, ἥς ὁ λόγος καὶ ἡ ἀφορμή. ὥς μόνοι αὐτῆς συντελεσταί, ἐξ α κ ρ ι β ο ὡ ν τ α ι ἐ κ τ ῆ ς ἐ ν τ ῇ π ρ ᾶ ξ ε ι τ ῶ ν θ ε σ μ ῶ ν ἐ φ α ρ μ ο γ ῆ ς ἐ ν θ α κυρίως ὑφίστανται καὶ δπόθεν ἐκκινοῦντα ἀνάγονται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς τὰ πάντα δικαιολογούσης θεωρίας.

Ἐν τῇ πρᾶξει δ' ἐφαρμογὴν ἴεγοντες, οὐ νοοῦμεν ἄλλο τι ἢ τὴν πείραν τῶν αἰώνων, τὴν πείραν ἐκείνην, ἣτις τυγχάνει ὁ μόνος καὶ κυριώδης συντελεστὴς πάσης κρίσεως καὶ ἐπὶ παντὸς ἀντικειμένου ἢ θεσμοῦ καὶ οἰασδῆποτε φύσεως.

Ἡ αἰτία, ἣν ὁ μελετητὴς ἐρευνῶν ἀνακαλύπτει καὶ εἰς ἣν ἀποκρυσταλλῶν τὴν σκέψιν αὐτοῦ καταλήγει δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀναπτύξεως μεγαλύτερας τῆς μελέτης, εἰς ἣν ἐπεδόθη. Οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ γεγονότα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν συστημάτων, δφειλόμενα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀποκρίνονται εἰς τὸ ὑποβαλλόμενον ἐρώτημα.

Ἡ εἰς ὕψος δυσθεώρητον κορυφωθείσα ἀνάπτυξις καὶ τελειωθείσα ἐν παντὶ διαμόρφωσις τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἐκ μέρους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, προερχομένη ἐξ ἰδίας ἐρμηνείας τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένης ἀληθείας, ἐπιβληθεῖσα κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τοῦ Μεσαιῶνος χρόνους, ὡς ἄνω ἐκτενῶς ἀπεικονίσθη, δημιουργεῖ κατ' ἀρχὴν τὴν πρώτην βάσιν τοῦ ἐξεταζομένου αἰτίου. Ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τοῦ Humanismus καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀρξαμένη ἐκδήλωσις ἀνωτερότητος καὶ πρὸς τελειότητα τάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπιτυγχάνει δύο σημαντικὰ ἀντιδράσεις κατὰ τοῦ κυριάρχου θεοκρατικοῦ συστήματος

Ἐν τῇ πρώτῃ ἄρχεται διαμορφουμένη ἡ ἔννοια τῆς Πολιτείας διὰ τῆς ἰδεώδους ἐξελίξεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ὡς τοῦτον ἡμεῖς νοοῦμεν, ἀνωτέρω περιγράφαντες, ὅστις, ὡς ἔννομος ἐκδήλωσις τῆς ἱερᾶς ἐννοίας τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ σκέπτεσθαι, ἐντὸς τῶν λογικῶν ὁρῶν καὶ θεσμῶν, οἵτινες ἐν ἰσορροπία κρατοῦσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ οὐχὶ ἐντὸς ἐκτετακμένων αἰωνίως τῆς λογικῆς ἀναρχικῶν καὶ πάντῃ ἀπεμπολιμαίων ἀνατρεπτικῶν τάσεων, ἀποτελεῖ τὸ στεφάνωμα τῆς δόξης ἐπὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος ἐπὶ παντὸς κοινωνικοῦ θεσμοῦ κράτους τοῦ δικαίου, ὡς δευτέρα δὲ τῆς ἀντιδράσεως μορφή ἐμφανίζεται τὸ μῖσος, ὅπερ αἱ θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις ἐγέννησαν εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνων, οἵτινες ἐπεθύμησαν τὴν ἐπαναφορὰν τῶν ἡθῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Χριστιανικῇ Κοινωνίᾳ καὶ οὕτως, ὡς ἀποτέλεσμα δεινόν, ἀνεδείχθη ἐν τῷ κόσμῳ ἡ δημιουργία τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας, ἥτις ὅμως τέλειον τ' ἀντίθετα πρὸς τὰς λοιπὰς δύο μεγάλας τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἐκκλησίας διδάσκουσα, ἀκριβῶς λόγῳ τῶν αἰτίων, αἵτινα ταύτην ἐδημιούργησαν, ἀπετέλεσε καὶ ἐκείνη ἄλλην, ἐτέραν, τοῦ Χριστιανισμοῦ διάκρισιν, ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἐρμηνείας τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένης ἀληθείας καὶ ταύτην δυστυχῶς ἀπομακρυνθεῖσαν. Ἡ Διαμαρτύρησις ἰδίῳ τρόπῳ διδάξασα τὴν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας, σχέσιν ἀπορρέουσαν ἐκ τῶν ἐπιταγῶν τῶν ἰδίων αὐτῆς δογμάτων, λαβὴν ἔδωκεν εἰς τὴν βάσει ὁμολογουμένως ὑψηλῶν καὶ ὑπερόχων ἐννοιῶν, θεμελίων φιλοσοφικῶν συστημάτων τεραστίων καὶ σπουδαίων, δημιουργίαν κηρυγμάτων, αἵτινα ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνωτερότητος τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ προορισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐδίστασαν νὰ διακηρύξωσι τὴν μορφήν τοῦ χωρισμοῦ, τοῦ τελείου χωρισμοῦ τῶν δύο ἔξουσιῶν.

Ἐξ ἐνὸς οὕτω παρατηροῦμεν ἐν τοῖς κηρύγμασι τῆς Θεοκρατίας παρεξηγημένην τελείως ἐρμηνείαν τοῦ ἐπιγείου προορισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἣν περ ἐδημιούργησαν ὑπερφίαλοι φίλαρχοι προθέσεις καὶ

πρὸς αὐτὰς συνάδον σύστημα τῆς καλλιέργειας τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος, ἐξ ἐτέρου δὲ πάλιν ἐν τοῖς κηρύγμασι τῆς Διαμαρτυρῆσεως τελείαν ἀπομάκρυνσιν καὶ παρερμηνείαν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἡ παρεξηγημένη οὕτως ἐρμηνεία καὶ ἀπομάκρυνσις αὕτη ἀπὸ τῶν ὀρθολογιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἵτινες ἐθεμελίωσαν οἱ Ἱεροὶ Ἀποστολικοὶ Κανόνες, ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων, καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἀγίων Ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἵτινα πάντα ἀναλλοίωτα εὐρεῖνται καὶ τηροῦνται ἐν τῷ Ὄρθοδόξῳ δόγματι, εἶναι ἡ μεγίστη τῶν αἰτίων τῆς ἐπελθούσης εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἔξουσιῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀνωμάλου καὶ διαφόρου ἐν πᾶσι ῥυθμίσεως.

I

Οἱ κήρυκες τῆς θεωρίας τῆς ἀπεράντου τῶν δύο ἔξουσιῶν Ἐνώσεως κατὰ σύστημα θεοκρατικόν, μέχρι τοῦ σημείου τούτου τυγχάνουσιν ἰδεώδεις ἐν θεωρίᾳ, ἐν τῷ τρόπῳ ὅμως καὶ τῇ συντελείᾳ τῆς Ἐνώσεως τὰ πράγματα ὑπερβάλλουσι, συγχέοντες τὰς ἐννοίας τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς ἑκατέρας τῶν δύο ἔξουσιῶν ἐν τῷ καθολισμῷ τῆς σφαίρας τῆς συνεργασίας. Οἱ διαπρεπέστεροι τῶν καθολικῶν θεολόγων καὶ κανονολόγων θεωροῦσι τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τὴν μόνην ἐπὶ γῆς ἀνωτέραν ἔξουσίαν, διδάσκοντες, ὅτι jure divino ἐδόθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ Ἡγεμονία τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, ἣν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Ἀρχοντος θείων καὶ ἀνθρωπίνων, ὁρᾶν καὶ ἀοράτων, πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν, ὑπερκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων πραγμάτων, ἀσκεῖ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρος κοινωνιῶν καὶ πολιτειῶν τῶν ἀνθρώπων, ὁ πρῶτος ἐκπρόσωπος Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς, ὁ Ἀρχηγὸς τῆς ἰδεώδους Ἐκκλησίας, τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης, ὁ Μ. Ποντίφηξ τοῦ Καπιτωλίου Διός, ὁ Πάπας τῆς Παγκοσμίου Χριστιανωσύνης. Ἐν τῇ σκέψει δὲ ταύτῃ, οὐ μόνον αὐστηρῶς καταδικάζουσιν ἢ κατακρίνουσι πᾶσαν τῆς Πολιτείας ἢ τῶν ἀρχόντων αὐτῆς ἀνυπακοὴν καὶ ἄρνησιν, ἀλλὰ καὶ ἀποτροπιάζονται πρὸ οἰασθῆναι ποτε πολιτειακῆς ἐπεμβάσεως, ἣν θεωροῦσιν, ὡς αὐτόχρομα ἀνευλαβὴ καὶ ἀνίερρον, βίαιαν καὶ ἀπάνθρωπον, ἄθεσμον καὶ ἀπεμπολιμαίαν.

Μετὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνας προσπάθειαν καὶ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἰδέας, καθ' ὃν ἀνυψώθη ἡ ἔννοια τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἔννοια τῆς ἰδεώδους ἐκδηλώσεως τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, τῆς ἰδεώδους Πολιτείας, δὲν ἐπιτρέπονται πλέον θεοκρατικαὶ ἀντιλήψεις. Ἐνωσις βεβαίως τῶν δύο ἔξουσιῶν ἰδεώδης πρὸς μεγαλειωδεστέ-

ραν τοῦ ἀνθρώπου ἐξύψωσιν ἄγουσα, ἔνωσις ὅμως βασιζομένη ἐπὶ πνεύματος, προελθόντος μετ' ἐξέλιξιν μοναδικὴν καὶ ἀνάλυσιν τῶν λεπτοτέρων ἐννοιῶν τῆς κοσμοθεωρίας, τοῦ «εἶναι», τοῦ «πάν», τοῦ «πρέπει», δι' ἃπερ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὁ εἰκοστὸς αἰὼν ἐπέτυχε πλήρως καὶ ἐτελειοποιήθη ἢ εἰς τὸ ἀπόλυτον ὕψος ἀναγωγή τῆς ἐννοίας τῆς ἰδέας κατὰ τὸν δυνατόν τελειότερον τρόπον, ἐπιτευχθείσης τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀθανάτων ἰδεῶν τοῦ θεοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ ἐκ Σταγειρέων ἀδάμαντος τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τοῦ τελείου Ἀριστοτέλους, ἵνα διὰ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῶν εὐκταία καθίσταται ἢ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐφαρμογὴ, ἀνευ ἐπιφυλάξεως δυνατῆς καθισταμένης τῆς κρίσεως, ὅτι ἅπασαι σήμερον αἱ ἐπιστῆμαι ἴστανται, ζῶσιν, δὲν εἶναι πλέον δυνειρενταὶ ἢ μόνον λατρεύονται, ἀλλὰ τρέχουσι καὶ κυκλοφοροῦσιν ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, ἰδεώδη ἀποτελέσματα ἐπωφελῆ διασκορπίζουσαι (1).

II

1. Οἱ κήρυκες τῆς θεωρίας τοῦ τελείως ἀπ' ἀλλήλων χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τελοῦντες τοῦ ἀπεράντου τῆς ἐκτάσεως, τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, θεωροῦντες τελείως ἀπ' ἀλλήλων διάφορον τὴν ἀποστολὴν ἑκατέρας ἐξ αὐτῶν, τρέμουν διὰ τὸν κίνδυνον τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνεξαρτήτου τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸ τοῦ τρόμου τούτου, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι τῆς ἀντιπαρόδου αὐτοῦ, κηρύττουν τὸ φύσει ἀσυμβίβαστον τῆς συνεργασίας τῶν δύο ἐξουσιῶν· διαφεύγει ὅμως τῆς προσοχῆς καὶ ἀντιλήψεως αὐτῶν ἐν τῇ προσπαθείᾳ ταύτῃ, ὅτι χωρίζοντες τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Πολιτείας, ἀναγκάζουσι τὴν δευτέραν νὰ κηρύττῃ εἰς ἄγνοιαν τὴν πρώτην καὶ οὕτως ἀποφεύγοντες—τὸν καθ' ἡμᾶς κατ' ἄλλον τρόπον ἀποφευκτὸν—κίνδυνον τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, διὰ δημιουργίας κράτους ἐν κράτει, ἐμφανίζουσι τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μεμειωμένην. Τοῦτο, διότι διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ τῆς Πολιτείας, ὡς ἰδιωτικοῦ σωματείου, ἡ Ἐκκλησία ἀπόλλυσι παντάπασιν τὸν θεῖον καὶ μεγαλειώδη σκοπὸν αὐτῆς, καθ' ὅσον, ὡς μὴ ἀναγνωρίζομένη πλέον ἐξουσία, δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ νὰ διδάγματα αὐτῆς τοῖς ἀνθρώποις, ἀποτέλεσμα δὲ σκληρὸν τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς τυγχάνει καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς προσπαθείας ἐν τῷ κυρίῳ ἔργῳ τῆς τε διαπλάσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς τελείας αὐτοῦ προπαρασκευῆς διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ὁ μέγας Schleiermacher εἰς τὸν

1) Πρβλ. καὶ Ἀλ. Β. Ζ. Ἄν. Ὁν, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐν Ε. 1987, σελ. 44. ἔλεγχοντα τὰς Θεοκρατικὰς ἀντιλήψεις δεινῶς.

δεύτερον τοῦτον λόγον περιορίζων τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, κατοχυροῦται ὀπισθεν μιᾶς μεγαλειώδους θεωρίας, ἥτις ὅμως καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ πράξει, εἰς τὸν σήμερον αἰῶνα, ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τυγχάνει ἀνέφικτος (1).

2. Διότι μέγιστον προβάλλει τὸ ἐρώτημα διὰ τοὺς ὑπερμάχους τῆς θεωρίας τοῦ πλήρως χωρισμοῦ τίνι τρόπῳ ἡ Ἐκκλησία θὰ εἰσακούηται ἐν τῇ πράξει, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἱερῶν αὐτῆς κανόνων, ἐν πολλοῖς οὐσιωδῶν διὰ τὴν ἀριωτέραν ὁρθίμωσιν πολλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου θεσμῶν; Ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἄρα γε τὸν μόνον ἐγγυητικὸν τρόπον ἐφαρμογῆς τῆς διδασκαλίας, ὅταν κάλλιον γνωρίζωμεν, καὶ δὴ ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ συνείδησις, ἀφιομένη τελείως ἐλευθέρᾳ, ἀνοδήγητος—καὶ οὕτω λέγοντες νοοῦμεν, ἀνευ περιορισμῶν, ὑποχρεούτων διὰ τὴν λήψιν τῆς ὁρθῆς ὁδοῦ—μοιραίως, κατὰ νόμον ἀναλλοίωτον, ἐκ τῆς μεγίστης ἐλευθεριότητος τυφλοῦται καὶ τότε πλέον ἄγεται καὶ φέρεται εἰς ὠκεανούς πολυκυμάντους καὶ ἀχανεῖς, μεγίστους ἐγκλείοντας κινδύνους; Καὶ τότε, ἡ ἐσχάτη πλάνη, χείρων τῆς πρώτης ἔσεται (2). Ἰσως ἀπαντῶσιν ἡμῖν οἱ ἀντίθετοι, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὰς πνευματικὰς αὐτῆς κυρώσεις, αἵτινες ἐν πολλοῖς δεινότεραι εἰσὶ τῶν νόμων. Εἰς τοὺς ἀπαντῶμεν. Θεωρητικῶς ἴσως ναί. Ἐν ἐφαρμογῇ ὅμως δυστυχῶς μόναι ἀφ' ἑαυτῶν αἱ πνευματικαὶ κυρώσεις δὲν κατισχύουσιν. Οἱ νόμοι, μόνον οἱ νόμοι, αἱ πολιτεῖα καὶ δηλονότι διατάξεις, ἔχουσι κυρώσεις ἀπαρραγὰς καὶ ὧν ἡ διαφυγὴ τυγχάνει πάντῃ ἀδύνατος. Οἱ νόμοι μόνον κρατοῦσι τοὺς πολίτας. Καὶ ἰδοὺ διατὶ φρονοῦμεν; ὅτι ὁ χωρισμὸς εἰς μυρίους ἐμβάλλει κινδύνους τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκριβῶς ἐλλείπει τῶν πραγμάτων καὶ χωρὶς αὐτῶν, ὧν τὸ σύστημα τοῦτο τῶν σχέσεων τῶν δύο ἐξουσιῶν

1) «Absolument separée de l'État, l'Eglise court un autre danger: elle tombe aisément dans l'exagération des doctrines et préceptes, elle perd l'intelligence des nécessités légitimes de l'ordre civil; elle manque d'expérience et de tempérance; au nom de son origine céleste et de sa mission morale, elle devient dure et intraitable envers les sentiments humains et les intérêts ordinaires de la vie. On a des sectaires ou des mystiques, non des chrétiens» ὁ Guizot, l'Eglise et la Société, σελ. 47-48.

2) Ἀπὸ τοῦ 1864 κείνων τὸ ἐν Ἀμερικῇ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ ὁ Γάλλος Frank, La philosophie du droit Ecclésiastique, σελ. 11 ἰδοὺ πὼς βλέπει τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργοὺς αὐτόθι: «Le ministère de la religion abaissé, avili jusqu'au rang d'un vulgaire métier, d'une industrie subalterne!» Τί θὰ ἔλεγεν ἄρα γε σήμερον;

ipso jure τυγχάνει ἐλαττωματικόν. Ἀρνεῖται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν μετὰ τῆς Πολιτείας συνεργασίαν, ἀποβλέπον εἰς τελείαν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἀποστεροῖ ὁμως αὐτὴν τῆς δυνάμεως ἐκείνης, δι' ἣς ἡ ἐξουσία πραγματικὴ κτᾶται καὶ κατὰ βούλησιν διατίθεται πρὸς ἐπίτευξιν ἀρτίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τοῦτέστιν πρὸς ἐπικράτησιν καὶ τελεσιουργίαν τῶν γνησίων χριστιανικῶν ὁρθολογιῶν.

III

Οἱ μετριοπαθέστεροι, οἱ μᾶλλον συντηρητικοί, οἱ κεκρυγμένοι ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν κυριαρχικὰς ἐκδηλώσεις πολλῶν ἡγεμόνων τοῦ παρελθόντος ἐν τῇ Δύσει, καθ' ἡμᾶς ὀφειλομένης ἀπολύτως εἰς τὴν φανατικὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων, ὧν ἔργον ἡ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ ΙΣΤ αἰῶνος καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἐννοίας τῆς ἰδέας, δὲν ἀρνοῦνται νὰ διαδηλώσωσιν, ὅτι πρὸ τοῦ φόβου τῆς ὑποτελείας τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ πρὸ τοῦ μεγίστου τούτου κινδύνου προτιμώτερος ἐστὶν ὁ χωρισμός.

Καὶ μετὰ τούτων δι'ατάμεθα. «Ἀποσυναγώγους ποιήσωσιν ὑμᾶς» ἔλεγεν ἀναχωρῶν ὁ πρῶτος Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς μέλλοντας Ἐπισκόπους Αὐτῆς, «ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ» (1).

Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἡ φυγὴ πρὸ τοῦ κινδύνου, ἐνθα μεγαλυτέρα ἡ ἐπιμονὴ ἀπαιτεῖται. Ὡς ἀναλογισθῇ πᾶς ὁ ἐναντία ὑποστηρίζων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὸ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ χρυσοῖς γραμμασι γεγραμμένον θεῖον ἔργον τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Πάλῃ δεινὴ τεσσάρων αἰώνων καὶ ἀποτέλεσμα ἡ Ἐθνικὴ τοῦ Γένους Παλιγγενεσία. Ἐχοντες δ' ὑπ' ὄψει αὐστηρῶς τὴν τόσον ἰδεωδῶς ἐξελιχθεῖσαν ἐννοίαν τῆς Πολιτείας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὡς προστάτιδος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας κατὰ πάσης ὑπερφιάλου καὶ ἐκ παρεξηγημένης ἐννοίας ἰσότητος. ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτῆς ἐκπηγασσάσης ἀτυχῶς καὶ πρὸς βλάβην ἀναπότρεπτον τῆς μετὰ τόσους ἀγῶνας καὶ θυσίας ἰδεώδους χριστιανικῆς κοινωνίας, ἐκδηλωθείσης ἀναρχικῆς ἀνταρσίας, τῆς ἰδεώδους ἐπαναλαμβάνομεν Πολιτείας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν ἐπεκράτησεν, ὅτι θεόθεν ἐδόθη αὐτῇ ἡ ἐπὶ γῆς κυβέρνησις τῶν ἐφημέρων ἐγκοσμίων, ὡς ἐκ τοῦ ἰδίου ὕψους ἐδόθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ θεία ἀποστολὴ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοῦ ἡθικοῦ ἀνθρώπου, πῶς νὰ ταχθῶμεν πρὸς τοὺς συντηρητικοὺς τούτους, ἐφ' ὅσον οὐ μόνον ὁ φόβος ὑποτελείας τῆς Ἐκκλησίας ἀπέπτη,

1) Ἰωά ν. ΙΣΤ. 2.

ἀλλὰ καὶ μοναδικὴ τῶν κανόνων αὐτῆς κατοχύρωσις ἐθεσπίσθη :

Διατὶ ἄρᾳ γε αἱ δύο ἐξουσίαι τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου ν' ἀρνηθῶσιν τὴν συνεργασίαν ἑκατέρα πρὸς τὴν ἄλλην ἐντὸς ἐνὸς ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένου πλαισίου τελείας καὶ ἀπολύτου συνεργασίας πάντοτε ἐντὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν :

IV

Διακηρύττομεν ἀπὸ τῆς παρούσης στήλης, ἵνα ἀκουσθῶμεν εὐρύτατα, ἀπανταχοῦ εἰς τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα, ἥτις πιστεύει εἰς τὴν Διδασκαλίαν τοῦ Ναζωραίου καὶ ἀνήκει εἰς μίαν τῶν Ἐκκλησιῶν Αὐτοῦ : Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἴσως ἐτελειοποιήθη ἰδεωδῶς καὶ συστηματικῶς, ὡς ἀνωτέρω εὐρέθημεν πολλάκις εἰς θέσιν νὰ σημειώσωμεν, εἰς ζητήματα ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ζητήματα φαινομένου πολιτισμοῦ, εἰς ζητήματα καθιστῶντα τὴν κοινὴν διαβίωσιν ἀρτίαν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν ἀνθρώπον νομιμώτερον καὶ εὐγενέστερον ζῶντα. Καὶ λέγοντες ταῦτα δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὴν μεγαλειώδη ἐξέλιξιν τῆς ἐννοίας τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐθεμελίωσε τὴν ἀρτίαν μορφὴν τοῦ συγχρόνου κυριάρχου Κράτους, οὗτινος τὸ μέγα καὶ τέλειον σαφῶς πᾶς ἀντιλαμβάνεται, ὅτι πτωχὸν βλέμμα ὀπισθεν, ὀλίγους πρὸ ἡμῶν αἰῶνας, ἵνα ἐλικρινῇ καὶ ἀληθῆ ἀντίληψιν σχηματίσῃ περὶ τοῦ πῶς ἐθεωρεῖτο ὁ ἀνθρώπος καὶ πῶς κατὰ συνέπειαν ἔζη. Δὲν ἀρνούμεθα τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνος, οὔτε τὸ θαῦμα αὐτοῦ ἐν τῇ θετικῇ Ἐπιστήμῃ. ἀγνοοῦμεν δὲν ὑποβιβάζομεν πρὸ τῆς κοινῆς λογικῆς τὴν ἐννοίαν τῆς μεγαλειώδους καὶ ζηλευτῆς προόδου τῆς συγχρόνου Μηχανικῆς (1). Μίαν ὁμως παρατήρησιν ποιούμεθα, ἥτις ἐνέχει τοσαύτην σημασίαν καὶ ἥτις ἀφορᾷ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἰδίου αἰτίου, ὅπερ ἐφ' ὅσον, καθ' ἡμᾶς, θὰ ἦτο ἀρτιώτερον, ἴσως περισσότερον ἀντελαμβάνετο τὴν ἐννοίαν τῆς συγχρόνου προόδου. Καὶ συμπληροῦντες τὴν σκέψιν παρατηροῦμεν καὶ ἀποφαινόμεθα, ὅτι τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπον ὁ πολιτισμός τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνος δὲν προήγαμεν ἀκόμη. Τὸ λεπτόν καὶ τέλειον αἶσθημα, ὅπερ ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία ἐμπνέει, δὲν κατέκτησε τὰ μύχια τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ὁ ἐσωτερικὸς ἀνθρώπος δὲν ἐδημιουργήθη ἀτυχῶς ἀκόμη, ὡς θέλει αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Τὰ ἐξωτερικὰ αἶτια καὶ μόνον, τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὴν ἐξωτερι-

1) Ἴδε καὶ F o u i l l e (μετ. Σταυροπούλου), Ἡ σύγχρονος ἰδέα τοῦ δικαίου, σελ. 45 κ.ε., Ἀθήναι, 1937.

κὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀντίληψιν, εἶναι ἐκεῖνα, ἅτινα μόνον ὁδηγοῦσιν ἅτινα θυσιάζουσιν ἀκόμη τὸν τρόπον τῆς διαβιώσεως, εἶναι ἐκεῖνα ἀκόμη, ἅτινα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τελειότερα αἰσθήματα, ἱκανοποιούντα μόνον συμφέροντα, διευθύνουσιν. Ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἀκαλλιέργητος ἐν γενικότητι. Ῥίψατε βλέμμα εἰς τὰ ἔθνη τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνος. Παρατηρήσατε πῶς αἰσθήματα κυβερνῶσι τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Γῆς. Ἀγωνίζονται πάντες καὶ μοχθοῦσι πέραν ἑρωτημάτων ἀφορώντων τὴν ἐφήμερον ζωὴν. Ὀλόκληρον Ἔθνος, τὸ Ῥωσικὸν Ἔθνος, κατεστράφη τελείως ἀπὸ τὰς ἀπεμπολιμαίας καὶ ἀποτυχοῦσας θεωρίας τοῦ Ἀναρχισμοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν ἔτερον Ἔθνη ἀγωνίζονται νὰ κρατῶσιν ὑψηλὰ τὸ αἰσθημα τῆς ἐννοίας τῆς ἰδέας καὶ τοῦ βάσει αὐτοῦ «εὖ ζῆν» τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ σύγχρονοι τῶν λαῶν κυβερνῶνται γνωρίζουσι καλῶς, ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος δὲν τυγχάνει, ὡς δεῖ, καλλιεργημένος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχουσιν ἅπασαν σφάει τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τούτου ἐργάζονται ὑπερανθρώπως, καταβάλλοντες πᾶν μέσον πρὸς ἐπίτευξιν μελλούσης προόδου.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τονίζομεν, αἱ ἰδεώδεις ἐκεῖναι θεωρίαι, αἱ διδάσκει καὶ ἐμπνέουσιν τὴν ἐννοίαν τοῦ τελείου χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας, αἱ προϋποθέτουσαι ἀναμφισβητήτως τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ Πολιτείων, ὧν αἱ Κοινωνίαι συνίστανται ἐξ ἀνθρώπων τελείως ἀνεπτυγμένων καὶ μεμορφωμένων δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀκόμη ἐφαρμογὴν. Σήμερον ἀπαιτεῖται ἡ πλήρης συνδρομὴ τῆς Ἐκκλησίας, σήμερον ἀναγκαία παρίσταται ἡ συνεργασία τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἡ συνεργασία ἐκείνη, ἥτις δέον νὰ ἐμπνέεται ἐκ τῶν ὧν ὧδε ἀναπτυσσομένων προϋποθέσεων. Οἱ τῶν αἰώνων σοφοὶ καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου ἐρμηνεύται ἐδίδασκαν τὴν διάκρισιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἡθικῆς. Ἐδίδασκαν ἀκόμη, ὅτι τοῦτο διδάσκει ἡ Πολιτεία, ἐνῶ ἡ δευτέρα, ὡς ἀφορῶσα καθ' αὐτὸ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον δὲν ἀπασχολεῖ αὐτήν. Ἐδίδασκαν ἀκόμη, ὅτι τούτου ἕνεκα πολλάκις ἡ ἡθικὴ, αὐστηροτέρα τοῦ δικαίου, ἐπὶ ὀρισμένης φύσεως παραβάσεων τιμωρεῖ τὸν ἄνθρωπον, παραβαίνοντα τὰς διατάξεις αὐτῆς, αἵτινες ὅμως συμπτωματικῶς δὲν τυγχάνουσι κολάσιμοι κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ δικαίου.

Εἰς τίνα ὅμως ἐρωτῶμεν ἐμπιστεύεται ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἡ διδασκαλία τοῦ ἡθικοῦ νόμου εἰς τὸν ἄνθρωπον; Εἰς τίνα ἄρα γε ἕτερον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν; Δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἡ μεγάλη ἐκείνη μήτηρ, ἥτις κέκληται, ἵνα καλλιεργήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ διδάξῃ εἰς αὐτὸν τὸ εὖ ζῆν; Δὲν εἶναι ἐκείνη ἡ ἐξουσία, ἡ δύναμις, ἥτις μόνον ἀσχολουμένη μετὰ τὴν μερίμναν τῆς ἀρείας τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως θὰ καλλιεργήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; Πῶς ἄρα γε θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀριωτέρα τοῦ ἀνθρώπου διάπλασις, ἂν μὴ διὰ τῶν ἀρίστων ἐπιστη-

μονικῶν τῆς Παιδαγωγικῆς Μεθόδου μεταδοθῶσιν αὐτῷ τὰ μοναδικὰ διδάγματα τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας, ἵνα εἰς τὸ τέλειον μοιραῖος καταλήξῃ καὶ οὕτω παραδοθῇ εἰς τὴν Πολιτείαν ὄριμος ψυχικῶς, ὁπότε καὶ μόνον ἀναμφισβητήτως θὰ ᾖ χρήσιμος δι' αὐτήν.

Ἡ Νομικὴ Ἐπιστήμη, ἡ πασῶν τῶν Ἐπιστημῶν ἀριωτέρον διατυποῦσα μετ' ἀκριβείας τοὺς ὁρισμοὺς τῶν ἐννοιῶν, ἀσχολουμένη ἐν τῷ εἰδικῷ αὐτῆς κλάδῳ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου μετὰ τὸ ἐρώτημα τῆς ἀριωτέρας θυσιάζουσας τῶν ὀρίων τῶν δύο ἐξουσιῶν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, καλουμένη νομίμως, διὰ συστήματος ἀκριβοῦς μερίμνῃ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν νομικώτερον, τοῦτέστιν ἀκριβέστερον, τοποθέτησιν τῶν ὡς εἴρηται ὀρίων καὶ διαγράφει σύστημα σχέσεως, ὅπερ περιλαμβάνον τοὺς συνιστῶντας αὐτὸ ὄρους, διατάσσει καὶ διδάσκει τὴν ἐγγυομένην πᾶσαν πρόδον συνεργασίας.

2. Ἀποκαλυπτόμεθα πρὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἰδεώδους Πολιτείας τοῦ Θεοῦ Πλάτωνος, ἣν ἐπέτυχον οἱ μεταγενέστεροι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος, κατὰ τὸ δυνατόν συνδυάζοντες τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, νὰ μεταλαμπαδεύσωσιν εἰς τὴν σύγχρονον ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Θαυμάζομεν καὶ ἰστάμεθα πρὸ τῆς κοσμοθεωρίας καὶ περὶ τῶν δύο ἐξουσιῶν διδασκαλίας τοῦ γίγαντος τοῦ ῥωμαντικοῦ πνεύματος Schleiermacher, πρὸ τῶν ἀριωτάτων καὶ ἐπιστημονικωτάτων διακηρύξεων ἐνδὸς Vinet καὶ ἐνδὸς Laurent. Διότι ὅμως ἐν τῇ θεωρητικῇ ἀναλύσει τῶν δύο ἐξ ἀποκαλύψεως δοθεισῶν ἐξουσιῶν ὑπεράνω πάντων καὶ πασῶν ἴσται καὶ ὑπερέχει ἡ Ἱερὰ Διδασκαλία τοῦ Θεοῦ Διδασκάλου, διδάξαντος ἐν τρισὶ λέξεσι τὴν ἐπὶ Γῆς ἀποστολήν καὶ τὸ καθήκον ἑκατέρας ἐξ αὐτῶν—ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ—ταπεινοὶ ἡμεῖς, ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν πρὸ τῶν γιγάντων τῆς σκέψεως, μετὰ θάρρους κηρύττομεν ἀπὸ τοῦ παρόντος τὴν ἐννοίαν τῆς συνεργασίας καὶ ἐν ὧς τῶν δύο divino jure ἐξουσιῶν διὰ τὴν ἀπαιτουμένην ἀρείαν καὶ ἐμπρέπουσαν διαβίωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐντὸς τοῦ λογικοῦ καὶ θεοῦ ἀνθρωπίνου πλαισίου (!).

Ἐκατέρα τῶν δύο ἐξουσιῶν δέδοται τοῖς ἀνθρώποις θεόθεν, ἵνα διὰ διαφόρον καὶ διαφόρως ἀσκουμένης ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπι-

1) Ὁ Lange, Ueber die Neugestaltung des V. zw. S. und der Kirche, σελ. 28 διακηρύττει, ὅτι ὁ καθορισμὸς ὁροθετικῆς γραμμῆς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀποτελεῖ πρόβλημα, ὅπερ οὐδεὶς συγγραφεὺς καὶ οὐδεμία πραγματικότης ἔλυσεν μέχρι τοῦδε, ὡς ἐκ τῆς φύσεως δ' αὐτοῦ οὐδέποτε θὰ λυθῇ.

τύχῳσιν τὴν ἐνδεδειγμένην καὶ ἁρμονικὴν διαβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατάληξιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπεράντου τελειότητος

Ὁ ἴδιος σκοπὸς ἀμφοτέρων τῶν δυνάμεων τούτων ἐξ ἀποκαλύψεως τέτακται· διάφορος ὅμως ἡ ἀποστολὴ ἑκατέρας ἐν τῷ κόσμῳ.

Μία ἡ ἐπίγειος ἐξουσία. Μία ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις βάσει τῶν φυσικῶν καὶ ἀναλλοιώτων νόμων ὄρισται, ἵνα ὁυθμίῃ τὴν ἔννομον διαβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ αὐτῆς ἐκπηγάζει πᾶσα ἔννοια διοικήσεως καὶ δικαιοδοσίας, ἐξ αὐτῆς ἀπορρέει πᾶσα ἔννοια δικαίου καὶ δικαιομάτου, ἐξ αὐτῆς δέδοται τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἐλευθεροζωΐα καὶ δι' αὐτῆς κατοχυροῦται ἡ ἔννομος καὶ ὁμαλὴ ζωὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Πολιτεία ἔστι καὶ εἶναι ἡ σημασία, ἡ ἔννοια, τὸ πᾶν, τὸ εἶναι τῆς ἐξουσίας, ἡ ζῶσα ἐκπροσώπησης τῆς ἐννοίας τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἡ Ἐκκλησία, ὁ Οἶκος τοῦ θείου Λόγου, τέτακται θεόθεν, ὡς πνευματικὴ ἐξουσία τοῖς ἀνθρώποις, ὡς πηγὴ τῶν θείων ἡθικῶν νόμων, ὡς διδασκαλὸς τοῦ ὁρθοῦ καὶ τοῦ ἴσου, ὡς διαπαιδαγωγὴς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἐχει σκοπὸν τὸ εὖ ζῆν καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως τοῦτο διδάσκει (¹). Ἐπιβάλλει τοὺς κανόνας αὐτῆς μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πειθοῦς, ἀγνοοῦσα τὴν ὑπαρξίν ἐπιτακτικῶν κυρώσεων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δὲ τῶν διατάξεων αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ μεγάλυνσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος (²).

1) «Διὰ τοῦτο ἡ ἀμέσως παρεπομένη ἀνάπτυξις τῆς θέσεως ταύτης τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ προβλήματος τούτου δὲν ἀποτελεῖ θεωρίαν εἰλημμένην συγκεκριμένως ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔργου οἰοδύητοτε Πατρὸς ἢ Διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας, ἡ νεωτέρου τινὸς Ὀρθοδόξου Θεολόγου, ἀλλὰ διδασκαλίαν κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς Κ.Α. ἐκπηγάζουσιν, ἐπιβεβαιουμένην δὲ ἐκ τῆς ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ Παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας ἐφαρμογῆς αὐτῆς, διὸ καὶ ὡς καθαρῶς καὶ γνησίως ὀρθόδοξος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ», ὁ Ἀλβέρτος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐν Ε. (1937) σελ. 51.

2) Κατὰ τὸν Boigelot, L'Eglise et le monde moderne, 2a ἐκδ. Paris, 1936, σελ. 19 «L'Eglise demande que l'on travaille à adoucir les situations injustes, en attendant qu'on puisse les faire disparaître tout à fait; elle approuve à cet effet le système des allocations familiales, celui des mutualités, des assurances sociales», καὶ σελ. 263 «L'Eglise veut voir apporter dans la reconstruction de la Cité terrestre un infense esprit de Justice sociale d'abord, de charité sociale ensuite, des soucis du bien commun, des soucis particulièrement des petites et des humbles, «du moindre de mes frères», c'est à dire de cette immense masse du «peuple chrétien» la foule des ouvriers, des paysans et des prolétaires». πρβλ. καὶ Gille, Culture Latine et Ordre Social, Paris, 1935 σελ. 271.

Εἰς τοὺς ἀναλλοιώτους ὅμῳ νόμους τῆς φύσεως, οἵτινες διέπλασαν τὰ πάντα καὶ τὸν ἀνθρώπον, ὅστις, ὡς ψυχικὸν κατασκευάσμα τυγχάνει τοσοῦτον διάφορος, ὅσα τὰ ἐν τῇ γῇ, ὡς ζῶντα ἀριθμούμενα ὁμοιώματα αὐτοῦ ὑπάρχουσι, δὲν δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀντιπαρέλθῃ. Διδάσκει τὸ ἡθικὸν καὶ τὸ ἴσον, τὴν τήρησιν ὁμῶς αὐτῶν καὶ ἐφαρμογὴν δὲν δύναται ἐπιτακτικῶς νὰ ἐπιβάλλῃ ἅ τε μὴ τοῦτο σκοποῦσα, καὶ ἐμπιστεύεται οὕτως εἰς τὴν Πολιτείαν, τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπιγείων, τὴν ἐκτέλεσιν. Συνοχάζεται οὕτως ἡ Ἐκκλησία μετὰ τῆς Πολιτείας καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς διττῶς ἐκπληροῦται. Εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας τυγχάνουσα κυρίαρχος, ἐπιβοηθεῖ καὶ συντρέχει ἐπὶ τὴν Πολιτείαν διὰ τῆς μεταδόσεως καὶ παροχῆς τῶν θείων διατάξεων, καὶ διὰ τῆς ἐκδοχῆς τούτων ἐκ μέρους τῆς δευτέρας ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς αὐτῆς κατὰ πρῶτον λόγον (¹). Διότι ὁμῶς οὐδεὶς κανὼν ἀξίαν κέκτηται, ἂν μὴ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμοζόμενος δώσῃ σημεῖα ἱκανότητος καὶ ἀξίας, ἡ δὲ Ἐκκλησία θεόθεν οὐ τέτακται, ἵνα κυβερνήσῃ τὸν ἐφήμερον κόσμον, ἀλλ' ἵνα διαπλάσῃ τὸν κόσμον καὶ προετοιμάσῃ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἐπεμβαίνει ἡ Πολιτεία, ἥτις κυβερνῶσα μόνῃ αὐτῇ τὰ ἐπίγεια, ἐκποδῶν τίθῃσιν οὕτω πᾶσαν ὑποψίαν συγκρούσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ ἀποδιώκει πάντα φόβον δημιουργίας κράτους ἐν κράτει, ἐκδεχομένη δὲ τοὺς θείους κανόνας περιβάλλει τούτους μὲ ἰσχὺν καὶ κύρος νόμου καὶ ἐπιβάλλει τοῖς ἀνθρώποις δι' ἐπιτακτικῶν ἢ ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τὴν τήρησιν αὐτῶν (²).

1) Ἀπὸ τοῦ 1860 ὁ H o r o y ἐν Rapports du Sacerdote, τόμ. II. σελ. 510 διεκήρυττε δικαίως «Laissons à l'Eglise encore une fois les bénéfices de son autonomie, de son indépendance, πρβλ. καὶ Ἀλβέρτος, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, ἐν Ε. 1937, σελ. 59. «Στενὴ καὶ εἰλικρινὴς συνεργασία Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου προορισμοῦ, τῆς ἐπιτυχίας δὴλον ὅτι τῆς τε νῦν καὶ τῆς μελλούσης πύδαμονίας τῶν εἰς αὐτάς ἀνηκόντων μελῶν, ἀποτελεῖ τὸ ἀληθὲς ἰδεώδες τῶν σχέσεων τῶν δύο μεγάλων τούτων ὁργανισμῶν ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου» καὶ σελ. 76, 83 κ. ἐ., de L a u n e y, L'Eglise et la Science, Paris, 1936, σελ. 2-3, S t u r z o, L'Eglise et l'Etat, σελ. 646.

2) Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔστω καὶ τὸ κάτωθι: Κατὰ τὰς περιλήψεις τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Ἀστικοῦ Ἡμῶν Κώδικος συζητήσεις καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ τῆς μεγάλως διεξαχθείσης συζητήσεως περὶ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ γάμου, ἔτι δὲ πλεον ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος, ἂν δέον καὶ ἡ ἱερολογία ν' ἀποτελῇ συστατικὸν τελέσεως τοῦ γάμου, ὡς καὶ δεκτὸν ἐγένετο (πρβλ. Πρακτικὰ Ἀναθ. Ἐπιτροπῆς εἰς Σχέδιον Ἀστικοῦ Κώδικος, τόμ. I. Οἰκογενειακὸν Δίκαιον, σελ. 448-449), ἵνα σαφεστέρα ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας φανεροῦται ἐν τῇ πράξει μεγάλως ὑπεστηρίχθη, ὅτι πάντες οἱ κανόνες αὐτῆς, οὐδεμίαν ἰσχύν κτῶνται ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν

Τελείως δ' επιτυγχάνεται ἡ συναργασία αὕτη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς συστήματος, ὅπερ τελείως συμφωνοῦν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰώνος, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἀφορᾷ τὸ κύριον ζήτημα τῆς κυριαρχίας, τοὔτέστιν τοῦ συστήματος, ὅπερ καλεῖται νόμος κρατοῦσης Πολιτείας, καὶ διακρίνεται διὰ τὰ ἑξωτερικὰ καὶ μοναδικὰ ὅρια, ἅτινα ἔχει διαγράψει διὰ τὰς σχέσεις τῶν δύο ἔξουσιῶν, τοποθετημένα κατόπιν πείρας αἰώνων, εἰς ὅπερ κατέληξεν ἡ ὁρθὴ τοῦ αἰῶνος κρίσις, ἡ παραδεχθεῖσα τελείως τὴν νομικὴν θέσιν καὶ τὴν σκοπιμότητα ἐν τῇ Κοινωνίᾳ ἑκατέρας τῶν δύο ἔξουσιῶν, ἔτι δὲ τὸ ἐν πολλοῖς ἀπαραίτητον τῆς συναργασίας αὐτῶν διὰ τὴν ἀρτίαν διαμόρφωσιν πολλῶν οὐσιωδῶν τοῦ ἀνθρώπινου βίου θεσμῶν. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου τῆς νόμου κρατοῦσης Πολιτείας ἐπιτυγχάνεται ἀμέσως τε καὶ ἑμμέσως ὁ σκοπὸς ἑκατέρας τῶν δύο ἔξουσιῶν, ἡ δὲ ἔννοια τοῦ ὅρου «νόμος κρατοῦσης» δὲν τυγχάνει ἐπιστημονικῶς ὁρθὸν τοὺς ἀντιθέτως διανοουμένους, ἄλλως κρίνοντας, εἰδικοὺς ἀπορριπτικῶς ν' ἀποφαίνονται, καθ' ὅσον ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τοῦ ὅρου «νόμος κρατοῦσα» τυγχάνει τελείως νομικῇ ἔννοια καὶ ὡς τοιαύτη τελείως ἀκριβής, ἐμφαινουσα ἀφ' ἑνὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐγγυήσεως τῆς ἐνεργείας καὶ ἐξασφαλίσσεως τῆς δράσεως ἐν τοῖς «εἰς ὧν» τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιτυγχανομένης διὰ τῶν πολιτικῶν παροχῶν, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ὅρῳ jus ad vocat i a e, ἔτι δέ, διακρινομένης καὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς στοιχειώδους ἐποπτείας ἐκείνης, ἣτις ὑποδεικνύει ἔλλειψιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου «κράτος ἐν κράτει», ὅπερ ἀποτελεῖ μοναδικὸν δεῖγμα τῆς ἐν τινι Πολιτείᾳ ὑφισταμένης οὐσιώδους ἀκαταστασίας, ἀποφενυγομένης οὕτω διὰ τῆς χρήσεως τῶν στοιχειωδῶν, εἶδος ἐποπτείας περιεχουσῶν, ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐν πᾶσι νόμιμοι καὶ ἀφορῶσαι τὰ «ἐκ τὸς» τῆς Ἐκκλησίας

τῇ πράξει ἐφαρμογῆς, ἀν μὴ διὰ νόμου τῆς Πολιτείας περιεφθῶσι τὸ ἔννομον τῆς ἐκτελέσεως κύρος. Παραθέτομεν ὅδε ὀλίγας γραμμάς ἐκ τῶν περιφήμων παρατηρήσεων τοῦ σοφοῦ ἡμῶν διδασκάλου, καθηγητοῦ κ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, ἀπολύτως σχετικὰς ἐπὶ τοῦ θέματος: «Κάλλιστα δύναται νὰ ἐκδώσῃ Συνοδικὸν Κανόνα ἡ Ἐκκλησία καὶ νὰ εἴπῃ: Ἀπαιτῶ διὰ τοὺς πιστοὺς μου ἱερολογία, ἀφοῦ ὁ γάμος εἶναι μυστήριον. Ἀλλὰ τὸ θέσπισμα αὐτὸ δὲν θὰ εἶναι νόμος. Οἱ ἀνεν ἱερολογίας νυμφευόμενοι θὰ εἶναι ἀπλῶς ἀντικανονικῶς συνευγυμένοι καὶ θὰ δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ τοὺς στερεῇ καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, λ.χ. τῆς εὐχαριστίας, εὐχῶν κλπ. Διὰ νὰ ἐπιβληθῇ λοιπὸν ἡ ἱερολογία, ὡς στοιχεῖον τοῦ γάμου, δὲν ἀρκεῖ νὰ τὸ εἴπῃ ὁ Κανὼν, ἀλλὰ νὰ τὸ διατάξῃ ὁ ἡγετῆς ὁ Ἀστικὸς Κώδικις» (Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀναθ. Ἐπιτροπείας, Σχέδιον Α. Κώδικος, τόμ. I. Οἰκ. Δίκ. σελ. 483).

ἐν τῷ ὅρῳ jus cavendi ἀπαντῶσαι, ὡς μοναδικαὶ ἐνδείξεις ἐγγυήσεως, ἐμφαινούσης ἀναγνώρισιν ἐξουσίας τῆς Ἐκκλησίας παρίστανται, ἐν τῇ πράξει ἀσκούμεναι νομίμως διὰ τῆς ἀρμοδίας Ἀνωτάτης Διοικητικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Πολιτείας. Ὑπὲρ τῆς τελειότητος δὲ τοῦ συστήματος συνηγοροῦσιν ἡ τε ἀνάπτυξις τῆς ἐξελίξεως τῶν ἱστορικῶν συστημάτων Θεοκρατικοῦ καὶ Πολιτειοκρατικοῦ, καὶ ἡ νομικὴ ἀνάλυσις τῶν λοιπῶν τῆς μορφῆς τοῦ χωρισμοῦ συστημάτων, τοὔτέστιν ἀτελοῦς ἐκκλησιαστικῆς ὑποτελείας, ὁμοταξίας καὶ πλήρους χωρισμοῦ.

Καὶ ὁ δεύτερος ὁθεν σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐκπληροῦται διὰ τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων αὐτῆς καὶ ὁ θεῖος Λόγος καρπὸν φέρει, διότι ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἰδεώδους συναργασίας ταύτης ἀσφαλῶς ἡ ἰδεώδης κοινωνία ἐκείνη καὶ Πολιτεία, ἣν ὁ Πλάτων ὠνειρεύθη, ἣν οἱ σοφοὶ τοῦ πνεύματος δι' αἰώνων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν ἐπεζήτησαν, ἣν ὁ Ἀρχὼν τῶν Πάντων ἐπὶ Γῆς ἐθεμελίωσεν.

Ἡ Κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἰδεώδης πλέον ἄγει καὶ ἄγεται πρὸς τὴν ἀπειρον τελειότητα.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Σελ. 17— 20

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'.

I.	"Ανθρωπος και Θειον (ὁ διὰ τῆς φύσεως σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θειον—Τὰ ἐκ τῆς Μυθολογίας, τῆς Γραφῆς και τῆς τῶν Ἀρχαίων φιλοσόφων διδασκαλίας ἐξαγόμενα συμπεράσματα)	21— 26
II.	Τὸ Θειον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (Περίοδος Ἑλληνισμοῦ και Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας και ἐπιρροή ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος—Ἡ πνευματικὴ κατὰστασις τῆς ἀνθρωπότητος πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ)	27— 29
III.	Χριστὸς και Ἀπόστολοι—Χριστιανισμὸς και ἀνθρωπίνῃ Κοινωνία (Ἑλεσις τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς—Διακήρυξις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων—Διώγμοι τῶν πρώτων χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων—Ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ).	29— 37
I.	Ἰδρυσις και ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησίας (Οἱ πρώτοι χρόνοι τῶν Ἀποστόλων—Αἱ πρώται Χριστιανικαὶ Κοινότητες—Ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ).	38— 41
II.	Αἱ πρώται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαταραχαὶ (Αἱρέσεις—Σχίσματα—Παρασυναγωγαὶ)	41— 44
III.	Ἡ διδασκαλία τῆς θερησκευτικῆς Κοινωνίας (Ἡ ἐξέλιξις τῆς διαστίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς και Δυτικῆς—Αἱ μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1052 προσπάθειαι πρὸς συμφιλίωσιν—Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος)	44— 48
IV.	Τὸ μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Ἡ ἐν τῇ Δύσει θερησκευτικὴ Μεταρρύθμισις (ὁ Μωάμεθ Β' και ἡ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία—Ἡ θερησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ 1571 αἰῶνος.—Αἱ τρεῖς Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστιανισμοῦ).	48— 52
V.	Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Ἡ ἐπὶ Κυρίλλου Λουκάρεως και Κυρίλλου Ε' ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ Πολιτεία (ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις—ὁ Ὁρὸς τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Ε'—Αἱ Αὐτοκέφαλοι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι).	52— 56

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Σελ. 17— 20

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'.

I.	Ἄνθρωπος καὶ Θεῖον (ὁ διὰ τῆς φύσεως σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖον—Τὰ ἐκ τῆς Μυθολογίας, τῆς Γραφῆς καὶ τῆς τῶν Ἀρχαίων φιλοσόφων διδασκαλίας ἐξαγόμενα συμπεράσματα)	21— 26
II.	Τὸ Θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (Περίοδος Ἑλληνισμοῦ καὶ Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος—Ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ)	27— 29
III.	Χριστὸς καὶ Ἀπόστολοι—Χριστιανισμὸς καὶ ἀνθρωπίνῃ Κοινωνίᾳ (Ἑλενσις τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς—Διακήρυξεις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων—Διωγμοὶ τῶν πρώτων χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων—Ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ).	29— 37
I.	Ἰδρυσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησίας (Οἱ πρώτοι χρόνοι τῶν Ἀποστόλων—Αἱ πρώται Χριστιανικαὶ Κοινότητες—Ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ).	38— 41
II.	Αἱ πρώται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαταραχαὶ (Αἱρέσεις—Σχίσματα—Παρασυναγωγαί)	41— 44
III.	Ἡ διάσπασις τῆς θρησκευτικῆς Κοινωνίας (Ἡ ἐξέλιξις τῆς διαστάσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς—Αἱ μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1052 προσπάθειαι πρὸς συμφιλίωσιν—Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος)	44— 48
IV.	Τὸ μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Ἡ ἐν τῇ Δύσει θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις (ὁ Μωάμεθ Β' καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία—Ἡ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος.—Αἱ τρεῖς Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστιανισμοῦ).	48— 52
V.	Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Ἡ ἐπὶ Κυρίλλῳ Λουκάρεως καὶ Κυρίλλῳ Ε' ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ Πολιτεία (ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις—ὁ Ὄρος τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Ε'—Αἱ Αὐτοκέφαλοι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι).	52— 56

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Η ΣΧΕΣΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΔΙΚΑΙΩ

I.	Ἡ ἔννοια τῆς jure divino σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν	Σελ. 57— 61
II.	Ἡ διαμορφωθείσα σχέση τῶν δύο ἐξουσιῶν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν αἰώνων	» 62— 68
III.	Ἡ νομικὴ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας	» 68— 71
IV.	Ἡ διαμόρφωσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου	» 71— 72

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΟΡΦΗ ΕΝΩΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

I.	Ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ Αὐτοκράτορες (ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἐκκλησία—Ἡ ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἐξελιχθεῖσα σχέση τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν μέχρι πτώσεως τῆς Αὐτοκρατορίας)	Σελ. 73— 84
II.	Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Βυζαντινὴ Νομοθεσία (Προϊουστινιάνειον Δίκαιον—Ιουστινιάνειον Δίκαιον—Μετρουσινιάνειον Δίκαιον)	» 84— 89
III.	Κρίσεις ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ συστήματος.	» 89— 92

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

I.	Γενικαὶ Προοιμιακαὶ ἐξηγήσεις. (Δύσας—Γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας)	» 93—100
II.	Ἡ σχέση τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος τῶν Ἡγεμόνων τῆς Δύσεως μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. (Ἡ Ἡγεμονικὴ ἀπολυταρχία.—Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας καὶ Κράτους.—Investiturae.—Ψευδοσιδώρειοι διατάξεις)	» 100—111
III.	Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Θεοκρατικοῦ Συστήματος κατὰ τὸν Μεσαίωνα. (Οἱ Μέγιστοι τῶν Παπῶν—Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοκρατικοῦ συστήματος, ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ, αἱ Συνεδικαὶ ἀποφάσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας)	» 112—122

IV.	Ἡ μεταγενεστέρα ἐξέλιξις τοῦ Θεοκρατικοῦ Συστήματος. Concordata καὶ Conventiones τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἡγεμονιῶν τοῦ κόσμου. (Αἱ Μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι καὶ τὰ Concordata—Concordata τῶν ΙΣΤ-Κ αἰώνων—Ἡ σύγχρονος ἰδέα εἰς τὸ Κράτος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ σχέσει πρὸς τὴν Πολιτεῖαν)	Σελ. 122—137

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

ΚΑΙΣΑΡΟΠΑΤΙΣΜΟΣ

- Dante Aligheri—Gulielm d'Ockam—Marsiglius de Padue.
—Αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις Καίσαροπαπισμοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ (Ερρίκος II—Th. Becket, Philippe II le Bel—Bonifacius VIII, Λουδοβίκος IV ὁ Βαυαρὸς—Ἰωάννης XXII). Νομικὴ ἀνάλυσις τοῦ συστήματος τοῦ Καίσαροπαπισμοῦ, Ἐρρίκος Η' καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία
- » 138—152

TERRITORIALISMUS ἢ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

- Τὰ προοίμια τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Ἡ Θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις ὁ Προτεσταντισμός καὶ ἡ Διαμαρτυρομένη Ἐκκλησία. Ἡ ἔννοια τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ ἡ σχέση αὐτοῦ πρὸς τὸ Κράτος. Ὁ Territorialismus ἢ Περιφερειακὸν Σύστημα καὶ οἱ Γερμανοὶ Ἐκλέκτορες. Ἐφαρμογὴ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ Προτεσταντικὰ Κράτη. Ἡ Συνθήκη τῆς Βεστφαλίας τὰ μετ' αὐτὴν καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ territorialismus
- » 152—163

ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΖ' ΚΑΙ ΙΗ' ΑΙΩΝΑΣ

Γενικαὶ Προοιμιακαὶ Ἐξηγήσεις	» 163—167
A'. Γαλλία καὶ Gallicanismus. (Τὸ προοίμιον τοῦ Gallicanismus—Αἱ ἀρχαὶ τῆς Declaration Gallicane)	» 163—167
B'. Γερμανία καὶ Febronianismus. (Ὁ Febronius καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.—Ἡ Declaratio von Ems)	» 168—169
Γ'. Αὐστρία καὶ Josephismus. (Ὁ Ἰωσήφ II καὶ ἡ θεωρία τοῦ Febronius—Josephismus—Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Πάπας)	» 170—171

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΔΕΥΣΕΩΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΟΝ

- I. 'Ο Κατακτητής και τὸ Προνόμιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. ('Η Πολιτεία Μωάμεθ Β'—Σχέσις 'Εκκλησίας καὶ ἀλλοδαῶν Πολιτείας κατὰ σύστημα ὁλως Πολιτειακρατικόν) Σελ. 172—180
- II. Τοῦ Προνομίου ἐξέλιξις μεταγενεστέρα. (Αἱ παραβιάσεις τοῦ προνομίου παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.—Χάτι Χουμαγιούν τοῦ 1856, νομοθετικὴ ῥύθμισις τοῦ 1861 αἰῶνος καὶ ἀποκατάστασις τοῦ προνομίου—'Η Συνθήκη τῆς Λαζιάννης) 180—186

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΟΡΦΗ ΧΩΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ
ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

- Μεταβατικὴ ἐξέλιξις τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν. 'Η ἐννοία τῆς ἐθνικῆς λαϊκῆς κυριαρχίας—'Ο Μονάρχης—'Επιρροὴ τῶν διδασκαλιῶν τῆς Διαμαρτυρήσεως—Οἱ Φιλόσοφοι τοῦ XVIII καὶ XIX αἰῶνος καὶ αἱ πολιτειακρατικαὶ ἀντιλήψεις—Οἱ Καθολικοὶ Θεολόγοι ἐμμένουσιν εἰς τὰς θεοκρατικὰς ἀντιλήψεις—Κηρύγματα ἐνώσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν—Κηρύγματα χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν—Συντηρητικοὶ ἀποκλίνοντες ὑπὲρ τοῦ χωρισμοῦ 187—199

Η ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

- I. 'Η μεταβατικὴ ἐξέλιξις τῆς Πολιτειακρατίας ἐν τῇ σχέσει 'Εκκλησίας καὶ Πολιτείας.—'Επιρροὴ τῶν ἀρχῶν τῆς Διαμαρτυρήσεως ἐπὶ τῶν θεοκρατικῶν ἀντιλήψεων—Ὑποχώρησις τῶν πολιτειακρατικῶν θεωριῶν—Διαμόρφωσις τοῦ συστήματος τοῦ ἀτελοῦς χωρισμοῦ 'Εκκλησίας καὶ Πολιτείας ἢ 'Εκκλησιαστικῆς ὑπο-

ταλείας (Kirchenhoheit ἢ jus circa sacra)—'Ισχύς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Πολιτειῶν. Σελ. 200—206

- II. Σύστημα 'Ομοταξίας. Concordata. Διαμόρφωσις βάσει τῆς συνάψεως αὐτῶν νέου συστήματος εἰς τὰς σχέσεις 'Εκκλησίας καὶ Πολιτείας—ΙΤΑΛΙΑ—ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΙΣΠΑΝΙΑ 206—211

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΤΕΛΕΙΟΥ ΧΩΡΙΣΜΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

- I. Θεωρητικὴ ἀνάπτυξις τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ χωρισμοῦ 212—219
- II. Ποῦ τὰνὺν ἱσχύει :
ΗΝΘΜΕΝΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ ΑΜΕΡΙΚΗΣ—ΓΑΛΛΙΑ—ΑΛΒΑΝΙΑ—ΒΕΝΕΖΟΥΕΛΑ—ΒΡΑΖΙΛΙΑ—ΕΛΒΕΤΙΑ—ΕΣΘΟΝΙΑ—ΕCУΑDOR—ΙΑΠΩΝΙΑ—Δ. ΙΣΠΑΝΙΑ—ΚΟΥΒΑ—ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ—ΜΕΞΙΚΟ—ΜΟΝΑΚΟ—NICAРАGUА—ΟΛΛΑΝΔΙΑ—ΟΥΓΓΑΡΙΑ—ΟΝΔΟΥΡΑ—ΟΥΡΑΓΟΥΑΝ—ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΙΑ—SALVADOR—ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ—ΧΙΑΗ—ΒΕΛΓΙΟΝ—ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΡΑΤ'Χ—ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥ'ΙΑ—ΑΙΓΥΠΤΟΣ—ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ—ΒΟΛΙΒΙΑ—ΚΟΛΟΜΒΙΑ—ΙΡΑΝΔΙΑ—ΠΑΝΑΜΑΣ—ΠΟΛΩΝΙΑ—ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ—Α'Ι'ΤΗ—COSA-RICA—ΠΕΡΟΥ—ΠΑΡΑΓΟΥΑΝ 220—243
- III. Τὰ Πατριαρχεία 243—244

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΣΥΣΤΗΜΑ ΝΟΜΩ ΚΡΑΤΟΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

- I. Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις. Πολιτεία ἢ κυρίαρχος ἐπὶ τῆς ἐξουσίας τῶν νεωτέρων χρόνων. Θεωρητικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας τοῦ συστήματος νόμου κρατούσης Πολιτείας—'Οτι κυριαρχεῖ εἰς τὰ Ὁρθόδοξα Κράτη 245—256
- II. Βασίλειον τῆς 'Ελλάδος. (Περίοδος ἀπὸ τῆς Ἐπανστάσεως 1821 μέχρι Ὁθωνος—'Η διακήρυξις τοῦ 1833 περὶ τῆς Αὐτοκεφάλου 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος—Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844—'Ο Συνοδικὸς Τόμος τοῦ 1850—Οἱ ν. Σ καὶ ΣΑ περὶ Αὐτοκεφάλου 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος—Τὰ Σύνταγματα 1864 καὶ 1911. 'Η νομοπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1914—'Η Ἐπανάστασις τοῦ 1922 καὶ ἡ 'Εκκλησία—'Ισχύον Δίκαιον) 256—286
- III. Βασίλειον τῆς Βουλγαρίας. (Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ καθ' ἕκαστον νόμοι). 286—289

IV.	Βασίλειον τῆς 'Ρουμανίας (Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ καθ' ἑκαστον νόμοι).	Σελ. 289—291
V.	Πριγκιπάτον τοῦ LICHTENSTEIN	291
VI.	'Ρωσσία	291—293

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΝ ΕΠΙΛΟΓῃ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

I.	'Ελεγχος τῶν Θεοκρατικῶν 'Αντιλήψεων	297—298
II.	'Ελεγχος τῶν περὶ τελείου Χωρισμοῦ ἀντιλήψεων	298—300
III.	'Ελεγχος τῶν συντηρητικῶν, πλὴν ἀποκλινουσῶν ὑπὲρ τοῦ Χωρισμοῦ ἀντιλήψεων	300—301
IV.	Αἱ ἡμέτεραι ἀντιλήψεις	301—307
	Πίναξ περιεχομένων	309—314
	Εὐρετήριον καθ' ὅλην	315—320

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΝ ΚΑΘ' ὙΛΗΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

ΗΤΟΙ

Πίναξ ἀναλυτικὸς τῶν ὅρων καὶ κυρίων ἐννοιῶν, εἰ δὲ καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὅσα ἐν τῷ κειμένῳ εὑρίσκονται. Οἱ ἀριθμοὶ δεικνύουσι τὰς σελίδας, οἱ δ' ἐξ αὐτῶν μικροὶ τὰς ὑποσημειώσεις διὰ τῶν παχέων ἀριθμῶν νοεῖται ἢ κυριωτέρα τοῦ σημείου-μένου ὅρου ἢ ἐννοίας, ὅπου ἀπαιτεῖται, ἐν τῷ κειμένῳ ἀνάλυσιν.

A

'Αγιον Πνεῦμα, 45, 98,
'Αθριανός IV, 115
Αἰγυπτος, 238, 239
Αἰρεσις, 42
'Αιτή, 241, 242
'Ακάκιος, 45
'Αλβανία, 222, 223
'Αλέξανδρος III, Πάπας, 115
'Αλέξανδρος, Πατριάρχης 'Αντιοχείας, 244
'Αλέξιος Α' Κομνηνός, 47, 88
'Αλωσις Κων]πόλεως, 48, 172,
'Αμερικῆς 'Ηνωμέναι Πολιτεῖαι, 220, 221
'Απόστολοι, 31, 44
Appellatio tanquam ab abusu, 128,
147, 169, 194
'Αργεντινή, 239
Articles Organiques, 128,
Αὐτοκέφαλοι 'Εκκλησίαι, ἴδε 'Εκκλη-
σῖαι Αὐτοκέφαλοι
Αὐτοκέφαλος 'Εκκλησία Βουλγαρίας, 58
Αὐτοκέφαλος 'Εκκλησία 'Ελλάδος, 58,
Διακήρυξις τοῦ 1833, 260-263, Σύν-
ταγμα 1844, 264-267, Νόμοι Σ καὶ
ΣΑ, 270-272, ν. 5438, 276, 277
Αὐτοκέφαλος 'Εκκλησία 'Ρουμανίας, 58
Αὐτοκράτωρ Βυζαντινῶν, 35, 36, 37,
76, 77, 78, 79,

ἀρχιερεὺς 80, ἐπιστημονάρχης 80,
Pontifex Maximus 76, 80, —81,
90, 91, 92
Αὐτοκράτορες Λύσεως, 100, 101,
104, 105, 109, 113, 114
Αὐτοκράτορες 'Ρώμης, 28, 33, 34,
35, 36, 37, 38,
Αὐτοκρατορία Βυζαντινὴ, 37, 73, 75,
83, 92
Augsburg συμφωνία, 160, 161

B

Βασιλείας σύνοδος, 50, 126, 146, 155
Βασιλικά, 77, 81, 83, 86, 87,
88
Βατικανὸν σύνοδος, 133, 209
Becket Thomas, 141, 142
Βέλγιον, 214, 232, 233
Βενεζουέλα, 223
Βενιαμὴν I, Πατριάρχης Κων]πόλεως, 186
Βεράτιον, 49, 176, 180,
Βεσφαλίας Εἰρήνη, 162, 163
Bianchi, 194
Βολιβία, 239
Βοναπάρτης, 127, 167
Βονιφάτιος Η', 116, 117, 142, 143,
Bossuet, 166
Βούδδας, 25, 28
Βουλγαρία, 286-289

Bull d'Or, 145
Βραζιλία, 223

C

Cavour, 197, 214
Charlemagne, 106, 111
Citta del Vaticano, 136, 137, 138
Codex Justinianus, 46, 77, 82, 83, 85, 86, 87
Codex Theodosianus, 36, 37, 40, 74, 76, 77, 80, 82, 84, 85
Concordatum, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 210, privilegientheorie, 121, legatheorie 123, Vertragstheorie 126, 207, 208, Scheivertragstheorie, 126
Concordatum de Worms 114, 122—des Princes 125—de Bologne 126—Γαλλικόν 1802, 128—Γαλλικόν 1813, 129
Constitutions of Clarendon, 141, 142
Conventiones 130, 131
Corpus Juris Canonici 50, 111
Corpus Juris Civilis 85
Costa Rica 242
Cromwell Thomas 150, 151

F

Γαλλία 213, 214, 221, 222
Gallicanismus 149, 162, 165
Γαλλική 'Επανάσταση 52, 167
Γάμοι αίρετικῶν 42, 99
Gebet 212, 213, 221
Γεννάδιος ἡ Σχολάριος 49, 174, 175
Γενικοί Κανονισμοὶ Οἰκον. Πατριαρχείου 183, 184
Γερμανικὸν 'Ράιχ 233, 234, 235, 236
Gerson 165
Γιουγκοσλαβία 236, 237, 238
Granmer 150, 151
Γρατιανὸς 36
Γρατιανὸς ὁ Μοναχὸς 50, 111
Γρηγόριος Α' ὁ Μέγας 103
Γρηγόριος VII ὁ Hildebrand 214
Γρηγόριος XIV 214, 221
Grotius 191

A

Dante Aligheri 139, 144, 152

Declaratio Gallicana 166, 167

Declaratio von Ems 169

Δέκιος 34

Διοκλητιανὸς 35

Δομιτιανὸς 33

Donatio Constantini 96

Διαμαρτυρησις 157

Droste zu Vischering 194

Δύσις 93, 94

E

Ecuador 225

'Εδικτὸν 'Ανεξιθρησκείας 35, 37, 40, 73

'Εθνικαὶ 'Εκκλησίαι 255

'Εθνικὴ λαϊκὴ κυριαρχία 187, 188, 246

Εἰδωλολατρία 37

Εἰκονομάχοι 44

Εἰσηγήσεις 85

'Εκκλησία 33, 40, 41, 42, 44, 57, 58, 60, 61, —ecclesia invisibilis 63, 64, 66, ecclesia visibilis 64, 66, 67, —νομικὴ αὐτῆς ἔννοια 68, 69, 70, 71—δικαίωμα 'Εκκλησίας 74, 75, 76, 80, 103, 194, 198, 199, 249, 250—ἀνεκτὴ ἡ ἐλευθέρω (ἐννοια τῶν ὁρῶν) 265, 281, —ἐπικρατοῦσα 201, 251, 253, 280, 305, 306, 307

'Εκκλησίαι Αὐτοκέφαλοι 49, 49, 56, 57

'Εκκλησία 'Ανατολική 46, 46, 47, 49, 52, 55, 62, 178, 179

'Εκκλησία Δυτικὴ 44, 45, 47, 50, 62, 66, 95, 98, 103, 123 —σχίσμα ΙΔ' αἰῶνος 123, 145, —potestas directiva 135—potestas indirectae 135, 193

'Εκκλησία Διαμαρτυρομένη 60, 66, 158, 159, 190—'Αγγλικανικὴ 51, 150, 151, 152—Καλβινικὴ 51—Λουθηρανικὴ 51

'Εκκλησιαστικὴ περιουσία 82, 108, 109, 119

'Εκκλησιαστικοὶ Πατέρες 40, 41

'Εκκλησιαστικὸν Δίκαιον 72, 303

'Ελευθερία Θρησκευτικῆς Συνειδήσεως 192, 193, —ἐν 'Ελλάδι 281

'Ελβετία 224, 225

'Ελισσάβετ 161

'Ελλάς 256—τὰ πρῶτα πολιτεύματα 257, 258—ὁ 'Οθων καὶ ἡ 'Εκκλησία 259, 260—ἡ Διακήρυξις τοῦ 1833 259, 260, 261, 262, 263—Σύνταγμα τοῦ 1844 264, 265, 266, 267—Συνδικὸς Τόμος 269—Νόμοι Σ καὶ ΣΑ 270—272, —Συντάγματα 1864 191, 273, 274—Ισχυρὸν δίκαιον 276-286

'Επαναγωγή 77, 78, 87

'Επίσκοποι 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας 78

'Επίσκοποι Δυτικῆς 'Εκκλησίας 101, 107

'Επιστημονάρχης 80

'Ερρίκος IV 113, 149

'Ερρίκος V 113

'Ερρίκος VIII 150 — defensor fidei 150, 151

Erasmie 149

'Εσθονία 225

Exemptio 108, 147

'Εξουσιῶν διάκρισις 247

F

Febronianismus 163, 169

Febronius 168

Φήλιξ 45

Φίλιππος Δ' ὁ 'Ωραῖος 116, 142

Φιλανδία 241

Φλωρεντίας 'Ενωσις 47, 48

Φραγκίσκος Α' 126, 149

Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας 114, 115

Φρειδερίκος III 125

Friedberg 40

Φώτιος 46, 46

H

Helvetius 191

'Ηνωμέναι Πολιτεῖαι 'Αμερικῆς 220, 221

Hobbes 191

Hohenstaufen 114

Honthelm 163, 168

Humanismus 133, 149, 153, 156

Huss Johannes 154

Θ

Θεογονία 22, 23, 24

Θεοδόσιος ὁ Μέγας 37, 42, 76
Θεοκρατικὸν Σύστημα 62, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 297, 298
Θεὸς 23, 24, 25, 26, 28
Θεωρία τῶν δύο ξιφῶν 117, 118
Θρησκεία 57, 216

I

'Ιαπωνία 225

Immunitas 168

Infailibilitas τοῦ 'Επισκόπου 'Ρώμης 50, 117, 133

'Ιννοκέντιος III 115, 116

Investiturae 102, 112, 113, 121, 126, 141

'Ιουλιανὸς 36

'Ιουστινιανὸς 37, 41

'Ιρλανδία 239, 240

'Ισλάμ 173, —συνθήκη μετὰ Μοναχῶν Σινᾶ 173, 174, 177

B. 'Ισπανία 211

A. 'Ισπανία 226

'Ιταλία 210, 211

'Ιωάννης XXII 141, 145

'Ιωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος 47

'Ιωσήφ ὁ 'Ανδρούσης 257

J

Jeronymo de Praga 154

Josephismus 170, 171

K

Καισαροπαπισμὸς 137—ἐν 'Αγγλίᾳ 141, 152—ἐν Γαλλίᾳ 142-144—ἐν Γερμανίᾳ 144—νομικὴ αὐτοῦ ἔννοια 147

Καλβίνος 59, 149, 157

Καλλιγούλας 28

Κάλλιξτος II 114

Κανόνες 65, 190—ἐν 'Ελλάδι ἰσχύς αὐτῶν 265

Κανονικὸν Δίκαιον 39

Κάρολος VII 125, 126, 148

Κάρολος IX 149

Kirchenhoheit 63, 200—διακρίσεις αὐτοῦ 201, διακλάσεις αὐτοῦ 202, 203—ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ 203, 204, 205—ἐν Σκανδιναυικοῖς Κράτεσι 205, 205—ἐν Δανίᾳ 206, 245, 250—ἐν 'Ελλάδι 260, 261, 262, 272

Κλαύδιος 33,
Κλήρος Δυτική Ἐκκλησία 119, 119,
Κολομβία 239
Κόμμοδος 34,
Κοσμογονία 21,
Κοῦβα 226, 227
Κωνσταντίας Σύνοδος 50, 124, 125,
126, 146
Κωνσταντίνος ὁ Μέγας 35, 36, 42, 75,
77,
Κωνσταντίνος 36, 76,
Κωνσταντίνος ὁ Χλωρός 35
Κύριλλος ὁ Λούκαρις 52, 53, 54,

A

Lacordaire 212, 213, 221
Lamennais 212, 213, 224
Λαττανου Σύνοδος 136, 210
Laurent 212, 216
Λέων IX 46, 46, 99,
Λέων X 126
Λέων ὁ Φιλόσοφος 87
Λέων XIII 131, 136
Libera Chiesa in Libero Stato 197,
214
Liberalismus 212, 213
Libertés de l'Église Gallicane 149,
165
Lichtenstein 291
Λιθουανία 227
Λουδοβίκος IV ὁ Βαυαρός 144, 145
Λουδοβίκος XIV 166
Λούθηρος 50, 149, 156, 157,

M

de Maistre 213,
Μανουήλ Η' ὁ Κομνηνός 88
Μάρκος Αὐρήλιος 34,
Marsiglius di Padua 140, 140, 144,
152
Μαρτίνος V 124,
Μεγάλη Ἀνατολική Ὁρθόδοξος τοῦ
Χριστοῦ Ἐκκλησία 43, 181, 182, 264,
255
Μελάγχθων Φίλιππος 160
Μεξικό 227, 228
Μεταρρυθμίσεις 50, 108, 132, 149, 159
Minghetti 212, 217

Μιχαήλ ὁ Κηρουλάριος 46,
Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος 47
Μοναχὸς 228
Μονάρχης 188, 189,
de Montalambert 212, 213
Montesquieu 167
Moore Thomas 149
Μωάμεθ Β' 49, 173, 176—καὶ Σχολά-
ρια 176, 177, 180

N

Nesrai 78, 81, 83, 85, 86, 87,
88,
Νέρων 28, 33,
Νικαίας Σύνοδος 36, 42, 74,
Nicaragua 229
Νικηφόρος Βοτανειάτης 88
Νικόλαος Α' 46, 109
Νικόλαος V 124
Νομοκάνων Φωτίου 88, 89,
Νόμος κρατοῦσης Πολιτείας σύστημα
63, 250—jus reformati 251, 252—
jus inspiciendi cavendi 253—jus
advocatae 253, 254, 256—ἐν Ἑλλά-
δι 277, 279, 281, 283, 284—286 — ἐν
Βουλγαρίᾳ 288, 289—ἐν Ῥουμανίᾳ
290, 291—ἐν Lichtenstein 291—αἱ
σκέψεις ἡμῶν 301-307
Nürremberg 159

O

de Ockam G. 139, 140, 144, 152, 165
Οὐαλεντινιανός Α' 36,
Οὐαλεντινιανός Β' 36,
Οὐαλεριανός 34,
Ὁδόακρος 44,
Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία 54, 181
Ὁλλανδία 229
Ὁμοταξίας σύστημα 63, 135, 206, 207,
208, 209,
Ὁνδουρά 230
Ὁροι 65,
Ὁρος Κνυλλου Ε' 55,
Οὐγγαρία 230
Οὐραγουάη 230

P

Παναμάς 240
Πανδέκτης 77, 85

Πάπας 44, 46, 47, 50, 96, 98, 117, 120—
δικ. δικαιοδοσία αὐτοῦ 120, 120, — ὁ-
λάθητος 45, 117—θεωρία δύο ξιφῶν
117, 118,
Παραγουάη 242
Παρασυναγωγή 43, 44, 44,
Passau 159
Πασχάλης Β' 47, 113, 114
Πατέρες Ἐκκλησιαστικοί 40, 41,
Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας 49, 243,
244
Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας 49, 244
Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων 49, 244
Πατριάρχης Οἰκουμενικὸς 46, 49, 49,
78, 175—προνόμιον αὐτοῦ 175, 176
—Ἐθνάρχης-μιλέντσιας 177, 180,
181, 182
Παῦλος 81, 38
Περσὺ 242
Perrone 194
Phillips 165, 194
Pierre d'Ailly 165, 166
Pierre Pithou 149, 165
Πίτσης Σύνοδος 50, 146, 155
Πίτος VI 171
Πίτος VII 129
Πίτος IX 130, 131
Πίτος X 136
Πίτος XI 136,
Πίτος XII 137,
Ποντίφηξ Μ. 138 Πάπας
Placet 128, 147, 148, 169, 194
Πολιτεία 44, 57, 58, 59, 60, 194,
195, 196, 197, 199, 245, 246, 247, 248
Πολιτειοκρατικὸν σύστημα 62, 63, 103,
296
Πολωνία 240, 241
Πορτογαλλία 231
Pragmatiques Sanctions de Bourge
125, 126, 148
Pragmatiques Sanctions de Mayen-
ce 125
Προτεσταντισμός 51, 157,
Πρωτεῖον Πάπα Ῥώμης 44, 96, 98,
145

P

Raumburg συνέδριον 159
Ῥουμανία 289, 290, 291

Rossi 39
Rothe 39
Rousseau 167, 192,
Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία 27, 28, 32
Ῥωσσία 291, 292, 293

S

Sägmüller 212
Salvador 231
Savonarola 154,
Schleiermacher 212
Σεπτίμιος Σεβήρος 34,
Soglia 194
Sohm 40
Speyer 159
Spinoza 191, 192,
Σύμβολον πίστεως 36, 37,
Syllabus 133, 134,
Σύνοδοι 42
Συνθήκαι Λωζάννης 1923, 185,
Σύνοδοι Οἰκουμενικαί 36, 37, 40, 42,
45, 79,
Συστήματα σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ
Πολιτείας 62
Σχίσμα 43,
Σχίσμα Φωτίου 46,
Σχίσμα Κηρουλαρίου 46,
Σχίσμα Δυτικῆς Ἐκκλησίας 123, 145,

T

Territorialismus 152, 160, 161 — ἐν
Γερμανίᾳ 161—ἐν Σουηδίᾳ 161—ἐν
Δανίᾳ 161,—ἐν Ἰρλανδίᾳ 161,—ἐν
Ἀγγλίᾳ 161, 162, 163, 199
Tetzel 50, 156
Τιμάρια 101
Τιμόθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων
244
Τσεχοσλοβακία 231, 232
Τραϊανός 33,
Τριδέντη Σύνοδος 132

U

Ultramontanismus 126, 190
Unam Sanctam 117, 143

V

Vinet 210, 215
Vitringa 39
Voltaire 167, 191,

W

Wicleff 154 ,
Wolsey 150

X

Χάντι-Σερήφ 1839 182
Χάντι-Χουμαγιούν 1856 182
Χιλή 282
Χριστιανών Διωγμοί 32, 32 , 33, 34, 39
Χριστιανών Κοινότητες 31, 38, 39, 39 , 18
40 , 18 — collegia illicita 40 , 74 ,
Χριστιανισμός 37, 41, 62, 74, 84 ,
Χριστιανωσύνη 33, 74
Χριστός 28, 29 , 30 , 33

Χριστόφορος Β' Πατριάρχης 'Αλεξαν-
δρείας 244

Χωρισμοῦ σύστημα 63, 196, 197, 198 ,
213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
298, 299, 300

Ψ

Ψαλμοί 22 , 23 ,
Ψευδοισιδωρείοι Διατάξεις 110 , 112,
118

Z

Zβγγλιος 51, 155, 157
Ζήνων 45